Ministerul Educației din Republica Moldova
Casa Limbii Române „Nichita Stănescu"

Nicolae Mătcaș

Calvarul limbii române din Basarabia

Biblioteca revistei „Limba Română”

Nicolae MĂTCAŞ

CALVARUL LIMBII ROMÂNE DIN BASARABIA

Volum finanţat de GUVERNUL ROMÂNIEI
Departamentul pentru Românii de Pretutindeni

Lectori: Tatiana FISTICANU-CURMEI
Veronica ROTARU

Machetare: Oxana BEJAN

Coperta: Mihai BACINSCHI

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAŢIONALE A CĂRŢII

Mătcaş, Nicolae
Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări / Nicolae Mătcaş; Selecţie, coordonare şi prefaţă de Alexandru Bantoş; cop.: Mihai Bacinschi; Bibl. rev. „Limba Română”. –
Ch.: „Limba Română" PP SRL, 2011 (Tipogr. „Serebia" SRL). –
552 p.
1000 ex.

ISBN 978-9975-9937-1-5.
80/81:323(478)
M 46

Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”

Nicolae MĂTCAŞ

CALVARUL LIMBII ROMÂNE DIN BASARABIA

Studii. Articole. Comunicări

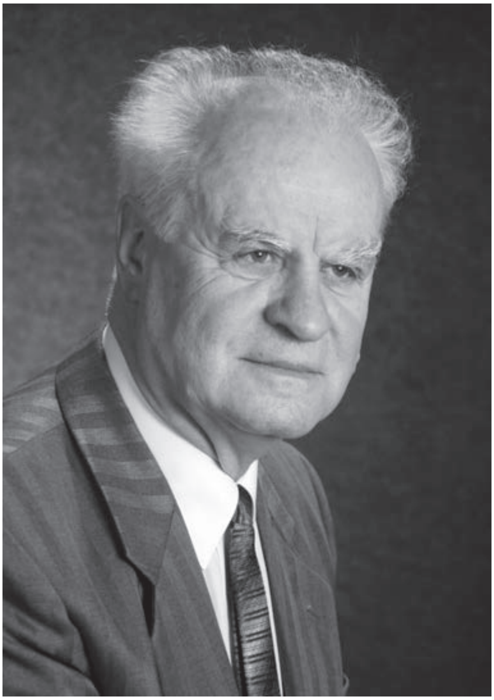
Selecţie, coordonare şi prefaţă
de Alexandru BANTOŞ,
redactor-şef al revistei „Limba Română”

Chişinău – 2011

SUMAR

O LIMBĂ – O NAŢIUNE

ÎN DIALOG ALERT CU TIMPUL

Nicolae Mătcaş, personalitate implicată în mod activ în viaţa universitară, în viaţa ştiinţifică şi în viaţa politică a teritoriului românesc de peste Prut, Republica Moldova, a reuşit să omogenizeze cele trei direcţii ale activităţii sale, aşezându-le la baza procesului de renaştere naţională din Basarabia, pe principiul că rolul şcolii este hotărâtor în acest proces, iar dezvoltarea învăţământului este strâns legată, printr-un raport de interdependenţă, de intervenţia factorului politic, care poate să frâneze – aşa cum a făcut-o multe decenii – deopotrivă şi învăţământul, şi ştiinţa sau poate, dimpotrivă, să le asigure prosperarea. Preocupat în mod permanent şi prin întreaga sa fiinţă, până la disperare uneori, de soarta spiritualităţii româneşti, a înseşi fiinţei naţionale a neamului din această parte, N. Mătcaş s-a adâncit în egală măsură, în plan ştiinţific şi în plan didactic, într-o complementaritate perfectă, în studiul limbii române în sensul afirmării identităţii ei de limbă romanică şi a unităţii ei. N. Mătcaş e o personalitate de mare prestigiu sub toate aspectele – ştiinţific, politic, etic –, intelectual de mare rafinament, patriot în sensul adevărat al termenului, cu o forţă de dăruire exemplară, promotor prin tot ce-a făcut, alături de ceilalţi intelectuali, pentru renaşterea demnităţii şi identităţii naţionale în partea vitregă încă a României şi a românimii.

Prof. univ. dr. Alexandru ANDRIESCU

TABEL CRONOLOGIC

1940. La 27 aprilie în comuna Crihana Veche, judeţul Cahul, într-o familie de ţărani, s-a născut Nicolae Mătcaş, filolog, lingvist, profesor universitar, publicist, traducător, om de stat.

1947-1957. Este elev la Şcoala primară şi medie din satul Crihana Veche, raionul Cahul, pe care o absolveşte în 1957 cu medalie de aur. În 1956 debutează cu versuri în ziarul raional din Cahul.

1957-1962. Studiază la Universitatea de Stat din Chişinău, Facultatea de Istorie şi Litere, specializarea „Limba şi literatură română", pe care o termină în 1962 cu diplomă de merit.

1962-1964. Este lector la Catedra de limbă română a Universităţii de Stat din Moldova.

1964-1967. Face studii postuniversitare de doctorat, specializarea „Lingvistică matematică, structuralistă şi aplicată", la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, sub conducerea reputatului romanist şi specialist în lingvostatistică, profesorul Rajmund Piotrowski.

Între anii 1964-1967 lucrează asupra unui dicţionar de frecvenţă a cuvintelor din presa periodică moldovenească, pe care nu a reuşit să-l publice. În anul 1967 susţine teza de doctor în filologie cu tema: „Lexicul şi morfologia publicisticii moldoveneşti în comparaţie cu lexicul şi morfologia celorlalte stiluri funcţionale dacoromâne", subiectul relevând – pentru anii aceia, dar şi până foarte târziu – un act de mare curaj, întrucât rezultatele cercetării, bazate pe aplicarea metodelor matematice la studierea faptelor de limbă, au demonstrat, fără putinţă de tăgadă, că aşa-numita „limbă moldovenească", în calitate de varietate funcţional-teritorială, este aceeaşi limbă română.

1967-1972. Este conferenţiar, decan, până în 1970, al Facultăţii de Litere de la Institutul Pedagogic (actuala Universitate Pedagogică de Stat) „Ion Creangă" din Chişinău.

1972-1987. Activează ca docent la Institutul Pedagogic „Ion Creangă" (1972-1990).

În acelaşi an e numit şef al Catedrei de limbă şi literatură română, post ce-l deţine până în anul 1987, preluându-l pe cel de şef al noii Catedre de limba română, pe care îl deţine până în 1993. Pe baze obşteşti, lucrează ca redactor-şef al publicaţiei „Tânărul învăţător" (1980-1990).

Publică *Probleme dificile de analiză gramaticală*, volumul de teoreme

lingvistice *Şcoală a gândului*, în colaborare, manualele de *Introducere în lingvistică*, *Lingvistica generală*, *Limba moldovenească pentru clasa a 6-a*, cursurile *Limba moldovenească literară contemporană* (*Fonetică*, *Lexicologie*, *Morfologie*, *Sintaxă*) pentru instituţiile de învăţământ superior, lucrarea de cultivare a limbii *De la grotesc la sublim* şi alte lucrări.

1987-1990. Se află în funcţia de secretar al Comisiei interdepartamentale pentru problemele istoriei şi perspectivele dezvoltării limbii moldoveneşti, comisie care a recunoscut statutul de limbă de stat al limbii materne,unitatea de limbă moldo-română şi a votat pentru necesitatea revenirii la grafia latină.

În perioada fierbinte a anilor 1988-1989, scrie, de unul singur şi în colaborare cu savantul lingvist prof. Ion Dumeniuk, om de rară onestitate şi patriot cu alese virtuţi, zeci de studii şi articole, îmbinând sau alternând caracterul profund ştiinţific cu caracterul didactic şi cognitiv, în pagini de reviste şi ziare, urmărind să fixeze definitiv în conştiinţa tuturor categoriilor sociale ideea limbii romanice unice în această parte a Europei – limba română.

1990-1994. E ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova în guvernele Druc, Muravschi, Sangheli. A reformat structura învăţământului, pledând pentru sincronizarea acestuia cu sistemul românesc şi european de educaţie. Nu a găsit susţinere printre rusofoni şi rusofili, eforturile de instituire a învăţământului naţional i-au fost zădărnicite.

Neremunerat, exercită şi funcţia de şef de catedră la Institutul Pedagogic „Ion Creangă" şi, o vreme, pe cea de colaborator ştiinţific la Institutul de limbă şi literatură al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova. Publică, în colaborare, cărţile: *Coloana infinită a graiului matern (file din marea bătălie pentru limbă)*, *Îndrumar de ortografie* şi *Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române* (1990). Este unul dintre autorii îndreptarului *Norme ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române*, tipărită în 1990, la Editura Lumina din Chişinău sub egida Academiei de Ştiinţe şi Ministerului Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova. Din anul 1991 este profesor. Pentru activitatea ştiinţifică şi contribuţia la repunerea în drepturile fireşti a limbii române şi a alfabetului latin în Basarabia i se conferă titlul de doctor honoris causa al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (1993) şi de profesor honoris causa al Universităţii din Bucureşti (1994).

A fost ostracizat de către forţele românofobe, care au venit la putere în februarie 1994, pentru „românizarea învăţământului şi pentru reetnizarea tinerei generaţii de moldoveni", lăsat fără loc de muncă şi posibilitatea de a reveni la catedră.

1994-1995. Activează ca redactor la revista „Limba Română" din Chişinău.

1995-2007. Este nevoit să se exileze în România. Liviu Maior (care exercita pe atunci postul de ministru al educaţiei naţionale a României) îi propune funcţia de expert superior la Direcţia Românii de pretutindeni, funcţie pe care o

deţine până la finele anului 2007. La „Casa Limbii Române" din Chişinău, în Colecţia Biblioteca revistei „Limba Română", îi apare lucrarea *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul* (1999), în care, pe bază de argumente istorice şi ştiinţifice irefutabile, respinge falsurile „moldoveniştilor" privind istoria limbii şi a poporului român din Basarabia.

Membru al Uniunii Jurnaliştilor din Republica Moldova, al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova şi al Uniunii Scriitorilor din România. Autor şi coautor, redactor şi coredactor a peste 30 de manuale, elaborări metodice şi alte ediţii didactice şi a peste 250 de articole şi studii în probleme de limbă, cultură şi învăţământ, personalitate marcantă în lumea universitară, ştiinţifică şi în viaţa social-politică şi culturală a Republicii Moldova, militant înflăcărat pentru renaşterea naţională a românilor basarabeni, prezenţă notorie la radio, TV şi în presă, împreună cu Ion Dumeniuk, în marea bătălie pentru limbă şi alfabet.

Colaborează cu articole în temei la revista „Limba Română", cu poezii în publicaţiile „Glasul naţiunii", „Patria tânără", „Literatura şi Arta", „Viaţa satului", „Limba Română" (Chişinău), „Arcaşul" (Cernăuţi), „Oglinda literară", „Dacia literară"; „Poezia", „Contemporanul – Ideea europeană", „Paradox", „Dacoromania" ş.a. din România. Editează volumele de versuri: *Surâsul Giocondei* (1997), *Trenul cu un singur pasager* (1998), *Azur* (2002), *Câte-s visele, multele..., Coloana infinitului* (2003), *De-a baba-oarba* (2006).

2008-2010. Odată cu ieşirea la pensie la finele anului 2007, continuă munca de cercetare şi de creaţie. A editat plachetele de poezii *Roată de olar. Sonete* (2008), *Vernale ploi* (2009) şi *Un câmp minat, urcuşul. Sonete* (2010), definitivează o antologie de studii sociolingvistice.

Alexandru BANTOŞ

NICOLAE MĂTCAŞ – PROMOTOR CONSECVENT AL CAUZEI NAŢIONALE

Revista de ştiinţă şi cultură „Limba Română" este una dintre cele mai importante şi mai valoroase ctitorii ale lui Nicolae Mătcaş. Ca şi regretatul profesor, lingvist, om de ştiinţă Ion Dumeniuk, primul redactor-şef al publicaţiei chişinăuiene, Nicolae Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului la 1991, anul fondării revistei, şi-a legat destinul de această tribună spirituală, având menirea, inclusiv prin titulatură, să promoveze adevărul despre noi.

Ideea unei publicaţii specializate în abordarea problemelor de limbă, literatură, cultură şi istorie naţională s-a impus ca urmare a unei febrile experienţe trăite în 1988-1990 de către cei doi mari prieteni, temerari promotori şi protectori ai cauzei naţionale, care publică în presa vremii numeroase şi temeinic argumentate articole, inclusiv cu pronunţat caracter polemic, adunate ulterior între coperţile volumului *Coloana infinită a graiului matern*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990. Pentru cititorul de azi, pentru cel ce intenţionează să cunoască entuziasmul sincer şi zbuciumul disperat al intelectualilor de atunci, în dorinţa lor de a reanima conştiinţa naţională a basarabenilor, textele (incluse şi în acest volum) constituie o impresionantă cronică a stării de spirit şi a evenimentelor surprinse în această carte cu prea modestul subtitlu „File din marea bătălie pentru limbă". Vibrantele discursuri, incitantele articole şi intervenţii publicistice, unele scrise împreună cu taciturnul, dar neînduplecatul susţinător al românismului, ucraineanul Ion Dumeniuk, au în vizor promovarea limbii române şi dezavuarea esenţei activităţii renegaţilor neamului care se împotriveau orbeşte decretării limbii de stat, revenirii la alfabetul românesc şi la denumirea corectă a limbii noastre.

Deşi s-au scurs două decenii, paginile redactate în condiţii de inegală confruntare dintre două mentalităţi, una nouă, firavă, bazată pe adevăr ştiinţific, alta veche, înţepenită în fals şi trucaj ideologic, reconstituie percutantul registru al gândirii şi acţiunii celor implicaţi în „revoluţia lingvistică", având drept scop final salvarea de la pieire a acestei părţi de neam supusă aproape două secole monstruosului proces de deznaţionalizare. Iată de ce *Unitatea de limbă, unitatea de neam* (aşa se intitulează o magistrală comunicare prezentată de către N. Mătcaş pe 31 octombrie 1994, la o sesiune ştiinţifică organizată de Secţia de filologie

şi literatură a Academiei Române), considerată premisa *sine qua non* a refacerii fundamentului fiinţei naţionale a românilor basarabeni, revine firesc şi obsedant în preocupările lingvistului, pedagogului şi omului politic. În postfaţa volumului menţionat deja, autorul, după o examinare judicioasă în plan istoric a fenomenului înstrăinării de matricea neamului, accentuează: „Conştiinţa limbii unice e legată indisolubil de conştiinţa istoriei, culturii, literaturii unice. Columna istoriei, a culturii şi a literaturii au înălţat-o prin eforturi comune Ştefan cel Mare, dar şi Mircea cel Bătrân, Eminescu şi Creangă, dar şi Caragiale şi Coşbuc, Neculce, dar şi Coresi". Despre unitatea spirituală a tuturor românilor, parte integrantă a cărora sunt şi basarabenii, Nicolae Mătcaş vorbeşte şi la sfârşitul anilor '90, când Uniunea Sovietică îşi mai apăra cu diabolică şi nemaiîntâlnită cruzime (dovadă sunt evenimentele produse în Georgia, Lituania, Armenia, Moldova etc.) integritatea imperială politică, teritorială şi etnică, ultima înjghebată prin decimarea naţiunilor, crearea artificială a unor noi limbi şi popoare. În paranteze fie spus, după căderea colosului de la Răsărit mulţi dintre intelectualii noştri, întrucât nu-i mai ameninţa direct KGB-ul şi Siberia, au înfierat racilele regimului sovietic, între care şi falsificarea de către ideologii bolşevici a identităţii etnolingvistice a românilor basarabeni, unii devenind, cum se zice, eroi după război. Atunci însă, în 1988-1991, când multora le era frică să semneze simple texte de adeziune, Nicolae Mătcaş, alături de redutabilul Ion Dumeniuk, manifesta curajul de a include în circuit şi de a impune în societate, inclusiv în şcoală, numele corect al limbii noastre – LIMBA ROMÂNĂ. În acest context, trebuie neapărat amintit îndreptarul *Norme ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române*, tipărit în 1990 la Editura Lumina din Chişinău, sub egida Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi a Ministerului Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova. Din iniţiativă proprie, asumându-şi consecinţele, survenite numaidecât, e adevărat, ceva mai târziu, în 1994, odată cu instaurarea regimului agraro-comunist, Ion Dumeniuk şi Nicolae Mătcaş, în pofida restricţiilor oficiale care admiteau doar „limba moldovenească", introduc în titlul îndreptarului sintagma *limba română*. Remarcăm, de asemenea, că cei doi nedespărţiţi coautori de articole, de emisiuni televizate şi radiofonice, tot în 1990, în luna decembrie, pun la cale editarea, sub auspiciile Ministerului Ştiinţei şi Învăţământului, a revistei „Limba Română", al cărui prim număr avea să apară la începutul verii lui '91, înainte de declararea Independenţei Republicii Moldova şi cu mult înainte de destrămarea U.R.S.S.

Întâmplarea, nefastă, rânduieşte ca Ion Dumeniuk, primul redactor-şef, să plece, subit, dintre noi la cele veşnice, nici la doi ani după lansarea revistei, iar ministeriatul domnului profesor Mătcaş, purtând ca o povară durerea fratelui dispărut, să se încheie, dramatic şi lamentabil, peste încă un an şi ceva, după ce noua-veche guvernare, antinaţională şi românofobă, ia puterea în mâinile sale, lovind fără cruţare în cei ce au militat deschis contra falsificării istoriei, culturii

şi obârşiei noastre. Un detaliu semnificativ: ultimele subvenţii din bugetul Republicii Moldova revista le obţine, prin grija domnului ministru Mătcaş, în toamna anului 1993, iar nu după multă vreme pe drumuri ajunge şi revista, şi ministrul. Cu inima tângă şi plină de durere pentru viitorul mult prea obscur al publicaţiei (copil de suflet al celor doi luminaţi filologi – Ion Dumeniuk şi Nicolae Mătcaş, dar şi al multor temerari patrioţi basarabeni şi nu numai – să cităm câteva nume: Eugeniu Coşeriu, Valeriu Rusu, Silviu Berejan, Grigore Vieru, Ana Bantoş, Dumitru Irimia, Dan Mănucă, Stelian Dumistrăcel, Constantin Ciopraga, Anatol Ciobanu, Nicolae Corlăteanu, Gheorghe Chivu, Ion Ciocanu, Ion Ungureanu, Theodor Codreanu, Ion Hadârcă – care de-a lungul anilor au scris şi publicat în „Limba Română", ocrotind-o şi considerând-o parte din viaţa lor), Nicolae Mătcaş, încă ministru, pe 17 martie 1994 semnează cu mâna tremurândă ordinul de scoatere a publicaţiei de sub jurisdicţia ministerului (ordin redactat chiar de subsemnatul, pentru a „evita" scurgerea de informaţie şi pentru a legaliza cât mai curând „independenţa" revistei). După o lungă pauză, ridicând ochii spre mine, m-a întrebat cu iscoditoare şi justificată, în acel moment de răspântie, neîncredere: „Veţi reuşi să supravieţuiţi?". I-am răspuns scurt, involuntar: „Vom rezista. Împreună!".

Urmează apoi destituirea ministrului, care, după ce a muncit câţiva ani la rând cu uitare de sine pentru restructurarea învăţământului naţional, este lăsat de izbelişte. Fostul ministru, decan, şef de catedră şi dascăl cu prestigiu recunoscut, ajunge şomer, fără drept de a fi angajat undeva. Colegii de altă dată, mai vechi şi mai noi, unii având la îndemână şi pâinea, şi cuţitul, luaţi înainte de valul nemilos al oportunismului, înfofoliţi în mantia propriului confort şi interes personal meschin, uită de harnicul, inimosul şi competentul filolog, de serviciile sale multiple şi extrem de necesare în faza decisivă a Renaşterii Naţionale, în special la etapa elaborării şi adoptării legislaţiei lingvistice, Nicolae Mătcaş având în acele zile de tensiune fără precedent ingrata misiune de expert principal în renumita „Comisie pentru salvarea limbii".

...În împrejurări mai puţin faste (1994-1995), Nicolae Mătcaş, unul dintre ctitorii publicaţiei, devine şi unul dintre distinşii angajaţi ai revistei. Tandru, modest, emanând voie bună şi echilibru sufletesc, de parcă nici nu trăia cea mai crudă dramă a existenţei sale, disciplinat ca un neamţ, urca în biroul de la etajul cinci al Casei Presei, unde era sediul revistei, la oră fixă, rămânând îndelung faţă în faţă cu manuscrisele autorilor. Avea răbdarea şi priceperea de a lucra cu tenacitate, migălos textele, înnegrind paginile şi copiindu-le de iznoavă, dacă era cazul, pentru dactilografiere. Era atent cu toată lumea, gesturile sale exprimând respect şi generozitate, demnitate şi responsabilitate, optimism şi speranţă că lucrurile se vor schimba spre bine. Atunci, în acele zile de tihnă, banală şi prozaică muncă asupra verbului, cred că în sufletul lui Nicolae Mătcaş s-a redeşteptat poetul hotărât să recucerească splendorile vieţii şi optimismul de a trăi, învingând zilele negre şi nopţile albe

ale omului trecut în lista indezirabililor. Atunci am aflat, pentru prima dată, că Nicolae Mătcaş scrie poezii, pe care ni le prezenta pentru lectură cu timiditate şi învolburare emotivă adolescentină. (De-a lungul anilor la diferite şi prestigioase edituri din Ţară Nicolae Mătcaş a tipărit opt volume de poezii.) Poemele, iradiind lumină, dragoste, armonie, îl ajutau, abia mai târziu am înţeles acest fapt, să-şi aline suferinţa, să-şi fortifice statutul moral şi civic. Chipul de nobil, coborât parcă de pe alte tărâmuri în această lume brutală şi încrâncenată, ţinuta sobră, solară, argintiul părului formând parcă un nimb, ochii de culoarea cerului azuriu, hainele de cele mai frecvente ori de nuanţe deschise, dar – recunosc tardiv şi sper ca domnul profesor să trateze cu înţelegere ghiduşia mai tinerilor colegi ai săi de la „Limba Română" –, şi titlul unei poezii cu răscolitor parfum primăvăratic invocând imaginea unui pom potopit de albe flori ne-au ispitit să-i găsim un supranume confratelui nostru mai în vârstă, despre care „păcat" abia acum mărturisesc. Am purtat peste ani ca pe o taină acest nou prenume al iubitului nostru coleg, ca, de altfel, şi sincera şi netrecătoarea afecţiune faţă de cărturarul şi omul de caracter Nicolae Mătcaş, nu doar pentru că, aşa cum zicea pe nedrept uitatul poet Liviu Damian, „Tot ce-i atins de laudă dispare...", dar şi pentru că sunt lucruri, în special relative la relaţiile personale, despre care e mai bine să taci. Odată mărturisite, cuvintele îţi încorsetează fiinţa şi te văduvesc de privilegiul de a admira în intimitate imaginea omului care, adesea fără ştirea lui, îţi este pavăză şi sprijin, condrumeţ şi călăuză, aliat şi prieten nedezminţit în cele mai tulburătoare momente ale existenţei.

L-am simţit pe Nicolae Mătcaş mereu aproape de noi şi de tot ce se întâmpla la revista „Limba Română" chiar şi după ce Domnia Sa a plecat la Bucureşti, colaborarea devenind, de altfel, şi mai fructuoasă. Pe adresa noastră parveneau, din răzbunare şi dor, cu o frecvenţă ritmică studii, exegeze, rod al lecturilor şi al investigaţiilor savantului pelerin. Filolog cu înalte studii făcute la Leningrad şi cercetător cu merite recunoscute în materie de lingvistică şi sociolingvistică, va argumenta, în repetate rânduri, adevărul că pe cele două maluri de Prut există „o singură limbă, o singură naţiune". În plină extindere a ideologiei moldovenismului primitiv, Nicolae Mătcaş prezintă o comunicare cu titlul omonim în cadrul Conferinţei ştiinţifice „Limba română este numele corect al limbii noastre", organizată la 20-21 iunie 1995, **în** şi **pentru** Parlamentul Republicii Moldova de către revista „Limba Română", cu sprijinul unor instituţii de resort. Conştient de misiunea sa dificilă şi de blocajele existente în receptarea discursului identitar, Nicolae Mătcaş vorbeşte (aşa cum a procedat de-a lungul carierei sale de distins savant şi dascăl, calm, într-un limbaj elevat, diplomatic) despre calvarul limbii române din Basarabia parlamentarilor, adică „pentru nespecialişti", „cărora, ca şi nouă, specialiştilor filologi, afirma fostul ministru, li s-a spus timp de decenii că limba lor nu ar fi română, ci moldovenească, şi că ei ar fi cu totul alţii decât românii, şi aceasta le-au spus-o nu numai străinii, ci chiar şi noi înşine, în condiţiile

în care ştiinţa şi politica erau dirijate de politicienii din capitala imperiului şi de servii lor locali”. Publicat în ediţia specială a revistei „Limba Română”, dedicată amintitei conferinţe, textul respectiv este inclus şi în antologia de autor *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, apărută în Colecţia Biblioteca revistei „Limba Română”, volum în care Nicolae Mătcaş „infirmă «savantele» invenţii privind numele limbii şi al poporului nostru, demonstrează inconsistenţa teoriilor care concep existenţa moldovenilor, aparte de cea a neamului românesc şi a graiului românesc, aparte de limba română”.

Majoritatea textelor din această perioadă (reluate şi în prezentul volum), cu reale virtuţi enciclopedice, elaborate cu pasiune şi acribie demne de invidiat, ca mai toate lucrările purtând semnătura lui Nicolae Mătcaş, au fost publicate pentru început în revista noastră. Scrise la Bucureşti, unde ex-ministrul s-a autoexilat (rebelul şi neîmpăcatul basarabean, izolat în singurătatea-i aristocratică, află tămada rănilor provocate de trădările umilitoare ale Chişinăului în ambianţa bogatelor biblioteci din metropola tuturor românilor), continuând să lupte cu proverbial calm olimpian contra celor ce au rămas „în ţarcul gândirii totalitare şi al mentalităţii de sclav”. Bucureştiul i-a oferit ceea ce Chişinăul a refuzat să-i dea: slujbă, casă, masă, condiţia de a trăi cinstit. Astfel, Ministerul Educaţiei din România a câştigat un colaborator onest (lucrează în calitate de expert între anii 1995-2007, până la pensionare), iar basarabenii, în special liceenii, studenţii, masteranzii, aflaţi la studii în Ţară – un apărător al intereselor lor. Chişinăul a pierdut însă un dăruit cu har om de ştiinţă, un funcţionar cu viziuni moderne şi competenţe profesionale atât de necesare tânărului stat suveran. Dacă renegaţii de neam nu veneau pentru o lungă perioadă la cârma Republicii Moldova, Nicolae Mătcaş ar fi putut lucra mult şi eficient în învăţământ, unde într-un timp-record (1990-1994) a schimbat structura învăţământului, a restabilit liceele şi gimnaziile, a introdus studierea cursului integral la literatura română şi al celui de istorie a românilor, a renunţat la şcolile mixte, la caracterul obligatoriu de învăţare a limbii ruse, a întreprins, într-un cuvânt, energice şi concrete măsuri pentru integrarea învăţământului din Republica Moldova în învăţământul românesc şi cel european... Nicolae Mătcaş ar fi reuşit, cu certitudine, să-şi facă onorabil datoria la catedră sau la Facultatea de Litere, sau, de ce nu?, în fruntea Universităţii Pedagogice „I. Creangă”, unde demonstrase reale calităţi manageriale şi profesionalism pedagogic, dar unde nu i s-a găsit un loc de refugiu după epopeea ministerială. I-ar fi stat bine şi la timona ştiinţei filologice de la Chişinău, care în prezent duce lipsă acută de autentici specialişti şi strategi-practicieni în domeniul limbii române... Cine acum, în afară de omniprezentul Ion Ciocanu, literat ca formaţie, este preocupat de problemele corectitudinii limbii?! Or, volumul lui N. Mătcaş intitulat *De la grotesc la sublim* din Colecţia Biblioteca revistei „Limba Română”, Chişinău, 1995, tratând unele aspecte de cultură a vorbirii la nivel fonetic, lexical, morfologic şi sintactic, reliefa pregnant dexteritatea cercetătorului de a investiga şi de a disocia

faptele dificile de limbă, avansând simplu şi convingător ideea necesităţii de a cunoaşte profund limba literară standard.

Alţii însă s-au pomenit în fruntea bucatelor. De ce? E un simplu paradox sau o regulă nedreaptă a supravieţuirii? Cum se explică oare faptul că unii dintre cei care după 1994 s-au aflat în anonimatul propriilor căpătuieli (uitând că reaşezarea lucrurilor e posibilă păstrând demnitatea de om liber şi conştiinţa neîntinată de conjuncturism şi parvenire şi că progresul depinde de munca onestă şi permanentă a fiecăruia dintre noi, indiferent de locul ocupat în societate) sunt azi declaraţi, ironia sorţii!, mari specialişti în domeniu şi chiar arhitecţi ai renaşterii, adevăraţi protagonişti ai marilor schimbări începute la 1989, inclusiv în cea mai delicată şi mai sensibilă problemă a noastră, limba română, adevăraţii artizani ai marilor schimbări începute la 1989 fiind ostentativ neglijaţi...

Din orgoliu, din fidelitate şi respect faţă de idealurile cauzei naţionale, spulberate de către politicienii-aventurieri, Nicolae Mătcaş, luându-şi lumea în cap, a refuzat să stea la cheremul mai marilor zilei din Chişinău, rămânând astfel drept şi curat în faţa propriului destin.

Fire blândă şi răbdătoare, dar şi caracter impetuos, timid, dar şi năvalnic, Nicolae Mătcaş trece prin viaţă învingător, pentru că a detestat inerţia şi minciuna, oportunismul şi sclavul din noi – flagel ce ne acaparează, cu regret, tot mai nemilos. A fost şi este un temerar şi consecvent promotor al limbii române şi al cauzei naţionale.

* * *

Volumul *Calvarul limbii române din Basarabia* repune în circuit o importantă parte dintre textele publicate în anii 1987-2010 de către Nicolae Mătcaş, reputat lingvist, profesor, om de cultură şi de stat. Participant activ la mişcarea de eliberare naţională a românilor basarabeni, unul dintre autorii legislaţiei lingvistice din Republica Moldova, Nicolae Mătcaş se înscrie în rândul personalităţilor cu cea mai valoroasă contribuţie la elucidarea şi impunerea adevărului privind identitatea noastră etnolingvistică. Articolele, comunicările, studiile incluse în acest volum scot în relief caracterul, competenţa şi perseverenţa cetăţeanului şi omului de ştiinţă Nicolae Mătcaş, care, de-a lungul a două decenii, s-a aflat în epicentrul dezbaterilor privind denumirea corectă a limbii vorbite de populaţia majoritară din Republica Moldova şi a etnonimului utilizat pentru definirea apartenenţei naţionale a acesteia.

Cronică a unei acerbe şi îndelungate confruntări cu cei ce au transformat Prutul în graniţă, cartea de faţă reprezintă o vie şi convingătoare mărturie că dreptatea este de partea noastră şi că pentru ea trebuie să militām neîntrerupt cu argumentele ce ilustrează fără drept de tăgadă genealogia noastră cu rădăcini adânci în istoria comună a tuturor românilor.

ARGUMENT

ROMÂN MI-I NEAMUL, ROMÂNESC MI-I GRAIUL...

Românii, urmaşii daco-geţilor şi ai romanilor pe un teritoriu care se întindea de la Tisa şi până la Bug şi din Carpaţi până dincolo de Pind şi Epir în Balcani, sunt astăzi singurii reprezentanţi ai romanităţii orientale printre seminţiile de alte origini, precum şi singurii printre popoarele romanice (italieni, portughezi, spanioli, francezi ş.a.), care şi-au menţinut propriul nume (*romanus – român*) de la constituire (sec. VI-VII) până în prezent, numindu-şi ţara *România* şi limba *limba română*. Celelalte neamuri romanice, care de asemenea „de la Râm se trag", au adoptat, de regulă, alte nume (provenite fie de la numele învingătorilor, fie de la denumirile teritoriilor pe care le populau) atât pentru ele însele, cât şi pentru ţările şi limbile lor (de exemplu, descendenţii romanilor din Galia, francezii de azi, s-au numit francezi după numele unor triburi germanice, spaniolii – după vechea denumire a Peninsulei Iberice, portughezii – după numele regiunii Porto etc.).

Invaziile unor triburi nomade coborâte tocmai dinspre Mongolia şi Ural, dar şi, mai ales, stabilirea masivă a slavilor la sud de Dunare începând cu secolul al VII-lea, au dus la separarea românilor (mai precis, a străromânilor) de la sud de Dunăre, numiţi, după teritoriile pe care le populau, *macedoromâni* sau *aromâni*, *istroromâni* (românii de pe Peninsula Istria) şi *meglenoromâni* (românii din jurul localităţii Meglen) de românii de la nord de Dunăre, numiţi *dacoromâni* (românii din teritoriul vechii Dacii). Atât românii sud-dunăreni, cât şi românii nord-dunăreni sunt menţionaţi în izvoarele istorice străine scrise sub numele comun de „vlahi", „valahi" sau „volohi", după numele dat lor de neamurile străine care observaseră că au o limbă asemănătoare cu a italienilor, numiţi de aceiaşi străini de asemenea „vlahi" (în variantele „blahi" sau „vallios"). Limba acestor români este, la fel, numită de străini limbă valahă, iar ţările populate de ei – Vlahii sau Valahii: Valahia Mare, Valahia Mică, Valahia de Sus, Valahia de Jos, Ugrovlahia, Rossovlahia etc. Subliniem lucrul acesta: de străini, pentru că românii înşişi niciodată nu şi-au zis *valahi*, limbii lor niciodată nu au acceptat să-i spună *valahă* şi numai uneori, în special în scris şi în corespondenţa externă, au folosit denumirile „Valahia" şi *limba valahă* pentru Muntenia sau Ţara Românească.

Întrebuinţarea termenului „valahi" („volohi") în izvoarele bizantine şi slave, în cele turceşti, maghiare ş.a. şi lipsa în ele a termenului „român", lipsa, pe parcurs de secole, a scrisului în limba română i-au pus, oricât ar părea de straniu, pe unii oameni ai scrisului din vremurile mai aproape de noi, când au atestat termenul de „români" (cu începere din sec. XV-XVI), în faţa unei situaţii pe care

s-au grăbit (unii, se prea poate, conştienţi de faptul că *valahii* şi *românii* sunt unii şi aceiaşi, au făcut-o cu bună ştiinţă, din considerente politice, precum o mai fac şi astăzi unii „specialişti” de-alde P. P. Moldovan, N. A. Mohov ş.a.) s-o declare enigmatică. Astfel se întâmplă că în lucrările unor oameni de ştiinţă din Apus se vorbeşte despre o enigmă şi un miracol istoric: poporul român[1]. Enigmă, fiindcă, după ei, în chiar inima continentului european apare la un moment dat un popor despre care, chipurile, nu s-ar fi vorbit în analele istoriei. Un miracol, pentru că, dacă el este continuatorul romanilor lui Traian şi al dacilor lui Decebal, este inexplicabil cum a rezistat în faţa invaziilor pustiitoare ale puhoaielor de năvălitori: huni, avari, slavi, cumani, tătari, turci etc.

Oamenii de ştiinţă români au trebuit pe parcurs de câteva secole (uneori şi în zilele noastre, obligaţi de împrejurări) să-şi irosească energia şi răbdarea pentru a le demonstra neiniţiaţilor sau denigratorilor că nu e vorba de nicio enigmă, pentru că românii propriu-zişi, de la constituirea lor ca popor, ca agricultori şi păstori, chiar dacă au practicat transhumanţa, nu au părăsit niciodată definitiv teritoriile pe care le populau, atât pe cele din nordul, cât şi pe cele din sudul Dunării. Dovadă e uimitoarea unitate a limbii lor vorbite pe un teritoriu atât de vast, marea asemănare a celor patru dialecte, unul de la nord de Dunăre (cel dacoromân) şi trei de la sud de Dunăre (macedoromân sau aromân, istroromân şi meglenoromân) şi, cu atât mai mult, a celor cinci varietăţi teritoriale (sau graiuri) ale dialectului dacoromân: moldovenesc, muntenesc, maramureşean, crişean, bănăţean.

Miracolul pentru cercetătorii sinceri din Apus care i-au „descoperit” pe români îl constituie rezistenţa românilor în faţa numeroaselor şi devastatoarelor invazii, modul în care aceştia au ştiut, în condiţii extrem de vitrege pentru integritatea lor, să-şi menţină limba maternă şi fiinţa naţională, chiar şi numele de *români*, de *limbă română*, de ţări numite *româneşti*: *Ţara Românească*, Ţara *Românească* a Moldovei, cealaltă „Vlahie” (adică: cealaltă *Ţară Românească*). Chiar şi atunci când le-a fost zdruncinată din temelii structura lor compactă (prin invazii, separări, rapturi teritoriale şi încadrarea în componenţa unor structuri statale diferite, substituirea forţată de populaţie, deportări, schimbarea denumirii poporului şi a limbii şi alte metode diabolice de deznaţionalizare şi exterminare), cum s-a întâmplat, după cum spuneam, cu dacoromânii, pe de o parte, şi cu aromânii, meglenoromânii şi istroromânii, pe de altă parte, iar în cadrul dacoromânilor, cu aşa-zişii moldoveni basarabeni, transnistreni, bucovineni, cu românii maramureşeni care azi fac parte din Ucraina Transcarpatică, cu românii bănăţeni din Voivodina, cu românii dobrogeni din Bulgaria, cu românii timoceni (sau aşa-zişii „vlahi” din Valea Timocului) ş.a.m.d., chiar şi atunci românii, ca prin miracol, au rezistat, iar uneori, deşi se părea că au ars, sub para strivitoare a urii străinului, au renăscut, ca pasărea Phoenix, mai viguroşi şi mai dornici de viaţă, mai puternic legaţi de datinile şi obiceiurile strămoşilor, mai hotărâţi să-şi apere istoria, limba, demnitatea.

Nu vom exagera dacă vom spune că românii au avut (şi, cu părere de rău, mai au) parte de duşmani externi, dar şi de răuvoitori şi vânzători interni de nume şi de neam. Cu străinul se pare că e mai lesne de luptat, fiindcă lupta e făţişă, ca în basmele cu forţele răului: care pe care? Străinul are dintotdeauna un scop clar: separă-i pe unii de alţii, intră-le pe teritoriul pe care-l populează, distruge-le caracterul compact dacă vrei să-i învingi, ia-le graiul matern, schimbă-le numele, converteşte-i în credinţa şi limba ta, fură-le memoria istorică dacă vrei să le nimiceşti fiinţa naţională. Aşa au procedat ruşii din imperiul ţarist şi cel sovietic cu basarabenii şi bucovinenii, aşa au procedat austro-ungarii cu bucovinenii şi ardelenii, aşa procedează grecii cu aromânii din Grecia, aşa procedează – şi o spunem cu regret – bulgarii şi sârbii cu românii din valea Timocului, ucrainenii cu românii din regiunea Cernăuţi şi din ţinutul Herţei, din sudul Basarabiei şi din regiunea Transcarpatică, ungurii cu românii din satele româneşti de lângă hotarul cu România. Citiţi articolele de ultimă oră din periodicele de limba română editate în ţară şi în ţările învecinate (gen „Dimândarea" şi „Deşteptarea", reviste ale aromânilor, editate la Bucureşti, „Glasul Bucovinei", revistă a românilor bucovineni, editată la Bucureşti – Cernăuţi, „Curcubeul timocean", revistă a Filialei din Bor a Comunităţii Românilor din Iugoslavia, „Arcaşul", periodic editat la Cernăuţi de poetul Vasile Tărâţeanu, „Literatura şi Arta", săptămânal al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, etc.), reveniţi la câteva din monografiile-strigăt de durere despre cele 10-13 milioane de români uitaţi din afara Ţării (gen *Tragedia românilor de peste hotare* de Cristea Sandu Timoc[2], *Aromânii ieri şi azi* de scriitorul Hristu Cândroveanu[3], culegerea *Aromânii. Istorie, limbă, destin*, coordonată de Neagu Djuvara[4], antologia de studii *Romănitatea transnistriană*, îngrijită de Florin Rotaru) şi veţi înţelege mai bine nu numai calvarul prin care au trecut confraţii noştri timp de secole, destinul lor tragic, ci şi pe cel pe care sunt nevoiţi – de ce oare? – să-l suporte fraţii noştri de sânge azi, acum, şi nu undeva prin junglele Africii, ci aici, în preajma hotarelor ţării, sub protecţia trâmbiţată a Declaraţiei universale a drepturilor omului, a tratatelor interstatale de bună vecinătate, a recomandărilor Consiliului Europei şi ale diferitor reuniuni la nivel înalt ale capilor de guverne şi ţări, parcă anume întru sfidarea lor. (În paranteze fie spus, fără să vrei ajungi la concluzia că la început de secol turcii erau mult mai îngăduitori faţă de supuşii lor, odată ce, prin iradeaua din 1905 a sultanului Hamid al II-lea, de exemplu, era recunoscută oficial minoritatea vlahilor din fostul Imperiu Otoman şi acestor vlahi, adică români, li se acorda dreptul la instruire şi slujbă religioasă în limba maternă.) Citiţi-le şi luaţi seama dacă la românii din ţările balcanice (cu excepţia Banatului sârbesc) a mai rămas vreo şcoală sau vreo biserică din cele peste 150 câte funcţionau în preajma Primului Război Mondial şi în perioada interbelică, instituţii în care instruirea şi serviciul divin se efectuau în limba română, dacă în constituţiile unor ţări pretinse democratice cum sunt

Grecia, Bulgaria, statele desprinse din fosta Iugoslavie aşa-numiţii „vlahi" (şi limba acestora) sunt recunoscuţi ca minoritari cu toate drepturile naţionale de care se bucură minoritarii în alte state din Europa (în România, de exemplu), dacă recensământurile oficiale, înfăptuite, se zice, în condiţiile cele mai libere şi democratice, pot explica totuşi cât de cât satisfăcător logica scăderii vertiginoase a numărului de cetăţeni de etnie română (sau *vlahă*, *aromână*, *istroromână*, *meglenoromână*, *moldovenească*, dacă ţinem cont de denumirile istorice date de străini sau de etnicii români înşişi în funcţie de locul sau regiunea în care locuiau) sau discrepanţa razantă dintre cifrele de la o anumită dată şi cele din anii imediat precedenţi sau dintre cele prezentate de unii cercetători aparţinând etniei majoritare şi, respectiv, celei minoritare, iar în cadrul acestei statistici, dintre cifrele prezentate de cercetătorii obiectivi şi cele pe care le denaturează voit înstrăinaţii de neam.

Pentru ilustrare ne vom limita la câteva exemple. Statistica oficială din Serbia, după cum recunoaşte un cercetător onest din rândul sârbilor înşişi (e vorba de Vlada Dapcevici, în 1996 secretar general al Mişcării de Renaştere a Sârbilor), i-a declarat pe 1.100.000 de vlahi drept sârbi şi numai pe 17.662 i-a recunoscut ca atare, adică, de fapt, i-a desfiinţat ca etnie aparte[5]. Aceeaşi statistică oficială din aceeaşi ţară ar trebui cel puţin să încerce a explica pe înţelesul unui om de rând cum se face că din 90.000 de români din Banatul sârbesc de la finele celei de-a doua conflagraţii mondiale s-a ajuns la cca 38.000 de români în ziua de azi.

Grecia recunoaşte numai apartenenţa oamenilor la un tip de religie, nu şi la o altă etnie decât greacă. Grecia, patria demosului şi a democraţiei, succesoarea unei culturi ce constituie fondul de aur al civilizaţiei, nu recunoaşte existenţa, pe teritoriul ei, a altor etnii!... În Grecia, adică, ar trăi numai greci! Iar aşa-zişii aromâni (cca 600.000 de persoane) n-ar fi decât nişte greci... vlahizaţi (vlahofoni). Să auzi şi să nu crezi: nu ştiu care şi de unde vlahi (adică români) i-ar fi asimilat pe renumiţii urmaşi ai lui Eschil şi Sofocle, limba „valahă" ar fi înlocuit-o pe cea greacă! Au nu cumva de aceea un ziar grecesc ultraşovin din zilele noastre, „Stohos" („Scopul"), scria în limbajul unui casap din Fanar: „Unde îi întâlniţi pe aceşti aşa-zişi vlahi, care vorbesc aşa-zisa lor limbă vlahicească: pe stradă, la iarmaroc, în birouri, la locul de muncă, rupeţi-le picioarele şi smulgeţi-le limba! Aici e Grecia şi ea aparţine grecilor!"[6].

Ar fi rezonabil ca şi statisticile oficiale maghiare să comenteze cum se face că din cei 250.000 de români de după Primul Război Mondial astăzi în Ungaria n-ar mai exista decât 15.000 de persoane[7] sau chiar numai cca 11.000[8]. Nu cumva se vor fi retras în judeţele Covasna şi Harghita din România?

Pe zi ce trece, aproape văzând cu ochii, românii din jurul ţării, dacă e să credem statisticilor oficiale din statele vecine, se împuţinează. În Republica Moldova n-ar mai exista, după Constituţie, români (iar după statistica lui Voronin, numai vreo 2,5-3%), ci numai „moldoveni". Şi nici limba română, ci numai „mol-

dovenească”. În Ucraina, după nişte statistici oficiale, ar exista cca 460.000 de „romanici răsăriteni”, însă numai o parte din ei (135.000) ar fi români, ceilalţi – „moldoveni”[9]. Primii ar vorbi româneşte, ultimii – „moldoveneşte”. Fără să vrei te întrebi: cum de se înţeleg între ei?

Românii din valea Timocului n-ar fi români, ci, după vrerea oficialităţilor bulgare şi sârbeşti, vlahi. Culmea e că, după declaraţiile unor persoane iresponsabile din partea locului, aceşti vlahi n-ar avea, chipurile, o limbă recunoscută de ştiinţa lingvistică şi nici scris propriu! Iar limba română n-ar fi limba lor maternă, ci o limbă străină, o limbă de împrumut[10].

Mai greu e să lupţi cu vânzătorii de limbă şi neam din interior. Se ştie, bunăoară, că după anexarea din 1812 a Basarabiei la Rusia, boierii moldoveni „s-au dat cu boierii ruşi... renegându-şi originea...”[11]. De la aceştia te mai puteai aştepta să se posteze în fruntea mişcării de trezire sau de formare a conştiinţei naţionale a omului simplu? Se ştie, de asemenea, că, atunci când se pregătea Unirea Principatelor de la 1859, o seamă de boieri moldoveni, din teama de a-şi pierde privilegiile, s-au pronunţat împotrivă. Români, români, dar mai bine să rămânem boieri moldoveni, chibzuiau ei, stăpâni pe averi şi bunuri în ţărişoara noastră, în care ţăranul se speteşte numai pentru noi, nu şi pentru alţii. Exact ca moldoveniştii noştri de astăzi: „Noi am accepta că limba se numeşte limbă română dacă ne-aţi da asigurări că nu veţi cere să ne unim cu România!”; „De ce să fim provincia sau gubernia cuiva, când noi putem trăi mai bine în ţărişoara noastră suverană şi independentă?”.

Iar moldoveanul P. P. Moldovan şi C° au dezlănţuit o campanie furibundă contra denumirilor „român”, „limbă română” pentru a-l îndepărta pe moldovean de fratele său muntean şi ardelean, pentru a-l face să creadă că e altul, că o duce mai bine singur şi că ar fi vai şi amar de el dacă s-ar uni cu România, atunci el ar deveni slugă şi rob al românului.

A ne împărţi în români şi moldoveni, vlahi etc., a ne face să credem că suntem popoare diferite şi că vorbim limbi diferite pentru a spulbera orice gând „subversiv” despre vreo careva „unire-n cuget şi simţiri”, acesta e scopul tuturor românofobilor, fie ei de speţă străină, fie autohtoni.

Schimbările survenite după 1988-1989 în viaţa social-politică şi economică a statelor ce s-au desprins din fosta U.R.S.S., dar şi din cea a fostelor ţări de democraţie populară din Europa, nu pot să nu deschidă ochii omului descătuşat asupra adevărurilor privind originea, comunitatea de limbă, cultură, istorie, structură psihică, privind mersul firesc spre integrare şi regăsire. Prezenţi în Consiliul Europei şi vorbind de la înalta tribună „moldoveneşte”, reprezentanţii Republicii Moldova, la fel ca şi ceilalţi delegaţi, nu pot să nu observe că traducerea în alte limbi o fac aceleaşi persoane care traduc şi cuvântarea delegatului României, care vorbeşte româneşte, adică din română în alte limbi, dar niciodată din „moldove-

nească" în română sau invers. Pledând fulminant în Asambleea Parlamentară a Consiliului Europei din 17 ianuarie 1997 pentru drepturile fireşti ale aromânilor din ţările balcanice la propria cultură şi limbă şi obţinând recomandarea respectivă mult aşteptată de aromâni, catalanul Luis Maria de Puig s-a convins în pauzele dintre şedinţe, ca şi în discuţiile personale cu reprezentanţii români şi aromâni care au precedat dezbaterile decisive, că toţi conlocutorii săi se înţeleg între ei, deşi unii vorbeau numai româneşte, iar ceilalţi – şi ar(o)mâneşte. Toate acestea s-au putut întâmpla numai din cauză că „aromâna", „meglenoromâna" şi „istroromâna" nu sunt, de fapt, nişte limbi aparte (după cum nu e nici „moldoveneasca"), ci sunt nişte dialecte ale limbii române comune de la o anumită fază din dezvoltarea ei, până la separarea acestor dialecte de cel dacoromân.

S-a mai convins lumea şi de faptul că aromânii (la fel ca istroromânii, meglenoromânii, la care i-am adăuga pe moldoveni, transnistreni, bucovinenii din regiunea Cernăuţi) sunt şi ei români, ca şi românii din Ungaria, Bulgaria, Banatul sârbesc, Ucraina Transcarpatică, sudul Basarabiei, regiunea Cernăuţi, Canada, S.U.A. etc., chiar dacă la ora când la Strasbourg se vota recomandarea cu privire la minoritatea aromână era mai indicat, după Luis Maria de Puig, în numele obţinerii unor drepturi râvnite de zeci de ani, să se vorbească despre o etnie şi un idiom aparte. Repetăm, din raţionamentul de a obţine anumite drepturi pentru cei peste 3 milioane de români din sudul Dunării, numiţi şi macedoromâni, valahi (sau vlahi) sau chiar mavrovlahi, cuţovlahi sau ţânţari, ei înşişi numindu-se aromâni.

Acest adevăr îl exprima plastic în dialect, acum mai bine de 130 de ani, poetul naţional aromân Mihail Nicolescu în poezia *Corlu la unirea* (anticipându-l pe bardul de la Mirceşti cu *Hora Unirii*):

„Armân mini, Rumân tini,
Tzi vrei, frate, cama ghini"[12].

Tot el îi numeşte pe tinerii moldoveni, cărora li se adresează, români, ceea ce presupune implicit că şi partenerele invocate ale acestora, fetele macedonene (aromâne), erau de asemenea româncuţe:

„Vin, Române Moldoveane,
Cu featì Machedoneane
S-anvârtim un cor ma mari,
S-băgăm frică, trimburari,
La tuts atselji tsi nu nă vor"[13].

Acest adevăr sper să-l înţeleagă şi tinerii aromâni (macedoromâni) din zilele noastre, la fel ca şi semenii lor basarabeni şi bucovineni, astfel încât fiecare din ei să poată exclama cu nestăvilită mândrie:

„Român mi-i neamul, românesc mi-i graiul
Şi românească-mi este ţara mea!".

Cu mândrie pentru ţara care, după decembrie 1989, după 50 de ani de uitare totală a românilor din afara hotarelor ei, şi-a amintit de ei şi s-a întors cu faţa la ei,

chiar dacă în privinţa acestora încă nu şi-a formulat o strategie clară şi coerentă şi nici structurile menite să o promoveze nu sunt atât de extinse, complexe şi dotate cum ar fi respectivele structuri din Ungaria, Grecia, Turcia având aceeaşi destinaţie: să-şi sprijine conaţionalii din afara graniţelor. Oricum, dacă ne amintim numai de faptul că, anual, România oferă peste două mii de burse de studii pentru tinerii de origine etnică română din ţările vecine cu ea şi din diaspora, că în vara anului 1998 peste trei mii de elevi şi studenţi din afară s-au odihnit gratuit, timp de două săptămâni, în taberele româneşti de pe litoralul Mării Negre sau de priorităţile în relaţiile cu Republica Moldova, şi tot trebuie să-i fim recunoscători Ţării pentru micile mari eforturi, pe care, în condiţiile unui buget propriu de austeritate, le face pentru cei peste 10 milioane de români uitaţi din afara graniţelor.

Neuitaţi de ea, nu vor uita-o nici cei care au fost nevoiţi să ia calea exilului în anii de prigoană bolşevică şi comunistă, nici acei care, mai încoace, s-au lăsat captivaţi de mirajul mirificului El Dorado, nici, cu atât mai mult, cei care nu şi-au părăsit niciodată patria, dar s-au pomenit peste noapte în afara graniţelor ei. Nu vor uita-o şi vor aştepta cu nesaţ întâlnirea cu ea, pentru a-i face conturul şi neamul întreg, pentru a nu se mai despărţi de ea niciodată.

In aeternum.

NOTE

[1] Despre aceasta a se vedea la: Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993.

[2] Cristea Sandu Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane*), ediţia a II-a (revăzută), Editura ASTRA ROMÂNĂ, Timişoara, 1996.

[3] Hristu Cândroveanu, *Aromânii ieri şi azi. Cultură, literatură, probleme, perspective,* Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1995.

[4] *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, Coordonator: Neagu Djuvara, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996.

[5] A se vedea: Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. V şi p. 36.

[6] Apud Hristu Cândroveanu, *op. cit.*, p. 177.

[7] Datele sunt preluate din: Ioan Scurtu, *Românii din afara graniţelor României de azi* // „Dosarele istoriei”, nr. 6 (22), 1998, p. 6.

[8] Mihai Opriţescu, *Românii din Ungaria* // „Dosarele istoriei”, nr. 6 (22), 1998, p. 29.

[9] După: Liubov Lazarenco, *Limba română în contextul situaţiei sociolingvistice actuale din Ucraina* // Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România pe anii 1993-1994, Bucureşti, 1994, p. 55.

[10] Gheorghe Zbuchea, *Românii timoceni* // „Dosarele istoriei”, nr. 6 (22), 1998, p. 43.

[11] Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, îngrijirea ediţiei, cuvânt introductiv, note, indice de nume şi bibliografie de dr. Marian Radu, Editura Semne, Bucureşti, 1897, p. 27.

[12] Mihail Nicolescu, *Lilici dit Machedonia* (puizii), ediţie îngrijită de Dina Cuvata, Scopje, 1995, p. 27.

[13] *Op. cit.*, p. 28.

28.09.1998

FILE DIN MAREA BĂTĂLIE PENTRU LIMBĂ ŞI ALFABET

INTELECTUALII BASARABENI ÎN LUPTA PENTRU LIMBĂ ŞI FIINŢĂ NAŢIONALĂ

„Pământul, istoria şi limba sunt, în esenţă, cei trei stâlpi pe care se ţine neamul” (Ion Druţă).

În cele ce urmează am vrea să reflectăm asupra trainiciei acestor piloni şi a rolului intelectualităţii basarabene în renaşterea naţională, mai cu seamă de la 1985 încoace.

Nu ştiu dacă mai există în lume vreun popor la fel de blestemat ca şi noi, românii, care să fie nevoit să-şi apere şi să-şi revendice în faţa comunităţii internaţionale dreptul la propriul pământ, la propria istorie, la propria limbă.

„Străvechi pământuri ucraineşti” sunt declarate, fără niciun pic de jenă faţă de adevărul istoric, Sudul Basarabiei, Nordul Bucovinei şi Ţinutul Herţei, încorporate prin voia lui Stalin în Ucraina, iară românii autohtoni de pe acele meleaguri – venetici.

„Исконно русская земля”, „străvechi pământ rusesc”, este declarată cu impertinenţă de către secesioniştii locali veniţi de aiurea cu duiumul mai ales în perioada postbelică şi de către inspiratorii lor de la Moscova mult pătimita Transnistrie.

„Gagauz eri”, „pământ al găgăuzilor”, sunt declarate în mod sfidător cele câteva localităţi cu populaţie majoritară găgăuză de către mişcarea naţionalistă „Gagauz halkî” şi de către vreo câţiva pretinşi lideri ai găgăuzilor ahtiaţi şi ei să se căpătuiască din senin cu o halcă de pământ din trupul sfârtecat al Moldovei. Iar de la o vreme încoace – o, sancta simplicitas! – cei cu suflet românesc s-au trezit huiduiţi şi alungaţi din propria casă chiar de către consângenii lor rătăciţi şi mancurtizaţi, care au convingerea că cine se consideră român n-are decât să-şi ia tălpăşiţa în România. Numai pentru faptul că, vorba lui P. Ţuţea, ne încăpăţânăm să fim români...

Aşa e azi cu pământul românilor din afara fruntariilor Ţării. Câtă vreme suntem români nu avem dreptul la propriul pământ. Să renunţăm la neam, la istorie, la datini, la graiul strămoşesc şi atunci vom fi recunoscuţi ca autohtoni, ni se va recunoaşte dreptul la pământul stropit cu sângele strămoşilor. Oh! oh! oh! Sărmana Ţară a Moldovei, cum spunea cronicarul.

Dreptul la istorie, după cum prea bine ştiţi, a trebuit să ni-l apere cele mai luminate minţi ale neamului chiar în faţa europenilor, pentru care mult timp am fost (iar unii ar vrea să ne considere şi astăzi!) „o enigmă şi un miracol istoric”

(T. Lot, G. I. Brătianu). De la 1812 până la 1918 şi de la 1944 până la 1985 noi, românii din stânga Prutului, am fost privaţi de dreptul la istoria adevărată a neamului, am fost lipsiţi de memoria istorică, am devenit, sub ocupaţie rusească, un alt popor, cu o altă limbă, cu o altă cultură, cu o altă istorie, cu o altă Patrie-mamă, cu un alt destin. Ceea ce n-a reuşit, dar, de fapt, nici n-a intenţionat să facă Imperiul Otoman pe parcursul a trei secole, a izbutit să realizeze „imperiul răului" pe parcursul a mai puţin de un secol şi jumătate de ocupaţie. „...începutul nostru ni s-au tăgăduit, numele ni s-au prefăcut, pământul ni s-au sfâşiat, drepturile ni s-au călcat în picioare..." (M. Kogălniceanu). Abia azi, extrem de anevoios, prin eforturile conjugate ale unor istorici de bună-credinţă de la noi şi ale celor din Ţară, precum şi prin strădaniile editurilor respective, se întoarce acasă cartea de istorie, *magister vitae*. De ne-ar ajunge răbdare să citim până la capăt această „carte de căpetenie a popoarelor şi a fieştecărui om îndeosebi"... (M. Kogălniceanu), carte ce ne-ar scoate din tenebrele elucubraţiilor unor pretinşi istorici, savanţi de croială sovietică gen Mohov, Berezneakov, Lazarev, Sâtnic, Brâseakin, Sovetov, Grosul, Antoseac ş.a.

Cel de-al treilea pilon, limba maternă, „cartea de nobleţe, testimoniul de naţionalitate al unui neam; semnul caracteristic prin care membrii aceleiaşi familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume..." (V. Alecsandri), a fost supus, de-a lungul zbuciumatei noastre istorii, celor mai puternice seisme, zdruncinat din temelie, ros şi scorojit de intemperii. Însă a rămas să stea semeaţă şi să înfrunte cu tărie toate furtunile, aidoma Coloanei lui Brâncuşi, coloana infinită a graiului matern. Căci românii au fost dintotdeauna conştienţi de faptul că limba „se identifică cu naţionalitatea" (B.-P. Hasdeu).

Iată cum aprecia acum o sută treizeci de ani istoricul francez Edgar Quinet dârzenia cu care românii îşi apărau ultimul lor bastion – limba română: „Viaţa naţională, avuţii, bunuri – totul le-a fost luat sau smuls, în afară de limba obârşiei, pe care străinul se străduieşte s-o nimicească sau s-o denatureze. Cum să ne mai mirăm, aşadar, dacă oamenii aceştia se leagă de un asemenea monument viu şi popular, singurul care le reprezintă pe toate celelalte şi le suplineşte? Cum să ne mirăm dacă se înverşunează să-l purifice de orice întinare străină, dacă în activitatea aceasta pun un soi de superstiţie pătimaşă, dacă fiece cuvânt slav sau austriac înlăturat li se pare un semn de victorie; dacă fiece cuvânt indigen cules de pe buzele poporului li se pare o cucerire; dacă ura, dispreţul, dezgustul, repulsia atâta timp adunate şi care nu se pot revărsa asupra duşmanului de secole, prezent sau încă ameninţător, se îndreaptă cel puţin împotriva cuvintelor, silabelor, întorsăturilor de vorbire, până şi împotriva literelor prin care li s-a necinstit şi contaminat idiomul naţional? Şi-atunci, ce-i de mirare dacă nişte oameni ţinuţi atât de mult cu căluşul la gură, înăbuşiţi, azvârl, ca pe tot atâtea înfierări ale servituţii, vocabularul impus de invazii, izgonind până şi accentul asupritorilor? Chiar şi dacă ar

merge prea departe în ura lor faţă de rămăşiţele limbii duşmanului, cine i-ar putea condamna?”[1].

În negre vremi de cumplită restrişte limba maternă ne-a fost pavăză şi scut în apărarea fiinţei noastre naţionale. Atunci când a fost izgonită din şcoli, din biserică, din administraţie, din viaţa de toate zilele, noi am vorbit-o pe ascuns acasă, la masă, la leagăn şi la icoană. Iar când ni s-a pus căluşul la gură ori când ni s-a băgat pe gât o altă limbă, noi am tăcut tot în limba noastră. Mi-e martor poetul:

„În aceeaşi limbă
Toată lumea plânge,
În aceeaşi limbă
Râde un pământ.
Ci doar în limba ta
Durerea poţi s-o mângâi,
Iar bucuria
S-o preschimbi în cânt.
În limba ta
Ţi-e dor de mama,
Şi vinul e mai vin,
Şi prânzul e mai prânz.
Şi doar în limba ta
Poţi râde singur,
Şi doar în limba ta
Te poţi opri din plâns.
Iar când nu poţi
Nici plânge şi nici râde,
Când nu poţi mângâia
Şi nici cânta,
Cu-al tău pământ,
Cu cerul tău în faţă,
Tu taci atunce
Tot în limba ta”

(Gr. Vieru, *În limba ta*).

Când ne-a ajuns cuţitul la os, când a fost pusă în pericol de moarte însăşi existenţa noastră ca neam, noi am făcut din „veşmântul fiinţei noastre” (V. Mândâcanu) flamură şi armă de luptă şi am pornit – la figurat, dar, cu părere de rău, şi la propriu, – la Marele Război pentru Apărarea Patriei noastre – Limba Română. Cu aceleaşi sentimente măreţe de sacrificiu total ca şi ale poetului avar din Daghestan Rasul Gamzatov:

„Sunt unii leac ce-şi află când îi doare
În altă limbă. Nu-s din tagma lor.

Şi dacă mâine limba mea dispare,
Atunci eu astăzi gata sunt să mor”.

Stindardul luptei de eliberare naţională – căci mişcarea pentru limba de stat şi grafia latină n-a fost decât prologul luptei pentru decolonizare, pentru smulgerea din Imperiu şi obţinerea unei independenţe reale de acesta, al luptei pentru tricolor, stemă şi imn naţional, pentru reîntregirea neamului, – a fost arborat de cei care sunt consideraţi pe drept conştiinţă a naţiunii – de intelectuali şi, în primul rând, de scriitori. Tot scriitorii au fost aceia care s-au aflat în fruntea mişcării de iluminare, de trezire a conştiinţei de sine şi de neam a românilor din stânga Prutului şi a Nistrului. Renaşterea naţională a fost un miracol basarabean numai pentru cei care nu cunosc activitatea ferventă desfăşurată de scriitori pentru trezirea din somnul cel de moarte a omului de rând. Părăsind masa de lucru pentru timpuri mai bune, „raznocinţii” basarabeni ai timpurilor noastre au pornit în popor: la şedinţele cenaclului „Alexei Mateevici” din Valea Morilor (organizate prin energia medicului Anatol Şalaru, ulterior deputat în Parlamentul Republicii Moldova), la seratele omagiale, de creaţie şi la adunările generale de la Casa Scriitorilor, din instituţii, organizaţii şi de la întreprinderi, la mitingurile autorizate (dar şi la cele neautorizate) din centrul capitalei sau de la Teatrul de vară, precum şi la cele din centrele raionale şi din comune, la întâlnirile cu electoratul, în componenţa Comisiei interdepartamentale a fostului Prezidiu al fostului Soviet Suprem al fostei R.S.S.M. pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti („Comisia de salvare a limbii”, cum fusese ea supranumită în 1988 de cei care văzuseră în ea un paladiu al graiului străbun), în componenţa comisiilor permanente parlamentare şi a grupurilor de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbi, la Marile Adunări Naţionale, iar când a fost nevoie de autoritatea domniilor lor – şi la demonstraţiile şi mitingurile neautorizate – pentru a-i salva pe temerarii „porniţi a asalta cerul” de bastoanele de cauciuc ale miliţienilor de odinioară, de gazele lacrimogene ale trupelor de interne, de şenilele tancurilor sovietice care voiau să demonstreze, în cadrul unei triumfale parade militare pe care poporul n-a mai tolerat-o, forţa invincibilă a Imperiului; în tranşee şi pe poziţiile de luptă ale apărătorilor integrităţii teritoriale a republicii de la Cocieri, Coşniţa, Dubăsari. Trebuia să-i vezi în acele momente pe Gr. Vieru şi Leonida Lari, pe Ion Hadârcă şi Nicolae Dabija, pe Mihai Cimpoi şi pe regretatul Ion Vatamanu, pe Vladimir Beşleagă şi pe Valentin Mândâcanu, pe Alexei Marinat şi pe Gheorghe Vodă, pe Ion Dumeniuk şi pe Ion Mocreac, pe Ion Ciocanu şi pe părintele Petru Buburuz, pe Ion Conţescu, pe Vlad Pohilă şi pe mulţi alţii, pentru a-ţi da seama de unde vine îndârjirea de oşteni a acestor oameni extraordinar de blajini şi de paşnici. Şi-au pus în joc cariera şi bunăstarea, nu rareori – libertatea şi viaţa şi secretarul de partid de pe atunci al Uniunii Scriitorilor Ion Hadârcă, şi redactorul-şef de la „Literatura şi Arta” Nicolae Dabija, şi redactorul-şef de la revista

„Nistru" (ulterior preschimbat în titlu-simbol „Basarabia") Dumitru Matcovschi, şi redactorul-şef al „Glasului naţiunii" (primele numere ale căruia în grafie latină au apărut în clandestinitate în Ţările Baltice) Leonida Lari, această neînfricată Ioana d'Arc a Basarabiei, şi distinsul poet Grigore Vieru, şi temerarii lingvişti Constantin Tănase şi Vasile Bahnaru. Somaţi în repetate rânduri de procurorul de pe atunci N. Demidenko, puşi la respect pe linie de partid la comitetul raional şi la C.C. al P.C.M., acostaţi, apostrofaţi pe stradă şi ameninţaţi la telefon şi prin scrisori anonime, supuşi unor atentate vădit dirijate de maşina diabolică de reprimare, ei, spre onoarea lor, nu s-au lăsat intimidaţi şi nici cumpăraţi şi au rămas ca adevăraţi bărbaţi ai neamului în memoria celora care i-au admirat. Chiar striviţi de roţile autobuzelor trimise de satană, au înviat din morţi ca un Iisus Hristos, la ruga mulţimii îndurerate, cum s-a întâmplat cu Dumitru Matcovschi. Există deci un Dumnezeu al nostru, Dumnezeu al dreptăţii! Acuzaţi la început de structurile de partid existente la ora aceea, ulterior – de comuniştii ce acţionau în afara legii după ce p.c.m.-ul fusese interzis, de procomuniştii şi de prounioniştii moscoviţi după prăbuşirea Imperiului, de burtăverzimea partocrată de la conducerea întreprinderilor industriale şi a unităţilor agricole, iar sub influenţa acestora din urmă – şi de unii oameni de rând, acuzaţi, zic, de toate relele în perioada de tranziţie la economia de piaţă, aceşti apostoli şi martiri ai neamului s-au pomenit în rolul eroilor de la Plevna ai lui V. Alecsandri. Anume de aici îşi va fi luat începutul vibranta exclamaţie a regretatului poet Ion Vatamanu: *Ce vor scriitorii?*.

„Există o stea, a noastră, aici,
O lacrimă-n desfacerea florii.
Fratele meu, eu nu ţi-s duşman –
Iată ce vor scriitorii...

Dacă mai pierdem şi ultimul port,
Acela matern în delta culorii, –
Fratele meu, cu morţii nu merg –
Iată ce vor scriitorii...

Un grai să nu tacă, al nostru, aici,
Trezeşte-l în suflul viorii, –
Fratele meu, deşteaptă-ţi copiii –
Iată ce vor scriitorii...

Pământul, izvorul îşi roagă stăpânul,
Întoarcerea lui la dorite podgorii, –
Fratele meu, îţi cer demnitate –
Iată ce vor scriitorii...

Aer n-ajunge pe metru pătrat,
Pe metru pătrat se-ntunecă zorii, –
Fratele meu, nu-ţi vinde şi casa –
Iată ce vor scriitorii...

Nu-i unde, nu-i unde, suntem grămădiţi
În păstaia uscată-a victoriei, –
Fratele meu, deşteaptă-ţi fiinţa –
Iată ce vor scriitorii...

Pe-aceste câmpii, ale noastre, latine,
Arde veşmântul rupt al istoriei, –
Fratele meu, ne cheamă părinţii –
Iată ce vor scriitorii...

Ne-am săturat de momeli şi minciuni,
Astăzi ţara îşi spulberă norii, –
Fratele meu, adevărul nu iartă –
Iată ce vor scriitorii...”.

Scriitorii au fost în primele rânduri. Ei au avut tactul şi răbdarea să ne înveţe alfabetul spiritual: cine suntem, de unde venim, unde am ajuns, ce înseamnă memorie istorică, demnitate de om, conştiinţă de neam. Voi cita un exemplu edificator din Vasile Romanciuc:

„Ce ne-adună-ntr-un neam
Ca pe-albine-ntr-un ram?
Ce ne ţine pe verticală
Când e foc pe pământ,
Când e jale-n cuvânt? –
Conştiinţa naţională.

Dor în suflet aprins,
Foc în vatră, nestins,
O credinţă ce-n veci nu ne-nşală.
Doină sfântă şi grai,
Gură dulce de rai –
Conştiinţa naţională.

Ce-am avut, ce avem,
Ce am fost, ce suntem –
O-ntrebare mereu actuală.

Ce-am răspunde la ea
Dacă nu am avea
Conştiinţă naţională?

Nu suportă minciuni
Despre grai şi străbuni..
Peste răni când se pune vopseală,
Se trezeşte din morţi,
Bate, vie, la porţi
Conştiinţa naţională.

Făr-a te pocloni,
Poţi de-a pururi iubi
Neamuri multe-n măsură egală,
Dacă nu ţi-ai pierdut,
Dacă nu ţi-ai vândut
Conştiinţa naţională.

Noi suntem un popor,
Noi vom fi un popor
După propria noastră croială,
De nu doarme adânc,
Dacă-i trează oricând
Conştiinţa naţională”.

Scriitorii au fost urmaţi de ziarişti şi savanţi şi numai după aceea – de ceilalţi intelectuali. La adunările publice, în mass-media au fost formulate răspicat revendicările, aduse argumentele de rigoare, respinse pretenţiile neîntemeiate ale interfrontiştilor şovini, dezvăluite falsificările pseudosavanţilor. Numai o mică parte din mărturiile luptei pentru limbă, alfabet, conştiinţă şi demnitate naţională au fost înmănuncheate în culegerile *Povară sau tezaur sfânt?* (Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989, alcătuitor – Ilie Lupan), *O luptă, o suferinţă şi...* (Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1989, îngrijirea – Boris Vieru), *Coloana infinită a graiului matern* (Editura Hyperion, Chişinău, 1990, autori – Ion Dumeniuk şi Nicolae Mătcaş); restul au rămas în periodicele timpului („Literatura şi Arta”, „Basarabia”, „Învăţământul public”, „Columna” [„Orizontul”], „Tinerimea Moldovei”, „Moldova socialistă”; mai apoi – „Limba Română”, „Cugetul”, „Patrimoniu”, „Moldova suverană” ş.a.), în emisiunile radioului şi televiziunii, în răscolitoarele cântece ale Doinei şi ale lui Ion Aldea-Teodorovici, ajungând atunci în temei la cititorul şi ascultătorul de rând de limbă română, nu însă şi la cel de limbă rusă din cauza sabotorilor de la periodi-

cele ruseşti, care îl instigau pe acesta din urma la luptă împotriva revendicărilor legitime ale românilor moldoveni.

Efectul activităţii pline de abnegaţie a intelectualilor s-a soldat cu trezirea conştiinţei oamenilor de rând. Lupta a fost câştigată nu la 31 august 1989 şi nici la 27 august 1991, ci, la drept vorbind, ceva mai înainte: atunci când oamenii simpli au lăsat coarnele plugului, ciocanul şi mistria, rândeaua şi strungul şi au ieşit în stradă, împresurând pieţele, parlamentul, guvernul, redacţiile, susţinând apelurile scriitorilor şi ale intelectualităţii în genere, scandând: „Unire, moldoveni!". Trebuia să fii martor la acel dangăt de clopot, la acea revărsare de lume, la acea fierbere de revoltă a mulţimii trezite din letargie ca să-ţi dai seama de veridicitatea aprecierii făcute de Constantin Rădulescu-Motru: „Românii sunt eroi, dar cu deosebire când sunt în grup. În front, la război; în ceată, la revoltă; în cârd, la vânătoare... curajul Românului nu are pereche"[2]. Guvernanţii de atunci şi cei care le-au luat locul au făcut unele concesii, calificate atunci, în euforia generală în care ne aflam, drept mari izbânzi: limbă de stat, alfabet latin, recunoaşterea unităţii de limbă, revenirea la stemă, la imnul naţional al tuturor românilor „Deşteaptă-te, române!", Declaraţia despre independenţă etc. Raportate la situaţia de azi, ele, izbânzile, au fost cu adevărat măreţe, mai ales dacă ne amintim de condiţiile concret istorice în care au fost repurtate. Uneori constaţi cu regret că ceea ce am obţinut atunci n-am fi putut să obţinem astăzi; mai mult decât atât – începem să le pierdem astăzi,

Drept mari, chiar neverosimile victorii le-aţi apreciat atunci şi dvs., cei de aici, din Ţară, care aţi urmărit cu sufletul la gură desfăşurarea evenimentelor din Basarabia, apreciindu-le ca un miracol basarabean. Miracol pentru cei care n-au ştiut că basarabenii au supravieţuit numai graţie faptului că au avut veşnic vii în memorie testamentul lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, idealul lui Eminescu cel Mare şi Nemuritor, perspicacitatea de a se identifica în esenţă cu graiul şi de a simţi la tot pasul pericolul dispariţiei. Noi am făcut din Eminescu simbol, din Ştefan cel Mare – simbol, din limba română – simbol. Simboluri ale nemuririi noastre.

În starea generală de „letargie naţională în care am trăit veacuri de-a rândul până să căpătăm conştiinţa de neam", numai Ardealul, constată Constantin Noica, ar fi reprezentat dintotdeauna „starea noastră de veghe"[3]. Ştiută fiind comunitatea destinului ardelenilor cu cel al basarabenilor, poate că numai absenţa unor exponenţi de talia înflăcăraţilor patrioţi din Ardeal l-a făcut pe marele filozof al contemporaneităţii să nu releve „starea de veghe a românismului" din Basarabia. Şi poate că din motivul că basarabenismul nostru este mult prea impregnat de durere.

Referindu-se la ultimul volum de poezie al Leonidei Lari, *Al nouălea val*, apărut în 1993 la Chişinău, colegul d-ei din România, basarabeanul Andrei Ciurunga, face confesiunea că l-a închis „cu sentimentul că fiecare poem este un

steag tricolor de care atârnă o fâşie de doliu" („Glasul naţiunii", nr. 41, octombrie 1993, p. 5, recenzia intitulată *Poezia ca stare de doliu*). „De la primele versuri ale culegerii... până la cele de pe ultima pagină... o mare tristeţe stăruie printre rânduri, se insinuează în fiecare silabă, se aşterne ca un linţoliu de-a lungul întregului conţinut" (*tot acolo*).

S-o auzim pe poetă:

„Durerile nu se mai sting sub soare
Şi rănile nu se mai sting nicicum.
Din lupta noastră de eliberare
Nu ne-am ales decât c-un pumn de scrum.

...E beznă. Tricolorul e în bernă.
Ţara în doliu. Târgul săvârşit"
(L. Lari, *Vânzare de ţară*).

Ori:
„Că rafturile-s goale-n magazine,
Că rubla cea rusească ne-a-nghiţit,
Că vama de la Prut e o ruşine,
De toate e poetu-nvinuit"
(L. Lari, *Poetul şi puterea*).

Acuzată pe nedrept de politicienii de acasă şi detestată de asemenea pe nedrept de unii politicieni din Ţară, omeneşte i-am putea înţelege decepţia, dar nicidecum nu ne-o putem imagina învinsă. După cum nu se lasă înfrânt nici confratele d-ei de crez şi ideal Grigore Vieru, acest Hristos răstignit pe cruce, în care păgânii aruncă cu pietre. După cum nu se lasă învins alt confrate al d-ei, Dumitru Matcovschi, acest Hristos al spiritualităţii noastre, care cu adevărat că a înviat din morţi. Păcat că nu ştim să ni-i apărăm pe aceşti martiri, de care şi astăzi avem nevoie mai mult decât oricând.

Nu numai poezia Leonidei Lari, a lui Grigore Vieru, a lui Dumitru Matcovschi e o stare de doliu. Aproape tot ce s-a scris în Basarabia pe parcursul celor peste o sută cincizeci de ani de ocupaţie rusească, dar mai cu seamă de la război încoace, fie vers, fie proză, fie dramaturgie, fie publicistică, conţine o sfâşietoare notă de durere, de la răscolitoarea *Limba noastră* a lui Alexei Mateevici până la cutremurătoarele luări de atitudine ale lui Gr. Vieru, D. Matcovschi, N. Dabija, V. Mândâcanu, L. Lari.

Azi o parte din scriitori şi savanţi mai stau în expectativă, în timp ce ahtiaţii de pământuri străine şi de privilegii încep a inunda iarăşi presa de limbă rusă de la noi. Astăzi o parte din intelectuali, obosiţi de hărţuielile parlamentare şi de grup, s-au retras de pe linia de ofensivă. O altă parte din ei (M. Druc, A. Moşanu, I. Hadârcă, V. Nedelciuc, V. Matei) au fost cu iscusinţă diabolică înlăturaţi de la

unele pârghii de influenţă directă, o a treia parte au fost cumpăraţi, o a patra au fost nevoiţi să ia calea pribegiei (M. Druc, L. Lari, Gr. Vieru), o a cincea parte dintre luptători au trecut în lumea celor drepţi (Doina şi Ion Aldea-Teodorovici, Ion Dumeniuk, Ion Vatamanu, Bogdan Istru, Ion Mocreac).

Tocmai acum, când aproape să credem că a triumfat, în sfârşit, democraţia, dreptatea, adevărul, încrederea reciprocă, solidaritatea, unitatea, omenia, că mersul istoriei este ireversibil, că podurile de flori şi de conştiinţă de la Prut devin o punte a întregirii neamului, pe ici-pe colo îşi ridică, pe unde fariseic de voalat, pe unde sfidător de făţiş, capul minciuna, hâtria, vrajba, trădarea, supuşenia oarbă faţă de fostul stăpân, ura faţă de fraţi. Nu e nevoie de cine ştie ce investigaţii pentru a le depista, căci faptele se află la suprafaţă.

La farsa judiciară de la Tiraspol, care e pe sfârşite, – o sfidare a comunităţii internaţionale – cei cinci patrioţi români: Ilie Ilaşcu, Alexandru Leşco, Tudor Petrov-Popa, Andrei Ivanţoc, Petru Godiac, ţinuţi în cuşti de fier, sunt ameninţaţi cu pedeapsa capitală numai de atâta că sunt români, că s-au încumetat să-şi apere demnitatea de om, conştiinţa naţională.

La Chişinău se pun la cale machiavelice campanii de compromitere în mass-media şi pe alte căi a unor personalităţi inconvenabile numai pentru că manifestă simpatie faţă de Frontul Popular Creştin-Democrat sau faţă de Congresul Intelectualităţii (cum e, bunăoară, cazul de defăimare a înflăcăratului ministru al culturii dlui Ion Ungureanu, distins regizor şi actor). Ce e o Armată a 14-a rusă de ocupaţie, care te pomeneşti că după puciul de la Moscova ar putea mâine-poimâine să-şi ia tălpăşiţa spre „матушка РОССИЯ”, pe lângă acea Armată a 14-a care ne-a ocupat sufletele noastre? Ba, nu vă fie cu supărare, judecând după unele fapte concrete, se pare ca ea să fi trecut şi pe malul drept al Prutului.

Ce e lupta corp la corp cu duşmanul făţiş pe lângă lovitura de graţie pe care ţi-o aplică pe la spate cel pe care-l consideri frate? Anume pe invidia noastră patologică, pe sugrumarea noastră fratricidă a mizat dintotdeauna străinul, şi să ştiţi că n-a dat greş niciodată!

Alt exemplu. După ce întreaga opinie ştiinţifică de la noi, din Rusia, Ucraina, România, de pe mapamond, în definitiv, s-a pronunţat în repetate rânduri pentru recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române („moldo-valahe”, cum ziceau în secolul trecut Iacob Hâncu(lov), Ioan Doncev ş.a.); după ce atât preşedintele Snegur, cât şi preşedintele Iliescu recunosc sus şi tare existenţa, la ora actuală, a două state româneşti, care, ar trebui să subînţelegem, ca şi domniile lor, sunt populate de români, şi nu de huni sau de cumani; după ce dl preşedinte Snegur, într-o serie de luări de cuvânt în public şi în câteva acte semnate de Domnia Sa, utilizează, ca şi dl P. Lucinschi, preşedintele Parlamentului, unicul termen adecvat şi unanim recunoscut – acela de limbă română (pentru unitatea de limbă moldo-română votase chiar şi vechiul Soviet Suprem la sesiunea a 13-a din 31 august 1989); după

ce grupul de lucru pentru elaborarea proiectului noii Constituţii propune în art. 13 formularea „Limba oficială a Republicii Moldova este limba română”, vine un V. Iakovlev sau un I. D. Ciobanu de la aşa-zisa Universitate corporativă din Tiraspol, un anonim de la pretinsa „Dreptate”, gazetă a Partidului Socialist (alias comunist) din Moldova (nr. 7 din mai 1993, p. 4-6, genericul „Unitatea lingvistică şi dreptul poporului la glotonimul ales”), care se fac luntre şi punte să ridice mortul din groapă şi să ne readucă la limba moldovenească, chipurile, o altă limbă romanică orientală, mai de răsărit decât româna, cum se exprimă V. Stati, un alt pretins mare specialist în domeniul limbii „moldoveneşti”. Iar grupul de deputaţi „Viaţa satului” din Parlamentul Republicii Moldova împinge acest politonim cu hurta în Constituţie: „Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească”.

Ziarul „Pământ şi oameni”, organ al Partidului Democrat Agrar din Moldova, în nr. 29 din 11 septembrie 1993, publică o Declaraţie a Comitetului executiv al partidului nominalizat, în care Comisia pentru ştiinţă şi învăţământ a Parlamentului şi Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului sunt acuzate, nici mai mult nici mai puţin, de tentativa de a reetniza pe toate căile conştiinţa elevilor şi a studenţilor, ajungându-se, în ura patologică nedisimulată faţă de tot ce-i românesc, la enormităţi de felul: „Situându-se pe poziţiile promovării active a românismului vehement, Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova s-a transformat, de fapt, într-o direcţie a ministerului unui alt stat pentru românizarea moldovenilor”. A cărui stat cred că se înţelege de la sine...

Este greu să polemizezi cu nişte indivizi care sfidează ştiinţa şi bunul-simţ, să-i faci a recunoaşte ceea ce ei ştiu prea bine, şi anume: că moldovenii nu pot fi românizaţi din simplul motiv că s-au născut români, cum nu pot fi rusificaţi ruşii din Oriol, Tula, Arhanghelsk; că o încercare de reetnizare a românilor moldoveni şi a celorlalte naţiuni fusese întreprinsă odinioară, când, pe calea rusificării forţate, erau declaraţi toţi – românii basarabeni, românii transnistreni, românii bucovineni şi transcarpatici, românii caucazieni, românii siberieni, împreună cu georgienii, armenii, estonienii, lituanienii, letonii, bieloruşii, ucrainenii, cazahii etc. – o nouă comunitate istorică de oameni anaţională (citiţi: de mancurţi): poporul sovietic. Astăzi noi, românii din Republica Moldova, revenim la memoria istorică, conştientizăm cine suntem („Suntem români şi punctum!”, M. Eminescu), de unde venim („De la Roma venim. Din Dacia Traiană”, M. Eminescu), deci ne românim, nu ne românizăm.

Pe cât de greu ne întoarcem de la psihologia de *homo sovieticus* la rădăcini, la izvoare, pe atât de anevoios revenim din bălăriile bilingvismului rus-român, de fapt – ale semilingvismului, cum a calificat foarte sugestiv acest fenomen lingvistul estonian Maati Hint (semilingvism – incapacitate a individului de a-şi exprima clar gândurile în vreuna dintre limbi. A se vedea dialogul dintre Domnia Sa şi Emil Mândâcanu *Semilingvismul trebuie omorât din faşă* în culegerea *Povară sau*

tezaur sfânt?, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989, p. 140), în albia firească a limbii române literare. Deocamdată însă la Chişinău se mai vorbeşte o limbă, care, vorba lui Druţă, te strânge în spate. Ca să vă convingeţi, dar şi pentru a nu mă bănui că inventez, am să vă citez câteva mostre de semilingvism românesc din stânga Prutului, efect nociv asupra limbii române din partea mult trâmbiţatului bilingvism „armonios" rus-naţional de tristă pomină, mostre spicuite din articolul dlui Sava Melega *Limbă fără logică şi logică – lipsă?*, publicat în „Glasul naţiunii", nr. 40, octombrie 1993, p. 7.

La una din emisiunile televiziunii de la Chişinău un consilier al unui mare om de stat la întrebarea: „De ce nu ne integrăm economic cu România, doar ea e alături, pe când de Rusia ne desparte Ucraina?", cică ar fi răspuns: „Nu se poate. Aiasta noi am simţit la economia noastră cu România. Şi ci s-a primit? Şi totuşi trebu de făcut cu orice măsură, orice mândrie. România foarte activ face pe piaţa Rusiei". „N-aţi înţeles?, întreabă autorul articolului. Nici eu nu înţelesesem la început, dar mai căznindu-mă puţin, m-am dumerit". Şi în continuare domnul ziarist ne răstălmăceşte vorba românească a participantului la emisiune: „Deci, dl M. a vrut să spună următoarele: «Nu e posibil. Aceasta s-a simţit din relaţiile noastre economice cu România. Ce a ieşit din asta? În orice acţiune trebuie să manifestăm demnitate. În momentul de faţă însăşi România manifestă un viu interes faţă de piaţa rusă»".

La o altă întrebare şi anume: „Din ce considerente a fost semnată intrarea Moldovei în C.S.I.?" dl M. ar fi răspuns: „Era ultima variantă. E foarte atent s-o examinat". Iarăşi e nevoie de „traducător". Şi ziaristul explică: „Aici dl M. a vrut să spună că au fost propuse mai multe variante, dintre care aderarea la C.S.I. a fost cea mai potrivită". Iar când dl M. continuă că „în acest acord sunt concentrate multe principii şi trebuie să se atârne de ele foarte atent", ziaristul e nevoit de asemenea să explice: „adică acest acord are la bază o serie de principii, care necesită o atitudine serioasă". Tot d-lui fixează răspunsul dlui M. la întrebarea ce avantaje vom obţine din intrarea în C.S.I.: „Să avem în vedere situaţia reală în care ne găsim. Crearea Uniunii Economice nu înseamnă să se ocupe cu lucruri de binefacere. Merge vorba despre o piaţă comună cu condiţii fixate", pentru a ni-l explica în română: „Aici dl M. ne atenţionează că, înainte de a pune întrebarea, să ne gândim în ce situaţie ne aflăm, deoarece comunitatea economică nu e o asociaţie de binefacere. Aici este vorba de o piaţă comună cu condiţii echitabile pentru toţi cei ce au aderat la ea".

Mai aduc un exemplu din comentariul ziaristului S. Melega: „Însă capac la toate a fost pus prin răspunsul la întrebarea când va fi introdusă valuta naţională. „Ce însamnă întroducerea valutei naţionale în aşa momente?", întreabă dl M., şi tot el răspunde: „Eu aş zice că valuta naţională este foarte discutabilă". Cu alte cuvinte, dl M. pune la îndoială necesitatea introducerii valutei naţionale în condiţiile de faţă, considerând-o neraţională".

Aşa se vorbeşte, cu părere de rău, la Chişinău. Şi vorbesc prost nu ruşii şi nici ucrainenii, ci românii din Republica Moldova, românii moldoveni din Chişinău.

Iar în unele localităţi, instituţii şi organizaţii nu se vorbeşte nici aşa, adică nu se vorbeşte deloc româneşte, se vorbeşte în exclusivitate în limba fostului stăpân. Nu mă refer la Transnistria şi nici la Tighina, unde limba română şi grafia latină sunt izgonite cu baionetele cazacilor şi cu violenţa reprezentanţilor colectivelor de muncă din grădiniţe, şcoli, instituţii extraşcolare, din toate instituţiile de stat, de pe stradă, ci mă refer chiar la Basarabia propriu-zisă. Citeşti informaţiile de pe loc, dările de seamă şi comentariile Departamentului de stat al limbilor şi constaţi cu mare durere că limba română mai e ţinută la uşă în multe ministere, departamente, întreprinderi, instituţii şi organizaţii chiar de pe malul drept al Nistrului. Bunăoară, în nr. 161-162 din 21 octombrie 1993 al ziarului de limba rusă „Независимая Молдова", p. 1, se constată că la Sindicatul raional Edineţ al lucrătorilor din domeniul culturii toată documentaţia se întocmeşte în limba rusă, toată corespondenţa se poartă în ruseşte, toate şedinţele şi adunările au loc în limba rusă etc. Parcă te-ai afla undeva la Murmansk, şi nu la nordul Moldovei!

Cancelaria Guvernului insistă şi astăzi ca proiectele de hotărâri să fie prezentate în două limbi, română şi rusă, ceea ce înseamnă că noi nu vorbim româneşte, ci ne ţinem de traduceri din ruseşte. Şi aceasta în timp ce amendamentele la Legile cu privire la limbi adoptate în 1989 în condiţii istorice cu totul diferite de cele de astăzi, amendamente prezentate de mult timp de către Departamentul de stat al limbilor, nu sunt examinate ostentativ de actualul Parlament.

Este mai mult decât sigur (acest lucru ni-l dă de înţeles chiar prim-ministrul Republicii în interviul acordat ziarului „Кишиневские Новости" (nr. 45 din 23 octombrie 1993, p. 2) că nici atestarea funcţionarilor din instituţiile de stat privind cunoaşterea limbii oficiale a statului, atestare preconizată pentru ianuarie 1994, nu va avea loc la timpul respectiv. Deci Legea cu privire la funcţionarea limbilor pe teritoriul republicii aşa şi nu va mai funcţiona nici la cinci ani de la adoptarea ei...

Lugubră situaţie, veţi zice. Avem motive de legitimă îngrijorare, vom zice noi, nu însă şi de totală disperare.

Sperăm că, aşa cum s-a exprimat cunoscutul prieten al limbii române, profesorul din Sankt Petersburg Rajmund Piotrowski, printr-o masivă transfuzie de sânge din viguroasa limbă română care funcţionează nestingherit în toate domeniile vieţii în Ţară, vom reuşi să revitalizăm şi să revigorăm şi lâncezânda limbă română de pe mult năpăstuitele meleaguri basarabene. De această susţinere, de această transfuzie are nevoie astăzi, ca şi altă dată, toată suflarea românească din afara fruntariilor Ţării. Ştim că există o realitate istorică prea concretă şi mult prea delicată, că, exprimându-ne în limbaj politic, conducerea României nu are pretenţii teritoriale faţă de vecinii săi, dar am ruga să ne fie cu iertare nouă, români-

lor basarabeni, românilor bucovineni, românilor maramureşeni din Transcarpatia ucraineană, românilor din Banatul Sârbesc, de pe valea Timocului, din Vidin şi de pe alte meleaguri învecinate sau mai îndepărtate, pretenţiile noastre spirituale faţă de românii din Ţară. Vorba ostaşului transnistrean Toma Jalbă: „Nu ne uitaţi, fraţilor”[4]. Oricum, noi n-am prea avut când ne lăsa antrenaţi în bătăliile verbale dintre partide şi grupări, în satisfacerea unor interese şi ambiţii trecătoare, pentru că a trebuit să ne apărăm dreptul la existenţă. Din limba română am făcut zid creştinătăţii şi latinităţii, prin limba română vom dăinui de-a pururi!

Permiteţi-mi să-mi închei alocuţiunea pe această notă optimistă privind stoicismul neamului românesc – notă de asemenea caracteristică basarabenismului nostru:

„Fraţii mei de sânge, de-am ajuns aci,
De ne este codul de-o putere-aparte,
Nu e nicio moarte care ne-ar muri,
Nu e nicio moarte”
(L. Lari).

NOTE

[1] Citat după revista „Patrimoniu”, nr. 1, 1992, p. 101 (articolul *Limba română*).

[2] „Limba Română”, Chişinău, nr. 1, 1991, p. 105 (articolul *Sufletul neamului nostru*).

[3] „Limba Română”, Chişinău, nr. 3-4, 1991, p. 30 (articolul *Ardealul şi spiritualitatea românească*).

[4] Atunci când la Congresul ostaşilor moldoveni, care şi-a desfăşurat lucrările între 20-28 octombrie 1917, fusese abordată chestiunea autonomiei politice şi teritoriale a Basarabiei, Toma Jalbă a exclamat cu mândrie, cu durere, cu înţelepciune şi cu viziune poetică de ţăran român: „Fiii neamului moldovenesc au sărit ca şoimii de prin munţi să scape scumpa noastră Basarabie din mâna vrăjmaşilor, precum scoate ciobanul oaia din gura lupului.

Dar eu acum vă întreb pe d-voastră, fraţilor: Fraţii noştri şi neamurile noastre, care suntem moldoveni dintr-un sânge, cui ne lăsaţi pe noi, moldovenii, cei ce suntem rupţi din coasta Basarabiei şi trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca şoarecii în dinţii motanului.

Fraţii noştri, nu ne lăsaţi, nu ne uitaţi! Iar dacă ne veţi uita, noi vom săpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa pe dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-şi schimbe râul mersul decât să rămânem noi, moldovenii, despărţiţi unii de alţii”. Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p, 405.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 1 (13), 1994, p. 6-17.
Discurs rostit la 29.10.1993 la Universitatea „Al. I. Cuza”
din Iaşi cu ocazia conferirii titlului de doctor honoris causa

ACEST GRAI DUMNEZEIESC DE SFÂNT ŞI DE FRUMOS

Sincer vorbind, mă pune pe gânduri această (banală?) coincidenţă. În clipele în care aici, la „masa rotundă”, organizată de colegiul de redacţie al revistei „Codrî” sub genericul „Limba noastră-i o comoară”, sunt luate în dezbatere probleme principiale privind funcţionarea limbilor în republică, jos, în sala mare a Uniunii Scriitorilor, într-o şedinţă *in corpore*, scriitorii decid soarta eseului lui Valentin Mândâcanu *Veşmântul fiinţei noastre* (lucrare, după mine, cu efect imediat asupra trezirii conştiinţei naţionale a moldovenilor) – să fie ori să nu fie publicat în numărul 4 al revistei „Nistru” pe anul 1988. Materialele discuţiei noastre nu vor avea acelaşi destin?

Orice s-ar întâmpla, vreau să subliniez de la bun început că inspiră tot respectul iniţiativa revistei de limbă rusă „Codrî” de a examina, pe parcursul anului curent cu ajutorul tuturor forţelor intelectuale din republică, problemele de stringentă actualitate pentru plaiul nostru. Probleme despre care a vorbit în cuvântul său de deschidere clar şi convingător redactorul-şef al revistei. Este cât se poate de firesc faptul că discuţia începe prin abordarea problemei cu privire la situaţia lingvistică şi la măsurile orientate spre perfecţionarea politicii lingvistice şi a construcţiei lingvistice din republică. Îi rog pe colegii noştri ruşi, ucraineni, găgăuzi, bulgari, evrei, aflaţi în sală, să mă înţeleagă, de ce eu, în calitate de specialist moldavist, mă voi referi numai la unele aspecte legate de funcţionarea limbii moldoveneşti.

Este indiscutabil că bilingvismul naţional-rus, dar şi cel rus-naţional, bazat pe principiul întrebuinţării libere şi cu drepturi egale a tuturor limbilor în ţara noastră, a devenit, în republicile unionale, o necesitate obiectivă. Ceea ce înseamnă că, pe de o parte, moldovenii din R.S.S.M., ucrainenii din R.S.S.U., armenii din R.S.S.A., tadjicii din R.S.S.T. ş.a.m.d. trebuie să cunoască limba rusă ca limbă de comunicare şi înţelegere reciprocă între reprezentanţii diferitor naţionalităţi la nivelul ţării întregi, iar, pe de altă parte, ruşii, georgienii, armenii ş.a.m.d. din Moldova, din Ucraina, din Estonia ş.a.m.d. trebuie să cunoască respectiv limba moldovenească, limba ucraineană, limba estonă ş.a.m.d. ca limbă de comunicare şi înţelegere reciprocă pe teritoriul republicii unionale date. În această problemă două opinii nu pot exista. Aceasta e o axiomă. Însă, după ce au vorbit S. G. Berejan, director al Institutului de limbă şi literatură al A.Ş. din R.S.S.M., E. D. Levit, colaborator ştiinţific superior la acelaşi institut, B. Marian, scriitor, ş.a. despre trecerea forţată (nu fără concursul unui anumit „dirijor”, desigur), în diverse sfe-

re de activitate, la monolingvism, adică la funcţionarea în exclusivitate a limbii ruse, în detrimentul celei moldoveneşti, te întrebi: în numele cărui scop se comit asemenea nelegiuiri? Parcă te-ai simţi tu însuţi vinovat de încălcarea principiului leninist al funcţionării libere a limbilor în Ţara Sovietică, de limba moldovenească schilodită, pe care o auzi la piaţă şi la brigada de tractoare, la şcoala tehnico-profesională şi în căminele muncitoreşti şi studenţeşti. Şi te gândeşti atunci: ce s-a întâmplat, Doamne, cu comoara noastră naţională, cu acest grai romanic dumnezeiesc de sfânt şi de frumos – tezaur pe care l-au apărat cu atâta osârdie şi pe care ni l-au lăsat cu limbă de moarte să-l păzim ca lumina ochilor marii noştri înaintaşi G. Asachi, A. Russo, C. Negruzzi, B.-Petriceicu Hasdeu, M. Eminescu, I. Creangă, A. Mateevici? Cobori însă din sfera reflecţiilor pe terenul palpabil al realităţii şi constaţi cu regret că renumitele noastre forjerii de cadre naţionale în domeniul agriculturii, medicinii, tehnicii, muzicii ş.a., precum şi multe din instituţiile de învăţământ mediu de specialitate, tehnicumuri, şcoli tehnico-profesionale, din voia cuiva, demult au devenit monolingve, că acolo de multă vreme nu mai răsună susurul de izvor al dulcelui grai moldovenesc. Iar nenumăratele şi pestriţele cursuri de scurtă durată de pregătire a croitorilor, automobiliştilor, tractoriştilor, tencuitorilor, sudorilor etc.? Şi după aceasta să te mai miri că un atare „specialist”, întors la cuibul părintesc, nu se mai poate înţelege cu părinţii, cu consătenii? Iar limbajul lui profesional, exprimarea lui, a specialistului cu studii superioare, serveşte el drept exemplu demn de urmat? O spun cu regret: serveşte, numai că are un efect invers – murdăreşte la tot pasul apa de izvor a graiului nostru strămoşesc. Şi nu e vorba numai de lexicul profesional, pe care l-a însuşit în limba rusă şi de care habar n-are cum ar trebui să sune în limba maternă a consătenilor lui: „Tată, dă *ploscogubţii sî scot boltul* ista”. Aflându-se timp de patru-cinci ani în alt mediu lingvistic, el uită adeseori, cum s-ar spune, şi cum îl cheamă, uită denumirile celor mai banale lucruri din jur, rebotezându-le: *stacan, utiugă, rozetcă, trener, trenirovcă, priiom, crujcă, pivă, sosed, drug...* Parlé vu franglé? – ironizează lingviştii în legătură cu situaţia francezei din Canada, expusă unei excesive influenţe din partea englezei canadienilor, care nu vor nici în ruptul capului să înveţe franceza. Însă astăzi şi în Canada problema francezei se rezolvă satisfăcător, canadienii din Quebec fiind puşi în situaţia de a cunoaşte şi franceza, ei acordându-i-se prioritatea de care are nevoie pentru a se menţine. Iar Canada, după câte se ştie, nu e o ţară socialistă...

Să fie oare situaţia lingvistică de la noi consecinţa bilingvismului naţional-rus (iar în republicile naţionale, şi a celui rus-naţional), pe care noi l-am ridicat la rang de politică de stat (a se vedea Constituţia Uniunii R.S.S., constituţiile republicilor unionale, Programul P.C.U.S. ş.a.) şi care presupune cunoaşterea şi folosirea liberă, în cadrul republicilor naţionale, a două limbi, trecerea lejeră şi conştientă de la limba naţională la limba rusă şi invers, fără a le confunda, fără a

vorbi păsăreşte într-un idiom de mahala petricănean-tiraspolean, pe care academicianul N. G. Corlăteanu l-a botezat într-un mod cât se poate de reuşit „limbă macaronică”, iar profesorul universitar A. I. Ciobanu – „mixtură lingvistică”? Fireşte că nu. Această situaţie e rodul eforturilor întreprinse de adepţii zeloşi ai contopirii limbilor, pe care Cinghiz Aitmatov i-a numit *mancurţi* şi nihilişti naţionali, ai promotorilor introducerii cu forţa a unei singure limbi de stat în toată Ţara Sovietică, împotriva cărora s-a pronunţat categoric V. I. Lenin încă în primii ani ai Puterii Sovietice.

Purtătorii limbii moldoveneşti literare îl acuză de obicei pe un necunoscător de limbă că ar fi un Ioan fără de ţară, care nu respectă limba strămoşilor şi a părinţilor, nu ţine la neam şi la baştină, mai în scurt, îi atribuie o mie şi una de păcate. Să încercăm însă a ne plasa în locul lui. Este, oare, numai al lui păcatul că s-a pomenit fără limbă în propria lui ţară? Bineînţeles că nu. Este, oare, vina limbii ruse, cum înclină să creadă unii din compatrioţii mei? Categoric nu. Nu trebuie să identificăm faptele şi lipsa de răspundere a unor persoane concrete cu limba lor, pentru că, aşa cum a menţionat Rasul Gamzatov, o limbă nu poate fi duşmanul alteia. Vina o poartă, în primul rând, acele persoane concrete care, după cum relatează studenţii de la Institutul Agricol în scrisoarea lor către „Literatura şi Arta”, i-au luat specialistului limba maternă şi, ne place sau nu ne place, dar trebuie să le spunem lucrurilor pe nume, i-au impus limba rusă, limbă pe care orice moldovean o respectă ca şi pe a sa proprie şi pe care e gata s-o înveţe cu osârdie, „fără mahnă şi lene”, însă nicidecum nu sub ameninţarea bâtei, cum se exprima V. I. Lenin.

Cum de s-a ajuns la o asemenea situaţie? Unde au fost promotorii fideli ai politicii naţionale leniniste nu în vremurile lui Stalin, ci în timpurile de mai apoi? Unde a fost Institutul de limbă şi literatură al A.Ş.? Unde am fost noi, lucrătorii de la catedrele de filologie din instituţiile de învăţământ superior, atât specialiştii de limbă moldovenească, cât şi cei de limbă rusă? La Plenara din februarie 1988 a C.C. al P.C.U.S., referindu-se la unele fapte similare din Başchiria, tov. E. C. Ligaciov menţiona că grija faţă de limba maternă, faţă de dezvoltarea şi relaţiile ei cu limba rusă este un fenomen firesc, că fiece limbă este o parte inseparabilă a avuţiei noastre comune. Cu regret, menţiona activistul de partid, unele organe de partid şi sovietice din diverse regiuni nu dau dovadă de flexibilitate realistă, iar uneori – şi de o înţelegere politică a problemelor de limbă. Impunerea unei limbi în detrimentul alteia nu poate să nu prejudicieze cauza noastră comună – prietenia popoarelor sovietice. În Başchiria, continuă tov. Ligaciov, situaţia se repară. Dar în Moldova?, vom întreba noi. Aici de asemenea trebuie reparate toate deformările ce au avut loc cu bună ştiinţă ani de zile. La ora actuală însă se creează impresia că noi mai mult perorăm decât realizăm la concret. Cei „de sus” (eşalonul superior) sunt în aşteptarea unei iniţiative venite din partea celor „de jos”, iar cei

„de jos" (administraţia instituţiilor de învăţământ, conducătorii de întreprinderi, organizaţii, lucrătorii din sfera deservirii sociale ş.a.m.d.) aşteaptă, prin inerţie, indicaţii „de sus". De bună seamă, altminteri prin ce se poate explica faptul că administraţia Institutului Agricol, în care studenţii moldoveni constituie mai mult de 90 de procente, se opune evident să deschidă grupe în care predarea tuturor disciplinelor să se facă în limba maternă a ascultătorilor? Anume să anunţe din timp în presă că în anul cutare de studii se organizează atâtea şi atâtea grupe cu predarea tuturor materiilor în limba moldovenească şi atâtea şi atâtea – cu predarea în limba rusă, şi nu să-i întrebe după înmatriculare, dacă vor sau nu vor să înveţe la institut în limba moldovenească. Democraţie înţeleasă pe dos. De parcă Republica Moldovenească n-ar pregăti cadre ce vor lucra în satele moldoveneşti, de parcă posedarea limbii moldoveneşti trebuie lăsată la cheremul studentului – vrea o învaţă, nu vrea – n-o învaţă. Cunoaşterea limbii moldoveneşti în Republica Moldovenească este o chestiune de stat, este, dacă vreţi, o datorie de stat, şi nu o dorinţă a cuiva.

La Politehnică proaspătul rector şi-a inclus în programul său preelectoral un punct ce prevede predarea unor discipline în grupele constituite din cunoscători ai limbii moldoveneşti în limba maternă. Luaţi aminte: predarea unor discipline, şi nu crearea unor grupe cu predarea tuturor materiilor în limba moldovenească (chiar dacă nu de mâine, cel puţin într-o perspectivă cât de cât reală). Medicina stă în expectativă (ca, de altfel, şi alte şcoli superioare, facultăţi, catedre). Iar conducerea republicii tace.

Nu există cadre, ni se va spune. Dar unde-s ele?, vom întreba noi. La 70 de ani ai Puterii Sovietice cred că ne putem permite a pune astfel întrebarea. Dar cine s-a ocupat în mod expres – planificat, consecvent – de pregătirea lor? Timp de câţi ani? De ce în deceniile şase-şapte aceste cadre existau la Institutul de Medicină, ba chiar şi la cel Agricol, de ce existau în acea perioadă şi manuale traduse în moldoveneşte, şi profesori care ţineau în moldoveneşte cursurile respective, şi dicţionare terminologice respective, iar astăzi nu-s? Există ele şi azi, nu-i vorbă, (numai dicţionare terminologice speciale există peste 20), lipseşte însă elanul, dorinţa de a ne restructura, de a munci pe nou, de a renunţa la confortul în care huzurim de ani de zile, de a distruge vechiul sistem de lâncezire. Lipseşte principalul: indicaţia de sus. Se creează impresia că, în concepţia multora, schimbarea situaţiei deplorabile în care se află limba moldovenească ar fi o chestiune care-i priveşte în exclusivitate pe lingvişti şi scriitori.

Cele menţionate constituie numai una din cauzele care duc la ofilirea limbii moldoveneşti, după cum s-a exprimat un student, la restrângerea sferei ei de funcţionare, însă ele explică, într-un fel, de ce limba literară nu este decât limba unei pături de moldoveni şi este, în temei, o limbă scrisă. Această situaţie alarmantă a şi generat apariţia cunoscutei Hotărâri nr. 210 „Cu privire la îmbunătăţirea stu-

dierii limbii moldoveneşti în republică”, adoptată de C.C. al P.C.M. şi Consiliul de Miniştri al R.S.S.M. la 26 mai 1987, hotărâre extrem de actuală, necesară, pătrunsă de o grijă reală pentru funcţionarea limbii moldoveneşti. Însă, după cum ne mărturiseşte presa republicană, ea n-a ajuns nici până astăzi la urechile bătute cu ceară ale unor conducători de la noi, în unele colective de muncă ea n-a mai fost discutată, n-au fost adoptate măsuri pentru realizarea ei. Oare nu cumva le pare conducătorilor respectivi că problemele abordate în hotărârea menţionată îi vizează numai pe filologi şi scriitori? Pe aceşti conducători ca vai de ei, care nu înţeleg esenţa politică a problemei (vorba tovarăşului Ligaciov), nu-i interesează în ce limbă se desfăşoară adunările colectivelor de muncă, cât de pocit vorbesc unii membri ai colectivelor de muncă. Pe ei nu-i interesează, bunăoară, că în comerţ sau în sfera deservirii unii funcţionăraşi nu numai că nu vorbesc, nu înţeleg şi nici nu se străduiesc să înţeleagă limba moldovenească, ba încă îşi permit să-l insulte, de pe scara ierarhică pe care consideră ei că s-au căţărat, pe un biet plugar de la ţară, care, venind la oraş să se căpătuiască cu ceva, şi-a permis (sic!) să se adreseze măriilor lor în limba moldovenească. Ei se fac a nu vedea că denumirile unor întreprinderi, instituţii, organizaţii ş.a.m.d., chiar în satele în care locuiesc numai moldoveni, sunt scrise numai în limba rusă. Iar pe noi ne miră faptul că băştinaşii nu ştiu cum se numesc în moldoveneşte cele mai elementare lucruri şi le zic şi ei aşa cum le aud şi cum le văd scrise: *prodmag, hozmag, promtovarî, culttovarî, prodtovarî, pravlenie, apteca...*

De zile bune, oare, s-a ajuns la situaţia că în marile noastre centre urbane, inclusiv capitala republicii, o parte din părinţi se plâng că nu există la locul lor de trai grădiniţe, grupe, şcoli, clase cu predarea în limba maternă a copiilor? Nelegiuire ţipătoare la ceruri, aş zice. Unde au fost organele de planificare, comitetele executive raionale şi orăşeneşti, direcţiile de învăţământ public? Puterea Sovietică, într-un cuvânt. Volens-nolens te gândeşti: ori că ele duc din cale afară de prost evidenţa doleanţelor părinţilor şi ale copiilor, ceea ce nu le face deloc cinste, ori că ele reduc în mod premeditat, conştient, sfera funcţionării limbii materne a băştinaşilor, ceea ce constituie deja un prejudiciu pentru cauza noastră comună, o crimă contra naţiunii, deoarece contravine politicii naţionale leniniste, politicii promovate de partid. Poate că e cazul ca actualmente, când cele trei ministere ale învăţământului s-au contopit într-unul, să avem un singur stăpân şi în oraşe şi ar fi mai rezonabil să reducem aparatul administrativ birocratic, lichidând toate direcţiile raionale de învăţământ public din capitală, de exemplu, punând toată răspunderea pe seama direcţiei respective orăşeneşti? Cu atât mai mult că direcţiile raionale respective, judecând după scrisorile şi articolele critice din periodică, demult nu se mai achită conştiincios de datoriile lor (bunăoară, au pus în fruntea grădiniţelor şi creşelor persoane care habar n-au de limba moldovenească; la fel – la conducerea şcolilor mixte, din care motive

copiii moldoveni nu aud niciodată la manifestările şcolare de amploare limba lor maternă alături de rusă, care este egală cu ea în drepturi, ş.a.m.d.).

A.C. Mironic, secretar al comitetului orăşenesc de partid Chişinău, care a luat cuvântul la această „masă rotundă", ne-a reproşat că noi, vorbitorii, mai mult criticăm decât încercăm să găsim vreo ieşire din situaţia creată. Aş vrea să atrag atenţia că cea mai rezonabilă propunere reiese din hotărârea nr. 210, menţionată deja: să creăm toate condiţiile favorabile pentru lărgirea sferelor de funcţionare a limbii moldoveneşti. Adică să creăm un echilibru real de folosire a limbii moldoveneşti ca limbă de bază a republicii şi, după ea, a limbii ruse ca limbă a rusofonilor din Moldova şi ca limbă de comunicare şi înţelegere între reprezentanţii de diferite naţionalităţi din Uniunea R.S.S.

În calitate de măsuri de prim ordin pentru repunerea limbii moldoveneşti în drepturile ei legitime este necesar:

a) a asigura imediat în toate instituţiile preşcolare funcţionarea grupelor cu limbă moldovenească de instruire şi educaţie, urmând ca pe viitor instituţiile respective să fie organizate după principiul monolingvismului (indiferent de apartenenţa naţională);

b) în localităţile tradiţionale din Moldova, în care n-a dispărut cu totul populaţia moldovenească (Tiraspol, Grigoriopol, Anenii Noi ş.a.) şi în care pe timpuri au fost lichidate şcolile moldoveneşti, a organiza de urgenţă în toate şcolile, la cererea părinţilor, clase cu predarea tuturor materiilor în limba moldovenească, iar ulterior – a redeschide şcoli în limba moldovenească;

c) în instituţiile de învăţământ mediu de specialitate şi superior, în cadrul cursurilor de instruire de tot felul, a organiza grupe cu predarea în limba moldovenească a tuturor materiilor;

d) la toate posturile de conducere, precum şi în sfera deservirii, unde funcţionarii vin în contact direct cu cetăţenii (la oficiile poştale, direcţiile de exploatare a locuinţelor, în magazine ş.a.m.d.), a introduce ca cerinţă de calificare (iarăşi indiferent de naţionalitate) cunoaşterea a două limbi – moldoveneasca şi rusa. Necunoaşterea uneia din ele a o considera drept necorespundere cu prevederile postului pe care vrei să-l deţii, indiferent de faptul dacă eşti moldovean, rus sau de orice altă naţionalitate;

e) a asigura funcţionarea limbii moldoveneşti la orice „volantă", consiliu, conferinţă, proces judiciar, la întocmirea lucrărilor de secretariat pe teritoriul republicii;

f) a dubla în moldoveneşte cel puţin filmele turnate la studioul „Moldova-film", a mări durata timpului rezervat pentru emisiunile în limba republicii la televiziunea şi radiodifuziunea moldovenească; a pune la punct chestiunea emiterii de discuri cu texte imprimate în limba moldovenească;

g) a edita reviste de popularizare a ştiinţei, lucrări ştiinţifice, manuale la toate specialităţile în limba moldovenească (acolo, unde nu pot exista originale, a

le traduce din ruseşte sau a le împrumuta – pe calea colaborării reciproce – de la vecinii noştri români);

h) a crea toate condiţiile necesare pentru ca doritorii de a învăţa limba moldovenească să aibă această posibilitate (organizarea cercurilor de studiere a limbii, editarea manualelor pentru autodidacţi, a ghidurilor de conversaţie etc.);

i) a considera dragostea faţă de limba republicii drept una din sacrele datorii ale fiecărui locuitor al ei.

Toate aceste măsuri, realizarea lor sunt puse în slujba intereselor comune, unităţii noastre. Dacă vom reuşi să asigurăm funcţionarea normală, în sferele ce le revin în mod firesc, a limbii moldoveneşti, a limbii ruse şi a limbilor vorbite de reprezentanţii de altă naţionalitate ce trăiesc compact în republică, va dispărea de la sine sperietoarea naţionalismului şi a şovinismului, cu care s-au deprins să ne ameninţe la tot pasul (şi cu care nu uită să ne mai ameninţe şi acum din când în când) cei care au dus de râpă problemele construcţiei lingvistice. Deoarece, după cum se subliniază în toate documentele de partid şi de stat, în ţara noastră nu există bază socială pentru lezarea drepturilor unor naţiuni întregi în favoarea altora, a unor limbi în detrimentul altora. Sunt convins că, în urma unor acţiuni concrete orientate spre redresarea situaţiei lingvistice, spre lichidarea denaturărilor în domeniul relaţiilor dintre naţiuni şi limbi, denaturări comise în perioada voluntarismului şi în cea a stagnării, ne vom debarasa şi de doza de scepticism şi de dezorientare ce ne-a mai rămas din acele timpuri de tristă pomină. În constelaţia multicoloră a limbilor popoarelor sovietice trebuie să lumineze la fel de puternic şi viu orice grai dumnezeiesc de sfânt şi de frumos pentru fiecare dintre noi.

21 martie 1988

„COMISIA DE SALVARE A LIMBII"

Mai mulţi elevi (Angela Cioina din s. Doltu, r. Făleşti, Veronica Şterbet din s. Cărpineni, r. Kotovski, Doina Ţurcan ş.a.) ne întreabă când va fi decretată limba moldovenească drept limbă de stat a republicii şi când vom reveni la grafia latină. Rândurile ce urmează vin să le satisfacă – ce-i drept, deocamdată parţial – curiozitatea.

„Tot ce avem mai scump" – acesta ar fi genericul ce ar cuprinde materialele din presa periodică din anul 1988, în care scriitorii, oamenii de cultură, savanţii, pedagogii, lucrătorii radioului şi ai televiziunii, editorii, oameni ai muncii din diverse domenii, studenţi, elevi ş.a. – într-un cuvânt, toţi cei cărora nu le este indiferentă soarta limbii materne s-au ridicat în front unic întru apărarea ei.

„Să fie limba lui Creangă şi Eminescu sortită pieirii şi noi, conştienţi de aceasta, să n-o salvăm?" – această nelinişte din scrisoarea elevilor din clasa a VI-a „b" a Şcolii medii din Sadova, Călăraşi, este un laitmotiv al multora dintre scrisorile elevilor, adresate periodicelor republicane.

Maturitatea gândirii şi poziţia socială activă a elevilor noştri merită a fi menţionată cu atât mai mult, dacă ne amintim de spusele lui M. S. Gorbaciov la şedinţa Prezidiului Sovietului Suprem al Uniunii R.S.S. din 26 noiembrie 1988: „Există, bunăoară, un popor care număra 6 mii de oameni, îşi are limba, cultura, istoria sa. Ce, trebuie să admitem ca acest popor şi limba lui să dispară?". „Va fi o greşeală nemaipomenită, chiar o crimă, spune în continuare Secretarul General al C.C. al P.C.U.S., dacă vor începe să dispară naţionalităţile, dacă totul se va netezi".

Aşadar, o atare greşeală echivalează cu o crimă. Nu vom lăsa, dragi copii, să se comită o crimă. De acest lucru ne asigură Partidul, Comitetul Central.

Este de datoria noastră să amintim, că şi C.C. al P.C.M., conducerea republicii, alarmate de starea deplorabilă în care s-a pomenit limba moldovenească la ea acasă drept urmare a denaturărilor politicii naţionale leniniste în perioada cultului personalităţii şi în cea a stagnării, au întreprins o serie de acţiuni energice, orientate spre redresarea situaţiei. Astfel, încă la 26 mai 1987 C.C. al P.C.M. şi Consiliul de Miniştri ai R.S.S.M. au adoptat istorica pentru destinul limbii materne Hotărâre nr. 210 „Cu privire la îmbunătăţirea studierii limbii moldoveneşti", în care era prevăzut un sistem de măsuri referitoare nu numai la perfecţionarea metodelor de predare, ci şi la extinderea funcţiilor limbii moldoveneşti în toate sferele de activitate. La un an după aceasta, C.C. controlează situaţia şi constată

cu regret că hotărârea se realizează din cale afară de nesatisfăcător. Biroul C.C. al P.C.M. adoptă la 5 iulie 1988 o nouă Hotărâre „Cu privire la măsurile pentru aprofundarea studierii istoriei limbii moldoveneşti şi dezvoltării ei", în care sunt trasate sarcini noi şi nominalizaţi responsabilii de realizarea lor. Prin aceeaşi hotărâre este instituită, iar la 7 iulie – aprobată de Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S.M. o comisie specială pentru problemele limbii – Comisia interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti. „Comisia de salvare a limbii" – aşa a fost numită de către cei care au văzut în ea un paladiu al graiului străbun.

De marea încredere ce i se acordă şi de autoritatea ce-i revine ne putem convinge lesne de îndată ce aflăm că în fruntea ei se găseşte A. A. Mocanu, preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al republicii, avându-i ca locţiitori pe N. F. Bondarciuc, secretar al C.C. al P.C.M., M. S. Platon, locţiitor al Preşedintelui Consiliului de Miniştri, H. G. Corbu, academician al A.Ş. din R.S.S.M., iar din componenţa ei fac parte cunoscuţii scriitori A. Lupan, I. C. Ciobanu, Gr. Vieru, N. Dabija, precum şi reputaţi savanţi lingvişti, literaţi, istorici, sociologi, pedagogi, ziarişti ş.a.

Comisia şi-a întocmit un plan de lucru. Au fost create patru secţii, la lucrările cărora au fost cooptaţi suplimentar specialişti, economişti, poligrafişti, oameni de artă ş.a. În cadrul secţiilor cutare sau cutare problemă este studiată profund, iar apoi e prezentată în formă de raport comun la şedinţa plenara a Comisiei, care adoptă o decizie corespunzătoare. Astfel, bunăoară, sprijinindu-se pe datele ştiinţei, în consens cu opiniile a zeci şi sute de mii de oameni ce şi-au spus cuvântul în presă sau au expediat scrisori pe adresa Comisiei, la şedinţa sa din 28 decembrie 1988 Comisia interdepartamentală (investită – luaţi aminte! – cu drepturi de recomandare, şi nu legislative) a adoptat în unanimitate o hotărâre, prin care se recunoaşte identitatea limbii moldoveneşti cu cea română, necesitatea decretării ei ca limbă de stat în R.S.S.M. şi a revenirii la grafia latină.

Aşadar, Comisia demnă de toată încrederea şi-a spus cuvântul mult aşteptat. Să sperăm că în timpul cel mai apropiat forurile superioare vor legifera hotărârea ei, creând astfel posibilitatea reală de a trece la acţiuni concrete pentru ameliorarea situaţiei.

În caz dacă hotărârea Comisiei va fi aprobată, urmează să fie elaborată o lege specială, care ar fixa sferele de întrebuinţare ale limbii de stat şi ar reglementa raporturile ei cu limba rusă, ca mijloc de comunicare între republici, şi cu limbile reprezentanţilor de alte naţionalităţi din republică. Se va întocmi, de asemenea, un proiect de măsuri privind trecerea treptată de la actualul sistem de scriere la scrisul cu litere latine.

IGNORANȚĂ CRASĂ ŞI AGRESIVĂ[1]

În timp ce oamenii de bună-credinţă îşi exprimă ataşamentul deplin faţă de *Adresarea...* scriitorilor noştri, un cineva ticluieşte (la indicaţia cuiva) în numele poporului grave insinuări la adresa celor care prin eforturile minţii şi ale inimii ne trezesc din lâncezeala stagnării spre a reveni la conştiinţa şi demnitatea noastră naţională. După atâtea discuţii publice în problemele de limbă şi istorie, când, în sfârşit, am ajuns să vedem la faţă Adevărul adevărat, când am repus în drepturile sale politica naţională, când am recunoscut, împreună cu întreaga ţară, consecinţele criminale ale dominaţiei staliniste în toate sferele vieţii sociale, un cineva îşi adună artileria grea a frazeologiei demagogice şi declară război aspiraţiilor noastre paşnice – de a ne vedea limba maternă sănătoasă şi în exerciţiul funcţionării de stat, de a ne face istoria cum a fost să fie făcută în realitate.

Pe toţi ne-a zguduit amarul Adevăr din „Adresare...". Tocmai de aceea s-au şi pronunţat întru susţinerea ei oamenii de bună-credinţă: savanţi, jurnalişti, medici, ingineri, jurişti, învăţători, muncitori, colhoznici, studenţi ş.a. *Adresarea...* l-a zguduit şi pe tov. V. Harea[2], numai că altfel decât pe toţi ceilalţi. Şi el porneşte atacul: „...până la eliberarea şi alipirea Basarabiei la Rusia în anul 1812 în ţinut nu erau şcoli, fapt de care ori au uitat, ori se fac a nu şti". Dar de ce tovarăşul Harea se face a nu fi citit în întregime articolul *Învăţământul public de până la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie* din *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* (E.S.M.), v. 8, pag. 304-305 (din care se inspiră acolo, unde-i convine, fără a face trimiteri), unde scrie negru pe alb: „La răscrucea secolelor 18-19 şcoala primară moldovenească se separă treptat de cea greacă şi devine şcoală naţională. Apar şi manuale în limba maternă... Şcoli elementare funcţionau pe lângă unele biserici din Chişinău..., pe lângă bisericile din Teţcani şi Burleşti, pe lângă mănăstirile Curchi, Dobruşa, Hârtop ş.a." (p. 304).

Dacă ar fi să urmăm logica tov. V. Harea, apariţia instituţiilor de învăţământ din Basarabia e un rezultat al eforturilor depuse de Puşkin şi decembrişti. Cităm: „Un rol important în dezvoltarea culturii moldoveneşti şi în înviorarea gândirii politice în ţinut a jucat prezenţa în Moldova a lui A. S. Puşkin şi a decembriştilor. Ca rezultat, în anul 1917 în ţinut erau 33 instituţii de învăţământ de stat şi 21 instituţii de învăţământ particular, dintre care 26 instituţii pentru bărbaţi, 25 instituţii pentru femei, 3 instituţii – speciale". Dar iată ce spune E.S.M.: „Revoluţia din 1905-1907, care a zguduit temeliile regimului ţarist, a înrâurit pozitiv asupra învăţământului public. Sub influenţa marii mişcări revoluţionare, care cuprinsese

partea progresistă a învăţătorilor şi elevilor din clasele superioare, precum şi pe părinţii lor, guvernul a fost nevoit să facă unele concesii: a lărgit reţeaua de şcoli primare..., a mărit numărul de gimnazii şi şcoli reale" (pag. 305).

Vorbind de Basarabia, autorul afirmă că „în acest timp şi-au desfăşurat activitatea literară scriitorii şi poeţii A. Hâjdău, B. Hâjdău (?); V. Crăsescu, Z. Arbore-Ralli, A. Mateevici, Gh. Asachi, C. Stamati, A. Donici, C. Negruzzi, V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu". În care perioadă au activat ei? Unde? În Basarabia? De ce n-a răsfoit măcar manualele şcolare, ca să se informeze unde s-au afirmat cel puţin scriitorii V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu?

Atacul continuă: „...ideile înaintate de cei ce s-au iscălit sub această adresare nu corespund realităţii şi-s lipsite de temei". Care idei? Că ţarismul ne-a furat limba şi cultura naţională? Că astăzi ne-am pomenit cu o limbă de bucătărie, cu o limbă sfidată la ea acasă? Cum se poate să arunci colb în ochi consângenilor, spunându-le că „greşelile comise (de către Stalin, Ejov, Beria – *n.n.*) au fost ca o picătură în mare pentru dezvoltarea limbii şi literaturii moldoveneşti", când s-a recunoscut în mod oficial că limba moldovenească e într-o situaţie deplorabilă? Cum a fost în stare „o picătură de greşeli" să tulbure „o mare"?

Dacă „...şi în această perioadă limba şi literatura moldovenească a obţinut noi înălţimi şi realizări", de ce a fost nevoie de cunoscuta hotărâre a C.C. al P.C.M. şi Consiliului de Miniştri al republicii referitoare la dezvoltarea limbii moldoveneşti?

Chiar să nu aibă dreptate specialiştii în materie de limbă (a se vedea: Scrisoarea Institutului de limbă şi literatură al A.Ş. din R.S.S.M., adresată Comisiei interdepartamentale... din ÎP, 23.XI.88, articolul profesorului R. Piotrowski *Limba literară şi alfabetul* din „Nistru", nr. 9, 1988 ş.a.), când susţin că veşmântul adecvat al limbii moldoveneşti e grafia latină?

Tovarăşul V. Harea, dându-şi seama că nu e competent în problema abordată, recurge la un truc ruşinos: copiază alineate întregi din articolul „Scrisul slavon la popoarele romanice de est" al profesorului A. Borşci şi le serveşte cititorilor încă o dată, uneori în altă ordine a frazelor, pe ici-colo redactate sau cu greşeli grave ale dumisale. Prof. A. Borşci scrie: „Se presupune că dacii sau geto-tracodacii aveau doar un scris episodic, cu folosirea ba a literelor greceşti, ba a celor latine. Scrisul latin în sânul populaţiei băştinaşe n-a slobozit rădăcini puternice, iar în legătură cu faptul că, în anul 271 al erei noastre, împăratul Aurelian şi-a dus legiunile sale romane din Dacia la sud de Dunăre, a dispărut cu totul". V. Harea: „Conform cercetărilor făcute de savanţii-lingvişti din republica noastră, geto-traco-dacii aveau scris episodic, în care foloseau atât litere greceşti, cât şi latine. În legătură cu aceea că în anul 271 (era noastră) împăratul Aurelian a plecat cu legiunile sale din Dacia la sud de Dunăre, scrisul latin n-a slobozit rădăcini puternice şi a dispărut cu totul". „Inspiraţia" i s-a părut reuşit camuflată şi a continuat mai de-

parte. A. Borşci: „Aşadar, istoria scrisă a romanilor de est a început recurgând la limba slavonă veche, care a fost prima lor limbă literară scrisă şi prima lor limbă de stat, utilizată în domeniile principale ale vieţii: în administraţie, biserică, şcoală..., în diplomaţie ş.a.m.d. Limba oficială a celor două state romanice de est a fost aceeaşi limbă timp de patru secole – de la mijlocul secolului XIV până la mijlocul secolului XVIII. S-au păstrat aproximativ 7 mii de gramote – monumente ale scrisului slavon..., fără să luăm în consideraţie alte monumente, neoficiale". V. Harea: „După cum vedem, realitatea istorică ne arată că limba slavonă veche era utilizată în toate domeniile principale ale vieţii: în administraţie, biserică, şcoală, în diplomaţie ş.a. Aşa o stare a lucrurilor s-a păstrat patru secole – de la mijlocul secolului XIV până la mijlocul secolului XVIII. S-au păstrat aproximativ 7 mii de gramote – monumente ale scrisului slavon, nemaivorbind de aşa monumente ale scrisului slavon neoficiale...". Deosebirea pasajelor ni se pare mai mică decât asemănarea lor, deşi urmează altele şi mai şi. Comparaţi. A. Borşci: „Trecerea de la scrisul slavon la cel roman din partea locului, menţiona cunoscutul profesor român Ilie Bărbulescu, nu prezenta niciun fel de dificultăţi, deoarece limba română locală „avea aceleaşi sunete pe care le aveau şi slavonii"; „Cunoscutul critic şi istoric literar G. Ibrăileanu a scris cu prilejul acesta că după introducerea literelor latine a început un haos în limba scrisă, care nu s-a terminat definitiv nici până în prezent (lucrurile acestea au fost scrise în 1921 – *A.B.*)". V. Harea: „Trecerea de la scrisul slavon la scrisul moldovenesc n-a fost dificilă, deoarece limba moldovenească veche avea, după părerea profesorului român Ilie Bărbulescu, aceleaşi sunete, pe care le aveau slavonii"; „După părerea criticului şi istoricului literar G. Ibrăileanu, literele latine au produs un haos în limba scrisă, care nu s-a terminat definitiv nici până în prezent (se are în vedere anul 1921 – *V.H.*)".

Alineatul imediat următor de asemenea îşi are sorgintea în pomenitul articol, dar, fiind cam mărişor, nu-l vom reproduce. Cele exemplificate sunt argumente suficiente pentru a conchide că tov. Harea s-a cam întrecut cu măsura. Grăbit fiind la copiat, a încurcat rău iţele. Redactându-l pe prof. A. Borşci, îl corectează şi în idei: „...numărul redus de semne ale alfabetului latin... a condiţionat inevitabil o ortografie mai mult ori mai puţin etimologică". V. Harea e de altă părere: „...numărul redus de semne al (?) alfabetului latin a condiţionat inevitabilitatea unei ortografii pe înţelesul majorităţii oamenilor muncii din Moldova". Tocmai asta şi trebuia de dovedit. În rest autorul nu emite nicio idee originală, toate fiind răsuflate.

Dacă tov. Harea ar fi citit şi articolele argumentate ştiinţific ale specialiştilor notorii în materie de limbă, apărute recent în periodica noastră, n-ar repeta întocmai ideile perimate ale copărtaşilor săi, adversari înrăiţi ai alfabetului latin, care deserveşte majoritatea limbilor de prestigiu internaţional.

Chiar crede dumnealui că poporul moldovenesc a trimis o solie a sa la guvernul de atunci al republicii ca să ceară alfabetul slav, care-i „mai aproape de realitatea

lingvistică şi pe înţelesul oamenilor”? Documentele de arhivă atestă ca în 1938 în categoria „duşmani de clasă” fusese inclus şi alfabetul latin, care, chipurile, urmărea scopul de a româniza limba moldovenească. De aceea a fost scos din uz fără niciun referendum. Iar autorul îi apără pe Stalin şi pe moştenitorii lui spirituali...

El apare în postura de avocat al lor. În legătură cu aceasta ne-am amintit de un caz recent, care a avut loc la Moscova. Un fost procuror, I. T. Şehovţov, a intentat un proces scriitorului A. Adamovici şi gazetei „Sovietskaia cultura”, acuzându-l de defăimarea lui Stalin, a cărui vină nu-i dovedită pe cale judiciară. E drept, judecata lui Stalin pentru crimele comise n-a avut loc, dar există o judecată supremă – judecata poporului, judecata celor care au trecut prin purgatoriul represaliilor staliniste şi care, ca prin minune, au supravieţuit. Au existat gulag-urile din Solovki şi Kolâma, gropile cu var nestins, în care au ars victimele NKVD-ului, există craniile bortelite de gloanţele călăilor lui Ejov şi Beria din Kuropatî ş.a. Judecata populară i-a achitat pe A. Adamovici şi „Sovietskaia cultura”, considerând totalmente lipsite de temei acuzaţiile fostului procuror.

Spusele referitoare la nelegiuirile ocupanţilor români în Basarabia nu au nimic comun cu reîntoarcerea alfabetului latin (nu român), cu decretarea limbii de stat, cu recunoaşterea de către savanţii lingvişti a identităţii limbilor moldovenească şi română.

Pe V. Harea îl roade conştiinţa când se gândeşte la „colosalele cheltuieli nejustificate”, legate de revenirea la alfabetul latin, când ne vom pomeni că „chiar de la bun început ar trebui să lichidăm, să ardem, să distrugem întreaga bogăţie spirituală a poporului scrisă cu grafie slavonă şi să traducem (!) tot după grafia latină. Cam cât ne-ar costa numai acest pas? Dar pregătirea cadrelor, care să înceapă predarea în instituţiile de învăţământ de toate rangurile?”.

Cheltuieli colosale, campania neîntemeiată a unui grup de scriitori, aventurieri ai latinismului, grămăjoara de scriitori... Nu recunoaşteţi stilul?

Jurnalistul A. Donos în articolul *Miliarde inventate* a demonstrat în mod diogenic cât valorează declaraţiile cu privire la „cheltuielile enorme”, implicate de revenirea la alfabetul latin, iar scriitorul poporului Ion Druţă la serata televizată din Palatul Octombrie a spus-o pe şleau: minciună monstruoasă. Ţinem să-l liniştim pe tovarăşul Harea şi pe cei de o credinţă cu el că nu va trebui „să lichidăm, să ardem, să distrugem” nimic din „bogăţia spirituală a poporului, scrisă cu grafia slavonă”, pentru că moldovenii nu vor renunţa niciodată la limba rusă, prin urmare, nici la veşmântul ei grafic. Şi nici de o pregătire specială a cadrelor didactice nu va fi nevoie, deoarece toţi elevii claselor a IV-X-a cunosc şi se folosesc zilnic de ambele alfabete.

Jale ni-i de bietul om, pe capul căruia s-au abătut toate grijile poporului moldovenesc. Dar şi teamă ni-i de o atare mentalitate periculoasă societăţii noastre. Pentru arhivigilentul director de muzeu, Uniunea Scriitorilor din Moldova e o „gră-

măjoară de scriitori... care încă nu reprezintă poporul", dar sunt, cum zice dumnealui, „doar un exponent al lui". Parcă exponentul nu înseamnă reprezentant?

Să ne fie permisă şi nouă o întrebare retorică: da un directoraş de muzeu sătesc reprezintă oare poporul? Cine l-a împuternicit pe acest Şehovţov viişorean să vorbească în numele poporului?

„Maeştrii condeiului nu trebuie să inventeze-o nouă limbă – lucru absurd şi ridicol în faţa întregii lumi. Nu trebuie să impunem tuturor locuitorilor republicii o limbă care ne este străină şi departe de inimile şi conştiinţa noastră", îi povăţuieşte şi totodată îi ceatără pe scriitori directorul de muzeu. Despre ce limbă „nouă" şi „străină" e vorba? Despre limba lui Alecsandri, Creangă, Eminescu, Mateevici? Doar scriitorii anume această limbă o au în vedere când vorbesc de identitatea mijlocului de comunicare din R.S.S.M. şi R.S.R. Cât priveşte halul în care s-a pomenit limba vorbită la noi, acesta e un rezultat al pierderii conştiinţei şi demnităţii noastre naţionale, al atitudinii vitrege faţă de sacra noastră avere.

Numai un nihilist naţional ne poate îndemna să stimăm mai întâi o altă limbă şi numai apoi – limba maternă. Un adevărat patriot ar proceda tocmai invers, la fel ca Rasul Gamzatov:

„Sunt unii leac ce-şi află, când îi doare,
În altă limbă. Nu-s din tagma lor
Şi dacă mâine limba mea dispare,
Atunci eu astăzi gata sunt să mor".

Articolul în discuţie dovedeşte totala incompetenţă a autorului în problemele de limbă, istorie, cultură, altminteri n-ar fi fost nevoit să-l cârpească din frânturi luate de la profesorul A. Borşci, din E.S.M. şi din alte surse, la care n-a găsit de cuviinţă să facă trimiteri, aşa cum o cer normele bunei-cuviinţe. Iar acolo unde nu recurge la plagiat, autorul manifestă o ignoranţă crasă: lui B. Hasdeu îi zice B. Hâjdău; *Cazania* scrisă de Varlaam i-o atribuie lui Dosoftei; confundă limba latină cu alfabetul latin ş.a.; în altă parte vorbeşte despre evoluţia dezvoltării (!) istorice a limbii moldoveneşti; despre faptul că „începând cu secolul XVI limba slavonă devine limba oficială de stat (în Moldova – *n.n.*), continuând să existe până astăzi...". Vasăzică, după V. Harea, avem limbă de stat – limba slavonă. Şi fără niciun fel de cheltuieli suplimentare. La ce bun, adică, ne mai trebuie nouă, moldovenilor, încă o limbă de stat – limba moldovenească?

Ignoranţa, fireşte, nu este o calitate, care l-ar înfrumuseţa pe cineva, de aceea trebuie condamnată. Cu atât mai mult atunci când ea este agresivă.

NOTE

[1] Scris în colaborare cu Ion Dumeniuk şi I. Melniciuc.

[2] V. Harea, *Memoria trecutului nostru,* „Moldova socialistă", 2-XII-88.

„Moldova socialistă", 2 decembrie 1988

COLOANA INFINITĂ A GRAIULUI MATERN

Trezirea conştiinţei de sine şi de apartenenţă la un grai dumnezeiesc de frumos şi la un neam cu un trecut plin de glorie şi de virtuţi, trezire declanşată de larga publicitate, democraţie şi de alte însemne ale procesului de transparenţă pe care îl trăim azi plenar cu toţii, se extinde pe zi ce trece, ca un aer împrospătător al renaşterii spirituale, şi în şcolile noastre de toate gradele. Dovadă sunt numeroasele scrisori la redacţie.

„Limba noastră maternă o uităm, vorbim păsăreşte...", ne scriu 20 de elevi din clasa a VII-a „v" a Şcolii medii din Lazo. „Să fie limba lui Creangă şi Eminescu sortită pieirii şi noi, conştienţi de aceasta, să n-o salvăm? Să nu înţeleagă aceasta cei de care depinde dezvoltarea limbii şi culturii noastre?", se întreabă Elena Tataru şi cei 22 de colegi ai ei din clasa a VI-a „b" a Şcolii medii din s. Sadova, raionul Călăraşi.

Cu părere de rău, mai sunt şi de aceştia, dragii mei. Dar li se surpă terenul de sub picioare pe zi ce trece. Şi chiar cu ajutorul vostru, băieţi. Prin categoricul vostru „Nu!", declarat indiferenţei faţă de starea de umilinţă în care s-a pomenit limba maternă.

Amputarea funcţiilor sociale ale limbii moldoveneşti, izgonirea ei, cu voie sau fără voie (dar, evident, din totală lipsă de răspundere a cuiva), chiar şi din uzul cotidian, e o nedreptate ţipătoare la ceruri. Nedreptate care nu mai poate fi tolerată nicidecum. Nedreptate pe care o condamnă cu hotărâre elevii.

„Deasupra librăriei e scris cu litere de un arşin «Krugozor», iar pe frontonul casei de deservire – «Dom bâta»", ne semnalează Veronica Şterbeţ, elevă în clasa a VII-a a Şcolii medii necomplecte nr. 3 din s. Cărpineni, raionul Kotovski. La care vom adăuga „Lariok", „Apteka", „Produktî", „Ovoşci i fruktî" din satul Sadova, Călăraşi. Un elev din clasa a VIII-a a Şcolii medii din satul Bardar, raionul Kutuzov, din considerente lesne de înţeles, n-a dorit să-i divulgăm numele, însă recunoaşte că i-i ruşine de diriguitorii satului, care i-au împestriţat baştina numai cu inscripţii de tipul „Доска Почета", „Хозтовары", „Культтовары", „Автостанция" etc. Ar trebui să le fie ruşine lor, conducătorilor, şi nu băiatului. Căci Hotărârea C.C. al P.C.M. şi a Consiliului de Miniştri al R.S.S.M. din 26 mai 1987 „Cu privire la îmbunătăţirea studierii limbii moldoveneşti în republică" îi obligă să poarte nemijlocit răspundere de funcţionarea limbii materne în localitatea, la întreprinderea, în instituţia respectivă. Iar ei, după cum vedem, ignoră această hotărâre istorică,

fapt pentru care, odată şi odată, vor trebui să răspundă în faţa poporului care i-a propus la posturi de conducere.

Împărtăşind întru totul alarma şi durerile elevilor, nu-mi pot ascunde, totodată, bucuria descoperirii unor mici, dar adevăraţi patrioţi ai ţării, pe care îi creşte şcoala noastră. Patrioţi care numai graţie dragostei lor nespuse de fii faţă de plaiul natal şi de graiul strămoşesc pot fi şi, am deplina convingere, sunt, în acelaşi timp, şi internaţionalişti nedisimulaţi. Patrioţi care vor sta de veghe la neclintirea coloanei infinite a graiului străbun. Patrioţi care să poată spune împreună cu fiul credincios al poporului avar Rasul Gamzatov: „Şi dacă mâine limba mea dispare, / Atunci eu astăzi gata sunt să mor”. Fiindcă, după cum spunea scriitorul sovietic rus Constantin Paustovski, „Un om indiferent faţă de limba maternă e un sălbatic. Acest individ este periculos şi dăunător chiar prin esenţa sa, deoarece indiferenţa lui faţă de limba maternă se explică prin totala indiferenţă faţă de trecutul, prezentul şi viitorul poporului său”. Fiindcă un asemenea individ se transformă într-un mancurt, cum ar spune Cinghiz Aitmatov, adică într-un monstru fără limbă, fără neam, fără memorie, fără patrie.

Patriotismul, ca şi Patria, începe şi se alimentează timp de o viaţă de aici. De la cântecul de leagăn al mamei. De la sufletul răvăşit de doină şi de *Meşterul Manole*. De la fiorii de care eşti cuprins la lectura versurilor eminesciene. De la şoaptele nucului druţian din preajmă. De la murmurul neprihănit al izvorului şi de la trilul divin al privighetorii din zăvoi. De la cuminţenia mult pătimitului pământ moldav. De la sfânta masă a tăcerii şi de la sacra coloană infinită a culturii pe care şi-au înălţat-o cu propriile braţe urmaşii demni ai lui Traian şi Decebal. De la conştiinţa apartenenţei la un neam plin de glorie şi la un grai dumnezeiesc de frumos.

„Tânărul leninist”, 12 decembrie 1988

LA CE-I TREBUIE MOLDOVEANULUI... LIMBA MOLDOVENEASCĂ?

În orice societate civilizată, iar în familia frăţească a popoarelor sovietice cu atât mai mult, o asemenea abordare a chestiunii ar fi considerată o sălbăticie. Există totuşi persoane, inclusiv şi în mediul moldovenilor, care pun sub semnul îndoielii însăşi necesitatea limbii moldoveneşti, prestigiul ei şi chiar capacitatea acesteia de a funcţiona în toate sferele vieţii şi activităţii poporului. De unde se iau asemenea fantasmagorii?

Să ne amintim de teoria, amplu reclamată în trecutul apropiat, despre contopirea naţiunilor şi a limbilor. Să ne amintim concomitent şi de paşii concreţi, deloc inofensivi, întreprinşi de zeloşii care s-au aflat la conducerea republicii şi care încurajau această contopire: închiderea grupelor moldoveneşti în grădiniţe-creşe, deschiderea şcolilor mixte (ruso-moldoveneşti), izgonirea limbii moldoveneşti din majoritatea şcolilor medii de specialitate, a şcolilor tehnico-profesionale, a tehnicumurilor şi instituţiilor de învăţământ superior, din comunicarea oficială în sferele guvernamentale, de stat, în cele ale ştiinţei, justiţiei, comerţului, serviciilor sociale ş.a.m.d. Atunci, poate, vom înţelege de ce mai mult de 50 de mii de oameni, care se consideră moldoveni, au renunţat demult la limba bunicilor şi străbunicilor lor şi nu regretă lucrul acesta (iar unii chiar se laudă cu faptul că nu cunosc limba lor maternă); de ce o altă parte dintre moldoveni, nu mai puţin numeroasă, deşi au mustrări de cuget şi de conştiinţă, totuşi, în virtutea unei serii de circumstanţe obiective (în primul rând, absenţa instituţiilor preşcolare moldoveneşti în asemenea oraşe, cum ar fi Tiraspolul, Grigoriopolul, Anenii Noi ş.a.m.d.), de acum nu-şi pot învăţa copiii în limba maternă (în acelaşi oraş Tiraspol, spre exemplu, s-a încercat în anul acesta de învăţământ să se deschidă o şcoală moldovenească, dar fără succes – zice-se, nu s-au găsit doritori să înveţe la asemenea şcoală; de unde aveau să fie, dacă la Tiraspol n-a existat nicio grădiniţă de copii în limba moldovenească?); de ce, în sfârşit, o a treia parte dintre moldoveni, cea mai numeroasă, cărora, într-adevăr, limba lor maternă le e scumpă, îşi dau seama că, sub presiunea stihiei din jur, limba moldovenească, fiind redusă, cu excepţia şcolii medii de cultură generală, a presei şi a literaturii artistice, la nivelul limbii de bucătărie, auzită doar pe străzi şi la piaţă, îşi pierde tot mai mult puritatea, autenticitatea, degradează în văzul nostru, transformându-se într-un fel de ghiveci, care generează o atitudine neglijentă faţă de ea atât din partea nemoldovenilor, cât şi din partea moldovenilor, promotori ai normelor literare de rostire. Însă ce fac

purtătorii de rând ai limbii moldoveneşti? Pentru asemenea categorii de moldoveni ghiveciul acesta lingvistic nu că le-ar fi drag inimilor lor (de fapt, ei încă îşi dau seama că acest ghiveci este expresia unei rostiri „ca la Petricani”), însă acest sabir (amestec eterogen), atât din cauza necunoaşterii în egală măsură a limbii materne literare, cât şi a limbii ruse literare, le serveşte, deocamdată, drept mijloc de comunicare.

Aşa se face că limba literară moldovenească o posedă doar aşa-zisa „elită” (care, de altfel, nicidecum nu doreşte şi nu tinde să fie o elită): învăţătorii (înainte de toate, filologii), lectorii de la instituţiile de învăţământ superior, colaboratorii ştiinţifici, scriitorii, ziariştii, lucrătorii editurilor; aşa se face că între limba literară şi cea vorbită de purtătorii de rând ai limbii s-a creat parcă o prăpastie de netrecut. Nu e de mirare faptul că se găsesc persoane (dintre moldoveni), care afirmă la modul absolut serios cum că scriitorii contemporani, revistele literare şi ziarele republicane scriu, chipurile, într-o limbă „neînţeleasă de popor”, „străină”, „românească”.

Or, limba literară moldovenească şi limba literară română, deşi sunt denumite în mod diferit, fapt istoriceşte explicabil, e una şi aceeaşi limbă, creată prin eforturile oamenilor de cultură şi ale scriitorilor din Moldova şi Muntenia; aceasta e limba lui Ion Creangă şi George Coşbuc, a lui Mihai Eminescu şi Alexandru Vlahuţă, a lui Mihail Sadoveanu şi Liviu Rebreanu ş.a. Şi atunci când lingviştii vorbesc de identitatea mijloacelor de comunicare, utilizate astăzi în doua state suverane vecine – R.S.S. Moldovenească şi R.S. România, ei au în vedere anume faptul că normele literare ale limbii contemporane a românilor şi moldovenilor au fost create de clasicii noştri comuni, care, indiscutabil, au făurit operele lor nemuritoare într-o singură limbă, şi nu în două limbi diferite. Între altele, lucrul acesta este absolut limpede pentru oricare moldovean şi român. Drept argumente servesc asemenea fapte: imposibilitatea alcătuirii dicţionarelor moldovenesc-român sau român-moldovenesc; comunitatea fondului lexical de bază, a foneticii şi gramaticii; comunicarea fără translatori; editarea fără niciun fel de schimbări a operelor scriitorilor moldoveni în România şi ale scriitorilor români în Moldova. Unica deosebire, după cum au menţionat, pe bună dreptate, încă în anii ’50 eminenţii savanţi sovietici R. A. Budagov şi S. B. Bernştein, este grafia, alfabetul. Chestiunea identităţii moldo-române şi a grafiei limbii moldoveneşti este o temă pentru o discuţie aparte. Să revenim însă la subiectul nostru.

Aşadar, prin eforturile „feudalilor” locali şi ale celor aserviţi lor, limba moldovenească a fost strâmtorată din cele mai importante sfere de activitate vitală şi înlocuită cu cea rusă. Deşi nimeni nu nega principiul bilingvismului naţional-rus („uitând” faptul că pentru regiunile naţionale din ţara noastră este vital important, de asemenea, şi principiul bilingvismului rus-naţional), s-a renunţat însă la el, cum a afirmat nu demult scriitorul bielorus Nil Ghilevici, din proprie iniţiativă şi,

desigur, dată fiind absoluta îngăduinţă şi chiar stimulare de sus. Procedându-se astfel, cei de sus afirmau că fac lucrul acesta în numele internaţionalismului, prieteniei cu poporul rus, al apropierii cât mai grabnice a viitorului luminos. Astăzi e clar că asemenea „internaţionalism”, dacă se poate spune aşa, care ştirbea demnitatea naţională a popoarelor, este inaccesibil, că, de fapt, la noi s-a produs o deformare, o profanare a lui şi o dezrădăcinare treptată a limbilor materne din sfera socială de comunicare, încălcându-se drepturile constituţionale elementare ale popoarelor şi poporaţiilor. Tragismul situaţiei a fost agravat şi prin faptul că era mereu redusă sfera utilizării limbii moldoveneşti, în timp ce, pe de altă parte, se trâmbiţa mereu despre înflorirea nemaivăzută a acesteia.

Promotorii unui asemenea „internaţionalism” –, de fapt, nişte nihilişti naţionali – au adus daune ireparabile nu numai propriilor popoare, în cazul nostru poporului moldovenesc, dar şi prieteniei indestructibile a popoarelor. De ce? Pentru că prin „făptuirile” lor ei au impus o parte dintre moldoveni să renunţe la limba lor maternă şi la cultura naţională, să se ruşineze de limba strămoşilor, de apartenenţa lor naţională. Or, omul fără rădăcini, fără memorie, omul care renunţă la limba şi cultura sa, după cum spune K. Paustovski, e mai rău decât un sălbatic, acesta nu numai că e un individ inferior, dar şi periculos pentru societate.

Nihiliştii naţionali au cauzat prejudicii şi prin faptul că au aruncat o umbră de neîncredere faţă de poporul rus şi limba rusă: adică, iată cine ne strâmtorează limba, iată cine ne rusifică pe noi, moldovenii... Din fericire, printre oamenii de cultură de limba rusă şi printre acei ce aparţin altor popoare, care trăiesc în Moldova, precum şi dincolo de hotarele ei, s-au găsit adevăraţi intelectuali şi internaţionalişti care n-au rămas surzi la durerea noastră, ne-au întins o mână frăţească de ajutor, s-au ridicat în apărarea funcţionării fireşti a limbii moldoveneşti şi în învăţământul public (în şcolile de toate nivelurile), şi în sfera socială şi de stat, şi în cea a deservirii ş.a.m.d. Aceştia sunt, în primul rând, scriitorii: ruşii N. Savostin şi Iu. Grecov, găgăuzii D. Tanasoglu şi N. Baboglu, evreii A. Brodski şi B. Sandler, bulgarul M. Bâcivarov. Aceştia sunt ziariştii V. Cosarev şi Iu. Grebenşcicov, profesorul B. Trubeţkoi de la Universitatea „V. I. Lenin” din Chişinău, savanţii V. Solnţev din Moscova şi R. Piotrowski din Leningrad, scriitorii letoni I. Ziedonis şi L. Briedis, savanţii şi oamenii de cultură lituanieni E. Mejelaitis şi Iu. Marţinchiavicius, D. Banionis şi Iu. Pojela, oamenii de teatru ruşi G. Iakovlev şi B. Lvov-Anohin, ucrainenii M. Noviţki şi K. Pivovarov şi alţii.

După Plenara din aprilie (1985) a C.C. al P.C.U.S., C.C. al P.C. al Moldovei, guvernul republicii, vrând să redreseze situaţia gravă, moştenită din perioada stagnării, a adoptat Hotărârea decisivă pentru destinul limbii moldoveneşti cu nr. 210 din 26.V.87 „Cu privire la îmbunătăţirea studierii limbii moldoveneşti în republică”, iar în luna iulie a aceluiaşi an a fost instituită Comisia interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. privind studierea istoriei şi

problemele dezvoltării limbii moldoveneşti – „comisia de salvare a limbii materne”, cum a fost imediat apreciată de popor după şedinţa plenară din 28.XII.88.

Acum comisia supoziţiilor legislative a Sovietului Suprem al R.S.S.M., împreună cu comisia pentru chestiunile relaţiilor dintre naţiuni şi educaţia internaţionalistă şi cu cea pentru învăţământ public, ştiinţă şi cultură, elaborează documente importante de ameliorare a situaţiei lingvistice din republică.

Drept răspuns la *Scrisoarea deschisă...*, semnată de cei 66 de oameni de ştiinţă şi de cultură din Moldova Sovietică, adresată Comisiei interdepartamentale, în care se atrăgea atenţia asupra necesităţii adoptării unor măsuri urgente de redresare a situaţiei catastrofale a limbii moldoveneşti, situaţie creată ca urmare a deformării principiilor leniniste ale politicii lingvistice şi construcţiei lingvistice în Moldova de către fosta conducere a republicii, drept răspuns la Adresarea scriitorilor din Moldova Sovietică către toţi oamenii de bună-credinţă, pe adresa gazetelor şi revistelor republicane, a Comisiei interdepartamentale au sosit sute de mii de scrisori şi semnături întru susţinerea restabilirii limbii moldoveneşti în drepturile ei legitime. Menţionăm că în legătură cu aceasta a fost formulată cerinţa de a i se conferi acesteia, pe cale legislativă, statutul de limbă de stat. Această cerinţă înseamnă că statul trebuie să ia sub ocrotire limba moldovenească, s-o declare nu numai egală în drepturi cu alte limbi şi, în primul rând, cu limba rusă, ci şi să asigure crearea unor condiţii reale pentru funcţionarea ei pe întreg teritoriul republicii, precum şi să efectueze controlul asupra realizării acestor funcţii. Această cerinţă, de altfel, nu vine în contradicţie cu avertismentul leninist privind inadmisibilitatea limbii de stat. V. I. Lenin, cu mult timp înainte de revoluţie, prevăzând unirea pe baze benevole a diferitor state suverane şi popoare într-o federaţie sovietică şi într-o familie frăţească a popoarelor, s-a pronunţat împotriva acordării statutului de limbă de stat nu oricărei limbi, ci doar limbii de comunicare dintre naţiunile întregului stat federativ. Astăzi această concepţie, discutată la scara întregii ţări, anume aşa şi este înţeleasă: să se acorde statutul de limbă de stat tuturor limbilor, ai căror purtători au vreo anumită formă de statalitate (republică unională, republică autonomă, district naţional ş.a.m.d.), iar nu limbii de comunicare dintre naţiuni. Cu alte cuvinte, limba rusă poate să fie declarată limba de stat doar pe teritoriul R.S.F.S. Ruse, limba moldovenească – pe teritoriul R.S.S.M., limba bielorusă sau ucraineană – în republicile unionale corespunzătoare ş.a.m.d. De un asemenea statut profită de mult limbile georgiană, armeană, azerbaidjană şi abhază. Un asemenea statut a fost conferit nu de mult limbilor letonă, lituaniană şi estonă. Pentru un asemenea statut militează astăzi purtătorii limbii ucrainene în Ucraina şi ai limbii moldoveneşti în R.S.S.M. La 25 ianuarie anul curent Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S.M., bazându-se pe recomandările făcute de savanţi, precum şi pe cele formulate de Comisia interdepartamentală, a adoptat Hotărârea „Cu privire la pregătirea proiectelor de legi ale R.S.S.M. referitoare la funcţio-

narea limbilor pe teritoriul republicii", care prevede şi adoptarea unei hotărâri în problema statutului social al limbii moldoveneşti. La şedinţa sa ordinară Biroul C.C. al P.C.M. a aprobat şi a susţinut propunerile Sovietului Suprem al R.S.S.M. în chestiunea aceasta. Se va afla limba moldovenească într-o situaţie privilegiată dacă i se va conferi statutul de limbă de stat? Ea va fi privilegiată doar în raport cu sine, comparativ cu starea de lucruri din trecut şi de acum, cu alte cuvinte, îşi va prelua – treptat – toate funcţiile pierdute. Va fi expusă limba rusă ce funcţionează în Moldova pericolului de care a fost ameninţată şi mai este ameninţată limba literară moldovenească? Nu, deoarece limba rusă funcţionează şi se dezvoltă normal în R.S.F.S.R., iar apoi, în calitate de limbă de comunicare dintre naţiunile conlocuitoare, pe întregul teritoriu al Uniunii R.S.S. Limba rusă este alimentată de izvorul viu pe care-l reprezintă sutele de milioane de oameni pentru care limba rusă este limba maternă sau a doua limbă de comunicare. Nu, pentru că limba rusă va fi şi în viitor studiată atât de moldoveni, cât şi de alţi locuitori din republică, pentru care ea serveşte drept limbă de comunicare dintre naţiuni. În limitele Uniunii R.S.S. şi ale oricăreia din republicile unionale, cu excepţia R.S.F.S.R., limba rusă nu trebuie să fie declarată limbă de stat anume în virtutea avertismentelor leniniste cu privire la egalitatea în drepturi a limbilor şi popoarelor, ci va rămâne ceea ce ea a şi devenit conform previziunii leniniste: o limbă recunoscută benevol de către toate popoarele Uniunii R.S.S. drept limbă de comunicare dintre naţiuni. Fiind limbă de stat în R.S.F.S.R., limba rusă prin aceasta va fi egală în drepturi cu limba ucraineană, moldovenească, georgiană ş.a.m.d.; devenind limbă de comunicare între naţiuni în limitele Uniunii R.S.S., limba rusă a preluat funcţii unice, la care – în hotarele Uniunii R.S.S. – nu poate să pretindă nicio altă limbă egală în drepturi: nici ucraineana, nici moldoveneasca, nici georgiana, nici armeana, nici oricare alta. Nu se ascunde cumva aici o anumită inegalitate? Nu, desigur. Trebuie să pornim de la o realitate concretă: limba moldovenească, chiar şi la ea acasă, ca să nu mai vorbim în ţară, nu poate să exercite aceleaşi funcţii pe care le exercită limba rusă în Uniunea R.S.S., tot aşa, probabil, după cum nici limba moldovenească sau limba rusă în Ucraina sau în oricare altă republică unională, în comparaţie cu limba ucraineană în R.S.S.U. ş.a.m.d. Înseamnă aceasta că limba moldovenească în Ucraina nu este egală în drepturi cu cea ucraineană? Nu, desigur. Ea ar fi inegală în drepturi, dacă, să zicem, populaţiei compacte moldoveneşti din Ucraina, în pofida dorinţei ei, nu i s-ar permite să-şi dezvolte cultura naţională şi lingvistică (în limitele posibilului, realului). Nu în zadar, concomitent cu conferirea statutului de limbă de stat limbii naţionale a republicii, se atrage atenţia asupra necesităţii de a asigura dezvoltarea şi funcţionarea liberă a limbilor naţionale ale altor grupuri etnice ce trăiesc compact pe teritoriul republicii noastre. În acest sens trebuie să se menţioneze în mod deosebit că intelectualitatea moldovenească, poporul moldovenesc susţin drepturile şi aspiraţiile legitime ale ruşilor,

ucrainenilor, găgăuzilor, bulgarilor şi reprezentanţilor altor naţionalităţi de a-şi păstra şi dezvolta construcţia lor naţional-culturală în limba maternă. Înţelegând şi trăind acut propria noastră durere, trebuie să ştim să sesizăm şi să înţelegem şi durerea străină; făurind cultura noastră, este foarte important să nu o distrugem pe a altora.

Deci le trebuie oare moldovenilor... limba moldovenească? Fireşte că le trebuie, pentru că fără limbă nu există naţiune, nu există popor. Limba maternă, conform opiniei academicianului tagic M. Şukurov, este „fundamentul autocunoaşterii spirituale şi morale, al personalităţii, al chipului intelectual al omului, al calităţilor sale civice”. Nu poţi să fii un adevărat internaţionalist, dacă nu cunoşti şi nu-ţi iubeşti limba ta maternă, mica ta patrie.

Poate că undeva pe Peninsula Kolâma limba moldovenească de acum nu mai e necesară, deşi noi n-am putea să privim cu calmitate cum, potrivit cuvintelor lui M. S. Gorbaciov, se stinge, moare limba chiar şi a unui popor oarecare de numai 6 mii de oameni. Însă printre noi se găsesc, cu regret, oameni, chiar şi cu studii filologice, care întâmpină cu un calm olimpic veştile alarmante cu privire la faptul că dispare limba bielorusă, „că se usucă una din crengile arborelui tuturor slavilor” (Mihai Tâcina).

Limba română este unica limbă romanică pe teritoriul Uniunii R.S.S. (afirmaţiile cum că limba moldovenească aparţine ramurii est-slave de limbi este un anacronism de tristă pomină, care sună tot atât de monstruos în timpul nostru, cum ar suna, bunăoară, afirmaţia că limba germană este o limbă romanică). Aici, la ea acasă, în Moldova, pe pământul străvechi al străbunilor, care ne-au lăsat cu limbă de moarte datoria s-o păstrăm şi s-o păzim ca pe lumina ochilor pentru generaţiile viitoare, limba română a fost necesară în toate timpurile, chiar şi în cele mai grele; ea a fost necesară nu numai la Cahul, dar şi la Râbniţa, la Tatarbunar, Hotin şi Ismail. Cu atât mai mult limba moldovenească este necesară pentru noi astăzi, în perioada purificării de toate sedimentările trecutului, a deşteptării conştiinţei naţionale în sânul celor mai largi pături ale poporului şi nu numai în cadrul unei „grămăjoare” de intelectuali, cum se pronunţă neglijent unii dintre mancurţi despre scriitori, savanţi, oameni de cultură, care au exprimat în presă durerea, speranţele şi aspiraţiile poporului lor. Limba moldovenească este necesară pentru autoafirmarea poporului, pentru păstrarea demnităţii lui naţionale, a istoriei şi culturii lui autohtone.

Nu avem nicio îndoială că, în pofida unor stereotipuri ce mai există, adevăraţii internaţionalişti, inteligenţi, capabili să aprecieze lucrurile în mod real, iar nu conform actului lor de studii, fie aceştia moldoveni sau ruşi, ucraineni sau bulgari, găgăuzi sau evrei, nemţi sau ţigani, vor înţelege just durerea şi speranţa noastră şi ne vor ajuta să ne menţinem credinţa în triumful echităţii, pe care şi se bazează şi graţie căreia se întăreşte uniunea noastră – uniunea muncii şi frăţiei popoarelor

iubitoare de libertate, a popoarelor libere. Deoarece, cum a remarcat just scriitorul avar Rasul Gamzatov, nicio limbă nu este duşmanul alteia. În constelaţia frăţească a celor 130 de limbi urmează să strălucească la fel de luminos oricare grai.

Poţi să-l înţelegi pe un om care regretă că n-a avut posibilitatea să înveţe limba sa maternă. Poţi să-l înţelegi la o adică şi pe un om care a acordat preferinţă unei alte limbi, şi nu celei materne. La urma urmei, fiecare este liber să-şi aleagă orice limbă doreşte pentru comunicarea şi instruirea copiilor săi, nu se poate să-i impui nimănui o limbă sau alta. Dar să te lauzi şi să te împăunezi că nu-ţi cunoşti limba maternă... e prea de tot. Şi dacă cineva îşi iubeşte foarte mult limba, istoria poporului său, cultura, nu e cazul ca asemenea oameni să fie acuzaţi, precum se întâmpla în trecut şi se mai întâmplă în prezent, de naţionalism. Important e ca dragostea să nu le întunece văzul, să nu se preschimbe într-o atitudine neglijentă faţă de vecinul de altă limbă. Aşa ceva nu se poate întâmpla cu un adevărat patriot, care simte un respect sincer din partea indivizilor de altă naţionalitate. Sentimentele naţionale, foarte susceptibile la nedreptăţi şi care se identifică adeseori cu naţionalismul defensiv, pot să apară doar acolo şi în măsura în care naţionalii întâmpină şi au de-a face cu o atitudine dispreţuitoare faţă de tot ce au ei mai scump: faţă de pământul natal, de casa părintească, de limba maternă, de istorie, de memoria poporului lor.

Din cele mai vechi timpuri moldovenii au fost consideraţi adevăraţi patrioţi, oameni ospitalieri, fideli unei prietenii sincere, necontrafăcute. Aceste calităţi ei le preţuiesc şi astăzi. E cu atât mai obijduitor să auzi unele replici cu privire la năzuinţele, zice-se, naţionaliste ale unei anumite părţi a intelectualităţii moldoveneşti, despre, chipurile, nerecunoştinţa acesteia numai în baza faptului că această intelectualitate a declarat cu glas tare că trebuie salvată limba maternă de dispariţia ei nefirească. La nenorocirea comună, ca, de altfel, şi la bucuria comună, este foarte important să nu dăm vina pe vecini, ci să încercăm să clarificăm lucrurile, să ne facem auziţi la timp unul pe altul şi prin eforturi comune să găsim soluţionarea optimă a problemei. Astăzi s-a pomenit într-o situaţie de neinvidiat la ea acasă limba majorităţii covârşitoare a populaţiei băştinaşe (aşa cum, de altfel, s-au pomenit şi un şir de alte limbi: găgăuza, bulgara ş.a.). Vom privi şi de acum înainte cu indiferenţă această nedreptate strigătoare la cer?

„Chişinău. Gazetă de seară”, 13 februarie 1989

REVISTA PRESEI ŞI A SCRISORILOR SOSITE PE ADRESA COMISIEI INTERDEPARTAMENTALE ÎN PERIOADA DE LA 28.12.88 PÂNĂ LA 20.02.89

Informaţie pentru şedinţa din 20.02.89

Se pare că articolul *Timpul acţiunilor concrete*, apărut în presă la 29.12.88 cu semnătura tov. Grossu S. C., prim-secretar al C.C. al P.C.M., Hotărârea Comisiei interdepartamentale din 28.12.88, publicarea rapoartelor de bază în presa de limba moldovenească, iar ulterior – cuvântarea lui S. C. Grossu la Congresul cooperatorilor din Moldova, Hotărârea Biroului C.C. al P.C.M., a Prezidiului Sovietului Suprem din 25.01.89 „Despre pregătirea proiectelor de legi ale R.S.S. Moldoveneşti cu privire la funcţionarea limbilor de pe teritoriul republicii", interviul *Să explicăm activ*, acordat de S. D. Roşca corespondentului ATEM, şi, aş vrea să cred, o serie de emisiuni televizate cu participarea unor membri ai Comisiei interdepartamentale şi-au avut efectul lor pozitiv, generând o scădere bruscă nu numai a temperaturii discuţiilor, ci şi a numărului de materiale în care e abordată problema situaţiei lingvistice din republică şi, în special, a limbii moldoveneşti. E cazul să amintim chiar aceeaşi revistă a scrisorilor, pe care E. Şalimov de la „Советская Молдавия" a făcut-o în articolul *Не надо эмоций* din 22.01.89 într-o cheie mult mai reţinută, aparent obiectivă în comparaţie cu tot ce a publicat ziarul până la acea dată. Cu atât mai salutabilă este tendinţa de reabilitare a „Gazetei de seară", prin publicarea, în ultimul timp, a unor articole, cum sunt cel semnat de N. Savostin, *Сугубо личное мнение*, sau cele semnate de N. Mătcaş şi I. Dumeniuk, *La ce-i trebuie moldoveanului... limbă moldovenească* (13.02.89) şi *La ce-i trebuie moldoveanului alfabet latin* (16.02.89). „Molodeji Moldavii" a publicat în numărul din 18.02.89 un extrem de antrenant trialog *То, о чем мы все думаем* dintre locţiitorul redactorului I. Krasnoşciokov şi E. Mândâcanu, V. Ciubotaru. Trebuie să ne referim numaidecât la articolul lui E. Kondratov *Услышать друг друга* din „Izvestia" (1.02.89) şi al lui N. Savostin *Сугубо личное мнение, или раздумья русского писателя, живущего в союзной республике*, din „Литературная газета" (8.02.89). Toate materialele menţionate, dat fiind că au apărut şi / sau numai în limba rusă (la ele ar mai trebui, probabil, adăugat şi articolul *Decisiv este argumentul ştiinţific*, semnat de I. Dumeniuk şi N. Mătcaş în „Învăţământul public" din 21.01; TM din 22.01.1989), au reparat întrucâtva situaţia de odinioară, când cititorul de limba rusă de la noi (şi din alte părţi) nu dispunea de o

informaţie obiectivă, ci de una subiectivă, tendenţioasă, care îi deruta, ba mai mult, îl dezinforma, îl aţâţa împotriva revendicărilor pe de-a-ntregul justificate ale reprezentanţilor naţiunii moldoveneşti din republică. Ele se remarcă, în primul rând, prin tonul lor corect şi, în al doilea, prin rigoarea demonstraţiilor. Ar fi însă inexact să spunem că discuţiile au încetat.

Pe parcursul celor aproape două luni au mai apărut şi multe alte materiale în problemele ce ne preocupă şi anume: *Cât timp vom vorbi doar?* de A. Volodin („Orizontul", nr. 12, 88) – despre necesitatea revenirii la denumirile istorice Tighina, Doina, Valea Albă (în loc de Carahasani), despre monolingvismul în ilustraţia vizuală din Bender; *Patul slavono-dialectal al lui Procust* de Al. Alici („Orizontul", nr. 12, 88) – o critică la adresa lui A. T. Borşci în privinţa scrisului slav la moldoveni; G. Gaidarji *Правила орфографии гагаузского языка: новая редакция* („Народное образование" де ла 4.01.89, 7.01.89); S. Florea *Cum să înţelegem harta republicii?* („Învăţământul public", 25.01.89) – critică redarea neadecvată a toponimelor moldoveneşti pe hărţile întocmite în limba rusă; *Verbul folosit ca floretă* de I. Nechit (TM, 3.02.89) – pentru o abordare şi dezbatere civilizată a problemelor de limbă; I. Grec, N. Cervenkov *Болгары и гагаузы в Бессарабии* (CM, 27.01.89); *Diagnosticul e pus... dar tratamentul?* de A. Dziubinski (MS, 7.02.89) – regimul unic, învăţarea diferenţiată a lexicului uzual, practica învăţătorilor de limbă în R.S.R., atestarea şi la limbă în grădiniţă şi şcoală; S. Guţu, I. Spinei *Terminologia şi enciclopedia* (ÎP, 18.01.89) – recenzie la *Enciclopedia tânărului tehnician*; *Непреходящая ценность (об интернационализме и ответственности интеллигенции)* de B. Zadarnovski (MS, 7.02.89); *Vreau să cunosc limba moldovenească* de V. Semeniuc (ÎP, 1.02.89) – despre predarea la un nivel scăzut a limbii moldoveneşti în şcoala rusă, *Fără utopie şi iluzii* de V. Kosarev (ÎP, 1.02.89) – despre problemele naţionale din republică; S. Ghimpu *Dogmatismul şi restructurarea* (LA, 2.02.89) – efectele nefaste ale influenţei ortoepiei ruseşti asupra pronunţării moldoveneşti ş.a.; *Inexactităţi sau falsificări?* de I. Caţaveică (LA, 2.02.89) – redactorii de la SM intervin în textul corespondenţelor şi le atribuie autorilor ceea ce nu le aparţine; *În loc de spovedanie* de T. Suveică – despre monolingvismul din şcolile mixte; I. Ciocanu *Al miilea argument* şi Iu. Filip *Verificatele procedee de înspăimântare* (LA, 2.02.89) – cuvântările de la Plenara Uniunii Scriitorilor în probleme de limbă; *Să medităm împreună* – N. Racoviţă, M. Gurău, *Când „йо" nu este egal cu „е"* de I. Cuzuioc (LA, 2.02.89); *Etichetă nouă dintr-un tiraj mai vechi* de F. Cristea (TM, 8.02.89) – a fost etichetat ca naţionalist, pentru că a vorbit ca informator politic în moldoveneşte; *Vozmezdie* de E. Şatohina („Molodeji Moldavii", 31.01.89); interviul acordat de ministrul comerţului V. G. Bobuţac *Будем взаимно вежливы* (ВК, 1.02.89) – despre introducerea bilingvismului în comerţ; *Repercusiuni camuflate* de A. Grădinari

(TM, 5.02.89) – la Şcoala tehnică profesională de pe lângă Ministerul de comerţ se predă numai în limba rusă şi de aceea elevii moldoveni nu reuşesc la învăţătură; *Spinoasă, calea până la grădiniţă...* de Şt. Melnic (ÎP, 4.02.89) – despre desconsiderarea copiilor moldoveni de la grădiniţele mixte; *Pe picior de egalitate* (MS, 17.02.89) de A. Platonov; *Cât există ceva sfânt* de D. Grama (TM, 8.01.89) – despre necesitatea unui cod de întrebuinţare a limbilor; *Probleme noi, probleme vechi* de T. Suveică (TM, 8.01.89) – starea limbii moldoveneşti în şcoala rusă; *Comoara comorilor* – interviul acordat de S. Berejan lui M. Morăraş de la „Viaţa satului” (17.04.1989); *Rotari sau Rotaru?* de A. Eremia (MS, 10.02.89); *Оглянись во гневе!* de N. Savostin (SM, 29.01.89) – ecou la articolul lui V. Butnaru din TM; *Între adevăr şi eroare* de D. Tanasoglu (LA, 19.01.89); *O părere strict personală* de N. Savostin (LA, 19.01.89); *Limba de stat: principii de realizare* de V. Ciubotaru, cu un comentariu de E. Mândâcanu (LA, 1.01.89); *Să acordăm o şansă limbii* de N. Dabija (LA, 1.01.89); *Limba procedurii judiciare* de S. Doroş (ÎP, 28.01.89) – la procese se traduce în moldoveneşte, dar şedinţele nu se ţin în limba moldovenească; E. Martâncic, D. Grama *Regulamentul trebuie să fie garantat...* (ÎP, 7.01.89) – despre asigurarea naţionalităţilor din Moldova, inclusiv a moldovenilor, cu grădiniţe şi şcoli cu limba naţională de instruire; *Увядшие гвоздики, или как некоторые активисты неформальных движений Молдавии скатываются на обочину перестройки* de căpitanul I. Anfertiev, corespondent la „Krasnaia Zvezda” (SM, 7.01.89); articolul *Двуязычное общество; европейское многообразие* de prof. universităţii libere din Bruxel Hugo Batene Bearde-Mare, reprodus de „Molodeji Moldavii” (5.01.89); articolul *Sub formă de experiment sau cum vor studia copiii moldoveni... moldoveneşte* de R. Iuncu (LA, 16.02.89) – despre predarea în limba rusă în grupele moldoveneşti de la „Şt. Neaga”; interviul compatriotului nostru Al. Maxim Răilean, *У нас одна судьба*, publicat în SM (30.12.88); *Ştergeţi slinul, mucegaiul...* de V. Pohilă (TM, 20.01.89) – despre halul fără de hal al limbii moldoveneşti vorbite; *Cu privire la situaţia lingvistică din Moldova* de R. A. Budagov (ÎP, 15.02.89) ş.a.

Îndată după adoptarea hotărârii din 28.12.88 de către Comisia interdepartamentală multe ziare republicane s-au grăbit să facă o revistă a scrisorilor întru susţinerea dezideratelor Comisiei (MS la 18.01.89 menţiona 300 de scrisori – ecou la articolele lui V. Harea şi N. Mătcaş şi I. Melniciuc (ÎP – la 14.01.89); *Pledăm pentru echitate şi adevăr* (TM – la 6.01.89); LA – la 9 februarie anunţa că numărul semnatarilor a atins cifra de 177.694.

Cu toate că rezolvarea problemelor limbii a căpătat un contur mai mult sau mai puţin real, starea de destindere care intervenise în preajma Anului Nou şi la vreo săptămână după întâmpinarea lui, stare provocată de publicarea hotărârii Comisiei interdepartamentale şi a articolului lui S. C. Grossu *Timpul acţiunilor*

concrete, n-a durat mult. O doză de scepticism şi suspiciune a trezit-o, îmi pare, formularea cam dubioasă a punctului cu privire la „studierea aprofundată a problemelor legate de trecerea la grafia latină”, a opiniei publice referitor la experimentul de editare a unei părţi din tirajul săptămânalului „Literatura şi Arta” cu alfabet latin. Neliniştea a crescut după sosirea cam enigmatică a grupului de savanţi de la A.Ş. din ţară, care n-a ştiut să-şi formuleze scopul vizitei, dar mai ales după ce gazeta „Moldova socialistă” a înşelat aşteptările cititorului avizat de a lua cunoştinţă pe larg de întâlnirea cu ei în cadrul unei mese rotunde la redacţie, întâlnire ce nu şi-a mai găsit loc pe paginile publicaţiei şi nu ştim dacă la mijloc e numai vina redacţiei. Apropo, nedumerirea în legătură cu desantul savanţilor moscoviţi şi-a găsit expresie în articolul lui L. Busuioc *Şi din nou semne de întrebare?* (ÎP din 1.02.89); nu voi greşi, pare-se, dacă voi spune că la ora actuală situaţia e tensionată şi de componenţa unilaterală a Grupului de lucru pentru întocmirea Legii cu privire la funcţionarea limbilor în republică, componenţă care e o sfidare şi la adresa Comisiei noastre, şi a scriitorilor şi a specialiştilor de limba moldovenească care au purtat toată discuţia pentru redresarea situaţiei lingvistice de la noi (a se vedea scrisoarea săptămânii cu titlul *Nedumeriri şi nelinişti*, semnată de D. Mihail în LA din 16.02.89). Sperăm ca azi să auzim din partea conducerii noastre explicaţiile de rigoare: nu cumva toate eforturile noastre sunt şi ele „un joc de-a democraţia”?

În intervalul de timp ce s-a scurs de la şedinţa precedentă pe adresa Comisiei au sosit 71 de scrisori particulare şi colective din partea a 11.850 de semnatari. 47 de scrisori (66%), având un număr de 11.324 de semnatari (95,5% din toţi semnătarii), se pronunţă pentru susţinerea hotărârii Comisiei interdepartamentale din 28.12.88 în cele trei probleme de bază, abordând, concomitent, şi alte aspecte ale problemelor şi anume:

– de ce gazeta „Sovietskaia Moldavia” are o atitudine unilaterală, tendenţioasă, aţâţă ura între popoare (scrisoarea cetăţeanului Bunescu V. din Merenii Noi, Aneni, nr. 166; scris. nr. 132 a cetăţ. Croitoru T. V. din or. Kutuzov; scris. nr. 138 a 9 muncitori de la „Mezon”; a se vedea şi scrisoarea tov. V. Calin, comentariul la articolul său din SM de la 2.12.88 – scr. nr. 164, scrisoarea familiei Croitoru din Chişinău, nr. 175);

– scrierea corectă a numelor noastre (20 de locuitori din Chişinău, scr. nr. 133);

– revenirea la adresarea către persoane potrivit tradiţiilor şi firii graiului nostru (scr. nr. 133);

– deschiderea la Banca de Stat a unui cont special „Fondul limbii materne” (cenaclul „A. Mateevici”, scr. nr. 137, 9 muncitori de la „Mezon”, scr. nr. 38, colectivul din 37 de muncitori ai secţiei de chirurgie de la spitalul raional din Leova, scr. nr. 134; 34 de muncitori şi intelectuali din Cârnăţeni, r. Criuleni, scr. nr. 151;

– reîntoarcerea denumirii istorice Tighina oraşului Bender (membrii cenaclului „Vatra” din Bender, 73 de semnături, scr. nr. 141);

– reîntoarcerea denumirii vechi Căinari actualului orăşel Dumbrăveni (21 de semnatari din Dumbrăveni, scr. nr. 179);

– să treacă la alfabetul latin mai întâi medicii, care, în virtutea funcţiilor, cunosc acest alfabet (D. Jantoveanu, medic din Bender, scr. nr 162);

– să fie editat cu caractere latine întregul tiraj al gazetei „Literatura şi Arta”, nu numai o parte din tiraj (12 cetăţeni din Dănceni, r. Kutuzov, scr. nr. 73);

– experimentul să fie extins şi asupra altor publicaţii (scr. nr. 183+41 de învăţători din Chircăieşti, Căuşani);

– să fie oprită migraţia (scr. nr. 173, scr. nr. 181);

– să se acorde atenţie limbii moldoveneşti din localităţile populate de moldoveni din afara hotarelor republicii (scr. nr. 174, trimisă de Boinegri P. A., Ismail);

– să fie traşi la răspundere cei care i-au numit pe scriitorii I. Druţă şi Gr. Vieru naţionalişti (112 cet. din Soroca).

24 de scrisori (34%) din cele 71, având un număr de 526 de semnatari (4,5% din numărul tuturor semnatarilor), sunt contra deciziei Comisiei interdepartamentale. Principalele obiecţii şi sugestii ce se conţin în aceste scrisori sunt următoarele:

– să fie efectuat un plebiscit al întregii populaţii în problema decretării limbii moldoveneşti ca limbă de stat şi a trecerii la grafia latină (78 de cetăţeni de pe str. Timoşenko, 3, or. Chişinău, scr. nr. 140; V. I. Liciakov, jurnalist din Dubăsari, scr. nr. 148; 21 de învăţători de la şcoala nr. 1 din Leova, scr. nr. 152; savantul-biolog S. Bondarenko, scr. nr. 153, 18 cetăţeni din Râbniţa, scr. nr. 156; 50 de membri ai expediţiei hidrogeologice din Moldova şi 54 de învăţători de la şcoala rusă nr. 15 din Chişinău);

– să fie decretate două limbi de stat: moldovenească şi rusă (182 de elevi de la şcoala nr. 15 din Chişinău, scr. nr. 139; savantul-biolog S. Bandarenko, scr. nr. 153);

– să fie îmbunătăţită predarea limbii moldoveneşti în şcoala rusă (scr. nr. 139);

– televiziunea moldovenească să organizeze emisiuni în limbile găgăuză, bulgară, ucraineană (V. Diukarev, zootehnician principal al A.Ş.P. „Moldptiţeprom”, cand. în şt. biologice, scr. nr. 142);

– la întocmirea Legii cu privire la limba de stat să se ţină cont de experienţa Republicilor Baltice şi a Transcaucaziei, pentru a nu se comite greşeli (învăţătorul-pensionar Lisovoi din Bender, scr. nr. 143);

– limba moldovenească nu este identică cu română, ci numai asemănătoare (S. G. Bondarenco, doctor în ştiinţe agricole, şef de laborator la I.C.Ş. în domeniul viticulturii şi vinificaţiei, scr. nr. 153);

– între limba moldovenească literară şi limba vorbită există o mare discrepanţă – „rod” al activităţii intelectualilor (scr. nr. 153);

– nu există manuale, dicţionare calitative, pe baza cărora ar putea fi însuşită limba moldovenească (6 cetăţeni din Chişinău, scr. nr. 155);

– a promova principiul bilingvismului la grădiniţe şi în şcoli, creând instituţii ruso-moldoveneşti (18 cetăţeni din Râbniţa, scr. nr. 156);

– să fie lărgită componenţa şi funcţiile Comisiei interdepartamentale, antrenându-se în activitatea ei reprezentanţii tuturor naţionalităţilor, ce locuiesc în R.S.S.M., şi ai tuturor organizaţiilor obşteşti (veteranii din Chişinău, scr. nr. 168);

– să fie aduse la cunoştinţa populaţiei planul şi programul de lucru al Comisiei interdepartamentale (35 de colaboratori ai secţiei de planificare de la Institutul de planificare al Comitetului pentru planificarea de stat, scr. nr. 182);

– limba rusă să fie limba de stat a Uniunii R.S.S. (50 de colaboratori ai expediţiei hidrogeologice din Moldova + 54 de învăţători de la şcoala rusă nr. 15 din Chişinău ş.a.).

2 scrisori sunt anonime.

Întrucât data trecută N. Dabija a făcut observaţia că se dă citire numai unei categorii de scrisori – celora care sunt contra hotărârilor Comisiei şi a majorităţii cititorilor care pledează pentru repunerea limbii moldoveneşti în drepturile ei legitime, voi da citire, mai întâi, unor scrisori, în care autorii susţin hotărârea Comisiei sau vin cu propuneri concrete în vederea realizării lor.

V-aş ruga să vă pronunţaţi pe marginea propunerii făcute de cenaclul „Mateevici” cu privire la deschiderea la bancă a unui cont „Fondul limbii materne”, precum şi a altor propuneri, sugestii şi observaţii, care merită atenţie din partea dumneavoastră.

MANEVRE ÎN NAVIGAŢIA LINGVISTICĂ*

„Fă o lege dreaptă”

Cu bunăvoinţa redacţiei cotidianului „Moldova socialistă”, am luat cunoştinţă de circa 300 de scrisori din cele peste 32 de mii, sosite pe adresa redacţiei în ultimul timp, scrisori în care oamenii muncii din republică îşi expun părerile pe marginea proiectelor de legi despre limbă. Păreri, în marea lor majoritate, judicioase, constructive.

Nu poţi rămâne indiferent la strigătul disperat al poporului, care nu vrea să-şi piardă ceea ce are mai scump – graiul strămoşesc. „...În condiţiile care s-au creat în decursul a 177 de ani limba strămoşească nu va fi salvată”, constată 388 de persoane din oraşul Drochia în scrisoarea intitulată alarmant „Va fi salvată limba strămoşească?”. Şi tot dumnealor continuă: „În situaţia ce s-a creat în republică în legătură cu faptul că majoritatea persoanelor de conducere (probabil, din veriga superioară – *I.D.*, *N.M.*) nu sunt de naţionalitate moldovenească, că aceştia nu vorbesc şi nici nu vor să audă de limba poporului băştinaş, că majoritatea lor absolută nu s-a ridicat în apărarea limbii sau drepturilor poporului autohton nu poate fi vorba de un internaţionalism real într-o republică suverană...”. Ai putea să le reproşezi oamenilor că nu e aşa, când un lucrător de răspundere de la noi mai deunăzi recunoştea public lucrul acesta: „Îmi pare rău, desigur, că n-am învăţat temeinic la vremea respectivă limba moldovenească. De ce? Răspund sincer – n-am avut nevoie de ea” („Pravda” din 7 ianuarie a.c.). O spune un conducător, ce n-ar trebui să uite spusele lui V. I. Lenin cu privire la funcţionarii sovietici dintr-o republică naţională cum e Ucraina: „Trebuie luate imediat măsuri ca în toate instituţiile sovietice să fie un număr suficient de funcţionari care să cunoască limba ucraineană şi ca pe viitor toţi funcţionarii să cunoască limba ucraineană” (vol. 39, p. 390). O spune fără niciun fel de remuşcări, de parcă n-ar fi citit cele spuse de V. M. Solnţev, director al Institutului de lingvistică al A.Ş. a Uniunii R.S.S.: „Ненормально, когда в союзных или автономных республиках русские врачи, агрономы, инженеры, юристы, адвокаты не знают местных языков...” („Советская культура” din 16 iulie 1988) sau n-ar împărtăşi indignarea scriitoarei R. Kazakova „Почему – русские, живущие в Грузии, не изучают грузинский, в Узбекистане – узбекский язык? Откуда это высокомерие?”

---

* Coautor – Ion Dumeniuk.

(„Литературная газета” din 3 aprilie 1989). Există siguranţa că lucrătorul menţionat va avea nevoie de limba moldovenească de acum înainte? Proiectele de legi, constată cu regret corespondenţii noştri voluntari, nu garantează schimbarea situaţiei deplorabile existente, ba dimpotrivă, o legiferează.

O simt oamenii simpli cu toată suflarea lor. Şi se adresează guvernului, parlamentului R.S.S.M., pe care l-au ales acum cinci ani, cu speranţa că le va auzi durerea, că le va îndreptăţi încrederea. Iată ce scrie moş Constantin Andruh din satul Gaşpar, raionul Edineţ: „Astăzi, la vârsta de 63 de ani, ascultând televizorul şi citind unele articole din gazete, am dat şi de discuţia cu privire la limba mea maternă şi am rămas tare, tare îndurerat. Cum am ajuns noi astăzi, un popor atât de cult, deştept şi harnic, bun la suflet şi ospitalier, să ne punem limba la vot? Nu, scumpule şi binefăcătorule parlament, te rog, gândeşte-te. Limba moldovenească e limba străbunelului meu, a bunelului străbunelului meu. Cugetă şi fă o lege dreaptă. E timpul să-i dai glas acestui pătimit popor. Cei ce vor dori să trăiască împreună cu noi ne vor învăţa şi graiul, aşa cum l-am învăţat şi noi pe al lor”. Simplă, dar înţeleaptă e logica omului de rând: fă, guvernule, dreptate, fă ca pe această palmă de pământ care se numeşte Moldova şi limba de comunicare să fie, de asemenea, limba moldovenească.

Să ne ierte, dar, cititorii, pentru că nu-i putem cita aici pe toţi. Redacţia va generaliza şi va comunica la destinaţie – Prezidiului Sovietului Suprem al republicii – sugestiile, opiniile dumneavoastră. Noi vom încerca, reieşind din ele, să reflectăm asupra unor momente principiale pentru soluţionarea problemelor ce ţin de statalitatea şi funcţionarea limbilor.

Geamanduri, căpitani şi manevre

Să vedeţi ce se întâmplă la noi. După ce savanţii lingvişti au demonstrat cu lux de argumente necesitatea de a fi luate măsuri urgente în vederea salvării limbii moldoveneşti, principală fiind luarea ei sub protecţia statului, o serie de oameni, străini de limbă şi de ştiinţa limbii, au pornit a se plimba prin grădina lingvistică a Moldovei ca vodă prin lobodă. Fără a se osteni în căutarea unor dovezi care să inspire o câtuşi de mică încredere, pe un ton cât se poate de arogant şi sfidător, apelând la o terminologie exotică din alte domenii special pentru a lua pe cineva în băşcălie, la citate utilizate nelalocul lor, trunchiate la momentul care nu le convine, redactându-l pe alocuri chiar şi pe V. I. Lenin, ei au pornit la un atac psihologic împotriva savanţilor de bună-credinţă, mizând, pe de o parte, anume pe caracterul epatant al scrisului lor, iar pe de altă parte, pe lipsa de informaţie a cititorului de masă.

„Moldova socialistă” a informat cititorul deja (a se vedea numărul din 27 aprilie a.c.) despre o foaie-volantă calomniatoare la adresa scriitorilor, difuzată de

persoane neidentificate la Chişinău şi în republică. Scriitorul de limbă rusă Iurii Grecov i-a dat aprecierea cuvenită.

Un articol anonim intitulat intrigant *О морских маневрах в науке, гласности и плюрализме* trece deocamdată din mână în mână, până se va găsi un „curajos” să-şi pună semnătura sub el. Nu-i vom dezvălui conţinutul, menţionând numai că avem de-a face cu o falsificare crasă a problemelor de limbă şi grafie, cu insinuări la adresa unor savanţi moldoveni. Procedeele nu sunt originale, dar iată terminologia...

Pe anonimi nu-i doare deloc de ceea ce se întâmplă cu limba maternă a moldovenilor. Pe ei nu-i interesează decât spectaculosul, picantul, focul de artificii. Iată la ce expresii-dangale apelează ei: „перепев давно опровергнутых наукой измышлений буржуазных зарубежных историков”, „пропагандистская игра в одни ворота”, „пропагандистская обработка русскоязычного населения”, „экстремистский дух”, „заведомо ложные утверждения”, „насильственные меры”, „демонтаж национальной самобытности”, маскировка ведомственного произвола”.

Anonimii apelează şi la o terminologie din acrobatică şi de la marină: „кульбит”, „морские маневры”, „адмирал”. Poate că nu ne-ar fi şocat atât de mult dacă n-o întâlneam deunăzi în paginile unui cotidian de limbă rusă. Iat-o concentrată în câteva rânduri (sublinierile ne aparţin): „Начавшиеся с весны прошлого года острые дискусии о языке выдвинули вопрос (вопрос о государственном статусе молдавского языка и о функционировании языков на территории республики – *И.Д., Н.М.*) на первое место среди всех проблем межнациональных отношений. С лета, благодаря эскалации на этой почве межнациональной напряженности, Молдавия стала втягиваться в русло, проложенное Республиками Прибалтики. Между тем не трудно заметить, что *бакены* в этом русле *не проставлены*, а *лоции отсутствуют*. Не трудно представить, куда могут завести без лоцманов нынешние неформальные «*капитаны*» республиканское судно” („Советская Молдавия” 19 aprilie a.c., p. 3, articolul *Трудные раздумья*, semnat de prof. A. Liseţki).

Departe de noi, fireşte, gândul de a face vreo asociere între autorul articolului şi scribii anonimi de mai sus, însă stilul şi terminologia preferată ne pune oarecum în gardă. Şi ne întrebăm: să fie oare acesta cel mai indicat şi mai temerar căpitan al navei lingvistice republicane? Motiv de a ne întreba avem, deoarece dumnealui îşi asumă chiar drepturi de amiral atunci când vine de unul singur şi cere, pe lângă multe altele, nici mai mult, nici mai puţin decât convocarea unui congres extraordinar al P.C.M. în problema normalizării relaţiilor dintre naţiuni. Am fi vrut să polemizăm cu multe din tezele şi modul de argumentare a lor, la care recurge profesorul universitar A. Liseţki (cu atât mai mult că nu e un simplu profesor, ci şi membru al Consiliului ştiinţific interdepartamental unional pentru

procesele naţionale actuale de pe lângă Prezidiul A.Ş. din Uniunea R.S.S.). Însă la ora când scriam prezentul articol, în gazeta „Învăţământul public" (din 9 mai 1989) apărea articolul *Cui îi trebuie să-l revizuiască pe Lenin?*, semnat de un candidat în ştiinţe economice şi un ziarist, iar „Moldova socialistă" (din 5 mai a.c.) publica materialul *...E nevoie doar de dorinţă bolşevică*, semnat de trei candidaţi în ştiinţe istorice, în care au fost date la iveală toate scopurile urmărite de oponentul nostru, tertipurile la care recurgea şi geamandurile ancorate de dumnealui, orientându-ne după care am putea nimeri, vorba autorilor, în Triunghiul Bermudelor. Nu ne rămâne decât să le mulţumim autorilor celor două articole N. Movileanu, M. Cernenco, V. Şişcanu, I. Patratii şi L. Busuioc pentru faptul de a ne fi scutit de sarcina de a-i răspunde onest şi cavalereşte oponentului.

Cu regret, atare „căpitani" cu atare călăuză de pilotaj încearcă să conducă nava republicană nu numai prin lingvistică, ci şi prin istoria naţională, atestând acolo de la Adam Babadam toate felurile de seminţii, care există pe faţa pământului, şi numai pe moldoveni zărindu-i pe pământurile acestea abia de prin secolul 14, ba încă şi atunci veniţi de pe alte olaturi, dar vorbind, ca să vezi, moldoveneşte. Să citeşti şi să te cruceşti, nu alta. Adevărate manevre în navigaţie...

Situaţie lingvistică specifică?

Ni se impută la tot pasul că am avea o situaţie lingvistică absolut specifică, că nu avem de ce ne uita spre Republicile Baltice sau în altă direcţie, că nu trebuie să ne ocupăm de importul de idei şi de modalităţi de realizare a lor din alte republici. Aşa să fie oare? În Estonia estonienii constituie 64,7 procente din întreaga populaţie (ruşii – 27,9 procente) şi ei pot avea o singură limbă de stat – estoniana. În Letonia letonii constitue 53,7 procente din populaţia republicii (ruşii – 32,8 procente) şi ei de asemenea pot avea-o singură limbă de stat – letona. În Moldova moldovenii constituie 63,9 procente din întreaga populaţie (ruşii – 12,8 procente) şi ei nu pot pretinde la o singură limbă de stat... De ce? Fiindcă în Estonia limba estoniană demult nu mai e numai limba maternă a estonienilor, ci e şi mijlocul de comunicare pe teritoriul republicii între reprezentanţii diferitor naţiuni, aşezaţi cu traiul acolo: ruşi, ucraineni, bieloruşi, finlandezi, letoni, evrei ş.a. Fiindcă în Letonia limba letonă demult nu mai e numai limba maternă a letonilor, ci e şi instrumentul de comunicare şi înţelegere reciprocă dintre letoni şi confraţii lor de altă naţionalitate de acolo: ruşi, bieloruşi, ucraineni, polonezi, lituanieni, evrei ş.a. Iar când estonienii, lituanienii, letonii s-au trezit că limba rusă începe a le strâmtora limbile naţionale în sferele vitale de activitate, ei au cerut – şi au obţinut! – ca statul să le ia sub proiecţia sa.

La noi situaţia lingvistică actuală se deosebeşte, într-adevăr, de cea din Republicile Baltice în sensul că prin eforturile lui Bodiul şi ale slujitorilor lui întru

realizarea unui internaţionalism deformat limba moldovenească a fost nu numai strâmtorată, ci de-a dreptul izgonită din multe sfere de activitate (din majoritatea şcolilor tehnico-profesionale, organelor superioare de partid şi de stat, din marile întreprinderi şi instituţii de la oraşe ş.a.) şi înlocuită cu bună ştiinţă (nu de la sine, stihiinic) prin limba rusă. Au fost izgonite din grădiniţe şi şcoli, de asemenea, limbile găgăuză, ucraineană, bulgară... Este aceasta o situaţie normală? Fireşte că nu. Şi, condamnând politica stalinistă şi cea a stagnării, vrem să redresăm situaţia lingvistică, să revenim la cea normală. Vrem ca moldovenii să-şi poată educa şi instrui după dorinţă copiii în limba moldovenească, găgăuzii – în limba strămoşilor lor, ucrainenii – în limba ucraineană, bulgarii – în limba bulgară, ruşii – în limba rusă ş.a.m.d. Ceea ce nu-i împiedică nicidecum pe moldoveni, găgăuzi, ucraineni, bulgari să-şi educe şi instruiască copiii la dorinţă în oricare altă limbă. Deşi nu e moral să-ţi uiţi limba părinţilor... Mai vrem ca limba poporului ce a dat denumire statului moldovenesc suveran să fie limba oficială a acestui stat, adică să fie întrebuinţată în toate domeniile, inclusiv ca mijloc de comunicare prioritar pe teritoriul republicii între moldoveni şi reprezentanţii altor naţionalităţi, ce şi-au legat destinele de destinul poporului moldovenesc. Şi mai vrem ca în raioanele cu populaţie compactă găgăuză limba găgăuză să-şi îndeplinească toate funcţiile sociale posibile. Este nelegitimă oare o asemenea revendicare?

Ceea ce interesează aici este că cei circa 400 de mii de moldo-români din Ucraina (băştinaşi pe aceste pământuri de la origini) şi cei 102 mii de moldoveni din R.S.F.S.R. nu cer ca limba lor să fie decretată drept limbă de stat în Ucraina sau în Federaţia Rusă, iar cei 506 mii de ruşi din R.S.S.M. cer ca limba rusă sa fie decretată limbă de stat şi în Republica Moldovenească. Ba nici chiar cei circa 3,5 mln. de ucraineni din Federaţia Rusă nu pretind ca limba lor să fie limbă de stat acolo; ei sunt de acord ca limba lor maternă să fie limbă de stat pe teritoriul Ucrainei-mamă. Numai la noi o minoritate naţională vrea să-şi impună limba ei tuturor trăitorilor acestui plai, vrea să-şi menţină privilegiile de mare naţiune, contra cărora se pronunţă hotărât V. I. Lenin.

Ce înseamnă egalitate a limbilor?

La noi toţi acceptă principiul leninist al egalităţii în drepturi a tuturor limbilor şi în acelaşi timp îl interpretează în mod absolut diferit. Egalitate înseamnă, întâi de toate, dreptul fiecărei limbi (indiferent de numărul vorbitorilor) de a exista atât timp cât există oameni care o vorbesc. Şi statul trebuie să-i asigure existenţa. În cuvântarea rostită la şedinţa Prezidiului Sovietului Suprem al Uniunii R.S.S. din 26 noiembrie 1988 M. S. Gorbaciov accentua acest moment: „Există, bunăoară, un popor, care numără 6 mii de oameni, îşi are limba, cultura, istoria sa. Ce, trebuie să admitem ca acest popor şi limba lui să dispară? Va fi o greşeală

nemaipomenită, chiar o crimă, dacă vor începe să dispară naţionalităţile, dacă totul se va netezi”.

Egalitate înseamnă, în al doilea rând, dreptul fiecărei limbi de a-şi exercita toate funcţiile posibile pe teritoriul unde ea serveşte ca mijloc de comunicare. Acest drept trebuie asigurat prin crearea unor condiţii maxime pentru funcţionarea limbilor.

Se ştie că o limbă funcţionează numai într-un anumit colectiv care trăieşte pe un anumit teritoriu şi se manifestă în anumite sfere de activitate.

Ar fi absurd să cerem sub pretextul egalităţii ca fiecare din cele peste 100 de limbi din ţara noastră să fie vorbite de un număr egal de persoane, pe porţiuni egale de teritoriu. Nimănui însă nu-i pare absurdă cerinţa ca fiece limbă să fie întrebuinţată în mod egal în toate sferele de activitate umană. Astfel, la noi s-au găsit oameni care au lansat de la cele mai înalte tribune propunerea ca toate limbile vorbite pe teritoriul Moldovei să fie decretate drept limbi de stat, adică limbi cu funcţii egale, fără să ţină cont de numărul de vorbitori, de caracterul lor omogen şi traiul lor compact, de aria de răspândire, de sferele în care pot funcţiona realmente ca mijloace de comunicare ş.a.m.d.

Această pretenţie neîntemeiată a fost sesizată şi persiflată în scrisoarea venită din partea familiei Buburuz din Chişinău: „Credem că în R.S.S.M. limbile rusă, ucraineană, idiş, bulgară ar putea să funcţioneze pe picior de egalitate, practic – cu drept de limbi de stat – numai în cazul când acest drept pentru limba moldovenească va fi legiferat şi în Federaţia Rusă, Ucraina, Bulgaria, Regiunea Autonomă Evreiască. Şi apoi, de ce de dreptul de egalitate pot să se bucure numai aceste limbi? Doar în R.S.S.M. se vorbesc peste o sută de limbi. Şi toate, după Constituţie, sunt egale în drepturi. De ce aţi uitat de ele, stimaţi proiectanţi?”.

Toate limbile naţionale de la noi sunt egale în drepturi în sensul că ele pot fi folosite în toate sferele de activitate umană pe teritoriul de bază (republică unională, republică sau regiune autonomă ş.a.m.d.) populat de vorbitorii ei. Moldoveneasca din R.S.S.M. este egală în acest sens cu ucraineana din R.S.S.U., cu georgiana din R.S.S.G., cu armeana din R.S.S.A., cu rusa din R.S.F.S.R., cu estoniana din R.S.S.E. ş.a.m.d.; ele toate se bucură de aceleaşi drepturi de întrebuinţare pe teritoriile republicilor respective şi în sferele de activitate pe care le practică popoarele respective.

În ţara noastră există 53 de formaţii naţional-statale (15 republici unionale, 20 de republici autonome, 8 regiuni autonome, 10 districte naţionale). Limba rusă va fi cu adevărat egală în drepturi cu toate celelalte 52 eventuale limbi de stat dacă ea va fi limbă de stat numai în R.S.F.S.R. Ea nu poate fi decretată limbă de stat pe teritoriul întregii ţări, fiindcă aceasta ar însemna de acum o inegalitate, şi tocmai împotriva acestei inegalităţi şi acestui statut al limbii ruse într-un stat unitar multinaţional se pronunţă V. I. Lenin.

Să examinăm şi o altă faţetă a corelaţiei dintre funcţionarea limbilor. Se ştie că reprezentanţii unor naţiuni şi poporaţii ce locuiesc pe un anumit teritoriu, în cadrul unei anumite formaţiuni naţional-statale, se mută cu traiul pe alte meleaguri sau, în urma unor vitregii ale istoriei, se pomenesc în hotarele statale ale altei comunităţi etnice (de exemplu, moldovenii din Ucraina, din R.S.F.S.R., din Caucaz, ucrainenii şi bulgarii din R.S.S.M. ş.a.m.d.). Este egală, din punct de vedere funcţional, limba reprezentanţilor unei naţiuni, aşezaţi cu traiul în afara formaţiei naţional-statale a naţiunii respective, cu aceeaşi limbă ce funcţionează în hotarele naţional-statale ale naţiunii de bază? Are, adică, limba moldovenească a moldovenilor din Ucraina, din R.S.F.S.R., din Caucaz aceleaşi funcţii ca şi limba moldovenească din R.S.S.M.? Are, adică, limba ucrainenilor din R.S.S.M., Letonia, Lituania, Chirghizia, Cazahstan, Georgia ş.a.m.d. aceleaşi funcţii ca şi limba ucraineană din R.S.S.U.? Fireşte că nu. Pot oare moldovenii din Ucraina, ucrainenii din Moldova, armenii din R.S.F.S.R. ş.a.m.d., chiar în situaţia când ar trăi pe un teritoriu mai mult sau mai puţin compact, să pretindă ca limba lor să îndeplinească pe teritoriul respectiv toate funcţiile pe care le îndeplineşte limba lor „acasă", să zicem, funcţia de limbă de stat, de limbă de comunicare pentru reprezentanţii tuturor naţiunilor ce trăiesc pe acest teritoriu ş.a.m.d.? Pot oare pretinde cei 3 mii de moldoveni din oraşul Iunosti sau cei 7 mii de moldoveni din Moscova ca limba lor să fie pe picior de egalitate în ceea ce priveşte funcţionarea cu limba rusă de acolo? Fireşte că nu.

Limbile de stat nu pot funcţiona decât în limitele propriilor lor state, exercitându-şi toate funcţiile, inclusiv cea de comunicare între reprezentanţii de diferite naţionalităţi. Limbile minorităţilor naţionale nu pot funcţiona decât în regiunile cu populaţie respectivă compactă, deservind interesele locale ale acesteia. La Moscova, bunăoară, locuiesc circa 60 de mii de bieloruşi, 130 de mii de tătari, peste 200 de mii de ucraineni şi 200 de mii de evrei, însă ar fi ceva ieşit din comun ca, sub pretextul egalităţii în drepturi, să se pretindă ca limbile lor să îndeplinească în capitala ţării exact aceleaşi funcţii ca acasă şi, în primul rând, să fie decretate drept limbi de stat. Altceva e că statul trebuie să le asigure tuturor, după dorinţă, satisfacerea la maximum – în limitele raţiunii şi ale bunului-simţ – a cerinţelor de ordin naţional-cultural (crearea societăţilor naţional-culturale, deschiderea unor grădiniţe şi şcoli cu limbă bielorusă, tătară, ucraineană ş.a.m.d.). În republicile unionale, la fel, statul trebuie să-şi asume obligaţia, pe de o parte, de a satisface cerinţele naţional-culturale ale minorităţilor naţionale, pe de altă parte, de a le ajuta pe toate căile să însuşească limba de stat în calitate de necesitate obiectivă în măsura care le-ar permite să se angajeze şi să activeze plenar în viaţa social-politică, economică, culturală a republicii.

Ni se impută că găgăuzii, bulgarii, ucrainenii şi aşa mai departe de la noi vor trebui să cunoască trei limbi: maternă, moldovenească şi rusă. Le răspundem: gă-

găuzii, bulgarii, moldovenii ş.a.m.d. din Ucraina, ucrainenii, moldovenii ş.a.m.d. din Republicile Baltice, abhazienii din Abhazia, de asemenea, cunosc trei limbi, şi tocmai din această cauză se simt acolo ca la ei acasă. Iar persoanele răzleţe de diferite naţionalităţi (în Moldova ar exista reprezentanţi a vreo 70 de naţionalităţi) se integrează în mod organic în cultura lingvistică a populaţiei de bază.

Devenind limbă de stat, limba naţională preia şi funcţiile de mijloc oficial de comunicare dintre reprezentanţii de diferite naţionalităţi şi ai unor limbi diferite pe întreg teritoriul republicii sau regiunii respective. Aceasta nu înseamnă că pe teritoriul respectiv nu pot funcţiona şi alte mijloace comune de contact. Un lucru trebuie reţinut: limba de stat este principalul mijloc de comunicare oficială a populaţiei de pe teritoriul dat. Prin urmare, trebuie să creăm mediul lingvistic respectiv, actualmente cu desăvârşire absent la oraşe, în felul acesta limbile naţionale de stat şi limba rusă ca limbă de comunicare între naţiunile din U.R.S.S. îşi delimitează sferele de funcţionare, iar noi ajungem la principiul echităţii lingvistice, care a fost ignorat şi călcat în picioare atâta amar de vreme.

Compact sau necompact?

Cum mai poate induce în eroare interpretarea arbitrară a sensului cuvintelor! Bunăoară, în *Dicţionarul limbii ruse* de S. I. Ojegov sensul cuvântului „многонациональный” e tălmăcit astfel: „состоящий из многих наций, народностей”. Şi nimic altceva în plus. Prin urmare, putem spune că Uniunea Sovietică este un stat multinaţional, că R.S.F.S.R. este o republică multinaţională, dar este inexact a spune că R.S.S.M. e o republică multinaţională, că raionul Basarabeasca este multinaţional. De ce? Fiindcă în R.S.S.M. trăiesc aproape integral o singură naţiune – cea moldovenească – şi o singură poporaţie, care nu are nicăieri o organizare naţional-statală proprie, – cea găgăuză. Restul sunt reprezentanţi ai unor naţiuni şi poporaţii din afara hotarelor republicii. Căci nu există o naţiune rusă în R.S.F.S.R., altă naţiune rusă în R.S.S.M., o a treia naţiune rusă în R.S.S.U., o a patra în R.S.S. Cazahă ş.a.m.d., după cum nu există o naţiune moldovenească în R.S.S.M., alta în R.S.S.U., alta în R.S.F.S.R. etc. Restul, adică, sunt nişte grupuri etnice, minorităţi naţionale, ale căror limbi se dezvoltă şi funcţionează plenar acolo unde locuieşte grosul naţiunii sau poporaţiei respective. Din punctul de vedere al componenţei naţionale, Moldova Sovietică este, strict vorbind, o republică binaţională din punct de vedere lingvistic, însă ea este o republică polilingvă, ce garantează dreptul de a folosi limba maternă pentru necesităţile cultural-naţionale tuturor grupurilor etnice eterolingve. La fel de arbitrar şi inexact este interpretat de unii participanţi la discuţie şi cuvântul „compact”. Compact înseamnă, conform dicţionarului, „care e în număr mare, dens şi nerăzleţit”. Pot exista localităţi cu populaţie compactă de o singură naţionalitate, monolingve. În aceste localităţi

limba respectivă să fie studiată ca obiect aparte în instituţiile preşcolare şi şcolare, însă comunicarea în instituţiile şi organele puterii de stat şi documentaţia oficială se face în limba statului.

Cu atât mai mult în localităţile cu populaţie eterogenă din punct de vedere naţional şi, în principiu, lingvistic, cum se prezintă situaţia în cele peste 60 de localităţi rurale cu populaţia moldo-rusă, moldo-ucraineană, moldo-bulgară, moldo-găgăuză, o serie de sate găgăuzo-bulgare ş.a.m.d., precum şi toate oraşele mari, nu poate fi vorba de funcţionare la toate nivelurile a tuturor limbilor. Pentru satisfacerea cerinţelor naţional-culturale se folosesc limbile naţionale respective, ca limbă de comunicare oficială în relaţiile de serviciu, cu organele puterii de stat şi administrative – limba de stat (ultima funcţie până în prezent şi pe parcursul perioadei de tranziţie la limba de stat o deţine în temei limba rusă). Atunci când unele persoane insistă în oraşele mari de la noi să fie recunoscute două limbi de stat – moldoveneasca şi rusa, sau numai una – rusa, ei invocă argumentul cum că populaţia rusofonă ar locui compact. Eroare. În oraşe lumea nu trăeşte compact, ci este foarte pestriţă, eterogenă.

Atât timp cât în calitate de limbă de comunicare era (şi este) folosită limba rusă, nimeni nu vorbea de vreo inegalitate, limitare în drepturi, discriminare. Imediat ce s-a ridicat problema ca limba moldovenească să fie decretată drept limbă de stat şi deci tot ea să îndeplinească, aşa cum e firesc, pe teritoriul republicii şi funcţia de comunicare între toţi trăitorii acestui meleag, au şi început să răsune strigăte de revoltă că ea ar pretinde la prioritate, că ea ar leza drepturile persoanelor de altă naţionalitate şi limbă, că ea se situează deasupra celorlalte limbi. Rusa, adică, nu s-a situat, moldoveneasca, adică, se va situa. Să fie oare într-adevăr aşa?

O necesitate obiectivă

Imediat ce ieşi din republică, apelezi în mod firesc la un alt mijloc de comunicare decât limba de stat a ei şi nu-ţi trece prin gând ideea năstruşnică de a-l acuza pe cineva de inegalitatea limbilor din Uniunea R.S.S. Iată însă că în hotarele republicii actualii vorbitori de limba rusă nu vor nicidecum să-şi imagineze funcţionarea viitoarei limbi de stat ca limbă de comunicare şi înţelegere pentru toată populaţia statului suveran respectiv. Dacă ar fi rusa – poftim, dacă e vorba de moldovenească – nici în ruptul capului. Cunoaşterea limbii de stat – fie că e moldoveneasca în R.S.S.M., fie că e ucraineana în R.S.S.U. ş.a.m.d. – nu e o discriminare, ci o necesitate obiectivă de conveţuire a reprezentanţilor de diferite naţionalităţi. Noi, toţi naţionalii care învăţăm limba rusă, nu vorbim de discriminarea noastră din partea ruşilor.

Da, toţi suntem egali în faţa legii, indiferent de rasă, starea socială, limbă, convingeri. Da, toţi avem drepturi egale la muncă, la învăţătură ş.a.m.d. Trebuie

să militâm împreună pentru respectarea culturii, istoriei, tradiţiilor, obiceiurilor, limbii fiecărui grup etnic. Trebuie să-i asigurăm fiecărui grup etnic compact în cel mai înalt grad (în măsura raţionalului) dezvoltarea lui cultural-lingvistică naţională. Dar noi toţi trebuie să ştim că pe un teritoriu naţional-statal populat de o anumită etnie, care vorbeşte şi ţine la limba strămoşilor săi, cunoaşterea limbii acestei naţiuni este pentru tine, pentru el, pentru mine, cel care am acceptat să fiu şef ori să lucrez nemijlocit cu oamenii, nu numai un omenesc semn de respect, ci o calitate profesională, alături de toate celelalte. Trebuie să ştie găgăuzul, bulgarul, evreul, rusul etc. din R.S.S.M. limba de stat moldovenească? Fără îndoială că da. Trebuie să ştie moldoveanul, găgăuzul, bulgarul evreul, rusul din R.S.S.U. limba ucraineană? Fără îndoială că da. Şi nu este aici niciun fel de lezare a drepturilor cetăţeneşti sau naţionale ale cuiva. Ca să lucrezi profesor la o catedră de limbă rusă nu-i numaidecât să fii rus de naţionalitate – trebue să cunoşti excelent specialitatea. Ca să lucrezi preşedinte de colhoz într-un sat de găgăuzi nu e obligatoriu să fii găgăuz – trebuie, pe lângă toate calităţile organizatorice şi morale, să înveţi şi să cunoşti limba satului. La urma urmei, când angajezi la serviciu o dactilografă, te interesează nu naţionalitatea, ci calificarea, cunoaşterea limbii respective. E vorba de o necesitate obiectivă elementară într-un mediu multinaţional. Iată un lucru simplu pe care unii nu vor deocamdată să-l înţeleagă.

Stagnarea şi-a lăsat o amprentă puternică asupra vechii mentalităţi a filistinului, a birocratului, întâi de toate. Să-i fie comod lui personal, să nu fie pus în situaţia de a face un câtuşi de mic efort. În această teamă de disconfort e în stare să recurgă la orice: să citeze din Lenin numai ceea ce-i convine, să apeleze la drepturile prevăzute de Constituţie, uitând cu totul de îndatoriri juridice şi morale, să-ţi atribuie ţie toate relele, jurându-se în acelaşi timp în fel şi chip că el te respectă, îţi stimează neamul, istoria, datinile, limba. În timp ce ştiu cu toţii că respectul trebuie demonstrat prin acţiuni, prin fapte concrete.

Numai realizând aceste deziderate vom atinge mult râvnita echitate socială şi naţională. De aceea proiectele de legi trebuie repuse pe principii metodologice sănătoase. Iar deputaţii, înainte de a vota pentru un articol sau altul, pentru cutare sau cutare formulare, trebuie să-şi aplece urechea la argumentele prezentate de specialişti, la vrerea poporului, şi nu la ale celor care se gândesc numai la propriul lor confort. Căci ei, deputaţii, vor trebui să dea seama în faţa celor care i-au ales, în faţa părinţilor, fraţilor, surorilor. Dar mai ales în faţa propriilor copii, nepoţi şi strănepoţi, în faţa propriei lor conştiinţe.

„Moldova socialistă”, 25 mai 1989

PREMISE REALE*

După cum se menţionează pe drept cuvânt în proiectul platformei P.C.U.S. „Politica naţională a partidului în condiţiile actuale”, ce urmează să fie discutat la apropiata Plenară a C.C. al P.C.U.S. în problema relaţiilor dintre naţiuni, „deformările în dezvoltarea socială, care au început curând după V. I. Lenin, s-au răsfrânt în mod dezastruos asupra relaţiilor dintre naţiuni. Sistemul de administrare prin directive, care avea nevoie de structuri uniforme centralizate la maxim, cu cât mai departe, cu atât mai mult ignora necesităţile dezvoltării naţionale. Prevala atitudinea departamentală, platitudinea birocratică, care se răsfrângea asupra tuturor domeniilor vieţii – începând cu amplasarea forţelor de producţie şi terminând cu problemele limbii, învăţământului, culturii”.

Faimoasa teorie despre apropierea şi contopirea într-un viitor apropiat a naţiunilor şi limbilor a dus la deznaţionalizarea şi mancurtizarea unor grupuri întregi de naţionali, la înlocuirea în sferele principale de activitate umană a limbilor naţionale prin limba rusă. De bună seamă, dacă prin deceniile 2-4 se vorbea de existenţa în ţara noastră a circa 170 de naţiuni şi poporaţii, prin deceniile 5-6 numărul lor şi al limbilor respective se redusese la 130, iar de acum în anii optzeci ajunsese la vreo 110. A scăzut catastrofal şi numărul limbilor în care se efectuează procesul de învăţământ: 39.

Republica noastră nu constituie o excepţie în această privinţă. S-a redus considerabil numărul şcolilor unilingve cu predarea în limba moldovenească (mai cu seamă în oraşele şi raioanele Tiraspol, Bender, Râbniţa, Grigoriopol, Slobozia), au fost lichidate şcolile cu predare în limbile găgăuză, ucraineană, bulgară, idiş. Se mai resimt şi astăzi consecinţele lipsei sau ale unui număr insuficient de grădiniţe în limba moldovenească, cu atât mai mult – în limbile naţionale ale grupurilor etnice compacte de naţionalitate nerusă şi nemoldovenească. La o serie de specialităţi din şcolile superioare de prin deceniul 7 nu se mai studia în limba moldovenească, iar la organizarea unor grupuri naţionale cu predare în limba minorităţii respective nici nu se putea visa.

Prin aceasta se explică faptul că reprezentanţii multor naţionalităţi, ba chiar şi întregi grupuri etnice s-au dezis de limbile lor materne şi au devenit „populaţie rusofonă”, cum le place să le numească mişcarea internaţionalistă „Единство”, pentru a rotunji cifra de 36 de procente de nemoldoveni din R.S.S.M. (termen inexact, căci, dacă ţinem cont de faptul că moldovenii studiază şi ei limba rusă, o

---

* Coautor – Ion Dumeniuk.

cunosc şi o vorbesc la necesitate, înseamnă că şi ei sunt nu numai moldavofoni, ci şi rusofoni). Prin aceasta se explică faptul că pe parcursul dezbaterii problemelor cu privire la limbă cele 36 de procente de nemoldoveni au făcut bloc comun, pronunţându-se pentru decretarea limbii ruse ca limbă de stat a republicii (alături de cea moldovenească). Iar găgăuzii aspiră la autonomie naţional-statală, deocamdată fără limbă maternă.

Discuţia publică aprinsă în probleme de limbă, care s-a desfăşurat în republică pe parcurs de aproape doi ani, a scos în vileag toate deformările şi denaturările ce au avut loc în politica şi construcţia lingvistică din R.A.S.S.M. şi R.S.S.M. Ea a înscris pe ordinea de zi, cu concursul a sute de mii de intelectuali (scriitori, ziarişti, savanţi, cineaşti, pictori, învăţători, studenţi, elevi, funcţionari ş.a.) şi oameni ai muncii, o serie de probleme care cereau o soluţionare urgentă, cum ar fi: decretarea limbii poporului care a dat numele republicii drept limbă de stat în scopul salvării ei de pieire, repunerea ei în toate funcţiile pe teritoriul R.S.S.M., inclusiv în funcţia de mijloc de comunicare interetnică în hotarele R.S.S.M.; revenirea la grafia latină; recunoaşterea identităţii de limbă realmente existente moldo-române; renaşterea şi asigurarea funcţionării în localităţile respective din R.S.S.M. a limbii găgăuze; reglementarea sferelor (şi a teritoriului) de întrebuinţare a limbilor vorbite din republică ş.a.

Ţinând cont de numărul participanţilor la discuţie (prin articolele în presă, luări de cuvânt la radio, televiziune, în cadrul diferitor adunări, şedinţe, dialoguri, prin scrisori în adresa redacţiilor locale şi republicane, răspunsuri la anchete sociologice şi sociolingvistice etc.), am putea spune fără exagerare că a avut loc un adevărat referendum al poporului, care şi-a spus răspicat cuvântul său hotărâtor într-o problemă ce ţine de însăşi existenţa lui.

Două grupuri de lucru, create în mod expres de către Prezidiul Sovietului Suprem al republicii din savanţi lingvişti, jurişti, scriitori, deputaţi, trei comisii permanente de deputaţi ai Sovietului Suprem au elaborat, discutat, aprobat şi propus pentru examinare sesiunii a 13-a a Sovietului Suprem al R.S.S.M. de legislatura a unsprezecea un pachet de documente privind soluţionarea problemelor de limbă, inclusiv asigurarea lor financiară.

La această sesiune, care şi-a desfăşurat lucrările în zilele de 29 august – 1 septembrie în condiţiile unei situaţii social-politice extrem de încordate şi într-o atmosferă de publicitate şi democraţie maximum posibilă la noi la această oră, au fost adoptate documente de importanţă istorică pentru destinul limbii şi poporului moldovenesc, precum şi al comunităţilor etnice compacte de pe teritoriul republicii şi limbilor lor materne. Aceste documente sunt următoarele: legile „Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldoveneşti”, „Cu privire la revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină” şi „Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti”, Hotărârea „Cu privire la proiectul Programului

complex de stat pentru asigurarea funcţionării limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti" ş.a. La baza lor au fost puse principiile leniniste fundamentale privind politica şi construcţia lingvistică în statul sovietic multinaţional, rezoluţia Conferinţei a XIX-a unionale de partid „Cu privire la relaţiile dintre naţiuni", recentul proiect ai platformei P.C.U.S. pentru apropiata plenară a C.C. al P.C.U.S. „Politica naţională a partidului în condiţiile actuale". A fost promovat consecvent principiul asigurării egalităţii în drepturi la folosirea limbii materne nu numai de către fiecare cetăţean în parte, ci şi de fiecare comunitate etnică. Conferindu-i limbii moldoveneşti statutul de limbă de stat, R.S.S.M. o ia sub protecţia sa şi îi asigură pe viitor funcţionarea ei în toate sferele de activitate umană. Totodată, R.S.S.M. îşi asumă obligaţia, prin aceleaşi amendamente la Constituţie (art. 70), de a asigura ocrotirea şi funcţionarea în toate sferele pe teritoriul său a limbii poporaţiei găgăuze, de a crea condiţii necesare pentru folosirea şi dezvoltarea limbii ruse în calitate de limbă maternă a ruşilor din Moldova, precum şi a limbilor populaţiilor de alte naţionalităţi. Astfel, statul moldovenesc garantează întrebuinţarea în sferele ce le revin în mod obiectiv, în primul rând în sfera instruirii (căci sferele lor de funcţionare nu se suprapun: moldoveneasca din R.S.S.U. nu are aceleaşi funcţii cu moldoveneasca din R.S.S.M. ş.a.) nu numai a limbii moldoveneşti şi a celei ruse, ci şi a limbilor găgăuză, bulgară, ucraineană, idiş, care, de la o vreme încoace, aproape că nu mai funcţionau decât în sânul familiei, fiind înlocuite prin limba rusă. Fireşte că nici poporul rus şi nici limba rusă nu poartă vina pentru această situaţie deplorabilă, moştenită din trecut. Vina o poartă epoca regimului totalitar şi stagnant. Legile repară o greşeală de neiertat din trecutul apropiat şi ceva mai îndepărtat, prin urmare, ele nu fixează situaţia, realitatea de azi, ci proiectează situaţia ideală de armonizare a relaţiilor dintre limbi şi naţiuni, situaţie ce urmează să se stabilească. De acest obiectiv ar trebui să ţină seamă toţi cei care încearcă cu tot dinadinsul să găsească o corespundere perfectă dintre realitatea existentă în republică la ora actuală şi prevederile legilor cu privire la limbi.

Ca limbă de stat într-o republică eterogenă din punct de vedere etnic, limba moldovenească devine în mod absolut legitim un mijloc de comunicare interetnică pe teritoriul republicii. Este sau devine în mod obiectiv? La această întrebare se poate răspunde prin alta: i-au fost create până acum sau îi vor fi create de acum înainte limbii moldoveneşti toate condiţiile necesare, pentru ca ea să fi devenit sau să devină o necesitate obiectivă de comunicare pentru populaţia nemoldovenească din republică? Vom recunoaşte că încă nu i-au fost create nicicând atare condiţii. Abia acum, prin lege, i se garantează asemenea condiţii. Prin urmare, vom ajunge la o vreme când necesitatea obiectivă va duce la aceea ca fiecare cetăţean de pe teritoriul R.S.S.M. s-o însuşească benevol, fără nicio constrângere. Tot aşa, precum limba rusă, ca mijloc de comunicare între naţiuni la nivelul întregii

ţări, deci ca o necesitate obiectivă, a ajuns să fie însuşită pe principii benevole. Există oare o inegalitate în drepturi a limbilor şi cetăţenilor întregii ţări, când spunem că limba rusă ca limbă de comunicare între naţiunile din ţară urmează să fie cunoscută de toţi cetăţenii U.R.S.S.? În niciun caz. În virtutea unei necesităţi imperioase de comunicare cu orice cetăţean de pe întinsurile Patriei ea este însuşită benevol de către toţi. Există (sau va exista) oare o inegalitate în drepturi a limbilor şi cetăţenilor de diferite naţionalităţi din R.S.S.M., când spunem că limba moldovenească, în calitate de limbă de stat a republicii, îndeplineşte, pe teritoriul respectiv, şi funcţia de limbă de comunicare interetnică (artic. I din Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S.M.)? În niciun caz. Necesitatea obiectivă de comunicare, convieţuirea pe teritoriul republicii a cetăţenilor de diferite naţionalităţi îi vor face s-o însuşească benevol. Statul moldovenesc însă e dator să le creeze cetăţenilor toate condiţiile necesare pentru învăţarea gratuită a limbii moldoveneşti de stat. Astfel se explică şi faptul că limba rusă este predată în toate instituţiile de învăţământ din ţară cu instruirea în limbile naţionale. În acest mod se va explica şi faptul că limba moldovenească va fi predată în şcolile de toate gradele din republică cu o altă limbă de instruire decât moldoveneasca. Republica trebuie să le poarte de grijă cetăţenilor ei, să le ajute a se încadra plenar după absolvirea şcolii în viaţa politică, economică, socială şi culturală. Tocmai pentru a nu se simţi lezaţi în drepturi, „pentru a se simţi ca acasă" în condiţiile bilingvismului real moldovenesc-rus şi rus-moldovenesc.

Ca limbă de comunicare între naţiunile din Uniunea R.S.S., limba rusă, fireşte, îndeplineşte această funcţie şi pe teritoriul R.S.S.M. (care intră în componenţa federaţiei republicilor sovietice unionale), alături de limba moldovenească. Însă sferele lor de întrebuinţare n-ar trebui nici măcar să coincidă, necum rusa să domine în raport cu limba naţională de stat (aşa cum era odinioară, cum mai este încă în prezent şi cum ar dori să fie şi în continuare unii nemoldoveni, care au alergie pentru limba moldovenească şi n-ar vrea s-o înveţe nici de acum înainte, precum n-au învăţat-o în cei 30-40 de ani trecuţi). Legea cu privire la funcţionarea limbilor vrea să delimiteze sferele de întrebuinţare a acestor limbi pe întreg teritoriul republicii. Spunem „vrea să delimiteze", fiindcă vechea mentalitate a unei bune părţi din corpul de deputaţi ai Sovietului Suprem al republicii n-a permis să fie depăşită situaţia existentă în ceea ce priveşte sferele de întrebuinţare a celor două limbi (a se vedea articolele 9, 12, 16). Pe teritoriul republicii unionale prioritatea trebuie să-i revină limbii naţionale respective. Limba naţională nu trebuie să fie concurată şi strâmtorată la tot pasul de limba rusă, în caz contrar este inevitabilă revenirea la situaţia deplorabilă pe care astăzi vrem s-o redresăm.

De obicei, imediat ce vine vorba de prioritatea funcţională a limbii poporului care a dat denumire cutărei sau cutărei formaţii naţional-statale, se fac auzite apostrofări de tipul „Fiţi rezonabili", „Daţi-vă seama!" ş.a. Totodată, se fac, fără

niciun comentariu, referinţe la spusele lui Lenin privind egalitatea în drepturi a popoarelor şi limbilor. „Niciun privilegiu pentru nicio naţiune, pentru nicio limbă. Nicio constrângere cât de mică, nicio inechitate cât de mică faţă de minorităţile naţionale”. În asemenea cazuri este „uitat”, de regulă, faptul că e vorba despre relaţiile dintre limbile naţiunilor mari şi ale celor mici, adică dintre rusă şi celelalte limbi, despre faptul că e nevoie să fie luate sub ocrotire limbile naţiunilor mici, dacă vrem să evităm nişte pierderi irecuperabile.

După cum a demonstrat istoria statului nostru multinaţional, chiar limbile unor naţiuni relativ mari, cum sunt cea ucraineană şi bielorusă, au nevoie de ocrotire juridică. Cu atât mai mult are nevoie de ocrotire juridică limba poporului băştinaş moldovenesc, ce constituie circa trei milioane de oameni. Referinţa ziariştilor Iu. Makarţev şi A. Hanţevici (a se vedea „Комсомольская правда” din 5 septembrie a.c.) la afirmaţia lui Lenin că nici marea limbă rusă nu are nevoie ca cineva s-o înveţe sub ameninţarea bâtei, în cazul nostru concret, nu clarifică nimic. Din contra, această referinţă poate să aprindă şi mai mult spiritele în legătură cu legile adoptate recent, să-i dezorienteze pe reprezentanţii aşa-zisei populaţii rusofone de la noi, căreia i s-a insuflat că ar fi în drept să ceară conferirea statalităţii şi limbii ruse, că ar fi posibilă, chipurile, o statalitate pur simbolică a limbii moldoveneşti, fără ca această limbă să îndeplinească şi funcţia de comunicare interetnică, adică un fel de regină fără putere reală.

În localităţile cu populaţie compactă de limbă găgăuză statut prioritar i se acordă, după cum e şi firesc, limbii găgăuze. Cu condiţia, bineînţeles, că înşişi găgăuzii vor dori să întrebuinţeze limba lor maternă în toate sferele de activitate. La ora actuală, cu regret, ei nu sunt în stare să comunice în toate sferele de activitate în limba străbunilor lor şi comunică în limba rusă. Legea nu le interzice să-şi satisfacă necesităţile de comunicare în această limbă, însă le deschide perspective pentru a-şi renaşte limba maternă.

În localităţile săteşti cu populaţie compactă de altă naţionalitate sunt asigurate condiţii pentru folosirea limbilor naţionale respective. În localităţile urbane, care, în principiu, sub aspect etnic-naţional, sunt eterogene, prioritatea, teoretic vorbind, urmează s-o deţină limba de stat şi numai după aceea – limba rusă. Practic, situaţia deocamdată e tocmai inversă, iar pentru centre ca Tiraspol, Bender, Grigoriopol, Râbniţa, Dubăsari – nici inversă, căci acolo domină rusa. Perspectivele de ameliorare a situaţiei lingvistice în localităţile menţionate ţin de 1996.

Existenţa a două limbi de comunicare interetnică pe teritoriul republicii reclamă cunoaşterea ambelor, cel puţin în limitele necesare, pentru prestarea obligaţiilor de serviciu. De aceea art. 7 prevede cunoaşterea acestor limbi de către toţi şefii de orice rang şi de către lucrătorii din sfera deservirii, indiferent de naţionalitate. „Discriminare a drepturilor cetăţenilor!” – au încercat să speculeze aceşti nemoldoveni cu alergie faţă de limba moldovenească. Niciun fel de discriminare

nu există aici, le vom răspunde noi. De ce? Fiindcă oricine (dar absolut oricine, nu numai nemoldovenii, ci şi moldovenii) trebuie să cunoască două limbi în virtutea obligaţiilor de serviciu (iar cine se va muta cu traiul şi cu serviciul într-o localitate găgăuză – şi limba respectivă). Aşadar, aceasta e o cerinţă de calificare, de pregătire şi competenţă profesională. Nu apartenenţa naţională e criteriul angajării la lucru, ci competenţa. Dacă eu am nevoie de o dactilografă care trebuie să cunoască limba găgăuză, moldovenească sau oricare alta, dacă eu încep să fiu vânzător sau preşedinte de Soviet sătesc într-un sat populat în exclusivitate de găgăuzi, trebuie să cunosc şi limba respectivă. Este amoral a pune un sat întreg, un raion întreg, o republică întreagă să-ţi vorbească limba numai de aceea că tu nu vrei să înveţi limba acesteia. Este pură demagogie în asemenea caz trâmbiţarea despre prejudicierea drepturilor tale constituţionale, căci faptul că această luptă pentru obţinerea unor drepturi inalienabile, cum ar fi renaşterea limbilor naţionale, limbă de stat şi alfabet latin, recunoaşterea oficială a identităţii lingvistice moldo-române, a statutului limbii moldoveneşti de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul republicii, reglementarea sferelor de utilizare a limbii de stat, limbii ruse şi a altor limbi ale grupurilor etnice compacte conlocuitoare, asigurarea garanţiilor de existenţă, funcţionare şi dezvoltare nestingherită a lor n-a fost o luptă a unei naţiuni împotriva alteia ori a unei limbi împotriva alteia, ci o luptă dintre ştiinţă şi neştiinţă, adevăr şi minciună, competenţă şi ignoranţă, gândire stereotipă şi gândire creatoare, mentalitate veche şi nouă, stagnare şi progres, nelegiuire şi dreptate. Au biruit ştiinţa, adevărul, dreptatea. Au ieşit biruitoare toate limbile vorbite pe teritoriul Moldovei. Noi toţi: moldoveni şi găgăuzi, ucraineni şi ruşi, bulgari şi evrei, purtători ai altor limbi vorbite pe teritoriul Moldovei Sovietice, în măsura în care ţinem la prosperarea spiritualităţii naţionale şi, în acelaşi timp, la consolidarea relaţiilor nedisimulate de prietenie şi conveţuire paşnică, vom beneficia pentru prima dată, prin legile adoptate de recenta sesiune a Sovietului Suprem, de premise cu adevărat reale pentru prosperarea graiurilor noastre materne. După aşteptările noastre atât de îndelungate ne mai aşteaptă o muncă creatoare constructivă enormă. Să ne felicităm sincer cu marea sărbătoare a limbii de la început de septembrie şi să purcedem la realizarea speranţelor noastre.

9 septembrie 1989

ÎN CE LIMBĂ A SCRIS EMINESCU?

Ce ne-ar mai lua în băşcălie un străin, dacă ne-ar auzi că întrebăm în ce limbă a scris cel mai mare poet al neamului nostru... Spre marele nostru regret, se mai găsesc chiar şi astăzi savanţi care pun în modul cel mai serios această întrebare: Eminescu a scris totuşi moldoveneşte sau româneşte? Este vorba de o mai veche „teorie" suptă din deget a unor pseudosavanţi, care s-au străduit timp de ani de zile să le insufle moldovenilor că ei nu au nimic comun cu românii şi că vorbesc o limbă cu totul diferită de a românilor. Şi toate acestea erau susţinute, chiar promovate oficial de ştiinţă până la restructurare, în pofida faptului că toţi marii noştri înaintaşi – de la Varlaam şi Dosoftei până la Crăsescu şi Mateevici – recunoşteau că locuitorii diferitelor regiuni (Muntenia, Moldova, Bucovina, Basarabia, Oltenia, Maramureş, Dobrogea ş.a.m.d.), ce purtau şi numele regiunilor respective (munteni, moldoveni, bucovineni, basarabeni, olteni, dobrogeni ş.a.m.d.), vorbeau una şi aceeaşi limbă, limbă ce se trage de la daci şi romani – limba daco-romană sau limba romană, adică limba română. Nu-i vorba, noi, locuitorii bătrânei Moldove, mândri de faptele de glorie ale oştenilor lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare şi Sfânt, continuăm să ne numim moldoveni, ba chiar şi limba noastră continuăm s-o numim limbă moldovenească, deşi lingvonimul *limba română* acoperă şi această denumire. Cu alte cuvinte, noi, ştiind prea bine că limba moldovenească e acea limbă română, îi zicem totuşi, după o tradiţie încetăţenită mai demult, aşa cum am apucat din bătrâni, limba moldovenească. Nu e greşit, în schimb, să-i spunem şi limbă română, după cum au procedat clasicii.

Nu suntem unicul popor în lume care foloseşte pentru denumirea uneia şi aceleiaşi limbi doi termeni diferiţi: „limba moldovenească" şi „limba română". Tadjicii de la noi, de exemplu, îşi numesc limba lor maternă limba tadjică, pe când iranienii, vecini aceleiaşi limbi, îi spun limba farsi. Până nu demult spaniolii din Spania îşi numeau limba lor maternă limba spaniolă, iar acum – limba castiliană. Ceea ce nu înseamnă, fireşte, că de azi înainte limba castiliană este cu totul altă limbă – o limbă romanică nouă – faţă de limba spaniolă din ţările Americii Latine (Argentina, Bolivia, Venezuela, Guatemala, Ecuador, Columbia, Cuba, Mexic, Nicaragua, Paraguai, Uruguai, Peru, Chile ş.a.).

Cărturarii moldoveni – de la Varlaam, Dosoftei, Costin la Negruzzi, Eminescu, Creangă, Mateevici, Druţă, Vieru – îşi numesc limba lor şi limbă moldovenească (dintr-un sentiment de apartenenţă şi de statornicie pe vechiul pământ al Ţării Moldovei), dar şi limbă română (din conştiinţa că ei toţi, indiferent de locul de origine şi de trai, fie moldoveni, fie munteni, fie transilvăneni etc., au pus umărul la crearea unei singure limbi literare).

1 septembrie 1989

ULTIMA REDUTĂ

Bine-a zis cine-a zis că un nebun aruncă o piatră în baltă şi zece cuminţi n-o pot scoate. Un paranoic (diagnosticul e al unui reputat specialist în materie) a intervenit în destinul a peste 130 de popoare şi a schimbat albul în negru, iar astăzi trebuie irosite atâtea şi atâtea forţe pentru a reconstitui istoria adevărată.

Destinul tragic nu ne-a ocolit nici pe noi, moldovenii. Ni s-a insuflat ani şi ani că nu suntem cine ne credem, că nu avem o istorie milenară glorioasă, că nu avem un pământ strămoşesc, că nu avem un grai demn de a fi recunoscut şi de alţii, că nu trebuie să avem o conştiinţă proprie, mai în scurt, că totul se datoreşte cuiva, că totul e de împrumut, de la opinci până la alfabet.

Suflul primenitor al restructurării îl repune pe omul sovietic în drepturile sale legitime, câştigate adesea cu preţul vieţii, vine să-i asigure libertatea de a se simţi Om, de a cugeta, ca personalitate ce este, independent, fără a se teme de ziua sa de mâine (deşi replici de tipul „ţărănişti", „kulaţkie sânki", „Za takie slova v tridţatâe godî rasstrelivali" ne demonstrează că atare motive de temere mai există totuşi).

În cele ce urmează n-am să mă refer la istorici care, după cum se recunoaşte unanim, au a scrie o istorie nouă – cea adevărată – şi poate că în situaţia în care s-au pomenit ar avea mai mare nevoie decât filologii de o modestă susţinere din partea unor învăţători de istorie cum este, bunăoară, venerabilul pensionar I. A. Oitovski. D-sa însă a găsit de cuviinţă că e mai iniţiat în materie de limbă şi s-a apucat să ne dojenească pe noi, lingviştii, că nu operăm cu argumente. Şi să ne înveţe. În ce problemă? În cea a alfabetului. Alfabetul rusesc este, de fapt, ultima redută pe care o apără cu înverşunare *mancurţii* de orice speţă, atât nihiliştii naţionali, cât şi şoviniştii de mare putere. De ce ultima? Pentru că rezolvarea celorlalte probleme e la suprafaţă, după cum ne-o demonstrează în mod diogenic chiar realitatea şi evenimentele de ultimă oră. Să vedem ce se întâmplă în lume.

Un rus get-beget din Omsk, Victor Grebenşcicov, un ucrainean sadea din Harkov, Eugen Hodun, învaţă, fiecare în parte, câte o limbă străină diferită (primul – româna, cel de-al doilea – moldoveneasca) şi, când colo, se dovedeşte că ambii vorbesc una şi aceeaşi limbă. Un Eminescu şi un Creangă sunt unanim recunoscuţi atât ca scriitori moldoveni, cât şi ca scriitori români, şi, când colo, se constată că scriu într-o limbă, şi nu în două.

Un poet din Letonia, Leons Briedis, învaţă la Universitatea din Chişinău limba moldovenească şi, când face o călătorie la Bucureşti, românii sunt încântaţi de româna perfectă pe care o vorbeşte dumnealui.

În plină restructurare scriitori sovietici moldoveni (Gr. Vieru – *Steaua de vineri*, I. Druţă – *Clopotniţa*, antologia *Constelaţia lirei* ş.a.) sunt editaţi, azi, în original (fără nicio vocabulă „tradusă"), însă cu caractere latine, la Bucureşti, clasici români (G. Coşbuc, I. L. Garagiale, M. Sadoveanu) – cu litere ruseşti, mai ieri, la Chişinău şi sunt înţeleşi de toată lumea de ici şi de dincolo, iar noi continuăm a persevera în „teoria" celor două limbi...

Tineri savanţi moldoveni, care niciodată n-au studiat limba română, susţin la ei acasă minimumul de candidat la... română. Pe cine înşelăm noi, dacă nu pe noi înşine? Şi cât o să ne mai ocupăm de mistificări, făcându-ne de râs în faţa lumii?

În Bucovina şi Transcarpatia Sovietică o aşchie de popor a fost şi se consideră român, ba încă are şi convingerea că vorbeşte limba consângenilor din R.S.R., iar la şcoală învaţă... moldoveneasca.

După cum vedem, „teoria" diglosiei moldo-române e dezminţită chiar de realitatea „nemiloasă". Iar savanţilor lingvişti li se mai cer dovezi că ar exista două limbi diferite, şi nu una...

Că limba poporului care a dat denumirea statului respectiv poate fi şi trebuie recunoscută drept limbă de stat a republicii fără niciun motiv de îngrijorare din partea conaţionalilor ne-o ilustrează elocvent experienţa a zeci de ani de Putere Sovietică din Transcaucazia, precum şi exemplele de ultimă oră din Republicile Baltice. La întrebarea corespondentului ziarului „Izvestia" (nr. 289 din 15.10.88, p. 3) – cum se face că Sovietul Suprem al R.S.S. Letone a adoptat o hotărâre cu privire la conferirea statutului de limbă de stat limbii letone, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Letone A. V. Gorbunov răspunde instructiv de calm şi de inteligent că nu s-a întâmplat nimic extraordinar, că hotărârea exprimă vrerea poporului leton, că ea a fost determinată de faptul că în ultimele decenii limba maternă a majorităţii populaţiei din Letonia, din diverse cauze, şi-a îngustat sfera de funcţionare, i-au fost limitate funcţiile. Hotărârea, adică, o va ajuta să-şi revină în albia ei normală. În acelaşi timp dumnealui ţine să atragă atenţia asupra faptului că adoptarea hotărârii menţionate nu va afecta câtuşi de puţin drepturile altor naţionalităţi de pe teritoriul republicii. Oare o hotărâre similară în privinţa limbii moldoveneşti n-ar constitui o garanţie a realizării istoricei hotărâri nr. 210 din 26.05.87, adoptată de C.C. al P.C.M. şi Consiliul de Miniştri al republicii noastre?

Că principiile politicii naţionale leniniste (şi în domeniul limbilor), în perioada reacţiunii staliniste, dar şi în cea de dominaţie a stilului birocratic-adminis-

trativ, au fost denaturate şi încălcate grosolan este acum o axiomă. Nu în zadar C.C. al P.C.U.S. întreprinde eforturi susţinute (a se vedea materialele Conferinţei a XIX-a unionale de partid, materiale ce ilustrează lucrările de pregătire către Plenara în problema naţională ş.a.) pentru armonizarea relaţiilor naţionale. Prin urmare, şi întronarea bilingvismului armonios (nu numai a celui naţional-rus, ci şi a celui rus-naţional) în republicile naţionale trebuie să treacă din sfera doleanţelor şi declaraţiilor abstracte în sfera acţiunilor şi faptelor concrete.

Faptul însuşi al apariţiei hotărârii C.C. al P.C.M. şi Consiliului de Miniştri al republicii „Cu privire la îmbunătăţirea studierii limbii moldoveneşti în republică" este o recunoaştere a situaţiei catastrofale în care se află limba moldovenească, dar şi o primă încercare de a trasa căile de ieşire din impas. Ce se întâmplă mai departe? Intelectualitatea Moldovei Sovietice – floarea conştiinţei naţionale a poporului din sânul căruia a ieşit şi ale cărui interese vitale le apără – încearcă (prin *Scrisoarea deschisă...*, prin luare de atitudine în public ş.a.) să ajute Partidul şi Guvernul la soluţionarea acestor probleme de stringentă actualitate şi, când colo, se pomeneşte a fi acuzată de unii de cine ştie ce uneltiri şi etichetată în fel şi chip.

Punctul cel mai nevralgic în această gamă de probleme îl constituie alfabetul. Tare le mai stă în gât unora alfabetul latin. Iată că şi fostului învăţător de istorie I. A. Oitovski nu-i tihneşte odihna binemeritată, iată că şi dumnealui vine să dea, după cum e convins, o lovitură de graţie acestui netrebnic alfabet. Să precizăm: lovitura dumnealui e îndreptată împotriva variantei româneşti a alfabetului latin, după cum reiese clar din exemplele pe care le aduce, şi nu contra scrierilor naţionale ale englezilor, francezilor, cehilor, polonezilor ş.a.m.d., cărora le-ar fi putut găsi mult mai multe cusururi. Ca practician ce este, d-lui îi găseşte cusururi de ordin practic. „Lingviştii le vor da aprecierea teoretică" – cu asemenea aere de mare contribuţie la cauza practică a scrisului nostru le indică d-lui lingviştilor ce au de făcut.

Deoarece I. A. Oitovski crede că lingviştii n-ar avea alte ocupaţii mai serioase, să zăbovim puţin asupra demonstraţiilor d-sale. Nu e nevoie de mare teorie pentru a dezvălui tertipurile la care se dedă oponentul nostru. În loc să avertizeze cititorul că va vorbi despre vocale în hiat (adică făcând parte din silabe diferite) şi despre semivocale şi vocale în componenţa diftongilor (adică rostite împreună), d-lui înşiră patru categorii, chipurile, diferite de exemple. Şi încă ceva: dacă d-lui ar şti că literele unui alfabet au menirea să redea nu toate varietăţile de sunete ale unei limbi, ci numai sunetele-tip, fonemele, atunci ar fi trebuit să renunţe dinainte la zadarnica-i trudă, căci alfabetul latin are semne suficiente (ba chiar şi în plus) pentru a reda toate fonemele limbii noastre.

De bună seamă, primele trei categorii de exemple, pe care le aduce d-lui, ţin de nivelul fonetic, şi nu de cel fonematic, şi se reduc, de fapt, la un singur caz: alfabetul rus ne oferă modalităţi (litera *я* şi îmbinarea de litere *ьо*) – de delimitare a diftongilor */ea/, /ĭa/, /ĭo/* de vocalele respective în hiat *e-a, i-a, i-o*, pe când cel latin nu. Toate bune, în caz ca am renunţa la principiul fonematic de scriere şi am trece în exclusivitate la cel fonetic. Dar şi aici avantajul alfabetului rus este, în acelaşi timp, şi cusurul lui: litera *я*, de exemplu, redă doi diftongi absolut diferiţi – unul, alcătuit din *ĭ* scurt + *a* (*вяцэ, пяцэ, сэ пярэ, сэ фярбэ*) – altul – din *e̯* scurt + *a* (*вяк*, *кафя*, *канапя*). Dar când îl redă pe primul şi când pe al doilea, nimeni nu ştie (ceea ce n-ar trezi dificultăţi, dacă am scrie cu caractere latine). Anume din această cauză la rostire un diftong este înlocuit în mod curent prin altul chiar şi în exprimarea orală a unor oameni instruiţi, deprinşi să reproducă servil aspectul grafic al limbii. Comparaţi: *пяцэ, вяцэ, сэ пярэ, сэ фярбэ*, rostite cu diftongul */ea/*: *пеацэ, веацэ, сэ пеарэ, сэ феарбэ*, în loc de */ĭa/*: *пйацэ, вйацэ, сэ пйарэ, сэ фйарбэ*. Oponentul se face a uita că şi în scrisul moldovenesc actual (cu caractere ruseşti) există o serie de cuvinte în care diftongul */ea/* nu e redat prin grafemul *я*, ci prin două litere diferite – *е+а: еа, театру, Делеану* ş.a. Ceea ce nu-i împiedica pe moldoveni să le rostească în cadrul unei silabe (ca diftong), şi nu în silabe diferite (ca vocale în hiat). Iar la redarea grafică a aceloraşi diftongi după africatele */ӂ/* şi */ч/* e un adevărat talmeş-balmeş, căci nu se poate nicidecum stabili o regulă fixă, când să scriem, de exemplu, *а* şi când – *я*. Comparaţi: *ча* (interjecţie), dar *чя* (articol adjectival), *ачя,* dar *ачаста, час,* dar *сэ мунчяскэ.* Nu-i de mirare că la capitolul acesta agramatismul e aproape general.

Grafemul *ьо* (spre deosebire de cel latin *io*) ne ajută să-l delimităm pe *i* plin (miop – *миоп*) de *ĭ* scurt (miorlăe – *мьорлэе*), spune d-lui, şi aceasta e adevărat. Însă, întrucât grafemele urmează să redea fonemele unei limbi, la ce ar trebui să existe în scrisul nostru trei litere diferite (*и, й, ь*), care să redea acelaşi fonem */u/* în trei variante ale sale? Niciun alfabet din lume nu are semne grafice pentru redarea tuturor variantelor poziţionale şi combinatorii ale fonemelor.

Caracterul superfluu al literelor *ь, й* pentru redarea semivocalei */ŭ/* e determinat de absenţa în alfabetul actual a unor semne grafice aparte pentru redarea semivocalelor *е* scurt (*деокамдатэ, деопотривэ*), *о* scurt (*флоаре, соаре*) şi *у* scurt (*оу, континуу*) în componenţa diftongilor pentru a le deosebi de vocalele *е, о, у.* Nu avem, vreau să spun, în scrisul nostru trei grafeme speciale pentru marcarea a trei semivocale diferite ce le-ar deosebi de vocalele respective şi, cu toate acestea, noi toţi (inclusiv oponentul) suntem în stare a delimita vocalele în hiat *е-а, е-о, о-а, у-а, а-у, е-у, и-у, э-у, ы-у, у-у* de diftongii respectivi. Să fim noi oare într-atât de incapabili să nu-l putem delimita şi pe *и* în hiat de *и* în componenţa diftongilor respectivi? La ce mai e nevoie, în cazul acesta, de existenţa a trei

semne grafice diferite *и, й, ь* pentru redarea unui singur fonem? Alfabetul latin nu suferă de acest dezavantaj.

La fel, poate fi observată cu ochiul neînarmat inutilitatea literelor *ю* şi я, care nu redau altceva decât un *и* scurt + *у* şi respectiv, un *и* scurt sau un *е* scurt + *а*.

Ultimul exemplu din articolul citat *(а туши, тотушь*) este un ultim efort de salvare a semnului *ь*, care ne-ar ajuta să pronunţăm corect fonemul *и* în cele două cazuri. Dar parcă în practica scrisului nostru actual nu există notarea grafică a lui *и* scurt prin grafemul *и* (şi nu *ь*) în exemple de felul: *Ши-ам зис верде ши-о сипикэ...?* Şi parcă o asemenea notare ne împiedică să-l pronunţăm scurt, aşa cum cere situaţia? Să fim serioşi. Scriu ruşii şi mai acătării decât noi şi totuna nu se poticnesc la rostire... Da „bieţii" englezi, francezi ş.a. – să le mori de milă, nu alta. Nici nu-ţi poţi imagina cum de mai pot aspira la pretenţia de naţiuni civilizate...

Încă o problemă de alunecare pe panta fonetismului la scriere. Tov. Oitovski constată că litera *x* din alfabetul latin necesită două modalităţi de pronunţare nemarcate grafic, în timp ce scrisul rusesc diferenţiază aceste modalităţi: exemplu – *екземплу*, explicaţie – *експликацие*. Dar dacă i-am aminti că nici scrisul pe care d-lui îl consideră mai bun decât cel latin nu reproduce exact vorbirea? Căci scriem, bunăoară, *екземплу, екзерчициу, фреквенцэ*, dar suntem obligaţi să rostim, totuşi, *егземплу, егзерчициу, фрегвенцэ.* Nu cumva ar vrea d-lui şi să le scriem tot aşa (bazându-ne pe principiul fonetic)? Dar hai să-l mai întrebăm şi noi: de ce în cuvinte de tipul *ed, епуре, кее* nu e marcat în scris (ca în cel latin) *йотул*? *De* ce nu le scriem, adică, aşa cum le pronunţăm: *йед, йепуре, кейе*? Exemple similare ar putea fi aduse cu sutele.

În privinţa dificultăţilor de pronunţare a numelor proprii străine scrise cu alfabet latin: un istoric adevărat ar fi trebuit să ştie că vina nu e a alfabetului (fie el şi cel arab, necum cel latin), ci a principiului care a fost adoptat la transpunerea lor dintr-o limbă în altă. Există, la o adică, şi principii sănătoase, care nu ar deruta cititorul.

Iată aşa stăm cu probele aduse de tovarăşul istoric. Toată „argumentarea" practică a d-sale (care ţinteşte în alfabetul latin) nu e decât o împuşcătură în vânt, acest alfabet latin menţinându-şi toate calităţile intacte, ba chiar relevându-şi-le o dată în plus pe fundalul serviciilor pe care a vrut să i le facă dumnealui celui slav: alfabetul latin e mai logic, mai econom, mai lesne de utilizat.

În toată bătălia aceasta mare contra alfabetului şi pentru alfabet cel mai impresionant e că la mai mult de o mie de ani de la fondarea alfabetului chirilic un mare făuritor de istorie modernă pe nume V. I. Lenin admitea ideea unei eventuale treceri la alfabetul latin a unei limbi de origine slavă cu o veche tradiţie de întrebuinţare a scrisului slav – rusa, iar la numai 50 de ani

de la izgonirea din R.A.S.S.M. şi la 40 din R.S.S.M. a alfabetului latin un modest fost învăţător de istorie denaturată pe nume I. A. Oitovski nu-şi poate cel puţin imagina că o limbă neolatină, moldoveneasca, ar putea să revină la alfabetul latin. Scriitori sovietici din ţară consimt reîntoarcerea moldovenilor la izvoare, istoricul autohton nu. Nu şi iară nu. Sireaca dublă negaţie, ce ne aminteşte şi de alta, triplă...

Nu am nimic cu alfabetul rusesc, despre meritele căruia am avut ocazia să scriu şi de care ziceri nu mă dezic. Însă dacă aş fi întrebat în ce haină i-ar sta mai bine limbii mele, aş răspunde împreună cu conducătorul meu ştiinţific, profesorul leningrădean R. G. Piotrowski: în cea a alfabetului latin.

Alfabetul e o problemă lingvistică, şi nu una politică. Problema alfabetului e de competenţa filologilor, şi nu a diletanţilor, tot aşa cum, bunăoară, termenul semănatului cerealelor este determinat de specialiştii în agricultură, şi nu prin vot general, deşi de pâine, ca şi de alfabet, avem nevoie toţi. Revenirea la alfabetul latin e îndreptăţită şi din punct de vedere lingvistic, şi din punct de vedere moral-naţional.

Toată lumea ne întreabă, contrariată, ce-am avea de câştigat dacă am trece (mai precis: am reveni) la alfabetul latin? Le răspundem franc: noi personal, adică adepţii acestui alfabet, nimic. În schimb limba şi cultura noastră – foarte mult.

În primul rând, ca descendentă şi continuatoare a latinei şi a structurii ei gramaticale, în haină latină limba noastră ar ilustra mult mai vizibil legătura ei cu formele originare chiar în condiţiile inevitabile ale unei evoluţii considerabile, atât la nivel fonetic (menţinerea unor sunete, evoluţia altora, corespondenţele de sunete, legile fonetice, amprenta analogiei ş.a.), cât şi la nivel gramatical (regruparea în cadrul aceleiaşi clase, restructurarea tipurilor de declinare, de conjugare, schimbările ce s-au produs în unul şi acelaşi tip, menţinerea şi evoluţia tipurilor derivative, modificările fonetice şi repercusiunile lor la nivel morfologic şi sintactic: omomorfia, sincretismul, distrugerea temei cuvântului, constituirea unor structuri morfonematice noi ş.a.m.d.).

În al doilea rând, în haina latină ar fi mult mai vizibile legăturile dintre unităţi în cadrul sistemului limbii. S-ar menţine unitatea şi integritatea lui. O formă gramaticală de gen, de număr, de caz, de persoană, de timp, de diateză ş.a.m.d. n-ar fi concepută ca străină celorlalte, neregulată (cum suntem nevoiţi să-i spunem astăzi), ci numai în relaţiile ei fireşti cu ceilalţi membri ai opoziţiei, motivarea fiind de faţă (comparaţi: habemus – *avem,* dar: *авем*: habetis – aveţi, dar: *авець*, carte – cărţi, dar: *карте – кэрць*, culeg – culegi, dar: *кулег – кулежь*). Acest alfabet le-ar permite învăţătorilor de limbă maternă să facă, în procesul predării, referiri în mod curent la limba străină (franceză sau spaniolă), pe care o învaţă elevii. Astfel predarea şi însuşirea limbii materne în

şcoală ar decurge în mod conştient, şi nu mecanic, ca, pe timpuri, la fabrica de popi din Fălticeni.

În al treilea rând, alfabetul latin ar contribui la restabilirea şi consolidarea relaţiilor limbii noastre în primul rând cu limbile romanice surori, dacă nu şi cu alte limbi de circulaţie universală, ce se folosesc de acelaşi alfabet (ceea ce n-ar genera în niciun caz slăbirea relaţiilor strânse dintre limba noastră şi limbile-surori în constelaţia limbilor din ţara noastră). La urma urmei, istoriceşte şi dialectic vorbind, limba moldovenească este limba latină într-o nouă calitate, iar limba latină nu era o limbă agrafă, ca să ni se spună că până în secolul cutare n-am fi avut scris. Alfabetul latin ar spori prestigiul limbii, ar scoate-o direct în lume, punând în circuit romanic, ba, poate, şi universal, valorile spirituale ale poporului chiar în limba în care acesta le-a creat.

În al patrulea rând, alfabetul latin ar fi un eficient mijloc de rezistenţă la poluarea limbii cu cele mai barbare monstruozităţi, pentru că orice Ioan fără de ţară s-ar poticni inevitabil la încercarea de a transpune în formă grafică latină anomaliile din propria-i vorbire de talia lui: «*шчоткэ", „ведомости", „учот"* şi şi-ar mai aminti cum îi zice greblei în moldoveneşte.

Deja în Evul Mediu cărturarii (precum Cernorizeţ Hrabr) îşi dădeau seama că adoptarea unui sistem grafic străin firii limbii duce la pelticie, la crearea unui soi de mixtură lingvistică. Să-i amintim, cu această ocazie, tov. Oitovski că la anul 863, venind în Moravia, Chiril şi Metodiu nu s-au limitat la traducerea unor cărţi religioase în limba populaţiei locale, păstrând alfabetul latin, impus de biserica de la Roma, ci l-au expulzat, creând unul nou, adecvat firii slave a limbii moravilor. Mai aproape de noi, în anul 1924, I. Dic, profesor la Universitatea comunistă a minorităţilor naţionale din apus, identifica moldoveneasca şi româna şi susţinea că alfabetul slav nu e adecvat pentru limba moldovenilor sovietici. Alfabetul latin ar apăra suveranitatea limbii noastre, inviolabilitatea normelor ei literare, i-ar fi şi scut, şi spadă.

În al cincilea rând, s-ar reduce simţitor deosebirea dintre scrierea şi pronunţarea corectă. Alfabetul latin ne-ar face, într-adevăr, mai cărturari, pentru că ortografia ar fi mult mai consecventă şi mai motivată, mai elevată decât în halul în care se află acum. Iar temeiurile normelor limbii contemporane au fost puse anume în veşmânt grafic latinesc.

În sfârşit, ar triumfa principiul democraţiei: am avea un alfabet pe care ni-l dorim, nu unul care ne-a fost impus prin cele mai necinstite căi.

Temerile că trecerea la alfabetul latin ar implica analfabetismul majorităţii moldovenilor sunt completamente lipsite de temei. Nu mai suntem la vremea când ne căţăram pe copaci, cum ar vrea să ne prezinte cineva. Odată ce în ţara noastră învăţământul mediu este general, odată ce orice copil care trece prin şcoală învaţă

o limbă străină, este de aşteptat ca la absolvirea şcolii să ştie cel puţin alfabetul. În plus, absolut toate literele din alfabetul latin sunt folosite ca simboluri în toate manualele de matematică, fizică, chimie ş.a. Astfel, orice cetăţean al Uniunii Sovietice, nu numai cel moldovean, cunoaşte alfabetul latin. Vor fi necesare cheltuieli suplimentare? Da, însă ele sunt incomparabile cu câştigul de care va profita limba: renaşterea, vitalitatea ei.

Alta mi se pare a fi teama cea mare a oponentului şi a celora pe care-i reprezintă: trecerea la alfabetul latin ar dezvălui întreaga goliciune a orgoliosului rege de la noi – „teoria" despre cele două limbi. Alfabetul e singura deosebire dintre Eminescu editat la noi şi Eminescu editat în ţara vecină-prietenă. Constatarea îi aparţine unui prieten rus din Siberia al limbii noastre – lui Victor Grebenşcicov, un mare patriot şi un la fel de mare internaţionalist.

...Starea de asediu a redutei alfabetice n-a fost ridicată. Veni-va oare ceasul când va cădea şi această ultimă redută?

„Învăţământul public", 22 octombrie 1988

LA CE-I TREBUIE MOLDOVEANULUI ALFABET LATIN?

Precizăm de la bun început că nu e vorba de limba latină, cum îşi închipuie unii în mod greşit, ci despre scrierea cu litere împrumutate din alfabetul latin, care (alfabet) s-a constituit definitiv către finele sec. II î.e.n. pe baza varietăţii de vest a scrisului vechi grecesc, ce căpătase răspândire în Pelopones, Sicilia şi la sudul Peninsulei Italice (Apenine).

În prezent acesta e unul dintre cele mai răspândite alfabete din lume. Alfabetul latin e folosit de circa 500 de limbi, inclusiv, fireşte, de toate limbile romanice (spaniola, portugheza, catalana, franceza, italiana ş.a.), cu excepţia limbii moldoveneşti. În Uniunea R.S.S. alfabetul latin este utilizat de estonieni, lituanieni, letoni, careli.

În zona carpato-dunăreană scrisul latin a căpătat răspândire (odată cu limba latină a coloniştilor romani) după cucerirea Daciei de către împăratul Traian în anul 106 e.n.). Imperiul Roman de Apus cade în 478, în timp ce cel de Răsărit se menţine până la 610. Savanţii consideră că prin secolele VII-VIII s-au constituit idiomurile est-romanice.

Precum menţiona prof. M. V. Serghievski, după destrămarea Imperiului Roman limba latină continuă să fie în uz atât în forma orală (latina vorbită, populară), cât şi în forma scrisă în fostele provincii romane: în această limbă erau întocmite actele de stat, se ţineau predicile în biserici, era scrisă literatura religioasă, se întreţinea corespondenţa, în şcolile de pe lângă mănăstiri continua să fie învăţată limba latină.

Pe teritoriile unde se vorbea idiomul balcano-romanic, această situaţie s-a schimbat brusc după creştinarea bulgarilor, care au adoptat sub presiunea Bizanţului ritul răsăritean (ortodox). Prin secolele X-XI acest rit le-a fost impus şi romanicilor de est, împreună cu limba veche slavă, sau mediobulgară, folosită în biserică, şi, fireşte, cu scrisul chirilic. Adică, după cum biserica catolică în sfera ei de influenţă oficia slujba religioasă în limba latină, neînţeleasă de masele largi, tot aşa şi biserica ortodoxă o oficia în limba veche slavă, neînţeleasă de romanici răsăriteni.

După crearea principatelor nord-dunărene – a Valahiei în 1324 şi a Moldovei în 1359 – vechea slavă devine, de asemenea, limbă a cancelariei domneşti şi a boierimii mari. Până la începutul sec. XVI scrisul chirilic se foloseşte pentru a reda limba veche slavă, pe care oamenii de rând în marea lor majoritate n-o cunoşteau. Pentru romanicii de răsărit aceasta era o limbă în care se scriau doar unele cărţi, se oficia slujba religioasă, se întocmeau unele hrisoave, şi nu o limbă de comunicare. Scrisul latin era persecutat de biserică şi fusese scos din uzul oficial.

Dar scrisul latin n-a dispărut cu totul, cum încearcă să ne convingă unii. El era utilizat în corespondenţa oficială a domnitorilor moldoveni şi valahi, pe care ei o întreţineau în limba latină sau în alte limbi cu ţările din Europa de Apus. Astfel, la începutul secolului nostru I. Bogdan a publicat documentele relaţiilor diplomatice ale lui Ştefan cel Mare. În volumul II al culegerii respective sunt incluse documentele scrise cu alfabet latin în latină, germană şi în alte limbi vest-europene (a se vedea: 1. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* vol. II. Bucureşti, 1913).

Nu demult un istoric se referea la vol. I de documente editate de C. Cihodaru, I. Caproşu şi N. Ciocan şi, menţionând faptul că din cele 297 de documente numai unul este în latină şi două – în germană (deci, numai trei sunt scrise cu alfabetul latin), iar restul – în limba slavă, se opintea să demonstreze cu tot dinadinsul că în Statul Moldovenesc n-ar fi existat deloc scrisul cu litere latine (de parcă prezenţa cel puţin a unui document n-ar fi fost o dovadă a contrariului). Mai mult decât atât: găsind unele particularităţi de limbă în documentele din Moldova şi în cele din Muntenia, toate scrise în limba slavă, el recurgea la o substituire de noţiuni, afirmând cu toată seriozitatea că ar fi vorba de două limbi diferite: moldoveneasca şi valaha (!)...

Se ştie, de asemenea, că astfel de cărturari moldoveni ca Dosoftei, Gr. Ureche, Miron Costin şi Nicolae Costin, N. Milescu-Spătarul, D. Cantemir, care îşi făcuseră studiile în ţări catolice, posedau la perfecţie limba şi alfabetul latin, ne-au lăsat o serie de opere scrise în latineşte sau în alte limbi ce se foloseau de grafie latină. Biserica, fireşte, continua să apere cu zel prioritatea scrisului slav. Faptul a fost remarcat de C. Negruzzi, care scria că preoţii catolici nu le permit polonezilor să treacă la alfabetul slav, pentru ca aceştia să nu devină ortodocşi, după cum şi biserica ortodoxă le interzicea moldovenilor să se folosească de alfabetul latin din teamă că aceştia ar putea să treacă la catolicism.

Totuşi, cu începere de la finele sec. XVI, se fac în repetate rânduri încercări de a scrie cu alfabet latin. Astfel, la 1593 marele logofăt al cancelariei domneşti Luca Stroici traduce în limba noastră şi scrie cu caractere latine rugăciunea „Tatăl nostru" (a se vedea Codul de legi poloneze, alcătuit de Stanislav Carniţki şi editat în Polonia la 1597). Unele urme de scriere cu caractere latine sunt atestate şi în secolele următoare. Iar la 1832 Neofit Scriban tipăreşte la Iaşi un catehizis – o primă carte de proporţii, scrisă în Moldova în întregime cu alfabet latin. Concomitent se întreprind tentative de editare a unor gazete cu caractere latine. Aproximativ cu 20 de ani înainte de adoptarea oficială a alfabetului latin (în Valahia – în 1860, în Moldova – în 1862) unele litere din alfabetul latin erau intercalate în cuvinte scrise cu litere slave.

În Basarabia, care în 1812 a fost anexată la Rusia, Ioan Doncev editează în 1865 la Chişinău două manuale – *Abeceda rumână* şi *Cursul primitiv de limbă română* –, al căror scop principal era de a-i învăţa pe elevi să citească şi să scrie cu litere latine. Sau un alt exemplu: *Calendarul moldovenesc* pe anul 1915 anunţa

că la redacţia „Cuvântului moldovenesc” se găseau în vânzare liberă diferite cărţi, printre care şi unele cu caractere latine: *Aritmetica*, *Geografia neamului nostru*, *Un copil erou* ş.a.

În anii 1918-1940, 1941-1944 în Basarabia se întrebuinţa alfabetul latin. În raioanele din partea stângă a Nistrului, îndată după biruinţa Puterii Sovietice şi formarea R.A.S.S.M., s-au făcut unele încercări de trecere la alfabetul latin, însă ele n-au dat niciun rezultat. Abia în 1932 ele s-au soldat cu succes. Însă în 1938 alfabetul latin a fost înlocuit din nou cu cel rusesc sub pretextul că primul, chipurile, ar aduce prejudicii prieteniei popoarelor. Este necesar să menţionăm că, odată cu renunţarea la alfabetul latin, care era mult mai firesc şi mai adecvat pentru a reda specificul unei limbi de origine romanică, s-a făcut încercarea (din fericire, nereuşită) de a crea în spiritul proletcultismului o nouă limbă literară de sine stătătoare, care s-ar deosebi de „limba franţuzită a aristocraţiei româneşti”, de „limba de salon a cafeşantanurilor burjuaznişe”.

În perioada despre care vorbim, această misiune şi-au asumat-o demagogii politici, oamenii certaţi cu adevărata ştiinţă. Pentru a ne face o idee despre nivelul lor de gândire lingvistică, vom reproduce un fragment dintr-un articol de fond cu un titlu edificator „Să luptăm hotărâtor pentru a lichida urmele dăunării”, publicat la 1 iunie 1939 în ziarul „Moldova socialistă”: „Face să aducem câteva pilde din aceea, cum s-a îngunoişat limba moldovenească cu cuvinte neînţălese. Aşa, de pildă, în locul cuvântului pentru toţi înţăles *sârnici* a fost întrodus cuvântul neînţăles *chibrite,* în locul cuvântului înţăles *zavod* a fost întrodus cuvântul *uzină*, în locul cuvântului *automobil – autocamion*, în loc de *aeroplan – avion*... Numirile ţărilor, oraşelor s-au făcut de necunoscut. Şveţia o numeau *Elveţia*, *Chitai – China, London – Londra*. Şi a ajuns chiar şi tocmai la aceea, că numirea stoliţâi roşii în loc de *Moscva* o numeau *Moscova*. Oblastea o numeau *regiune*, care însămna *corolevstvă*. Cuvântul *împlinitor* se numea *executiv* de la rădăcina cuvântului *execuţie*, care însămna *năcăjîre*, da aceasta poate fi numai în lumea capitalistă”. (Reţineţi, toate acestea se spuneau în anii celui mai mare dezmăţ al stalinismului.)

Apropo, „lupte”, „dezrădăcinări” şi „lichidări” de acest fel au avut loc în ţară şi în republică până nu demult. Din vina unor asemenea savanţi au stat în sertare, fără a fi publicate timp de câteva decenii, multe articole, cărţi, iar autorii lor erau persecutaţi. Cu regret, chiar şi acum, în plină restructurare, se mai găsesc unii savanţi-consultanţi de tipul celor care nu demult încercau şi, parţial, chiar au reuşit să orienteze pe un făgaş greşit evoluţia firească a limbii moldoveneşti, apelând la frazeologie şi demagogie politică.

Să revenim însă la problema alfabetului. Savanţilor conformişti şi carierişti le datorăm o serie de teorii antiştiinţifice cu privire la existenţa, chipurile, a două limbi romanice nord-dunărene diferite, la tipul slav al sistemului fonetic al limbii moldoveneşti, la caracterul adecvat al scrisului slav (şi rusesc) în raport cu fone-

tica limbii moldoveneşti, la tradiţia neîntreruptă a scrisului chirilic la romanicii de est ş.a.m.d.

În ceea ce priveşte scrisul chirilic, incursiunea istorică pe care am făcut-o mai sus vine să demonstreze că tradiţia scrierii cu litere latine pe teritoriul de la nordul Dunării are o vechime de aproape două mii de ani, că ea, prin urmare, e mai veche decât cea slavă, că în conştiinţa moldovenilor a existat în permanenţă ideea revenirii la grafia moştenită de la limba-mamă şi care e mult mai adecvată structurii unei limbi de tip romanic. Când vorbim de revenire şi nu de trecere, avem în vedere nu atât revenirea la veşmântul limbii-mame, cât, mai cu seamă, revenirea la moştenirea literaturii clasice din a doua jumătate a sec. XIX – începutul sec. XX, precum şi faptul că, „prin eforturile de secole ale oamenilor de cultură din ambele Principate nord-dunărene, Muntenia şi Moldova, a fost creată o limbă literară unică pentru realizarea tuturor funcţiilor sociale... O altă limbă standard în această regiune n-a fost creată niciodată şi de nimeni”. (Mai detaliat despre aceasta a se vedea scrisoarea în adresa Comisiei interdepartamentale „Numai de pe poziţii de adevăr ştiinţific”, adoptată la adunarea comună a organizaţiilor de partid, sindicală şi comsomolistă ale Institutului de limbă şi literatură al A.Ş. a R.S.S.M. şi publicată în ziarul „Învăţământul public” din 23 noiembrie 1988.) Să mai adăugăm la cele spuse că ştiinţa în genere nu cunoaşte cazuri când o limbă ar fi luat naştere sau ar fi fost creată pe parcursul a 50 sau chiar o sută de ani.

În continuare, în partea a doua a platformei ştiinţifice, pe care se situează savanţii de la institutul sus-numit, se menţionează, pe bună dreptate, că „o importanţă deosebită în procesul de consolidare a limbii literare supradialectale o are alfabetul latin”, deoarece el „acoperă mai adecvat realitatea fonologică şi morfologică a limbii noastre” (la acest aspect al problemei vom reveni mai jos), şi că „limba literară şi-a definitivat normele ortografice, ortoepice, lexicale şi gramaticale în opere literar-artistice, publicistice şi ştiinţifice de valoare perenă anume în grafia latină” (*tot acolo*). Cu alte cuvinte, limba moldovenească literară contemporană, care cuprinde perioada de timp ce începe cu a doua jumătate a sec. XIX şi continuă până în ziua de astăzi, trebuie să revină la veşmântul grafic în care şi-a definitivat normele. În 1957 i-am redat poporului clasicii şi limba literară, dar nu i-am restituit şi alfabetul latin...

Adversarii alfabetului latin, dându-şi seama, probabil, cât de şubrede le sunt argumentele, inclusiv cele de ordin istoric, încearcă să politizeze problema în discuţie, calificând cerinţa de a se reveni la alfabetul latin drept o manifestare de naţionalism, de antislavism, de latinizare a limbii etc. Atare afirmaţii sunt lipsite de orice temei. Toată lumea ştie că clasicii literaturii moldoveneşti şi ai celei române, oamenii de cultură din secolul al XIX-lea şi de la începutul sec. XX (Gh. Asachi, B.-P. Hasdeu, C. Stamati, C. Negruzzi, A. Donici, A. Russo, V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu, Z. Ralli-Arbore, V. Crăsescu, A. Mateevici ş.a.), care militau pentru alfabetul latin şi şi-au scris opera în acest alfabet, în acelaşi timp se pronunţau vehe-

ment împotriva tentativelor unor latinişti de a izgoni din limbă cuvintele de origine slavă şi împrumuturile lexicale din alte limbi, care s-au integrat organic în ţesătura limbii noastre; anume ei au fost cei mai înflăcăraţi şi mai buni cunoscători ai literaturii clasice ruse, au manifestat un interes permanent faţă de ea, au făcut traduceri, recenzii, au editat şi propagat operele scriitorilor ruşi. De aceea nu trebuie să punem claie peste grămadă mişcarea pentru latinizarea scrisului, adică, în cazul nostru, pentru revenirea la grafia latină, şi pe latiniştii de orientare extremistă, care încercau pe vremuri să intervină în procesul firesc de dezvoltare a limbii înseşi, în special a componenţei lexicale. După părerea noastră, nu există, de asemenea, nimic comun între naţionalism, tendinţa spre izolare naţională, pe de o parte, şi mişcarea pentru revenirea la scrisul pe baza alfabetului latin şi pentru ca limbii moldoveneşti să i se confere statutul de limbă de stat, pe de altă parte.

Pe lângă factorul istoric, există o serie de factori de ordin culturologic, psihologic, didactic, etico-moral, economic ş.a., care justifică necesitatea revenirii la grafia latină. Factorul principal rămâne a fi cel de ordin lingvistic: posibilitatea pe care ne-o oferă numai alfabetul latin de a reda în modul cel mai adecvat sistemul fonologie şi cel morfologic care există în mod obiectiv, precum şi relaţiile reciproce dintre elementele lor constitutive.

Dacă prin scris vom înţelege nu un simplu inventar de litere, luat aparte, ci o unitate dintre un ansamblu de semne grafice condiţionate reciproc, pe de o parte, şi ortografia, ortoepia şi morfologia limbii, pe de altă parte, în această situaţie nu putem să nu recunoaştem că varianta românească a alfabetului latin, ce funcţionează în ţara vecină timp de peste o sută de ani, redă mult mai reuşit sistemul fonetic şi structura gramaticală a limbii literare unice. Un număr relativ mai mic de litere de bază (litere neînsoţite de semne diacritice) din alfabetul latin este în realitate un avantaj şi nu un cusur al lui, precum afirma nu demult un savant moscovit (între altele, romanist), aducând drept argument dificultăţile din ortografiile limbilor franceză, engleză ş.a. E vorba, fireşte, de o nedumerire izvorâtă din confundarea elementară a principiilor ortografice. Se ştie că atât în scrierea engleză, cât şi în cea franceză prevalează principiul etimologic (sau, altfel spus, istorico-tradiţional), ceea ce înseamnă că scrierea actuală reproduce întru totul sau parţial formele etimologice ale cuvintelor sau nişte forme ce au existat în limbă acum câteva secole. De exemplu, francezii scriu *temps* (de la latinescul *tempus*, comp. rom. *timp*), însă pronunţă numai două foneme *(t)* şi *(a)* nazal. Scrisul englez contemporan reproduce logoforme în aspectul în care se pronunţau pe vremea lui Shakespeare sau, după opinia unor savanţi, încă mai înainte, în epoca lui Chaucer, deşi astăzi se pronunţă absolut altfel. Nu în zadar străinii care învaţă limba engleză îşi permit să glumească, precum că englezii scriu Manchester, dar pronunţă... Liverpool.

Absenţa în grafia latină a unor litere speciale pentru a nota sunetele *э, ы, ц, ч, ш, ж* se compensează foarte reuşit fie prin întrebuinţarea unor semne diacritice

(*ă, â, î, ţ, ş*), fie prin aplicarea principiului poziţional. Litera *c* înainte de *e, i,* sau de diftongii ce conţin unul din aceste sunete se pronunţă ч (de exemplu: *ceas, ciorbă, ciur* ş.a.), iar litera *g*, după care urmează aceleaşi sunete sau diftongi, se pronunţă ӂ (de exemplu: *geam, George, deget*).

Literele însoţite de semne diacritice alternează, de regulă, cu aceleaşi litere neînsoţite de diacritice, fapt care permite a se menţine legătura dintre formele gramaticale ale aceloraşi cuvinte (*ţară – ţări, mare – mări, vând – vinzi, urs – urşi, tată – taţi*), iar aceasta, la rândul său, contribuie la însuşirea conştientă a gramaticii.

Grafia latină înlesneşte considerabil însuşirea ortografiei. Nu constituie niciun secret faptul că unii elevi, studenţi şi, mai cu seamă, purtătorii de rând ai limbii adeseori scriu *копач, треч, фач* în loc de *копачь, тречь, фачь* şi, dimpotrivă, *бричь, бечь, аичь* în loc de *брич, беч, аич.* Odată cu trecerea la grafia latină atare greşeli se exclud. În toate cazurile la finele cuvintelor de tipul acesta se va scrie *i* (*copaci, brici*), altminteri nu vom avea sunetul *ч.*

Va spori considerabil greutatea specifică a ortogramelor a căror scriere se bazează pe principiul morfologic, adică principiul potrivit căruia scrierea unei forme se verifică prin alte forme. Bunăoară, în cuvintele de tipul *turcească, să îndrăgească* se scrie diftongul *ea,* şi nu *ia,* deoarece în alte forme diftongului *ea* îi corespunde *e*: *turcesc, îndrăgesc* (pe când lui *ia* trebuie să-i corespundă *ie: trăiască – trăiesc*).

Am putea aduce exemple numeroase spre a demonstra şi alte avantaje ale ortografiei moldoveneşti bazate pe alfabetul latin. Pentru a nu complica expunerea, îl vom trimite pe cititorul ce se interesează de alte detalii ale problemei la articolul nostru *Decisiv este argumentul ştiinţific*, publicat în ziarul „Învăţământul public” din 21 ianuarie 1989.

Aşadar, la întrebarea retorică din titlu – la ce-i trebuie moldoveanului alfabetul latin? – am putea răspunde succint astfel:

– pentru a învăţa să scrie şi să vorbească corect în limba maternă, având la dispoziţie o ortografie şi o ortoepie bazate pe principii cu adevărat ştiinţifice, care pornesc de la faptele şi categoriile limbii înseşi. Alfabetul nu e o îngrămădire de semne, cărora ar trebui să le găsim corespondenţe sonore sau pe care ar trebui să le adaptăm la sunetele-tip ale limbii noastre; el însuşi e un sistem organizat de elemente ce interacţionează şi se condiţionează reciproc şi reflectă în modul cel mai adecvat relaţiile respective din cadrul sistemului fonetic şi al celui morfonematic şi morfologic;

– pentru a însuşi conştient fonetica, ortoepia, morfologia şi ortografia limbii materne;

– pentru a avea posibilitatea de a studia cu un efort mai mic şi cu un randament mai mare istoria limbii materne, făcând o legătură directă cu izvorul prim în

cazul lexicului de origine latină şi romanică, precum şi în cel al elementelor din structura gramaticală;

– pentru a valorifica din plin marea operă a clasicilor în veşmântul grafic în care a fost făurită;

– ca pe viitor nimeni şi niciodată să nu se mai lase tentat de ispita de a susţine că pe harta lingvistică a Europei de Sud-Est ar exista, chipurile, două limbi romanice răsăritene diferite, de a inventa alte „teorii" similare şi de a face, pe această bază, carieră ştiinţifică şi politică;

– pentru a crea condiţii optime de dezvoltare a lingvisticii moldoveneşti cu adevărat ştiinţifice, liberă atât de concepţii neştiinţifice generale, cât şi de convenţionalisme de tipul: „semnul moale este flexiune...", „...semnul moale sau *й* trece în *и* plin", *ье, ьо,* sunt diftongi", „*я* este articol hotărât" ş.a.m.d.

– pentru a pune capăt, odată şi odată, situaţiei ambigue în care se află mai mult de o jumătate de secol limba moldovenească şi lingviştii moldoveni.

După cum se poate uşor convinge orice cititor de bună-credinţă, formulările de mai sus, ce reflectă punctul de vedere în această problemă al savanţilor, scriitorilor, jurnaliştilor, învăţătorilor, studenţilor şi altor categorii de oameni, nu conţin niciun fel de idei extremiste şi, cu atât mai mult, naţionaliste, nimic din ceea ce ar putea să-i lezeze în drepturi pe concetăţenii noştri ruşi, ucraineni, găgăuzi, bulgari şi pe reprezentanţii de altă naţionalitate din republică. Trecerea la alt alfabet nu poate aduce prejudicii prieteniei de veacuri dintre moldoveni, ruşi şi alte popoare slave. Şi nu numai slave. Cunoscutul savant sovietic V. M. Solnţev, membru-corespondent al A.Ş. din Uniunea R.S.S., director al Institutului de lingvistică al A.Ş. a U.R.S.S., preşedinte al Consiliului de problemă „Limba şi societatea", avea perfectă dreptate când, referindu-se nu demult la alfabetul latin, spunea literalmente următoarele: „Toate limbile romanice se folosesc de acesta. Şi revenirea la el ar fi un lucru absolut normal. Nu sunt de acord cu părerea acelora care susţin că alfabetul chirilic contribuie mai mult la întărirea prieteniei dintre poporul moldovenesc şi cel rus. Alfabetul latin n-ar fi o barieră în calea acestei prietenii" („Învăţământul public" din 5 noiembrie 1988). Iată cum înţelege problema un om cu adevărat inteligent, fără idei preconcepute. Şi n-o preface în sperietoare, cum au încercat mulţi de la noi s-o facă.

Trecerea la alt alfabet nu înseamnă nicidecum că moldovenii se dezic de valorile spirituale create de-a lungul secolelor cu ajutorul alfabetului slav (iniţial cel chirilic, apoi – cel rusesc). Se ştie doar că populaţia de limbă moldovenească va continua să întrebuinţeze şi pe viitor limba rusă (iar împreună cu ea şi alfabetul rusesc) ca mijloc de comunicare între naţiuni, precum şi ca limbă prin intermediul căreia va lua cunoştinţă de cultura altor popoare din ţara noastră şi din lume.

„Chişinău. Gazetă de seară", 16 februarie 1989

O RAZĂ DE LUMINĂ

La ora când la tipografie se culegea articolul *Comisia de salvare a limbii* (a se vedea „Tânărul leninist”, nr. 9-10 din 3 februarie 1989, pag. 7), în care îmi exprimam speranţa că forurile superioare din republică vor legifera hotărârea Comisiei interdepartamentale cu privire la decretarea limbii moldoveneşti ca limbă de stat a R.S.S.M. şi revenirea la grafia latină, C.C. al P.C.M. şi Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S.M. reuşiseră să examineze deja chestiunea în cauză şi să adopte anumite decizii.

În problema limbii de stat Prezidiul Sovietului Suprem a dat însărcinarea unor comisii corespunzătoare, alcătuite din deputaţi, la lucrările căreia sunt atraşi şi specialişti: lingvişti, jurişti, sociologi, politologi ş.a., să elaboreze până în luna martie două proiecte de legi: „Cu privire la statutul limbii moldoveneşti” şi „Cu privire la funcţionarea limbilor moldovenească, rusă şi a celorlalte limbi de pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti”. Primul proiect urmează să precizeze statutul limbii noastre: va fi ea sau nu va fi limbă de stat pe teritoriul republicii, iar dacă da, care vor fi drepturile ei. Cel de-al doilea proiect urmează să-l completeze pe primul: dacă limba moldovenească va fi decretată limbă de stat şi va trebui să funcţioneze, în această calitate, în toate domeniile de activitate, care vor fi domeniile de funcţionare ale limbilor vorbite de reprezentanţii unor grupuri etnice compacte (rusă, găgăuză, bulgară ş.a.) şi al limbii ruse ca mijloc de comunicare între reprezentanţii diferitor naţiuni din Uniunea R.S.S.? Cu alte cuvinte, acest proiect de lege are scopul de a asigura dezvoltarea şi funcţionarea liberă, în cadrul autonomiei cultural-naţionale respective, a limbilor tuturor grupurilor etnice care locuiesc compact pe teritoriul republicii noastre, precum şi de a traduce în viaţă consecvent principiul bilingvismului armonios naţional-rus şi rus-naţional. Cele două proiecte vor fi examinate în prealabil în cadrul unor şedinţe de lucru (ceea ce, în parte, şi s-a făcut deja). La întocmirea lor se va ţine cont de experienţa Republicilor Baltice, a celor din Transcaucazia ş.a. Proiectele urmează să fie publicate şi discutate în presă, iar apoi, luându-se în consideraţie observaţiile şi sugestiile făcute, revăzute şi prezentate spre discuţie şi aprobate sesiunii ordinare a Sovietului Suprem al R.S.S.M. Numai după aceasta ele vor căpăta drept de lege, care va trebui respectată de toţi.

În problema revenirii la grafia latină Prezidiul Sovietului Suprem a dat, de asemenea, însărcinare unei alte comisii – comisiei pentru învăţământul public, ştiinţă şi cultură – să studieze împreună cu specialiştii lingvişti, literaţi şi cu alţi

oameni de cultură mai profund diverse aspecte ale problemelor legate de folosirea grafiei latine. Această comisie a întocmit un plan foarte concret de măsuri şi a purces la realizarea lui. Pentru sondarea în continuare a opiniei publice, Prezidiul Sovietului Suprem a propus Consiliului de Miniştri al republicii să asigure, cu titlu de experiment, editarea unei părţi din tirajul săptămânalului „Literatura şi Arta", precum şi a unor opere ale clasicilor literaturii moldoveneşti cu alfabet latin, iar comisia creată în acest scop prevede şi alte acţiuni practice, cea mai stringentă dintre ele fiind, probabil, familiarizarea cititorilor cu literele alfabetului latin. Mai precis, cu unele particularităţi ale lui, ce ţin de aplicarea nemijlocită la limba noastră, fiindcă, în principiu, el este cunoscut de orice absolvent ori elev de la lecţiile de limbă străină, de matematică, fizică, trigonometrie, geometrie, chimie ş.a.m.d.

Aşadar, numai în urma familiarizării în prealabil a cititorului moldovean cu specificul grafiei latine vom avea dreptul moral să-l invităm să ia în mână „Literatura şi Arta" sau o lucrare a unui scriitor clasic, editat la noi cu litere latine. Pentru a nu compromite din faşă experimentul preconizat de Guvern. Pentru a nu lăsa cititorul să dibuie prin întuneric acolo unde e nevoie de o singură rază de lumină.

Alături de alte publicaţii periodice, „Tânărul leninist" se angajează nu numai să explice activ hotărârile Partidului şi Guvernului republicii cu privire la limbă, aşa cum ne îndeamnă secţia pentru ideologie a C.C. al P.C.M., ci şi să contribuie practic la realizarea propunerilor prevăzute de aceste hotărâri.

„Tânărul leninist", 3 martie 1989

ABECEDAR, ŞI NU ABEVEGAR

Ştiaţi de unde îşi trage numele primul nostru învăţător, Măria Sa *abecedarul*? De la cuvântul din limba latină *abecedarius*, format din denumirile primelor patru litere ale alfabetului latin *a*, *b* (be), *c* (ce), *d* (de) şi sufixul *-arius*. Cu toate că pe parcursul timpului am adoptat un alt alfabet, cu o altă ordine şi, parţial, o altă denumire a literelor, totuşi primei noastre cărţi de căpătâi continuăm să-i spunem, după tradiţia scrisului străbun, *abecedar*, şi nu *abevegar, azbucă, bucoavnă* sau mai ştiu cum. Există şi aici o legătură cu litera străbună, la care de amar de vreme râvnim să revenim. Şi ar fi foarte firesc să revenim, dar un balaur cu douăsprezece capete, invizibil, se împotriveşte de moarte. Măcar de-ar ieşi la luptă dreaptă, deschisă...

„Când vom trece la grafia latină?", ne întreabă, nerăbdători, în scrisorile lor mai mulţi elevi din diverse colţuri ale republicii. Cu părere de rău, nu le putem răspunde cu promptitudine şi nici cu siguranţă. Personal, nu cunosc pe nimeni, care ar fi în stare astăzi să numească cu exactitate ora, ziua, luna sau măcar anul când va fi consfinţit marele şi sfântul act al trecerii la grafia latină. Deşi persoane ce deţin posturi dintre cele mai de răspundere au anunţat sus şi tare, cu diferite ocazii, că problema va fi soluţionată pozitiv în timpul cel mai apropiat. Una se ştie cu certitudine: lingviştii notorii din ţară (R. A. Budagov, R. G. Piotrowski, V. M. Solnţev, A. V. Superanskaia, Z. V. Rubţova ş.a.) s-au pronunţat fără echivoc pentru revenirea la grafia latină – haina cea mai firească a limbii noastre. La scrisul lui Alecsandri, Creangă, Eminescu, adică.

Se mai ştie, de asemenea, că o comisie împuternicită special, Comisia pentru învăţământ, ştiinţă şi cultură a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti, antrenându-i în această activitate şi pe câţiva specialişti, continuă să studieze problemele legate de folosirea grafiei latine, precum şi opinia publică, deşi e cam greu să-ţi dai seama cum ai putea emite o opinie (care să mai fie şi studiată), fără să fi ţinut în mână, mai întâi, o publicaţie cu caractere latine.

Editura Literatura Artistică promite să-i ofere cititorului chiar acum, la început de prier, o surpriză plăcută – imnul limbii noastre de Alexei Mateevici incrustat cu litere latine. Tot aici se află deja culeasă cu litere latine opera lui Ion Creangă în două volume.

Întru realizarea hotărârii Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti din 2 ianuarie a. c. urmează să fie editată cu litere latine o parte din tirajul săptămânalului „Literatura şi Arta".

Ne aflăm, aşadar, în aşteptarea unor surprize plăcute, chiar dacă şi sunt anunţate numai cu titlu de experiment. Pentru ca acest experiment să nu fie compromis din faşă, e de datoria tuturora să ne familiarizăm cu alfabetul bazat pe grafia latină.

Acest alfabet e constituit din 26 de semne de bază: *A a, Ă ă, (э), B b (be), C c (ce), D d (de), E e, F f (fe), G g (ghe), H h (ha), I i (i), Î î (î), J j (je), L l (le), M m (me), N n (ne), O o, P p (pe), R r (re), S s (se), Ş ş (şe), T t (te), Ţ ţ (ţe), U u, V v (ve), X x (ics), Z z (ze).*

Atragem atenţia cititorilor asupra momentelor următoare:

1. Litera *c* se citeşte „ч" atunci când e urmată de vocalele *e* şi *i*: cercel – черчел; cireş – чиреш; ceas – час; ceai – чай. Aceeaşi literă se pronunţă însă „к" atunci când e urmată de alte vocale sau de o consoană: casă – касэ; copil – копил; acum – акум; cărare – кэраре; când – кынд; act – акт. Dacă între litera *c* şi vocala *e* sau *i* se află litera *h*, această literă (h) nu se rosteşte, iar îmbinarea de litere *ch* înainte de *e* sau *i* se pronunţă *кь*: cheie – кее; chiar – кяр.

2. Litera g se citeşte „ӂ" atunci când e urmată de vocalele *e* şi *i*: geamgiu – ӂямӂиу; gingie – ӂинӂие. Aceeaşi literă se pronunţă însă „г" atunci când e urmată de alte vocale sau de o consoană: gard – гард; ogor – огор; agud – агуд; lângă – лынгэ; gând – гынд; Magdalena – Магдалена. Dacă între litera *g* şi vocala *e* sau *i* se află litera *h*, această literă (h) nu se rosteşte, iar îmbinarea de litere *gh* înainte de *e* sau *i* se pronunţă *гь*: ghem – гем; ghindă – гиндэ.

3. Litera *i* redă atât sunetul *u* plin, cât şi sunetul *ŭ* scurt, adică ceea ce în alfabetul actual este redat prin trei litere diferite (и, й, ь): lin – лин; voios – войос; lupi – лупь.

4. Litera *x* se pronunţă „cs": axă – аксэ; a expedia – а экспедия.

5. Literelor *ю* şi *я* din alfabetul actual le corespund, în cel bazat pe grafia latină, îmbinările de litere *iu* (*юте* – iute, *пуюл* – puiul), *ea* (*дял* – deal, *ӂям* – geam) şi *ia* (*вяцэ* – viaţă, пяцэ – piaţă).

6. În alfabetul latin se mai folosesc (mai ales la reproducerea unor cuvinte din limbile străine) şi alte câteva litere: K k (ka) (kilogram, kilometru), Q q (chiu) (Quintilian – Квинтилиан); Y y (i grec) (Sylla – Силла), W w (dublu ve) (watt – ват; cowboy – ковбой) ş.a.

Iar acum, pentru a verifica cele însuşite, încercaţi a reproduce cu voce tare câteva rânduri dintr-o scrisoare de-a lui Ion Creangă adresată bunului său prieten Mihai Eminescu:

„Bădie Mihai,

Ai plecat şi mata din Ieşi, lăsând în sufletul meu multă scârbă şi amăreală.

...Această epistolă ţi-o scriu în cerdacul unde de atâtea ori am stat împreună, unde mata, uitându-te pe cerul plin cu minunăţii, îmi povesteai atâtea lucruri frumoase... frumoase...

Dar coşcogemite om ca mine, gândindu-se la acele vremuri, a început să plângă...".

Îndreaptă-ţi privirea şi auzul spre scrisul şi vorba lor, tinere cititor. Vorbeşte Istoria. Iar noi nu cerem altă limbă şi alt scris decât limba şi scrisul lui Creangă şi Eminescu.

„Tânărul leninist", 7 aprilie 1989

RESPECTÂND PRINCIPIILE ECHITĂŢII NAŢIONALE

La 5 aprilie a.c., a avut loc şedinţa grupului de lucru pentru efectuarea sondajului opiniei publice în problema grafiei limbii moldoveneşti, grup din care fac parte lingvişti de seamă, sociologi, reprezentanţi ai organelor de presă, specialişti în domeniul informaţiei, membri ai Comisiei interdepartamentale, deputaţi. Au fost luate în dezbatere chestiunile privind modul de realizare a sondajului, unele aspecte de ordin tehnic, precum şi principiile ce urmează a fi aplicate la interpretarea datelor statistice, care vor fi obţinute în curând.

S-a menţionat cu satisfacţie faptul că au răspuns la chestionar nu numai diverse grupuri de intelectuali, adică persoanele cele mai competente în problema supusă sondajului, ci şi mii de ţărani colhoznici, muncitori din sovhozuri, de la întreprinderi industriale ş.a.

Totodată, informăm cititorii că, prin publicarea chestionarului, n-am intenţionat, precum au înţeles unii, să desfăşurăm un plebiscit, la care să participe absolut toată populaţia matură din republică. După cum s-a afirmat nu o dată în presă, problema grafiei unei limbi e de competenţa savanţilor şi ar fi o sfidare, cel puţin, a bunului-simţ dacă cineva ne-ar impune s-o rezolvăm printr-un referendum sau plebiscit. Tocmai de aceea a fost inclus în chestionar răspunsul posibil „nu mă pot pronunţa hotărât”.

Încă un moment foarte important, asupra căruia ţinem să-i dumerim mai ales pe concetăţenii noştri de alte naţionalităţi. Chestionarul a fost publicat numai în moldoveneşte, întrucât suntem convinşi că problema în cauză urmează s-o decidă exclusiv purtătorii limbii moldoveneşti. Istoria civilizaţiei umane nu ne oferă niciun caz în care un popor să-i fi întrebat pe concetăţenii săi de altă limbă cu ce fel de litere să scrie. Ar fi un act premeditat de nesocotire a demnităţii moldovenilor, o încălcare grosolană a dreptăţii şi echităţii naţionale, dacă s-ar proceda la noi în modul cel mai necivilizat.

La şedinţa grupului de lucru s-a convenit, de asemenea, ca rezultatele sondajului, însoţite de un comentariu detaliat, să fie date publicităţii.

8 aprilie 1989

VREREA POPORULUI

În baza deciziei din 10 martie a.c. a Comisiei Sovetului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti pentru învăţământul public, ştiinţă şi cultură, Institutul de limbă şi literatură al A.Ş. a R.S.S. Moldoveneşti şi Uniunea Scriitorilor din Moldova au efectuat un sondaj al opiniei publice în problema grafiei limbii moldoveneşti.

Sarcina de a realiza această acţiune de importanţă majoră şi-a asumat-o un grup de lucru din care au făcut parte: Alexandru M. Dârul, doctor în ştiinţe filologice, director adjunct al I.L.L. al A.Ş. a R.S.S.M., membru al Comisiei interdepartamentale (preşedinte al grupului de lucru), Anatolie I. Ciobanu, doctor în ştiinţe filologice, profesor, şef al Catedrei de lingvistică generală şi romanică de la Universitatea de Stat „V. I. Lenin" din Chişinău, conducător al secţiei III a Comisiei interdepartamentale, Gheorghe A. Călcâi, candidat în ştiinţe filozofice, colaborator ştiinţific de bază al sectorului pentru sondajele opiniei publice al Secţiei de filozofie şi drept a A.Ş. a R.S.S.M., Gheorghe A. Bostan, candidat în ştiinţe fizico-matematice, docent la Catedra de limbaje algoritmice şi programare a Universităţii de Stat „V. I. Lenin", Victor D. Prohin, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, redactor-şef adjunct ai revistei „Nistru", deputat al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti, Anton G. Grăjdieru, membru al Uniunii jurnaliştilor din U.R.S.S., redactor al ziarului „Învăţământul public", deputat al poporului din Uniunea R.S.S., şi subsemnaţii.

La chestionarul sancţionat de Ion C. Ciobanu, preşedinte al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti, prim-secretar al comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, şi publicat în cele cinci ziare republicane („Moldova socialistă", „Literatura şi Arta", „Învăţământul public", „Viaţa satului", „Tinerimea Moldovei") cu un tiraj total de circa 700 de mii de exemplare, au răspuns până la ora actuală peste 100 de mii de oameni din toate colţurile republicii şi din afara ei. Am primit, totodată, şi un număr considerabil de scrisori adresate grupului de lucru, în care concetăţenii noştri de vârstă diferită şi de cele mai diverse profesii susţin fără nicio rezervă revenirea la scrisul latin – veşmântul firesc al maternei, iar foarte mulţi îşi exprimă nedumerirea în legătură cu tărăgănarea rezolvării problemelor stringente ale limbii moldoveneşti. Unii ne-au obiectat că nu toate familiile de moldoveni şi nu toţi membrii adulţi din familie au avut posibilitatea să se pronunţe în problema dată.

Mai întâi, ţinem să le mulţumim pe această cale tuturor celor care şi-au expus părerea, expediind chestionare pe adresa indicată, precum şi celor care ne-au trimis răvaşe de caldă susţinere.

În al doilea rând, precizăm încă o dată că nu am intenţionat să inaugurăm un plebiscit, ci să efectuăm doar un sondaj reprezentativ al opiniei publice în problema dată, ea fiind, precum s-a menţionat nu o dată în presă, de competenţa lingviştilor, a savanţilor filologi.

În al treilea rând, publicând chestionarul exclusiv în ziarele republicane moldoveneşti, am pornit de la ideea că ar fi cazul să aflăm opinia mai ales a persoanelor ce au abonat şi citesc permanent aceste publicaţii, pentru că anume această categorie de purtători ai limbii moldoveneşti e mai versată în problemele ce se discută în presă de 1a o vreme încoace, posedă mai bine forma literară actuală a limbii materne, ţine la graiul matern şi vrea să-l ştie în afara pericolului de degradare şi dispariţie. În plus, nu ne îndoim nici pentru o clipă că problema alfabetului îi priveşte numai pe purtătorii limbii moldoveneşti – lucru recunoscut chiar şi de adversarii alfabetului latin (a se vedea: A. Liseţki, *Trudnâe razdumia,* „Sovetscaia Moldavia" din 19.04.89, p. 3).

Există o idee preconcepută şi neîntemeiată, fireşte, precum că persoanelor de altă naţionalitate din republică le-ar veni mai uşor să ne înveţe limba cu alfabetul rusesc. Editura „Lumina" le va pune în curând la dispoziţie un manual pentru autodidacţi cu caractere slave. Pe de altă parte, unele persoane (de exemplu, un grup de cadre didactice de la Institutul de Arte) s-au convins realmente că limba noastră se învaţă mai lesne dacă e transpusă în veşmântul ei grafic firesc, cel latin (a se vedea: „Literatura şi Arta" din 13 aprilie curent, p. 2).

Numărul de răspunsuri primite e suficient pentru a formula anumite concluzii de ordin sociolingvistic, ceea ce şi facem în rândurile de mai jos.

Coraportul procentual dintre grupurile sociale-profesionale e următorul: colhoznicii, muncitorii din alte unităţi agricole (sovhozuri, asociaţii, complexe etc.) şi muncitorii de la întreprinderi industriale constituie circa 22 de procente din totalul celor chestionaţi, reprezentanţii muncii intelectuale (ingineri, tehnicieni, pedagogi, colaboratori ştiinţifici, scriitori, ziarişti etc.) – 61 de procente, iar elevii claselor superioare şi studenţii – 17 procente. Faptul că prevalează numeric grupurile de intelectuali nu trebue să ne mire. Vorba e că tocmai aceştia sunt cei mai competenţi în problema specifică a scrisului, anume ei au înţeles că scrisul latin redă mai exact sistemul de foneme şi structurile morfologice (formele gramaticale ale cuvintelor, cuvintele-derivate) ale limbii moldoveneşti, care este, indiscutabil, una din descendentele limbii lui Vergilius şi Ovidius. Pe de altă parte, faptul că mai bine de 1/5 din cei chestionaţi o constitue reprezentanţii muncii fizice infirmă categoric ideea speculată nu rareori în presa de limba rusă din republică precum că revendicarea alfabetului latin ar fi doar un moft al unei „grămăjoare de intelectuali" („kuciki intelligentov"), al unor „persoane ambiţioase" („ambiţioznâh licinostei") etc.

Că mişcarea pentru revenirea la scrisul latin a cuprins nu numai capitala noastră o demonstrează convingător faptul că 56 de procente din totalul ches-

tionarelor ne-au parvenit din localităţile rurale şi centrele raionale, în fond, din raioanele centrale şi cele de nord ale republicii, iar circa 300 de scrisori – din afara hotarelor republicii. Desigur, fierberea cea mai mare e la Chişinău, ceea ce şi-a găsit expresie în cele 39,5 procente din numărul total de participanţi la chestionare. Totodată, făcând acest sumar bilanţ, nu putem trece cu vederea faptul că la Bălţi, Tiraspol şi Bender au ajuns la destinatari doar 4,5 procente din totalul chestionarelor. Una din explicaţiile acestui fapt ar fi, probabil, caracterul etnic eterogen al acestor urbe, lipsa totală sau aproape totală a creşelor şi şcolilor moldoveneşti şi, drept consecinţă, lipsa condiţiilor pentru funcţionarea limbii oficiale a republicii în diverse sfere sociale.

Coraportul după grupurile de vârstă e următorul:

1) persoanele de 16-18 ani alcătuiesc 12,75 procente;

2) de 19-25 ani – 14,78 procente; 3) de 26-50 de ani – 58,78 procente; 4) peste 50 de ani – 13,67 procente. Precum se poate vedea din cifrele citate, o bună parte o constitue persoanele în vârstă de la 26 până la 50 de ani (58,78 procente), adică acei care şi-au făcut studiile medii şi universitare mai înainte, poate că au uitat limbile străine învăţate pe vremuri şi, cu toate acestea, au ţinut să-şi spună cuvântul în problema investigată. Este edificator faptul că numărul celor ce pledează pentru trecere la alfabetul latin aproape că nu diferă de la un grup de vârstă de altul: 1) 98,39 procente; 2) 99,23 procente; 3) 99,43 procente; 4) 99,39 procente. Prin urmare, sunt neîntemeiate temerile că persoanele ce nu sunt astăzi elevi sau studenţi nu vor putea însuşi în scurt timp scrisul cu caractere latine şi vor rămâne analfabete.

Apropo, e lipsită de orice temei afirmaţia profesorului A. Liseţki cum că „alfabetul român ar fi mai complicat şi conţine numeroase semne diacritice" („bolee slojnâi, s mnogocislennâmi diakriticeskimi znakami", „Sovetskaia Moldavia" 19.04.89, „bolee slojnâi rumânskii alfavit", „Vecernii Kişinev", 14.04.89 g.). Se vede cale de o poştă că avem de a face cu o incompetenţă crasă şi cu încă o încercare din atâtea altele, găzduite cu mult drag de publicaţiile citate, de a dezinforma şi intimida cititorul. Căci acelaşi autor, în varianta articolului publicat în „Sovetskaia Moldavia", substituind (tertip demagogic foarte căutat de la o vreme, mai ales la istorici, jurişti şi alţi veterani) cuvântul identitate („identicinosti") prin indentificare („indentifikaţia") şi mai adăugând o frază de concluzie (fără fapte, desigur): „Aşa dar, e vorba despre o reorientare strategică nu numai a politicii lingvistice" (Таким образом, речь идет о стратегической переориентации не только языковой политики), ne fericeşte cu „chipul duşmanului" gata copt şi bun de dus... ca pe vremuri, mult jinduite azi de către unii. Şi iată că numai la trei zile după „adânca revelaţie" a profesorului de istorie urmează numaidecât alte „cugetări", la fel de „profunde" şi „vigilente", de data aceasta, cele ale unui veteran al muncii. Le citām fără comentarii: „Некоторые представители интел-

лигенции склонны под видом развития молдавского языка румынизировать его. А этого нельзя допустить. Молдавское государство, а, следовательно, и молдавский язык (ce logică de fier! – *I.D.*, *N.M.*) возникли гораздо раньше румынского...” („Вечерний Кишинев”, 21.04.89).

Adepţii alfabetului latin sunt acuzaţi şi astăzi, ca şi pe vremuri, de românizarea limbii moldoveneşti (şi aceasta are loc după ce savanţii au demonstrat identitatea lingvistică moldo-română), sunt calificaţi de unii doctori în jurisprudenţă drept „românizatori contemporani” (a se vedea: В. Яковлев, *Нужен взвешенный подход*, „Советская Молдавия” din 1 decembrie 1988, p. 2). Cineva ar putea să ne replice că în acest fel se manifestă pluralitatea de opinii, la care vom răspunde că pluralitatea socialistă de opinii presupune, după cum spunea M. S. Gorbaciov, conştiinciozitate, competenţă, veridicitatea faptelor. În cele citate mai sus, precum e lesne să te convingi, nu numai acestea sunt lipsă, ci şi un anume profesionalism, şi chiar onestitate, moralitate, fără de care ştiinţa riscă să dispară (D. S. Lihaciov).

Să revenim la problema scrisului. Nu sunt „numeroase”, ci doar patru semne diacritice: trei puse de asupra literelor (ă, î, â, i, j) şi unul sub litere (ş, ţ). Graţie acestui procedeu, precum şi altor câteva avantaje, despre care a fost vorba nu o dată în presă, varianta dată a scrisului latin e cea mai perfectă şi mai eficientă sub aspect didactic. Ca dovadă a celor spuse vom cita un fragment dintr-o scrisoare adresată de familia Mardari din Chişinău membrilor grupului de efectuare a sondajului sociolingvistic: „Vă mulţumim pentru cele publicate. Aşteptarea noastră n-a fost zadarnică, sufletele noastre rănite au fost în sfârşit încălzite de un răsărit de soare. Ca să putem scrie acest răvaş, a fost deajuns să citim atent consultaţia *Noţiuni generale...* publicată în ziare. Nu avem nevoie de o perioadă de tranziţie de şase luni. Ne închinăm de sănătate.

Familia Mardari”.

Scrisori similare (cu alfabet latin) sosesc cu zecile şi cu sutele zilnic la redacţiile ziarelor şi revistelor republicane. Faptul că lumea acceptă acest alfabet îl confirmă şi cele peste 100 de mii de cărţi poştale sosite până în prezent la Uniunea Scriitorilor cu dorinţa de a abona „Glasul”, precum şi majoritatea (până la ora actuală) din abonaţii săptămânalului „Literatura şi Arta”, care şi-au exprimat dorinţa de a-l citi cu caractere latine. În acelaşi sens trebue înţelese, de asemenea, cele circa 400 de mii de voturi pentru alfabetul latin, adunate în portofoliile redacţiilor în timpul discutării în presă a problemei scrisului şi după publicarea primelor două proiecte de legi, cele 20 de mii de abonamente făcute pentru opera lui Ion Druţă în patru volume cu caractere latine ş.a. Prin urmare, lumea nu se teme că ar putea rămâne analfabetă sau că va trebui să depună ani de zile eforturi pentru a însuşi citirea şi scrierea cu alfabet latin.

Dacă ţinem cont de cele spuse, atunci devine clar de ce mai mult de 3/4 din cei chestionaţi (76,71 procente) au răspuns că este suficient un an pentru a se reveni la scrisul latinesc. 18,80 procente socot că sunt necesari doi ani şi numai 4,47 procente consideră că s-ar cere o perioadă de tranziţie mai mare de doi ani. Foarte mulţi însă, referindu-se, probabil, la aspectul pur didactic al problemei, au scris (atât pe anchetele decupate, cât şi în scrisori aparte) că e nevoie numai de câteva ore sau de numai câteva zile pentru a însuşi principalele reguli de scriere cu caractere latine.

Posibil că o parte oarecare din moldoveni manifestă o atitudine circumspectă faţă de alfabetul latin şi chiar neîncredere în puterile lor din simpla lipsă de obişnuinţă, pentru că noi aproape că nu recurgem la limbile străine, mai ales la forma lor scrisă.

Acum 150 de ani Mihail Kogălniceanu se adresa cititorilor „Catehizmului", întâia carte tipărită integral de Neofit Scriban în 1832 cu litere latine: „Rugăm numai pre cititorii noştri să nu se sperie de greutăţile ce vor afla la schimbarea aceasta, să gândească că aceste greutăţi vin numai din nedeprindere, că literele latine sunt mai puţine la număr, mai uşoare, mai potrivite cu haracterul limbii noastre şi că fără ele niciodată nu vom putea avea o gramatică bună şi regulată". Frumos îndemn şi pentru cititorii noştri de azi.

Ceea ce merită a fi menţionat îndeosebi e că majoritatea covârşitoare din cei chestionaţi (99,33 procente) au susţinut părerea savanţilor şi decizia Comisiei interdepartamentale de a se reveni la scrisul cu litere latineşti şi doar 0,39 procente n-au susţinut această revendicare, iar 0,28 procente nu s-au putut pronunţa hotărât.

În concluzie, ţinem să aducem cele mai calde mulţumiri docentului Gheorghe A. Bostan şi studenţilor universitari, care, jertfindu-şi timpul şi puterile atât de necesare lor în ajun de examene, sesiunea de vară, au realizat partea tehnică a sondajului în termen şi într-un mod cât se poate de profesionist.

27 aprilie 1989

ORTOGRAFIE ŞI ORTOEPIE PE POTRIVA FIRII

Oricine ştie că ortografia se ocupă de regulile de scriere corectă, iar ortoepia – de regulile de rostire corectă. Începând cu deceniul şase al secolului nostru, savanţii i-au întors poporului nostru clasicii literaturii, care sunt comuni cu ai poporului român. Pe Eminescu, adică, pe Creangă, Alecsandri, Kogălniceanu, B.-Petriceicu Hasdeu ş.a. Comunitatea clasicilor a fost recunoscută atunci, comunitatea (mai precis, identitatea) limbii însă nu. Se lăsa să se creadă că ei ca şi cum ar fi scris în două limbi: cu dreapta – în moldovenească, cu stânga – în română sau invers. Abia la finele lui 1988 Comisia interdepartamentală de pe lângă Sovietul Suprem al R.S.S.M. a avut curajul să declare răspicat că nu se mai poate tolera minciuna sfruntată cum că moldoveneasca şi româna ar fi două limbi diferite, că e vorba de una şi aceeaşi limbă moldo-română.

În august 1957, când a fost adoptată ortografia de care ne mai folosim şi astăzi, ea a însemnat o etapă cu adevărat înnoitoare în raport cu primitivismul grafic ce exista până atunci. Reîntoarcerea clasicilor implica, fireşte, şi revenirea la normele literare, cristalizate în opera lor. Însă dată fiind „teoria celor două limbi”, ortografia trebuia să reflecte, volens-nolens, „specificul” limbii vorbite de noi, trebuia să se deosebească, adică, prin ceva de cea de dincolo. De aici – o serie de inconsecvenţe la scrierea unor cuvinte sau forme gramaticale: *cetăţan* (în loc de *cetăţean*), dar *cetăţeni*; *orăşan* (în loc de *orăşean*), dar *orăşenesc*; *prăşesc*, dar *să prăşască* (în loc de *să prăşească*); *ostăşască* (în loc de *ostăşească*), dar *ostăşeşti*; *aranjez*, dar *aranjază* (în loc de *aranjează*); *greşală* (în loc de *greşeală*), dar *greşeli*; *să conciapă*, dar *să priceapă*, *să perceapă* ş.a.m.d.

Amintim, de asemenea, că litera ӂ, care redă cu totul alt sunet decât litera ж (j), a fost introdusă abia în mai 1967. Prin urmare, cuvintele ce conţineau sunetul ӂ erau pronunţate de majoritatea vorbitorilor greşit. Cu atât mai mult că cineva încerca să ne convingă de-a lungul anilor că în limba moldovenească totul se rosteşte aşa cum se scrie.

Principiul acesta însă nu e universal. La noi se rosteşte aşa cum se scrie în majoritatea, dar nu în toate cazurile. Astfel, scriem *еу, ел, епуре, кее, фемее,* însă pronunţăm corect *йеу*, *йел*, *йепуре*, *кейе*, *фемейе*. Scriem *пятрэ, пяцэ, вяцэ, а пери, белорус, советик, верме, фер, фербе* ş.a., însă urmează să pronunţăm corect *пьатрэ, пьацэ, вьяцэ, а пьери, бьелорус, совьетик, вьерме, фьер, фьербе* ş.a.

Reiese, aşadar, că ortoepia noastră nu coincide în mod absolut cu ortografia noastră. Unde mai pui că nici ortografierea multor cuvinte şi forme nu e cea care

ar trebui să fie, daca ţinem cont de faptul că actuala ortografie a fost elaborată în perioada stagnării.

Şi lumea care ştie toate acestea – scriitorii, savanţii, ziariştii ş.a. – protestează într-un mod original: scriu cuvintele nu aşa cum cere ortografia în vigoare, ci aşa cum le dictează simţul lor lingvistic, aşa cum le sugerează moştenirea clasică, precum şi modelele de vorbire populară nealterată. De bună seamă, de vreme ce scriitorii clasici făceau uz de formele eufonice *seară, seamăn, searbăd, ţeapă, ţeapăn, ţeava, ţevi, zeamă, reazem* ş.a., de ce noi să promovăm cu o îndărătnicie inexplicabilă scrierea şi pronunţarea de tipul *sară, samă, samăn, sarbăd, ţapă, ţapăn, ţăvi, zamă, razem* ş.a.? Dacă ei scriau şi rosteau *să dea, să ia, să bea, să preia, să reia, să stea, să vrea,* de ce noi să perseverăm a scrie şi a pronunţa *să dee, să ee, să bee, să preee, să reee, să stee, să vree*? Dacă un popor întreg rosteşte *a intra, a introduce, a umbla, a mulţumi, a umfla,* de ce noi să continuăm a cere să se scrie şi să se rostească *a întra, a întroduce, a îmbla, a mulţămi, a înfla*? Şi dacă un popor de moldoveni rosteşte palatalizat *v'erme*, *v'espe* sau *j'erme*, *j'espe*, *ch'iatră*, *ch'iere*, *ş'ierbe*, *ş'ier*, fiţi siguri că pronunţarea şi scrierea literară ar trebui să fie *vierme*, *viespe*, *piatră*, *piere*, *fier*, *fierbe*.

Altminteri spus, ortografia noastră în vigoare necesită schimbări urgente. Ea trebuie nu numai să legifereze scrierea adecvată a unor cuvinte, ci şi să ne sugereze pronunţarea lor corectă. Cel puţin din motivul că ne lipsesc cu desăvârşire normele ortoepice. Ca să nu mai vorbim de faptul că elevii nu pot respecta un regim ortografic şi ortoepic unic, când peste tot se scrie şi se pronunţă altfel.

Institutul de limbă şi literatură de la A.Ş. din R.S.S.M. întreprinsese în toamna anului trecut o tentativă de a revizui normele ortografice în vigoare. Mişcarea legitimă pentru revenirea la haina firească a limbii noastre – grafia latină – a amânat pentru un răstimp apariţia acestei lucrări. Lumina grafiei latine, ce răzbate din ce în ce mai pronunţat printre norii ce se abătuseră asupra ei, ne întăreşte convingerea că vom avea o ortografie şi o ortoepie pe potriva firii graiului nostru strămoşesc. Căci dacă a fost recunoscută oficial identitatea limbii, trebuie recunoscută oficial şi identitatea grafiei – a alfabetului, a ortografiei, precum şi a ortoepiei. *Terţium non datur* – o a treia soluţie nu există, cum ziceau strămoşii noştri romani. Deci mai multă lumină!

„Tânărul leninist", 5 mai 1989

REVENIREA LA IZVOARE*

Mergeam deunăzi într-un taxi discutând proiectul proaspăt tipărit al Legii cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină. La un moment dat taxistul, în aparenţă indiferent, ne întreabă franc:

– Adică ce, degrabă vom trece la limba latină?

Din păcate, pe parcursul discutării problemelor de limbă, mulţi şi-au făcut impresia greşită, nu fără influenţa unor persoane prost intenţionate, că se pune la cale înlocuirea limbii materne a moldovenilor printr-o limbă „nouă" – limba latină. În realitate, aşa cum se subliniază chiar în titlul ultimului proiect de lege „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină", e vorba doar de revenirea de la scrisul actual cu litere ale alfabetului rusesc la scrisul cu litere latine. Spunem „revenire" pentru că anume în această haină grafică s-au cristalizat, în cea de-a doua jumătate a sec. XIX, normele literare ale limbii noastre, anume în această grafie şi-au făurit opera lor nemuritoare clasicii literaturii moldo-române C. Negruzzi, A. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, precum şi reprezentanţii de frunte ai literaturii moldoveneşti din Basarabia de până la 1940 (Em. Bucov, A. Lupan, G. Meniuc, L. Deleanu, N. Costenco, A. Robot, T. Nencev ş.a.), iar în R.A.S.S.M. (în perioada dintre 1932-1938) – pionierii literaturii sovietice moldoveneşti N. Marcov, C. Coşărău, M. Andriescu, L. Corneanu ş.a. La scrisul pe care reuşiseră să-l folosească parţial şi pe care îl mai ţin minte buneii şi părinţii noştri.

În 1956-1957 i-am redat poporului limba literară a clasicilor noştri. Pe atunci însă n-am reuşit să ne întoarcem întru totul la izvoarele limbii literare – la scrisul ei latin. Proiectul legii în discuţie vrea să pună capăt acestei necorespunderi între grafie şi caracterul romanic, ca structură şi origine, al limbii noastre. Clasicii au făurit o limbă literară, nu două, folosind totodată unul şi acelaşi alfabet, cel întemeiat pe grafia latină. Recunoscând identitatea limbii clasicilor cu limba lui Grigore Vieru şi Ion Druţă, trebuie, indiscutabil, să recunoaştem identitatea alfabetului lui Eminescu şi Creangă cu cel al lui Vieru şi Druţă. Iată de ce sunt cel puţin ridicole încercările unor persoane de a inventa un nou alfabet, cu semne diacritice puse aiurea, numai ca să nu semene cu cel folosit de clasici. Iată de ce trebuie respinse înseşi apelurile prin care suntem îndemnaţi să ne gândim şi să cântărim încă o dată ce completări ar putea exista la alfabetul propus de lege.

---

* Coautor – Ion Dumeniuk.

E clar pentru toţi oamenii de bună-credinţă că aici nu avem ce adăuga, completa, schimba, precum n-au avut ce schimba cubanezii, cilienii ş.a. în alfabetul spaniol, americanii, canadienii, australienii – în cel englez ş.a.m.d.

Grafia latină, cunoscută pe aceste meleaguri de răstrămoşii noştri geto-daci încă până la cuceririle romanilor, perpetuată apoi odată cu limba cuceritorilor şi cu asimilarea populaţiei autohtone şi după destrămarea Imperiului Roman, izgonită, începând aproximativ cu sec. X, din biserică, iar apoi, parţial – şi din cancelaria domnească, şi înlocuită prin cea slavă (odată cu introducerea limbii slavone ca limbă oficială), n-a dispărut totuşi complet din conştiinţa poporului. Astfel, dacă primul document atestat de limba moldovenească scris cu litere slave se referă la 1521 (e vorba de *Scrisoarea boierului Neacşu din Câmpulung*, un alt prim document de limba moldovenească scris de acum cu litere latine, ţine de anul 1593 (e vorba de rugăciunea „Tatăl nostru", redată în grafia latină de marele logofăt moldovean Luca Stroici). Urme de întrebuinţare a acestei grafii le atestăm şi în secolele următoare, ajungând până la 1860, când în cele două principate Dunărene (Valahia sau Ţara Românească şi Moldova) ea a fost acceptată oficial, iar în Basarabia, alipită în 1812 la Rusia, fiind folosită doar sporadic.

Revenind la grafia latină, revenim de fapt la izvoarele limbii noastre – una din descendentele limbii latine.

Care sunt avantajele trecerii scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină?

Mai întâi de toate, ar trebui să ştim că un alfabet bine gândit nu e o simplă înşirare de semne grafice (litere), care nu ar avea niciun fel de legătură între ele. Dimpotrivă, semnele grafice se aseamănă unele cu altele nu numai prin configuraţia lor, ci şi prin funcţiile pe care le îndeplinesc (comparaţi literele din alfabetul latin: *a* şi *ă;* c*a*rte – c*ă*rţi; *t* şi *ţ*: ta*t*ă – ta*ţ*i; *s* şi *ş*: co*s* şi co*ş*i ş.a.).

Un alcătuitor de alfabet întotdeauna ţine cont de specificul foneticii şi gramaticii limbii pe care urmează să le redea. În această ordine de idei, impresionează geniul şi intuiţia de care au dat dovadă atunci când ştiinţa fonetică nici nu se înfiripase încă, la întocmirea alfabetelor pentru limbile respective, marii cărturari Mesrop Maştoţ, creatorul alfabetului armean, şi fraţii Kiril şi Metodiu, creatorii alfabetului slav. Când a fost transplantat în alt mediu, adică aplicat la o limbă de tip romanic, cum e limba noastră, alfabetul slav, creat iniţial doar pentru vechea slavă, limbă moartă astăzi, nu mai reflecta la fel de bine specificul limbii romanice de răsărit. Toate strădaniile generaţiilor ulterioare de cărturari de a-l perfecţiona, de a-l „ajusta" la structura fonetică şi gramaticală a limbii noastre n-au avut sorţi de izbândă. Nici eforturile de dată relativ recentă de a adapta varianta rusească a alfabetului chirilic la limba moldovenească (eliminarea semnului tare, a lui *ë* şi *щ*, introducerea în alfabet a lui ӂ, un semn inventat) nu s-au încununat de succes. Alfabetul slav nu corespunde şi nu redă adecvat specificul fonetic şi gramatical al limbii noastre. De aici veşnicele dificultăţi la scrierea şi pronunţarea cuvintelor şi

a formelor lor gramaticale, de aici regulile ortografice alogice şi inconsecvente, ce necesită o memorizare mecanică, nu o însuşire conştientă. Despre toate acestea s-a scris mult în presa noastră, s-au analizat numeroase cazuri concrete, fapt care ne scuteşte de a cita şi comenta alte exemple.

Scrisul latin va reflecta mai bine unitatea formelor gramaticale ale unuia şi aceluiaşi cuvânt la declinare şi conjugare sau a cuvintelor înrudite. El va menţine în mare măsură legătura formelor actuale cu cele originare. Pe baza lui regulile ortografice vor fi mai consecvente, argumentate, se va exclude însuşirea mecanică a multora dintre ele. Se va ameliora mult şi pronunţarea, care astăzi se află într-o situaţie critică din cauza influenţei pronunţării din limba rusă şi a folosirii aceluiaşi scris.

Vom rămâne analfabeţi într-o zi, cum ne speriau unii? Nicidecum. În primul rând, pentru că alfabetul latin îl cunoaştem din şcoală de la lecţiile de limbă străină, precum şi de la cele de fizică, matematică, chimie ş.a., unde sunt folosite simbolurile respective. În al doilea rând, pentru că el poate fi învăţat într-o oră-două.

Cei care n-au avut ocazia să vadă vreodată un text în limba noastră tipărit sau scris cu litere latine se alarmează la început, mai ales că au fost nu o dată speriaţi cum că vor rămâne analfabeţi. E destul însă să le aduci la cunoştinţă cele câteva reguli elementare de citire, că sindromul fricii dispare. Un elev din clasa a V-a, de pildă, după ce i s-a explicat că literele latineşti *c* şi *g*, urmate de vocalele *e* şi *i*, se pronunţă respectiv ca ч şi ж (cerc, circ; ger, ginere), iar aceleaşi litere urmate de *a, o, i, ă, î* sau de o consoană oarecare se citesc ca literele ruseşti к şi г (cor, gata), a exclamat triumfător: „Păi, nu e dracul atât de negru cum îl fac babele”. De bună seamă, pentru cel ce posedă limba maternă nu prezintă mari dificultăţi deprinderea citirii unui text transpus cu caractere latine. Se înţelege de la sine că este nevoie de o familiarizare cât de cât cu alfabetul şi cu principalele reguli de citire şi scriere. În acest scop va fi publicată în curând cu tiraj de masă o carte nu prea mare ca volum, intitulată *Să citim, să scriem cu litere latine* de Vitalia Vangheli-Pavlicenco şi Vlad Pohilă, din care cititorii de toate vârstele vor afla mai tot de ce vor avea nevoie la etapa iniţială de însuşire a scrisului latin. Zilele acestea a apărut *Limba noastră* de Alexei Mateevici transpusă cu caractere latine cursive, în curând vor vedea lumina tiparului cele două volume de *Scrieri* ale lui Ion Creangă, va începe tipărirea cu caractere latine a săptămânalului „Literatura şi Arta” ş.a. Toate acestea, suntem siguri, vor contribui în mare măsură la iniţierea maselor de oameni în „tainele” scrisului latin. Iată de ce nu avem nicio îndoială că toţi moldovenii ce ţin la limba şi cultura lor naţională vor împărtăşi bucuria întâlnirii cu scrisul latin al clasicilor. Înţelegem, desigur, că cele mai mari dificultăţi va avea de învins populaţia din raioanele transnistrene, unde sunt puţine şcoli şi creşe moldoveneşti, nu se citesc ziare, reviste şi cărţi în graiul matern, iar posedarea limbii literare moderne lasă mult de dorit. Soluţia e una: să-şi schimbe

atitudinea faţă de limba maternă, să obţină deschiderea de creşe şi şcoli, să aboneze presa periodică şi s-o citească mai mult. Cu alte cuvinte, să revină la viaţa normală a unei colectivităţi etnice, cu toate atributele ei: limbă, cultură naţională ş.a. Aceasta e cu atât mai necesar, cu cât suntem siguri că în cele din urmă va fi decretată statalitatea limbii moldoveneşti. De înţelegerea acestora e necesar să se pătrundă în primul rând conducerea raioanelor respective, intelectualitatea, cărora le revine marea sarcină de a explica populaţiei semnificaţia politică şi culturală a acestui act istoric, de a o ajuta să se familiarizeze cu noul sistem de scriere, de a-i inspira încredere în forţele proprii.

În continuare ne vom referi la unele articole ale proiectului de lege în discuţie, formulând câteva observaţii critice şi sugestii în scopul perfecţionării lui.

În procesul de elaborare a proiectului de care ne ocupăm articolele 4 şi 5 aveau alte formulări. Citindu-le în forma în care sunt date publicităţii, am avut impresia că de la un timp încoace ne cam paşte sindromul egalităţii cu orice preţ, chiar şi atunci când, obiectiv, ea nu poate fi; că se recurge uneori la jocul de-a democraţia, ignorându-se astfel anumite realităţi cunoscute. Să încercăm a demonstra cele susţinute.

Articolul 4 al proiectului intenţionează să consfinţească pe cale legislativă o situaţie, am zice, improprie unei legi – editarea (la dorinţa unor cititori şi autori) a ziarelor, revistelor, cărţilor şi cu folosirea alfabetului de care facem uz în prezent. Într-un articol publicat recent s-a şi făcut propunerea de a extinde acţiunea articolului 4 şi asupra şcolii de toate gradele.

Trebuie să fim însă de acord că un asemenea mod de prezentare a prescripţiilor legislative contravine însuşi conceptului de lege. În plus, adoptat în forma propusă de proiect, articolul 4 va crea în mod artificial dificultăţi considerabile în sfera activităţii editoriale şi în cea a învăţământului, va necesita cheltuieli suplimentare nejustificate. Pentru că va trebui să fie dublate redacţiile ziarelor şi revistelor, colectivele de lucrători ai editurilor, de învăţători, încăperile (clasele) pentru elevi, seturile de manuale ş.a. O concesie, în acest sens, dar numai în sfera presei periodice (în sensul că ele nu vor trece într-o zi toate, ci pe rând), poate fi admisă doar pentru etapele de tranziţie (1990-1995), prevăzute de articolul 3 al proiectului. Căci nu e raţional şi nici gospodăreşte să edităm cărţi, manuale, dicţionare ce vor avea o circulaţie restrânsă după 1995. Credem că cei şase ani sunt prea destui pentru a se trece definitiv la alfabetul latin în principalele sfere ale vieţii şi activităţii oficiale. Cât priveşte comunicarea neoficială, particulară, interpersonală, aici oricine va fi liber să scrie cum doreşte.

Aşa cum e formulat, articolul 4 se bate cap în cap cu articolul 6, prin care va fi abrogată, adică declarată nevalabilă, legea din 1941. Şi atunci ne întrebăm: legea ce urmează a fi adoptată în curând va fi sau nu lege în sensul adevărat al acestui cuvânt? Va fi sau nu va fi anulată legea din 10 februarie 1941, prin care

moldovenilor din fosta Basarabie li s-a impus, într-un răstimp de mai puţin de trei săptămâni, un alfabet pe care ei nu-l ştiau şi nu l-au folosit timp de 22 de ani?

Propunem ca articolul 4 să fie redactat mai concis şi mai exact în felul următor: „În perioada de tranziţie (1990-1995), la solicitarea cititorilor, se admite a tipări unele publicaţii periodice şi cu alfabetul în vigoare”. Formulat în felul acesta, cu indicarea neapărată a perioadei de tranziţie, articolul în discuţie va căpăta o ţinută de lege, el nu va frâna şi tărăgăna la nesfârşit, ci din contra, va accelera şi va susţine procesul de alfabetizare a diverselor grupuri de purtători ai limbii moldoveneşti.

Necesită o precizare, de asemenea, articolul 5, în care se spune că tot ce s-a publicat cu caractere slave rămâne în vigoare şi funcţionează ca şi cele editate cu caractere latine. Realitatea, suntem siguri, va fi alta. Odată cu trecerea principalelor sfere de cultură şi de activitate la noua grafie şi ortografie, adică odată cu alfabetizarea generală a populaţiei moldoveneşti din republică, textele tipărite cu actualul alfabet vor fi, desigur, mai puţin întrebate (şi e firesc să fie aşa), ele nu vor putea funcţiona „la fel ca şi cele editate cu caractere latine”. E altceva că ele vor rămâne în tezaurul spiritual al poporului, vor recurge la ele cei care vor studia istoria culturii moldoveneşti, precum recurgem astăzi la monumentele scrise cu chiriliţa propriu-zisă, la opera lui Varlaam şi Dosoftei, la cea a cronicarilor noştri ş.a. Ceea ce s-a scris la noi cu caractere slave până la trecerea la grafia latină va dăinui în veci şi în sensul că nu va fi nimicit, ars, cum s-a procedat alte dăţi. Pentru că moldovenii vor cunoaşte şi alfabetul actual, dat fiind că vor continua să înveţe şi să posede limba rusă.

Articolul 5 ar trebui deci formulat astfel: „Textele ştiinţifice, operele literare, ziarele, revistele, editate în limba moldovenească cu scrisul slav (rusesc), rămân în tezaurul spiritual al poporului şi sunt ocrotite de stat ca monumente de cultură ale poporului moldovenesc”.

În rest, considerăm că proiectul de lege pus în discuţie e bine întocmit şi poate fi prezentat Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti spre aprobare.

Diferitele anchete şi sutele de mii de scrisori şi semnături pentru susţinerea alfabetului latin sunt o mărturie a vrerii colective a purtătorilor limbii moldoveneşti. Revenirea la grafia latină readuce graiul nostru strămoşesc în albia lui firească şi este un act demn de perioada de primeniri revoluţionare pe care o trăim.

27 mai 1989

UN ACT DE ECHITATE NAŢIONALĂ

Trăim clipe cu adevărat istorice pentru destinul limbii şi scrisului nostru. Urmaşii vă vor invidia nu numai pentru faptul că aţi fost martori ai acestor evenimente semnificative, ci şi pentru că n-aţi fost nişte contemplatori pasivi ai lor. Dovadă sunt numeroasele voastre scrisori întru susţinerea identităţii şi statalităţii limbii noastre şi a revenirii la grafia latină, scrisori, o parte dintre care sunt publicate chiar în numărul de faţă al ziarului „Tânărul leninist".

La 31 mai a.c. a luat sfârşit discutarea publică a proiectelor de legi „Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldoveneşti" şi „Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite de pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti". Discuţia însă va fi reluată în cadrul comisiilor permanente ale Sovietului Suprem şi la sesiunea ordinară a Sovietului Suprem al R.S.S.M., dat fiind că pe marginea proiectelor menţionate au fost făcute extraordinar de multe propuneri, de la cele mai judicioase până la cele mai năstruşnice. Ele, comisiile, trebuie să dea dovadă de o consecvenţă extraordinară la alegerea grâului de neghină.

Iar la 19 mai a.c. Prezidiul Sovietului Suprem al republicii a adoptat hotărârea de a publica al treilea proiect de lege cu privire la limbă şi anume – „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină", proiect care urmează să fie discutat pe larg până la 20 iunie a.c. Prin cele 6 articole, proiectul de lege prevede revenirea la grafia latină pe etape. Prima etapă cuprinde perioada 1990-1993. În acest răstimp se va completa baza tehnico-materială şi poligrafică a tuturor instituţiilor, editurilor, vor fi editate manualele pentru şcoală, se vor reprofila cadrele respective, vor trece la noua grafie toate şcolile de orice rang, se va purcede la elaborarea documentaţiei în sferele principale de activitate. Etapa a doua, de încheiere, cuprinde perioada 1994-1995 şi se va încheia cu trecerea definitivă la grafia latină a tuturor verigilor din viaţa social-politică, economică şi culturală a republicii.

În perioada de tranziţie vor funcţiona ambele alfabete. După trecerea definitivă, tot ce avem noi mai de preţ şi a fost editat cu alfabet slav va rămâne în patrimoniul culturii poporului moldovenesc alături de vestigiile lui cele mai sacre.

„Ce vom avea noi de câştigat odată cu trecerea la alfabetul latin? Oare pământul nostru va rodi mai mult? Oare copiii noştri vor deveni mai cărturari, mai deştepţi?", cam aşa mă întreba nu demult o corespondentă voluntară de prin părţile Râbniţei.

Vom avea de câştigat negreşit (dacă e vorba să măsurăm totul cu ajutorul cântarului material). Savanţii au demonstrat că alfabetul latin corespunde mai bine foneticii şi gramaticii limbii moldoveneşti decât alfabetul slav. Regulile de scriere vor deveni mai logice. Se va menţine unitatea scrierii cuvintelor înrudite şi a formelor gramaticale ale aceluiaşi cuvânt. Nu se vor mai confunda cuvintele moldoveneşti cu cele ruseşti. Se va pune stavilă împrumuturilor inutile. Se va corija, odată cu scrierea mai adecvată, pronunţarea moldovenească. Va fi restabilită baza articulatorie normală a vorbitorilor de limba moldovenească, astăzi în mare măsură dereglată.

Se va realiza un mare act de echitate socială şi naţională: vom reveni la scrisul clasicilor noştri, haina firească a limbii noastre, în care s-au cristalizat normele limbii literare contemporane. Vom reveni la alfabetul de care au fost lipsiţi în 1938 şi în 1941 bunicii noştri. Va fi respectată la maximum demnitatea naţională a unui popor de origine romanică.

E mult? E puţin? Chiar numai creşterea nivelului de cărturărie al tinerei generaţii e o chezăşie că fiecare ne vom achita mai bine de datoriile noastre la locul concret de muncă. Ceea ce înseamnă că şi pământurile noastre vor da o roadă mai mare, şi copiii noştri vor fi mai deştepţi. Iar aceasta, după ferma mea convingere, e destul de mult.

„Tânărul leninist", 2 iunie 1989

DIN PUNCTUL DE VEDERE AL ADEVĂRULUI*

Oficial, termenul de dezbatere a celor două proiecte de legi („Cu privire la limba de stat a R.S.S. Moldoveneşti" şi „Cu privire la funcţionarea limbilor de pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti") a expirat la 31 mai a.c. Unele organe de presă însă, din inerţie probabil, continuă să publice fie revista scrisorilor sosite la redacţie, fie unele articole întârziate, ce abordează tangenţial şi chestiuni legate de proiectul de lege „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină". O asemenea „revelaţie" rătăcită şi întârziată pe drum o constitue şi articolul *С точки зрения права*, semnat de profesorul V. Iacovlev, doctor în ştiinţe juridice.

Suntem, desigur, recunoscători unor jurişti şi istorici pentru faptul că s-au încadrat activ în dezbaterea unor probleme stringente de limbă, de politică şi construcţie lingvistică din republică. Dar... ne alarmează şi ne pune în gardă extrema tendenţiozitate a unei serii de publicaţii ale lor (amplificată de incompetenţă în probleme de lingvistică elementare), reflecţiile speculative în spiritul stalinismului şi neostalinismului, încercările de a-şi impune cu orice preţ adevărul lor juridic sau istoric în detrimentul celui lingvistic, caracterul net categoric al raţionamentelor în probleme ce nu ţin de competenţa lor.

Astfel, profesorul V. Iacovlev, respingând din capul locului adevărul general cunoscut că limba noastră, ca şi limbile naţionale din alte regiuni ale ţării, a ajuns, în virtutea unor condiţii social-politice vitrege, la malul prăpastiei (din care motiv a şi apărut necesitatea atât de acută de a o lua sub ocrotirea legii), declară fără niciun drept de apel: „Реальная языковая действительность полностью опровергает эти легковесные утверждения". Spre a-şi susţine opiniile, V. Iacovlev recurge la o serie de citate din unele studii publicate mai înainte de S. G. Berejan, membru-corespondent al A.Ş. a R.S.S. Moldoveneşti, profesorul A. I. Ciobanu ş.a., pe care le reproduce aproximativ, smulse din contextul operei în ansamblu şi al vremii şi denaturate. Totodată, spre a fi mai lesne crezut, el ţine numaidecât să accentueze faptul că citează „высказывания известных в республике и за ее пределами молдавских ученых-филологов", iar ideile la care se referă Domnia Sa, „сформулированы высококвалифицированными специалистами-филологами". Însă tot aici el comite denaturări grave...

Astfel, profesorului A. I. Ciobanu i se atribue paternitatea cărţii *Cercetări de limbă şi literatură moldovenească*, pe când se ştie că e vorba de o culegere

---

* Coautor – Ion Dumeniuk.

interuniversitară, în care autorului menţionat nu-i aparţine decât un articol intitulat cu totul altfel. O altă mostră de „mod de a lucra" al unui jurist, care a hotărât nitam-nisam să pretindă la o cunună de laur pe ogorul ştiinţei filologice: o broşură de-a noastră editată acum 15 ani şi destinată studenţilor de la litere, intitulată normal *Scurt istoric al scrisului. Material didactic pentru cursul de introducere în lingvistică*, apare în interpretarea juristului-filolog astfel: „Scris (?) istoric al scrisului. Material didactic pentru cursul de introducere", Chişinău, 1974.

Profesorul de drept V. Iacovlev ne cheamă în mod insistent „să ne referim la opiniile unor savanţi notorii, însă nu la cele pe care le emit ei astăzi, ci la cele pe care le împărtăşeau anterior". Îi mai putem înţelege omeneşte pe savanţii de teapa lui V. Iacovlev, deprinşi să cugete în mod dogmatic, operând cu nişte categorii ce ţin de o mentalitate rudimentară, demult depăşită. Nu putem însă nicidecum înţelege şi, cu atât mai mult, justifica intoleranţa de care aceştia dau dovadă faţă de orice manifestare de mentalitate nouă din partea unor savanţi ce judecă în mod creator, nestagnant şi caută adevărul.

Numai printr-un dogmatism cras al gândirii şi printr-o tendenţiozitate evidentă se poate explica faptul că profesorul V. Iacovlev, atunci când pune în discuţie problema extrem de actuală a stării în care s-a pomenit limba moldovenească la ora actuală, se face a nu vedea constatările indiscutabile ale aceluiaşi A. I. Ciobanu: „Ar trebui să recunoaştem că situaţia reală a culturii lingvistice în republică e destul de tristă. Funcţiile sociale ale limbii moldoveneşti, în loc să se lărgească, odată cu dezvoltarea spirituală a culturii băştinaşilor, s-au îngustat. În limba în cauză nu se predau obiectele de profil în unele instituţii de învăţământ superior (de pildă, la Institutul de Medicină, cel Agricol, cel Politehnic ş.a.), în unele şcoli profesionale-tehnice. Puţin sau aproape deloc nu se practică limba maternă în diverse sfere ale vieţii sociale.

Extrem de îngrijorător este faptul că în localităţile urbane (şi nu numai urbane!) se vorbeşte doar sporadic în limba moldovenească la diferite adunări, şedinţe, volante ş.a. Se constată un fapt cu totul jenant, când mulţi specialişti cu studii superioare chiar (medici, ingineri, agronomi, tehnicieni ş.a.m.d.) nu sunt în stare a întreţine o discuţie de specialitate în limba maternă. Lor nu le «ajung» cuvinte, termeni, clişee, expresii speciale, ce ţin de cutare sau cutare profesie. Explicaţia acestei situaţii dezolante stă la suprafaţă: în timpul studiilor aceştia nu au avut ocazia să studieze în limba maternă disciplinele de profil. Cu alte cuvinte, ei n-au auzit cum sună moldoveneşte ceea ce au de profesat" (A. I. Ciobanu, *Limba maternă şi politica naţională leninistă a P.C.U.S.*, în culegerea *Probleme de lingvistică*, 1988, p. 11-12).

Aidoma altor mancurţi şi nihilişti naţionali, profesorului V. Iacovlev îi face o deosebită plăcere să se erijeze drept apărător sincer al poporului moldovenesc, al intereselor lui vitale, al echităţii şi democraţiei. Aşa, bunăoară, speculând pe contul unor „социально-экономические «больные» проблемы" cu adevărat reale, Domnia Sa cheamă poporul moldovenesc (probabil, în numele

mişcării internaţionaliste „Единство") „призадуматься, прежде чем ответить «да» латинице", iar colectivele de muncă – „подсчитать свои возможности, от каких благ следует отказаться и тогда откровенно дать ответ «за» или «против» латиницы"; pune la îndoială caracterul moral şi uman al actului însuşi de trecere a scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină.

În primul rând, am vrea să-i amintim multstimatului profesor că în prezent nu se mai pune problema dacă limba moldovenească trebuie sau nu trebuie să revină la grafia latină. Aceasta e o etapă depăşită, altminteri n-ar fi fost publicat nici proiectul legii respective.

În al doilea rând, atât în cuvântarea ţinută la televiziune de tov. A. L. Budeanu, ministru al finanţelor din R.S.S.M., cât şi în cea a tov. N. I. Luchian, ministru-adjunct, s-a spus fără niciun echivoc că finanţarea suplimentară a trecerii scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină, precum şi a programului complex de perspectivă privind extinderea funcţionării limbilor în republică nu se va face pe contul altor programe de dezvoltare socială, că, adică, majorarea pensiilor, măsurile de protecţie a mamei şi copilului, construirea de şcoli, instituţii preşcolare, spitale ş. a. se vor efectua din fondul altor articole din bugetul republican şi cel unional.

În al treilea rând, găsim de cuviinţă să-i amintim profesorului V. Iacovlev, iar totodată şi conducătorilor de gospodării, întreprinderi, instituţii, ai Sovietelor de deputaţi ai poporului din R.S.S. Moldovenească, că prin Hotărârea Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti din 19 mai 1989 „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină" li se propune „să desfăşoare activ munca de lămurire în sânul populaţiei, să organizeze sintetizarea propunerilor şi observaţiilor făcute în legătură cu proiectul legii", şi nicidecum să pună în discuţie însăşi chestiunea trecerii limbii moldoveneşti la grafia latină şi să voteze „pentru" sau „contra" alfabetului latin.

În ceea ce priveşte caracterul moral şi uman al dezvoltării prioritare a culturii şi limbilor naţionale, ar fi bine ca savanţii de teapa lui V. Iacovlev să ia cunoştinţă mai în de aproape de cuvântările rostite la Congresul deputaţilor poporului ai Uniunii R.S.S. de o serie de deputaţi, în special de cuvântarea academicianului D. S. Lihaciov, de cele ale scriitorilor cu renume mondial Cinghiz Aitmatov, Boris Oleinic, Ion Druţă ş.a.

Suntem convinşi că niciun fel de tertipuri birocratice şi manipulări profunde cu aşa-zisele dificultăţi (financiare, editoriale etc.), la care recurg, ajunşi la disperare, mancurţii şi nihiliştii naţionali de toată mâna, nu vor fi în stare să zdruncine câtuşi de puţin hotărârea fermă a majorităţii covârşitoare a moldovenilor de a reveni, în sfârşit, la scrisul marilor făuritori şi ctitori ai literaturii şi culturii naţionale: Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Bogdan-Petriceicu Hasdeu ş.a.

9 iunie 1989

CAPRICIU SAU NECESITATE ISTORICĂ?*

Chiar şi astăzi, când mult discutatele probleme privind decretarea limbii moldoveneşti drept limbă de stat a R.S.S. Moldoveneşti şi revenirea ei la grafia latină îşi găsesc soluţionare la rang de stat, ecourile marii bătălii lingvistice se mai fac auzite pe ici-pe colo. Dovadă e şi scrisoarea corespondentei noastre din Lipoveni, Cimişlia, scrisoare pe care am vrea s-o ştim sinceră, pornită dintr-o curiozitate firească sau chiar dintr-o pasiune pentru adevăr, şi nu dirijată de o mână iscusită cu aluzii la nişte acţiuni subversive, pe care le-ar întreprinde, chipurile, cu abilitate nişte inşi ambiţioşi, aventuraţi în a-şi satisface orgoliul şi vanitatea personală şi a cauza prejudicii ireparabile limbii materne.

Numai unui om neiniţiat câtuşi de puţin în materie de limbă şi de ştiinţă a limbii problema alfabetului şi a scrisului în genere ar putea să-i pară o preocupare neserioasă, fără temeiuri ştiinţifice. Cu regret, în imaginaţia multora alfabetul e un simplu accesoriu al limbii, pe care, la o adică, poţi să-l schimbi când vrei, poţi să-l împrumuţi de la un alt popor, ajustându-l doar pe corpul limbii materne, indiferent de esenţa, firea, originea acesteia.

Realitatea însă e cu totul alta. Un alfabet adevărat, la crearea căruia şi-au frământat creierii cele mai luminate minţi ale civilizaţiei, corespunde în modul cel mai adecvat structurii sonore şi gramaticale a limbii pentru care a fost destinat. În această ordine de idei, chiar dacă nu există alfabete şi sisteme grafice ideale, ele nu trebuie confruntate şi contrapuse unul altuia, relevându-li-se avantajele unora şi cusururile celorlalte. Ele trebuie examinate şi apreciate numai în funcţie de gradul lor de corespundere cu sistemul şi structura limbilor la care se aplică, de capacitatea de a reflecta cât mai adecvat specificul limbilor respective.

La aprecierea alfabetului, vrem să spunem, trebuie să primeze criteriul de ordin ştiinţific (în cazul nostru – cel lingvistic). Înseamnă, oare, că la evaluarea unui alfabet nu trebuie luaţi în consideraţie şi alţi factori, cum ar fi cei de ordin istoric, social, cultural, etico-moral, didactico-pedagogic şi psihologic, economic ş.a.? Fireşte că nu. Cu o singură condiţie: că ei se vor afla totuşi pe planul doi, decisiv rămânând întotdeauna factorul ştiinţific, lingvistic propriu-zis. Din acest punct de vedere alfabetul latin este cel mai adecvat pentru limba noastră (ca, de altfel, şi pentru toate limbile romanice), tot aşa precum alfabetul slav este cel mai potrivit pentru limbile slave, alfabetul grecesc pentru limba greacă, cel armean –

---

* Coautor – Ion Dumeniuk.

pentru limba armeană ş.a.m.d. – fapt demonstrat cu lux de argumente de specialiştii din domeniul respectiv.

Pentru a răspunde la întrebarea formulată de corespondenta noastră este necesară o incursiune în istoria scrisului la moldoveni.

Am fost insultaţi pe nedrept de mancurţii noştri, când ni s-a spus că până la scrisul cu caractere slave noi, moldovenii şi strămoşii noştri, n-am cunoscut scrisul. Să nu uităm însă că strămoşii noştri daco-mezieni de la Dunărea Inferioară, în perioada romanizării intense (secolele I-V e.n.), şi-au însuşit de la cuceritorii romani nu numai limba latină a acestora, ci şi scrisul lor. S-au păstrat peste 3000 de inscripţii în limba latină a populaţiei romanice răsăritene de la nord de Dunăre. Există şi mărturii ale unor autori străini despre tradiţia scrisului cu caractere latine la strămoşii moldovenilor. Menţinerea până în prezent în limba noastră a verbului „a scrie" este şi ea un argument în favoarea tezei despre continuitatea scrisului cu litere latine şi pe parcursul secolelor de conveţuire a romanicilor răsăriteni (sec. VI-X), pentru care nu dispunem de mărturii sau probe concrete, până la scindarea lor în nord-dunăreni şi sud-dunăreni (sec. XI-XIV).

Slavii, cu care strămoşii moldovenilor au venit în contact începând cu secolul VI, n-au avut scris propriu până în sec. IX. Până atunci ei se foloseau, de asemenea, de literele alfabetului latin. Acestea însă nu erau în stare să oglindească exact specificul limbilor slave. De aceea la finele anului 862 Rostislav, cneazul Moraviei, s-a adresat către Mihail, împăratul Bizanţului, cu rugămintea să-i trimită nişte misionari, care ar crea un scris nou, adecvat pentru limbile slave, în care urma să fie transpusă *Biblia* şi să fie efectuat cultul religios. Fraţii din Soluni, Kiril şi Metodiu, trimişi de Mihail, au creat în 863 un nou alfabet – alfabetul slav, anume pentru limbile slave – şi acest alfabet s-a dovedit a fi pentru ele mult mai adecvat decât cel anterior. Noul alfabet este folosit la traducerea cărţilor sfinte din greceşte şi latineşte în limba slavă, înţeleasă de popor, fapt care a ajutat bisericii bizantine, în concurenţă cu cea de la Roma, să-i supună pe slavi influenţei sale. Bulgarii, care au adoptat la 864, odată cu creştinarea, ritul răsăritean sau ortodox, îl impun şi populaţiei romanizate de la nordul Dunării. Ceea ce e de menţionat în mod expres pentru destinul limbii şi scrisului nostru este faptul că ei au impus strămoşilor noştri creştinaţi încă de romani nu numai noul rit, ci şi o limbă nouă a cultului – slava bisericească, neînţeleasă de popor, cu veşmântul ei grafic – alfabetul slav. Există o mărturie scrisă, în care se menţionează că împăratul Asan al bulgarilor (sec. XIII) i-a obligat pe valahi să renunţe la cititul cărţilor în limba latină (şi cu scris latin) şi a poruncit că celui ce se va încumeta să continue a citi în limba latină să i se taie limba. Prin urmare, limba slavă ne-a fost impusă, împreună cu scrisul slav (numit ulterior, în cinstea lui Kiril, alfabet chirilic) în biserică, de unde a fost preluată în cancelaria domnească, iar apoi la fixarea monumentelor de istorie şi cultură medievală moldovenească. Noua limbă şi noul scris au strâm-

torat, iar apoi au înlocuit cu totul, aşadar, în cult, în cancelarie, în istoriografie ş.a., vechea limbă oficială – latina – şi vechiul scris oficial – cel latin.

„Înainte de soborul bisericesc de la Florenţa, atestă Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, moldovenii foloseau literele latineşti după pilda tuturor celorlalte neamuri al căror grai se trage din cel roman". Cu părere de rău, marele nostru cărturar greşeşte atunci când datează consiliul din Florenţa, care a avut loc la 1439, cu timpul domniei lui Alexandru cel Bun (decedat la 1432), când mitropolitul Teoctist, de origine bulgar, l-ar fi convins, cică, să respingă unirea cu biserica de la Roma şi să accepte unirea cu biserica din Bizanţ, să renunţe deci la limba şi literele latine şi să le înlocuiască prin limba slavă bisericească şi prin literele alfabetului chirilic. Se ştie că multe din privilegiile lui Alexandru cel Bun, ba chiar şi ale predecesorilor săi sunt scrise de asemenea în limba slavonă, ceea ce ne îndreptăţeşte să considerăm data introduceri limbii şi literelor slavone mult mai timpurie, însă nu dezminte, în principiu, afirmaţia lui Cantemir că mai înainte moldovenii foloseau literele latine. Introducerea limbii şi a scrisului slavon era însoţită de prigonirea limbii şi a scrisului latin la moldoveni. Costache Negruzzi menţiona că după cum biserica catolică nu le permitea polonezilor să folosească alfabetul slavon şi îi obliga să treacă cu totul la scrisul latin (polonezii scriu şi astăzi cu alfabet latin – *I.D.*, *N.M.*), din teamă ca nu cumva ei să adere la biserica ortodoxă, tot aşa biserica ortodoxă nu le permitea moldovenilor să treacă la alfabetul latin, din teamă ca aceştia din urmă să nu treacă la catolicism. Iată cât de puternică a fost în istoria culturii noastre influenţa bisericii asupra scrisului. Iată prin ce se explică faptul că secole de-a rândul o limbă de origine şi de tip romanic a fost nevoită să poarte o haină străină de firea şi spiritul ei. Căci dacă la început, pe parcursul secolelor XIV-XV, cărţile bisericeşti, documentele oficiale, primele monumente de cultură atestate sunt scrise cu litere slavone, în limba slavonă, începând cu secolul XVI multe din ele sunt traduse în limba moldovenească, însă, după tradiţia impusă, sunt scrise tot cu litere chirilice. Această tradiţie pentru limba noastră avea să fie continuată oficial încă timp de trei secole şi ceva, până la 1860.

Este necesar să mai atragem atenţia asupra faptului următor. Limba slavonă a înlocuit limba latină cu desăvârşire în biserică, în actele oficiale de uz intern din Statul Moldovenesc. Limba latină, cu toate acestea, deci şi scrisul latin, se mai foloseau parţial în actele oficiale de uz intern şi pe scară largă – la întocmirea actelor ce fixau relaţiile diplomatice cu ţările Europei. Scrisul latin se folosea, fireşte, şi la întocmirea documentelor oficiale, a corespondenţei în limbile germană, poloneză ş.a., astfel încât din memoria (şi chiar din uzul) cărturarilor moldoveni el n-a dispărut cu desăvârşire. La 1913 istoricul Ioan Bogdan a publicat documentele relaţiilor diplomatice ale lui Ştefan cel Mare, volumul II conţinând în exclusivitate documentele scrise cu litere latine în limbile latină, germană şi în alte limbi ale

Europei de Apus. Mai mult decât atât. Scrisul oficial latin se menţine până la finele secolului XIV – începutul secolului XV în unele mănăstiri şi şcoli, în care era studiată limba latină (şcoala de la Siret – 1371, de la Bistriţa – 1388). S-a păstrat un document oficial din 1384 – primul de acest fel – întocmit pe vremea domniei lui Petru Muşat (1375-1392) în limba latină cu litere latine. La Cetatea Albă arheologii au descoperit în 1912 o serie de monede din secolul XIV (de asemenea de pe timpul domniei lui Petru Muşat), pe aversul cărora se conţine o inscripţie în limba latină cu litere latine.

Se ştie, de asemenea, că astfel de cărturari moldoveni ca Dosoftei, Gr. Ureche, Miron şi Nicolae Costin, ulterior – N. Milescu-Spătaru şi D. Cantemir, care îşi făcuseră studiile în ţări de religie catolică sau mahomedană, posedau la perfecţie limba şi scrisul latin. Ei ne-au lăsat opere de valoare, scrise în latineşte sau în alte limbi, ce se foloseau de alfabetul latin. Prin urmare, nu putem spune că scrisul latin n-a mai fost cunoscut şi întrebuinţat în Moldova de cărturarii de la noi după introducerea oficială a scrisului slav. Altă vorbă e – la redarea cărei limbi se folosea scrisul latin (ca, de altfel, şi cel slavon): a celei moldoveneşti sau a altor limbi?

După cum am menţionat, primele monumente de limba moldovenească scrise în moldoveneşte apar la începutul sec. XVI. Cel mai vechi document atestat scris în moldoveneşte este *Scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung*. El e scris cu litere chirilice şi datează din 1521. Trebuie să consemnăm tot aici un alt moment meritoriu: marele logofăt de la curtea domnească Luca Stroici semnează cu litere latine o serie de documente de stat, începând de prin 1580, bineînţeles, cu ştirea domnitorului şi a mitropolitului ţării. Iar la 1593 (deci la numai 72 de ani de la primul document atestat scris în limba moldovenească cu litere chirilice) el deja scrie în limba moldovenească cu litere latine rugăciunea *Tatăl nostru*.

În 1640 domnitorul Moldovei Vasile Lupu înfiinţează la Iaşi, pe lângă mănăstirea „Trei Ierarhi”, Academia slavo-greco-latină, în care, pe lângă alte limbi, era studiată şi limba latină cu scrisul ei.

Problema unităţii de limbă moldo-română („moldo-valahă”, dacoromână ş.a.m.d.) şi a latinităţii ei, prin urmare, şi a necesităţii revenirii la scrisul ei firesc – cel latin, nu va putea fi înţeleasă dacă nu vom ţine cont de faptul că toţi oamenii de cultură din trecut, cu începere de la cronicari şi până la scriitorii din sec. XIX, fie că erau de obârşie din Moldova, fie din Muntenia sau din Transilvania, aveau conştiinţa că aparţin, genetic, psihic şi lingvistic, la unul şi acelaşi neam, că vorbesc una şi aceeaşi limbă, că făuresc o istorie comună şi o limbă literară comună. Prin eforturile reprezentanţilor de seamă ai Şcolii ardelene de la sf. sec. XVIII – încep. sec. XIX, ideea latinităţii limbii noastre şi a revenirii la scrisul ei firesc a căpătat extindere nu numai în Transilvania, ci şi în Muntenia şi Moldova. La 1780 Samuil Micu şi Gheorghe Şincai afirmă pentru prima dată necesitatea

introducerii alfabetului latin ca cel mai adecvat pentru redarea specificului limbii noastre. Urmează o serie de cărţi de rugăciuni, gramatici, scrise în latineşte sau în limba noastră cu litere latine.

În Muntenia şi în Moldova între anii 1836-1839 se foloseşte un fel de alfabet de tranziţie mixt, alcătuit din litere chirilice şi latine. La 1832 Neofit Scriban tipăreşte la Iaşi un catehizis, care este o primă carte editată în Moldova în întregime cu caractere latine. Revista „Curierul de ambe sexe" apare în 1844 în întregime cu litere latine. La 1858 şi, respectiv, 1859, adică în preajma Unirii Principatelor dunărene, Eforiile şcoalelor din Muntenia şi Moldova aprobă hotărârea trecerii şcolilor la alfabetul latin. Oficial, Muntenia trece definitiv la alfabetul latin în 1860, iar Moldova – în 1862 şi numai biserica ortodoxă continuă să editeze texte religioase cu caractere chirilice încă vreo 20 de ani.

În Basarabia, care în 1812 a fost alipită la Rusia, condiţiile pentru funcţionarea limbii moldoveneşti şi a scrisului cu caractere latine au fost mai puţin favorabile, tendinţa generală constând în limitarea la maximum a funcţiilor sociale ale limbii moldoveneşti. Iar începând cu 1866 limba moldovenească este, în genere, expulzată de ţar din învăţământ. Totuşi trecerea la scrisul latin are loc şi aici. În 1865 profesorul de liceu Ioan Doncev editează la Chişinău două cărţi în limba moldovenească – *Abeceda rumână* şi *Cursul primitiv de limba română*, al căror scop era să-i înveţe pe copii a citi şi a scrie cu litere latine (deşi erau folosite ambele alfabete: cel slav şi cel mixt, de tranziţie). În 1886 la Odesa se editează pentru uzul ţăranilor din Basarabia, cu litere latine, o carte despre combaterea filoxerei. Relaţiile culturale cu Moldova de peste Prut făceau ca în Basarabia să circule multe cărţi editate la Iaşi şi în alte oraşe. În această perioadă – cea de-a doua jumătate a sec. XIX – începutul sec. XX – şi-au turnat opera lor nemuritoare în metalul scrisului latin C. Negruzzi, Al. Donici, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Mateevici ş.a. În această grafie s-au cristalizat normele limbii literare valabile şi astăzi, încât chiar numai valorificarea limbii şi scrisului clasicilor ne îndreptăţeşte revendicarea legitimă a revenirii la haina latină a limbii noastre. Clasicii literaturii moldo-române şi-au făurit opera într-o singură limbă, şi nu în două, într-o singură haină grafică, şi nu în două.

În afară de perioadele menţionate mai sus, când, în pofida vitregiilor şi oprimărilor de tot felul, continuitatea scrisului latin n-a fost întreruptă cu desăvârşire pe aceste meleaguri, este ştiut, de asemenea (şi faptul acesta e consemnat şi de corespondenta noastră), că scrisul latin a fost folosit oficial timp de 22 de ani în Basarabia (1918-1940) şi de 6 ani în R.A.S.S.M. (1932-1938). Iar la Universitatea comunistă a minorităţilor naţionale ale apusului, care funcţiona la Moscova, moldovenii care-şi făceau studiile acolo foloseau alfabetul latin încă din 1924. Se ştie, de asemenea, că moldovenii din Basarabia încă înainte de Revoluţia din

Octombrie (1917) se pronunţaseră pentru trecerea la limba maternă şi la alfabetul latin în învăţământ.

Ciubota de pânză impermeabilă a lui Stalin însă a călcat necruţător de două ori – în 1938 (în R.A.S.S.M.) şi în 1941 (în R.S.S.M.) – peste scrisul preluat de la clasici, strivindu-ni-l şi înlocuindu-ni-l prin cel rusesc (rusesc, nu chirilic), iar floarea intelectualităţii moldave, conştiinţă cristalină a poporului nostru, a înfundat puşcăriile ejoviste, encavediste şi necuprinsurile Siberiei.

Peste 99 la sută din moldoveni s-au pronunţat pe parcursul anului trecut şi al celui curent pentru consfinţirea unui mare act de echitate socială şi naţională – revenirea (şi nu trecerea) limbii moldoveneşti la litera ei străbună – cea latină. Este vorba, aşadar, de lichidarea unei nelegiuiri grosolane, de restabilirea unui adevăr istoric şi ştiinţific, şi nu de satisfacerea capriciilor cuiva. Şi încă ceva: corespondenta noastră formulează franc încă o întrebare: nu cumva vrem să scriem cu litere latine din cauză că şi românii scriu tot aşa? Nu, dragă Violeta. Românii vorbesc în limba lui Eminescu, dar şi moldovenii vorbesc în aceeaşi limbă. Românii scriu cu litere latine, aşa cum a scris Eminescu; moldovenii care vorbesc aceeaşi limbă şi care ţin la Eminescu al lor tot atât de mult ca şi românii, vor să scrie şi ei cu alfabetul lui Eminescu. În anul când marcăm 100 de ani de la intrarea lui Eminescu în eternitate, an pe care UNESCO l-a declarat an al lui Eminescu, moldovenii revin nu numai la integrala operă perenă eminesciană, ci şi la limba şi scrisul peren al lui Eminescu. Focul scrisului latin, la flacăra căruia şi-au încălzit speranţele atâtea generaţii de moldoveni, pentru care mulţi martiri ai neamului au plătit cu preţul vieţii lor, va arde de-a pururi pe altarul romanităţii noastre.

19 iunie 1989

PENTRU TRIUMFUL ADEVĂRULUI ISTORIC ŞI AL CELUI ŞTIINŢIFIC*

Precum se ştie, la 20 iunie a expirat termenul de o lună de zile decretat, prin Hotărârea din 19 mai a.c. a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti, pentru discutarea proiectului Legii „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină”. În conformitate cu hotărârea în cauză, ziarele republicane au publicat, în acest răstimp, o serie de scrisori semnate de oameni ai muncii, de diverse grupuri de intelectuali, membri ai uniunilor de creaţie, ai colectivelor de colaboratori ştiinţifici; televiziunea şi radiodifuziunea au convocat în studiourile lor şedinţe, „mese rotunde” cu participarea specialiştilor şi a deputaţilor în Sovietul Suprem al republicii şi al ţării; sovietele raionale şi cele orăşeneşti de deputaţi ai poporului au efectuat o anumită muncă de lămurire în rândurile populaţiei din republică, fapt demonstrat, în parte, atât de materialele date publicităţii, cât şi de scrisorile sosite pe adresa Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti. La fiecare 10 zile grupul de lucru al Comisiei pentru învăţământul public, ştiinţă şi cultură a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti totaliza sugestiile şi observaţiile critice făcute de cetăţeni pe marginea proiectului de lege, despre care va fi vorba mai jos.

Mai întâi însă vom menţiona entuziasmul general, cu care a fost întâmpinat proiectul Legii ,,Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină” chiar din primele zile ale apariţiei lui în presă.

Un pas istoric important, *Revenirea la izvoare*, *Revenirea la scrisul clasicilor*, *Un proces legic*, *Afirmarea adevărului ştiinţific*, *Un pas important, pe care trebuie să-l facem fără zăbavă*, *Susţinerea deplină*, *Vlaga speranţelor noastre*, *Pe calea spre realizarea visului*, *Pe o cale dreaptă*, *Am o încredere deplină*, *Salutăm şi propunem*, *Învierea*, *Se restabileşte dreptatea*, *O sarcină întru totul reală*, *Suntem pentru argumentul ştiinţific*, *Susţinem*, *Într-un ceas bun* – iată doar câteva denumiri de articole şi scrisori cu titlu de discuţie în ziarele noastre republicane, articole, scrisori ce oglindesc starea de spirit generală a oamenilor în ajunul realizării aspiraţiilor lor celor mai intime. Câte însă atare scrisori au rămas în portofoliile redacţiilor respective! Scrisori-confesiuni, scrisori-meditaţii... Recent, bunăoară, ,,Moldova socialistă”, în revista de rând a scrisorilor, informa că până la 11 iulie a.c. redacţia a primit 32.671 de scrisori semnate în total de 251 de mii de

---

* Coautor – Ion Dumeniuk.

oameni şi că majoritatea absolută a autorilor optează pentru revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină. Despre sutele de mii de scrisori şi semnături ce susţin recunoaşterea identităţii de limbă moldo-română, statalitatea limbii moldoveneşti şi revenirea ei la grafia latină şi-au informat cititorii mai înainte şi în ultima lună şi celelalte organe de presă („Literatura şi Arta", „Tinerimea Moldovei", „Viaţa satului", „Nistru" ş.a.).

Un număr destul de mare de scrisori în problemele menţionate au venit la Comisia interdepartamentală, Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti, la redacţiile televiziunii şi radiodifuziunii (o trecere în revistă a scrisorilor şi a ecourilor la proiect, sosite pe adresa televiziunii, a fost făcută în emisiunea din 20 iunie a.c. din ciclul „Cultivarea limbii moldoveneşti").

Pe fundalul celor spuse se prezintă cât se poate de mizerabile opintelile disperate ale unor inşi de la noi de a zădărnici cu orice preţ, recurgând chiar şi la mijloace reprobabile, năzuinţa firească a poporului moldovenesc spre supravieţuirea lui culturală, lingvistică şi etnică. Să ne amintim de articolul de tristă pomină *Din punctul de vedere al dreptului* (*С точки зрения права* din gazeta „Советская Молдавия" de la 4 iunie a.c.), semnat de profesorul V. Iacovlev, sau de articolul *O istorie cu istorie* (*История с историей*) din acelaşi organ de presă (de la 20 iunie 1989), semnat de A. Antoseac şi V. Grosul, doctori în ştiinţe istorice, şi publicat, vădit intenţionat, chiar în ultima zi de dezbatere a proiectului Legii „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină", ca un acord final al ei. Cui îi pasă cât de cât că articolul celor doi istorici, precum şi articolul şi conferinţele publice, pe care le ţine pe linia societăţii „Ştiinţa" juristul V. Iacovlev, vin în contradicţie flagrantă cu politica Partidului şi Guvernului republicii, orientată spre restabilirea în drepturi a adevărului ştiinţific şi a echităţii sociale şi naţionale, şi sunt, prin esenţa lor, antinaţionale, deşi abundă de frazeologie internaţionalistă? Cel puţin, autorii articolelor respective nu se sinchisesc deloc, ei apără cu tot dinadinsul inviolabilitatea deciziilor staliniste din 1938 şi 1941 în problema alfabetului limbii moldoveneşti, teorie antiştiinţifică în esenţă şi lipsită de probe privind două limbi romanice literare de est, recurgând, în acest scop, la tot felul de falsificări, demagogie manifestă, la procedee de tristă amintire ale şantajului politic.

Spre norocul poporului moldovenesc (singurul care e în drept să accepte o grafie sau alta), asemenea evaluări în presă sunt rare (ele apar, de regulă, ca şi până acum, în ziare de limbă rusă). Credem că ar fi apărut şi mai rar, dacă Prezidiul Sovietului Suprem al republicii ar fi acceptat proiectul de lege în varianta propusă de grupul de lucru şi aprobată de Comisia pentru învăţământul public, ştiinţă şi cultură, în preambulul căreia se sublinia că revenirea la grafia latină e determinată de identitatea de limbă moldo-română, identitate recunoscută unanim de către opinia ştiinţifică din republică şi din ţară. Dacă limba e

una şi aceeaşi şi dacă se ştie că clasicii literaturii din sec. XIX şi-au creat opera nemuritoare în această limbă şi cu grafie latină, de ce să nu recunoaştem că e întru totul legitimă revenirea la acest scris? Acest adevăr ştiinţific trebuie recunoscut la nivel de stat şi fixat în viitoarea lege. Atâta timp cât acest lucru nu va fi făcut la nivel oficial, vom fi acuzaţi încontinuu de tentativa de a înlocui o limbă – moldovenească – prin alta – română (ceea ce nu întârzie să facă şi azi, în plină restructurare, cei doi istorici menţionaţi), ni se va propune întruna să creăm – fie şi pe bază de grafie latină – un nou alfabet, o nouă ortografie, doar ca ele să se deosebească de cele ale limbii române (adică de alfabetul şi ortografia în care au scris Alecsandri, Eminescu, Creangă), ni se va spune mereu că „ne uităm la apus, şi nu la răsărit", ş.a. Această din urmă acuzaţie la adresa presei republicane a răsunat recent la adunarea activului de partid din raionul Grigoriopol (a se vedea „Viaţa satului", 22.06.89). Va triumfa, oare, odată şi odată, şi la noi unicul adevăr – adevărul ştiinţific şi cel istoric?

Sunt însă mult mai multe articole şi scrisori, în care proiectul de lege cu privire la scrisul limbii moldoveneşti este just înţeles şi bine apreciat. De exemplu, în unul din primele ecouri la proiectul în discuţie (articolul *Pe altarul culturii*, publicat în „Moldova socialistă" din 27 mai 1989), ecou semnat de A. Andrievschi, ministru-adjunct al culturii din R.S.S. Moldovenească, se menţionează pe drept că „prin publicarea proiectului cu privire la grafie... s-a ajuns la un act concret şi autentic de restructurare". În continuare, acelaşi autor menţionează în mod expres faptul că, „prin declararea nevalabilităţii Legii R.S.S. Moldoveneşti din 10 februarie 1941 „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul latin la alfabetul rus" (articolul 6), Prezidiul Sovietului Suprem al republicii a dat o ripostă obscurantismului politic în problema naţională, corectând una din greşelile care au adus daune culturii moldoveneşti". Istoricii moldoveni A. Moraru, N. Movileanu, I. Şişcanu susţin proiectul în discuţie şi consideră că legea din 1941 este „greşită", „neştiinţifică", „că ea nu se sprijină pe vrerea maselor largi. Nu ştim dacă ar putea cineva să pună la îndoială patriotismul tuturor membrilor Academiei de Ştiinţe din R.S.S.M., care, la recenta adunare generală, au susţinut în unanimitate statalitatea limbii moldoveneşti şi revenirea ei la grafia latină, şi să nu pună la îndoială scopurile ascunse, pe care le urmăresc autorii articolului *Istoria s istoriei...* Dat fiind că ziua când a fost adoptată legea din 1941 a rămas ca o pată neagră în istoria culturii moldave, ni se pare rezonabilă propunerea pedagogilor membri ai cenaclului „Lira" de a declara ziua în care va fi adoptată Legea „Cu privire la revenirea limbii moldoveneşti la grafia latina" drept Sărbătoare naţională a scrisului poporului moldovenesc (a se vedea „Învăţământul public" din 17 iunie a.c.) şi de a o sărbători precum este sărbătorită la noi şi peste hotare Ziua scrisului slavon.

În rândurile de mai jos vom încerca să trecem în revistă în linii mari scrisorile sosite pe adresa Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti în intervalul de timp dintre 22 mai şi 20 iunie a.c.

În total au venit 190 de scrisori. Scrisorile colective, adică scrisorile expediate din partea unor colective de muncă, întreprinderi, colhozuri, tehnicumuri, instituţii de învăţământ superior, direcţii de exploatare a locuinţelor, asociaţii ştiinţifice de producţie, a unor grupuri de cetăţeni, constituie mai mult de 60 la sută. Majoritatea autorilor lor optează pentru adoptarea legii.

Numărul de scrisori ai căror autori se pronunţă împotriva introducerii alfabetului latin este relativ mic. Bate la ochi faptul că acestea sunt, de regulă, scrisori sosite din raioanele de est ale republicii – Camenca, Râbniţa, Dubăsari, Slobozia, precum şi din oraşele Tiraspol şi Bender. Pentru noi însă, ca şi pentru mii de oameni de bună-credinţă, nu este deloc surprinzător că în unele scrisori particulare şi chiar în unele petiţii colective, sosite din raioanele şi oraşele menţionate (de exemplu, în scrisorile din partea colectivelor de pedagogi de la şcoala medie nr. 2 din satul Chiţcani, raionul Slobozia, şi de la şcoala cu profil sportiv pentru copii şi juniori nr. 2 din Dubăsari, a colectivelor de muncă de la magazinul „Lumea copiilor" şi de la combinatele nr. 6, 7 şi chiar din partea grupului „Здоровье" din or. Bender) este exprimată o atitudine negativă faţă de alfabetul latin, ca, de altfel, şi faţă de conferirea limbii moldoveneşti a statutului de limbă de stat. În raioanele şi oraşele respective, după cum se ştie, procesul de deznaţionalizare a populaţiei moldoveneşti a avansat simţitor în comparaţie cu raioanele din centrul şi cu cele din nordul republicii. Represaliile staliniste din deceniile 4 şi 5, lichidarea şcolilor cu limba moldovenească de predare, propagarea în mod sistematic a unei limbi moldoveneşti pseudoliterare create artificial, construirea unor întreprinderi industriale, care necesitau aducerea braţelor de muncă din afara republicii, – toate acestea şi-au jucat rolul lor nefast. La Tiraspol, bunăoară, fosta capitală de odinioară a R.A.S.S.M., unde la ora actuală mai trăiesc încă circa 25 de mii de moldoveni, nu există nicio instituţie preşcolară, ba chiar nicio şcoală cu predarea în limba moldovenească. Iată-l, dar, cum arată azi acel „уездный городишко", pe care-l cunoaştem cu toţii de pe băncile şcolii din poemul lui Leonid Corneanu şi care pe atunci, la începutul anilor treizeci, obţinuse reale succese în opera de latinizare a scrisului moldav.

Este necesar să respingem în mod categoric încercările unora de a explica situaţia lingvistică de-a dreptul critică ce s-a creat în unele raioane şi oraşe din republică prin „moartea naturală", chipurile, a şcolilor cu limba moldovenească de predare (a ce vedea o tentativă de acest gen în convorbirea întreţinută de corespondentul ziarului „Советская Молдавия" cu profesorul F. T. Constantinov, şef al Sectorului pentru problemele filozofice ale internaţionalismului proletar şi relaţiilor naţionale la Institutul de filozofie al A.Ş. din Uniunea R.S.S., convorbire

publicată în „Chişinău. Gazetă de seară” din 15 iunie a.c.), prin consideraţii cum ar fi aceea că la Tiraspol şi în alte oraşe similare n-ar exista doritori (părinţi sau copii) să înveţe în limba maternă (mai avem doar precedente, când de pe harta naţională a ţării noastre au dispărut chiar şi poporaţii întregi, nu numai unele limbi „egale în drepturi”). Explicaţia unor atare fenomene constă nu în faptul (aşa cum îşi închipue prof. F. T. Constantinov) sau, mai exact, nu atât în faptul că „prin intermediul limbii ruse generaţiile tinere iau cunoştinţă de tezaurul culturii mondiale” (lucrul acesta a avut loc totdeauna, chiar şi în condiţiile ţarismului), cât, mai ales, în faptul că o anumită categorie de lucrători din sistemul administrativ birocratic, străduindu-se să intre în graţiile superiorilor, demonstrau exces de zel la traducerea în viaţă a teoriei oficiale eronate privind contopirea tuturor naţiunilor şi poporaţiilor într-o nouă comunitate istorică de oameni – poporul sovietic. De aici rezultă ignorarea în mod premeditat a celor mai importante cerinţe naţional-culturale ale popoarelor Uniunii R.S.S., ridicarea de facto a limbii ruse la rangul de limbă de stat în orice colţişor al ţării noastre, contrar protestului general cunoscut al lui V. I. Lenin împotriva unui atare mod de soluţionare a problemelor de limbă într-un stat federativ multinaţional. Actualmente o parte a aşa-zisei populaţii rusofone din republicile unionale, ignorând voinţa naţionalilor băştinaşi, pledează deja pentru legiferarea situaţiei ce s-a creat în urma cunoscutelor deformări ale politicii naţionale leniniste. 21 de deputaţi, bunăoară, (inclusiv 7 deputaţi din mica ţărişoară a Moldovei: Blohin, Diacenco, Kanarovskaia, Kostişin, Osipov, Paşalî şi Palagniuc) au adresat Congresului deputaţilor poporului din Uniunea R.S.S., încheiat recent, propunerea de a-i conferi limbii ruse statutul de limbă de stat pe teritoriul unor republici unionale.

Toate acestea n-au putut să nu limiteze la maximum funcţiile sociale ale limbilor naţionale, să nu genereze reducerea prestigiului lor social, să nu ducă la dispariţia lor treptată. Vina pentru situaţia creată o poartă anumite persoane concrete, lucrători de partid şi sovietici concreţi, pseudosavanţi şi savanţi conformişti propriu-zişi, şi nicidecum aşa-numita ,,moarte naturală” imaginară a şcolilor naţionale. De aceea nu putem să nu fim de acord cu poetul bielorus Râgor Isaev, care a reacţionat prompt la întrebarea pe care i-a adresat-o un telejurnalist referitor la atitudinea lui faţă de situaţia dramatică în care s-a pomenit astăzi limba bielorusă, cultura bielorusă, şcolile cu instruirea în limba bielorusă, care în ultimele două decenii erau lichidate cu sutele, iar la ora actuală nu mai pot fi, chipurile, redeschise din cauză că părinţii n-ar dori lucrul acesta: „Cum le-au închis, tot aşa să le deschidă” (pentru detalii a se vedea articolul lui Mihasi Tâcina *Nasledie i nasledniki* în ,,Литературная газета” din 21 decembrie 1988).

Nu e cu mult mai bună situaţia nici în străvechiul oraş moldovenesc de pe Nistru, Bender, a cărui denumire mai veche este Tighina. Aici, la fel ca la Tiraspol şi la Râbniţa, până nu demult aproape că nu exista grădiniţă şi şcoală moldove-

nească, limba moldovenească nu se prea auzea şi nici nu prea răsuna pe străzile lui. Din această cauză nu trebuie, credem, să punem mare preţ pe aprecierile negative făcute pe marginea proiectului de către colectivele de muncă din localităţile respective, în care predomină aşa-numita populaţie rusofonă, care nu posedă (şi care, după cum se vede, nici nu prea doreşte să posede) limba moldovenească, care nu cunoaşte istoria şi cultura poporului moldovenesc. În orice caz, nu vom pune preţ atâta timp cât în raioanele şi oraşele sus-numite limba moldovenească nu-şi va exercita drepturile sale legitime, atâta timp cât nu vor fi redeschise şcolile şi instituţiile preşcolare moldoveneşti.

Din cele spuse nu trebuie să deducem că în raioanele de est ale republicii, în astfel de oraşe, cum sunt Râbniţa, Dubăsari, Tiraspol, Bender, n-ar exista adepţi ai alfabetului latin. De la Bender, bunăoară, ne-au parvenit cinci scrisori colective – patru de la nişte grupuri de cetăţeni din oraş şi din satele vecine şi una din partea colectivului de muncă de la fabrica de beton armat nr. 3 (în total 264 de semnături), ai căror autori consideră că identitatea de limbă moldo-română presupune nu numai identitatea alfabetului, ci şi a ortografiei, ceea ce creează condiţii pentru a face schimb de lucrări tipărite şi, în genere, pentru lărgirea relaţiilor cu ţara socialistă vecină (după exemplul relaţiilor de prietenie dintre Moldova Sovietică şi Republica Populară Bulgaria). În aceste scrisori se conţine o revendicare legitimă, după opinia noastră, de a-i restitui oraşului nistrean numele lui originar – Tighina.

În 99 de cazuri dintr-o sută alfabetul latin nu este acceptat dintr-o singură cauză – cea de ordin economico-financiar. De fapt, atât autorii scrisorilor colective ce resping alfabetul latin, cât şi cei ce au expediat scrisori individuale, având acelaşi conţinut negativ, nu discută proiectul de lege propriu-zis, ci comentariul la proiect, ba încă nici comentariul în întregime, ci numai chestiunea de ordin economico-financiar. Şi toată această discuţie are loc după ce asemenea specialişti în domeniul economiei ca A. L. Budeanu, ministru de finanţe, N. I. Luchian, ministru-adjunct, N. I. Dudău, locţiitor al preşedintelui Comitetului planificării de stat, au demonstrat, ca să zicem aşa, cu creionul în mână, că toate cheltuielile necesare pentru revenirea la grafia latină nu se vor face din contul altor programe de dezvoltare socială.

Unii cetăţeni (de pildă, Dmitriev V. S. şi Procopenco V. N. din Chişinău, Melnikov V. B. şi Kravcenko A. N. din Tiraspol) şi unele colective (bunăoară, corpul didactic al Şcolii medii nr. 2 din grupul „Zdorovie" din Bender), precum şi participanţii la mitingul din 4 iunie curent al mişcării „Гагауз халкы" de la Comrat nu se pronunţă, în principiu, împotriva alfabetului latin, considerând că e o problemă exclusiv a poporului moldovenesc, dar nu vor ca mijloacele pentru trecerea limbii moldoveneşti la scrierea cu caractere latine să fie luate din bugetul republican şi din cele locale. Unii corespondenţi spun direct că aceste cheltuieli

trebuie făcute din contul persoanelor ce pledează pentru revenirea la alfabetul latin, al acelora care au nevoie de el, adică din contul moldovenilor. E o poziţie curioasă, nu-i aşa? Pe de o parte, suntem internaţionalişti sadea, militâm pentru consolidarea cetăţenilor de orice naţionalitate, pentru o „casă comună", iar pe de alta, brânza-i pe bani? Tov. Skorobogatiko din Bălţi, de pildă, declară hodoronc-tronc cum că „poporul moldovenesc, străduindu-se să-şi obţină partea sa, ignoră interesele slavilor". E cazul aici să le amintim unora că nimeni din adepţii trecerii la alfabetul latin n-a făcut o aluzie cât de cât la cele 15 milioane de ruble, alocate pentru realizarea recentei hotărâri privind dezvoltarea limbii şi culturii poporaţiei găgăuze şi a grupului etnic bulgar.

E regretabil faptul că unii tovarăşi, în mod voit sau, poate, involuntar, contribuie la scindarea populaţiei din republică după apartenenţă naţională. Astfel, într-o convorbire întreţinută cu N. I. Dudău, publicată mai în toate ziarele, un corespondent al ATEM-ului formula o întrebare de-a dumisale în felul următor: „În procesul dezbaterilor purtate pe marginea proiectului de lege se susţine de multe ori că problema revenirii la scrisul latin e de competenţa moldovenilor, anume moldovenii trebuie să hotărască cu ce alfabet să scrie. Dar, continuă corespondentul, cele 90 de milioane de ruble vor fi luate din buzunarul comun". E puţin probabil că o atare răspândire pe calea presei a unor raţionamente de tipul celui citat să poată contribui eficient la îmbunătăţirea relaţiilor interetnice în republică.

O serie de scrisori colective au ţinuta unor procese-verbale, în care e indicat numărul participanţilor la adunare, unde s-a votat pentru sau contra alfabetului latin. Considerăm acest mod de a formula problema drept o ignorare conştientă a Hotărârii adoptate de Prezidiul Sovietului Suprem al republicii la 19 mai anul curent (şi publicate alături de proiectul legii respective), hotărâre în care e scris negru pe alb pentru toată lumea că sovietele raionale şi cele orăşeneşti de deputaţi ai poporului din R.S.S.M. urmau să desfăşoare activ o muncă de lămurire în rândurile populaţiei, să sintetizeze propunerile şi observaţiile critice judicioase, care ar contribui la perfectarea proiectului de lege. Bănuim că, în plus, conducătorii respectivi trebuiau să fie la curent cu chestionarea prin intermediul presei periodice republicane, acţiune ce urmărea scopul de a sonda opinia cetăţenilor privitoare la scrisul limbii moldoveneşti, aprecierea univocă privind caracterul mai adecvat al alfabetului latin pentru fonetica şi gramatica limbii noastre. La ce bun mai trebuie ei să pună la vot chestiunea cu grafia latină a câta oară?!

Considerăm că este întemeiată opinia colectivului de muncă (96 de procente) de la centrul de calcul republican în domeniul agriculturii cum că este amorală, lipsită de orice etică elementară încercarea de a scoate în proţap cifrele legate de cheltueli, încercare ce lezează demnitatea naţională a poporului moldovenesc şi care provoacă nemulţumiri din partea reprezentanţilor altor naţionalităţi conlocuitoare. Tocmai astfel se prezintă, în temei, scrisorile venite din partea colecti-

velor pedagogice de la Şcoala din Naslavcea, raionul Ocniţa, de la Şcoala medie nr. 2 din Chiţcani, raionul Slobozia, de la Şcoala cu profil sportiv pentru copii şi juniori nr. 2 din Dubăsari, din partea unui grup de muncitori şi funcţionari de la întreprinderea de producere a preparatelor veterinare din Slobozia, a comitetului executiv şi secţiei finanţe din raionul Râbniţa, din partea colhoznicilor din colhozul „Antoseac" din acelaşi raion, precum şi o serie de scrisori semnate de persoane particulare (Kisliţki M. V. din Tiraspol, Selin A. V. şi Litvinov din Cahul, chişinăuenii Popov N. P., Veliciko T. F., Corneanu I., Alenkin N. M., Graciov V., de Vaţobski S. E. din satul Jura, raionul Râbniţa, ş.a.). Fireşte, nu poate fi luată în serios declaraţia pe care o face colectivul Şcolii cu profil sportiv pentru copii şi juniori nr. 2 din Dubăsari cum că trecerea limbii moldoveneşti la grafia latină ar duce la încordarea relaţiilor dintre naţiuni (sau afirmaţiile lipsite de răspundere ale istoricilor A. Antoseac şi V. Grosul, precum că această trecere „ar genera în republică contradicţii şi mai mari la nivelul relaţiilor dintre naţiuni", precum că reforma scrisului moldovenesc „ar avea nu numai caracter antirusesc, antislav, ci şi un caracter antimoldovenesc"). E mai real contrariul. Amestecul impertinent în rezolvarea unor probleme stringente ce ţin de limba moldovenească, de cultura şi istoria plaiului moldav, amestec de care dau dovadă, cu regret, mulţi dintre reprezentanţii aşa-numitei populaţii rusofone, poate aduce (şi a reuşit să aducă deja) prejudicii serioase relaţiilor interetnice din republică, poate duce la acutizarea lor. Tov. Litvinov din Cahul, numit mai sus, aflându-se, probabil, sub puternica impresie ce i-a lăsat-o lectura inimosului articol lansat în presă de I. Grek, fără a despica firul în patru, scrie: „Moldovenii în niciun caz nu pot pretinde la Basarabia".

Dacă din lotul de scrisori adresate Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti le excludem pe cele scrise în limba rusă şi în care drept argument principal contra revenirii limbii moldoveneşti la grafia latină se invocă dificultăţile de ordin economo-financiar, scrisorile adepţilor alfabetului latin vor constitui circa 99,4 procente, ceea ce confirmă, de fapt, rezultatele sondajului opiniei publice în această problemă, realizat de Institutul de limbă şi literatură al A.Ş. a R.S.S. Moldoveneşti şi Uniunea Scriitorilor din Moldova.

Majoritatea covârşitoare a adepţilor alfabetului latin nu numai că susţin proiectul de lege, ci şi intervin cu amendamente judicioase, propun unele căi de soluţionare a problemei. Cele mai valoroase sunt următoarele:

I. Colectivele de muncă de la sistemele automatizate de dirijare ale „Soiuzpişceprom"-ului (40 de semnături), de la Centrul republican de calcul în domeniul agriculturii (98 de persoane), de la laboratorul republican de organizare ştiinţifică a muncii de pe lângă Ministerul Producerilor de Planificaţie, colaboratorii Institutului Politehnic „S. Lazo" din Chişinău, un grup de locuitori din Bender (23 de persoane), colectivul Ş.M.P.T. nr. 67 din Kalininsk, raionul Edineţ,

un mare grup de locuitori din Chişinău (145 de semnături), colectivele de muncă din satul Zubreşti, raionul Străşeni, şi din colhozul „Moldova socialistă", raionul Drochia (în total 6 colective), o serie de autori de scrisori particulare propun să înlocuim cuvântul *trecere* prin *revenire,* iar Legea însăşi s-o întitulăm „Cu privire la revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină". Aceasta, consideră corespondenţii (şi cu această opinie sunt de acord, probabil, mii de oameni de bună-credinţă), ar corespunde mult mai mult realităţii, odată ce e vorba, într-adevăr, de revenirea moldovenilor la scrisul clasicilor, la grafia în care au fost fixate normele literare actuale, de revenirea la alfabetul exilat prin deciziile voluntariste din 1938 (în R.A.S.S.M.) şi 1941 (în R.S.S.M.).

2. În circa 80 la sută din scrisorile corespondenţilor care au susţinut proiectul de lege se fac obiecţii referitor la termenele exagerat de mari, după opinia autorilor, de trecere la grafia latină. Ei consideră că termenele ar putea fi reduse la un an, doi-trei sau, cel mult, la patru ani şi că ar trebui să trecem chiar din ziua adoptării legii, iar instruirea pe baza grafiei latine în clasa 1 a şcolii moldoveneşti să se facă începând cu 1 septembrie 1989.

3. Cele mai multe observaţii şi sugestii se referă la articolul 4. Majoritatea adepţilor trecerii la grafia latină (96 de procente) insistă ca acest articol să fie completat cu cuvintele *în perioada de tranziţie* ori, în genere, să fie eliminat din lege, deoarece el vine în contradicţie cu articolul 6 (ba chiar şi cu titlul legii). Autorii socot, pe bună dreptate, că formularea actuală a art. 4 din proiectul legii nu rezistă criticii nici din punct de vedere juridic, nici din cel economic, nici din punct de vedere pedagogic. Reparând o fărădelege a zilei de ieri, legea nu poate s-o mai menţină pentru ziua de azi, cu atât mai mult, pentru ziua de mâine. Mai mult, articolul în discuţie nu va contribui la aplicarea pe scară largă, într-un termen cât mai redus şi cu pierderi morale şi materiale minime, a alfabetului latin, ci, dimpotrivă, va frâna, va reţine însuşirea lui pentru ani şi ani de zile, va genera cheltuieli de prisos, va duce la situaţii de neînţelegere, de conflict, poate duce chiar la sciziunea dintre diversele categorii de purtători ai limbii moldoveneşti. Articolul în cauză este o consecinţă a sindromului „bilingvismului, bialfabetismului", de care mai suferă încă multă lume de la noi, persoane care nu şi-au clarificat niciodată până la capăt esenţa noţiunii respective, dar care se erijează drept militanţi pentru o deplină libertate de alegere din alternativele existente, pentru o deplină democraţie.

Credem că este deosebit de oportun ca, în scopul consolidării naţiunii moldoveneşti, şi nu al provocării unei sciziuni în rândurile ei, să fie adoptată o singură soluţie raţională, cea sugerată de opinia ştiinţifică din republică şi din ţară – revenirea la grafia latină pe tot frontul. Cu cât trecerea se va efectua mai degrabă, cu atât va fi mai bine pentru toţi. O perioadă de tranziţie de 6 ani (conform proiectului) sau de 4 ani (conform sugestiilor participanţilor la discuţie) este destul

de suficientă ca marea majoritate a moldovenilor şi o anumită parte a populaţiei nemoldoveneşti să se familiarizeze cu noul alfabet şi cu noua ortografie şi să însuşească regulile ortografice relativ simple. Apropo, după câte suntem informaţi, în unele cercuri ce funcţionează la Chişinău limba moldovenească deja se învaţă anume pe bază de grafie latină.

În presă s-a făcut deja propunerea ca art. 4 să fie formulat cam în felul următor: „În perioada de tranziţie (1990-1995), la solicitarea unor grupuri de cetăţeni, se permite a tipări unele ziare şi reviste în limba moldovenească şi cu alfabetul ce s-a aflat în uz până la adoptarea prezentei legi". O asemenea formulare ar putea fi acceptată.

4. Există obiecţii contra cuvintelor *rămân în vigoare* şi *funcţionează în egală măsură* din art. 5. Vorba e că pot funcţiona, strict vorbind, numai cutare sau cutare coduri, acte normative, nu însă şi lucrările artistice, ştiinţifice ş.a.m.d. De aceea art. 5 ar putea apărea în următoarea redacţie: „Textele ştiinţifice, operele literare, ziarele, revistele editate în limba moldovenească cu scrisul slav (inclusiv cu alfabetul civil rus) rămân în tezaurul spiritual al poporului şi sunt ocrotite de prezenta lege ca monumente de cultură ale poporului moldovenesc".

5. Preambulul legii trebuie să includă şi o referire la identitatea de limbă moldo-română, care presupune, în mod firesc, şi identitate ortografică şi grafică propriu-zisă.

În calitate de măsuri practice de soluţionare a unor probleme, mai ales a celor legate de dificultăţi de ordin material-financiar, autorii propun să fie organizate diverse serate literare, concerte de binefacere, deschiderea la Banca de stat a unui cont special „Alfabetul latin", punerea în vânzare a manualelor şcolare şi a celor pentru studenţi editate cu caractere latine ş.a.m.d.

Acestea sunt, în fond, principalele sugestii şi obiecţii, făcute de partizanii revenirii la grafia latină. Din partea grupului de lucru care a elaborat proiectul de lege le aducem sincere mulţumiri corespondenţilor noştri particulari şi colectivi, care au luat o atitudine fermă faţa de problema în discuţie şi ne-au trimis observaţiile lor. Ne exprimăm încrederea că sugestiile cele mai de preţ vor fi luate în consideraţie de către deputaţii poporului în Sovietul Suprem al republicii la redactarea definitivă şi adoptarea legii corespunzătoare. Adevărul istoric şi echitatea naţională vor triumfa numaidecât.

28 iunie 1989

ŞI SCUT, ŞI FLAMURĂ

Limba maternă este nu numai veşmântul fiinţei noastre, ea este însăşi fiinţa noastră.

În negre vremi de restrişte ea ne-a fost pavăză şi scut contra deznaţionalizării. Ea ne-a apărat unitatea şi integritatea istoriei şi a neamului, în pofida oricăror croieli de hărţi şi hotare, în pofida oricăror momeli şi promisiuni de paradis antinaţional. Ea ne-a păstrat neîntinată memoria. Ea ne luminează calea spre viitor.

„Pentru mine limbile popoarelor sunt ca stelele pe cer. Eu n-aş vrea ca toate stelele să se contopească într-o imensă stea, ce ar ocupa o jumătate de cer. Pentru aşa ceva este soarele, dar să lăsăm să lumineze şi stelele. Fiecare om trebuie să aibă steaua lui. Eu îmi iubesc steaua mea – materna mea limbă avară”, spune poetul poporului din Dagestanul Sovietic Rasul Gamzatov.

„Eu îmi iubesc steaua mea – materna mea limbă moldavă” – această confesiune palpită în scrisorile corespondenţilor noştri voluntari Ala Panteleev din Livădeni, Donduşeni, Steliana Grama şi Luminiţa Cucu din Chişinău; Lorina Munteanu din Horodişte, Călăraşi; Tatiana Cobzac din Mihailovca, Cimişlia; Aliona Ciubotaru din Râşcova, Criuleni; Mariana Agachi din Nisporeni; Maia Berestean din Carabetovca, Basarabeasca; Elvira Ivaşcu şi Octavian Bârzoi din Făleşti ş.a.

Este bine, dragii mei, că aţi ajuns la înţelegerea că trebuie să ne iubim limba nu numai prin declaraţii de dragoste, ci şi prin acţiuni concrete: corectând greşelile din exprimarea colegilor şi a consătenilor noştri, semnalând incorectitudinile din ilustraţia audiovizuală din localităţile în care trăim. Însă trebuie să ne iubim şi să ne apărăm graiul strămoşesc nu numai fiecare în parte, ci toţi împreună, de la mic la mare. Aşa cum au demonstrat-o pe parcursul acestui an bunicii şi părinţii noştri, fraţii şi surorile noastre mai mari, care au ştiut să răspundă prompt la apelul celor peste o sută de colhoznici, muncitori şi pensionari din satul Mereni, raionul Anenii Noi: „Noi am trăit vremuri grele şi n-am prea avut când agonisi bogăţii. Atâta ne-a rămas şi atâta vă lăsăm – limba noastră. N-am putut s-o păstrăm cum se cuvine, n-am putut s-o ferim de primejdii. Şi, poate, n-am ştiut să vă altoim sentimentul de mândrie pentru preafrumoasa noastră limbă... Dar avem a vă lăsa cuvântul cel de pe urmă. Şi vă zicem atunci: o limbă maternă avem şi trebuie să-i ştim preţul. Iar preţul ei poate fi ridicat, după părerea noastră, pe două căi: limbă de stat şi alfabet latin”.

Noi am făcut din limbă un simbol al entităţii noastre, al fiinţării noastre ca naţiune civilizată. Noi am ridicat-o la rang de stindard în lupta pentru dreptul la existenţă, suveranitate, demnitate naţională. Finalul acestei lupte urmează să se materializeze chiar la finele acestei luni, în cadrul unei sesiuni a Sovietului Suprem al R.S.S.M., la care va fi soluţionată (să sperăm, echitabil) problema statalităţii limbii moldoveneşti şi a revenirii ei la grafia latină.

Limba maternă ne-a fost dintotdeauna, ne este şi azi şi ne va fi de-a pururi şi scut, dar şi flamură.

„Tânărul leninist", 7 iulie 1989

O ISTORIE CU ISTORICI*

Cititorii, probabil, vor fi nedumeriţi că după atâta dezbatere în presă a chestiunilor privind statalitatea limbii moldoveneşti şi scrisul ei, după publicarea numeroaselor studii ştiinţifice, a rezoluţiilor, deciziilor şi proiectelor de legi, a unui însemnat număr de ecouri la ele, a revistei scrisorilor sosite la redacţii şi, în sfârşit, după ce, la şedinţa din 30 iunie curent a Comisiei pentru învăţământul public, ştiinţă şi cultură, s-a făcut bilanţul dezbaterii proiectului de Lege „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină" şi s-a hotărât a se prezenta proiectul şi decizia respectivă spre examinare Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti (vezi informaţiile publicate în „Советская Молдавия" şi „Moldova socialistă" la 4 iulie şi „Învăţământul public" la 5 iunie a.c.), li se mai propune o intervenţie pe o temă deja consumată.

Ne-a determinat să revenim la problemele actuale ale limbii moldoveneşti mai cu seamă apariţia în presă a două articole: *Istoria s istoriei* (în SM din 20 iunie a.c.) şi *Латиница: вымысел и правда* (în gazeta „Рыбницкий металлург" din 30 iunie a.c.), precum şi unele scrisori şi telegrame sosite între timp la prezidiu. Mai bine zis, nu însuşi faptul publicării celor două articole, ci caracterul lor vădit tendenţios, străduinţa autorilor lor (a istoricilor A. Antoseac, V. Grosul şi a filologului V. Stati) de a-şi opune categoric opinia părerilor susţinute de colectivele de savanţi şi oameni de creaţie, de către redacţiile mai tuturor ziarelor şi revistelor republicane, documentelor oficiale adoptate în ultima jumătate de an de către partidul şi guvernul republicii, doleanţelor exprimate de sute şi mii de muncitori, colhoznici, medici, învăţători, studenţi, elevi ş.a. Zilele trecute a fost publicată informaţia lui A. Timuş, doctor în economie, membru corespondent al A.Ş. a R.S.S.M., în care se fac unele totaluri ale sondajului sociologic efectuat în republică. În informaţia *С учетом общественного мнения* (SM din 9 iulie a.c.) se menţionează, între altele, că la întrebarea: „Поддерживаете ли вы предложение о переходе молдавской письменности на латинскую графику?" 95 de procente dintre moldovenii chestionaţi au dat un răspuns pozitiv. Cu o diferenţă neînsemnată, aşadar, a fost confirmat de fapt rezultatul chestionării (99,33) efectuate de Institutul de limbă şi literatură al A.Ş. a R.S.S. Moldoveneşti şi Uniunea Scriitorilor din Moldova, precum şi rezultatele analizei şi generalizării opiniilor expuse de cetăţeni în numeroasele scrisori adresate Prezidiului Sovietului

---

* Scris în colaborare cu I. Dumeniuk, A. Moşanu şi I. Osadcenco.

Suprem al R.S.S. Moldoveneşti, Comisiei interdepartamentale, redacţiilor organelor de presă ş.a.

Un alt motiv serios care ne-a îndemnat să punem mâna pe stilou a fost faptul că populaţia rusofonă, conform datelor de care dispunem, e mult mai puţin informată decât moldovenii asupra unor astfel de probleme, cum sunt: identitatea de limbă moldo-română, istoria scrisului şi constituirea normelor literare scrise ale limbii moldoveneşti actuale, istoria poporului moldovenesc, dezvoltarea istorică a culturii lui ş.a. Nici măcar rapoartele principale prezentate în şedinţele de plen ale Comisiei interdepartamentale nu au văzut lumina tiparului în limba rusă, ca să nu mai vorbim de numeroasele scrisori colective ale savanţilor, scriitorilor, ziariştilor, etc., de rezoluţii, adresări ş.a. În aceasta şi constă, după părerea noastră, una din cauzele principale ce împiedică stabilirea unui dialog constructiv dintre diversele asociaţii neformale, fapt care, la rândul său, generează situaţii de conflict în capitală şi în republică, în genere.

Principalul scop al celor doi moscoviţi, A. Antoseac şi V. Grosul, constă în a demonstra pe bază de evenimente istorice, special selectate şi preparate, precum că schimbarea în Moldova a alfabetului în vigoare „может приобрести не только антирусский, антиславянский, но и антимолдавский характер”. Pentru a-şi atinge scopul propus, ei pun în funcţiune tradiţionala bâtă politică, declarând chiar la începutul studiului lor că în unele materiale „молдавской прессы появились *высказывания во многом сходные с «теориями» румынских буржуазных националистов об истории Советской Молдавии и ее национальной культуры*” (aici şi în continuare subliniat de noi – *autorii*). Terminologia la care recurg V. Grosul şi A. Antoseac ne este bine cunoscută şi cam demultişor. Începând cu anii treizeci şi terminând cu jumătatea celui de-al nouălea deceniu, asemenea etichetări a eterodocşilor era un lucru obişnuit, ele aveau urmări neplăcute pentru persoanele vizate (istorici, filologi, oameni de creaţie ş.a.), iar adeseori puneau în pericol chiar viaţa lor.

V. Grosul şi A. Antoseac sunt nemulţumiţi de modul în care este tratat rolul anului 1812 în destinul poporului moldovenesc. Dar în interpretarea pe care ne-o propun, domniile lor repetă de fapt aprecierile aceluiaşi fapt istoric, făcute, în temei, încă de istoricii din secolul trecut şi transpuse mai târziu într-o frazeologie „marxistă” modernizată întrucâtva. Se afirmă, bunăoară, că importanţa primordială a actului de la 1812 ar consta în faptul că prin alipirea Basarabiei la Rusia a fost salvată viaţa oamenilor şi că „молдавское население было приобщено к передовой русской культуре, а через нее и к достижениям мирового прогресса”. Toate ar fi bune şi frumoase, dacă temerarii cititori de azi nu le-ar pune autorilor următoarele întrebări delicate:

1) Rusia ţaristă a fost eliberatoarea popoarelor sau „o închisoare de popoare”, precum a calificat-o Lenin?

2) Ruperea în două părţi a unui popor şi a unui stat, cum era Principatul Moldovei, ce se afla pe atunci sub suveranitatea turcească, a fost un act progresist, cum susţin autorii citaţi, sau un eveniment tragic în istoria poporului nostru?

3) În ce mod, în condiţiile unui analfabetism aproape general şi necunoscând limba rusă, moldovenii din Basarabia anexată ar fi putut a se iniţia în alte culturi?

Apropo, laitmotivul „iniţierii" a fost invocat nu o dată în presa noastră. S-a afirmat, de pildă, că după schimbarea alfabetului poporul moldovenesc va fi lipsit, chipurile, de posibilitatea de a se iniţia în culturile acelor popoare sovietice care se folosesc de scrisul chirilic. Totodată autorii unor asemenea afirmaţii „uitau", de regulă, să precizeze că orice popor din ţara noastră ia cunoştinţă de cultura unui alt popor sovietic sau de culturile popoarelor de peste hotarele ţării noastre prin filiera limbii ruse. Moldovenii (poporul în ansamblu) nu posedă nici ucraineana, nici bielorusa, cu atât mai mult cazaha, tadjica sau vreo altă limbă naţională. Mulţi nici nu bănuiesc măcar că tadjicii, cazahii, uzbecii ş.a. scriu cu alfabetul slav. Limba rusă însă moldovenii o cunosc mai mult sau mai puţin şi o vor cunoaşte şi după revenirea la alfabetul latin. Încă o concluzie ineptă se pretează a fi dedusă din „teoria iniţierii" şi anume ideea că popoarele sovietice care folosesc alfabete neslave nu ar contacta cu culturile altor popoare din Uniunea noastră multinaţională şi, prin urmare, din punctul de vedere al nivelului de cultură, ar fi, probabil, inferioare popoarelor ce beneficiază de un alfabet comun, cel slav.

Să revenim la obiectul notiţelor noastre. Dacă apreciem lucrurile imparţial şi, mai ales, de pe poziţiile poporului, inclusiv cele de ordin etnic, atunci înlocuirea, în 1812, a jugului turcesc prin cel ţarist, fie el chiar şi ceva mai uşor la început, nu poate fi considerată drept un act progresist. E timpul ca unii istorici să abandoneze absurda teorie „a asupritorilor buni şi asupritorilor răi".

Nu rezistă criticii nici afirmaţia autorilor noştri despre salvarea vieţilor omeneşti. Dacă această afirmaţie corespunde adevărului, de ce dar după anexarea Basarabiei de către Rusia mii de ţărani treceau Prutul şi se aşezau cu traiul pe acea parte a Moldovei, care a rămas sub turci? Se vede că situaţia din Basarabia nu era chiar aşa cum o prezintă cei doi savanţi moscoviţi.

Străduindu-se cu orice preţ să scoată în vileag caracterul progresist al evenimentului istoric de la 1812 pentru viaţa şi cultura moldovenilor basarabeni, V. Grosul şi A. Antoseac „au uitat" să menţioneze un fapt evident: focarul culturii noastre naţionale a fost Moldova de peste Prut. E destul să amintim, în această ordine de idei, doar câteva nume care au strălucit pe firmamentul culturii noastre: Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu. Pe la 1835 la Iaşi este înfiinţată Academia Mihăileană. Cu câţiva ani mai înainte, în 1829, Gheorghe Asachi scoate „Albina românească", prima gazetă din Moldova. Tot la Iaşi Mihail Kogălniceanu publică „Dacia literară" (1840) şi „Arhiva românească, revistă de istorie" (1840). Mai trebuie men-

ţionate următoarele fapte aproape necunoscute marelui public. În conformitate cu tratatul de la Paris din 1856, trei judeţe basarabene de sud (Bolgrad, Cahul şi Ismail) au fost retrocedate Moldovei. În perioada de timp dintre 1856 şi 1878, anul când partea de sud a Basarabiei a fost din nou alipită la Rusia, în judeţele menţionate au fost deschise şcoli naţionale, un seminar teologic (la Ismail), se editau ziare, la început cu alfabet mixt, iar după unirea principatelor – cu caractere latine.

Din articolul celor doi istorici reiese că, dacă nu se întâmpla ceea ce s-a întâmplat în 1812, moldovenii ar fi rămas necivilizaţi. În realitate situaţia a fost alta. Tocmai moldovenii care au căzut sub cizma ţarului au fost privaţi de posibilitatea de a-şi dezvolta cultura lor naţională. În scurt timp după anexarea Basarabiei limba moldovenească, adică principalul instrument al culturii naţionale, a fost interzisă, fapt pe care îl recunosc şi autorii articolului din SM. Ei însă nu merg mai departe de această simplă constatare, căci atunci ar fi trebuit să recunoască inevitabil identitatea limbilor şi a scrisului, identitate pe care, după opinia lor, au propagat-o naţionaliştii burghezi „в годы румынской оккупации Бессарабии (1918-1940 г.) и фашистской оккупации (1941-1945 г.)” (de ce nu şi în perioada 1856-1878?), „пытаясь лишить молдавский народ его самобытной культуры и даже национальности”. În realitate, identitatea de limbă moldo-română a fost recunoscută de o serie de autori cu mult mai înainte.

Istoricii V. Grosul şi A. Antoseac, care se autonumesc „патриоты Советской Молдавии”, continuă, în spiritul trecutului nu prea depărtat, să falsifice istoria baştinei lor, ascund de poporul lor lucruri cunoscute de ştiinţă, speculând cu faptul că cititorii de rând nu au cunoştinţe temeinice în domeniul istoriei, lingvisticii şi altor ştiinţe umaniste. Provoacă nedumerire faptul că cei doi „patrioţi ai Moldovei Sovietice”, purtându-l pe cititor prin câteva secole de istorie moldavă, nu au găsit de cuviinţă să spună măcar un cuvânt despre mişcarea de eliberare naţională a moldovenilor, despre conştiinţa unităţii lor etnice şi de limbă, reflectată în lucrările lui Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, în operele şi activitatea revoluţionarilor de la 1848, în creaţia clasicilor noştri, despre lupta ce s-a înteţit mai ales la începutul secolului XX. Aceste şi alte omisiuni şi denaturări ale istoriei au adus mari daune culturii naţionale, grăbind într-o măsură considerabilă procesul de mancurtizare a unei părţi de moldoveni.

Procedeul preferat al celor doi istorici e citarea fragmentară, enunţarea unor semiadevăruri. Este edificatoare în acest sens referirea lor la Regulamentele organice (intrate în vigoare în 1831 şi 1832), care au fost întocmite conform convenţiei de la Akerman şi pactului de la Adrianopol (1829) în timpul aflării ambelor principate sub cârmuirea administraţiei ruse în frunte cu generalul P. D. Kiselev. Autorii menţionează că în Regulamentul referitor la Moldova a fost folosit termenul limba moldovenească, iar în cel referitor la Valahia – limba română. Dar lucrul esenţial este omis de către cei doi autori. E vorba de ideea clar exprimată

în ambele regulamente cu privire la identitatea celor două limbi. Cităm articolul respectiv: „...Începutul, religia, obiceiurile şi cea de un fel limbă a sălăşluitorilor într-aceste două principaturi, precum şi cele deopotrivă trebuinţe sunt îndestule elementuri de o mai de aproape unire a lor. Unire, care până acum s-au fost poprit şi s-au zăbovit numai după împrejurări întâmplătoare”. Cititorul, sperăm, îşi dă seama că autorii vizaţi, pur şi simplu, îl induc în eroare, contând pe atitudinea lui credulă faţă de cuvântul tipărit şi pe faptul că nu au la dispoziţie izvorul prim.

V. Grosul şi A. Antoseac dau dovadă de o totală neînţelegere a raportului dintre limba vorbită şi cultura poporului, limba literară şi literatura. Ca şi proletcultiştii şi pseudosavanţii din anii douăzeci din R.A.S.S.M., ei consideră că limba literară ar trebui să coincidă cu vorbirea moldovenilor de pe malul stâng al Nistrului, care, precum se ştie, a avut de suferit cel mai mult de pe urma rusificării. Misiunea limbii literare şi a literaturii este, desigur, alta: de a contribui la ridicarea culturii poporului, de a-l smulge pe om din stihia limbajului oral necultivat. Cei doi savanţi moscoviţi însă promovează de fapt ideea renunţării la moştenirea clasică, invocând motivul că ea nu ar corespunde, chipurile, intereselor poporului moldovenesc. Dar aici, pare-ni-se, e vorba mai degrabă de nişte interese de conjunctură ale celor doi istorici şi nicidecum de interesele şi poziţia poporului în această problemă. Poporul întotdeauna a tins spre lumină şi nu spre întuneric şi, fiind, prin firea lui, optimist, a privit mereu înainte şi nu înapoi, precum îl îndeamnă unii savanţi lipsiţi de onestitate.

Tocmai comunitatea moştenirii literare clasice a celor două popoare, recunoscută oficial încă la începutul anilor cincizeci ai secolului nostru, moştenire fără de care astăzi este cu neputinţă viaţa spirituală plenară a poporului moldovenesc şi care a fost creată pe baza scrisului latin ce a consolidat principalele norme ortografice ale limbii actuale, este cauza de bază şi decisivă a revenirii moldovenilor la grafia latină. Menţionăm cu satisfacţie că majoritatea absolută a moldovenilor a înţeles corect acest lucru. Cu excepţia, desigur, a unor savanţi de teapa lui V. Grosul, A. Antoseac, I. D. Ceban, V. Iacovlev, V. Stati ş.a. Sperăm că au trecut acele vremuri când o persoană sau doi-trei oameni puteau dispune nu numai de cultura, ci chiar de viaţa unui popor întreg.

Cu toate acestea, nu e cazul să minimalizăm opoziţia din partea unor forţe retrograde. Avem tot temeiul să presupunem că publicarea cu întârziere de aproape două luni a celui de-al treilea proiect de lege o datorăm unei comisii de savanţi moscoviţi constituite în fond din istorici: G. G. Litavrin, V. I. Grosul, L. I. Semionova şi M. E. Ereşcenko. Aceşti revizori, trimişi (sau, poate, invitaţi?) de nu se ştie cine şi cu ce scop, au încercat, în cadrul unei întâlniri cu savanţi moldoveni, scriitori şi jurnalişti, iar apoi la „masa rotundă” de la „Moldova socialistă”, dacă nu să reducă la zero, cel puţin să pună la îndoială decizia Comisiei interdepartamentale privind identitatea limbilor şi revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină. Adică să îm-

piedice soluţionarea unor probleme ce sunt de competenţa savanţilor moldoveni şi, mai cu seamă, a filologilor. A dat dovadă de un zel deosebit mai ales V. Grosul, care opera cu fapte şi argumente de tipul celor discutate mai sus.

Desigur că pretenţiile savanţilor moscoviţi de a deţine ei întâietatea în judecarea problemelor legate de existenţa şi funcţionarea limbii moldoveneşti au fost tot atunci respinse de poetul academician Andrei Lupan, de Silviu G. Berejan, director al Institutului de limbă şi literatură al A.Ş. a R.S.S.M., de Alexandru M. Dârul, doctor în filologie, profesorul Anatolie I. Ciobanu, docentul Ion F. Mocreac ş.a. (a se vedea: Leonid Busuioc, *Şi din nou semne de întrebare?*, ÎP, 1.02.89; G. Berbecaru şi F. Romanciuc. *Pledoarie pentru „fagurele de miere”*, MS, 24.02.89). În cadrul aceleiaşi „mese rotunde” V. Grosul a recunoscut franc: „Mă preocupă problemele Rusiei prerevoluţionare. Moldova în cadrul intereselor mele ştiinţifice ocupă cam un procent”. Cu toate acestea, fără a se sinchisi cât de cât, istoricul amintit a încercat să impună savanţilor moldoveni felul lui de a înţelege unele probleme ale limbii moldoveneşti, pe care ştiinţa limbii le discută timp de câteva decenii. Fără a pătrunde esenţa problemelor discutate, V. Grosul promova insistent ideea că limba moldovenească nu trebuie să revină la scrisul latin, încerca, de asemenea, într-un mod specific, al său, să demonstreze inconsistenţa tezei cu privire la identitatea de limbă moldo-română. Domnia Sa însă nu a reuşit să aducă vreun argument convingător sau să formuleze vreo sugestie constructivă.

Din fericire, datorită organelor de presă moldofone, pe care V. Grosul şi A. Antoseac, în articolul din SM, le acuză pentru faptul că ar propaga idei şi teze asemănătoare cu teoriile naţionaliştilor români burghezi, au devenit cunoscute publicului larg numele unui alt fel de savanţi, cum sunt: V. F. Şişmariov, E. D. Mihalci, S. B. Bernştein, R. G. Piotrowski, R. A. Budagov, D. M. Solnţev ş.a., care au acordat cândva sau continuă şi în prezent să acorde un ajutor dezinteresat şi totodată competent lingviştilor moldoveni.

Iată un exemplu. La şedinţa plenară a Comisiei interdepartamentale din 20 februarie, la care au fost prezentate şi dezbătute rapoartele „Cu privire la introducerea terminologiilor uzuale şi reglementarea onomasticii moldoveneşti” şi „Funcţiile sociale ale limbii moldoveneşti şi căile extinderii lor. Bilingvismul şi polilingvismul în republică”, au participat cu comunicări ştiinţifice savantele moscovite: A. V. Superanskaia, şef al Secţiei de onomastică a Institutului de lingvistică al A.Ş. a U.R.S.S., doctor în filologie, şi Z. V. Rubţova, colaborator ştiinţific superior la Institutul de cercetări ştiinţifice în domeniul geodeziei, aerofotografierii şi cartografiei din Moscova, candidat în filologie.

A. V. Superanskaia a citat teza academicianului L. V. Şcerba, potrivit căreia limbajul oral reprezintă forma de bază a limbii, iar ortografia e haina în care se prezintă ea. „Haina, spunea în continuare savanta moscovită, poate fi comodă sau

incomodă... Pentru limba moldovenească alfabetul latin s-a dovedit a fi mai adecvat decât cel slav. Grafia latină ar înlesni însuşirea morfologiei, ar indica etimologia cuvintelor, ar permite accesul la literatura din întreaga arie dacoromână, i-ar apropia pe oameni de practica formării termenilor care au la bază rădăcini greco-latine" (V. Vangheli-Pavlicenco, *Probitate ştiinţifică, probitate civică,* MS, 21.03.89).

Z. V. Rubţova a menţionat, între altele, că revenirea la grafia latină ar putea exercita o influenţă favorabilă asupra denumirilor geografice, adică, „dacă s-ar face după alfabetul latin, transcrierea denumirilor moldoveneşti în limba rusă ar fi mai exactă decât e posibilă acum". Vom cita încă un fragment din comunicarea savantei Rubţova, foarte important şi edificator pentru problema în discuţie: „Pentru caracterul rus n-a fost niciodată proprie dorinţa de a se afirma pe contul altcuiva. Dacă noi, ruşii, redăm corect acum denumirile vechi greşite Vilno, Şumsk, la fel ca şi Talin, prin *Vilnius*, *Şumscas*, *Tallin*, n-am făcut decât să câştigăm în demnitatea noastră naţională. Ne-am obişnuit cu scrierile baltice corecte, ne vom obişnui şi cu cele moldoveneşti, şi acest lucru va fi cu mult mai moral, decât să le dictăm moldovenilor cu ce litere urmează ei să scrie: ruse sau latine" (*tot acolo*).

Despre anumite avantaje ale scrisului latin pentru limba moldovenească s-a ştiut relativ demult. Bunăoară, cunoscutul istoric şi scriitor, om de stat al Moldovei şi României Mihail Kogălniceanu, membru al Asociaţiei Odesa pentru istorie şi antichităţi, se adresa cititorilor „Catehismului", întâia carte tipărită integral cu caractere latine de Neofit Scriban în 1832 la Iaşi: „Rugăm numai pre cititorii noştri să nu se sperie de greutăţile ce vor afla la schimbarea aceasta (a alfabetului – *n.a.*), să gândească că aceste greutăţi vin numai din nedeprindere, că literele latine sunt mai puţine la număr, mai uşoare, mai potrivite cu haractirul limbii noastre şi că fără ele nu vom avea o gramatică bună şi regulată". În aceste, precum şi în alte probleme actuale ale limbii moldoveneşti, în cursul discuţiei ce s-a încheiat, au fost publicate atâtea studii, comentarii, note, câte nu s-a publicat în toată perioada de existenţă a republicii. Numai o parte infimă din cele publicate în presă a nimerit între coperţile cărţii *Povară sau tezaur sfânt?*, apărută la Editura Cartea Moldovenească în luna aprilie 1989. A doua culegere de materiale ale discuţiei lingvistice e în curs de pregătire pentru tipar.

Că alfabetul latin e o haină mai firească şi mai adecvată limbii romanice moldoveneşti au înţeles-o, pare-se, sute şi mii de oameni, chiar şi acei care, în virtutea profesiei practicate, nu vin în contact direct cu ştiinţa limbii. Acest lucru nu l-au înţeles doar istoricii V. Grosul, A. Antoseac, filologul V. Stati şi încă vreo câţiva. Ignorând în mod impertinent toate pe lume, ei continuă să debiteze unul şi acelaşi motiv: ştiinţa, chipurile, n-a demonstrat că alfabetul latin este mai adecvat foneticii şi morfologiei limbii moldoveneşti, că nu ar fi creată, chipurile, „baza ştiinţifică pentru schimbarea alfabetului" („Рыбницкий металлург", 30.06.89).

La acea „masă rotundă" de la MS, V. Grosul a ţinut numaidecât să ne informeze că dumnealui s-a întors recent din Bulgaria, unde a aflat că „bulgarii sunt mândri că anume ei au creat alfabetul chirilic" şi „că trecerea la grafia latină în Moldova va însemna că alfabetul chirilic îşi pierde popularitatea, el constituind mândria naţională a bulgarilor". Această idee reluată în articolul *История с историей* ia o formă şi mai ameninţătoare pentru moldoveni. Aici se afirmă că schimbarea scrisului tradiţional ce urmează a fi făcut de moldoveni poate căpăta un caracter antirus şi antislav, adică va agrava relaţiile interetnice în republică şi nu numai în republică. Am citat deja opinia lui V. M. Solnţev referitoare la problema relaţiilor dintre moldoveni şi ruşi. Cât priveşte lumea slavă, în genere, ea, suntem absolut siguri, nu va suferi pierderi din cauză că două sau trei milioane de moldoveni vor utiliza un alfabet neslav, după cum slavonismul n-a suferit pierderi în urma faptului că polonii, cehii, slovacii, croaţii din timpuri străvechi se folosesc de alfabete naţionale create pe baza grafiei latine. Tot aşa, credem, bulgarii nu au temei să se certe cu românii, vecinii lor nemijlociţi, că aceştia timp de aproape 130 de ani scriu cu caractere latine, nu cu cele chirilice.

Acest aspect al problemei poate că nu ar merita atenţia noastră, dacă ideile şi stările de spirit de tipul celor relatate nu ar avea priză la unele grupuri de populaţie din republică. Să amintim doar zarva pe care a dezlănţuit-o presa rusofonă de la noi după publicarea în „Literatura şi Arta" a unui desen de Dumitru Trifan şi a unei telegrame cu caractere latine venită de peste hotare şi publicată de acelaşi săptămânal. De buna seamă, nu li se iartă unor savanţi serioşi, indiferent de domeniul ştiinţei pe care l-au îmbrăţişat, că manifestă o lipsă elementară de cultură, o ignoranţă rudimentară. Tocmai politizarea primitivă şi agresivă a unor chestiuni de strictă specialitate duce, de regulă, la asemenea rezultate. E necesar doar să se înţeleagă un lucru nespus de simplu: valoarea unui text, conţinutul lui nu depinde nemijlocit de alfabetul ca atare. Cu aceleaşi caractere au fost culese *Das Kapital* de Marks şi *Mein Kampf* de Hitler, opera nemuritoare a lui Lenin şi scriptologia celor mai reacţionare cercuri din Rusia prerevoluţionară.

Istoricii A. Antoseac şi V. Grosul consideră alfabetul civil rus „одна из самобытных черт молдавского языка". Este evident caracterul absurd al unor asemenea „teorii". Urmând logica pidosnică a autorilor pomeniţi, vom ajunge la concluzia deocheată, cum că vietnameza, cu trecerea la scrisul latin, şi-a pierdut „самобытность", iar turceasca, odată cu trecerea la aceeaşi grafie latină, a încetat să mai fie ceea ce era pe timpuri, când turcii scriau cu alfabetul arab.

La întâlnirea de la Academia de Ştiinţe şi apoi la redacţia gazetei „Moldova socialistă" V. Grosul promova insistent ideea că trecerea Moldovei la scrisul latin va genera stări de spirit similare în republicile din Asia Mijlocie şi în alte părţi unde funcţionează scrisul civil rus, adică Moldova va crea un precedent. Ce poţi contrapune unor asemenea argumente? Savanţii urmează să studieze profund şi să dea o

apreciere marxistă principială deciziilor proletcultiste şi staliniste cu privire la înlocuirea scrisului arab al multor popoare din Uniunea R.S.S., la început – cu alfabetul latin, iar peste câţiva ani – cu cel rus. Prin această acţiune nesăbuită limbile cazahă, uzbecă, tadjică, azerbaidjeană, tătară şi alte limbi, care au avut monumente literare vechi cunoscute în toată lumea, limbi ale unor culturi cu tradiţie grafică milenară, au fost reduse de fapt la nivelul limbilor agrafe. Prin această dublă schimbare de alfabet popoarele respective au fost, în mod intenţionat, rupte de tradiţiile lor seculare, de cele mai valoroase monumente de cultură, a fost năruită memoria lor istorică, conştiinţa apartenenţei etnice, ceea ce, împreună cu alţi factori, a accelerat în mare măsură procesele de asimilare, mancurtizare şi deznaţionalizare. Toate acestea luate în ansamblu nu au putut să nu ducă la expulzarea limbilor din învăţământ, din viaţa social-politică şi din alte sfere sociale foarte importante pentru existenţa şi progresul limbii, la degradarea şi dispariţia lor treptată.

Indiferent de voinţa savanţilor de tipul lui V. Grosul şi A. Antoseac, va trebui, probabil, să fie soluţionate unele chestiuni legate de restabilirea culturilor milenare pierdute ale popoarelor turcofone. În caz contrar, nu sunt excluse în viitor conflicte generale de insatisfacţie naţională. În unul din ultimele numere ale săptămânalului „Литературная газета” Moris Simaşko scria în articolul *Куда ведет „Великий шелковый путь”*: „Национальное недовольство может быть удовлетворено только гарантиями национальной устойчивости. Такие гарантии не создаются на бумаге, не декларируются в программах: они осуществляются в праве на определенный образ жизни, на свой уклад, на свою историческую традицию. Это касается всех народов, и народы средней Азии не являются исключением” (ЛГ, 5.07, pag. 13).

Referitor la precedent. Stimabilii istorici ar fi trebuit să ştie că poporul carel a obţinut înaintea noastră recunoaşterea identităţii dialectului de nord al limbii sale cu cea a finilor şi a trecut la varianta finlandeză a alfabetului latin. E o situaţie aproape identică cu cea de la noi. Dialectul de nord al carelei a jucat un rol foarte mare în formarea limbii literare finlandeze, precum dialectul moldovean a fost un component de bază al limbii române literare. E asemănător până şi calvarul prin care au trebuit să treacă savanţii şi scriitorii careli şi cei moldoveni în lupta lor pentru afirmarea adevărului.

E regretabil faptul că acum, când în toate republicile naţionale din ţară se pune cu toată puterea problema de a lua sub ocrotirea legii limbile naţiunilor mici şi cele ale poporaţiilor, când este recunoscut că funcţionarea normală a limbii naţiunii de bază în toate sferele vieţii de stat, sociale şi culturale o poate asigura plenar numai statalitatea limbii respective, se mai găsesc unii, inclusiv savanţi, care încearcă pe toate căile să se opună tendinţei legitime a popoarelor spre autoconservare ca etnos şi cultură, dau dovadă de indiferenţă sau chiar intoleranţă faţă de orice manifestare a conştiinţei naţionale, perorează despre pretinsa lezare a drepturilor unor grupuri de alte naţionalităţi suverane.

E greu, dacă nu chiar imposibil, să înţelegi logica lui V. Grosul şi A. Antoseac. Conform raţionamentelor dumnealor, stabilizarea situaţiei politice nu poate fi obţinută decât prin perpetuarea condiţiilor în care limba populaţiei de bază a republicii nu e admisă în principalele sfere sociale. Căci, vedeţi dumneavoastră, „на территории Молдавии рядом с молдаванами проживают крупные группы народов других национальностей...”. Mai mult, moldovenii, conform aceleiaşi logici vicioase, nu au dreptul nici măcar să scrie cu alte litere decât cele care le-au fost impuse de Stalin şi staliniştii autohtoni. De ce? Nu putem să uităm, chipurile, „ни об интересах полумиллионного молдавского населения, проживающего за пределами республики, ни о полутора миллионном немолдавском населении Молдавии”. Stimabilii savanţi nu explică, desigur, în ce mod revenirea moldovenilor la alfabetul latin va leza interesele „*немолдавского населения республики*”.

Acestea fiind spuse, afirmaţia autorilor „мы... тоже озабочены судьбами молдавского языка” nu poate fi calificată decât drept un fariseism cras.

Mancurţii, nihiliştii naţionali, savanţii de teapa celor doi istorici nu vor nicidecum să înţeleagă că una din sarcinile restructurării iniţiate de partid constă în instaurarea unor asemenea relaţii dintre naţiuni ce ar avea la bază adevărata concepţie leninistă a echităţii şi democraţiei, că în condiţiile actuale de renaştere naţională grupurile etnice eteronaţionale din formaţiile statale suverane ale Uniunii Sovietice ar trebui să renunţe la confortul pe care timp de decenii şi l-au creat pe seama popoarelor băştinaşe, să-şi schimbe atitudinea negativistă faţă de istoria, limbile şi culturile lor, nu să creeze situaţii de conflict.

Publicarea de către V. Grosul şi V. Stati a articolului *Латиница: вымысел и правда* în gazeta de tiraj a muncitorilor de la uzina metalurgică din Râbniţa, unde activează, în fond, cetăţeni rusofoni, nu este altceva decât unul din multiplele mijloace folosite în scopul de a provoca discordie interetnică, de a-i aţâţa pe reprezentanţii altor naţionalităţi contra moldovenilor.

În loc de încheiere vom cita un fragment dintr-un articol al jurnalistului T. Ţopa, care a exprimat plastic, concis şi totodată exact părerea multor concetăţeni ai noştri:

„Istoria, arbitru obiectiv şi sever, ne va aprecia peste ani faptele, cine şi cum a cimentat în zile de restrişte prietenia popoarelor, cine şi cu ce a contribuit, în vremuri grele de cotitură, la prosperarea graiului matern, când se hotăra destinul neamului nostru. Istoria, precum se ştie, nimic nu uită, nimic nu iartă. Nici pe acei care în zile de evenimente de vârf au luat apă în gură, nici pe acei care au depus sforţări să îmbrace minciuna în mantia înţelepciunii” („Moldova socialistă”, 7 iulie, 1989).

„Învăţământul public”, 15 iulie 1989

MAI SCUMP DECÂT TOT AURUL DIN LUME

Scrisorile anonime sunt nişte fosile dintr-o epocă în care omul se temea şi de umbra lui. Şi nu fără temei, odată ce sistemul de conducere nu-i garanta libertatea cuvântului, a conştiinţei, nu-i asigura liniştea sufletească, ba chiar nici dreptul la viaţă.

Aprilie 1985 şi toată perioada postaprilină este o activitate febrilă din partea Partidului şi a Guvernului orientată spre crearea unui stat bazat pe drept, stat în care fiecare om e considerat o personalitate irepetabilă, o valoare inestimabilă, şi nu un simplu „şurubaş" în mecanismul enorm, în stare să te strivească. Ar trebui, prin urmare, să respirăm şi noi aerul îmbătător de proaspăt şi de liber al democraţiei şi transparenţei, să ne descătuşăm de frica ce s-a încuibat în toate fibrele fiinţei noastre în timpurile de tristă amintire, care, sperăm, s-au dus pentru totdeauna, şi să ne spunem păsul deschis, sincer. Dar nu putem. Mai exact, încă nu putem să învingem această barieră psihologică.

Elocventă în acest sens este şi scrisoarea anonimă sosită din Orhei pe adresa redacţiei „Tânărul leninist" drept ecou la o serie de materiale publicate sub genericul „Limba noastră-i o comoară". Azi scrisorile anonime nu se mai iau în consideraţie şi deci am fi putut să o trecem cu vederea şi pe aceasta, considerând-o drept o provocare ordinară şi aruncând-o la coşul de gunoi. S-ar putea însă ca aceşti tineri anonimi să se teamă într-adevăr, rămânând nişte fricoşi pentru toată viaţa, în caz dacă nu li s-ar răspunde la întrebări, şi suspectând de viciul laşităţii şi redacţia. Să încercăm a-i îndemna să învingă robul din ei.

Care sunt întrebările pe care ni le adresează anonimii? Iată-le, reformulate sumar:

1. De ce moldovenii îi forţează pe ruşi să înveţe limba moldovenească? 2. De ce moldovenii tulbură lumea cu alfabetul lor latin? 3. Cred oare adepţii alfabetului latin că poporul le va acorda ajutorul necesar la realizarea acestei treceri?

Ce vom răspunde acestor rătăciri?

Într-o societate civilizată ca a noastră, în care a fost lichidată exploatarea omului de către om, niciun popor, ba chiar niciun individ, nu-l poate forţa pe altul să-i înveţe limba lui. Nici chiar conducerea statului respectiv. Însă o societate civilizată îşi dă seama că este insuficient a cunoaşte numai propria limbă maternă. Şi atunci ea mai alege o limbă-două de prestigiu, cu ajutorul cărora ar putea întreţine relaţii cu alte ţări, ar putea avea acces la cultura universală, ar putea ieşi în lume, adică. Astfel se face că fiecare din noi, pe lângă limba maternă, mai învaţă la şcoală şi o limbă străină. Numai necesitatea de a ne înfrupta din comoara civili-

zaţiei ne-a „forţat" să învăţăm o limbă străină, şi nimeni altul. În plus, dat fiind că Uniunea R.S.S. este un stat multinaţional, polilingv, este limpede că, fie şi numai pentru a-i parcurge necuprinsul, pentru a realiza producerea şi schimbul de bunuri materiale în cadrul unui sistem economic unitar al ţării, este necesar şi un mijloc de comunicare unic pentru toţi. Şi acest mijloc există: limba rusă. Limba rusă nu ne-a impus-o nimeni nouă, neruşilor, naţionalilor. Noi, popoarele sovietice de alte limbi, am acceptat-o benevol. Ne-a „impus-o", adică, necesitatea obiectivă.

În republica noastră, în care, pe lângă majoritatea absolută a populaţiei, moldovenii, trăiesc şi reprezentanţi de alte naţionalităţi, limba de bază a ei, moldoveneasca, ar trebui să fie, la fel ca şi rusa în hotarele întregii ţări, o limbă de comunicare şi înţelegere reciprocă între locuitorii plaiului mioritic. Limbă acceptată sau care urmează să fie acceptată benevol nu numai de ruşi, ci şi de toţi conlocuitorii, fără de niciun fel de constrângere. Necesitatea obiectivă îi va „forţa", şi nu moldovenii. Aşa cum în Ucraina necesitatea obiectivă îi „sileşte" pe neucraineni să cunoască limba ucraineană, pe neletonii din Letonia – limba letonă, pe negeorgienii din Gruzia – limba georgiană ş.a.m.d. Alături de limba lor maternă, desigur.

În privinţa alfabetului latin. Nu moldovenii sunt cei care tulbură lumea, ci ignoranţii şi mancurţii. Anonimii noştri îi recunosc pe Negruzzi, Alecsandri, Creangă, Eminescu, Mateevici drept scriitori moldoveni sau nu? Dacă-i recunosc, atunci am vrea să le amintim că toţi aceşti scriitori şi-au turnat opera lor nemuritoare în tiparul literelor latine, că anume în această grafie s-au cristalizat normele limbii literare contemporane. Trecând la alfabetul latin, revenim la scrisul clasicilor, la scrisul pe care satrapii lui Stalin ni l-au arestat şi l-au împuşcat în 1938 în R.A.S.S.M. şi în 1941 în R.S.S.M. Despre avantajele scrierii cu caractere latine ziarul „Tânărul leninist" a scris deja (în nr. 43-44 din 2.06.88, articolul *Un act de echitate naţională*).

Adepţi ai alfabetului latin nu sunt doar o mână de oameni, ci, conform unor sondaje sociologice, mai mult de 95 de procente de moldoveni. Este aceasta o „grămăjoară" de ambiţioşi sau este totuşi un popor întreg? Anonimii noştri au învăţat aritmetica – să spună chiar ei. „Grămăjoara" o constituie tocmai cei care se opun revenirii la scrisul clasicilor. Aşa că ajutorul ni-l va acorda poporul moldovenesc însuşi. Aşa cum tot el îi va ajuta şi pe găgăuzi, pe bulgari şi pe reprezentanţii altor naţionalităţi să-şi renască limbile lor. Precum vor proceda şi ei, la rându-le, ca internaţionalişti ce sunt. Suntem siguri de aceasta. Fiindcă limba, cultura, existenţa neamului e mai scumpă decât tot aurul din lume. Căci dacă dispare limba, dispare şi neamul şi nu-l mai poţi renaşte cu tot aurul lumii.

Nu vom lăsa să dispară niciun grai, nicio seminţie umană.

„Tânărul leninist", 26 iulie 1989

BUDA INFAILIBIL*

Ce comerţ ideologic, ce trafic de Danemarcă!
Arcadie Suceveanu

După o lectură atentă a răspunsului pe care l-a dat V. Grosul (*Еще раз об истории, или Плюрализм мнений по-кишиневски*, „Советская Молдавия", 27.VII.'89) la recenzia noastră *O istorie cu istorici* („Învăţământul public", 15.VII.'89), am decis să ne mulţumim cu o replică. Aceasta din următoarele motive.

Primo. Deşi e întinsă ca volum, contrarecenzia lui V. Grosul nu adaugă nimic ce-ar merita atenţie la cele spuse de dumnealui şi coautorul său A. Antoseac în articolul lor publicat anterior (pe care l-au recenzat, afară de noi, candidaţii în ştiinţe filologice Vasile M. Ciocanu şi Constantin Tănase în săptămânalul „Literatura şi Arta" din 20 iulie şi profesorul Anatolie I. Ciobanu în cotidianul „Moldova socialistă" din iulie a.c.).

Secundo. În răstimpul cât a ţinut dezbaterea problemelor limbii moldoveneşti, cititorul moldovean a beneficiat de o informaţie suficientă privitoare la identitatea de limbă moldo-română şi scrisul limbii moldoveneşti, fapt care îi va permite, fără prea mari dificultăţi, să-şi dea seama cine spune adevărul şi cine umblă cu braşoave, iar pe aşa-zisa populaţie rusofonă problemele în discuţie nu o privesc câtuşi de puţin.

Terţio. Este inutil a dialoga la modul serios cu o persoană ce se crede Buda infailibil nu numai în problemele de istorie a poporului moldovenesc, ci şi în cele de filologie, care, deşi se intersectează, sunt totuşi departe de a fi identice.

Este inutil să-i demonstrezi ceva unui savant care, fără o analiză profundă a problemelor controversate, declară arogant că oponenţii lui „ни один факт его труда" (zămislit împreună cu A. Antoseac) „не смогли опровергнуть", „по существу ничего не опровергли", că faptele aduse de ei „не только абсолютно точные, но и типичные", că anume el e acea persoană ce posedă teoria surselor ştiinţifice care îi permite să identifice, să determine „faptele tipice", pe când oponenţii dumnealui...

Nu numai că este inutil, ci şi dezagreabil să controversezi cu un autor care îţi dă de înţeles la tot pasul sau ţi-o spune direct cât e de mare contribuţia ce-i revine în ştiinţă, că despre cutare sau cutare lucruri dumnealui a scris încă acum

---

* Scris în colaborare cu I. Dumeniuk, A. Moşanu şi I. Osadcenco.

un sfert de veac, că „у него больше работ, чем у всех четверых оппонентов, вместе взятых” şi că oponenţii lui nu au ştiinţă de cutare operă a dumisale, nu se pricep unde, în care loc şi ce fel de izvoare bibliografice să caute etc.

Mai toată fraza din contrarecenzia semnată de V. Grosul emană aroganţă, autoadmiraţie, siguranţă că activitatea pe care a desfăşurat-o e cât se poate de vajnică şi nujnică pentru poporul moldovenesc. Ceilalţi, după preţioasa opinie a dumnealui, nu sunt decât nişte „двоечники исторической науки, главная задача которых заключается в том, чтобы как можно громче крикнуть и попасть в струю”.

Grandomania şi pretinsul enciclopedism îl fac pe savantul istoric V. Grosul să se aventureze şi în acele domenii ale ştiinţei, care se află cale de o poştă de istoria propriu-zisă: fonetica şi fonologia, ortografia, teoria generală a scrisului, dialectologia, teoria limbii literare, clasificarea genealogică a limbilor ş.a. Şi în aceste domenii, ca şi în istorie, savantul nostru de „larg profil” ar vrea la sigur să devină celebru. Nu înţelege dumnealui că se face ridicol, încurcând alfabetul cu ortografia, dialectul cu graiul, limba literară cu monumentele de cultură scrise ş.a., adică nu-şi dă seama că e un boboc tocmai în chestiunile pe care le descurcă un student filolog mediocru. Apropo, doctorul în istorie V. Grosul confundă, nu fără intenţie probabil, anexiunea cu suveranitatea.

Cum se zice, obraznicul mănâncă praznicul. Nu încape îndoială că acest adevăr V. Grosul l-a însuşit de minune. Bunăoară, fără a avea premise proprii, obţinute personal, el formulează teza cum că „ни один алфавит не имеет явных преимуществ в обслуживании молдавского языка”, din care deduce cu aere de doct: „Раз так, то зачем необходима смена алфавитов”?

Impertinenţa pretinsului lingvist evoluează crescendo. Iată că dumnealui de acum îi apostrofează şi-i pune la respect pe cunoscuţii lingvişti V. M. Solnţev, membru-corespondent, director al Institutului de lingvistică al A.Ş. a U.R.S.S., A. V. Superanskaia, doctor în filologie, şi pe Z. V. Rubţova, candidat în filologie, colaborator ştiinţific superior, refuzându-le dreptul de a se pronunţa în problemele generale ale scrisului limbii moldoveneşti numai de aceea că dumnealor, ca să vezi, spre deosebire de V. Narumov şi T. Sveşnikova, nu posedă limba moldovenească (română). Pe V. Grosul nu-l taie capul că „прекрасно, в совершенстве владеть языком” încă nu înseamnă a fi lingvist notoriu. Şi că, dimpotrivă, un lingvist, specialist în problemele de teorie a limbii, e bine să posede şi practic limbile respective, dar nu e obligatoriu.

Impertinenţa sporeşte. V. Grosul îşi aduce aminte că, în timpul întâlnirilor din ianuarie avute cu „ряд руководителей молдавских филологических учреждений”, a fost uimit că „они совершенно не пользуются молдавскими грамматиками 19-го – первой трети 20 веков” şi conchide veninos: „Не оттуда ли такие *пренебрежения к местным традициям и преклонение перед*

зарубежьем?" (sublinierea ne aparţine – *autorii*). Autorul acestei insinuări ştie, desigur, în ce mod era sancţionat până nu demult asemenea servilism, dar continuă (în stilul lui A. Liseţki şi altor lideri interfrontişti) să ne sperie cu „серьезные политические проблемы, которые может породить переход молдавского к румынскому алфавиту". Cu trei zile înainte de a fi publicate cele susţinute de V. Grosul, cotidianul central „Известия" informa că un articol aparte al legii adoptate în Tadjichistan prevede învăţarea vechiului scris bazat pe grafia arabă şi, după câte ştim, nu s-a întâmplat nimic deosebit. Autorul nostru însă declară în spiritul unui centralism de mare putere: „Языковые проблемы Молдавии – это не только внутреннее дело республики". Or, continuă să fie contestată suveranitatea unui popor chiar în problemele ce ţin de limba lui. Să ne mai mire faptul că situaţia din republica noastră continuă a se destabiliza, că relaţiile interetnice se agravează?

Opintelile lui V. Grosul de a demonstra precum că limba moldovenească în fosta gubernie a Basarabiei n-ar fi fost interzisă („Не было этого. Никогда не было вывесок: «Говорите только по-русски»", „многие деятели культуры прошлого века положительно оценивали присоединение к России"), că Lenin, chipurile, „фигурально называл царскую Россию тюрьмой народов" ş.a. sunt lipsite de temei şi pot fi crezute doar de oameni foarte naivi şi neavizaţi. Să apelăm la două surse bibliografice de provenienţă locală, pe care nici chiar un tipizator cum e V. Grosul nu va putea să le considere netipice.

Prima sursă: Constantin Stamati, scriitor „местный" и „самобытный", care în articolul său de sinteză *Ştiinţe filologice şi istorice*, scris în 1863 şi publicat în 1868, spunea, cu o clarviziune de invidiat, următoarele: „...Iar dialectul ruso-român din Basarabia, unde mă aflu trăind, nu zic altă decât că şi nobilii şi ţăranii vor vorbi mai rău cu timpul decât cum au vorbit din vechi, nefiind chip să se întrebuinţeze idiomul lingvii române, stricată acum; pentru că în Basarabia lipsesc cu totul şcoli româneşti, fiind numai acelea ruseşti aşezate prin sate; aşadar, în grabă nici nu va mai fi trebuitoare lingva românească în Basarabia, pentru că are să se mistuie în acea rusască, ce este a guvernului..." (*Muza românească*, Iaşi, 1868; citat după ediţia: Constantin Stamati, *Muza Românească*, Bucureşti, 1967, p. 476).

Cealaltă sursă: A. S. Afanasiev-Ciujbinski (1817-1875), cunoscut scriitor, publicist şi etnograf rus şi ucrainean, care scria la sfârşitul secolului trecut următoarele: „La noi autorităţile administrative nu privesc cu ochi buni nici o naţionalitate şi pretind limba rusă de la toţi localnicii, indiferent de naţionalitate... La noi aşa-zişii patrioţi poliţişti în regiunile cu populaţii minoritare propagă limba rusă cu nagaica şi cu pumnul" (А. С. Афанасиев-Чужбинский, *Поездка в южную Россию. Очерки Днестра*, Том. II, Спб,. 1891, стр. 273). Cititorii, sperăm, au înţeles ce-a fost cu limbile naţionale sub regimul ţarist, ce-i cu spusele lui Lenin cu privire la Rusia ţaristă ş.a.

V. Grosul se plânge că nici el, nici adepţii dumnealui nu pot publica nimic în presa de limba moldovenească. Aşa o fi fiind. Dar trebuie să-i înţelegem pe ziariştii chişinăuieni care refuză să tirajeze scriptologia unor „patrioţi naţionali". Poporul e sătul de poveştile cu cocoşul roşu, cu care a fost tratat de-a lungul deceniilor de către unii pseudosavanţi şi pseudopatrioţi. Ca să nu mai vorbim de faptul că e antipedagogic să răspândim tot felul de agramaţii pe calea cuvântului tipărit.

Cam pe la sfârşitul contrarecenziei sale, V. Grosul îşi exprimă îngrijorarea că „некому будет серьезно решать вопросы истории, в том числе истории языка". Nu se poate spune că această îngrijorare a dumnealui e lipsită întru totul de temei. Cu următoarea precizie, desigur. De bună seamă, savanţi care ar soluţiona probleme privind istoria Moldovei şi limbii moldoveneşti în spiritul dogmelor gen stalinist-brejnevist-bodiulist-smirnovist pot fi număraţi pe degete, dar şi aceştia au făcut bloc cu liderii mişcării internaţionaliste „Единство", ce s-a situat pe o platformă antipopulară, antimoldovenească. V. Grosul însă şi adepţii săi nu vor să accepte principalul: restructurarea a trezit la viaţă şi a pus în mişcare forţele creatoare ale unei cohorte de savanţi din generaţii diferite, cu mentalitate nouă, care vor face ştiinţă pentru popor, întru prosperarea lui.

Încă un moment, ultimul. În articolul *O istorie cu istorici* am presupus că, din vina grupului moscovit de savanţi sosit la noi prin ianuarie şi în care rolul de primă vioară îi revenea lui V. Grosul, a fost tărăgănată cu aproape două luni de zile elaborarea proiectului de lege cu privire la scrisul limbii moldoveneşti. Cu regret, există toate semnele că şi acest din urmă articol publicat de V. Grosul în organul C.C. al P.C.M., deşi nu e fundamentat ştiinţific, va servi unor lucrători de răspundere drept temei pentru a introduce în preambulul proiectului modificări privitoare la denumirea legii, identitatea limbilor, luarea în considerare a opiniei cetăţenilor, adică tocmai elementele pentru a căror introducere în lege a pledat poporul moldovenesc pe parcursul întregii discuţii care a avut loc.

2 august 1989

PENTRU A TE SIMŢI CA ACASĂ[1]

Stimaţi tovarăşi deputaţi şi invitaţi,

Trăim momente cu adevărat cruciale pentru destinul poporului care a dat denumirea Republicii Moldoveneşti, pentru limba lui. Ni se oferă astăzi o şansă, şi deputaţii – portdrapel al intereselor şi aspiraţiilor poporului care i-a delegat la Sesiunea Sovietului Suprem – nu trebuie s-o rateze. Zadarnic a încercat aici unul dintre oratori să ne acuze de jinduirea spre aplauze. Nu aplauze şi popularitate ieftină tindem să culegem, ci vrem să triumfe odată şi odată dreptatea. Dreptatea pentru toţi, nu numai pentru unii. Dreptatea pentru toate limbile, şi nu numai pentru cea care le-a strâmtorat şi care le-a substituit pe altele.

Ieri, ba şi azi, în cuvântările unor oratori, s-a vorbit mai mult la general, despre lucruri ce nu ţin direct de problemele pe care le dezbatem în conformitate cu chestiunea a doua de pe ordinea de zi. Din obiecţiile ce se fac auzite din unele cuvântări, din comportamentul unor reprezentanţi ai populaţiei nemoldoveneşti, în sfârşit, din revendicările pe care le înaintează greviştii, din ceea ce scrie zilele acestea cu impertinenţă G. Ovcearenko în ziarul „Pravda" rămâi cu convingerea că multă lume nici n-a luat cum se cade cunoştinţă de conţinutul proiectelor pe care le discută.

Oameni buni, hai să ne clarificăm de la bun început ce vrem noi. Vrem să adoptăm nişte legi în care să fixăm situaţia lingvistică existentă în republică, moştenită din perioada stalinistă şi din cea a stagnării, situaţie deplorabilă, catastrofală pentru limba moldovenească, ce nu funcţionează în sferele principale de activitate umană, sau legi prin care să redresăm situaţia, să creăm o situaţie lingvistică normală, care ar fi trebuit să existe, dacă ar fi fost promovată neabătut şi tradusă în fapt politica naţională leninistă, o situaţie care am vrea să existe? Toţi suntem de acord că atare deformări au avut loc, toţi ne jurăm că suntem pentru lichidarea lor, că suntem pentru restructurare. Prin urmare, înţeleg eu, toţi ar trebui să militām pentru crearea unei situaţii lingvistice noi, normale, care ar înlocui-o pe cea existentă.

De ce, aş vrea să vă întreb, în Republicile Transcaucaziene, în care statutul de limbi de stat ale celor patru republici (trei unionale şi una autonomă) e fixat în Constituţiile lor încă până la Marele Război pentru Apărarea Patriei, la ora actuală n-a apărut necesitatea de a elabora proiecte de legi cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriile respective? Fiindcă acolo limbile fuseseră luate sub protecţia legii fundamentale, fiindcă acolo situaţia s-a reglementat demult, fiind-

că acolo limbile de stat, limba rusă, limbile altor grupuri etnice compacte şi-au specificat sferele din întrebuinţare conform funcţiilor lor obiective şi ele funcţionează normal. Limbile republicilor unionale din Transcaucazia ca limbi de stat nu cer acum ocrotire la ele acasă, funcţiile lor n-au fost amputate, preluate, ca la noi, în marea majoritate a cazurilor, de limba rusă. În acelaşi timp, deşi toţi purtătorii altor limbi cunosc limba de stat a republicii respective, limba de stat n-a strâmtorat funcţionarea nestingherită a celorlalte limbi, inclusiv a limbii ruse, în sferele în care le revin, în primul rând, la satisfacerea necesităţilor naţional-culturale. La noi s-a întâmplat aşa că a fost strâmtorată şi limba populaţiei băştinaşe de bază, şi limbile materne ale confraţilor găgăuzi, bulgari, ucraineni, evrei ş.a. Proiectele prezentate vor să repare această nedreptate, de aceea vă chem să le susţineţi în conceptul lor fundamental.

Premisa de la care a pornit grupul de lucru la elaborarea proiectelor (din acest grup am avut onoarea de a face parte şi eu) a fost următoarea: să lichidăm toate deformările şi denaturările din domeniul politicii şi al construcţiei lingvistice din republică, să repunem limba moldovenească şi celelalte limbi vorbite pe teritoriul republicii în funcţiile ce trebuie să le aparţină în mod obiectiv, şi nu să fixăm ceea ce există astăzi, cum cer unii deputaţi. Poporul moldovenesc vrea ca la el acasă, în statul moldovenesc suveran, limba moldovenească să funcţioneze în toate sferele – să fie limbă oficială, de stat. În această calitate ea trebuie decretată numaidecât şi limbă de comunicare interetnică pe teritoriul republicii. Această precizare trebuie făcută de articolul 70 din Constituţia R.S.S.M. Aceasta nu înseamnă că moldovenii ar fi contra funcţionării libere a celorlalte limbi ale grupurilor etnice compacte de pe teritoriul R.S.S.M., inclusiv a limbii ruse. Proiectele de legi garantează drepturile grupurilor etnice de a-şi păstra şi dezvolta, întrebuinţa limbile lor materne. Vor putea să le întrebuinţeze pe teritoriile respective în toate sferele ce le revin (şi nu numai în familie) – dreptul acesta e asigurat nu numai prin articolul 70, ci şi printr-o serie de alte articole (2, 4, 6, 7, 9, 10, 13, 18) din Legea cu privire la funcţionarea limbilor. Proiectele vor să garanteze şi să asigure egalitatea tuturor limbilor, iar deputaţii numiţi, cerând limbă rusă pentru găgăuzi, bulgari, ucraineni, evrei, pe care-i includ în categoria rusofonilor, în realitate îi lipsesc pe aceştia de limbile lor materne. Şi aceasta se cheamă egalitate? Cine lezează drepturile naţionale ale neruşilor şi nemoldovenilor din Moldova – proiectele sau cei care cer numai limba rusă ca a doua limbă de stat pentru aceştia? Aceste limbi – limbile lor materne – trebuie să funcţioneze plenar în funcţiile lor obiective, şi nu înlocuite prin rusă şi învăţate numai ca obiect în şcoală. La fel după cum şi limba de stat moldovenească urmează să fie şi limbă de comunicare pentru toţi pe teritoriul republicii moldoveneşti, şi nu numai pentru moldoveni. Aşa cum în U.R.S.S. limba de comunicare – rusa – este limbă oficială pentru toţi, nu numai pentru

ruşi. În U.R.S.S. aceasta se cheamă egalitate, iar în R.S.S.M., ca să vedeţi, unii o consideră inegalitate...

După cum vedeţi, grupul de lucru face o delimitare principială nouă: 1) asigură la maximum drepturile cetăţenilor la alegerea limbii de comunicare în relaţiile oficiale: moldoveneasca sau rusa, iar în localităţile săteşti cu populaţie compactă de altă naţionalitate (trebuie restabilită precizarea „localităţile săteşti” în actualele proiecte, fiindcă localităţile de tip urban sunt eterogene, şi nu omogene sub aspect naţional, de aceea aici în relaţiile oficiale trebuie să funcţioneze limba de stat) – respectiv limba găgăuză sau bulgară, sau ucraineană ş.a.m.d.; 2) asigură la maximum drepturile unei întregi naţiuni – cea moldovenească, a unei întregi poporaţii – cea găgăuză, a unor întregi grupuri etnice compacte (ucraineni, ruşi, bulgari; evrei ş.a.) de a-şi păstra, dezvolta şi folosi limbile lor materne.

„A asigura fiecărui cetăţean toate drepturile, creându-i toate condiţiile pentru a se simţi ca acasă” – această expresie metaforică, rostită de Mihail Sergheievici Gorbaciov, e vehiculată peste tot, de multe ori speculându-se cu ea în fel şi chip. Da, să fim de acord: fiecare cetăţean sovietic, oriunde ar trăi, are drepturi egale cu toţi ceilalţi. Pot eu însă, moldovean, georgian, ucrainean ş.a., să-l acuz pe vecinul meu din Siberia, de exemplu, dacă am trecut definitiv cu traiul acolo, că el îmi lezează drepturile numai de aceea că eu nu pot întrebuinţa acolo în toate sferele de activitate limba mea maternă – moldoveneasca, gruzina, ucraineana ş.a.m.d.? Poate un frate calmâc ce s-a mutat cu traiul în Moldova să ne acuze pe noi, moldovenii, că-i lezăm drepturile lui constituţionale, că nu-i creăm condiţii pentru ca el să vorbească cu noi în limba sa maternă? Aşa ceva e absurd, veţi zice. Da, e o absurditate. Dar uitaţi-vă ce tămbălău s-a ridicat la noi când a fost lansată ideea unei singure limbi de stat – cea moldovenească.

„În republica noastră trăiesc reprezentanţi a peste o sută de naţionalităţi” – ni se spune adesea. Prin urmare, este o republică multinaţională. Deci nu trebuie să lezăm drepturile nici uneia din cele peste o sută de naţionalităţi.

Vom preciza, mai întâi, că în Moldova trăiesc aproape integral numai o naţiune – cea moldovenească – şi o poporaţie – cea găgăuză. În rest avem câteva comunităţi etnice mai mult sau mai puţin compacte (bulgarii, ucrainenii, ruşii ş.a.) şi doar unii reprezentanţi aparte ai altor naţionalităţi dispersaţi pe această palmă de pământ care se cheamă Moldova Sovietică. Vom preciza, în al doilea rând, că se perorează demagogic despre lezarea drepturilor altor naţiuni la noi. Care drepturi? Cele lingvistice? Poate oare republica să-i asigure dreptul unui calmâc, evenc, dungan, estonian ş.a.m.d. să vorbească cu cei din jur – necalmâci, neevenci, nedungani, neestonieni ş.a. – în limba lui maternă? E o absurditate, veţi spune. Doar tocmai cu această absurditate şi se speculează la noi în mod curent.

Republica noastră – prin proiectele de legi propuse – asigură, aşa cum e normal, drepturi egale oricui de a vorbi pe teritoriul ei la nivel oficial, republi-

can, în limba de stat sau în limba rusă, iar la nivel local şi în alte limbi naţionale ale grupurilor etnice compacte. Să ne ierte fratele calmâc, evenc, dungan, estonian din Moldova că nu-i putem crea condiţii ca el să vorbească cu trăitorii acestui meleag în limba calmâcă, evenă, dungană sau estoniană şi că e pus în situaţia de a învăţa moldoveneasca şi rusa, ba, poate, şi găgăuza, dacă el vrea „să se simtă ca la el acasă”. Ca acasă trebuie să se simtă cel care este cu adevărat acasă, iar cel care şi-a făcut casă cu mine, pe pământul meu strămoşesc, se va simţi ca acasă, fiţi de acord, numai dacă se va acomoda la legile casei, dacă le va respecta. Adică, dacă se va integra în viaţa spirituală (deci şi în cea lingvistică) a noii sale case.

În legătură cu drepturile cetăţenilor vreau să vă atrag atenţia că este un întreg capitol aparte (capitolul 2), capitol ce lipsea în primele variante. Dar tot aici vreau să insist asupra necesităţii de a restabili fostul articol 8, care prevedea că în relaţiile de serviciu cu şeful subalternul este cel care alege limba de comunicare: moldoveneasca sau rusa, iar în localităţile săteşti cu populaţie compactă de altă limbă – găgăuza sau bulgara, sau ucraineana ş.a. Articolul 8 vechi trebuie restabilit în numele triumfului democraţiei, drepturilor omului de rând, nu ale şefului-birocrat, care ar putea să-l impună: „Vorbeşte în limba rusă”, „Vorbeşte în limba de comunicare”, „Vorbeşte în limba de stat”. Chem deputaţii să respingă încercarea unor birocraţi de a elimina (ei deja au reuşit să elimine din varianta propusă dumneavoastră spre dezbatere) acest fost articol 8 din capitolul 2 al proiectului de lege cu privire la funcţionarea limbilor.

Vă atrag atenţia că legea o facem nu pentru azi, ci pentru cel puţin 50 de ani înainte. Trebuie să fixăm în ea nu realitatea existentă, dar cea pe care o dorim, cea care trebuie să fie normală. De aceea şi este prevăzută perioada de tranziţie pentru punerea în aplicare a legilor. După această perioadă limba de stat îşi va ocupa locul cuvenit pe întreg teritoriul republicii, iar limba rusă îi va ceda o parte din funcţiile ocupate în perioada de tristă pomină pe nedrept.

În acelaşi timp, dat fiind că limba rusă este un mijloc de comunicare între naţiunile din Uniunea R.S.S., ea ne va servi şi în continuare la relaţiile dintre republici, la comunicarea cu reprezentanţii altor limbi din afara republicii. De aceea ea va fi studiată cu sârg în instituţiile de învăţământ de toate rangurile de toţi, indiferent de apartenenţa naţională, ea va funcţiona într-o serie de sfere de activitate alături de cea de stat. În acest sens cerinţele articolului 7 de a cunoaşte două limbi – moldoveneasca şi rusa – nu sunt deloc discriminatorii pentru nimeni. Ele sunt cerinţe profesionale pentru cei care la serviciu se află în contact oficial cu alţi cetăţeni. Nu este aici niciun fel de lezare în drepturi a rusofonilor, dacă li se cere ca la deţinerea unor posturi şi funcţii să cunoască şi limba moldovenească (iar în unele localităţi săteşti – şi găgăuza sau ucraineana, sau altă limbă), după cum nu e o lezare în drepturi a moldoveanului, găgăuzului, ucraineanului

ş.a. când i se cere să cunoască, paralel cu limba de stat, şi limba rusă (iar în localităţile săteşti respective – găgăuza, ucraineana ş.a.). Necunoaşterea acestor limbi demonstrează lipsa de pregătire profesională necesară cetăţeanului pentru a ocupa funcţia, postul respectiv. Dacă eu, la catedra de limba moldovenească pe care o conduc, îi cer persoanei ce pretinde la postul de docent să posede limba moldovenească şi specialitatea, să zicem, de gramatică istorică, limba latină ş.a., indiferent de apartenenţa naţională, parcă aceasta e o lezare a drepturilor cuiva? (Apropo, la catedra pe care o conduc lucrează docentul N.M. Pecec, de naţionalitate rus, dar este un specialist de înaltă calificare şi nimeni nu l-a întrebat nici o dată de ce naţionalitate este dumnealui). Dacă eu dau în gazetă un anunţ că am nevoie de o dactilografă care ar cunoaşte la perfecţie limba moldovenească (ori, respectiv, limba rusă sau limba găgăuză, sau limba idiş s.a.m.d.), eu o voi angaja la lucru anume conform corespunderii acestei cerinţe profesionale, şi nu voi ţine cont de naţionalitatea dumneaei, adică nu voi angaja numaidecât o moldoveancă ori, respectiv, o rusoaică sau o găgăuză, sau o evreică ş.a.m.d. Omul trebuie să corespundă cerinţelor profesionale pe care le înaintează postul sau funcţia ce urmează a o deţine sau exercita, indiferent de naţionalitate. Prin urmare, nu este aici nicio fărădelege, nicio lezare a dreptului constituţional al vreunui cetăţean, a cărui patrie este Moldova Sovietică. Este însă, după ferma mea convingere, de-a dreptul amoral să deţii un post fără a cunoaşte limba unei întregi naţiuni, a unui întreg grup etnic ce ţine la limba sa ca la lumina ochilor şi să-i impui limba ta. Mai mult decât atât: este o încălcare a dreptului constituţional nu al unui singur cetăţean, ci al unei întregi comunităţi etnice, al unui popor întreg. Gândiţi-vă la situaţia existentă azi în republica noastră şi spuneţi sincer dacă nu cumva aţi atestat tocmai atare cazuri de încălcare a dreptului constituţional al unui întreg popor, al unei întregi poporaţii, al unui întreg grup etnic compact. Proiectele de legi şi-au pus scopul să lichideze atare fărădelegi odată şi pentru totdeauna. De azi înainte în Moldova Sovietică, adică la ei acasă, le vor fi garantate drepturile lor constituţionale nu numai rusofonilor, ci şi moldavofonilor, găgăuzofonilor, bulgarofonilor ş.a.m.d. În localităţile respective cu populaţie compactă nemoldovenească vor fi renăscute limbile naţionale ale găgăuzilor, bulgarilor, ucrainenilor ş.a.m.d. Prin urmare, le vor fi garantate şi chiar asigurate drepturile lor constituţionale lingvistice. Nelegiuire, nedreptate se cheamă aceasta, după cum afirmă unii scribi sau unii grevişti de la noi, sau, dimpotrivă, promovare consecventă a principiilor politicii naţionale leniniste, pas real spre crearea unui stat bazat pe drept?

Dezvoltarea şi funcţionarea prioritară pe teritoriul R.S.S.M. a limbii moldoveneşti şi, respectiv, a limbii găgăuze este motivată atât din punct de vedere juridic, cât şi din punct de vedere etico-moral: la ele acasă ambele au ajuns într-o stare catastrofală, la ele acasă ambele au fost izgonite din sferele principale ale activităţii vitale. Celelalte limbi, inclusiv rusa, se dezvoltă şi funcţionează

prioritar în formaţiunile naţional-statale respective: rusa în R.S.F.S.R., ucraineana în R.S.S.U., bulgara în R.P.B., idiş – în Regiunea Autonomă Evreiască din R.S.F.S.R. ş.a.m.d.

În calitate de limbă de comunicare între naţiunile din Uniunea R.S.S. este firesc ca limba rusă să funcţioneze şi pe teritoriul Moldovei Sovietice, dat fiind că R.S.S.M. face parte din componenţa Federaţiei republicilor unionale-surori. Această funcţionare a limbii ruse în anumite sfere de activitate pe teritoriul Moldovei în calitate de mijloc de comunicare interetnică e prevăzută şi în proiectul Legii cu privire la funcţionarea limbilor. Tot aici e prevăzut şi rolul ei de mijloc de comunicare cu alte republici. În plus, limba rusă este mijlocul de comunicare al ruşilor din Moldova şi al populaţiei de altă naţionalitate, care a acceptat-o în mod benevol. În această calitate limba rusă va funcţiona legitim absolut în toate sferele de activitate în localităţile săteşti populate în exclusivitate de rusofoni (în localităţile urbane în care rusofonii prevalează, alături de limba rusă va funcţiona şi limba de stat, pentru că oraşele sunt polietnice). Deputaţii trebuie să dea dovadă de vigilenţă, ca nu cumva cineva, sub pretext că limba rusă e mijloc de comunicare între naţiuni, să încerce a-i surpa terenurile de funcţionare limbii moldoveneşti, căci sferele lor de întrebuinţare (ale limbii moldoveneşti şi ale celei ruse), deşi ambele sunt mijloace de comunicare interetnică, nu coincid. Moldoveneasca trebuie să funcţioneze în Moldova absolut în toate sferele, rusa – numai în anumite sfere, aşa cum le concretizează proiectul. Iar tentative de a egala sferele lor de funcţionare, ba chiar de a extinde sferele limbii ruse pe contul celei de stat pe teritoriul R.S.S.M. (prin tertipuri demagogice că ambele sunt – şi ele cu adevărat că sunt! – mijloace de comunicare între naţiuni) vor fi întreprinse numaidecât, ele chiar s-au făcut simţite deja. Încă în 1922 Vladimir Ilici Lenin ne avertiza în această privinţă (permiteţi-mi să-l citez în original):

«Надо ввести строжайшие правила относительно употребления национального языка в инонациональных республиках, входящих в наш Союз, и проверить эти правила особенно тщательно. Нет сомнения в том, что под предлогом единства железнодорожной службы, под предлогом единства фискального и т.п., у нас, при современном нашем аппарате, будет проникать масса злоупотреблений истинно русского свойства. Для борьбы с этими злоупотреблениями необходима особая изобретательность, не говоря уже об особой искренности тех, которые за такую борьбу возьмутся. Тут требуется детальный кодекс, который могут составить сколько-нибудь успешно только националы, живущие в данной республике" (т. 45, стр. 361-362).

Un atare cod a fost întocmit. El vi se propune pentru discuţie onestă şi spre aprobare. Vor da oare dovadă deputaţii noştri de acel „spirit de inventivitate", de acea „sinceritate deosebită", despre care vorbea Vladimir Ilici? Vor demonstra oare toţi deputaţii noştri, indiferent de naţionalitate, prin fapte, că problema alfabe-

tului latin pentru limba moldovenească, care-i o chestiune ce-i priveşte în exclusivitate pe moldoveni, poate fi soluţionată chiar aici, o dată şi pentru totdeauna, în numele triumfului echităţii naţionale a unui popor întreg?

Îi chem pe toţi deputaţii din sală să voteze pentru concepţiile echilibrate, promovate de proiectele de legi, căci acestea sunt rodul gândirii colective a grupului de lucru, comisiilor permanente, Prezidiului Sovietului Suprem, scriitorilor, savanţilor, altor oameni de creaţie şi sutelor de mii de oameni ai muncii de diferite naţionalităţi care au participat la dezbaterea publică a problemelor de limbă pe parcursul a mai mult de un an şi jumătate. Lupta pentru limba de stat şi revenirea la grafia latină, pentru recunoaşterea identităţii lingvistice moldo-române, pentru statutul limbii de stat din republică ca limbă de comunicare interetnică, pentru reglementarea sferelor de funcţionare a tuturor limbilor, pentru asigurarea garanţiilor de existenţă şi dezvoltare nestingherită a lor n-a fost nicidecum o luptă a unei naţiuni împotriva alteia ori a unei limbi împotriva alteia, ci o luptă neîmpăcată dintre ştiinţă şi neştiinţă, adevăr şi minciună, competenţă şi ignoranţă, gândirea stereotipă şi cea creatoare, stagnare şi progres, fărădelege şi dreptate. Din această mare bătălie vor ieşi învingătoare toate limbile vorbite pe teritoriul Moldovei, toţi purtătorii lor: moldovenii şi găgăuzii, ucrainenii şi bulgarii, evreii şi ţiganii ş.a.m.d. Soluţionarea echitabilă ce se propune este o chezăşie a renaşterii, existenţei şi prosperării limbilor materne ale moldovenilor şi găgăuzilor, bulgarilor şi ucrainenilor, evreilor şi ţiganilor ş.a.m.d., alături de limba rusă, chezăşie pentru consolidarea, pe baza unei reale egalităţi în drepturi, a prieteniei reale dintre trăitorii acestui pământ nemaipomenit de paşnic şi dumnezeiesc de frumos.

NOTE

[1] Cuvântare rostită la sesiunea a treisprezecea a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti de legislatura a unsprezecea la 30 august 1989.

LUPTA CONTINUĂ*

Aşadar, două revendicări ale poporului moldovenesc (limbă, alfabet) au fost satisfăcute. Au fost, adică, adoptate legile cu privire la limba de stat şi la grafia latină. Au fost, vorba lui Haralambie Moraru, „scoase cu cleştele din gura lupului legile care nici n-ar fi trebuit să fie discutate”.

S-ar cădea, adică, să ne bucurăm cu toţii, să jubilăm victoria. Victorie? În faţa cui? În faţa elementelor antinaţionale, mancurţilor, şovinilor, sabotorilor care au provocat greve politice contra limbii unui popor ce vrea să fie stăpân în patria lui istorică, greve care au întrecut de două ori presupusele cheltuieli necesare pentru revenirea la grafia latină?

În faţa unor conducători de răspundere, de rang republican şi mai jos, care au simulat falsul lor ataşament pentru interesul poporului pe care îl conduc? În faţa unor savanţi care, nefiind în stare să susţină un dialog onest bazat pe argumente ştiinţifice, au recurs la arma lor încercată de-a lungul deceniilor – dezinformarea opiniei publice, demagogia şi şantajul politic, făcând, în cele din urmă, alianţă bună cu forţele conservative şi reacţionare antinaţionale din republică şi din ţară? În faţa unor lideri politici, care, ignorând cu desăvârşire evoluţia conştiinţei sociale (în problemele de limbă, istorie, cultură), au rămas fideli ideilor expuse în *Tezele...* de pomină, respinse categoric de toţi oamenii de bună-credinţă din republică?

Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor constituie o dovadă sigură că lupta pentru adevărata echitate naţională abia începe. Căci mişcările interfrontiste, unindu-şi forţele de pretutindeni, denaturând sau chiar ignorând totalmente cele mai importante principii ale politicii naţionale leniniste, declarându-le învechite şi necorespunzătoare timpului pe care-l trăim, au obţinut promisiunea de a fi decretată limba rusă drept limbă de stat a întregii ţări (la 15 noiembrie a.c. a şi fost aprobată prima variantă a unei asemenea legi), ea urmând să fie folosită pe întreg teritoriul ei şi să funcţioneze pe bază de egalitate în drepturi cu limbile de stat ale republicilor). Acest act ar fi, chipurile, în interesul tuturor popoarelor sovietice. Mai mult. După părerea lui Iunus D. Deşeriev (e vorba de acel Deşeriev, care, aflându-se timp de câteva decenii în fruntea unui consiliu de problemă al academiei centrale, obligat cu studierea legităţilor de dezvoltare a limbilor naţionale din ţară, asigura toată lumea că limbile noastre naţionale au atins culmile înfloririi, că demult, cică, nu mai avem probleme în această sferă a relaţiilor naţiona-

* Coautor – Ion Dumeniuk.

le etc.), aceasta ar fi un remediu contra barierelor lingvistice, contra escaladării tensiunii interetnice („Правда" din 16 septembrie 1989). Este, desigur, o iluzie deşartă, dacă nu chiar o încercare ordinară de a continua dezinformarea opiniei publice din ţară şi de peste hotare*.

Sunt evidente pentru oricine falsele premise ale unei asemenea soluţii pretins echitabile sub aspect naţional, în primul rând. Interesul nu este nicidecum al popoarelor din cele 14 republici unionale, ci al celor circa 60 de milioane de rusofoni stabiliţi cu traiul în afara formaţiilor lor naţional-statale, al mancurţilor şi nihiliştilor naţionali, autohtoni.

În al doilea rând. Nu poate exista realmente o egalitate în drepturi între o limbă ce funcţionează *de facto* ca limbă de stat şi o limbă (sau limbile) ce abia urmează să-şi realizeze acest statut şi încă în condiţiile unor sisteme birocratice locale rusificate până în măduva oaselor.

Apropo, în timpul dezbaterii platformei pentru relaţiile dintre naţiuni presa centrală, dar mai ales cea rusofonă din republică, a insistat cu un deosebit zel asupra ideii cum că cetăţenii sovietici trebuie să se simtă ca la ei acasă în orice parte a ţării, că anume acesta ar fi scopul final şi suprem al întregii munci ideologice în vederea armonizării relaţiilor interetnice. Obişnuiţi cu stilul lozincard înrădăcinat adânc în viaţa şi activitatea noastră, am pierdut din vedere nefastele consecinţe ale proaspăt apărutei lozinci. Căci foarte mulţi au înţeles expresia în sensul ei direct. În sensul că oaspetelui i se permite orice (cum a şi fost ani în şir): să nu respecte stăpânul casei, să-şi vâre, vorba moldoveanului, nasul unde nu-i fierbe oala. Să decidă, de exemplu, cărui steag să i se închine stăpânul, ce strămoşi să aibă, din care cultură să se adape, cu ce fel de litere să scrie, ce hramuri şi cum să le ţină, ce limbă să vorbească în aşa-zisă casă comună etc. Pentru că el, oaspetele, fără să te întrebe de vrei ori ba, a şi transformat casa ta într-o „comunalcă", mai exact, într-o curte de trecere. Să ne mai mire, după toate acestea, de ce întârzie mult jinduita armonizare a relaţiilor interetnice? Să ne mai mire impertinenţa cu care sunt trataţi băştinaşii, adică acei care mai ţin la pământul strămoşesc, la istoria şi graiul lor matern? Şi-apoi, cum vine asta? Toată puterea – sovietelor? Sunt convocate organele legislative supreme ale republicilor suverane (suverane?!), ele adoptă legi cu privire la statalitatea limbilor naţionale respective. Imediat însă, pe alte direcţii şi căi, se adoptă decizii oficiale opuse, se caută cu înfrigurare tot felul de subterfugii (plebiscit, autonomizare etc.) spre a se torpila legile adoptate, spre a împiedica înfăptuirea lor.

---

* Zilele trecute am aflat cu regret că unul dintre lingviştii de frunte din ţară, V. Solnţev, la care ne-am referit nu o dată în paginile de mai sus, şi-a schimbat radical poziţia în problema statalităţii limbilor. Vrem să credem că n-a făcut-o sincer, dintr-un simţământ de datorie ştiinţifică, ci din alte considerente, ceea ce, de asemenea, nu-i face onoare.

În al treilea rând. Însăşi ideea decretării limbii ruse drept limbă de stat în orice colţ, pe lângă faptul că vine în contradicţie flagrantă cu teoria leninistă a relaţiilor naţionale într-un stat federativ socialist, înseamnă legiferarea situaţiei discriminatorii în care s-au pomenit limbile naţionale ale popoarelor U.R.S.S. tocmai din cauza deformărilor survenite în ţară drept consecinţă a politicii antinaţionale staliniste şi poststaliniste. Căci dacă nu se întâmpla ceea ce s-a întâmplat, popoarele sovietice nu ajungeau acum să-şi ceară dreptul la integritate naţională prin adoptarea de legi. Cine ar fi crezut vreodată că un popor cum e cel ucrainean va fi pus în situaţia umilitoare să-şi revendice pe această cale dreptul la limba maternă? (Aceasta s-a întâmplat în lipsa legii cu privire la statalitatea limbii ruse, ea fiind doar „limbă de comunicare între naţiuni".)

Lucrurile sunt clare pentru cine vrea să le înţeleagă. De aceea nu e greu de presupus care va fi reacţia naţionalilor în caz că forţele şovine antinaţionale vor reuşi în cele din urmă să le impună o asemenea lege. Precum nu era greu de presupus nici reacţia acestora din urmă la hotărârile oficiale ale autorităţilor republicane cu privire la limbile naţionale. La noi în republică anumite atitudini în acest sens s-au şi manifestat îndată după Plenara din septembrie a C.C. al P.C.U.S. O parte din adulţii înscrişi în cercurile de învăţare a limbii de stat au încetat să le frecventeze, atmosfera la lecţiile de limba moldovenească în unele şcoli rusofone a devenit insuportabilă şi deci nefavorabilă procesului de instruire, s-au înmulţit cazurile de manifestare a negativismului faţă de legile adoptate, în unele oraşe şi raioane transnistrene au fost votate chiar hotărâri oficiale şi desfăşurate o serie de acţiuni în scopul de a nu admite în niciun fel realizarea legilor cu privire la limbă. De bună seamă, de ce să mai obosească cu învăţarea încă a unei limbi odată ce li se deschide perspectiva de a rămâne în continuare, la serviciu şi în toate manifestările obşteşti, cu o singură limbă, monolingvi, adică rusofoni?

Ar fi naiv să credem că adoptarea unor legi în favoarea naţionalilor îi va face pe neostaliniştii de tot soiul să-şi depună armele, să-şi schimbe imediat şi apucăturile. Drept dovadă strălucită a contrariului poate servi articolul *Filologhiceskie voinî*, publicat de Iurii Loşciţ în „Literaturnaia Rossia" din 15 septembrie a.c., adică la două săptămâni după adoptarea la noi a legilor cu privire la limbă. Suntem aproape siguri că tocmai asemenea „materiale", scrisori şi adresări ale internaţionaliştilor interfrontişti au determinat apariţia în „Platformă..." a tezei cu privire la statalitatea limbii ruse. Or, articolul semnat de Loşciţ e semnificativ din mai multe puncte de vedere. Dar, mai întâi, să cităm din el unele fragmente. „Beligeranţii se încaieră din cauza *kakih-to tam bukv*. Cineva nu mai vrea să scrie „и", „л", „н", „р", ci vrea să scrie, „i", „l", „n", „r" ş.a.

Recent Sovietul Suprem al Moldovei a hotărât să-şi ia rămas bun de la ortografia rusă, „chirilică", şi să revină la alfabetul latin...

Nu s-au grăbit oare astăzi în Moldova să se dezică *„odnim mahom ot ţenneişego i obşirneişego kuliturno-istoriceskogo nasledia*, care acum a devenit ca şi cum un scris străin? *Ne slişkom li naivno, vozmojno, doverilisi vnuşeniem zaliotnâh emissarov?* Iar dacă mâine cineva le va insufla moldovenilor credincioşi că odată cu chiriliţa trebuie, fără a gândi mult, *să se dezică de ortodoxie, înlocuind-o fuguţa cu ritul catolic...* (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *autorii*).

E clar, spune în continuare autorul citat, că renunţarea la scrisul chirilic conţine în sine un moment de nerespect sau, ca s-o spunem mai moale, de răcire faţă de limba rusă. Nu în zadar limbii ruse i s-a refuzat în această republică statutul de limbă de stat, deşi i s-a păstrat – după discuţii aprigi – rolul de „limbă de contact între naţiuni".

Peste două alineate, Iu. Loşciţ ne aminteşte următoarele:

„Să luăm măcar istoria popoarelor-limbi („narodov-iazâkov") slave. Nu ştim dacă s-ar fi păstrat în zilele noastre comunitatea cultural-istorică slavă, dacă la temelia ei nu ar fi fost pusă în secolul IX limba literară slavonă creată de Kiril şi Metodiu. *A vedi kakuiu surovuju filologhiceskuju vojnu prişlosi im togda vâderjati, dokazâvaja latinskim opponentam*, *cito slaveane imejut pravo na svoju azbuku i svoi pisimennâi jazik*".

În fragmentele reproduse mai sus sunt puse claie peste grămadă fapte eterogene interpretate tendenţios şi afirmaţii neîntemeiate pe care e necesar să le clarificăm.

Scrisul latin pentru moldoveni (ca, de altfel, cel arab pentru tadjici şi popoarele turcice din ţara noastră) nu reprezintă doar nişte litere (*„kakie-to tam bukvî"*), ci este chiar istoria, cultura, demnitatea lor naţională. Moştenirea clasică a moldovenilor anume că a fost creată în veşmântul scrisului latin. Pe când monumentele scrierii chirilice propriu-zise prezintă azi un interes doar pentru un cerc îngust de specialişti, ele nemaiputând fi citite de toţi purtătorii limbii din cauza alfabetului devenit mort de la reforma lui Petru I încoace. Actualul alfabet rusesc însă nu va deveni niciodată străin moldovenilor, care continuă să înveţe limba şi literatura rusă în şcoli şi în alte instituţii de învăţământ, să citească ziare şi reviste ruseşti, literatură artistică şi ştiinţifică etc.

E nostimă încercarea domnului Loşciţ de a arunca vina pentru schimbarea alfabetului pe seama unor emisari migranţi anonimi. Cine sunt aceşti emisari? Întregul corp de savanţi filologi de la institutul de profil al Academiei de Ştiinţe din republică? Întreaga Uniune a Scriitorilor Moldovei Sovietice? Membrii celorlalte uniuni de creaţie? Sute de mii de intelectuali, muncitori şi ţărani, care au susţinut fără rezerve revenirea la scrisul lui Eminescu, Alecsandri, Creangă?

Nu numai în Moldova i s-a refuzat limbii ruse statutul de limbă de stat, şi cauzele sunt mult mai serioase decât cele invocate de Loşciţ. Despre unele din ele am vorbit mai sus.

E ridicol de asemenea argumentul că ar putea cineva mâine-poimâine să-i determine pe moldovenii ortodocşi să treacă la catolicism. Oare chiar să nu ştie autorul de la „Literaturnaia Rossia” că românii din ţara vecină au rămas în sânul bisericii ortodoxe, deşi scriu cu litere latineşti de 130 de ani? Ar trebui să ştie, cel puţin, că uzbecii, tătarii, cazahii şi alţii nu au devenit ortodocşi, ci au rămas tot musulmani, cum au fost, deşi de câteva decenii sunt impuşi să scrie cu alfabet rusesc.

Vorbind în termeni elogioşi (şi pe bună dreptate) despre marea luptă pe care au dus-o în Evul Mediu Kiril şi Metodiu pentru dreptul popoarelor slave la alfabetul şi la limba lor scrisă, e întâmplător oare faptul că acelaşi autor, la sfârşitul mileniului al doilea al e.n., le contestă aceleaşi drepturi moldovenilor romani? Nu e aceasta o expresie a unei mentalităţi imperiale gen stalinist, care nu admite în nici un caz că un popor oarecare ar putea să aibă aspiraţii, doleanţe ce nu corespund cutărei concepţii staliniste sau neostaliniste?

Opintindu-se să-şi apere cu orice preţ poziţia şubredă, stalinistul uită, ori se face a uita, realiile elementare, accesibile până şi unui elev. Loşciţ, bunăoară, îşi pune (şi ne pune nouă, cititorilor săi) următoarea întrebare retorică: Ce s-ar întâmpla în S.U.A., dacă nemţii de acolo, francezii, italienii, evreii etc. ar începe la un moment dat să facă nazuri şi ar renunţa la limba de stat unică – engleza? Să formulăm şi noi o întrebare retorică: oare chiar să nu ştie stimabilul autor că S.U.A. şi U.R.S.S. au luat naştere pe baza unor principii de statalitate esenţialmente diferite? Că un conglomerat de reprezentanţi ai diverselor popoare (de tipul celui din oraşele noastre mari) nu e tot una cu un stat federativ al republicilor naţionale egale în drepturi?

Ne dăm seama că am cam lungit-o cu discutarea unor inepţii ordinare, dar nu putem trece cu vederea următorul alineat din articolul domnului Loşciţ, pe care nu riscăm să-l traducem, ci îl transliterăm numai, spre a nu-i strica şarmul.

„A u nas? Dostatocino li sozrelo obşcestvo, citobî nazavtra ucirediti v kacestve obşcegosudarstvennogo moldavskii, kirghizskii ili gruzinskii iazâk, kak bî uvajitelino mî k kajdomu iz nih ni otnosilisi?”. Să te cruceşti, nu alta. Cine, când şi unde a pus problema decretării uneia din limbile pomenite de Loşciţ în calitate de „obşcegosudarstvennâi iazâk” al U.R.S.S.*?

---

* Am spus un neadevăr. În şedinţa din 15 noiembrie a Sesiunii Sovietului Suprem al ţării un deputat al poporului (nu i-am reţinut numele) a spus ceva foarte asemănător cu cele scrise negru pe alb în „Literaturnaia Rossia” acum două luni. În seara aceleiaşi zile Televiziunea centrala, difuzând în eter secvenţe de la sesiune, a ţinut numaidecât să facă cunoscut întregii lumi şi „alocuţiunea” în apărarea statalităţii limbii ruse, la fel de incoerentă şi alogică, a unui reprezentant al Moldovei, mai exact al muncitorilor din Bender, care făcuseră ceva mai înainte grevă contra limbii moldoveneşti.

„Argumente” şi „raţionamente” de tipul celor examinate am avut ocazia să auzim şi că citim nu o dată. Am auzit, de pildă, afirmându-se cu toată seriozitatea cum că, într-adevăr, limba moldovenească ar avea în lexicul său multe cuvinte româneşti, iar cea română – cuvinte moldoveneşti, dar, cu toate acestea, ele ar fi limbi diferite; am citit (în „Râbniţkii metallurg”) că moldoveneasca şi româna sunt, desigur, limbi romanice de răsărit, dar una din ele, moldoveneasca, este, cică, „mai de răsărit”. De parcă spaniola din Cuba sau din oricare altă ţară latino-americană nu ar fi identică cu spaniola continentală din Spania (numită oficial şi castiliană) numai pentru faptul că se află mai la apus de aceasta din urmă...

Acesta e nivelul de cultură al celor care au încercat (şi în mare măsură au reuşit) să tărăgăneze soluţionarea la timp şi echitabilă a problemelor de limbă în republică, creând astfel condiţii favorabile pentru tensionarea relaţiilor interetnice şi mobilizarea forţelor separatiste în raioanele transnistrene şi în cele de sud ale republicii.

Încercarea, acum, de a promulga aşa-zisa lege cu privire la referendum înainte de a fi adoptată mai întâi o lege cu privire la cetăţenia republicană e, de asemenea, una din cedările făcute în folosul celor care vor căuta şi de acum înainte să saboteze cu orice preţ măsurile de punere în acţiune a legilor cu privire la limbă şi alfabet.

Ne consolează întrucâtva faptul că o parte din concetăţenii noştri de altă limbă au înţeles totuşi că nu există cale de întoarcere la ceea ce a fost şi s-au apucat să înveţe limba de stat a republicii, iar Ministerul Învăţământului Public a elaborat un plan concret de revenire la alfabetul latin şi sunt mobilizate forţe întru realizarea acestei acţiuni în termenele stabilite de lege. Deşi se fac auzite pe alocuri şi sfaturi părinteşti să nu ne prea grăbim. Mai ştii ce se poate întâmpla?!

Aşadar, cauza e câştigată, lupta continuă.

7-16 noiembrie 1989

O LIMBĂ – O NAȚIUNE

UNITATE DE LIMBĂ – UNITATE DE NEAM

1. În toiul marii bătălii purtate de românii din Republica Moldova pentru recunoaşterea identităţii limbii lor materne cu limba vorbită în România, pentru repunerea ei prin lege în toate sferele de activitate (prin atribuirea statutului de limbă de stat) şi pentru revenirea la grafia latină ideea recunoaşterii unităţii de neam a românilor din diferite formaţiuni statale actuale a fost abordată doar sporadic şi părăsită pe parcurs. Numai istoricul Ion Buga a exprimat-o fără echivoc într-un articol fulminant[1], care a provocat o mare derută în rândurile falsificatorilor istoriei. Ceva mai încoace, reprezentanţii generaţiei noi, necompromise, de istorici, într-un apel adresat oficialităţilor, s-au pronunţat categoric împotriva perseverenţei de care mai dau dovadă unii colegi de-ai lor de breaslă mai în vârstă în promovarea teoriei despre două naţiuni. Minciunile lui Mohov şi ale acoliţilor săi cu privire la volohi ca strămoşi direcţi ai moldovenilor[2], la formarea „naţiunii burgheze moldoveneşti" (în lipsa trăsăturilor fundamentale ale naţiunii: comunitate de teritoriu, de limbă normată în funcţionarea ei plenară, de aspiraţii politice ş.a.) şi, respectiv, a „naţiunii socialiste moldoveneşti", care s-ar deosebi de poporul din România de astăzi, nu numai că sunt vehiculate de o serie de istorici şi lingvişti care nu se pot debarasa de modul de gândire propriu timpurilor din care vin, dar sunt, din păcate, ridicate la rang de politică de stat[3]. Cerbicia pe care o manifestă actualii legiuitori şi guvernanţi la apărarea teoriei despre cele două limbi romanice orientale, teorie respinsă azi de întreaga lume ştiinţifică onestă, este determinată de teama de a nu se ajunge la recunoaşterea unităţii de neam[4]. „Să ne ţinem de neamuri" pentru „Suntem unul şi acelaşi neam" n-a fost un lapsus de exprimare, ci o concepţie cu bătaie lungă şi cu ţintă precisă. Nu e întâmplător faptul că legislatorii de astăzi ignoră făţiş legislaţia în vigoare, ce recunoaşte *identitatea* (adică unitatea) de limbă moldo-română[5], promovând hoţeşte ideea perimată din faimoasele *Teze din noiembrie 1988 ale C.C. al P.C. al Moldovei, Prezidiului Sovietului Suprem, Consiliului de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti* despre comunitatea celor două limbi din acelaşi grup romanic[7].

Câtă vreme istoricii de bună-credinţă din Republica Moldova, din România şi din alte ţări vor rămâne impasibili faţă de elucubraţiile promotorilor teoriei despre două naţiuni est-romanice, atâta vreme nici eforturile depuse de lingvişti pentru a demonstra absurditatea teoriei despre cele două limbi est-romanice nu se vor încununa de succes. Eforturile istoricilor şi ale lingviştilor din cele două state româneşti de astăzi trebuie conjugate, fără teama de a fi acuzaţi de imixtiune în

treburile altui stat, căci ştiinţa nu cunoaşte hotare cognitive, cu atât mai puţin – hotare politice.

2. La argumentele pe care le-au adus azi în comunicările dumnealor dnii G. Ţepelea, Gh. Mihăilă, E. Beltechi, aş vrea să adaug următoarele. Chiar şi după 1817, în Basarabia şi în Rusia, contrar prescripţiilor oficiale de a utiliza în exclusivitate termenul-sintagmă „limba moldovenească", se mai întâlneşte şi termenul adecvat „limba română". Îl utilizează, de exemplu, Ştefan Mărgeală în prefaţă la cartea sa *Gramatica rusească-românească* (*Rossijsko-rumânskaja grammatika*), editată la St. Petersburg în 1827, I. Ghinculov (Hâncu) în prefaţă la *Schiţă asupra regulilor gramaticii moldo-valahe* (*Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki*), St. Petersburg, 1840, I. Doncev în prefaţă la *Cursulŭ primitivŭ de limba rumână* (*Nacialinâi kurs rumânskogo iazâka*), Chişinău, 1865 ş.a. Semnificativ e că după 177 de ani acţiunea reprobabilă a tătucului-ţar Alexandru I, care voia să deznaţionalizeze un popor şi să înveşnicească un rapt, o legalizează legiuitorii ajunşi la putere în statul suveran Republica Moldova.

În ceea ce priveşte riposta dată istoricului, etnologului şi lingvistului amator P. P. Moldovan (alias V. Stati) de către P. Cărare, Octavian Ghibu, I. Dron, Z. Ornea, I. Ciocanu, Gh. Mihăilă, A. Hâncu, N. Mătcaş ş.a., ripostă bine documentată şi vehementă pe potriva caracterului agresiv şi fraudulos al opusculului, mă tem că ea ajunge mai greu la cititorul de rând decât opusculul însuşi, care este popularizat oficial[8]. Creditul de încredere din partea unui cititor neavizat ar putea fi susţinut de nenumăratele trimiteri la personalităţi de seamă din istoria culturii şi ştiinţei. Cititorul de rând trebuie prevenit că se comite un fals premeditat prin trunchiere de citate, interpretare preconcepută, specularea cu nume sfinte pentru orice român. Este limpede pentru toată lumea că atunci când se vorbea de Muntenia se vorbea şi despre munteni, când se vorbea despre Transilvania – se vorbea şi despre transilvăneni şi, respectiv, când se vorbea despre Moldova – despre moldoveni, însă toate aceste trei principate româneşti erau populate de unul şi acelaşi neam cu un nume generic comun – *români* –, şi nu de trei popoare diferite. Miron Costin, în calitate de autor al unor lucrări despre Moldova şi despre locuitorii ei, fireşte că vorbeşte de moldoveni (ca şi Neculce, Ureche, Cantemir, Sadoveanu şi oricare altul), dar tot el continuă citatul pe care Stati îl întrerupe fără obraz pentru a înşela cititorul: „Biruit-au gândul să mă apucŭ de această trudă, să scoţ lumii la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sântŭ lăcuitorii ţării noastre, Moldovei, şi Ţării Munteneşti şi românii din Ţările Ungureşti, cum s-au pomenit mai sus, că *toţi un neam* (subl. n. – *N.M.*) şi o dată discălecaţi sântŭ, sub ce nume au fostu întâi la discălecatul lor şi de cândŭ s-au osebit şi au luat numele cest de acum, moldovan şi muntean..."[9]. Iar în capitolul VI din *De neamul moldovenilor* citim: „Măcară dară că şi la istorii şi la graiul şi streinilor şi îndesine, cu vreme, cu vacuri, cu

primenele au şi dobândescŭ şi alte numere, iară *acela carile ieste vechiŭ nume stă întemeiat şi înrădăcinat: rumân*” (p. 218-219; subl. n. – *N.M.*).

D. Cantemir face descrierea ţării sale (Moldova) şi a locuitorilor ei (moldoveni), însă el nu se îndoieşte nicio clipă că ei sunt *români* ca şi muntenii şi transilvănenii. Ba chiar o spune direct: „*...întregul nostru neam românesc* (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *N.M.*) se vădeşte, printr-o tradiţie veşnică parcă, a-şi *trage începutul din cetăţeni romani* – şi se poate dovedi ca atare şi *păstrează chiar şi astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor*, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, aşa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă *acest neam a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie* (despre care se va vorbi mai apoi), totuşi *toţi se cheamă cu acelaşi nume de români*, dispreţuind adică şi dând de o parte numele de valahi, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci *românii care trăiesc şi astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ţinutul numit Maramureş, nu-şi dau numele de valahi, ci de români* (martori îmi sunt toţi locuitorii tuturor naţiilor din Transilvania). *Cei din Valahia* (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc ungrovlahi, iar noi, moldovenii, îi numim munteni, căci au luat în stăpânire mai multe locuri muntoase) *îşi dau şi ei* la fel *numele de români*, iar ţării lor – Ţara Românească, adică în latineşte: Terra Romana. *Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească* (dat fiind că numele Moldovei şi al moldovenilor este acordat foarte de curând, cum vom spune mai apoi), *ci românească,* astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de ştie limba noastră, nu-l întrebăm: „Scis moldavice?” („Ştii moldoveneşte?”), ci „Ştii româneşte?”, adică în latineşte: „Scis romanice?”[10].

Când Alecu Russo zice cu durere „nu mai suntem moldoveni, ci români” (citat reprodus de P. Moldovan), el îşi exprimă indignarea în legătură cu franţuzirea, latinizarea, italienizarea excesivă a limbii române, în legătură cu pierderea portului, a obiceiurilor naţionale, fără a-i trece prin gând că moldovenii (respectiv muntenii, transilvănenii) n-ar fi români sau n-ar vorbi şi ei româneşte. Citim în aceeaşi operă a ostaşului propăşirii: „Cei care cântă latineşte, franţuzeşte, italieneşte, inglezeşte sau măcar chinezeşte pot plăce pedanţilor, *dar nu-s poeţi români*. *Mioara*, *Năframa*, *Mihul* (balada), *Bujor*, *Toma lui Alimoş*, *Codreanul vor trăi cât va fi un român pe lume*”[11]. Am putea reproduce zeci de citate din care rezultă că „moldoveanul” Russo este cel mai înflăcărat român: „*Pentru noi, românii*, studia antichităţii este o studie de neapărată nevoie...”[12], „trebuie *să rămânem români*, iar nu romani”[13]; „Greutatea întâmplărilor istorice, tendinţele religioase ne siliră pe *noi, românii*, a trăi în înrâurirea slavonă, ca înrâurire preponderentă”; „în lipsă de dovezi vechi, suntem datori a crede că *limba românească scrisă* a început cu literile chirilice...”[14] ş.a.m.d. Ce e dară cu „bieţii oameni” care ar vrea să aibă „un locşor pe pământul moldovenesc, unde să vorbească moldoveneşte” – citat din

Russo, prin care Moldovan-Stati socoate că ne dă gata? Este vorba de o scrisoare adresată de Russo prietenului său M. Kogălniceanu, redactor la „Steaua Dunării”, prin care îl roagă să scrie „mai moldoveneşte”, vorba lui moş Ion Roată (care până la urmă se dovedeşte a fi tot român, căci Ion Creangă îl caracterizează drept „om cinstit şi cuviincios, *cum sunt mai toţi ţăranii români de pretutindeni*”[15]), adică să scrie pe înţelesul celor de la coarnele plugului, pentru „obştia cea nepoli-gloată, nelatină, nefranţuscă”, adică într-o românească de acasă, cu elementele ei populare, locale, moldoveneşti, şi nu cu neologisme neînţelese de cei neşcoliţi. La care nu mai puţin „moldoveanul” şi patriotul Kogălniceanu îi răspunde că „sunt atâte idei care, dacă ar fi să nu întrebuinţăm cuvintele străine ce le esprimă şi să ne slujim numai de circonlocuţii româneşti, ar rămâne mai neînţelese încă decât rostindu-se prin termine astăzi străine, dar mai împământenite”; „...de multe ori nouele idei vor cere neapărat nouă cuvinte”[16].

Se speculează fără jenă cu numele lui Mateevici. Ni se spune că acesta ar fi scris despre „limba moldovenească”, n-ar fi folosit termenul de *român* cu referire la moldoveni. Cum să-l folosească, sărmanul, dacă acesta era scos cu forţa din uz (precum sunt ostracizate astăzi la radio, televiziune şi în presa oficială cuvintele *Basarabia, basarabean, români moldoveni, români basarabeni, români trans-nistreni* etc.). Ne-o spune Mateevici însuşi într-o scrisoare din 10 aprilie 1913 către I. Bianu: „...cuvântul «român» la noi nici nu se mai întrebuinţează; ruşii cred că «români» sau «moldoveni» sunt două viţe cu totul osebite”[17]. Dar tot el este cel care, nebănuind că şi o corespondenţă de genul acesteia ar putea fi citită şi cenzurată, i se recomandă cărturarului din România astfel: „*Sunt român din Basarabia*, «studenţesc» la Academie (se are în vedere Academia Teologică din Kiev – *N.M.*) de la 1910... M-a atras totdeauna (cu) o putere deosebită folclorul *românilor noştri...*”[18].

Citatul din Gh. Madan este rupt din context, nu redă atmosfera veridică din fosta gubernie ţaristă, în care limba maternă, numită, la indicaţia ţarului şi a guvernanţilor, în exclusivitate moldovenească, fusese în genere expulzată din învăţământ, biserică, administraţie, iar românii moldoveni – rusificaţi. Sigur că Madan foloseşte terminologia oficializată pentru a apăra dreptul neamului la fiin-ţa proprie! Însă, la prima ocazie, acelaşi Gh. Madan scrie despre aceeaşi realita-te – limba maternă şi poporul din care face parte astfel: „Cu vreo şaizeci de ani în urmă era încă *multă viaţă românească* în Chişinăul stăpânit de ruşi”[19]; „Şi când am văzut în medeanul de vite şi pe străzi *chipuri de români basarabeni*, mi s-a umplut sufletul de mândrie”[20].

Nici citatul din Sadoveanu nu loveşte în ţinta urmărită de veninosul P. Mol-dovan, pentru că maestrul îşi exprima încântarea în legătură cu faptul că timp de mai bine de-o sută de ani conştiinţa apartenenţei moldovenilor la spaţiul etno-spi-ritual românesc n-a putut fi înăbuşită de acea închisoare a popoarelor care voia să

distrugă tot ce era nerusesc. Sadoveanu, care, vorba dumisale, toată viaţa a scris în dulcele grai moldovenesc, cel mai moldovean dintre romancierii români, fireşte că nu s-a îndoit nici pentru o clipă că scrie româneşte, că face parte din marele trup al românismului, el, care, aidoma lui Eminescu, Alecsandri, Creangă, Russo, Kogălniceanu şi atâtor altor „mari ierarhi moldoveni”[21], a contribuit la creşterea limbii româneşti. Despre „moldoveanul” Ion Creangă ucenicul recunoscător constată cu durere: „Facultăţile de litere ale universităţilor noastre n-au eliberat, în jumătate de veac, măcar o lucrare de biografie şi sinteză a vieţii şi operei *celui mai original şi mai românesc* dintre scriitorii noştri; şi a trebuit să se găsească un străin, profesorul Jean Boutière, care să alcătuiască, acum vreo şaisprezece ani, asemenea lucrare”[22]. Citim în altă parte: „...Mihai vodă Viteazul, prinţ al Valahiei, ...a izbutit la un moment dat (1600) să aibă sub sceptrul său *tustrele provinciile locuite de români: Valahia, Ardealul şi Moldova...*”[23]. Iar în privinţa limbii Sadoveanu a fost cel mai categoric în timpurile grele pentru noi, când, într-o convorbire la Moscova cu academicianul rus V. V. Vinogradov, i-a declarat cu francheţe: „Există un singur adevăr, *e vorba de o singură limbă...* Despărţirea artificială între fraţi este o faptă criminală. Avem o *limbă comună, o limbă literară constituită* şi o gramatică constituită”[24].

La p. 12 a broşurii sale P. Moldovan îl interpretează voluntarist pe N. Iorga, turnând la minciuni fără a clipi din ochi. În primul rând, nu-i spune cititorului că Iorga îşi exprimă bucuria în legătură cu revenirea Basarabiei la Patria-mamă România. În al doilea rând, nu-i arată că spusele marelui istoric se referă direct la românii transnistreni, şi nu la moldoveni[25]. În al treilea rând, neobrăzatul citatoman întrerupe citatul din Iorga după cuvintele: „De aici şi rostul acestor câteva explicaţii”, adăugând de la sine, în afara ghilimelelor, cuvintele „*privitoare la moldoveni*, la locul lor în istorie, la dreptul lor de a se considera un popor, o naţiune în rând cu toate celelalte, mari sau mici” şi sugerându-i cititorului că ele ar fi o continuare a gândului lui Iorga, însă tăinuindu-i că la Iorga ideea continuă după cum urmează: (...rostul acestor câteva explicaţii) „*privitoare la românii «transnistreni»* pe care ca oameni, ca suflete vii, ca parte integrantă a puterii noastre naţionale azi, a conştiinţei noastre depline mâine, nu înţelegem, oricare ar fi soarta teritoriului pe care-l ocupă, *să-i jertfim nimănuia*”[26]. Este denaturată din rădăcină esenţa spuselor lui Iorga – a-i salva cu orice preţ de pierzanie pe românii de peste Nistru, care gemeau sub ocupaţie rusească! Ce sacrilegiu faţă de memoria marelui român, dar şi faţă de românii transnistreni, pe care acesta îi iubea cu toată ardoarea sufletului său generos!

La p. 67, acelaşi Moldovan iarăşi se referă la o lucrare de-a lui Iorga, în care acesta afirmă că locuitorii Basarabiei îşi spuneau moldoveni. Afirmă, desigur, dar Iorga ştie că aceşti basarabeni, aceşti moldoveni, cum îşi zic ei până azi, sunt români. Să răsfoim lucrarea *Basarabia noastră*, scrisă la 100 de ani de la răpirea

provinciei de către ruşi, pe care istoricul o încheie cu sentimentul unei datorii achitate conştiincios faţă de această palmă de pământ românesc: „Am dovedit că *nu e ogor, monument, aşezământ local, neam vechi în Basarabia, care să nu fie al nostru, sânge românesc, faptă românească, gând românesc*”[27].

Nici trimiterea la Zamfir Arbore (p. 97) nu e corectă, pentru că Arbore ştia prea bine şi a spus-o atunci când a putut s-o spună cine locuieşte în Basarabia şi ce limbă trebuie să se vorbească acolo: „De la 1812 *românii din Basarabia* sunt sub stăpânire străină. *Ei sunt opriţi a învăţa limba lor maternă, opriţi a se ruga lui Dumnezeu româneşte*: şcoala şi biserica în Basarabia au devenit pârghia cu ajutorul căreia guvernul rus *nădăjduieşte să rusifice poporaţiunea românească*... În nicio şcoală nu este permis a se învăţa româneşte, în nicio bibliotecă *nu se tolerează de a se ţinea o carte românească*”[28].

A-i atribui marelui luptător şi făuritor al Unirii Basarabiei cu Ţara, ardeleanului Onisifor Ghibu, teoria a două popoare şi a două limbi diferite este de-a dreptul monstruos: la ce-ar mai fi trudit în acest caz fără preget şi cum ar fi izbutit s-o făurească? Ghibu, ca un mare şi fin strateg, ce cunoştea bine starea de spirit de pe loc, a folosit, în funcţie de împrejurările concrete, îmbinările „popor moldovenesc”, „limbă moldovenească”, însă el nu le-a atribuit niciodată semnificaţia pe care vrea să le-o confere Moldovan-Stati, aşa cum ne-a demonstrat-o vrednicul său fiu Octavian Ghibu, care e nevoit să-şi apere părintele de insinuări din partea unor speculanţi politici. Să-l cităm şi noi pe românul de la 1917-1918 Onisifor Ghibu: „„...pentru mine devenise o dogmă convingerea că *românii din Basarabia*, care *nu sunt nici ruşi, nici măcar «moldoveni»*, ci *români de sânge, trebuie să devină acum*, drept consecinţă a revoluţiei, *români de suflet şi de ideal*; altfel vor rămâne condamnaţi pentru totdeauna la roiul de simpli iloţi, netrebnici, prin ignoranţa lor, şi pentru *neamul românesc*, şi pentru împărăţia rusească”[29]; „Lui Stalin i se datoreşte şi manevra, net antileninistă, de *a-i declara pe românii din Basarabia şi Transnistria «moldoveni», care ar fi alt popor decât românii, de a le impune o limbă aparte, «moldovenească»*, şi de a schimba alfabetul latin cu cel rusesc”[30].

P. Moldovan afirmă în *În loc de prefaţă* că printre lucrările care i-au servit drept model de argumentare se află şi lucrarea istoricului din România N. Grigoraş *Moldova lui Ştefan cel Mare* (Chişinău, 1992), însă nu spune că prima parte a lucrării e intitulată *Ţara Românească a Moldovei*. Deci şi Moldova era o Ţară Românească precum Muntenia sau Transilvania, *adică ţară a românilor, ţară populată de români*. Autorul tăinuieşte şi faptul că, în repetate rânduri, domnii Moldovei se autointitulau „domn al Moldovlahiei”, adică *domn al Ţării Româneşti a Moldovei*[31]. El tăinuieşte faptul că într-o scrisoare din 1478, adresată veneţienilor, Ştefan cel Mare numeşte Muntenia „l’altra Vlachia”, „o altă Vlahie”[32], ceea ce înseamnă că şi ţara sa era o Valahie, o *ţară românească, ţară populată de români* (valahi era numele pe care de obicei îl dădeau străinii românilor, fie că erau mun-

teni, fie că erau transilvăneni, fie că erau moldoveni). Autorul pescuieşte cu râvnă de lexicograf amator în documentele moldoveneşti vechi cuvinte şi îmbinări ca *moldovean, limba moldovenilor, moldovenie, limbă moldovenească,* dar se face a nu vedea că tot acolo se foloseşte şi termenul *muntean,* care se opune lui *moldovean* ca termen de acelaşi nivel, dar care, împreună cu *moldovean,* este subordonat în mod logic termenului generic *român.*

Autorul jubilează când atestă că textul a fost tradus pe *moldovenie*, dar închide ochii când un suret e „scos *pe rumănie* de pe uric sârbăscu, pe Berghineşti şi pe ţigani”[33] de mult păcătosul ieromonah Ioan din Moldoviţa la Fălticeni, mai 27, sau nu-i explică cititorului ce e cu acest *„rumănie”.*

Ne-am referit numai la câteva din numeroasele procedee ticăloase de care face uz trişorul pentru a induce în eroare opinia publică şi a compromite numele neîntinate ale celor mai lucide minţi ale neamului românesc.

Uniunile de creaţie şi instituţiile de cercetări ştiinţifice (Uniunea Scriitorilor, asociaţiile oamenilor de ştiinţă, academiile etc.) ar trebui să protesteze vehement în legătură cu încercarea unor impostori de a atenta la bunul nume şi la memoria sacră a înaintaşilor, apelând la ajutorul legii în cazul în care normele morale sunt sfidate în mod ostentativ.

3. Impresionează coincidenţa de păreri ale specialiştilor dialectologi (M. Caragiu-Marioţeanu, Em. Vasiliu, V. Pavel, N. Saramandu) în ceea ce priveşte unitatea subdialectelor dialectului dacoromân şi în genere a dialectelor limbii române – expresie vie a continuităţii românilor de-a lungul istoriei la nord şi la sud de Dunăre şi până dincolo de Tisa şi de Nistru. „Miracolul” rezistenţei poporului român în faţa puhoaielor de năvălitori şi-ar găsi o explicaţie nu numai în bărbăţia lui în lupta pentru apărarea moşiei, ci şi în dârzenia cu care românii îşi apărau ultimul lor bastion – limba română[34].

O limbă literară de prestigiu făurită prin contribuţia cronicarilor şi a scriitorilor clasici munteni şi moldoveni nu a putut fi înlocuită nici prin intervenţiile unor madani, dâmbuli, cuşmăunşi din deceniul 4 din stânga Nistrului (gen *sânguratic, multuratic, aplecare, şinşiancă, stângomaluriinic, cumătăţâinic, gâtlegău, apănăscător, aeronăscător* ş.a.), nici prin imitarea servilă a vorbirii „din satu n’eu” (gen: *„Maftei şădi pi sofcî şî citeşti un buchiri. O ald’inî o întrat în chomnatî şî i-o pus un ac pi vârvu lind’ii”*), nici, cu atât mai puţin, prin hibridul moldo-rus creat în mod artificial de imaginaţia bolnavă a zeloşilor promotori ai ideii revoluţiei proletare, care trebuia să sfarme din temelie lumea veche şi să creeze o lume nouă (gen: *„laceişili gospodcolnişi după prilucrarea ‘ntoarşirii Comitetului Ţântral al P.C. (b) din tăt Soiuzu dila 3 sentiabri dispri întâlnirea anului a triilea a şinşianimii, o arătat cî eli cu lucru lor tari s-a dipartat dila viaţa gospodărească a colectivilor”*). Practic, de la 1957 încoace normele limbii române literare de pe teritoriul Republicii Moldova sunt identice cu cele care funcţionează în România,

indiferent de faptul dacă „moldoveniştii" au vrut să recunoască lucrul acesta sau nu. Aprobarea în anul curent de către Ministerul Învăţământului din România a *Albinuţei* lui Gr. Vieru (editată recent la Bucureşti într-un tiraj de peste 300.000 de exemplare) în calitate de carte de învăţătură şi pentru copiii de la grădiniţele din România (în grădiniţele din Moldova ea a intrat cu mai mulţi ani în urmă) este cel mai recent, dar şi cel mai forte argument că limba literară din Republica Moldova este cea mai autentică limbă română, iar micii cetăţeni care îi rostesc cu guriţe de înger cuvintele ei de aur simt româneşte şi se simt români. Unitatea de limbă, aşa cum a demonstrat prof. E. Coşeriu[35], este în legătură nemijlocită cu unitatea de neam. Nici un zid berlinez, nici unul vietnamez sau coreean, nici un gard de sârmă ghimpată de la Prut sau din orice parte a globului nu poate rezista veşnic în faţa aspiraţiei neamului spre reîntregire, în faţa mersului obiectiv al istoriei spre construirea unei case umane comune.

NOTE

[1] Ion Buga, *O limbă maternă – un alfabet* // „Învăţământul public" din 19 octombrie 1988, p. 4.

[2] N. A. Mohov, *Formarea poporului moldovenesc şi întemeierea Statului Moldovenesc*, Chişinău, 1969; *Istoria R.S.S. Moldoveneşti*, vol. I, Chişinău, 1988.

[3] A se vedea: A. Lazarev, *Ia moldavanin!* // „Sovetskaja Moldavija" din 26 iunie 1990, p. 3; I. D. Ciobanu, *Slovo o sudibe rodnogo jazyka*, Tiraspol, 1992, precum şi luările de cuvânt ale participanţilor la Congresul „Casa noastră – Republica Moldova" din 5 februarie 1994.

[4] Într-un moment de sinceritate unul dintre liderii actualului partid de guvernământ din Republica Moldova declarase fără ocolişuri că ei ar accepta în viitoarea (pe atunci) constituţie formularea că limba de stat este limba română dacă li s-ar da garanţia că mâine nu li se va cere ca poporul moldovenesc să fie numit popor român. Despre aceasta, a se vedea: C. Tănase, *Agresivitatea surogatului lingvistic* // „Limba Română", Chişinău, nr. 1, 1994, p. 19.

[5] A se vedea: *Actele legislative ale R.S.S. Moldoveneşti cu privire la decretarea limbii moldoveneşti (ca) limbă de stat şi revenirea ei la grafia latină*, Chişinău, „Cartea Moldovenească", 1990, p. 5 („R.S.S. Moldovenească sprijină aspiraţia moldovenilor care locuiesc peste hotarele republicii, iar *ţinând cont de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă* (sublinierea ne aparţine – *N.M.*) – *şi a românilor* care locuiesc pe teritoriul Uniunii R.S.S., de a-şi face studiile şi de a-şi satisface necesităţile culturale în limba maternă...").

[6] În culegerea: *O luptă, o suferinţă şi...*, Chişinău, Editura Literatura Artistică, 1989, p. 62.

[7] Aşa procedează P.P. Moldovan (V. Stati) în lucrarea *Moldovenii în istorie*, Chişinău, Poligraf-Service, 1993, p. 28, 149-150, 154 şi V. Senic, într-un interviu dintr-o gazetă din Rusia (a se vedea: M. Ionko, L. Dobrovoliskaia, *Novâje liudi – novâje orientirî* // „Ucitel'skaja gazeta", nr. 24 din 31 mai 1994, p. 7.

[8] Apariţia acestei broşuri a fost programată special pentru Congresul preelectoral „Casa noastră – Republica Moldova", când a fost înmânată gratis (ce generozitate din partea autorului, pe contul căruia, chipurile, ar fi fost editată!) fiecărui invitat. Multe pasaje, citate şi idei din ea au fost preluate şi în cuvântarea Preşedintelui la acel Congres. A se vedea discursul *Republica Moldova este ţara tuturor cetăţenilor săi*, publicat în fostul organ al fostului Parlament – „Sfatul Ţării", nr. 7 din 12 februarie 1994, p. 2.

[9] M. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1979, p. 189.

[10] D. Cantemir, *Opere complete*, IX, t. I, Bucureşti, 1983, p. 63-65.

[11] A. Russo, *Opere*, Chişinău, 1981, p. 48.

[12] *Ibidem*, p. 78.

[13] *Ibidem*, p. 79.

[14] *Ibidem*, p, 98.

[15] Ion Creangă, *Opere*, vol. II, Chişinău, 1989, p. 45.

[16] A. Russo, *Opere*, p. 425-426. Ultima idee, după cum ştim, o împărtăşeşte şi Russo însuşi cu altă ocazie.

[17] A se vedea: I. Nuţă, *Al. Mateevici şi limba română* // „Limba Română”, Chişinău, nr. 1, 1991, p. 30.

[18] *Ibidem*.

[19] Gh. Madan, *Toamnele Chişinăului românesc de altă dată* // „Basarabia”, nr. 11, 1990, p. 76.

[20] *Ibidem*, p. 80.

[21] A se vedea: G. Istrate, *Marii ierarhi moldoveni şi limba literară* // „Limba Română”, Chişinău, nr. 3, 1994, p. 108-115.

[22] M. Sadoveanu, *Mărturisiri*, Bucureşti, 1960, p. 514.

[23] *Ibidem*, p. 573-574.

[24] C. Olteanu, *Cine l-a salvat pe Sadoveanu?* // „Basarabia”, nr. 8, 1992, p. 99-100.

[25] A se vedea: N. Iorga, *Românii de peste Nistru* // „Basarabia”, nr. 11, 1992, p. 78.

[26] *Ibidem*.

[27] N. Iorga, *Basarabia noastră*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, p. 142.

[28] Z. Arbore, *Liberarea Basarabiei*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, p. 169-170.

[29] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*, Chişinău, Editura Universitas, 1992, p. 40.

[30] *Ibidem*, p. 36.

[31] A se vedea: M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, p. 147, 212, 286, 307, 311; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 315, 356, 361, 467.

[32] A se vedea: N. Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Chişinău, Editura Universitas, 1992, p. 8.

[33] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 15.

[34] A se vedea spusele istoricului francez E. Quinet în această privinţă în „Patrimoniu”, Chişinău, nr. 1, 1992, p. 101.

[35] E. Coşeriu, *Unitate lingvistică –- unitate naţională* // „Limba Română”, Chişinău, nr. 2, 1994, p. 11-17.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 5-6 (17-18), 1994, p. 106-116

Limba română şi varietăţile ei locale. Lucrările sesiunii ştiinţifice organizate
de secţia de filologie şi literatură, 31 octombrie 1994,
Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995, p. 123-133

O LIMBĂ – O NAŢIUNE

Sarcina care îmi revine este, pe de o parte, cât se poate de uşoară, iar pe de alta – extrem de dificilă.

Este uşoară atunci când mă adresez specialiştilor în materie – savanţilor filologi, istorici, filozofi, jurişti neimplicaţi în bătăliile ideologice dintre partidele politice, dat fiind că aceşti specialişti cunosc de mult timp adevărul despre unitatea de limbă şi de neam a românilor de pretutindeni, deci şi a celora din Republica Moldova, şi numai împrejurările sociopolitice nefavorabile nu le-au permis să-l spună lumii întotdeauna deschis şi răspicat. Chiar şi acei care au fost siliţi de regimurile totalitare să spună neadevăruri (academicienii Al. Graur, Ion Coteanu, V. F. Şişmariov, R. A. Budagov ş.a.) fie că s-au exprimat nebulos sau dubios, fie că – la prima ocazie de acces la libera exprimare – şi-au recunoscut greşeala.

Astfel, academicianul Al. Graur, care în renumitele sale *Studii de lingvistică generală* (Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960, p. 311) afirmase că în R.S.S.M. s-ar fi format o nouă limbă romanică orientală, limba moldovenească, având o orientare deosebită faţă de română, a reuşit să-şi ia păcatul de pe suflet în timpul vieţii: într-un interviu din 2.10.1985, acordat profesorului Petrache Dima de la Liceul „Unirea" din Focşani, la întrebarea dacă se poate vorbi de existenţa unei limbi moldoveneşti, a răspuns prompt: „Bineînţeles, nu; moldoveneasca este un dialect (sau subdialect) al limbii române (sau dacoromâne)" (a se vedea: „Revista noastră", anul XIV, nr. 113-115, oct.-dec. 1985, p. 215-216).

Acad. Ion Coteanu, pe timpuri (1957) adept a patru limbi romanice orientale (numai meglenoromâna fiind considerată un dialect al aromânei), în cuvântul de deschidere la Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iaşi – Chişinău, 6-9 iunie 1994) se referă direct la substratul politic al declaraţiilor făcute de adepţii unei „limbi moldoveneşti", detaşându-se net de aceştia: „„...datorită restructurărilor geopolitice din Europa, unele concepte care privesc profesiunea noastră sunt utilizate cu scopul de a justifica o anumită atitudine cu vizibil substrat politic, fiindcă ce altceva poate fi afirmaţia mai mult ori mai puţin insistentă a unora după care modul în care vorbesc moldovenii din stânga Prutului nu e limba română, ci limba moldovenească, altă limbă aşadar decât cea vorbită şi scrisă în dreapta Prutului.

Din două una: sau cei care fac asemenea afirmaţii nu ştiu ce-i aceea limbă în accepţia obişnuită a termenului – lucru greu de crezut –, sau ştiu, dar se tem să-i zică română, ca nu cumva România sau chiar moldovenii localnici să aibă pretenţii teritoriale.

Poziţia statului român este însă foarte limpede. Statul român nu obligă în niciun chip pe moldovenii din stânga Prutului să se alipească în calitate de stat sau în alt mod la România. Aceasta nu înseamnă că filologii sunt aşa de naivi sau de ignoranţi (încât) să declare că limba română vorbită în stânga Prutului este alta decât aceea din dreapta Prutului" (LR, Chişinău, nr. 3, 1994, p. 8).

Mai clar nici că poate fi spus: România nu atentează la statalitatea şi independenţa Republicii Moldova. Şi nici românii din Republica Moldova nu atentează la independenţa propriei ţări. Ei doar susţin că avem o singură limbă.

Dacă şi-au recunoscut sincer păcatele din timpul dominaţiei regimului totalitar savanţi ca Al. Graur şi I. Coteanu, cu atât mai mult era de datoria noastră, a savanţilor romanişti din fosta U.R.S.S., să facem lucrul acesta, ceea ce s-a şi întâmplat la noi după proclamarea independenţei republicii şi orientarea spre construirea unui stat de drept. A spus-o explicit şi academicianul N. Corlăteanu (cu numele căruia speculează „moldoveniştii"): avem o singură limbă şi ea se numeşte limba română. Au spus-o răspicat Ion Eţcu şi Alexandru Dârul, a căror onestitate era invocată de P. P. Moldovan şi C°. S-a speculat cu numele lui R. Piotrowski, dar iată-l pe savantul rus chiar aici, printre noi, afirmând de la înalta tribună a Parlamentului moldav că în cele două state româneşti există o singură limbă şi numele ei corect trebuie să fie limba română. Prin urmare, a face azi trimiteri la lucrările savanţilor filologi şi istorici din perioada de tristă amintire, atunci când se ştie că ei au fost siliţi să spună neadevăruri (lucru pe care l-au recunoscut ei înşişi în perioada de renaştere naţională şi de revenire la valorile sacre), a le scoate ochii că atunci au spus una, iar acum alta, aşa cum procedează unii ideologi de astăzi, este incorect, speculativ şi amoral. Lumea nu mai trebuie derutată în continuare. Trebuie să le spunem oamenilor simpli adevărul aşa cum este el: vorbim o singură limbă – şi ea se numeşte la nivel literar şi general naţional română – şi, indiferent dacă ne numim după locul de origine moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni ş.a.m.d., facem parte, vorba lui A. Mateevici, din unul şi acelaşi trunchi, adică din unul şi acelaşi neam al românilor – descendenţi direcţi din strămoşii noştri daco-romani.

Este grea sarcina pe care mi-o asum, pentru că trebuie să vorbesc şi în faţa nespecialiştilor, cărora, ca şi nouă, filologilor, li s-a spus timp de decenii că limba lor nu ar fi română, ci moldovenească, şi că ei ar fi cu totul alţii decât români, şi aceasta le-au spus-o nu numai străinii, ci chiar şi noi înşine, în condiţiile în care ştiinţa şi politica erau dirijate de politicienii din capitala imperiului şi de servii lor de pe loc. Este greu şi din cauză că – specialiştii cunosc bine lucrul acesta – la nivelul omului de rând nu se fac delimitări stricte între noţiunile „limbă", „dialect", „grai", „naţiune", „popor", „cetăţeni ai statului", politica de deznaţionalizare promovată de asimilatori sau de separatişti mizând tocmai pe această nediferenţiere şi speculând cu aşa-zisa conştiinţă de sine a oamenilor de rând, a poporului. Aşa

s-a întâmplat, după cum ştiţi, cu interpretarea sociologizantă vulgară, de dată recentă, a capodoperei naţionale a neamului românesc *Mioriţa*, în care numai un răuvoitor ar putea întrezări cu ochii lui injectaţi de venin un conflict interetnic între reprezentantul, chipurile, al poporului moldovenesc şi reprezentanţii altor popoare.

În cele ce urmează aş vrea să încerc a explica încă o dată, alături de multele încercări pe care le-au întreprins colegii mei filologi de bună-credinţă din ţară şi savanţi romanişti oneşti din străinătate, chiar numai de la 1985 încoace, de ce limba literară din Republica Moldova este una şi aceeaşi cu limba literară din România şi de pretutindeni unde este întrebuinţată şi de ce numele ei corect este totuşi limba română, şi nu limba moldovenească, indiferent de statele în care se vorbeşte (România, Republica Moldova, Ucraina, Serbia ş.a.m.d.) şi indiferent de originea celor care o vorbesc (căci o pot vorbi – şi pe alocuri chiar o vorbesc – şi ucrainenii, şi bulgarii, şi ruşii, şi găgăuzii, şi evreii ş.a.m.d.). Mă voi referi tangenţial şi la numele celor care o vorbesc – pentru că abordarea temei enunţate este imposibilă fără a te referi la purtătorii limbii – în speranţa că o tratare exhaustivă ar putea-o face mult mai bine, şi poate chiar şi mai competent decât mine, colegii mei istorici care s-au înscris cu referate la conferinţa noastră. Aşadar, cu îngăduinţa domniilor voastre, voi lua în dezbatere câteva aspecte ale problemei: de unde se ia numele poporului şi al limbii noastre, care este diferenţa dintre limba literară şi limba (sau vorbirea) neliterară (regională, locală), în ce măsură au contribuit la formarea limbii române literare intelectualii din cele două ţări româneşti – muntenii şi moldovenii, cine şi din ce raţiuni a fost şi este interesat în promovarea teoriei despre două limbi şi două naţiuni romanice orientale şi cum apărem noi în faţa Europei prin perseverarea într-o eroare premeditată. O fac dintr-un sentiment de datorie a omului de ştiinţă de a spune adevărul şi numai adevărul, de datorie faţă de memoria celora care n-au mai apucat aceste zile de descătuşare mintală, când nu te mai temi că vei fi pus la zid pentru convingerile tale ştiinţifice, dar şi dintr-un îndemn fratern către colegii mei filologi şi istorici, care mai ţin morţiş, mai mult din ambiţie decât din convingere fermă, la opiniile perimate: dragii mei, politica e una, iar ştiinţa e alta; ocupaţi-vă, dacă vă place, de politică, însă nu simulaţi argumentul ştiinţific; s-au făcut multe tentative de a compromite ştiinţa şi oamenii de ştiinţă, deşi, până la urmă, cu sacrificii enorme, adevărul a răzbătut la suprafaţă; avem prea multe păcate în trecutul apropiat ca să ne putem permite a mai comite în continuare altele. Nu e prea multă risipă inutilă de forţe în discuţii puerile într-o problemă inventată, atunci când această energie ar putea fi canalizată spre soluţionarea unor adevărate probleme?

Să trecem la subiect.

Toată lumea ştie că noi, romanicii orientali, suntem descendenţii direcţi ai dacoromanilor, iar limba pe care o vorbim este rezultatul evoluţiei de veacuri a

limbii latine vorbite pe care au adus-o la nord şi la sud de Dunăre cuceritorii romani. Străinii ne-au zis valahi, însă noi, descendenţii romanilor, pentru a menţine conştiinţa originii şi a legăturii cu Roma („de la Râm ne tragem", vorba cronicarului), ne-am zis în permanenţă *români*. Cuvântul *români* nu este împrumutat, ci moştenit din limba latină a strămoşilor, de aceea el a suferit toate modificările fonetice prin care au trecut cuvintele limbii latine populare vorbite pe teritoriul vechii provincii Dacia ocupate de romani şi pe alte teritorii unde locuiau permanent sau unde au migrat purtătorii ei. Prin urmare, când cineva (de ex., P. P. Moldovan) încearcă a spune că lexemul *moldovean* ar fi mai vechi decât cuvântul *român*, el comite o greşeală ştiinţifică flagrantă, deoarece cuvântul *roman* a dăinuit pe meleagurile noastre de la începutul erei; cuvântul *român*, vreau să spun, este evoluţia firească a cuvântului latin *romanus*, care e la fel de vechi ca şi Roma şi romanii. Când acelaşi cineva încearcă să spună că statul moldovenesc e mai vechi decât cel românesc, el iarăşi comite o fraudă, pentru că statul feudal Ţara Românească (numit şi Muntenia, iar de străini – Valahia) există din 1324, iar statul feudal Moldova – din 1359. Când un P. P. Moldovan (*Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 78) afirmă că „în epoca medievală până în veacul XIX termenul *rumân* însemna „ţăran asuprit, şerb"; termenul *român* apărut în secolul XVI, cu conţinut etnopolitic, a început să fie răspândit cu perseverenţă pe cale ideologică în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea", el susţine un neadevăr. Termenul *român* (cunoscut şi în varianta *rumân*) a denumit dintotdeauna populaţia de pe plaiurile noastre ca descendentă a romanilor şi numai în temeiul acestui fapt şi-a putut dezvolta şi celălalt sens – adevăr pe care îl cunoaşte orice semasiolog. Este culmea aberaţiei a declara, cum o fac unii neiniţiaţi, că etnonimul *român* ar fi apărut abia la 1859, odată cu unirea Moldovei cu Ţara Românească (Muntenia).

Român este numele cel mai vechi al descendenţilor romanilor pe pământul Daciei şi în teritoriile învecinate populate de ei, nume care le-a ţinut trează conştiinţa de apartenenţă la o viţă nobilă – la romani, adevăr afirmat la tot pasul de cronicari, de învăţaţii Şcolii Ardelene, de preclasici şi clasici, de lumea ştiinţifică.

Astfel, Miron Costin, cronicar moldovean, care scrie *Letopiseţul Ţării Moldovei, De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor*, nu pregetă să sublinieze chiar în scrierea consacrată în mod expres moldovenilor că aceştia, ca şi muntenii, ca şi transilvănenii, se numesc cu un nume vechi şi drept, *români*. Citez: „Şi acum mulţi ne zic nouă, ţării noastre şi Ţării Munteneşti, streinii, Daţiia, însă norodul, neamul lăcuitorilor, nu şi-au schimbatu numele său, ci tot *romanus* (subl. lui M. Costin – *N.M.*), apoi cu vreme şi îndelungate vacuri *romani* (subl. n. – *N.M.*), apoi *rumâni* (subl. n. – *N.M.*) până astăzi" (Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, lucrarea *De neamul moldovenilor*, p. 211); „...şi el (împăratul Traian – *N.M.*) au discălicat neamul, seminţiia care trăieşte până acum în Moldova şi în Ţara Muntenească şi cât norod

ieste în Ardeal cu acestu nume: *român* (subl. n. – *N.M.*)” (*op. cit.*, p. 214); „Aşa şi neamul acesta, de carele scriem, al ţărilor acestora, numele vechiu şi mai direptu ieste *rumân*, adecă *râmlean* (subl. n. – *N.M.*), de la Roma” (*op. cit.*, p. 218); „Măcară dară că şi la istorii şi la graiul şi streinilor şi îndesine, cu vreme, cu vacuri, cu primenele au şi dobândescu şi alte numere (nume – *N.M.*), iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat şi înrădăcinat: *rumân*” (*op. cit.*, p. 218).

Dimitrie Cantemir, domnitor al Moldovei, savant cu reputaţie europeană, nu putea să nu releve adevărul că moldovenii sunt şi ei români şi că vorbesc nu moldoveneşte, ci româneşte. Citez: „*...întregul nostru neam românesc* (aici şi în continuare subl. n. – *N.M.*) se vădeşte, printr-o tradiţie veşnică parcă, a-şi trage începutul din cetăţeni romani – şi se poate dovedi *ca atare* şi păstrează chiar şi astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, aşa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă acest *neam* a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie (despre care se va vorbi mai apoi), totuşi toţi se cheamă cu acelaşi nume de *români*, dispreţuind adică şi dând de o parte numele de *valahi*, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci românii care trăiesc şi astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ţinutul numit Maramureş, nu-şi dau numele de *valahi*, ci de *români* (martori îmi sunt toţi locuitorii tuturor naţiilor din Transilvania). Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc *ungrovlahi*, iar noi, moldovenii, îi numim *munteni*, căci au luat în stăpânire mai multe locuri muntoase) îşi dau şi ei la fel numele de *români*, iar ţării lor de *Ţara Românească*, adică *în latineşte*: Terra Romana. Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei şi al moldovenilor este acordat foarte de curând, cum vom spune mai apoi), ci *românească*, astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă ştie limba noastră, nu-l întrebăm: «Scis moldavice?» («Ştii moldoveneşte?»), ci «Ştii româneşte?», adică «în latineşte»: «Scis romanice?»” (Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, IX, t. 1, Bucureşti, 1983, p. 63-65).

Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir nu putea să nu cunoască numele ţării sale – *Moldova* – şi al poporului ei – *moldovenii*, dar tot el zice că ne numim români şi că limbii noastre îi spunem limba română, nu moldovenească! Prin urmare, românii din diferite ţinuturi îşi mai pot spune – după cum o şi fac – şi munteni, şi transilvăneni, şi olteni, şi – vom continua noi – dobrogeni, bănăţeni, bucovineni, basarabeni, transnistreni ş.a.m.d., însă termenul generic care îi acoperă pe toţi este acela de *români*. Acest adevăr l-au relevat toţi scriitorii şi oamenii de ştiinţă din secolele trecute şi din secolul nostru, atât cei din ţările române, cât şi cei din afară. Mihai Eminescu (în privinţa faptului că el este cel mai mare şi mai reputat poet al nostru cred că nu se îndoiesc nici ideologii „moldovenismului”) este cel care declara irevocabil: „Suntem români şi punctum”. Marii moldoveni

care au fost Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Alexei Mateevici ş.a. au menţionat în repetate rânduri că suntem români.

Reproduc din fiecare numai câte un citat. V. Alecsandri: „Sunt *român*! Şi tot *român* / Eu în veci vreau să rămân”; M. Kogălniceanu: „Această nemulţumire... nu vine din pricina că noi, *românii din Moldavia*, înţelegem şi preţuim mai puţin decât fraţii noştri de dincolo de Milcov ce este bun şi frumos” (M. Kogălniceanu, *Profesie de credinţă*, art. „[A. Demidoff în Banat, Valahia şi Moldavia – Introducere]”, Editura Tineretului, Bucureşti, 1962, p. 115); A. Russo: „Pentru noi, *românii*, studia antichităţii este o studie de neapărată nevoie...”; Ion Creangă: „Eu *sunt de naţiune română* pentru că şi părinţii mei sunt români...” (*Abecedarul copiilor*); Mihail Sadoveanu: „Mihai vodă Viteazul... a izbutit la un moment dat (1600) să aibă sub sceptrul său *tustrele provinciile locuite de români*: Valahia, Ardealul şi Moldova...”; A. Mateevici: „*Sunt român din Basarabia*, studenţesc la Academie din 1910... M-a atras totdeauna (cu) o putere deosebită folclorul *românilor noştri*...; cuvântul *«român»* la noi nici nu se întrebuinţează; ruşii cred că *«români»* şi «moldoveni» sunt două viţe cu totul osebite”.

Faptul că suntem români, descendenţi din romani, l-au menţionat şi străinii. Astfel, K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin niciodată n-au vorbit despre moldovenii din Basarabia, ci numai despre *românii din Basarabia ocupată de ruşi*. Citaţi la tot pasul pe vremuri de citatomanii de la noi, astăzi aceiaşi ideologi le contestă printr-o trăsătură de condei caracterul de autorităţi în problemă – chipurile, n-ar fi specialişti. Dar iată ce spun specialiştii.

Academicianul rus L. S. Berg: „*Молдаване – это румыны, населяющие Молдавию, Бессарабию и соседние с Бессарабией части губерний Подольской и Херсонской*; в небольшом числе *живут они также в Екатеринославской губернии*” (*Бессарабия*, Chişinău, Universitas, 1993, p. 79).

Academicianul rus N. M. Durnovo: „Atunci am înţeles eu păcatul acela imens care se face în Rusia privind pe *românul basarabean*.

Am studiat geografia şi istoria acestei ţări şi am ajuns la convingerile mele de astăzi. Acum, când îmi amintesc de băieţelul acela, mă aşez la masă şi scriu pentru a mia şi una oară că *Basarabia trebuie să fie românească*” (apud LA din 15.09.1994, p. 7).

F. F. Wiegel, fost viceguvernator rus al Basarabiei între 1823 şi 1826: „*...Basarabenii sunt români sau romani*, cum îşi spun ei...” (LA, 15.09.1994, p. 7).

A. N. Kuropatkin, general rus, scriitor: „*Poporul român din Basarabia*, anexată acum o sută de ani, trăieşte şi astăzi (1910) izolat, la distanţă de populaţia rusă” (LA, 15.09.1994).

P. N. Batiuşkov, istoric rus: „După naţionalitate, *românii* sunt cei care *deţin majoritatea numerică în Basarabia*...” (LA, 15.09.1994).

F. A. Brockhaus, L. A. Efron, editori: „În prezent *românii trăiesc în România regală, în Basarabia rusească, într-o bună parte a Bucovinei, într-o parte a Transilvaniei, în Macedonia, Istria şi Dalmaţia... Toţi românii*, care sunt împărţiţi, teritorial şi politic, de trei state, *constituie sub aspectul limbii un tot întreg*" (LA, 15.09.1994, p. 7).

Opinia privind moldovenii ca altă naţiune decât românii a fost promovată de Rusia ţaristă pentru a duce la ştergerea memoriei despre raptul Basarabiei din 1812 şi a fost susţinută insistent ca teorie în perioada sovietică din aceleaşi considerente.

Cât priveşte limba vorbită de români ca descendenţi ai daco-romanilor, fireşte că ea trebuie să fie numită *limba română*, aşa cum procedează toţi cărturarii şi specialiştii oneşti independenţi de influenţa politicii, începând cu cronicarul Miron Costin, eruditul savant de formaţie enciclopedică Dimitrie Cantemir, continuând cu clasicii literaturii noastre Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Constantin Negruzzi, Mihail Kogălniceanu ş.a. şi terminând cu savanţii şi scriitorii contemporani.

Câteva citate. Miron Costin: „Cum vedem, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm, „ştii moldoveneşte?", ce „ştii *româneşte*?", adecă râmleneşte, puţin nu zicem: *scis romanice*? pre limba latinească" (*op. cit.*, p. 218-219).

Dimitrie Cantemir (a se vedea şi citatul reprodus mai sus) îşi intitulează o lucrare *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor întâi pre limba Latinească izvodit, iar acmu* ***pre limba Românească scos*** *cu truda şi osteneala lui Dimitrie Cantemir Voievodul şi de moşie Domn al Moldovei şi Svintei Rossieştii împărăţii cneaz în Sankt Petersburg*.

Cazania lui Varlaam din 1643 se numeşte Carte ***românească*** *de învăţătură duminicele preste an şi la praznicile împărăteşti şi la sfinţi mari*.

Pravila domnitorului moldovean Vasile Lupu de la 1646 se numeşte *Carte* ***românească*** *de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe*.

Mitropolitul Dosoftei scoate la 1673 o Psaltire în versuri *pre limba românească*; tot el scrie în *Domnii Ţării Moldovei*:

„Descălecat-au ţara domnul Dragoş-Vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă,
Când au adus într-însa *românească limbă,*
De bun neam şi ferită de la calea strâmbă".

Toţi scriitorii clasici au numit limba noastră limbă română. Termenul „limba moldovenească" desemnează, la nivelul uzului cotidian, graiul moldovenesc, în această accepţie el se opune celui muntenesc, bănăţean, crişean, maramureşean şi este subordonat termenului „limba română", ilustrând raportul noţiune – specie, noţiune – gen sau general – particular.

Îmbinările de cuvinte „vorbiţi moldoveneşte", „limba moldovenilor", chiar „limba moldovenească" au menirea de a desemna tipul de vorbire neîngrijită, neliterară, regională, locală din Moldova (în accepţia istorică a acestui termen), adică graiul moldovenesc (în opoziţie cu cel muntenesc, bănăţean, crişean, maramureşean) al dialectului dacoromân. Limba sau, mai precis, graiul moldovenilor nu constituie o limbă aparte, deosebită de română, după cum nu constituie limbi aparte nici graiurile muntenesc, maramureşean, bănăţean, crişean etc.

Ni se aruncă, de multe ori provocator, întrebarea: „Dar cine era şi în ce limbă vorbea Ştefan cel Mare?". Trebuie să fii un străin sau un rătăcit ca Jacob Bromberg, emigrat din Basarabia în S.U.A., care în 1936 declara că „principatul lui Dragoş era slav, rusesc chiar, nicidecum românesc", că „e imposibil de dovedit că Ştefan cel Mare vorbea româneşte", în schimb e neîndoielnic că el „vorbea ruseşte" (LR, nr. 3, 1994, p. 75). Răspundem: Ştefan cel Mare se autointitula de multe ori „domn al *Ţării Româneşti a Moldovei*". Într-o scrisoare de la 1478 adresată veneţienilor, Ştefan cel Mare numea Muntenia sau Ţara Românească, cunoscută în lume cu numele de Valahia, „*l'altra Vlachia*", „*o altă Vlahie*", adică „*o altă Ţară Românească*" (fiindcă acesta este echivalentul lui „Vlahia"), ceea ce înseamnă că, în înţelegerea lui, şi *Moldova sa era o „Vlahie"*, adică *tot o ţară românească*, *o ţară populată de vlahi, adică de români*. Ştefan cel Mare vorbea moldoveneşte, adică în graiul local din ţara pe care o conducea. O limbă literară, normată, supradialectală, unică pentru toţi românii, adică o română literară, în timpul acela, încă nu exista. Dar „a vorbi moldoveneşte" înseamnă tot „a vorbi româneşte", pentru că limba naţională include toate tipurile de vorbire. Deci Ştefan cel Mare *vorbea româneşte*, dar întocmea şi semna actele oficiale în limba oficială a statului, care nu se numea nici moldovenească, nici românească, ci slavonă.

Când se invocă legenda cu descălecatul voievodului Dragoş din Maramureş şi cu Molda, care ar fi dat denumire apei Moldovei, ni se spune că Dragoş ar fi descălecat ţara cu moldoveni din Ţara Ungurească. Să avem iertare, dar cei care l-au însoţit pe Dragoş erau *români din Maramureş*. Cum s-au transformat ei într-o clipă, prin bagheta unor iluzionişti de la noi, în moldoveni? Specialiştii ştiu că o limbă naţională nu se confundă cu graiurile şi dialectele, ca parte componentă a ei, după cum acestea din urmă nu trebuie confundate nici cu limba literară, ca aspectul cel mai îngrijit, perfecţionat, normat al limbii naţionale.

Vorbind de varietăţile locale ale limbii române şi recunoscând specificul lor (deci şi al graiului moldovenesc, şi al celui muntenesc, şi al celui bănăţean etc.), specialiştii remarcă uimitoarea lor unitate şi subordonare faţă de limba română literară normată, ce are caracter supradialectal. Trebuie subliniat faptul că *la constituirea şi desăvârşirea normelor limbii române literare şi-au dat obolul* nu numai românii munteni şi transilvăneni sau ardeleni, ci *şi românii moldoveni*. Când zicem „românii moldoveni", ne gândim în primul rând la Gh. Asachi, C. Negruzzi, V. Alec-

sandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Russo, M. Kogălniceanu, B.-P. Hasdeu, care, alături de I. Heliade Rădulescu, G. Bariţiu, G. Coşbuc, Al. Vlahuţă, I. L. Caragiale, D. Bolintineanu ş.a., au cizelat mijloacele de expresie ale limbii române comune, ridicând-o la rang de limbă sublimată.

O limbă literară moldovenească în Basarabia ocupată de Rusia ţaristă n-a putut lua naştere din simplul motiv că ea nu funcţiona în sferele vitale (învăţământ, administraţie, ştiinţă, literatură, biserică) şi nu a avut respectiv nici scriitori şi nici oameni de ştiinţă care s-o facă limbă literară deosebită de română. Aici, în Basarabia, a existat graiul moldovenesc al limbii române, iar în 1918 s-a revenit la limba română literară unică. Încercarea de a declara în 1924 în R.A.S.S.M. graiul împănat cu rusisme drept limbă literară moldovenească a avut cele mai nefaste consecinţe asupra construcţiei culturale de aici.

Repetăm: *în Basarabia ocupată de Rusia ţaristă şi în Basarabia ocupată de Rusia sovietică n-a putut lua naştere o limbă romanică nouă – moldoveneasca – diferită de română*, aşa cum nu *s-a putut constitui o naţiune romanică răsăriteană nouă* – mai întâi *burgheză moldovenească*, iar apoi *socialistă moldovenească*, pentru aceasta neexistând condiţiile necesare (teritoriu propriu integral, clasă muncitoare proprie, structură psihică proprie, independenţă, autonomie statală ş.a.).

De altfel, nici ruşii, bulgarii sau ucrainenii din Moldova nu s-au separat în naţiuni distincte de cele din care s-au desprins şi nu şi-au format alte limbi.

Şi nici românii care s-au pomenit în afara hotarelor statale ale României sau ale Moldovei (cei din Banatul sârbesc, din Bucovina de nord şi ţinutul Herţa, din sudul Basarabiei etc.) nu au constituit naţiuni diferite şi nu şi-au creat limbi diferite.

În istorie se cunosc zeci şi sute de cazuri când una şi aceeaşi populaţie poartă nume diferite după locul de trai sau formaţiunea statală din care face parte (a se compara ruşii pomori, ruşii kerjaci, ruşii kamcedali, ruşii cazaci, ruşii moscoviţi din cnezatul Moscovei, ruşii volâno-haliciene din cnezatul cu acelaşi nume etc.), ceea ce nu înseamnă că ei formează tot atunci şi naţiuni diferite şi, cu atât mai mult, vorbesc limbi diferite.

Prin urmare, trebuie să recunoaştem un adevăr incontestabil: noi, *moldovenii din Republica Moldova, suntem o limbă şi un popor cu românii din România*.

În legătură cu aceasta ţin să atrag atenţia asupra unei greşeli flagrante ce se comite la tot pasul, de multe ori cu buna ştiinţă a politicienilor care vor să-i inducă în eroare pe cei neinstruiţi. La noi, când se vorbeşte azi de moldoveni, acest cuvânt vrea să-i înglobeze pe toţi locuitorii Republicii Moldova, indiferent de naţionalitatea lor, adică pe cetăţenii Republicii Moldova (din care fac parte şi ucrainenii, şi ruşii, şi găgăuzii, şi bulgarii, şi evreii etc. de aici), tot aşa cum

atunci când Boris Elţin vorbeşte de „rosijeni” (россияне), el îi are în vedere pe toţi locuitorii Federaţiei Ruse, indiferent de naţionalitate. Însă o naţiune „rosiană” nu există. Nu există nici naţiune moldovenească, există cetăţeni ai Republicii Moldova de origine română (români), ce constituie majoritatea, populaţia de bază a republicii, ei fac parte din poporul român; respectiv – de origine ucraineană (ucraineni), rusă (ruşi), găgăuză (găgăuzi), bulgară (bulgari), evreiască (evrei), ţigănească (ţigani), armeană (armeni) etc. Nu există nici limbă moldovenească (ci *româna*, ca limbă de stat, *limba românilor din Republica Moldova*, care constituie majoritatea populaţiei băştinaşe), aşa cum în Federaţia Rusă nu există limbă rosienească (ci *rusa*, ca limbă de stat pe întreg teritoriul, şi unele limbi cu funcţii mai restrânse pe anumite teritorii).

Am arătat mai sus cine a avut în permanenţă interesul să le inoculeze moldovenilor din stânga Prutului şi a Nistrului ideea fixă că ei nu ar fi români şi că ar vorbi o altă limbă decât româna. Trebuie să recunoaştem – şi acest lucru l-am făcut de la 1985 încoace – că şi oamenii de ştiinţă au fost obligaţi să promoveze minciuna. Recitiţi lucrarea acad. V. F. Şişmariov *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti*, la baza căreia a stat raportul savantului prezentat la faimoasa Sesiune ştiinţifică din 1951 în problemele lingvisticii moldoveneşti, sau lucrările Sesiunii ştiinţifice de la Chişinău din 1972 în problema variativităţii limbilor, pentru a vă convinge cât de sufocantă era atmosfera de dispută ştiinţifică şi cât de greu le era savanţilor oneşti să execute dispoziţia de sus privind argumentarea existenţei unei noi limbi romanice orientale – a aşa-zisei limbi moldoveneşti. Dar cine, decât unii politicaştri sau rataţi, mai poate persevera şi astăzi, în prag de mileniu trei, într-o greşeală diabolică? Cine îndrăzneşte să sfideze raţiunea şi bunul-simţ? O lume ştiinţifică întreagă, de la cele mai înalte reuniuni ştiinţifice (simpozioane, congrese, conferinţe), demonstrează că există o singură limbă romanică orientală şi că numele ei corect este limba română. Forul ştiinţific suprem din republică, Academia, care în toate ţările e respectată şi consultată în problemele-cheie, conchide, la solicitarea Parlamentului, că numele corect al limbii noastre este limba română, o lume neştiinţifică întreagă acceptă acest adevăr, Preşedintele republicii e convins de justeţea acestui adevăr şi roagă să fie recunoscut şi numai nişte ambiţioşi în ale politicii continuă a tensiona relaţiile din societate, a scoate poporul în stradă, a-l sustrage de la activitatea de făurire a unui trai decent, împingându-l din ce în ce mai adânc în mizerie şi antrenându-l în discuţii interminabile. Ei recurg la cele mai odioase speculaţii; prin mutilare de citate folosesc numele lui Creangă, Russo, Mateevici, Sadoveanu ş.a., pentru a induce lumea în eroare.

O somitate lingvistică de talie mondială precum e acad. R.A. Budagov declară răspicat cine a fost interesat în crearea acestei tensiuni şi care e poziţia savanţilor de bună-credinţă: „...când spun «adevăr ştiinţific», mă gândesc, în pri-

mul rând, la *unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănăţenii etc. – limba română*. Acest adevăr *sine qua non* a fost călcat în picioare până nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au inventat teoria celor două limbi est-romanice diferite: limba română şi cea moldovenească. Dar specialiştii de seamă şi de bună-credinţă în romanistică n-au recunoscut niciodată aceste invenţii pretins ştiinţifice, aberante, care au dus, în ultimă instanţă, la degradarea limbii vorbite în Transnistria şi Basarabia...”.

O altă somitate de talie mondială, Eugeniu Coşeriu, compatriotul cu care ne mândrim, venea de la Tübingen cu cele mai frumoase intenţii să ne prevină a nu comite o eroare fatală şi a ne face de ruşine în faţa istoriei şi a urmaşilor: „S-a întrebat, se pare, cineva şi la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii şi lingviştii care ne ocupăm de limba română în toate formele ei, deci şi de graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul, avem datoria. Nu să-i «impunem» ceva, ci să-i arătăm care este adevărul ştiinţific şi istoric şi să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greşeală care ar putea avea urmări extrem de grave. *Cine, cu bună ştiinţă, nu protestează şi permite să se facă o astfel de greşeală, acela se face şi el vinovat, ba chiar mai vinovat decât cine comite greşeala din neştiinţă.* Tocmai dacă respectăm acest Parlament, suntem datori să-l considerăm de bună-credinţă, doritor de a stabili şi a promova adevărul şi doritor de a respecta identitatea etnică şi culturală a poporului băştinaş şi majoritar din republică, cel puţin în măsura în care respectă identitatea etnică şi culturală a populaţiilor minoritare conlocuitoare, şi avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol şi de ocară în faţa istoriei”.

Cu regret, în convulsiile ideologice din iulie 1994, glasul cumpătat al marelui filozof al limbajului nu s-a făcut auzit. A fost auzit aproape un an mai târziu de Preşedintele republicii, care, prin mesajul prezentat Parlamentului, încearcă să ne ajute a ne spăla de ruşinea despre care vorbea ilustrul lingvist. Ne vom pătrunde noi toţi de fiorul răspunderii ce ne revine în faţa adevărului, în faţa lumii, cel puţin a celei europene, măcar acum, când am fost primiţi în Consiliul Europei, ale cărui lucrări se traduc oficial, după câte ştiţi, şi în limba română (anume cu numele său corect este întrebuinţată limba română acolo)? Sau vom flutura o nouă aberaţie – flamura referendumului în privinţa denumirii corecte a limbii? Un referendum se face într-o problemă în care toată lumea este iniţiată. A supune astăzi unui referendum problema denumirii corecte a limbii ignorând adevărul ştiinţific înseamnă a-l pune pe omul neiniţiat să răspundă dacă este adevărat că circumferinţa are 380°, iar triunghiul – patru unghiuri...

Am găsit de cuviinţă să repet unele lucruri pentru unii mai mult, pentru alţii poate mai puţin cunoscute numai din considerentele pe care le invocă Eugeniu

Coşeriu: prea mult am tolerat greşeala şi minciuna în trecut ca să le mai putem răbda şi, cu atât mai mult, să le mai promovăm în continuare, acum, când aspirăm să ne cunoască drept oameni cumsecade o Europă şi o lume întreagă. Himera unionismului a devenit un cal de bătaie al herostraţilor neamului şi al celora care s-au împotrivit pe timpuri proclamării suveranităţii şi independenţei, iar acum – independenţei reale a republicii, şi care ar vrea să ne vadă din nou în braţele fostei Uniuni.

În faţa argumentului ştiinţific chiar şi oponenţii inveteraţi de cândva au fost nevoiţi să recunoască public unitatea limbii vorbite în Republica Moldova şi în România. Astăzi e cazul, în faţa aceluiaşi argument ştiinţific, să recunoaştem că numele corect al limbii noastre este acela de limbă română, iar numele generic al nostru, al moldovenilor, este acela de români.

Credem că reformularea articolului 13 din Constituţie în varianta solicitată de lumea ştiinţifică şi de intelectualitatea de creaţie de la noi şi prezentată Parlamentului de către dl Preşedinte al republicii în mesajul său din 27 aprilie a.c., precum şi examinarea altor pasaje din Legea fundamentală în lumina propunerilor făcute în presă şi în cadrul actualei Conferinţe privind numele corect al purtătorilor limbii române ar pune capăt tensionării special provocate a maselor largi, ar duce la stabilizarea situaţiei în republică şi ne-ar mobiliza la soluţionarea unor probleme cu adevărat stringente şi vitale pentru asigurarea unui trai demn de libertatea şi independenţa pe care le-am proclamat. E timpul deci să ajungem la o bună înţelegere şi în privinţa denumirii corecte a limbii noastre şi a etnonimului nostru şi să nu continuăm la nesfârşit discuţiile inutile de pe la toate răscrucile, făcându-ne de ruşine în faţa opiniei ştiinţifice internaţionale.

„Limba Română”, nr. 4 (22), 1995, p. 73-82

Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre”,
Chişinău, 20-21 iulie 1995

SIMULACRUL ARGUMENTULUI ŞTIINŢIFIC

Errare humanum est, „a greşi este omeneşte”, spuneau romanii, atenuând, într-o anumită măsură, fără însă a le îndreptăţi, greşelile involuntare. Căci tot ei respingeau necruţător orice compromis sau promovare cu cerbicie a unei erori premeditate: *sed stultum est in errare perseverare* (sau: *diabolicum perseverare*), „este o neghiobie însă a persevera într-o eroare”.

În istoria gândirii se cunosc multe cazuri când unele concepţii greşite au reuşit să domine timp de zeci sau chiar de sute de ani conştiinţa umană (teoria geocentrică, bunăoară, potrivit căreia Pământul ar fi centrul imobil al Universului, în jurul cărui centru s-ar roti Soarele şi ceilalţi aştri), însă, în cele din urmă, eroarea a cedat locul argumentului ştiinţific (în exemplul nostru: teoria geocentrică a fost substituită prin teoria heliocentrică, potrivit căreia planetele, inclusiv Pământul, se învârt în jurul Soarelui). Nu lipsesc nici cazurile în care oameni de o ţinută morală ireproşabilă au găsit în sine curajul să renunţe la unele concepţii greşite, pe care le promovaseră anterior, atunci când s-au convins că adevărul este altul (un exemplu mai apropiat de sfera noastră de preocupări îl constituie cazul celor doi lingvişti ruşi notorii, R.A. Budagov şi S. B. Bernstein, care, în 1956, la numai câţiva ani după ce susţinuseră în public la o Sesiune ştiinţifică unională un mare neadevăr, şi anume – falsa teorie despre existenţa a două limbi romanice diferite – româna şi moldoveneasca, ştiind că se speculează cu numele lor, s-au decis să-şi recunoască sincer greşeala, demonstrând până şi celor mai recalcitranţi românofobi diogenic de elegant şi convingător că e vorba de una şi aceeaşi limbă – limba română[1].

Obscurantismul, reacţiunea, ahtiaţii de putere şi de profituri personale s-au străduit, în toate timpurile, să-şi aservească ştiinţa, adevărul pentru a-şi ascunde cu iscusinţă nelegiuirile după paravanul unor aparenţe cu alură de adevăr demonstrat, corupând moralitatea şi speculând cu nume care reuşiseră să se impună în lumea ştiinţifică. Iar atunci când nu reuşeau să-i îngenuncheze pe nobilii slujitori ai ştiinţei şi cavaleri ai adevărului, îi exterminau fiziceşte sau moraliceşte (l-au ars pe rug pe Giordano Bruno, l-au umilit la proces pe Galileo Galilei, l-au expulzat din ţară pe Aleksandr Soljeniţân după ce nu l-a înfrânt nici infernul GULAG-ului sovietic, l-au izolat de lume şi de baştină pe Andrei Saharov, i-au pus la zid pe Mihail Curecheru şi pe Petre Ştefănucă etc.). Admiţând că ar putea fi manipulat pe o perioadă de timp un individ slab de înger, ţinut în întuneric un colectiv sau o ţară, vom reţine că nu poate fi promovat la infinit un neadevăr, că nu poate fi

înşelată la nesfârşit o lume. Chiar dacă se mai întâmplă că minciuna stă cu regele la masă. Odată şi odată adevărul neapărat va ieşi la suprafaţă, iar propovăduitorii minciunii vor compărea la judecată în faţa istoriei.

Suntem datori să ştim a face delimitare între o rătăcire inocentă, o eroare involuntară a savantului sau a omului politic, pe de o parte, şi între una comisă cu bună ştiinţă, adică o minciună sfruntată, secundată de simulacrul adevărului ştiinţific, pe de altă parte. Au fost şi mai sunt dintre acei care îmbracă minciuna în mantia adevărului. Promovarea în mod conştient, din rea-voinţă, a unui neadevăr în ştiinţă pentru a obţine dividende materiale sau morale trebuie calificată şi apreciată drept fraudă.

În rândurile ce urmează mă voi referi la unele din erorile şi fraudele comise în legătură cu pretinsele teorii despre existenţa a două limbi şi naţiuni est-romanice diferite – română şi moldovenească. Nu însă înainte de a face câteva precizări.

Primo. Orice cuvânt ce există într-o limbă, fie că desemnează o realitate obiectivă, fie că denumeşte una imaginară, are dreptul la întrebuinţare. Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră, vorba clasicului. De aceea cruciada furibundă dezlănţuită în ultimul timp de către unii diriguitori actuali ai dreptului la propria convingere şi la libertatea de exprimare a ei la catedră, la radio, televiziune şi în presă împotriva unor vocabule şi îmbinări „eretice", cum ar fi *Basarabia, basarabeni, români, români basarabeni, români transnistreni, români bucovineni, limbă română, românism, românesc, grai şi suflet românesc*, denotă o teamă agonizantă de realitate şi adevăr şi este, precum o califică titanul lingvisticii generale şi romanice contemporane Eugeniu Coşeriu, o neghiobie.

Secundo. Cei care depun eforturi sterile pentru a stabili când a apărut cutare sau cutare cuvânt în limbă şi de câte ori este atestat el în scris de la primele monumente şi până la etapa contemporană trebuie să-şi dea bine seama că astfel de cuvinte, cum sunt *Molda, Moldova, Ţara Moldovei, moldoveni, neamul moldovenilor, scris moldovenesc, stat moldovenesc, grai moldovenesc, păstor* sau *cioban moldovean, Muntenia, munteni, Ţara Muntenească, Ţara Românească, români, limbă română, păstor vrâncean, ungurean* ş.a.m.d., nu s-au născut în limba noastră nici odată cu legenda despre descălecatul voievodului Dragoş, nici cu cea despre pogorârea lui Radu Negru-Vodă, nici cu balada *Mioriţa*, nici, cu atât mai mult, odată cu formarea statului unitar român, nici chiar odată cu prima lor atestare în textele scrise. Ele au luat naştere atunci când le-a cerut realitatea obiectivă, au fost întrebuinţate necontenit în vorbirea celor care le-au dat viaţă şi au fost transmise din gură în gură, în pofida faptului că izvoarele străine de multe ori le-au ignorat, inventând alte denumiri: *valahi, volohi, limba valahă, Valahia, Valahia Mare, Valahia Mică, Ungrovlahia, Rossovlahia* etc. Nimeni nu contestă existenţa lor, după cum nu se îndoieşte de existenţa altora, cum ar fi *transnistreni,*

basarabeni, bucovineni, dobrogeni, olteni, bănăţeni, ardeleni, transilvăneni, maramureşeni sau *soroceni, orheieni, bălţeni, bihoreni, prahoveni, vrânceni* ş.a. A te ocupa de atestarea lor în scris din anul cutare până în anul cutare înseamnă a forţa nişte uşi deschise. Denaturarea realităţii însă începe odată cu interpretarea voluntaristă a semnificaţiilor pe care le comportă aceste cuvinte şi îmbinări, odată cu atribuirea unor sensuri pe care nu le au. De exemplu, a susţine că prezenţa vocabulei *moldovean* din balada *Mioriţa* ar fi o mărturie a conştiinţei naţionale deja formate a poporului moldovenesc de sine stătător, fără a ţine cont de atenţionările folcloriştilor (A. Fochi, A. Hâncu, Gh. Vrabie ş.a.) că în toate cele peste 800 de variante nu e vorba de un conflict interetnic (el producându-se între fraţi, verişori, reprezentanţi ai unor diverse regiuni) şi a nu spune ce „conştiinţă naţională" reprezintă în acest caz baciul vrâncean (ştiindu-se că la un moment ţinutul Vrancei făcea parte şi el din Ţara Moldovei) şi cel ungurean (care nu e altcineva decât tot un român, ca şi primii doi, numai că din Transilvania, care atunci făcea parte din Ţara Ungurească) înseamnă a recurge la o fraudă în ştiinţă, pentru a-i induce în eroare pe neiniţiaţi[2].

Tertio. A te erija în postură de militant pentru apărarea drepturilor omului la propriile convingeri şi la libera lor exprimare, a te lamenta în privinţa anumitor îngrădiri în societatea noastră la realizarea acestor drepturi[3] şi, în acelaşi timp, a instiga pe toate căile conducerea politică la reprimarea adversarilor tăi de idei („care-şi câştigă pâinea la instituţiile Republicii Moldova"; care se hrănesc „din banii moldovenilor", „există pe banii a circa trei milioane de moldoveni"; sunt finanţaţi „din sudoarea moldovenilor"; îşi permit „să scrie şi să vorbească defăimător despre poporul, pâinea căruia i-o mănâncă" etc.)[4] este un fariseism şi un machiavelism cras. A spune că de la 1812 până la 1990 limba românilor din Basarabia nu e numită de aceştia română, a pescui cu pasiune de lexicograf amator cuvinte şi îmbinări precum *moldav, moldovean, moldovenesc, moldoveneşte, moldovenism, a moldoveniza, limbă moldovenească, popor moldovenesc* în dicţionarele şi lucrările din această perioadă[4a], când se ştie prea bine că erau interzise în uz, inclusiv în lucrările ştiinţifice şi didactice, nu numai cuvintele, ci se afla pe muchia pierzaniei chiar şi limba însăşi, înseamnă a comite aceeaşi fraudă.

Pe parcurs de secole poporul român ca unic descendent al daco-geţilor şi romanilor a trebuit să-şi apere, în focul războaielor năprasnice impuse de ahtiaţii de pământuri şi bogăţii străine şi în vâltoarea polemicilor provocate de revendicările statutului de prim venit şi stăpân, dreptul la existenţă, la teritoriu, la limbă, la istorie, ba chiar şi dreptul la nume. Precum spunea M. Kogălniceanu, „...începutul nostru ni s-au tăgăduit, numele ni s-au prefăcut, pământul ni s-au sfârşit, drepturile ni s-au călcat în picioare numai pentru că n-am avut conştiinţa naţionalităţii noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem şi să ne arătăm dreptăţile"[5]. Un popor care nu are istorie şi deci nu are nici origini şi nici

patrie – aşa ar fi vrut să-i vadă pe români savanţii din ţările vecine care voiau să fundamenteze drepturile de stăpân ale propriilor lor popoare asupra teritoriilor româneşti[6]. Unii savanţi bulgari, constată istoricul Gh. I. Brătianu, „resping categoric ipoteza formării poporului român în Valahia şi în Bulgaria, după cum ungurii neagă continuitatea daco-romană în Transilvania sau unii dintre savanţii ruşi nu acceptă prezenţa în Evul Mediu a românilor în Moldova şi în Basarabia”[7]. După cum sârbii nu le-ar accepta leagănul primitiv al românilor acolo unde-i trimite cu uşurinţă pe românii migratori bulgarul P. Mutafciev – spre sudul Serbiei, în Herţegovina, Muntenegru şi sudul Bosniei[8]. „Tăcerea” izvoarelor scrise, mai cu seamă a celor bizantine, demne de cea mai mare încredere, în ceea ce priveşte continuitatea romanicilor de est pe pământurile vechii Dacii a lui Decebal şi Traian şi ale dacilor liberi romanizaţi pentru o perioadă considerabilă – de la finele secolului al IV-lea şi până prin secolul al XIII-lea – i-a determinat pe unii specialişti să vorbească despre „o enigmă a istoriei”, iar hiatusul dintre romanicii nord-dunăreni de la părăsirea provinciei din dispoziţia împăratului roman Aurelian şi până la romanicii fixaţi cu începere din secolul al XIII-lea în documentele scrise ca trăitori pe aceleaşi teritorii istorice să-l explice ca o retragere totală nu numai a populaţiei militare şi administrative, ci şi a celei civile spre sud de Dunăre, în Moesia, în faţa invaziilor barbare din Evul Mediu, constituirea acolo a poporului român şi o revenire ulterioară masivă prin ocuparea mai întâi a Transilvaniei şi printr-o expansiune următoare în Muntenia şi Moldova, pe nişte teritorii care erau, chipurile, ocupate de alţi stăpâni în temeiul dreptului „primului venit”. Astfel a luat naştere teoria cunoscută sub numele de imigraţionistă.

Teoria despre originea în exclusivitate sud-dunăreană a românilor şi imigrarea masivă a acestora cu începere de prin secolul al IX-lea la nord de Dunăre a fost inventată de austriecii Fr. J. Sulzer[9] şi J. Chr. Engel[10] în scopuri vădit politice – pentru a legitima drepturile istorice de „primi veniţi” ale ungurilor şi saşilor la teritoriile, chipurile, odinioară „absolut pustii” ale Panoniei şi ale Transilvaniei. Ultima, după cum se ştie, a avut dintotdeauna o populaţie română majoritară, care, la un moment dat, era declarată de unguri şi de saşi – nici mai mult, nici mai puţin – venetică. Venetică acolo unde în realitate ea s-a menţinut de-a lungul anilor, încă de la Decebal şi Traian, rezistând stoic la toate invaziile, la toate cuceririle şi aservirile, pusă în situaţia umilitoare ca anume ea, populaţie băştinaşă majoritară pe pământ propriu, să cerşească drepturi politice în temeiul unor drepturi istorice de la minoritarii poposiţi de aiurea. O situaţie în multe privinţe asemănătoare cu a populaţiei autohtone majoritare din Republica Moldova, ca să nu mai amintim de conaţionalii noştri de pe teritoriile lor istorice din sudul Basarabiei şi din nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa. Nu trebuie să ne mire prea mult deci faptul că teoria imigraţionistă a austriecilor a fost îmbrăţişată ulterior cu drag de o serie de istorici unguri, germani, bulgari şi ruşi şi că ea ar putea fi pe placul unor extremişti ucrai-

neni şi găgăuzi. Cineva i-a aşezat, prin forţa propriei imaginaţii, cu mult înainte de români, pe unguri şi pe saşi în Ardeal, altcineva – pe bulgari şi pe descendenţii unor seminţii turcice în Dobrogea şi în Bugeac, alţii – pe ruşi şi pe ruteni în Moldova, Basarabia şi în nordul Bucovinei, basna a prins şi a fost pusă în circulaţie, iar mai departe – lasă ştiinţa să se descurce[10a]. Treaba nebunului e să arunce piatra în apă...

Încă înainte de cel de-al Doilea Război Mondial (prin 1936), un emigrant din Basarabia, stabilit în S.U.A., Iacob Bromberg, avusese tupeul să-i declare unui mare medievist român că „principatul lui Dragoş era slav, rusesc chiar, nicidecum românesc”, că „e imposibil de dovedit că Ştefan cel Mare vorbea româneşte”, în schimb e „neîndoielnic că el vorbea ruseşte”. Tot el se ambiţiona să susţină că Dobrogea, Moldo-Valahia şi Basarabia ar fi „leagănul istoric al lumii slave”[11]. În perioada postbelică (de la 1946 încoace) mai mulţi arheologi leningrădeni, moscoviţi, kieveni împreună cu discipolii lor servili chişinăuieni – I. M. Samoilovski, P. I. Zasurţev, G. B. Fiodorov, I. A. Rafalovici, G. F. Cebotarenko, P. P. Bârnea ş.a. – sapă de zor în solul fertil al culturii premedievale de pe teritoriul Republicii Moldova pentru a declara toate vestigiile descoperite (inclusiv valul lui Traian) drept monumente ale culturii materiale slave – mărturii, chipurile, ale prezenţei masive neîntrerupte a acestora aici în secolele VI-XIII. Noroc că am mai avut şi câte un arheolog ca E. Rickmann, I. Niculiţă, I. Hâncu ş.a., care nu şi-au vândut sufletul diavolului şi au fixat şi urmele culturii daco-romane prin aceste locuri, altminteri am fi putut descoperi vestigii ale predecesorilor noştri numai prin Siberia!

Prin ce se explică excesul de zel al arheologilor slavişti din cohorta celor enumeraţi mai sus la rebotezarea unor monumente de cultură daco-romană în monumente de origine slavă? E cunoscut faptul că toată ştiinţa din Moldova se făcea la comanda şi sub ochiul omniprezent ai Moscovei şi ai c.c.-ului. Deci şi arheologii aveau indicaţia „de sus” să demonstreze că populaţia romanizată de aici s-ar fi retras integral (şi pentru foarte mult timp, dacă nu chiar pentru totdeauna!) în munţi în faţa invaziei hunilor şi a altor hoarde de năvălitori, astfel încât atunci când triburile slavilor încep să populeze teritoriile dintre Carpaţi şi Nistru (secolul al VI-lea), ultimele ar fi fost pustiite[12]. Este o minciună sfruntată această afirmaţie (iar demonstrarea ei am văzut prin ce metode se efectua!). Teoria continuităţii strămoşilor românilor pe pământurile vechii Dacii şi pe teritoriile populate de dacii liberi ulterior romanizaţi a demonstrat, prin dovezi geografice, arheologice, numismatice, lingvistice, chiar şi epigrafice de netăgăduit, că romanicii răsăriteni nici n-au pierit cu desăvârşire, striviţi de puhoaiele străinilor, nici nu s-au retras în spaţiul intracarpatic pentru decenii şi secole întregi sau pentru totdeauna[13], ci au rămas să convieţuiască, indiferent de condiţii, cu aceştia, până la urmă asimilându-i cu desăvârşire[14].

Strămoşii românilor aşezaţi pe propriile lor pământuri nu le-au mai părăsit în masă niciodată, şi dacă nu sunt menţionaţi în mod curent în documentele scrise în decurs de mai multe secole, aceasta se întâmplă din cauză că în ele se relatează despre invadatori, cuceritori şi împilători, şi nu despre învinşi. Şi dacă „enigma istorică” privind poporul român a fost inventată de avocaţii ahtiaţilor de pământuri româneşti, celălalt calificativ adus poporului român – „un miracol istoric”[15] – reflectă admiraţia ştiinţei europene faţă de rezistenţa, faţă de stoicismul românilor în apărarea fiinţei lor naţionale. Miracolul constă în „menţinerea fiinţei statale româneşti în Evul Mediu şi în timpurile moderne la confluenţa intereselor şi poftelor de expansiune a trei mari imperii, acolo unde alte popoare şi-au pierdut pentru multe veacuri neatârnarea şi structurile politice proprii, [...] realizarea unităţii naţionale a românilor în epoca modernă în luptă cu aceleaşi tendinţe dominatoare...”[16].

Permanenţa, continuitatea în bloc a daco-romanilor şi a românilor în spaţiul carpato-danubiano-nistrean şi, insular, în oceanul eteroetnic din Peninsula Balcanică o demonstrează nu numai datele culturii materiale (de multe ori falsificate de pseudosavanţii angajaţi), ci mai cu seamă unitatea etnoculturală, psihică, lingvistică a acestora. Rare limbi în Europa în care, aidoma românei, diferenţierile dialectale să fie atât de puţine şi să nu afecteze înţelegerea dintre vorbitorii din cele mai diverse teritorii, ca să nu mai vorbim de inexistenţa, practic, a unor standarde sau variante naţionale normate diferite în cadrul unor graniţe politice diferite. Uimitoarea unitate de limbă le-a ţinut românilor de pretutindeni mereu trează conştiinţa de apartenenţă la acelaşi neam, chiar dacă, fiind puternic legaţi de locul de trai sau constrânşi de alţi factori, ei mai adăugau la noţiunea generică *români* şi diferite precizări de genul *moldoveni, basarabeni, transnistreni, bucovineni, munteni, olteni, bănăţeni, dobrogeni* sau dacă, atunci când se subînţelegea de la sine, omiteau cu bună ştiinţă termenul generic *români*, utilizând numai concretizatorul locului de origine sau de trai: *moldoveni, basarabeni, transnistreni, bucovineni, munteni, olteni, bănăţeni, maramureşeni, dobrogeni, bihoreni, orădeni, prahoveni, soroceni, bălţeni, orheieni* ş.a.m.d. Exemplele (atestate şi în textele scrise, începând cu cronicarii, mereu conştienţi de apartenenţa etnică a românilor de pe diferite teritorii şi din diverse state şi care tocmai de aceea nu uită să ne avertizeze de fiecare dată că „măcară dară că şi la istorii şi la graiul şi streinilor şi îndesine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au şi dobândescu şi alte numere, iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat şi înrădăcinat: *rumân* [...]. Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deşi adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog şi alte numere, iară cela din rădăcină nu se mută. Şi aşa ieste acestor ţări şi ţării noastre, Moldovei, şi Ţării Munteneşti numile cel direptu de moşie, ieste rumân...”[17], şi terminând cu scriitorii români contemporani din România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei, Banatul sârbesc ş.a.m.d.)

sunt la îndemâna oricui. Se denaturează voit o realitate istorică atunci când se susţine sus şi tare că autohtonii din Republica Moldova, bunăoară, bucovinenii din Ucraina, calificaţi în buletinele de identitate eliberate în perioada sovietică drept moldoveni (spre deosebire de o parte mai mică dintre conaţionalii lor care au reuşit să-şi menţină şi în documentele oficiale identitatea naţională de români), sau valahii de astăzi din teritoriile fostei Iugoslavii n-ar mai avea în conştiinţa sau chiar în subconştientul lor înţelegerea faptului că ei sunt nu numai moldoveni, bucovineni, valahi, ci şi români, adică români moldoveni, români bucovineni, români din Bulgaria, Serbia, Macedonia ş.a.m.d. Acest adevăr incontestabil li-l tălmăcea A. Mateevici învăţătorilor basarabeni la Congresul lor din 25 mai 1917: „Da, *suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove*, însă facem parte din *marele trup al românismului*, aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania. Fraţii noştri din Bucovina, Transilvania şi Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, *ci-şi zic români. Aşa trebuie să facem şi noi*”[18].

Această fenomenală unitate etnică şi lingvistică a românilor au recunoscut-o, în faţa unor fapte incontestabile, toţi oamenii oneşti de pretutindeni, de la vlădică până la opincă, de la Ştefan cel Mare care, într-o scrisoare adresată la 1478 veneţienilor, numeşte Muntenia *„l'altra Vlachia”,* „o altă Valahie”[19], ceea ce înseamnă că şi *Moldova era o Valahie* (iar noi am văzut mai sus că Valahii erau numite de străini ţările populate de valahi, adică de români), până la conducătorii de azi ai Republicii Moldova, care au declarat în public că vorbesc româneşte şi că pledează pentru *integrarea* economică şi spirituală *dintre cele două state româneşti*[20]; de la istoricul bizantin din secolul al XV-lea Laonic Chalcocondil, convins că s-ar putea demonstra precum că neamul locuitorilor din Bogdania Neagră (aşa era numită Moldova) şi al celor de lângă Istm (de lângă Dunăre, adică din Muntenia), „deşi demult despărţit în două, [...] aşezat sub două stăpâniri şi cârmuiri”, „vorbeşte aceeaşi limbă”[21], şi de la savantul spaniol din secolul al XVII-lea Lorenzo Hervas y Panduro, „primul lingvist vest-european care stabileşte în mod categoric că *valaha* (adică româna – *N.M.*) şi *moldoveneasca* constituie una şi aceeaşi limbă”[22], până la neuitatul nostru coleg, ucrainean de obârşie şi român de suflet, marele patriot militant pentru reîntregirea neamului Ion Dumeniuk; de la mucalitul ţăran moldovean cu gâdilici la limbă moş Ion Roată, care până la urmă se dovedeşte a fi şi român (căci scrie Creangă: „...om cinstit şi cuviincios, *cum sunt mai toţi ţăranii români de pretutindeni*”[23]) şi care-i cerea pe la 1857 în Divanul ad-hoc al Moldovei unui boier, moldovean ca şi el, însă înfumurat nevoie mare, crescut de mic „în străinătate numai cu franţuzească şi nemţească”[24], care şi-a înstrăinat „şi legea, şi limba, şi chiar dragostea sătenilor”[25] şi care se exprima într-o românească franţuzită, dar mai cu seamă într-o frazeologie demagogică de liberal, să vorbească *„mai moldoveneşte”*[25a], mai pe înţelesul celor cu palmele „străpunse de pălămidă şi pline de bătături”[26], *adică tot româneşte, dar într-o*

românească de-acasă, nu pocită, într-o românească „dreaptă”, aşa cum vorbeau boierii mai în etate din Divan, care nu se lăsaseră de limbă, de port şi de datinile strămoşeşti, până la alt fiu de ţăran moldovean, ostaşul transnistrean Toma Jalbă, care, la Congresul Ostaşilor Moldoveni din octombrie 1917, când apăruse ideea unei autonomii a Basarabiei faţă de Rusia, li se adresa basarabenilor ca să nu-i lase nici pe fraţii lor de peste Nistru[27].

Cu alte cuvinte, românii din Transilvania (transilvănenii), din Ţara Muntenească (muntenii), din Ţara Moldovei (moldovenii), din Bucovina (bucovinenii), din Basarabia (basarabenii) şi din alte teritorii ale strămoşilor lor au avut dintotdeauna convingerea că sunt acasă, că *sunt români* şi că *vorbesc româneşte*. Acest lucru nu vor să-l recunoască răuvoitorii. Oricât ar părea de paradoxal, românii sunt puşi să-şi apere nu numai romanitatea, ci şi românitatea lor. E mai trist că acest lucru trebuie să-l facă nu numai în faţa străinilor, ci şi în faţa conaţionalilor.

Minciunile gogonate ale unor Sulzeri, Engeli, Brombergi şi C° de peste hotare şi ale unor Rafalovici, Cebotarenko, Bârnea şi C° de la noi despre teritoriul viitoarei Moldove ca loc de geneză şi de baştină al poporaţiei vechi ruseşti, despre cel al Transilvaniei ca loc de baştină pentru unguri etc. şi ca pământuri ocupate de strămoşii noştri nu pot concura cu cele ale baronului Münchhausen. Dar ele, ştiindu-se că o minciună atrage după sine alta şi mai gogonată, le-au prins bine altor simioni dascăli contemporani, plăsmuitori de basne de la noi, cum sunt alde L. L. Polevoi, J. O. Kneazki, N. A. Mohov, V. S. Zelenciuk ş.a., fondatori ai „teoriei” despre o nouă comunitate etnică în istorie – *volohii* – şi despre existenţa a două popoare est-romanice diferite: român şi moldovenesc.

Conceptul de *volohi* ca o nouă comunitate etnică ce s-ar fi constituit pe parcursul secolelor VII-XII ca urmare a unei fuziuni dintre populaţia romanizată şi cea slavă ce au convieţuit pe teritoriile actualei Românii, Republicii Moldova, în nordul Bucovinei şi în Peninsula Balcanică este rodul fanteziei lui N. A. Mohov, istoric oficial la curtea lui Bodiul[28]. Caracterul pseudoştiinţific al lucrărilor lui şi ale acoliţilor săi, opuri ce au poluat mai bine de două decenii minţile „maiştrilor şi învăţăceilor” de la noi, a fost recunoscut chiar şi de adepţii lor de idei[29]. O lume întreagă ştie – atât din sursele autohtone, începând cu cronicarii, cât şi din sursele străine – că romanii de la nord şi de la sud de Dunăre şi-au menţinut numele lor propriu de *romani*, iar urmaşii populaţiei romanizate, conştienţi de faptul că de la Râm se trag, tot *romani* şi-au zis. În urma acţiunii legii fonetice potrivit căreia un **a** latin urmat de **n** se transformă în **â** (*c**a**nis – c**â**ine, m**a**nus – m**â**nă, rom**a**nus – rom**â**n*) şi a legii căderii consoanelor finale, cuvântul *romanus* şi-a schimbat parţial aspectul material (sonor şi grafic), pronunţându-se *român* şi scriindu-se cu **â** (**î** din **a**). Deci, atât romanicii răsăriteni, cât şi cei de miazăzi şi-au zis *romani*, ulterior *români*. Dacă apărea necesitatea de a preciza despre care români era vorba în

funcţie de locul de obârşie sau de trai, se apela la elementul de concretizare adăugat la etnonimul intern[30]: *dacoromâni* (românii de pe teritoriul fostei provincii romane Dacia şi din teritoriile învecinate populate cândva de dacii liberi, care s-au romanizat), *moldoromâni* (românii din Moldova), *istroromâni* (românii din Peninsula Istria), *meglenoromâni* (românii din Meglen), *macedoromâni* (românii din Macedonia). Străinii însă ne-au dat alte nume[31]: *valhi, vlahi, olahi, valahi, vlohi, volohi*. De altfel, la fel ca şi limbii comune a valahilor de pretutindeni – *limba valahă,* precum şi teritoriului populat de valahi – *Vlahia, Valahia* (termen restrâns ulterior pentru a denumi numai Muntenia sau Ţara Românească), cu specificarea, atunci când trebuia precizată formaţiunea statală, *Valahia Mare, Valahia Mică, Ungrovlahia* (*Vlahia dinspre Ungaria*, adică Muntenia), Rossovlahia (*Vlahia dinspre Rusia*, adică Moldova).

A susţine că volohii ar fi altcineva decât populaţiile romanizate care se autodenumeau în mod constant pe teritoriile pe care nu le-au părăsit integral niciodată *romani* şi, respectiv, *români*, este o neghiobie la fel de mare ca şi a afirma că volohii (cu plenisonia *-olo-*) ar fi altcineva decât vlahii sau valahii. Falsificatorii mai vechi şi mai noi ai istoriei poporului român şi ai limbii române şi-au dat bine seama că termenii *roman – român, română* demonstrează evident permanenţa românilor pe propriile teritorii şi continuitatea caracterului daco-romanic al poporului şi al limbii, pe când ei aveau nevoie de absolut altceva, şi anume – să demonstreze caracterul romano-slav al românilor (care ar fi deci semiromani – semislavi) şi al limbii acestora (care ar fi rezultatul unei „încrucişări dintre limba latină a romanilor şi idiomurile slave ale populaţiei slave), dar mai cu seamă să execute „comanda de stat" – să-i nască pe moldoveni şi limba acestora – limba moldovenească, să-i separe de români ca o comunitate etnică nouă şi să separe de limba română inventata de ei limbă moldovenească drept o nouă limbă romanică. „Volohii" au fost o „găselniţă" nemaipomenită pentru trucul lor odios: volohii de pe teritoriul viitoarei Moldove ar fi fuzionat cu slavii de răsărit, dând naştere unui popor nou în istorie – moldovenilor, valahii din viitoarea Muntenie sau Ţara Românească şi din alte regiuni din Balcani –, cu slavii de miazăzi, dând naştere unui alt popor nou în istorie – românilor (după Mohov[32], muntenilor, aromânilor ş.a.). *Mutatis mutandis*, dintr-o limbă comună la origine, latina, apoi – latina balcanică, latina dunăreană, protoromâna, româna comună, s-ar fi constituit, paralel cu cele două popoare romanice răsăritene diferite, şi două limbi noi romanice răsăritene diferite: româna, limba est-romanică impregnată cu elemente din limbile sud-slave şi est-slave, şi moldoveneasca, limbă romanică „mai de răsărit decât româna"[33], impregnată cu elemente din limbile est-slave[34], în special cu rusisme şi ucrainisme. Astfel, la comanda Moscovei şi a rusofililor locali, fu creat un popor care să nu se mai creadă parte a poporului român, să nu mai aspire vreodată la unire. Astfel se ştergea cu buretele memoria istorică a românilor basarabeni,

dreptul istoric al României de a revendica pământurile luate cu hapca de ocupanţi. Basarabia, răpită de ruşi la 1812, devenea pe vecie pământ neromânesc, populată de neromâni şi în care, chipurile, nu s-ar mai fi vorbit limba română (în pofida faptului că toată lumea – de la Marx, Engels, Lenin la marile puteri ale Europei şi la cele de peste ocean – ştia că acesta e pământ românesc, că el e populat de români, ca şi Moldova de peste Prut, Ardealul şi Ţara Românească). Pe parcursul întregii perioade postbelice lingviştii din Moldova Sovietică au fost condamnaţi să caute cu lumânarea acest pretins specific al „limbii moldoveneşti" care ar deosebi-o de română. Însă eforturile lor au fost zadarnice. Căci nu există niciun cuvânt, nicio formă gramaticală care ar deosebi aspectul normat, literar al limbii vorbite în România (şi peste tot de românii de pe glob) de al celei vorbite în Republica Moldova, precum şi în sudul Basarabiei, nordul Bucovinei şi în regiunea Transcarpatică ale Ucrainei. Confidenţa celor doi lingvişti ruşi citaţi mai sus îi caracterizează şi pe colegii lor din Moldova: „Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am mai reuşit să arătăm şi să demonstrăm – pe bază de fapte concrete şi edificatoare – deosebirile dintre limbile moldovenească şi română"[35]. N-au reuşit fiindcă ele nu există[36].

În timpul aşa-zisului „dezgheţ hruşciovist" unii lingvişti din Republica Moldova încercaseră să adie despre unitatea de limbă moldo-română[37]. Lingvistul rus A. A. Reformatski (spre deosebire de colegii săi din România Al. Graur, Em. Petrovici ş.a., care, la comandă, îşi dădeau ghes să consemneze evenimentul istoric – constituirea, chipurile, în condiţii istorice şi social-politice diferite, a unei noi limbi romanice de răsărit, moldoveneasca, având o orientare diferită de a românei[38]) avuse curajul să considere „moldoveneasca" o varietate a limbii române[39], iar D. E. Mihalci – să declare în public la Conferinţa unională de romanistică din 1961, ce şi-a desfăşurat lucrările la Chişinău: „În ceea ce priveşte chestiunea existenţei de sine stătătoare a unei limbi moldoveneşti deosebite de română personal aş prefera să ader la lingviştii burghezi de peste hotare care nu recunosc o atare limbă".

Am putea numai să ne imaginăm chinurile şi remuşcările pe care trebuia să le fi suferit savanţii oneşti în timpul regimului totalitar, când erau siliţi să spună neadevăruri. Este suficient să parcurgi astăzi raportul renumitului romanist sovietic V. F. Şişmariov la Sesiunea ştiinţifică unională din 1951, consacrată problemelor lingvisticii moldoveneşti, ca să-ţi dai seama de aceasta. Savantul e nevoit deja în titlu să anunţe despre existenţa mai multor limbi romanice în sud-estul Europei, printre care şi limba naţională a R.S.S.M., nominalizată în noţiunea *limbă moldovenească*[40]. Totuşi, pe parcursul expunerii, deşi utilizează termenii ceruţi de regim – *limba română şi limba moldovenească* –, el constată constituirea unui standard de limbă romanic nord-dunărean unic, care nu e nici curat moldovenesc, nici curat muntenesc, la cizelarea şi definitivarea căruia şi-au adus contribuţia atât

scriitorii moldoveni, cât şi cei munteni. Acest standard nu e altceva decât limba literară (normată) comună şi pentru moldoveni, şi pentru munteni, şi pentru ardeleni[41], adică limba română literară, care-i uneşte pe românii din ambele Principate Dunărene şi pe cei din Transilvania. Chiar şi un lingvist cum e M. V. Serghievski, care încă de prin deceniul patru se străduia să demonstreze specificul limbii moldoveneşti faţă de română, se împotmolise de-a binelea în prizonieratul faptelor reale de o cu totul altă natură decât a ideii lui fixe despre două limbi est-romanice diferite, încât la un moment dat ajunsese să declare, contrar propriei voinţe, că în ambele principate s-a constituit o limbă literară unitară[42].

În 1972 la Chişinău a avut loc o Conferinţă unională în probleme de tipologie a asemănărilor şi deosebirilor dintre limbile înrudite. Tezele referatelor unor somităţi de talia lui G. V. Stepanov, E. A. Referovskaia, R. A. Budagov, R. G. Piotrowski, N. A. Katagoşcina, A. I. Domaşnev, A. D. Schweizer, V. G. Gak ş.a., precum şi ale referatului colectiv din partea Moldovei, lăsau să se întrezărească ideea că, în lumina teoriei variativităţii limbilor, la a cărei dezvoltare contribuise substanţial şi şcoala lingvistică sovietică, se va pune capăt şi falsei teorii despre cele două limbi romanice orientale diferite, *româna* şi *moldoveneasca,* recunoscându-se identitatea lor, altminteri spus, existenţa unui standard unic. Cu atât mai mult cu cât unul dintre corifeii de atunci ai lingvisticii, G. V. Stepanov, promotor ardent al teoriei variativităţii şi autor a mai multor studii în care apără unitatea limbii spaniole vorbite în Spania şi în ţările Americii Latine, savant care, în 1966, la Leningrad, la susţinerea tezei de doctorat, afirmase literalmente că româna şi moldoveneasca s-ar afla exact în aceeaşi situaţie ca şi diversele tipuri de vorbire spaniolă de pe glob, adică ar reprezenta una şi aceeaşi esenţă, unul şi acelaşi sistem, *una şi aceeaşi limbă,* şi nu limbi diferite[43].

O indicaţie „de sus", din centru, şi o altă indicaţie tot „de sus", însă de pe teren, i-a pus atât pe oaspeţii, cât şi pe gazdele numitei conferinţe în situaţia confuză de a o scălda în două ape, de a vorbi despre diverse tipuri de spaniolă, franceză, germană, engleză, portugheză etc. ca despre nişte varietăţi teritoriale ale limbilor-tip respective şi numai în cazul aşa-numitei limbi moldoveneşti şi al raporturilor ei cu româna – ca despre două limbi romanice diferite a două naţiuni diferite (în situaţia în care nimeni n-a fost în stare să demonstreze cum şi când s-a constituit naţiunea moldovenească şi prin ce se deosebeşte ea de naţiunea română[43]), şi nu ca despre una şi aceeaşi limbă vorbită de unul şi acelaşi popor, care, în virtutea cunoscutelor împrejurări istorice şi politice, locuieşte în cadrul unor state diferite[44]. Este acesta un fals premeditat? Un neadevăr? O măsluire a faptelor? N-am vrea să-l calificăm atât de dur, cunoscând circumstanţele în care a fost comis, însă trebuie să recunoaştem că ne aflăm în faţa unui neadevăr determinat de lipsa de curaj a omului de ştiinţă neapărat în faţa forţei brutale a dictaturii sau a ciolanului pe care aceasta i-l arată. Un neadevăr care vine în contradicţie

atât cu realitatea faptelor, cât şi cu o teorie ştiinţifică general acceptată şi general aplicabilă în situaţii similare, teorie din care îţi făcuseşi crez pentru o viaţă şi prin intermediul căreia îţi câştigaseşi, şi bine meritat, un nume de referinţă în domeniul dat. Ai un sentiment de jenă faţă de autorii care manevrează între adevăr şi neadevăr, fără a spune lucrurilor pe nume. Căci ce-ar însemna a afirma că „sub aspect sociolingvistic limba moldovenească este o limbă de sine stătătoare în sensul unei funcţionări şi dezvoltări libere şi independente – a naţiunii moldoveneşti, limbă care are o structură tipică pentru orice limbă naţională dezvoltată...”?[44a]. Portugheza din Brazilia, spaniola din ţările Americii Latine, engleza din S.U.A., Australia ş.a. nu au aceleaşi funcţii, nu cunosc aceeaşi dezvoltare, nu sunt limbi ale unor naţiuni aparte (dacă e să recunoaştem pentru un moment, împreună cu autorul, că ar exista o naţiune moldovenească aparte)? Ce înseamnă aici „de sine stătătoare”? Căci în sensul funcţionării „libere independente” (independente, probabil, de limba-standard) engleza din S.U.A. şi Australia, spaniola din America Latină, portugheza din Brazilia se află în aceeaşi situaţie ca şi limba de stat din Moldova (dacă nu mai bună chiar), ceea ce nu le conferă însă statut de limbi de sine stătătoare, adică de limbi noi, care s-ar deosebi în mod absolut de, respectiv, portugheza, spaniola, engleza din „metropolă”.

Sunt pur şi simplu nişte manevre terminologice în albia îngustă a adevărurilor lingvistice. Este totuşi de deplâns compromisul reputaţilor lingvişti, cu atât mai mult cu cât se aflau în 1972, nu în 1938.

Atestăm însă şi falsuri zămislite cu bună ştiinţă. Astfel, T. P. Iliaşenko concepe şi naşte din nimic o nouă limbă romanică – limba braziliană[45], în timp ce niciun specialist din domeniul limbilor ibero-romanice nu riscă să vorbească de o asemenea limbă, admiţând doar existenţa a două variante de funcţionare a portughezei, una în Portugalia şi alta în Brazilia, variante care constituie, în esenţă, aceeaşi limbă[46]. Ba încă şi-l face complice pe R. A. Budagov (prin trimitere la studiul *Literaturnâje iazâki i iazâkovâje stili*, p. 39), care niciodată n-a întrebuinţat sintagma „limba braziliană”, ci întotdeauna s-a referit la variantele uneia şi aceleiaşi limbi portugheze[47]. Să fie oare o regretabilă întâmplare? Şi nu urmărirea vreunui scop anume, mizându-se pe neiniţierea unui cititor grăbit şi pe autoritatea unui reputat savant? Deşi nu-l exprimă explicit, scopul acesta iese în vileag, şi anume: a infiltra în conştiinţa cititorului că, odată ce se recunoaşte existenţa a două limbi romanice occidentale foarte înrudite, dar cu nume diferite, portugheza şi braziliana (ce funcţionează, ca şi româna şi „moldoveneasca”, în state diferite), cu atât mai mult, adică, n-ar trebui să trezească niciun fel de îndoială existenţa altor două limbi romanice, de astă dată orientale, înrudite îndeaproape şi cu denumiri (glotonime) diferite – româna şi moldoveneasca. Scopul camuflat iese limpede la iveală, dacă ne amintim cât de uşor a permutat semnul interogării în titlul comunicării cunoscutului romanist italian Carlo Tagliavini la cel de-al VIII-lea Congres

Internaţional al Romaniştilor, care şi-a ţinut lucrările în aprilie 1956 la Florenţa: în loc de *Una nuova lingua litteraria romanza? Il moldavo,* dumneaei l-a plasat la finele celui de-al doilea enunţ, după primul enunţ punând punct şi conferindu-i, astfel, caracter enunţiativ, adică de adevăr ştiut, cunoscut, care nu trezeşte nicio îndoială: *Una nuova lingua litteraria romanza. Il moldavo?*[48] Cititorului i se strecoară, prin acest „nevinovat" transfer de semne de punctuaţie, ideea că autorul referatului, Carlo Tagliavini, ca şi cum ar afirma, în prima propoziţie, existenţa unei noi limbi romanice literare (*Una nuova lingua litteraria romanza*), discuţia purtându-se în jurul denumirii ei: *moldoveneasca? (Il moldavo?).* Doar există, în accepţia unui lingvist ca T. P. Iliaşenko, şi o altă limbă romanică nouă – braziliana. Adică, Tagliavini ar fi putut întreba: *moldoveneasca?* Sau, poate, *braziliana (Il braziliano?).* Sau, poate, alta *(l'altra?)!*

Să ne amintim, cu această ocazie, de un alt articol al T. P. Iliaşenko din 1971[49], în care semnatara lucrării examina cu o superficialitate surprinzătoare pentru pregătirea pe care o avea argumentele aceluiaşi C. Tagliavini din acelaşi referat contra caracterului de sine stătător al limbii moldoveneşti, transformându-le, printr-un gest de iluzionist, în contraargumente, adică în dovezi că „limba moldovenească" s-ar deosebi evident de limba română[50], şi afirmând că semnul interogării de la finele primului enunţ cade de la sine: *Una nuova lingua litteraria romanza. Il moldavo.* Cu alte cuvinte, contrariul celor susţinute de prof. Tagliavini, însă tocmai ceea ce urmărea prin „simpla" permutare de semne de punctuaţie în monografia citată mai sus membrul corespondent al A.Ş. din republică T. P. Iliaşenko.

De fapt, prof. C. Tagliavini nici nu aducea argumente propriu-zise pentru combaterea teoriei despre existenţa unei aşa-numite limbi romanice noi, moldoveneasca, idiom care s-ar deosebi net de română. Şi aceasta din cauză că pentru Domnia Sa nu existau astfel de deosebiri. C. Tagliavini reproducea „deosebirile" invocate, de obicei, de adepţii teoriei celor două limbi romanice orientale vii, pentru ca tocmai pe baza acestor exemple „vii" să demonstreze neesenţialitatea lor[51]. Care ar fi aceste „deosăghiri" (cum le-ar zice scriitorul român bucovinean Vasile Leviţchi) dintre „moldovenească" şi română?

„Moldoveneasca" s-ar deosebi de română prin faptul că: 1) în planul expresiei foloseşte scrisul chirilic în variantă rusească; 2) autorii români de peste Prut, originari din Moldova, utilizează în scrierile lor dialectisme proprii „limbii moldoveneşti"; 3) termenul „limba moldovenească" a fost întrebuinţat în vorbirea orală şi scrisă din Basarabia în toate timpurile; 4) literatura moldovenească din Basarabia de după 1812, spre deosebire de cea din Moldova de peste Prut, n-ar fi luat parte la procesul de unificare a limbii române care s-a înfăptuit în secolul trecut.

Nu poţi să nu fii de acord cu lingvistul italian în ceea ce priveşte netemeinicia acestor „deosebiri", mai ales când eşti la curent cu deosebirile evidente dintre

variantele americană, canadiană, australiană etc. ale limbii engleze, cu variantele (deosebirile la nivel fonetic, lexical, sintactic, stilistic ş.a.) din ţările Americii Latine ale limbii spaniole ş.a.m.d., pe care, cu toate acestea, o lume întreagă (în pofida „patriotismului" naţional local al unor purtători ai lor „cu o conştiinţă de sine naţională nu mai puţin romanică, britanică etc.", cum s-ar exprima un P. P. Moldovan[52]) le consideră că reprezintă câte o singură limbă (engleza, respectiv spaniola ş.a.m.d.). *Prima „deosebire"* nu ţine de esenţă, ci de formă. Poţi s-o transpui şi în hieroglife chinezeşti sau în semne ale scrisului devanagari, în urma unei atare „deosebiri" limba română nu-şi schimbă esenţa, nu devine o altă limbă. Precum ne-a apărut în toată goliciunea ei „deosebirea" dintre „moldovenească" şi română atunci când în 1989 am revenit la grafia latină.

„Deosebirea" a doua. Nu numai scriitorii români de peste Prut de origine moldovenească (adică născuţi în Moldova, purtători, pe lângă limba română literară, şi ai dulcelui grai moldovenesc de-acasă) pot folosi în scrierile lor, atunci când au această necesitate, dialectisme moldoveneşti, ci şi cei munteni, ardeleni, bănăţeni etc.; după cum fiecare din ei poate folosi, la caracterizarea prin vorbire a personajului sau la crearea cadrului istoric sau geografic, dialectisme bănăţene, olteneşti, transnistrene ş.a. şi chiar elemente lexicale din alte limbi. T. P. Iliaşenko recunoaşte şi ea acest adevăr.

„Deosebirea" a treia: persistenţa glotonimului „limba moldovenească" de-a lungul istoriei. Nimeni nu pune la îndoială perpetuarea în timp a acestei sintagme (deşi există deosebiri între sintagma „limba moldovenilor" şi îmbinarea „limba moldovenească", pe care se face a nu le observa P. Moldovan). Folosită fără substrat politic la nivelul uzului cotidian al omului de rând (atâta timp cât nimeni nu-i bagă bumbac în cap) în sensul de „limba română vorbită în Moldova cu toate particularităţile regionale moldoveneşti", sintagma e înlocuită în mod firesc chiar de omul neinstruit prin „limba română" atunci când vine vorba de limba literară, îngrijită, normată. Numai „proletcultiştii" din R.A.S.S.M. au ridicat vorbirea de-acasă, dialectală, la rang de „limbă literară moldovenească", dar ce a ieşit din această aventură, o ştie toată lumea. Nu-i vorbă că de-acolo ni se trag o seamă din belelele de care nu ne putem debarasa nici azi. Folosită în scopuri politice bine determinate în uzul oficial al regimurilor de ocupaţie ţarist, bolşevic, comunist şi neocomunist (odată cu interzicerea întrebuinţării îmbinărilor „limba română", „popor român din Moldova" şi cu persecutarea cruntă a celor care le promovau) şi al adepţilor teoriei celor două limbi, sintagma „limba moldovenească" ţintea să inducă lumea în eroare, să deformeze conştiinţa naţională a poporului român din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei, regiunea Transcarpatică ş.a. De aceea ştiinţa cu adevărat liberă recomandă drept adecvat şi neechivoc termenul *limba română*[53].

„Deosebirea" a patra. Nu este adevărat că hotarul politic de la 1812 ar fi întrerupt, chiar de la acea dată, schimbul de valori culturale, colaborările şi in-

fluenţele reciproce, contribuţia comună la crearea fondului cultural şi sublimarea limbii literare unitare. Mai mult decât atât, putem afirma că mai ales prin filiera basarabeană (C. Negruzzi, C. Stamati, A. Donici) au continuat tradiţionalele relaţii literare româno-ruso-ucrainene cu repercusiuni benefice pentru procesul literar din ţările contactante.

La întrebarea din titlul referatului lui Carlo Tagliavini se impune în mod logic un singur răspuns: nu există niciun fel de limbă romanică nouă, „moldoveneasca" este aceeaşi limbă română recunoscută de ştiinţă[54]. Semnul de întrebare din titlu nu cade nicidecum de la sine, cum susţine cercetătoarea din Republica Moldova. A încercat să-l dea jos cu de la sine putere, fără argumente, şi n-a reuşit. Ceea ce se ştie cu siguranţă că a căzut inexpiabil este reputaţia ei de savant incoruptibil.

O abordare de-a dreptul coţcărească a problemei privind statutul limbilor est-romanice o întâlnim într-o ediţie didactică pentru studenţi[55].

După ce teoria varietăţii este interpretată eronat, după bunul-plac al autorului (că variantele unei şi aceleiaşi limbi n-ar fi altceva decât nişte limbi de sine stătătoare înrudite îndeaproape, cum e situaţia celei moldoveneşti în raport cu româna)[56]; după ce noţiunea de „grai moldovenesc" (al dialectului dacoromân al limbii române) este substituită prin cea de „dialect moldovenesc", pentru ca acesta să fie ridicat la rangul de „limbă moldovenească"; după ce ni se infiltrează ideea că moldovenii de la ţară ar inunda oraşele (în timp ce se ştie prea bine că oraşele noastre sunt populate în masă de nemoldoveni în urma unei politici bine dirijate de la ţarism încoace, dar mai cu seamă în perioada postbelică, de rusificare) şi că, în calitate de exponenţi ai unui tip de vorbire supradialectal, ar fi făuritorii unor norme de exprimare orală („norme" ce diferă, fireşte, de cele ale limbii române literare vorbite, la aceasta „contribuind" şi influenţa rusească în condiţiile monolingvismului rusofonilor şi ale dominării limbii ruse chiar în sfera de acţiune a moldovenilor bilingvi), norme care, în opinia lui B. Vaksman, ar trebui codificate în dicţionare şi în alte lucrări normative; după ce ni se spune că actualele norme literare fixate în scris nu ar corespunde celor din vorbirea moldovenească, ele fiind proprii mai mult pentru limba română (sugerându-se, astfel, ideea că ele ar fi fost preluate de savanţii moldoveni din lucrările normative româneşti[57]); după toate acestea se promovează concluzia dorită de autor (şi nu numai!) că lingviştii din Republica Moldova ar trebui să renunţe la normele scrise bazate pe tradiţia clasicilor, norme ce poartă un caracter prescriptiv, şi să purceadă la fixarea unor norme ce ar reflecta vorbirea de azi a populaţiei orăşeneşti „ruralizate", norme cu un vădit caracter descriptiv[58]. Un atare îndemn de a renunţa la tradiţia de limbă a cronicarilor feudali şi a scriitorilor clasici „burghezi" (care, în plus, mai aveau păcatul de a fi „moldo-români") şi de a fixa nişte norme bazate pe rostirea „din satul meu" a fost auzit şi luat în seamă prin anii '20-'30 ai secolului nostru în

R.A.S.S.M., iar din dezastrul lingvistic şi cultural la care ne-a adus nu ne putem smulge nici astăzi. B. Vaksman reia, aşadar, „tradiţia" proletcultiştilor, îşi fixează aceste norme în principiu pe baza *Atlasului lingvistic moldovenesc* şi în temeiul lor face o descriere a specificului limbii moldoveneşti[59] faţă de limba română. Să sperăm că, graţie unui fericit concurs de împrejurări, şi anume – tirajului extrem de redus al cărţii (300 de exemplare), trucul „moldavistului" din aula universitară de lângă Moscova n-a reuşit să pervertească în masă spiritele sănătoase ale tineretului studios, iar învăţăceii şi profesorii de la cursurile de perfecţionare vor fi interceptat scopurile subversive ale aşa-zisului seminar special. Deşi pericolul de poluare a conştiinţei cititorului neromân, mai cu seamă a celui de limbă rusă, mai planează încă. Nişte colege de idei din Sankt Petersburg, de exemplu, într-un manual de introducere în lingvistica romanică (apărut la o prestigioasă editură din Moscova şi recomandat de Ministerul Învăţământului Superior şi Mediu de Specialitate din fosta Uniune drept manual pentru universităţi[59a]), fac trimitere la materialul didactic al lui B. Vaksman.

După ce în ultimii ani ştiinţa filologică naţională şi internaţională a prezentat, practic, toate argumentele posibile, demonstrându-i până şi lui Toma necredinciosul unitatea de limbă a românilor moldoveni din Republica Moldova, a românilor bucovineni, transcarpatieni şi basarabeni din Ucraina, a românilor moldoveni, munteni, transilvăneni, maramureşeni ş.a.m.d. din România, la fel ca şi a românilor din Serbia, Macedonia, Bulgaria, Grecia, Albania, Ungaria, Canada, S.U.A. ş.a., ar fi culmea obrăzniciei să mai susţii, fără argumentare, dintr-o pură ambiţie, supărare pe toată lumea şi sete de răzbunare, că româna şi moldoveneasca ar mai fi două limbi romanice diferite. Cu regret, un astfel de ambiţios, care opune interesele şi ambiţiile personale intereselor de neam, învestit la moment cu nelimitate drepturi de a dirija activitatea spirituală din republică, a apărut în paginile unui hebdomadar din Rusia cu o nedisimulată nostalgie după aşa-zisele realizări din perioada stagnării şi cu vechea teză despre necesitatea de a combate românizarea a tot ce e moldovenesc în învăţământul de la noi, chiar dacă, declară doctorul în filologie intervievat, „există o comunitate a limbilor noastre – moldoveneasca şi româna"[60]. Deci, după ce se neagă ostentativ identitatea de limbă fixată în codul legislativ al statului, ni se face această „concesie" – recunoaşterea comunităţii „celor două limbi". Iarăşi nu o limbă, ci două!

Perseverează în aberaţiile sale despre „sinestătornicia linghii moldoveneşti" cunoscutul din anii ante- şi postbelici „stângomaluriinic" I. D. Ciobanu. Două din ultimele sale opuscule[61], scrise în limba rusă şi editate la Tiraspol, vehiculează aceleaşi teze răsuflate din perioada antebelică şi din cea postbelică imediată şi nu merită a fi discutate aici[62]. Menţionatul mai sus necunoscut în lumea savantă din republică P. P. Moldovan, deşi declară pe ici, pe colo hoţeşte că nu ştie în ce măsură s-ar putea vorbi de două limbi literare deosebite[63], că recunoaşte identitatea

de limbă moldo-română[64] şi că nu stăruie decât în ceea ce priveşte menţinerea *etnonimului popor moldovenesc* şi a glotonimului *limbă moldovenească*, consfinţite de tradiţie, totuşi, până la urmă, reduce identitatea la comunitate[65]. Simulând o prezentare obiectivă şi imparţială a situaţiei privind vechimea şi perpetuarea în istorie a termenilor *popor moldovenesc, limbă moldovenească,* trunchiind citatele şi interpretându-le voluntarist, întrerupându-le şi continuându-le cu propriile idei, insuflându-i cititorului că ar fi ale autorilor citaţi, rupându-le din context şi atribuindu-le autorilor gânduri care nu le aparţin, speculând cu numele şi cu autoritatea unor personalităţi marcante, de la Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir, Gh. Asachi, A. Russo, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi. I. Creangă, A. Mateevici (ca să nu zic de la Ştefan cel Mare) la M. Sadoveanu, O. Ghibu, Şt. Ciobanu, Gh. Madan ş.a., permiţându-şi insulte la adresa autorilor şi utilizând un limbaj de mahala, el le prezintă obiectivist şi tendenţios, iar prin acţiunile sale frauduloase aduce prejudicii serioase ştiinţei, precum şi politicii şi construcţiei lingvistice din republică. Opinia publică respinge categoric tonul agresiv-injurios şi intolerant şi metodele şi procedeele speculative de minciunire a cititorului neiniţiat[66].

Datoria omului de ştiinţă este de a sta de veghe la focul sacru al cugetului şi al conştiinţei, de a da ripostă hotărâtă uneltirilor puse la cale de minciună. Ştiinţa nu trebuie să se afle la cheremul cutărui sau cutărui conducător sau partid, scopul suprem al ei constând în a sluji adevărul.

NOTE

[1] R.A. Budagov, S. B. Bernstein, *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească* // „Nistru", nr. 11, 1988. Revista unională „Voprosî iazâkoznanija", la care a fost prezentat articolul în 1956, nu l-a mai publicat.

[2] Acest lucru îl face cu pretenţie de descoperitor de *terra incognita* un autor ce se ascunde sub pseudonimul Petre P. Moldovan într-o scriitură de 179 de pagini, intitulată *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993.

[3] Petre P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 46, 135.

[4] Tot acolo, p. 45-46, 76, 121, 136, 138-140, 158, 161, 171. Constatăm cu regret că asemenea ameninţări la adresa oamenilor de ştiinţă care nu sunt de acord să pactizeze cu minciuna i-au fost strecurate cu abilitate diabolică până şi Preşedintelui Republicii Moldova în textul discursului „Republica Moldova este ţara tuturor cetăţenilor săi" („Sfatul Ţării", nr. 7 din 12 februarie 1994, p. 2) la Congresul „Casa noastră – Republica Moldova", convocat de Alianţa Civică şi de Guvern la 5 februarie 1994, congres în cadrul căruia fiecărui invitat i-a fost donată cartea lui P. P. Moldovan, apărută *ad-hoc*.

[4a] Cum procedează Vasile Stati în articolul *Piruete lingvistice* şi în selecţia *Moş Ion Roată şi limba moldovenească* // „Moldova Suverană", nr. 79 din 7 iunie 1994, p. 3.

[5] M. Kogălniceanu, *Opere alese*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1966, p. 250.

[6] A se vedea: Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993, p. 65. Savantul bulgar P. Mutafciev declara *urbi et orbi* că poporul român este „singurul dintre popoarele europene care nu are istorie proprie până la sfârşitul Evului Mediu". P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 279.

[7] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 60-61.

[8] *Tot acolo*, p. 61-62.

[9] Fr. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wienn, 1781-1782.

[10] J. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804.

[10a] Pentru expunerea ştiinţifică a problemei a se consulta: C. Daicoviciu, Em. Petrovici, Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Bucureşti, 1963.

[11] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 58.

[12] *Istoria R.S.S. Moldoveneşti*, vol. I, Chişinău, 1987, p. 208-209, 213.

[13] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*; Ion Hâncu, Gheorghe Postică, *Despre greşeli evidente şi falsificări intenţionate din istoria veche a Moldovei* // în culegerea: *Pagini de istorie*, Editura Universitas, Chişinău, 1991, p. 15-16; Traian Diaconescu, *Etnogeneza românilor* // „Limba Română”, Chişinău, 1991, nr. 3-4, p. 38.

[14] Ion Hâncu, Gheorghe Postică, *art. cit.*, p. 12.

[15] A. D. Xenopol, *Une enigme historique. Les Roumains au Moyen Age*, Paris, 1885; F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, vol. I, Paris, 1937 (secţiunea a treia din partea a treia a volumului I purta titlul *Une enigme et un miracle historique: le peuple roumain*); Gh. I. Brătianu, *op. cit.*

[16] Stelian Brezianu, *Gh. I. Brătianu şi istoria medievală* // Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 42. Din acest unghi de vedere n-ar trebui să pară exagerate încercările la care este supus şi astăzi poporul român. A se vedea: Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1993.

[17] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei. De neamul moldovenilor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p. 218-219.

[18] „Literatura şi Arta”, nr. 26 din 23 iunie 1994, p. 1. Alte argumente privind etnicitatea noastră a se vedea la Pavel Parasca, *Romanitatea moldovenilor* // „Destin românesc”, 1994, nr. 1, p. 57-65; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.

[19] Nicolae Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 8.

[20] Când îţi aminteşti ce tămbălău provocase acum câţiva ani formularea *Republica Română Moldova,* lansată de Congresul Frontului Popular (Creştin Democrat), te cutremuri!

[21] Ion Conţescu, *De ce moldovenii sunt români (l)* // „Limba Română”, Chişinău, 1991, nr. 1, p. 19-20.

[22] Eugenio Coseriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 16.

[23] Ion Creangă, *Opere*, vol. II, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1989, p. 45.

[24] *Tot acolo*, p. 46.

[25] *Tot acolo*, p. 46.

[25a] *Tot acolo*, p. 47.

[26] *Tot acolo*, p. 47.

[27] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 405.

[28] A se vedea: N. A. Mohov, *Formarea poporului moldovenesc şi întemeierea Statului Moldovenesc*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1969.

[29] A se vedea, de ex., Petre P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 8.

[30] *Etnonim intern* înseamnă numele pe care şi-l dă populaţia însăşi, în opoziţie cu *etnonim extern* – numele pe care i-l dau străinii. I. Conţescu, *art. cit.*, p. 19.

[31] Întocmai cum am procedat şi noi faţă de seminţiile cu etnonime interne proprii: ucrainenilor le-am spus *ruteni* sau *haholi,* ruşilor – *muscali,* polonezilor – *leşi,* maghiarilor – *unguri,* germanilor – *nemţi,* romilor – *ţigani* etc.

[32] N. A. Mohov, *lucr. cit.*, p. 19. O critică vehementă a plăsmuitorilor de noi popoare a se vedea la V. Beşleagă. *Scriitorul şi destinele limbii materne // Povară sau tezaur sfânt?,* Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989, p. 447-488.

[33] Specificarea îi aparţine lui V. Stati.

[34] Nu poate trezi decât nedumerire şi regret faptul că, în plină transparenţă şi restructurare a mentalităţii, un specialist erudit cum e Nicolae Raievschi – o, sancta simplicitas! – a căzut în capcana volohiştilor şi a început a cânta în corul lor cântecul despre două limbi şi două popoare. A se vedea: N. D. Raievschi, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice* (sub redacţia lui R. I. Udler), Editura Ştiinţa, Chişinău, 1988.

[35] R. A. Budagov, S. B. Bernstein, *art. cit.*

[36] Pe un ton ironic şi glumeţ şi prof. E. Coşeriu spunea că a încercat să găsească măcar câteva vocabule specifice „limbii moldoveneşti" în raport cu româna. Le-a găsit pe *cleioancă* (pentru *muşama*), *sârnice* (pentru *chibrituri*) şi *baistruc* (pentru *copil din flori*), deşi chiar şi acestea se întâlnesc ca regionalisme şi în unele localităţi de pe teritoriul actual al României. „Însă cu câteva cleioance, cu câteva sârnice şi cu câţiva baistruci nu se face o limbă!", exclamă Domnia Sa la şedinţa în plen a Congresului al V-lea al Filologilor Români din 6 iunie 1994 la Iaşi şi din 8 iunie 1994 la Chişinău, când îşi prezintă referatul.

[37] A se vedea lucrarea colectivă *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, vol. I, Editura Şcoala Sovietică, Chişinău, 1956, p. 31-32.

[38] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei Române, 1960, p. 311. Pentru opinia lui Em. Petrovici a se vedea P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 129. Este interesant de observat că în prima ediţie a cursului universitar de *Introducere în lingvistică*, elaborat de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, de asemenea se vorbea de o limbă literară moldovenească aparte, creată pe baza graiurilor din regiunea oraşului Chişinău, orientată în altă direcţie decât româna literară şi cu perspectiva de a deveni o altă limbă decât româna. A se vedea: *Introducere în lingvistică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 203, 206. În ediţia a doua (1965) şi a treia (1972) însă nu se mai pomeneşte de o „limbă moldovenească", ceea ce înseamnă că autorii şi conducătorii lucrării, într-un moment de relativă transparenţă, s-au debarasat de opinia impusă de oficialităţile dirijate de Moscova. Se poate bănui deci ce s-ar fi putut întâmpla şi cu opinia acad. Al. Graur însuşi privind statutul „limbii moldoveneşti" la o eventuală reeditare a variantei tratatului său *Studii de lingvistică generală* (din 1980). O greşeală recunoscută, după cum se spune, e pe jumătate ispăşită.

[39] A. A. Reformatski, *Vvedenie v iazâkoznanie*, ediţia a patra, Editura Prosveşcenie, Moscova, 1967, p. 415.

[40] Raportul, publicat în ruseşte în 1952 în revista „Voprosî iazâkoznanija", nr. 1, a fost tradus şi editat la Chişinău în broşură aparte peste opt ani. A se vedea: V. F. Şişmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1960.

[41] V. F. Şişmariov, *op. cit.*, p. 58-59.

[42] A se vedea la A. Evdoşenco, *Comoară din străbuni // Povară sau tezaur sfânt?*, p. 64, 67.

[43] Adevăr pe care îl susţinuse şi îl demonstrase în baza aplicării aceleiaşi teorii a variativităţii şi a metodelor statistice şi autorul acestor rânduri în 1967. A se vedea: N. G. Mătcaş. *Leksika i morfologhija moldavskoi publiţistiki v sravnenii s leksikoi i morfologhiei drughih*

dako-romanskih funkţionalnâh stilei. Avtoreferat na soiskanie ucionoi stepeni kandidata filologhiceskih nauk, Leningrad, 1967, p. 14.

[43a] Critica falsificării istoriei în această chestiune a se vedea la C. C. Giurescu, *Cum se falsifică istoria* // „Limba Română", Chişinău, 1991, nr. 1, p. 29-32.

[44] A fost un mare tămbălău în legătură cu publicarea materialelor conferinţei. Prima ediţie a fost dată sub cuţit. Cea de-a doua, citită cu lupa şi scuturată de orice idee „subversivă", a văzut lumina tiparului abia în 1976. A se vedea: *Tipologhija shodstv i razlicii blizkorodstvennâh iazâkov*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1976.

[44a] *Tipologhija shodstv...*, *lucr. cit.*, p. 13.

[45] „Ca urmare a unor diferite condiţii de dezvoltare a limbii portugheze, bunăoară, s-au constituit limba portugheză şi limba braziliană. Iar ca urmare a funcţionării limbii braziliene într-o situaţie concretă se dezvoltă norma limbii braziliene". T. P. Iliaşenko, *Formirovanie romanskih literaturnâh iazâkov. Moldavskii iazâk*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1983, p. 80.

[46] A se consulta N. A. Katagoşcina, *Iazâkovaia situaţija v Brazilii* // *Tipologhija shodstv i razlicii blizkorodstvennâh iazâkov*, p. 89-99; R. A. Budagov, *Literaturnâje iazâki i iazâkovâje stili*, Editura Vâsşaja şkola, Moscova, 1967, p. 36-39.

[47] Citez: „Aşadar, una din variantele aceleiaşi limbi poate să constituie o normă literară mai stabilă, iar alta – o normă literară mai puţin stabilă", R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 39. A se vedea şi p. 37, 38.

[48] T. P. Iliaşenko, *op. cit.*, p. 143.

[49] T. P. Iliaşenko, *V. I. Lenin i razvitie naţionalnâh iazâkov*. LLM, 1971, nr. 1, p. 9-21.

[50] *Tot acolo*, p. 12-13.

[51] Acelaşi lucru îl constatase şi defăimatul pe timpuri la noi ca „răuvoitor al limbii moldoveneşti" profesor Klaus Heitmann de la Universitatea din Heidelberg într-un articol, publicat în limba germană în 1965 şi republicat în limba română peste 26 de ani. A se vedea: Klaus Heitmann, *Limba şi literatura română în Basarabia şi Transnistria (Aşa-numita limbă şi literatură moldovenească)* (I), LLM, 1991, nr. 4, p. 79-90.

[52] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 8.

[53] Deja cronicarii semnalau folosirea acestui termen, ca şi a termenului generic *român*, pentru a-i denumi pe vorbitorii de limbă română din diferite formaţiuni statale, în uzul cotidian al muritorilor de rând: „...măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: „ştii moldoveneşte?", ce „ştii româneşte?" adecă râmleneşte, puţin nu zicem: „scis romanice?" pre limba latinească" (Miron Costin, *op. cit.*, p. 219). Opinia ştiinţifică unanimă din ultimul timp a fost exprimată într-o serie de comunicate, apeluri, hotărâri ale unor conferinţe şi congrese naţionale şi internaţionale. A se vedea: Apelul Congresului al IV-lea al Filologilor Români (Timişoara, 4-6 iulie 1991) către Parlamentul Republicii Moldova, Rezoluţia Conferinţei Naţionale de Filologie (Iaşi – Chişinău, 28-31 august 1991), publicate în *Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România pe anii 1991-1992*, p. 152-153; Rezoluţia Conferinţei Ştiinţifico-Practice Internaţionale (Cernăuţi, mai 1991) cu tema „Probleme de limbă şi literatură română în şcoala naţională", publicată în revista „Limba Română", Chişinău, 1991, nr. 2, p. 81-82; Rezoluţia Conferinţei Naţionale de Filologie, ediţia a doua (Iaşi – Chişinău, 28-30 august 1992), publicată în revista „Limba Română", Chişinău, 1993, nr. 3-4, p. 62; Comunicatul Secţiei de Filologie şi Literatură a Academiei Române, publicat în „Academica", nr. 6, aprilie 1994, p. 3 şi republicat în „L.A.", nr. 25 din 16 iunie 1994, p. 3; Apelul Congresului al V-lea al Filologilor Români (Iaşi – Chişinău, 6-9 iunie 1994) către Parlamentul Republicii Moldova, publicat în „Literatura şi Arta", nr. 24 din 16 iunie 1994, p. 1, ş.a.

[54] Savantul italian mai făcuse remarca demnă de reţinut precum că atât cronicarii, cât şi scriitorii originari din Moldova din secolul al XIX-lea sunt ambivalenţi (T. Iliaşenko, *art. cit.*, p. 13), adică aparţin atât literaturii din România, cât şi celei din Basarabia. Şi aparţin, întâi de toate, prin faptul că şi-au făurit opera într-o singură limbă, română, şi nu în două limbi diferite, română şi moldovenească.

[55] B. I. Vaksman, *Iazâkovaja harakteristika i status vostocinoromanskih iazâkov,* Kalinin, 1993.

[56] B. I. Vaksman, *lucr. cit.*, p. 4. În realitate, când era vorba de toate variantele limbilor din afara fostei U.R.S.S., lingviştii sovietici apărau unitatea limbii, indiferent de natura cantitativă a diferenţierilor teritoriale. A se vedea: G. V. Stepanov, *Ispanskii iazâk v stranah Latinskoi Ameriki,* Moscova, 1963; *idem*, *Ispanskii iazâk Ameriki v sisteme edinogo ispanskogo iazâka* (teza de doctorat şi referatul tezei), Leningrad, 1966; *idem*, *Ispanskii iazâk Ispanii i Ameriki*, Moscova, 1979; E. A. Referovskaia, *Franţuzskii iazâk v Kanade*, Leningrad, 1972; A. D. Schweizer, *Nekotorâje osobennosti avstralijskogo varianta sovremennogo anglijskogo literaturnogo iazâka* (teza de doctorat şi referatul tezei), Moscova, 1968; *idem*, *Literaturnâi anglijskii iazâk v S.Ş.A. i Anglii*, Moscova, 1971; A. I. Domaşnev, *Ocerk sovremennogo nemeţkogo iazâka v Avstrii*, Moscova, 1967, ş.a.

[57] Fostul colaborator al Institutului de Limbă şi Literatură al A. Ş. din Republica Moldova B. Vaksman ştie bine în ce să bată: în timpul când lucra la institut cartea colegului său George Gogin, *Studiu de ortoepie moldovenească* (Chişinău, 1977) fusese pusă la index, iar autorul, redactorul şi recenzentul ei – sancţionaţi, aducându-li-se aceleaşi învinuiri.

[58] B. I. Vaksman, *lucr. cit.*, p. 4, 7, 37-41.

[59] *Tot acolo*, p. 52-61.

[59a] T. B. Alisova, T. A. Repina, M. A. Tariverdieva, *Vvedenie v romanskuju filologhiju, Ucebnik*, ediţia a doua, Editura Vâsşaia Şkola, Moscova, 1987.

[60] A se vedea: M. Ionko, L. Dobrovolskaia, *Novâje liudi – novâje orientirî* // „Uciteliskaja gazeta", nr. 24 din 31 mai 1994, p. 7.

[61] I. D. Ciobanu, *Slovo o sudbe rodnogo iazâka*, Tiraspol, 1992; idem, *Slovo o rodnom iazâke*, Tiraspol, 1993.

[62] O replică admirabilă i-a dat ultimei broşuri Vl. Lemne, specialist în domeniul fizicii şi matematicii, în articolul *Kto mî – rumânî, moldavane?*, publicat în „Nezavisimaja Moldova", nr. 165 din 26 octombrie 1993, p. 3.

[63] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 129: „Acestea sunt probleme ce ţin de competenţa lingviştilor" (însă pe cei care nu împărtăşesc părerea dumisale îi ignoră la tot pasul).

[64] *Tot acol*o, p. 106.

[65] *Tot acolo*, p. 28, 149-150, 154.

[66] A se vedea: Z. Ornea, *O carte ticăloasă* // „România literară", nr. 21 din 1-7 iunie 1994, Petru Cărare, *Unde dai şi unde crapă* // „Literatura şi Arta", nr. 29 din 14 iulie 1994, p. 1; Nicolae Mătcaş, *Cum i-a păcălit un ţăran român pe doi orăşeni moldoveni* // „Literatura şi Arta", nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2-3; Ion Ciocanu, *Agresivitatea amatorismului*, *tot acolo*.

„Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 72-89

Comunicare prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români
Iaşi – Chişinău, 6-9 iunie 1994

CU MOMELI, CU GOGOŞELE...

Cartea *Moldovenii în istorie*[1] e plină de minciuni de la un capăt la altul. P. P. Moldovan toacă, vorba ceea, câte-n lună şi-n stele. Toarnă la gogoşi de îngheaţă apa. Miza insolentului este pe omul cuviincios, credul, neiniţiat. Îi suflă acestuia fum în ochi (alias citate din autori consacraţi, dar amputate şi interpretate cum îi vine mai bine mincinosului), făcându-l să creadă că e miros de tămâie.

În cele ce urmează vom ilustra spusele de mai sus cu citate din cartea de minciuni despre neam. Pentru comoditatea unui cititor care ar vrea să le confrunte cu originalul, le vom reproduce în ordinea în care apar în numitul tratat de minciunologie şi românofobie (cu aplicaţii practice), fără nicio încercare de a le grupa sau clasifica, indicând numai pagina.

Deja în ceea ce numeşte *În loc de prefaţă* autorul încearcă să-i strecoare cititorului o gogoaşă: „deosebirea dintre denumirile etnice «moldovan» şi «român» (situaţia, credem, ar putea fi (în text e scris «şi» – *N.M.*) asemănată cu cea a doi gemeni) constă în faptul că unul – **«***moldovanul***»** (subl. aut. – *N.M.*) s-a născut şi s-a «botezat» mai înainte. Acest nume de «botez istoric» s-a păstrat până astăzi. Al doilea, după câteva «rebotezări», şi-a luat, mai târziu, un nume nou – «român»” (p. 9).

Povestea cu primatul „moldovanului” va fi reluată de autor, pe parcurs, nu o dată. El crede că moldoveanul s-a numit de la naştere „moldovan”, iar românul nu. Mai întâi acesta şi-ar fi zis „vlah” sau „valah”, „basarab”, „muntean” (p. 29, 30) şi numai după aceea „român”. Adevărul însă e altul, cel pe care l-au consemnat toţi cercetătorii şi scriitorii oneşti: străinii sunt cei care i-au botezat pe romanicii răsăriteni (viitorii români) „vlahi” („valahi”), iar aceştia şi-au zis dintotdeauna – de la colonizarea Daciei şi până în zilele noastre – „romani”, cuvântul evoluând, ca urmare a trecerii lui *a* latinesc înainte de *n* în *â* (*î*) (manus – mână, canis – câine, panis – pâine), în *„român”*[1a].

Să auzim ce spune o autoritate în lumea adevărului, cronicarul moldovean Miron Costin: „**Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este *rumân*** sau ***romanus*** (aici şi în continuare sublinierile nemenţionate special ne aparţin – *N.M.*), **care nume acest popor l-a păstrat între dânşii şi îndată după descălecat şi după pustiire,** cum s-a spus, **şi după al doilea descălecat, până astăzi, acelaşi nume este dat îndeobşte şi muntenilor, şi moldovenilor, şi celor ce locuiesc în ţara Transilvaniei**. *Rumân* este un nume schimbat în curgerea anilor după *roman*; şi astăzi când întreb pe cineva dacă ştie

moldoveneşte, spun: *Ştii rumâneşte?*, aproape ca: *Scis romanice?* **Un alt nume ei nu au primit între dânşii niciodată**"[2]. Reţineţi: ei înde ei românii (muntenii, moldovenii, transilvănenii) nu s-au numit niciodată altfel, cu un nume de împrumut dat de străini. Iar străinii, după cum ne mărturiseşte acelaşi Miron Costin, ne-au dat, într-adevăr, alte nume şi nouă, şi ţărilor noastre (nume acceptate, de altfel, în documentele oficiale din cancelaria domnească scrise în alte limbi şi destinate străinilor şi în titulatura oficială): „Străinii însă îi numesc (pe munteni, moldoveni şi transilvăneni – *N.M.*) în chip felurit, şi mai întâi nemţii pe italieni îi numesc *valios*, iar pe moldovean sau pe muntean *valascos*, ungurii numesc pe italian *olah*, pe moldovean sau pe muntean *olaş*, polonii pe italieni *wloh*, iar pe aceştialalţi *woloszyn*, grecii muntenilor le zic *uhrovlah*, pe moldoveni îi numesc *bogdanovlah*, turcii muntenilor le zic *caravlah* sau *ifliac*, pe moldoveni îi numesc însă *bogdani* după numele domnului Bogdan"[3]...

Românii din diferite regiuni pe care le populează îşi zic sieşi, spune Miron Costin, cu un singur nume – **români**: „**Atât aceştia** (moldovenii – *N.M.*), **cât şi ceilalţi** (transilvănenii şi muntenii – *N.M.*) **poartă numele vestit de rumâni**"[4]. Tot el explică perpetuarea cuvântului „român" încă de la latinescul „romanus": „*Rumân* înseamnă *romanus*, şi unul când întreabă pe celălalt despre limbă, zice până în ziua de azi: *Ştii rumâneşte?* ceea ce este aproape: *«Scis romanice?»*, nu zice «moldoveneşte»"[5].

În cuvântul său către cititor din lucrarea *De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor* Miron Costin aminteşte chiar de la început că locuitorii tuturor ţărilor româneşti, ai Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei, îşi spun **români**, fiind conştienţi de faptul că „**toţi un neam şi odată descălecaţi sunt**"[6]: „Începutul ţărilor acestora şi neamului moldovenesc şi muntenesc câţi sunt şi în ţările ungureşti cu acest nume, **români** şi până astăzi, de unde sunt şi din ce seminţie, de când şi cum au descălecat aceste părţi de pământ, a scrie multă vreme la cumpănă au stat sufletul nostru"[7]. În capitolul al IV-lea citim următoarele: „Şi acum mulţi ne zic noao, ţării noastre şi Ţării Munteneşti, streinii, Daţiia, însă norodul, neamul lăcuitorilor, nu ş-au schimbat numele său, ci tot *romanus*, apoi cu vreme şi îndelungate vacuri *romani*, apoi *rumâni* până astăzi"[8].

După ce Miron Costin demonstrează că şi alte neamuri au fost „botezate" de străini cu mai multe nume („numere", cum scrie el) – germanilor, de exemplu, li s-a spus *alamani, teutones, tudesco, nemţi* –, el conchide prin reluarea argumentelor anterioare privind numele statornic al românilor: „Aşa şi neamul acesta, de carele scriem, al ţărilor acestora, numele vechi şi mai dirept ieste *rumân*, adecă *râmlean*, de la Roma. Acest nume de la discălicatul lor de Traian, şi cât au trăit până la pustiirea lor di pre aceste locuri şi cât au trăit în munţi, în Maramoroş şi pe Olt, **tot acest nume au ţinut şi ţin până astăzi** şi încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei şi acum zic şi scriu ţara sa „**românească**", ca şi românii cei din Ardeal.

Iară streinii şi ţările împrejur le-au pus acest nume *vlah*, de pe *vloh*, cum s-a mai pomenit, *valios, valascos, olah, voloşin*, tot de la streini sunt puse aceste numere, de pre Italia, cărora zic *vloh*. Apoi mai târziu, turcii, de pe numele domnului carile au închinat ţara întâi la turci, ne zic *bogdani*, muntenilor *cara-vlah*, grecii *bogdano-vlah*, muntenilor *vlahos*. Că acest nume, *moldovan*, ieste de pe apa Moldovei, după al doilea discălicatul aceştii ţări de Dragoş vodă. Şi **munténilor**, ori de pe munte, **muntean**, ori de pe Olt, **olteani**, că leşii aşa le zic, *molteani*.

Măcară dară că şi la istorii şi la graiul şi streinilor şi îndesine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au şi dobândescu şi alte numere, **iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat şi înrădăcinat: *rumân***. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebam: *„Ştii moldoveneşte?"*, ci *„Ştii româneşte?"*, adecă *râmleneşte*, puţin nu zicem: *„Scis romanice?"* pre limba latinească. **Stă dară numele cel vechi ca un temei neclătit**, deşi adaog ori vrémile îndelungate, ori streinii adaog şi alte numere, **iară cela din rădăcini nu se mută**. Şi aşa ieste acestor ţări şi ţărâi noastre, Moldovei, şi Ţărâi Munteneşti **numile cel dirept de moşie, ieste *rumân***, cum să răspund şi acum toţi aceia din ţările ungureşti lăcuitori şi muntenii ţara lor şi scriu şi răspund cu graiul: *Ţara Românească*"[9].

Am abuzat de răbdarea dumitale, stimate cititor, şi am reprodus aceste pasaje kilometrice din opera cronicarului numai din cauză că Miron Costin este primul care tratează atât de amplu şi competent problema comunităţii de limbă şi neam a românilor din toate ţările româneşti şi pune punctul pe „i" tocmai acolo unde renegatul P. P. Moldovan încearcă să speculeze, mizând pe neinformarea cititorului şi invocându-l chiar pe Miron Costin (p. 7, 10, 12, 29, 36-37, 39, 61 ş.a.), pe care îl citează amputat şi îl comentează cum îi convine lui. Impostorul ar vrea să te convingă precum că cronicarul s-ar fi pronunţat numai pentru denumirile „moldovan", „moldovenesc", „moldoveneşte" atunci când e vorba de locuitorii străvechii Moldove şi să-ţi sugereze ideea că pentru Miron Costin (ca şi pentru „moldoveniştii" de astăzi) moldovenii erau altă seminţie, alt popor decât românii. Sper să te fi convins tu însuţi de contrariu.

Celălalt Costin, Nicolae, fiul lui Miron Costin, în capitolul al IX-lea din *Letopiseţul a Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, reia din cronica tatălui adevărurile cu privire la cele două grupuri de etnonime ale românilor: cele date de străini şi cel pe care şi-l atribuie ei înşişi. Să ne convingem: „Numele Italiia este vechi la toate istoriile cele vechi latineşti, de pe Ital craiul lor, nemţii italianului îi dzic *valleos*, şi noaă moldovenilor şi muntenilor iară aşea ne dzic *valleos*. Franţuzii italianului dzic *valaşhos*. Leşii italianului dzic *vloh* şi noaă franţuzii *valaşhos*, şi leşii *voloşin* ne dzic; iară muntenilor de la o vreme au luat leşii de le dzic *moltan* adecă *oltian*. Ungurii italianului dzic *olaş*, iară moldovanului şi munteanului, *olah*. Şi Ţărâi Italiei leşii dzic: *Vloşca Zemea*, adecă *Ţara Vlohului*, iară ţărâi

noastre dzic *Volosca Zemea*”[10]. În ceea ce priveşte denumirea străină de „valah” cronicarul continuă în alt loc cu cuvintele tatălui său: „...iară streinii din pregiur le dzic *vlah*, de pe *vloh*, cum s-au pomenit. Tot de la streini sunt aceste nume de pre Italia, cărora dzic *vloh*. Apoi mai târziu turcii, după numele domnilor ce-au închinat ţara la turci, dzic Moldovii *Bogdan*, iară muntenilor *Caravlah*. Grecii dzic *Bogdano Vlahia*, iară muntenilor *vlahos*. Iată acest nume *Moldov(an)* este de pe apa Moldova, după al doile descălecarea ţărâi de Dragoş Vodă. Iară muntenilor, ori de pe munte, ori de pe Olt, leşii dzic *molteni*”[11].

Să-l ascultăm acum şi referitor la denumirea proprie de **români**, moştenită încă de la primul descălecat şi păstrată şi perpetuată cu îndărătnicie de-a lungul timpurilor: „Aşedzat-au Traian împăratul şi domni pre la cetăţi, cum dzic la leşi *caştalian*, cineş cu olatul său, şi în toate locuri şi marginile oşteni, cu nume pre atunce ţărâlor acestora, unde-i ţara noastră şi Ţara Munteniască, Daţia de Gios; iară Ardealului şi părţilor celor de sus, cum s-au pomenit, să chema Daţia de Sus. Şi au trăit tot cu acest nume ţărâle acestea până la a doa descălecare cu Dragoş Vodă, şi acmu mulţi ne dzic şi noaă şi muntenilor, streinii: *Daţia*. Însă **nărodul, neamul lăcuitorilor, nu ş-au schimbat numele său, ce tot *romani*, apoi cu vreme întru îndelungate veci, *români* până astădzi**”[12].

În alt loc: „Iară Traian pe aicea au vinit şi au călcat această parte de lume, cum s-au pomenit, şi el au aşedzat niamul şi sămânţiia care trăeşte până astădzi **în Moldova, în Ţara Munteniască şi în Ardial, cu acest nume *români***”[13]. În sfârşit, concluzia despre vechimea şi caracterul statornic al autodenumirii românilor o redă aproape cuvânt cu cuvânt pe cea a tatălui său: „Aşea şi niamul acesta, ce scriem ţărilor acestora, **nume drept şi mai vechi este *român***, adecă *râmlean* de la Roma. **Acest nume, den descălecatul lor de Traian, şi cât au trăit în munţi, în Maramoroş şi pe Olt, tot acest nume au ţinut şi ţin şi până astădzi** şi încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei şi acmu dzic şi scriu *Ţara Românească*, şi românii acei din Ardeal...

Măcară dară că şi la istoricii şi la graiul streinilor, şi îndesine, cu vreme, cu veacuri, cu primenele au şi dobândesc şi alte numere, **iară acela carile ieste vechiu nume, stă întemeiat şi înrădăcinat: *rumân*!**”[14].

Dimitrie Cantemir de asemenea ştie că numai străinii ne numeau *volohi, vlahi, valahi*, în timp ce numele nostru statornic era acela de *români*. Astfel, atunci când citează din analele cronicarului polon din sec. XVI Stanislas Orichovius, supranumit „Demostene al Poloniei”, care, referindu-se la moldoveni, îi numea *volohi*, Cantemir nu uită să facă următoarea precizare: „de moldoveni vorovind **de tot neamul românesc înţelege**”[15]. Tot el afirmă că „moldovenii, muntenii, maramorăşenii, românii de peste Dunăre şi cuţovlahii din ţara grecească... toate aceste năroade dintr-aceiaşi romani a lui Traian să fie nu numai limba şi graiul, ci şi tuturor vremilor istorii mărturisesc”[16]. Străinii sunt cei care i-au numit pe ro-

mâni volohi, spune reputatul savant şi domnitor moldovean: „Aşa **varvarii** aceştia, cuprinzând ţărâle româneşti, precum dincoace aşia dincolo de Dunăre, **au dat pricină numele cel vechi a romanilor să se schimbe în a volohilor**, după limba adecă slovenească, precum ei chema pe romani"[17]. În titlul cap. XII din *Hronicul romano-moldo-vlahilor* Cantemir subliniază că noi, toţi românii din ţările româneşti, ne numim **români**, şi nu altfel: „Arată-să pre scurt **neamul Moldovenilor, Muntenilor, Ardelenilor (carii cu toţii cu un nume de obşte Români se chiamă)** să fie din rodul său hireşi **Romani** şi precum Dakia au fost descălecată de Traian împărat cu cetăţeni şi slujitori Romani"[18].

I. Heliade Rădulescu releva dârzenia cu care românii şi-au apărat, de-a lungul anilor de vitregii, numele, datinile, limba moştenite de la romani: „Romanii din Dacia n-au format altă naţie nici altă limbă, au rămas tot *Români*. Curaţi curăţei, în linie dreaptă de la Romul? va întreba cineva. Curaţi pe cât pot rămânea naţiile de curate, **curaţi cu numele că nu şi l-au schimbat**, curaţi cu datinile că nu şi le-au schimbat, curaţi cu guvernul şi cu ţara că şi le-au numit totdeauna **româneşti**; însă au venit între ei Slavoni, Unguri, Greci, poate şi Turci. Nimeni nici n-a putut, nici nu l-a suferit cineva să-şi impuie nici numele, nici legile, nici datinele; din contra, a stat ca străin, şi d-a rămas aci el şi copiii lui, de s-a încuscrit, a căutat să priimească legea română, limba română, datine române, **a căutat să se numească *Român***"[19]. În altă parte acelaşi scriitor sublinia: „Noi ne-am numit şi ne numim tot români, fraţii mei. Numai noi din acea naţie potentă şi împărătească (cea latină – *N.M.*), **numai noi** dintre toţi fraţii de aceeaşi familie (e vorba de francezi, portughezi, spanioli, italieni ş.a.m.d. – *N.M.*) **ne mai numim *Români***"[20].

În contemplările sale la *Cronica lui Nestor* traducătorul acesteia, G. Popa-Lisseanu, face următoarele precizări importante pentru subiectul discuţiei noastre: „Numirea aceasta de *Vlach*, dată popoarelor romanice de Germani, mai întâi, şi apoi de popoarele slave şi turanice, modificând cuvântul fireşte, după fonetismul limbii lor, în *Voloch, Bloch, Valach – Black, Blas, Olah, Ulag* etc., continuă până în ziua de astăzi să fie dată poporului român, uneori în sens peiorativ sau chiar ca batjocură, deşi, precum am spus, **Românii nu s-au numit pe sine niciodată altfel decât *rumân* sau *român***"[21]; **„Românii nu s-au numit pe sine niciodată *vlachi,* ori *valachi,* ci numai *rumâni* sau *români*"**[22].

Călătorul francez Lescalopier, care pe la 1574 trecea prin ţările române, consemna în notele sale că locuitorii sunt foşti coloni romani şi îşi zic, printr-o „glisare a limbii", **români**, iar limba şi-o numesc românească („ceux du pays se disement vrays *successeurs des Romains*, nomment leur parler *romanechte*, c'est-à-dire romain")[23].

Alţi călători străini de asemenea au fixat faptul că românii «socotesc de ocară numele de *valah*, **nevoind să fie numiţi cu alt cuvânt decât „romanischi"** şi mândrindu-se că se trag din romani"[24].

Şi numai P. P. Moldovan ar fi vrut să ne tragă pe sfoară, spunând că moldoveanul s-a botezat înaintea românului. Oricât s-ar jura hoţul că nu fură, dar noi cu dumneata, iubite cititor, l-am prins cu... gogoaşa-n gură! Cât mai valorează, dar, „regretul" lui că: „Din păcate, deocamdată nu se ştie de unde s-a aflat despre existenţa denumirii etnice «român» înainte de veacul al XVII-lea" (p. 9)? Au la p. 50 nu aduce chiar el un exemplu dintr-un document de la 1431 de-al lui Vlad Dracul, domnul Valahiei (Munteniei), act în care, paralel cu termenul *moldoveni*, e folosit şi termenul *români*? Cât despre altă speculaţie a individului, aceea că termenul *rumân* ar apărea ca etnonim în secolul al XVI-lea în Transilvania (p. 114), pe când în Valahia – abia în secolul al XVII-lea, dar şi atunci cu alt sens, nu în calitate de etnonim („...evocând evenimentele din istoria Valahiei din secolul al XVII-lea, istoricul român Al. Odobescu explică: «rumâni – ţărani clăcaşi şi robiţi»", p. 9), vă vom trimite la mărturiile de mai sus, de unde se vede clar că termenii *rumân* sau *român* au fost moşteniţi anume ca etnonim în toate ţările româneşti. Cel de-al doilea sens, acela de *rob*, *iobag*, conform unor legi semantice bine cunoscute în semasiologie, n-a putut să ia naştere decât ulterior, numai în baza primului, a sensului de bază. Acelaşi comentator al *Cronicii lui Nestor*, la care ne-am referit mai sus, notează în această ordine de idei: „Cu trecerea vremii, când o pătură suprapusă a luat conducerea ţării, cuvântul de *român* a ajuns în Muntenia şi în Moldova în înţelesul de *rob* sau de *vicin*"[25]. De altfel, şi Nicolae Bălcescu fixează atestarea în scris a acestei extinderi a sferei semantice a cuvântului *român* (de la numirea poporului la sensul de *rob*, *iobag*) cu mult înainte de secolul al XVII-lea (şi anume: într-un document scris din 1396) în Transilvania (unde, după P. P. Moldovan, termenul român ca denumire etnică ar fi apărut în secolul al XVI-lea). Bălcescu citează din Hrisovul Clococenilor: „Că adesele turburări ale locuitorilor şi marea îmbelşugare a unora au făcut pe cei mai mulţi din Românii Transilvaniei *iobagi* sau *robi*, precum în Valahia sunt *rumânii* şi în Moldova vecinii"[26].

La p. 14 P. P. Moldovan îl critică pe savantul francez din secolul trecut J. Michelet pentru faptul că acesta „căuta argumente în favoarea bieţilor valahi năpăstuiţi", cu toate că în această baladă nu se pomeneşte de nici un *valah*. O face pe prostul pseudosavantul ori îl are de prost pe cititorul neinstruit. Pentru că un cititor avizat ştie că în balada populară a tuturor românilor *Mioriţa* e vorba de trei români, unul moldovean, unul ungurean (= ardelean) şi unul vrâncean, însă, aşa cum în tradiţia apuseană românii erau numiţi timp de secole „valahi", nu face excepţie de la această regulă nici savantul francez, un bun prieten al românilor şi susţinător, împreună cu Edgar Quinet şi cu alţi oameni de ştiinţă şi cultură francezi, al cauzei poporului român.

La p. 16 anonimul pune semn de egalitate între *păstorul ungurean* din *Mioriţa* (care nu e altcineva decât românul ardelean din Transilvania) şi *ungurul* ca reprezentant al etniei maghiare. Acţiunea subversivă a şarlatanului nu e îndreptată

numai împotriva oponentului său Nicolae Manolescu, criticul care în varianta lui Alecsandri a *Mioriţei* constata că cei trei ciobănei provin din tustrele provinciile româneşti, Moldova, Muntenia şi Ardeal, ceea ce, în intenţia lui V. Alecsandri, un militant ardent pentru Unirea de la 1859 ar fi simbolizat anevoiosul drum pe care aveau a-l parcurge cele trei provincii până la fuzionarea într-un stat unic şi puternic. Acţiunea odioasă a şarlatanului e îndreptată spre spulberarea oricărei idei despre Unire, pentru că el vrea să spună că în baladă e vorba de reprezentanţii a trei popoare absolut diferite (moldoveanul – al poporului moldovenesc, vrânceanul – al poporului român şi ungureanul – al poporului maghiar), de o vrajbă nu fratricidă, ci interetnică. Dacă-i aşa, despre ce ideal de unire ar mai fi vorba în baladă? Nu ştia bietul bard de la Mirceşti pe mâinile cui lasă idealul său nobil de unire!...

Dar „ungureanul" din *Mioriţa* nu e ungur totuşi.

Referitor la „ungurean" George Coşbuc specifică: „aşa numesc Bârsenii pe ciobanii din nordul Ardealului"[27].

George Călinescu explică şi el unor eventuali şicanatori sau troglodiţi: „Trei ciobani se coboară în vale cu turmele. Unul e vrâncean, altul **ungurean (adică ardelean, din partea ungurilor)**, altul moldovean"[28].

D. Cantemir ştia şi el că moldovenii îi numeau pe ardeleni *ungureni*: „Ţăran curat moldovean nu se află şi cei care se găsesc se trag fie din ruşi, fie din **transilvăneni sau, cum se numesc obişnuit la noi, *ungureni***"[29].

Într-o scrisoare către C. Negruzzi, în care îi explică opinia sa asupra structurii dialectale a limbii române, I. Heliade Rădulescu se referă şi la *românii ungureni* (adică *ardeleni*): „Eu, după a mea părere şi după băgarea de seamă ce am făcut, îndrăznesc a împărţi limba noastră, după cum am mai zis, în trei dialecte: al nostru de obşte, al Muntenilor, Moldovenilor şi *Ungurenilor* unul, altul al Românilor din Macedonia şi altul al Românilor din Elveţia sau al Romandilor"[30].

Reputatul slavist Ioan Bogdan de asemenea foloseşte termenul *ungureni* pentru a-i denumi pe *ardeleni*: „Mândria cu care vorbeşte el (se referă la Miron Costin – *N.M.*) despre numele şi originea noastră română merge paralel cu simpatia care o arată el celorlalţi Români, *Ungurenilor* şi Muntenilor"[31].

La p. 29 P. P. Moldovan vrea să ne facă a crede că populaţia romanizată din spaţiul carpato-dunăreano-nistrean se numea pe sine la începutul secolului al X-lea *valahi*, *volohi*. Ştiţi de ce o face? Pentru a spune că, atunci când s-a format statul moldovenesc, volohii din spaţiul dintre Carpaţii răsăriteni, Dunăre şi Marea Neagră şi-au schimbat numele în moldoveni, iar valahii din Muntenia (numită încă mult timp Valahia) şi-au păstrat numele vechi de *valahi*, cel de *român* fiind de dată recentă. Observaţi unde ţinteşte şarlatanul? Şi o face în pofida argumentelor zdrobitoare pe care le-am adus mai sus, dovezi incontestabile ale menţinerii termenilor de *rumân* – *român* de la descălecatul lui Traian în Dacia până în zilele

noastre! O face anume pentru a-i opune pe moldoveni românilor, a demonstra, chipurile, vechimea etnonimului *moldoveni* şi caracterul mai recent al etnonimului *român*, dar, de fapt, pentru a promova ideea subversivă că moldovenii s-ar fi constituit într-un etnos aparte şi românii – în alt etnos, fără a constitui un singur popor. Scopul mârşav, crede ticălosul, scuză mijloacele mârşave... însă tertipul lui nu va trece. No pasara, cum ar zice fraţii noştri de aceeaşi sorginte de pe Peninsula Iberică.

Minte neobrăzat şi atunci când la p. 54 declară, spre stupoarea oricărui om cu scaun la cap, că în balada *Mioriţa* niciunul din cei trei ciobănei nu-i român. O lume-ntreagă ştie că şi moldoveanul, şi vrânceanul, şi ungureanul (adică ardeleanul) e român, şi numai P. P. Moldovan nu vede nici un român! Nu vede, fiindcă i se întunecă minţile când aude de români, necum văzul.

În altă parte P. P. Moldovan ironizează că „Ştefan cel Mare în lunga sa domnie de 47 de ani aşa şi n-a aflat că vecina lui de miazăzi s-ar fi numit Ţara Românească" (p. 56). El vrea să spună, astfel, că locuitorii din Muntenia nu şi-ar fi zis niciodată români, din care cauză nici propria-le ţară n-ar fi putut s-o numească Ţara Românească. El vrea să ne facă pe noi să credem că aceştia şi-au zis încontinuu valahi, iar ţării lor – Valahia. Şi aceasta contrar evidenţelor că românii din toate teritoriile româneşti şi-au zis totdeauna români, în pofida faptului că străinii îi numeau *valahi*, *vlahi* sau *volohi*, după cum am arătat mai sus.

Ce e de mirare că românii din Muntenia, chiar pe timpul domniei în Moldova a lui Ştefan cel Mare, au putut să-şi denumească ţara lor şi Ţară Românească? Dacă însuşi Ştefan îşi numea ţara „Moldovlahia", Ţara **Românească** a Moldovei, de ce românii din Muntenia („cealaltă Vlahie") n-ar fi putut să-şi denumească ţara Ţară Românească? Au nu cumva crede demagogul că boierul Neaşcu din Câmpulung ar fi fost primul român din Muntenia care abia la 1521 a inventat această denumire? Să-l ascultăm: „*Ipa(k)* spui domnietale de lucrul lu Mahamet-Beg, cum am auzit de boiari ce sunt megiiaş şi de genere – miu Negre, cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet-Beg, pre io-i va fi voia pren **Ţeara Românească**, iară el să treacă"[32]. Este limpede că această denumire exista în vorbirea românilor cu mult mai înainte. Altceva e că n-au fost depistate documente în scris de limbă română până la acea dată.

Sărmanul voievod al bătrânei Moldove! Dacă e să ne potrivim spuselor nemernicului său urmaş, nu i-au ajuns doar 17 ani ca să afle, dintr-un prim document atestat până acum, scris în limba română, cum se numea pe româneşte „vecina lui de miazăzi"!...

O falsificare crasă a adevărului istoric se conţine în afirmaţiile lui P.P. Moldovan de la p. 59: „...judecând după documentele cancelariilor Valahiei şi a Munteniei din secolul XVII, alte ţări şi popoare străine, inclusiv **moldovenii, nu ştiau că poporul vecin s-ar fi numit români**. De necrezut, dar **nici domnitorii Vala-**

hiei (Munteniei) nu ştiau până în secolul XVII că populaţia dintre Carpaţi şi Dunăre se autonumeşte români. În tot cazul, **în anii 1630-1634**, judecând după documente, **domnitorii Valahiei (Munteniei), inclusiv faimosul Matei Basarab, încă nu ştiau că ţara lor e Românească şi că populaţia ei s-ar fi numit români**". Nici nu ştii ce să crezi despre un ins care scrie asemenea inepţii: să-i răspunzi serios sau să-l compătimeşti ca pe un debil?

Este ştiut că în documentaţia oficială scrisă într-o limbă străină se întrebuinţa şi terminologia familiară străinilor: *Valahia, valahi, limba valahă.*

În limba pe care o vorbeau oamenii de rând, poporul, se întrebuinţau cuvintele uzuale din partea locului: *român, româneşte, limba română, ţară românească*. Ne-o demonstrează documentele – puţinele care s-au păstrat! – şi printre ele vestita scrisoare din 1521 a boierului Neacşu din Câmpulung către Hans Benkner, judele Braşovului. Iar anul 1521 nu e nici secolul al XVII-lea, la care se referă, în delirul său, P.P. Moldovan, şi nici, cu atât mai mult, 1630-1634.

Sunt ultrademagogice şi perfide întrebările retorice şi răspunsurile la ele formulate la p. 73: „...ce importă cum te numeşti: **moldovan**, **ungur** sau **român**? Important e să fii om cumsecade, gospodar priceput care-şi iubeşte pământul şi ştie a-l lucra, îşi cinsteşte neamul şi strămoşii... Ce importă cum îţi numeşti graiul: **moldovenesc** sau **român**? Important este să-l înveţi, să ştii a-l folosi frumos, corect, aşa cum te învaţă părinţii şi oamenii înţelepţi...".

Chiar nu importă? Dacă nu, de ce-i contrapui cu atâta înverşunare şi ură pe moldoveni românilor, de ce nu recunoşti că şi moldovenii basarabeni sunt români, precum muntenii şi ardelenii, bucovinenii şi transnistrenii, oltenii şi maramureşenii, bănăţenii şi dobrogenii etc.? Dacă nu, de ce ai luptat cu atâta zel împotriva adevărului ştiinţific că limba tuturor românilor se numeşte limbă română? De ce ai votat în Parlamentul Republicii Moldova odiosul articol 13 din Constituţie, în care se spune că limba de stat a Republicii Moldova este limba... moldovenească?

Există, în cartea la care ne referim, încă o mie şi una de minciuni şi falsuri pe care i le strecoară cu abilitate de iluzionist redutabilul ipocrit unui cititor neatent. Vom reveni în alte pagini cu dezvăluiri.

Pericolul cel mai mare este că netrebnica lucrare a lui P. P. Moldovan le-a fost înmânată nu numai delegaţilor şi invitaţilor oficiali la Congresul de tristă amintire din 5 februarie 1994 „Casa noastră – Republica Moldova", ci a fost difuzată, cu concursul autorităţilor, şi în bibliotecile din republică, în speţă în cele şcolare. Alături de proaspăta Istorie a Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre, scrisă de autorii de orientare comunist-bolşevică în stilul propagandist sovietic din anii '50-'60 la comanda fostului Minister al Ştiinţei, Învăţământului, Tineretului şi Sportului, ea contribuie la erodarea conştiinţei naţionale a tinerei generaţii de români basarabeni. La fel cum a contribuit, în toiul campaniei electorale din preajma lui 27 februarie 1994, la întunecarea minţii

miilor de alegători, care au votat cu agrocomuniştii, interfrontul şi socialiştii, propulsându-l în parlament chiar pe autorul cărţii cu pricina. Căci, dacă odinioară un nemernic obţinea un loc mai călduţ prin diverse abilităţi pecuniare, gastronomice etc. (comp.: *Cu iaurt, cu gogoşele, / Te făcuşi vornic, mişele!*), astăzi un iluzionist o face prin momeli, falsuri şi demagogie. Puţin actualizată, vechea voroavă despre modul în care se obţinea dregătoria ar suna astfel:

Cu momeli, cu gogoşele,
Deputat ajungi, mişele!

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993.

[1a] M. Caragiu-Marioţeanu menţionează că daco-românii „înşişi îşi zic *români*, termen care îl continuă pe latinescul *romanus*". Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 129.

[2] Miron Costin, *Opere*, Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1958, p. 207.

[3] *Ibidem*.

[4] *Op. cit.*, p. 220.

[5] *Op. cit.*, p. 229.

[6] *Op. cit.*, p. 241.

[7] *Ibidem*.

[8] *Op.cit.*, p. 261.

[9] *Op. cit.*, p. 268-269.

[10] Nicolae Costin, *Scrieri în două volume*, Ediţie îngrijită de Svetlana Korolevschi, vol. I, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 63.

[11] *Op. cit.*, p. 78.

[12] *Op. cit.*, p. 72.

[13] *Op. cit.*, p. 75.

[14] *Op. cit.*, p 78-79.

[15] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Editura Albatros, Bucureşti, 1981, p. 55.

[16] Citat după: Şt. Giosu, Dimitrie Cantemir, *Studiu lingvistic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1973, p. 48.

[17] D. Cantemir, *Hronicul vechimei Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 338.

[18] D. Cantemir, *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*, tomul I, Iaşi, 1835, p. 87.

[19] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, tomul II, Ediţie critică, cu introducere, note şi variante de D. Popovici, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943, p. 334.

[20] *Op. cit.*, p. 334.

[21] Izvoarele istoriei românilor, vol. VII, *Cronica lui Nestor*, Traducere şi comentarii de G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, Tipografia „Bucovina", I.E. Torouţiu, 1935, p. 22.

[22] *Op. cit.*, p. 21.

[23] A se vedea: N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, Bucureşti, 1928, p. 199.

[24] G. Lăzărescu şi N. Stoicescu, *Ţările române şi Italia până la 1600*, Bucureşti, 1962, p. 328.

[25] G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 21 (trimiterea 1).

[26] N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, *Studii şi articole*, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 139.

[27] George Coşbuc, *Prefaţă* la: George Madan, *Suspine (Poesii populare din Basarabia)*, Bucureşti, Editura Librăriei Storek & Müller (f.a.), p. 16-17.

[28] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, 1992, p. 58.

[29] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Traducere după originalul latin de Gh. Guţu, Introducere de Maria Holban, Comentariu istoric de N. Stoicescu, Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediţiei de D. M. Pippidi, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 299.

[30] I. Heliade Rădulescu, *op. cit.*, p. 229.

[31] Ioan Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895, p. 151.

[32] *Limba română. Origini şi dezvoltare*, Studiu, antologie de texte româneşti vechi, explicaţii, glosar şi bibliografie de dr. Maria Cvasnâi Cătănescu, Bucureşti, Humanitas, 1996, p. 133.

UNICUL „ARGUMENT" FORTE

„O carte ticăloasă" – aceasta este concluzia la care ajungi după lectura „opusului" *Moldovenii în istorie* de P.P. Moldovan[1]. Nu ştiu dacă vei mai putea întâlni în istoria ştiinţei şi culturii vreo lucrare scrisă în care să se fi concentrat cele mai josnice trăsături ale unei făpturi degradate moral: viclenia, făţărnicia, minciuna, impertinenţa, sfidarea bunului-simţ, ura, agresivitatea. Cât pe ce să adăugăm „ignoranţa", însă despre o ignoranţa crasă este riscant a vorbi, pentru că anonimul ce se ascunde sub numele lui P. P. Moldovan[2] cunoaşte cât de cât realitatea la care se referă şi o denaturează în mod deliberat, fraudulos. Totuşi de o ignoranţă determinată de lenea de a duce lectura până la capăt ne vom convinge că putem vorbi.

Scopul cărţii lui este acela de a-l convinge pe un cititor neiniţiat că moldovenii constituie un alt popor decât românii şi că ei vorbesc o altă limbă decât aceştia: limba moldovenească. El, însă, nu-şi formulează scopul explicit, camuflându-l cu intenţia de a urmări dacă în istorie s-au întrebuinţat şi de când termenii „Moldova", „moldoveni", „limbă moldovenească". O intenţie simplă, modestă, salutabilă chiar, ar spune un om de bună-credinţă, care nu bănuieşte ce speculaţii se vor face pe parcurs cu aceste atestări ale unor cuvinte foarte fireşti pentru limba noastră. Cu atât mai mult cu cât autorul o face pe modestul (ca să n-o spunem: pe prostul), afirmând: „Nu ştiu în ce măsură am putea vorbi, în cazul limbii moldoveneşti şi al limbii române, despre «limbi literare deosebite». Acestea sunt probleme ce ţin de competenţa lingviştilor" (p. 129). Şi în continuare: „Pe noi, aici, şi pe parcursul lucrării, ne interesează **numai denumirea limbii**, acel aspect istoric, etnic şi sociocultural, care prin nimic, se ştie bine, nu afectează şi nu deformează esenţa pur lingvistică a actului de comunicare şi înţelegere" (tot acolo).

O spune, însă, pentru a capta de la bun început încrederea cititorului, căci ulterior, pe parcursul întregii lucrări, el nu face nimic altceva decât să declare că, dată fiind întrebuinţarea termenilor enunţaţi mai sus, avem de-a face cu două limbi (a căror unitate ar consta doar în caracterul şi fondul lor romanic) diferite şi cu două popoare diferite. Mai mult decât atât, el le contrapune, inoculându-i cititorului în permanenţă anumite doze de agresiune faţă de români, el însuşi jignindu-i de-a dreptul nu o dată.

Ca să-şi realizeze scopul său odios, el încearcă să adoarmă vigilenţa cititorului şi să-i câştige credibilitatea prin referiri la mai toţi oamenii cunoscuţi de literatură, ştiinţă, cultură şi artă de pe meleagurile noastre, de la cronicarii Macarie,

Eftimie şi Azarie, care şi-au scris opera în limba slavonă, până la contemporanii noştri V. Teleucă, V. Mândâcanu, P. Cărare, N. Corlăteanu, I. Eţcu.

Numai numele omului deplin al culturii româneşti M. Eminescu lipseşte cu desăvârşire. Fiindcă pe Eminescu nu-l poţi amputa şi comenta după propria dorinţă (cum o face în cazul celorlalţi). Fiindcă la Eminescu orice frază e un adevăr de netăgăduit şi univoc: „Da, de la Roma venim. Din Dacia Traiană”; „Suntem români şi punctum.”; „A rosti numele **Basarabia** e una cu a protesta contra dominaţiunii ruseşti”; „Însuşi numele BASARABIA ţipă sub condeiele ruseşti. Căci Basarabia nu însemnează decât ţara basarabilor, precum Rusia înseamnă ţara ruşilor, România ţara românilor”. Fiindcă de Eminescu se tem şi ticăloşii.

Din ceilalţi P. P. Moldovan face ce vrea. Pe cei mai români dintre români: M. Kogălniceanu, A. Russo, I. Creangă, V. Alecsandri, C. Negruzzi, B.-P. Hasdeu, Al. Mateevici, M. Sadoveanu etc., pe care până şi regimul comunist îi considera scriitori moldo-români, el îi consideră numai moldoveni, adepţi ai moldovenismului său tribal. Dacă ar fi să-l crezi pe cuvânt, te zdrobeşte cu argumentele lui. Dar oare V. Alecsandri nu şi-a intitulat culegerea sa de creaţii populare, ce includea şi capodopera *Mioriţa*, *Poezii populare **ale românilor***? Deci *Mioriţa*, balada în jurul căreia anonimul face atâta demagogie (p. 13-20), este creaţia cui? „Român Gruie Moldovanul”, cum îl numeşte regele poeziei pe eroul din altă baladă, este sau nu este român, chiar dacă este moldovean? „Hai să dăm mână cu mână, / Cei cu inima română” – cine erau aceşti români, dacă nu moldovenii şi muntenii?

„Cântarea **României**” nu-i mai aparţine moldoveanului „ruginit” Alecu Russo? Moş Ion Roată nu mai este un ţăran **român**, cum scrie negru pe alb Ion Creangă? „Dacia literară” a lui Kogălniceanu nu mai e „un repertoriu general al **literaturii româneşti**, în carele, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său”?

S-a dezis Mateevici de spusele sale „**N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una**, aceeaşi cu cea de peste Prut”? Sau de „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă **facem parte din marele trup al românismului**, aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania”?

Nu mai e Sadoveanu cel care a exclamat supărat când a auzit că „fraţii” lui basarabeni îi „traduseseră” un roman „în limba moldovenească”: „Auzi, mişăii! Sî mă traducî pi mini în limba me!!.”?

Anonimul face o mină de om serios, onest, care ţine la probitatea ştiinţifică, la reputaţia de savant, la deontologia branşei sale. Cheie de biserică, ce mai! Câtă corectitudine, stimă faţă de predecesori şi colegii de breaslă transpar, de exemplu, din următoarele rânduri: „Drept model de argumentare pentru lucrarea, pe care o propunem cititorilor, au servit volumele prestigioşilor istorici români V. Spinei (*Moldova în secolele XI-XIV*, 1982; *Realităţi etnice şi politice în Moldova me-*

ridională în secolele X-XIII, 1985), N. Grigoraş (*Moldova lui Ştefan cel Mare*, 1992), dar, întâi de toate, valoroasele monografii *Romanitatea românilor* (1972) de A. Armbruster, *Român, românesc, România* (1983) de V. Arvinte. Aceste (şi alte) lucrări fundamentale ale savanţilor români cuprind zeci şi chiar sute de pagini de exemple, chemate să sprijine concepţiile, formulate de autori în titlu. Ne-am călăuzit deci de experienţa lui A. Armbruster şi V. Arvinte, aplicând metoda lor de abordare"!

Câtă măguleală, ce de-a temenele, va zice un cititor mai rezervat. Dar nu vă grăbiţi cu aprecierile, căci totul e spoială, e de ochii lumii. Mai bine zis, pentru a arunca praf în ochii cititorului credul.

Pentru că numai modele de argumentare nu i-au servit infatuatului „cercetător" de pe malul Bâcului lucrările colegilor români din dreapta Prutului. Dacă proceda aşa cum ne informează, el era dator cel puţin să citească lucrările pe care ar fi vrut să şi le ia drept model. Şi atunci ar fi observat, bunăoară, că N. Grigoraş vorbeşte despre Ţara **românească** a Moldovei lui Ştefan cel Mare, sintagmă scoasă chiar în titlul altei lucrări a aceluiaşi savant[3]. Iar din „Cuvânt înainte" ar fi aflat cel puţin cine este Ştefan cel Mare în concepţia lui N. Grigoraş, unul din „prestigioşii istorici români" la care se referă: „La 2 iulie 1981 s-au împlinit 477 de ani de când s-a stins din viaţă, în Cetatea Sucevei, **cel mal mare conducător de stat român**, care prin geniul său politic şi militar a făcut cunoscută Moldova întregii Europe, iar prin activitatea-i multilaterală a ilustrat, ca nimeni altul, trecutul **poporului nostru**; vrednicia şi înţelepciunea, vitejia şi munca neobosită, depusă de Ştefan cel Mare, **a creat o epocă în istoria României**, ale cărei realizări au durat veacuri şi l-au făcut să fie iubit şi **înconjurat cu dragoste de întregul popor**"[4]; „2 iulie 1504 este ziua în care a fost coborât în mormântul de la Putna **cel mai viteaz şi mai înţelept român**"[5].

Tot acolo ar fi văzut că marii cronicari moldoveni, la care se referă în opusul său de trei parale, şi-au scris opera **în limba română**: „Despre viaţa, activitatea, cultura şi personalitatea lui Ştefan cel Mare s-au scris încă din timpul vieţii lui cronici în limbile slavonă, polonă, rusă, germană şi latină, iar **în limba română, începând cu Grigore Ureche** şi **continuând cu Miron Costin, Ion Neculce, Nicolae Costin şi Dimitrie Cantemir**, s-au consemnat actele lui de justiţie, administraţie publică şi de apărare a ţării"[6].

V. Spinei, alt reprezentant al „prestigioşilor istorici români", de asemenea i-ar fi deschis ochii celui ce suferă de orbul găinilor asupra naturii statului condus de Ştefan cel Mare chiar în lucrarea la care îşi trimite cititorul, un titlu de capitol fiind formulat astfel: „Etapa hotărâtoare a procesului de constituire a statului **românesc** de sine stătător al Moldovei"[7]. Tot din aceeaşi lucrare, dacă avea răbdarea s-o citească până la capăt, ar fi aflat şi celălalt mare adevăr: că ţara **românească** a Moldovei era populată de **români moldoveni**: „Cel dintâi document se referă la

mulţumirea curţii pentru zădărnicirea opoziţiei **românilor moldoveni**...”[8]. Acelaşi V. Spinei vorbeşte şi de **românii transilvăneni**[9], ceea ce înseamnă că pentru el, ca şi pentru toţi savanţii oneşti, şi moldovenii, şi transilvănenii, şi oltenii, şi ceilalţi români de prin alte locuri tot români sunt.

De la Vasile Arvinte P.P. Moldovan (alias Vasile Stati) ar fi aflat că românii s-au numit dintotdeauna români (prin urmare, denumirea de **moldovean** nu poate fi mai veche decât cea de **român**!), respingând denumirile date de străini: „Este drept, scrie D. Philippide, ca această ţară să se cheme **Rumunia**, de la numele **rumun**; după cum locuitorii cei mai vechi şi mai numeroşi îşi dădeau lor, denumindu-se şi respectând numai acest nume, aruncând ori lepădând pe oricare altul ca străin, insultător, îngâmfat şi deşert”[10].

Dar P. P. Moldovan nu i-a citit pe aceşti „învăţaţi români notorii”[11], nu cunoaşte conţinutul operei acestora, i-a frunzărit şi le-a imitat numai forma lucrărilor. Nici „metoda lor de abordare”[12] nu le-o cunoaşte, altminteri n-ar mai întreba în alt loc al cursului său de minciunologie despre A. Armbruster: „Am fi curioşi să ştim şi noi **ce metodă de «căutare»** a aplicat acest istoric român, autorul faimoasei monografii *Romanitatea românilor* (1972), de n-a observat informaţiile documentare, fixate şi în manualele de istorie pentru licee?”[13].

Observaţi ce-a rămas din tonul lui în aparenţă modest, respectuos, dar, de fapt, mieros, linguşitor, de odinioară, menit să-i ascundă, în faţa cititorului, faţa adevărată, falsitatea, spoiala, umflatul de bou-de-baltă? Ignoranţa mai e şi agresivă pe deasupra. Să te ferească Dumnezeu de hărnicia prostului şi de agresivitatea ignorantului, cum s-ar zice!

Când nu-i convine ceva spus de autorii pe care-i citează în favoarea sa, îi probozeşte cu cele mai urâte cuvinte ce-i vin la gură. Lăsăm cititorului „plăcerea” de a se convinge el însuşi de limbajul de bulevard al zurbagiului, unicul „argument” forte în toată pledoaria sa pentru o limbă şi o naţiune aparte inexistente.

NOTE

[1] A se vedea: Z. Ornea, *O carte ticăloasă* // „România literară”, nr. 21 din 1-7 iunie 1994.

[2] Mihai Bruhis, un bun cunoscător şi analist al situaţiei politice şi sociolingvistice din fosta U.R.S.S. şi din Republica Moldova, este convins că în dosul acestui pseudonim se ascunde Vasile Stati. Vezi: Mihail Bruhis, *Republica Moldova. De la destrămarea imperiului sovietic la restaurarea imperiului rus*. Ediţie îngrijită de Florin Rotaru, Bucureşti, Editura Semne, 1997, p. 249, 293. E vorba de acel moldovean Vasile Stati, instructor la c.c. al p.c.m. care, în ajunul sosirii lui Nicolae Ceauşescu la Chişinău într-o vizită oficială, îl învăţa pe Ivan Ivanovici Bodiul, alt moldovean, prim-secretar al fostului c.c. al p.c.m., care nu vorbea moldoveneşte, limba română!

Unde o va fi învăţat Stati însuşi?

[3] N. Grigoraş, *Dările personale ale populaţiei din* ***ţara românescă a Moldovei*** *şi dările în bani pentru turci de la întemeierea statului şi până la reforma lui Constantin Mavrocordat* (1359-1374), Iaşi, 1980.

[4] N. Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 7.

[5] *Op. cit.*, p. 17.

[6] *Op. cit.*, p. 8-9.

[7] Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 290.

[8] *Op. cit.*, p. 315.

[9] *Op. cit.*, p. 316, 324.

[10] V. Arvinte, *Român, român, România*, Bucureşti, 1983, p. 29.

[11] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Editura Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 10.

[12] *Ibidem*.

[13] *Lucr. cit.*, p. 43.

APĂ A UITĂRII?

De la 1812, de când au răşluit Basarabia, mutând graniţa cu românii de pe Nistru pe Prut, ruşii au recurs la cele mai diabolice mijloace pentru a distruge conştiinţa naţională a românilor din partea stângă a râului neunirii noastre şi pentru a schimba componenţa etnică a populaţiei româneşti de aici: strămutarea (prin diferite momeli, dar şi prin deportări) a populaţiei băştinaşe pe întinsurile de necuprins ale Rusiei, colonizarea ţinutului cu ruşi şi cu reprezentanţi ai altor etnii (bulgari, găgăuzi etc.) prin acordarea unor facilităţi şi privilegii, coruperea boierimii autohtone, a micilor proprietari şi întreprinzători şi în genere a păturilor înstărite sau culte, expulzarea limbii române din administraţie, învăţământ, biserică, timorarea pe diverse căi a oamenilor simpli de la ţară ş.a.m.d. Chiar şi denumirea de BASARABIA, care, iniţial, nu acoperea decât partea de sud a Moldovei (Bugeacul şi ţinuturile Ismail, Chilia, Cetatea Albă), a fost extinsă asupra întregului teritoriu răpit tocmai cu scopul de a-i face pe basarabeni să uite că şi provincia răpită a făcut – iar dacă a făcut, urmează că, în virtutea dreptului istoric, trebuie să facă şi în continuare – parte din Ţara Românească a Moldovei. Iar cuvinte ca „român", „limbă română", „popor român" cu referire la populaţia autohtonă basarabeană şi la limba acesteia au fost, în genere, prohibite, scoase din uz[1]. Cam aşa cum a fost pe timpul sovietelor şi cum procedează „moldoveniştii" noştri antiunionişti din zilele noastre.

Românii basarabeni din Basarabia, la fel ca şi românii basarabeni nevoiţi, de la 1812 încoace, să se retragă în România, precum şi toţi românii din Ţară care s-au interesat cât de cât de istoria neamului lor, ştiu prea bine de acest tertip al ruşilor. Însă numai tertipul e colonial (adică extinderea denumirii „Basarabia" asupra întregului teritoriu răpit), tipic rusesc, nu şi denumirea însăşi de „Basarabia" (pământ al BASARABILOR, deci pământ românesc!), cum vrea să ne sugereze hoţeşte P. P. Moldovan[2]. Ca urmare a nedreptăţii strigătoare la ceruri ce ni s-a făcut la 1812, Basarabia a devenit un nume sfânt nu numai pentru basarabeni, ci şi pentru toţi moldovenii, şi nu numai pentru moldoveni, dar şi pentru munteni, şi pentru ardeleni, şi pentru orice român din orice colţ al lumii. Basarabia a devenit un nume-simbol pentru toţi românii, iar pentru basarabeni înainte de toate. Basarabia e fiica răpită de la sânul patriei-mame, e o rană mereu sângerândă, o conştiinţă mereu trează, este dorul nestins al românului din Ţară de fratele său înstrăinat cu forţa şi acelaşi dor îndurerat al românului basarabean de patria-mamă.

Să-i creadă, stimate cititorule, MOLDOVAN-ul nostru „luminat”, care se ascunde sub pseudonim, atât de neştiutori pe un M. Kogălniceanu, I. C. Brătianu, M. Eminescu, N. Iorga, Z. Ralli-Arbore, D. Matcovschi şi pe atâţia alţi înaintaşi şi contemporani care au vorbit cu sfântă durere despre „Basarabia noastră”, despre „trecuta prin foc şi prin sabie”, mult pătimita provincie românească?

Nu-l crede pe mişel, iubite şi onest cititor, căci vrea să te înşele ca pe un neştiutor şi un nepriceput, momindu-te cu falsuri ambalate într-un material protector aparent durabil. Vrea să-ţi infiltreze ideea cum că n-am fi îndreptăţiţi să ne numim basarabeni, aceasta fiind o denumire „imperială”, „colonială”, dată de ruşi. Dar tot acum vrea să te facă să crezi că n-am fi nici români, pentru că aceştia ar fi cu totul alţii decât noi, ei ar constitui o altă naţiune, un alt popor. Iar noi nu am fi decât numai şi numai moldoveni, urmaşi ai moldoveanului Ştefan cel Mare, care n-ar fi fost român ca şi Mircea cel Bătrân, care n-ar fi vorbit româneşte ca şi domnitorii Munteniei. Cu alte cuvinte, că nu ai nimic cu românii şi cu România, că faci parte dintr-un popor care este numai moldovenesc, altul decât cel românesc, că ai o ţară a ta proprie cu un nume al ei propriu, care nu are nimic comun cu România, ţară care vorbeşte altă limbă decât România – moldoveneasca, cu un popor cu o structură psihică şi o conştiinţă de sine diferită de cea a românului etc. El se face a uita că denumirea de „Moldova” cu referire la ceea ce astăzi se numeşte „Republica Moldova” este inexactă, pentru că mai există şi o Moldovă românească, ba mai există şi un nord al Moldovei aflat sub stăpânire ucraineană, ca şi un sud al Basarabiei cu o ieşire la Mare care tot ucrainean s-a pomenit a fi, în virtutea unor împrejurări vitrege ale istoriei. Dar el te pune să înveţi „istoria Republicii Moldova” (din care azi nu mai face parte nici toată fosta Republică Autonomă Moldovenească), te forţează (prin Constituţie chiar!) să vorbeşti „moldoveneşte”, să-ţi spui numai „moldovean”, să-ţi negi obârşia şi fraţii. El nici pe fratele său din Moldova din partea dreaptă a Prutului aproape că nu mai vrea să-l considere moldovean, pentru că acela, chipurile, ar fi fost asimilat, de la 1859 încoace, de români, s-ar fi dizolvat în masa românilor, s-ar fi transformat în român pursânge. El vrea să-ţi surpe simpla şi fireasca dumitale înţelegere că românul nu-i altcineva decât acelaşi basarabean, acelaşi moldovean, acelaşi muntean, acelaşi oltean, vrea să te abată de la intuiţia sau convingerea dumitale că toţi suntem români, indiferent cum ne mai numim înde noi sau unii pe alţii, în funcţie de provincia în care ne-am născut sau în care locuim, indiferent de faptul că locuim în state diferite şi, deşi români, avem o cetăţenie diferită (de naţionalitate română toţi, dar unii suntem cetăţeni ai României, alţii – ai actualei Republici Moldova, alţii – ai Ucrainei, alţii – ai fostei Iugoslavii ş.a.m.d.). O face cu bună ştiinţă renegatul, pentru că ştie că oricine dintre noi se poate întreba la un moment dat: de ce, fiind fraţi de sânge, având o istorie comună, o cultură comună, un grai comun, facem parte din state diferite, ne separăm prin sârmă ghimpată? De ce azi, când toată lumea din

jur tinde spre o Europă comună, noi, românii de pe un mal de Prut, să nu ne unim cel puţin cu fraţii noştri de pe celălalt mal, după cum ne sugerează mersul firesc al istoriei, aşa cum au procedat acum 80 de ani înaintaşii noştri, realizând o România Mare, sau aşa cum au procedat predecesorii noştri din cele două principate dunărene, Moldova şi Muntenia, acum aproape 140 de ani?

În intenţiile lui prost voalate acest înverşunat antiunionist şi românofob ar accepta o unire numai cu moldovenii din dreapta Prutului, deromânizându-i şi „moldovenizându-i" mai întâi, pentru a crea o... Moldovă Mare. „Nu vrem să fim nici gubernie a cuiva, dar nici provincie a altcuiva!" – acesta e sloganul la modă al celor care s-au văzut la putere şi care i-au simţit gustul, al celor care sunt conştienţi de nivelul lor redus de cultură şi timoraţi de gândul că acest nivel le-ar crea un handicap faţă de românul din Ţară, care, chiar dacă nu e mai deştept, cel puţin se exprimă dezinvolt, dat fiind că a învăţat, a gândit şi s-a exprimat toată viaţa în limba sa.

Omul de rând, basarabeanul de la coarnele plugului, nu se teme de handicap, căci el ştie să sape, să semene, să prăşească, să cosească etc. la fel de bine ca şi ţăranul român din dreapta Prutului. El nu s-a temut niciodată de unirea pe care a dorit-o întotdeauna, nu se teme nici acum. În sufletul lui el a jinduit-o oricând. El s-a temut să declare făţiş acest lucru în timpul ţarismului, dar şi în timpul dominaţiei comuniştilor, căci îl aşteptau cnutul şi deportările. După cum se teme şi acum de eventualele consecinţe ale reinstaurării acestora la putere.

Toată istoria noastră scrisă de la răpirea Basarabiei încoace este o mărturie elocventă a luptei ce se dă în sufletul basarabeanului între tendinţa (firească) de supravieţuire şi dorul (la fel de firesc) de reunire cu fraţii de care a fost înstrăinat cu brutalitate. O mărturie a conştiinţei mereu treze a basarabeanului din stânga Prutului că el a fost despărţit pe nedrept de fratele său din dreapta fluviului nefericirii noastre.

Cuvintele din titlul notelor de faţă ne-au fost sugerate de cântecul basarabean „Prutul", al cărui refren „Prutule, apă-a uitării" sună ca un dangăt de clopot pentru memoria basarabeanului, pe care ocupantul străin a vrut pe parcursul timpurilor – şi slavă Domnului că n-a reuşit! – să i-o şteargă cu buretele. Considerăm că n-ar fi lipsit de interes a reproduce cântecul menţionat în întregime:

„De când Prutul l-am trecut / Şi din apă i-am băut / Parcă sunt din cer căzut. / Parcă n-am avut tătucă, / Parcă n-am avut mămucă, / Parcă n-am avut surori / Nici grădiniţă cu flori, / Parcă n-am avut nici fraţi, / Parcă n-am avut cumnaţi, / Parcă n-am avut nici vere / Şi-alte multe nemurele. / Prutule, apă-a uitării, / Cum m-ai dat înstrăinării, / Prutule, apă pribeagă, / Mi-a părut c-o fi o şagă, / M-am crezut o păsărea, / C-oi zbura oricând oi vrea / Şi m-oi duce-n ţara mea / Să-mi răcoresc inima. / Prutule, apă-a uitării, / Cum m-ai dat înstrăinării!.. / Apă rece călătoare / Şi-napoi ne-ntorcătoare, / Multe vezi tu pe sub soare / În drumu-ţi cu-ndelunga-

re. / Ştii ceva de la tătucă? / Ştii ceva de la mămucă? / Te rog, Prutule, să-mi spui, / Nu te-oi spune nimănui. / Prutule, apă-a uitării, / Nu mă da înstrăinării, / Că te-oi blestema cu jale / De-or seca apele tale / Şi-or rămânea pietricele / De-oi trece la nemurele / Ca să mă mângâi cu ele / De necazurile grele / Ce m-au strâns ca în curele, / De drumul pustiului / Şi de cnutul rusului"*.

Cântecul acesta a fost publicat acum 83 de ani – în nr. 2 (p. 1) din 27 martie 1915 (şi republicat în nr. 25 din 6 octombrie 1915, p. 1) al ziarului „Basarabia", săptămânal înfiinţat de basarabenii refugiaţi în România şi editat iniţial la Craiova (până la nr. 14 din 22 iunie 1915), ulterior – la Bucureşti (până la nr. 22 din 14 septembrie 1915) şi, în cele din urmă, la Iaşi (până la nr. 46 din 2 martie 1916)[3] de un comitet[4] sub direcţia proprietarului Gheorghe Demetrescu-Chica[5]. Invocaţia „Prutule, apă-a uitării, / Nu mă da înstrăinării", urmată de „avertizarea" „Că te-oi blestema cu jale / De-or seca apele tale / Şi-or rămânea pietricele / De-oi trece la nemurele", este o confirmare a faptului că basarabeanul n-a acceptat niciodată, în nicio condiţie, să fie înstrăinat de fratele său român de peste „apa pribeagă", o confirmare a conştiinţei lui mereu vii că este de acelaşi sânge cu românul din ţară. Ocupantul străin şi renegaţii şi înstrăinaţii de neam au vrut să facă din râul frăţiei noastre un râu al neunirii, al despărţirii noastre, o apă a uitării. Românii adevăraţi, atât cei din ţară, cât şi cei smulşi din matca ţării cu tot cu pământul strămoşilor, au trăit, de la 1812 şi până la 1918 şi de la finele celei de-a doua conflagraţii mondiale până în zilele noastre, cu speranţa că forţa argumentului va fi în stare să răstoarne argumentul forţei şi că idealul unităţii naţionale va triumfa. Marea Unire de la 1918 nu este în exclusivitate efectul unui fericit concurs de împrejurări, cum încearcă să absolutizeze unii; ea este încununarea aspiraţiei de veacuri a românilor, urmarea firească a stării de veghe a conştiinţei acestora, opera muncii titanice depuse de luminătorii poporului pentru perpetuarea ei.

Un rol deosebit în menţinerea stării de veghe a conştiinţei românilor din ţară şi din Basarabia şi în orientarea opiniei publice spre concentrarea eforturilor întru realizarea visului de veacuri îi revine, în preajma marelui eveniment din martie 1918, şi săptămânalului „Basarabia", din care am reprodus integral cântecul de mai sus. În cele ce urmează intenţionăm să relevăm câteva note specifice activităţii publicaţiei în perioada martie 1915 – martie 1916, activitate care, alături de altele, similare, au constituit, exprimându-ne la figurat, preludiul Marii Uniri de la 27 martie 1918.

Chiar din primul număr, în editorialul intitulat *Ce vom face şi ce nu vom face*, publicaţia în cauză îşi anunţa obiectivul său principal: „Vom lupta din răsputeri – fără a ţine seama de piedici, oricât de mari ar fi ele –, *spre a lumina opinia*

---

* Aici şi în continuare citatele le-am conformat normelor ortografice şi de punctuaţie actuale.

publică de la noi asupra adevăratelor interese ale neamului (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *N.M.*). Astăzi, când o mare deosebire de vederi agită societatea noastră, un ziar care urmăreşte *luminarea opiniei publice asupra intereselor românismului* nu poate să fie decât binevenit" (nr. 1, 18 martie 1915, p. 1). Fiind un ziar al românilor basarabeni, unul din interesele primordiale ale românismului era, fireşte, lupta pentru readucerea Basarabiei răpite la sânul patriei-mame: „De nu vom face totul pentru a salva acum pe fraţii noştri de peste Prut, vom pierde Basarabia pentru totdeauna, iar posteritatea va avea dreptul să ne blesteme", scria directorul ziarului în acelaşi număr.

Pe ce se întemeia teama aceasta de a pierde Basarabia pentru totdeauna? Pe consecinţele iminente ale politicii satanice ţariste de rusificare totală, pe toate căile posibile, a românilor basarabeni, de înăbuşire a oricărui sentiment viu de apartenenţă la românism, pe consecinţele politicii de mancurtizare nu numai a reprezentanţilor păturilor înstărite, ci şi a omului de rând, în sângele şi fibrele ţesutului căruia palpita numai gândire şi simţire românească.

Acelaşi Demetrescu-Chica semnează în nr. 1 articolul *Două milioane de moldoveni asupriţi imploră ajutorul fraţilor liberi*, în care, pretextând sosirea la redacţie a unei scrisori de la un fruntaş român din Basarabia, relatează despre suferinţele prin care trece poporul român din Basarabia. „...Cruzii noştri stăpânitori nu cruţă nimic pentru a face să ne uităm originea", dă alarma autorul nenominalizat sau improvizat al răvaşului. Tot el confirmă cu disperare că populaţia românească de la oraşe aproape că şi-a uitat obârşia: „Sunt ani de zile de când populaţia de la oraşe şi-a uitat aproape originea, aşa că singura nădejde a celor ce-şi iubesc neamul era numai în acei cărora le-am datorat totdeauna existenţa noastră ca neam: ţăranii". Opinca ţine hrinca şi ţăranul neamul, cum s-ar zice. Dar, adaugă îngrijorat autorul, „cu toată tenacitatea ţăranului român, cu toată dragostea pe care o are el pentru limba şi obiceiurile ce a moştenit, *nu e departe timpul când pe frumoasele plaiuri ale Basarabiei nu se va pomeni de români!*". „*Limba românească se vorbeşte din ce în ce mai puţin în Basarabia*, obiceiurile noastre se duc", constată cu durere corespondentul, căci „*Muscalul apasă greu pe grumazul românului* şi nu va avea odihnă decât când victima îşi va da sfârşitul". Românismul din Basarabia e în pericol de moarte, ţine să sublinieze autorul: „Opera de deznaţionalizare a ruşilor e pe punctul de a reuşi, în curând în ţinuturile dintre Prut şi Nistru *nu se va mai auzi o vorbă românească*". Nu se va mai auzi, pentru că nu li se mai îngăduie să o folosească în viaţa publică. În articolul *Ce vrea „Acţiunea Naţională"* din nr. 2 al ziarului (27 martie 1915, p. 1, semnat: Xer) sunt dezvăluite cunoscutele procedee şi efectele politicii coloniale muscăleşti: „*Peste Prut două milioane de români*, înecaţi în 170 de milioane de muscali, *nu au o singura şcoală românească, nu au nicio cărticică* cât de mică, ba nici chiar *în biserică nu li se îngăduie să audă limba*

lor". Acelaşi laitmotiv şi aceeaşi alarmă la conştiinţa adormită a politicienilor din regat constituie esenţa editorialului *În preajma hotărârii* din nr. 3 (5 aprilie 1915, p. 1), semnat: N. Cristian. Vom cita un fragment: „A trecut abia o sută de ani de când ne-a fost răpită Basarabia şi în acest interval *opera de deznaţionalizare* întreprinsă de ruşi *e înspăimântătoare*.

Basarabenii au fost despuiaţi de pământul lor şi exilaţi în ţinuturi depărtate. Satele româneşti au fost apoi colonizate cu lipoveni şi tătari. Moldovenilor rămaşi li s-a interzis grăirea în limba strămoşească, cărţile româneşti din biserici şi şcoli au fost înlocuite cu cele ruseşti. Privilegii nenumărate au rusificat complet clasele bogate, iar ţăranii moldoveni, puţinii care îşi mai aduc aminte şi îndrăznesc a rosti cuvinte moldoveneşti, sunt întinşi şi bătuţi cu cnutul sau întemniţaţi. Nu trebuie să mai treacă mult pentru ca Basarabia să fie complet rusificată"[5]. În Basarabia, se menţionează în alt articol (*Pulvis et umbra*, nr. 35 din 15 decembrie 1915, p. 2, semnat: C.D.P.), „*sunt două milioane de români care se ofilesc şi pier*, sub dominaţia unui imperiu care se menţine prin cnut, prin spânzurători şi prin ameninţările deportărilor în Siberia. Aceşti fraţi trăiesc în întuneric şi teroare. Glasurile lor sunt înăbuşite. Trebuie să lucrăm cu trupul şi sufletul nostru pentru ca plânsul acestor nenorociţi să nu fie zadarnic".

În articolul *Să salvăm Basarabia* din nr. 10 (26 mai 1915, p. 1) directorul ziarului, comentând relatările unui bucovinean evadat dintr-un lagăr din Siberia („Acum douăzeci şi cinci de ani şapte sate din nordul Basarabiei fură ridicate de stăpânirea rusească şi duse în Siberia. Li se dase pământuri acolo, li se dase unelte şi li se interzisese cu desăvârşire de a mai părăsi vreodată acele locuri. Erau legaţi de pământul Siberiei pentru totdeauna"), scrie: „Iată cum au procedat ruşii cu populaţia românească din nenorocita Basarabie pentru *a o rusifica cu desăvârşire. Au ridicat zeci de sate şi le-au trimis în fundurile cele mai întunecoase ale Rusiei*, iar în locul lor au adus colonişti ruşi, din toate părţile Rusiei, şi le-au fixat aci. Coloniştii au fost ajutaţi de stat şi-şi întemeiau gospodării, au fost scutiţi ani întregi de biruri, li s-au făcut toate înlesnirile, aşa au progresat şi s-au înmulţit, iar *astăzi în multe locuri, pe frumoasele plaiuri ale Basarabiei, nu se mai aude un cuvânt românesc*. Ţinuturile acelea sunt de acum ruseşti şi ruseşti vor rămânea pentru totdeauna; dacă nu vom face totul de a dezrobi acum nenorocita Basarabie, va trebui să renunţăm definitiv la ea". Norocul basarabenilor că nu s-a renunţat atunci şi s-a înfăptuit, la numai trei ani după eforturile „basarabeniştilor" de la „Basarabia", Marea Unire din 1918.

În nr. 17 din 6 august 1915 este dezvăluit tertipul la care recurgeau agenţii ţarismului pentru a distrage atenţia opiniei publice de la starea disperată în care se aflau românii basarabeni ameninţaţi cu deznaţionalizarea completă şi anume: prin perorarea continuă despre starea mult mai dezastruoasă în care s-ar afla românii din Ardeal de sub dominaţia habsburgică. Adept al coaliţiei austro-germane, pro-

motor consecvent al ideii că România ar trebui să intre în război de partea puterilor centrale ale Germaniei şi Austro-Ungariei, contra Cvadruplei (Rusia, Anglia, Franţa, Italia), pentru a-şi redobândi Basarabia, directorul săptămânalului, dar şi întreg colectivul redacţiei, era tentat dacă nu să contrapună categoric interesele ardelenilor celor ale basarabenilor mult mai năpăstuiţi, cel puţin să ceară pentru un timp amânarea realizării primelor în favoarea ultimelor pe motiv că şi condiţiile în care îşi duceau existenţa transilvănenii erau mai suportabile la ora aceea, că şi conştiinţa naţională a celor de peste munţi era mult mai dezvoltată şi mai trează decât a acelora de peste Prut. Astfel, deja în primul număr, în articolul *Dragoste rusească* (nr. 1 din 18 martie 1915, p. 1), proprietarul săptămânalului, nu fără asentimentul colaboratorilor săi, credem, încerca să-şi convingă cititorii că „o amânare a eliberării Ardealului nu primejduieşte deloc existenţa naţională a fraţilor noştri de peste munţi, pe câtă vreme părăsirea din partea noastră a nenorociţilor basarabeni va avea de rezultat sigur şi într-un foarte scurt timp *deznaţionalizarea completă a lor*. În Ardeal conştiinţa naţională e foarte dezvoltată, aşa că orice încercare s-ar face pentru deznaţionalizarea românilor nu poate avea succes. Din nenorocire, nu se poate spune acelaşi lucru şi despre Basarabia".

În articolul citat mai sus N. Cristian menţiona că „între cei de peste munţi şi cei de peste Prut acei care au mai grabnic nevoie de mântuire sunt aceştia (adică basarabenii – *N.M.*).

Ardelenii, în împrejurări atât de fericite, au putut să-şi păstreze limba şi cultura. Ba din prisosul bogat şi neştirbit al culturii româneşti din Ardeal am primit şi noi de aici dascăli şi cântăreţi. Ardelenii, care de-atâtea veacuri n-au pierit, nu vor pieri nici de acum încolo.

Cât de dureroasă e, în schimb, situaţia de peste Prut!...".

Sigur că numai despre împrejurări fericite nu poate fi vorba sub ocupaţie, fie ea şi austro-ungară! Se poate vorbi în cel mai bun caz despre anumite condiţii mai mult sau mai puţin suportabile în raport cu altele, aşa cum e, în cazul nostru, atunci când comparăm situaţia basarabenilor cu cea a transilvănenilor. Se poate face, adică, doar o paralelă între greutatea unui jug al ocupaţiei străine şi greutatea jugului unei alte ocupaţii, şi numai atât. Exact în modul acesta procedează autorul articolului *Să salvăm pe moldovenii din Basarabia noastră* (semnat: De la Slatina), publicat în nr. 17 din 6 august 1915, p. 2: „Dacă am face o paralelă între situaţia românilor din monarhia habsburgică şi basarabeni, am vedea că cei dintâi stau mult mai bine din toate punctele de vedere.

E lucru ştiut de toată lumea că din punct de vedere economic românii din Austro-Ungaria pot fi invidiaţi de cei din Basarabia. Credem că nu mai e nevoie să argumentăm în privinţa aceasta.

Din punct de vedere naţional transilvănenii stau mult mai bine ca basarabenii, care sunt ameninţaţi ca în scurt timp să-şi uite cu totul originea. *Deportarea*

în Siberia şi cnutul au făcut pe nenorociţii basarabeni să renunţe la lupta lor pentru păstrarea limbii şi obiceiurilor strămoşeşti. De aceea Basarabia e pe un sfert rusificată şi, dacă nu vom face acum totul pentru a salva pe nenorociţii noştri fraţi de peste Prut, în scurt timp nu se va mai pomeni de numele de român în Basarabia".

Într-o convorbire (nu este exclus să fie improvizată – *N.M.*) cu un redactor al ziarului un student basarabean constată un adevăr şi întreabă la un moment dat: „Pe când în provinciile româneşti din Austro-Ungaria conştiinţa naţională e foarte dezvoltată, pe când situaţia materială şi morală a românilor din aceste provincii e mai mult ca satisfăcătoare, în Basarabia lucrurile stau, din nefericire, cu totul altfel. Aici din cauza operei sălbatice de deznaţionalizare şi prigonire a moscoviţilor *elementul românesc e ameninţat cu pieirea*.

În astfel de împrejurări nu e în interesul vital al românismului să se proceadă mai întâi la dezrobirea basarabenilor, care sunt ameninţaţi cu desfiinţarea, şi să se amâne chestia transilvănenilor, care îşi menţin caracteristica lor naţională bine distinctă?" (art. *Basarabia va fi a noastră*, nesemnat, nr. 21 din 7 septembrie 1915, p. 1).

În această contrapunere de situaţii diferite a românilor de sub ocupaţii diferite s-a manifestat adesea, trebuie să constatăm cu regret, exces de zel. Astfel, un basarabean (imaginar?) dintr-un articol din paginile „Basarabiei" aproape că îi reproşează unui ardelean, însetat, ca şi primul, de libertate şi dornic, ca şi primul, de a veni cât mai repede în braţele patriei-mame: „Voi aveţi de toate acolo, sunteţi deputaţi, ofiţeri, generali, primari, notari, profesori, popi, episcopi, sunteţi de toată mâna, aveţi şcoli, licee şi universităţi, pe când noi n-avem nimic, *avem Siberia şi simţim usturătura cnutului rusesc*" (nr. 22 din 14 septembrie 1915, p. 1, articolul *Trecutul ne este martor al sfintelor noastre drepturi asupra Basarabiei*, semnat de Gh. Demetrescu-Chica). Unica scuză ar fi că-i reproşează unui intelectual ardelean care s-a mutat cu traiul în România. Însă nici aceasta nu-l îndreptăţeşte pe un român din Ţară sau pe vreun basarabean pripăşit şi el în binecunoscutele împrejurări prin Ţară să-i reproşeze bietului ardelean, trecut cu traiul la fraţii săi liberi, precum că ar fi „dezertor", „renegat", cum o face în focul polemicii în pledoaria sa pentru cauza Basarabiei chiar bunul român şi sufletist care e directorul ziarului „Basarabia": „Voi sunteţi adevăraţi renegaţi, care aţi lăsat acasă tată, mamă, fraţi, surioare în voia soartei şi aţi dezertat de la sfânta datorie a voastră" (nr. 45 din 17 februarie 1916, p. 1, articolul *Basarabia înainte de toate*).

În acest exces de zel s-a ajuns la formularea unor gânduri de-a dreptul periculoase (în acele, dar şi în orice alte timpuri) pentru cauza unităţii naţionale a românilor şi pentru integritatea teritoriului populat de români: „De când principatele române au o existenţă proprie, Transilvania n-a făcut niciodată parte integrantă din principate. Basarabia, dimpotrivă. A fost secole întregi condusă de domnii

moldoveni şi a stat sub sceptrul Moldovei" (tot acolo, acelaşi articol). Chiar dacă, formal, n-a făcut parte, aceasta nu înseamnă că Transilvania şi transilvănenii nu ar fi avut dreptul de a aspira să se unească, la fel ca şi alte provincii, cu Ţara, cu fraţii de acelaşi sânge, de aceeaşi credinţă şi limbă. Nici vorbă că situaţia basarabenilor era mult mai jalnică, indiscutabil că ei resimţeau şi fiziceşte greutatea jugului şi arsura cnutului ocupantului, însă nici dorinţa seculară de unire cu ţara a ardelenilor nu era de neglijat. Este ca şi cum astăzi un aromân din Macedonia, din Albania sau din Grecia sau un aşa-zis vlah din Bulgaria sau din Serbia i-ar reproşa românului din Bucovina de Nord şi din Herţa că acesta din urmă are şcoli în limba maternă, primari, popi etc., iar primul nu le mai are. Trebuie să le aibă şi unul, şi altul! Trebuie să-şi realizeze idealurile şi libertăţile cetăţeneşti şi unul, şi altul, vom adăuga noi. Şi dacă intenţiile şi explicaţiile celor de la „Basarabia" puteau fi ascultate şi, într-un fel, înţelese, ele nu puteau fi însă nicidecum acceptate pe de-a-ntregul, chiar de pe poziţiile basarabeanului obidit de-atunci, necum de pe cele ale guvernanţilor şi ale comentatorilor politici ai zilei.

Ca argument de forţă pentru necesitatea de a întreprinde acţiuni energice – până la renunţarea la neutralitate şi la intrarea în război de partea Germaniei – în vederea redobândirii străvechiului pământ românesc erau invocate drepturile istorice ale României asupra Basarabiei: dreptul la pământul românesc, dreptul la neamul românesc de aici, dreptul la limba românească, dreptul la sufletul românesc al provinciei ocupate de ruşi. Unul din articolele semnate de directorul ziarului chiar aşa şi se numea: „Drepturile istorice şi etnice asupra Basarabiei" (publicat în nr. 20 din 31 august 1915, p. 1, republicat în nr. 27 din 20 octombrie 1915). Autorul consemnează un fapt bine cunoscut de specialiştii în domeniul istoriei şi anume: că Basarabia fusese sub stăpânirea lui Mircea cel Bătrân, care chiar şi se intitula, în baza întinderilor teritoriale ale ţării sale, „Mare Voievod şi Domn singur stăpânitor a toată ţara Ungro-Vlahiei şi al părţilor transalpine încă şi al părţilor tătăreşti din Basarabia şi al amânduror malurilor Dunării până la Marea cea mare şi al cetăţii Durostorului (Silistra)". După Mircea cel Bătrân Basarabia fu stăpânită de urmaşii săi, până ce la 1457, sub Ştefan cel Mare, se alipi definitiv Moldovei. Acelaşi autor invocă data de 11 iunie 1878, când, la Congresul de la Berlin, pledând pentru cauza dreaptă a României – revendicarea Basarabiei răpite de ruşi – marele istoric şi om de stat Mihail Kogălniceanu împărţi tuturor plenipotenţiarilor o fotografie mare după un document al lui Mircea cel Bătrân, în care erau stabilite graniţele ţării româneşti care se întindeau până la Marea Neagră, cuprinzând întreaga ţărişoară dintre Prut şi Nistru, teritoriile care purtau numele de „Basarabia".

Analizând componenţa etnică a opt judeţe din Basarabia, autorul articolului conchide că şi acest argument este definitoriu: populaţia românească locală constituie peste 75 la sută. Cu toate acestea, „în Basarabia de astăzi, atenţionează autorul opinia publică, nu există nicio şcoală primară sau secundară în care să se

permită să se înveţe limba românească; asemenea şi în Sf. Biserică nu se oficiază sfânta liturghie în limba maternă”.

Toate aceste nelegiuiri li se făceau numai românilor, vom adăuga noi, în timp ce diferitor minorităţi – greci, evrei ş.a. – li se permitea să-şi înveţe odraslele în limbile lor materne[7]. Aceleaşi drepturi istorice şi etnice ale României asupra pământurilor româneşti ale Basarabilor şi ale voievozilor moldoveni sunt scoase în vileag şi în editorialul *Trecutul ne este martor al sfintelor noastre drepturi asupra Basarabiei*, semnat de inimosul director şi publicat în nr. 22 din 14 septembrie 1915. „E bine, spune autorul articolului, ca tot românul să ştie că este un drept şi sfânt al nostru patrimoniu, căci înţelege orice minte cinstită, dreaptă, patriotică şi adevărat românească că dreptul, sfântul drept îl avem asupra Basarabiei şi Basarabia ni se cuvine mai întâi şi mai înainte de toate” (p. 1).

Nr. 19 din 24 august 1915 al ziarului reia un articol al ziaristului şi scriitorului Dimitrie Karnabatt (1877-1949) despre ilustrul scriitor şi savant român originar din Basarabia B.-P. Hasdeu, articol scris la 1912, pe când cotropitorii împreună cu renegaţii neamului românesc din Basarabia consemnau împlinirea a 100 de ani de la înstrăinarea provinciei de matca străbună. Evenimentul îi prilejuieşte o vibrantă pledoarie pentru salvgardarea sufletului românesc al Basarabiei: „Când o fâşie din ţara românească, încălcată de o naţie străină, în ciuda prigonirii şi asupririlor, păstrează atâtea legături etnice şi sufleteşti cu patria-mumă, când dă o contribuţie atât de însemnată la cultura ţării din care a fost smulsă, zadarnic acea fâşie e declarată cucerită şi anexată ţării cotropitoare.

Pravoslavnicii şi renegaţii pot sărbători anexarea Basarabiei, pe hartă ea poate aparţine Rusiei.

Basarabia a rămas însă a României, căci acelaşi sânge curat şi năvalnic continuă să curgă în vinele ei ca şi în trupul patriei-mume, acelaşi grai vibrează pe buzele populaţiei de pe ambele maluri ale Prutului.

Basarabia e a noastră, căci sufletul ei e al ţării noastre” (articolul *Sufletul Basarabiei*, p. 1).

După cum vedem, nici Ţara n-a uitat de-a lungul anilor de pământul rupt din trupul ei, după cum nici basarabenii, cu toate tentativele de mancurtizare în masă a lor, n-au uitat de matca străbună din care au fost smulşi în mod violent.

Pentru redactorii publicaţiei, care folosesc la tot pasul cuvinte ca „români”, „români din Basarabia”, „limba română”, dar şi vocabule şi îmbinări ca „basarabeni”, „moldoveni”, chiar şi „norodul moldovenesc al Basarabiei”, „cuvinte moldoveneşti”, „armoniosul nostru grai”, „frumosul dialect moldovenesc”, nu se pune şi nici nu se poate pune problema unei opoziţii nete între aceste noţiuni („român” – „moldovenesc”), dat fiind că pentru ei tot ceea ce ţine de Basarabia este eminamente românesc: limbă, popor, pământ, sânge, datini, istorie, credinţă... Ne vedem obligaţi să facem această remarcă în eventualitatea că s-ar putea să se mai

găsească – în ziua de astăzi în Danemărcuţa noastră şi imposibilul este posibil!– vreun troglodit de teapa lui P. P. Moldovan, care, din caverna sa de la sfârşit de mileniu doi, ar încerca să strige cât îl ţin bojocii că cei de la ziarul „Basarabia" ar fi adepţii unei limbi aparte şi ai unui popor aparte ale Basarabiei, deosebite de limba şi de poporul român din Ţară. Cum au mai făcut-o alţi „moldovenişti" troglodiţi cu alte ocazii!...

Avem sfântul drept istoric la pământul nostru, la o parte inalienabilă din poporul român, la limba noastră strămoşească, pe care ocupantul ne-a smuls-o din gură, la datinile noastre, la portul nostru tradiţional, avem dreptul istoric la existenţă, la libertate – acesta e patosul numeroaselor articole (unele reluate pe parcurs) publicate de-a lungul unui an (martie 1915 – martie 1916) în săptămânalul românilor de peste Prut „Basarabia", articole în care se promova energic ideea revendicării Basarabiei, a redobândirii ei cu orice preţ. Apelul venea nu numai din partea comitetului de redacţie; apeluri cu un asemenea conţinut veneau de la basarabenii din ţară, dar şi de la cei din gubernia rusească, nu numai de la persoane aparte, ci şi de la diverse ligi, asociaţii. La câteva dintre intervenţiile unor persoane din afara ţării am făcut deja trimitere în comentariile de mai sus.

Să mai menţionăm şi altele.

În nr. 19 din 24 august 1915, p. 1, sub genericul „Basarabenii imploră ajutor", mai mulţi basarabeni în frunte cu Titu Socolescu adresează tineretului universitar „din cele două metropole ale românismului (se au în vedere Iaşii şi Bucureştiul – *N.M.*), la «tot românul mic şi mare de pretutindeni», un *Apel* să le sară în ajutor, să-i salveze de urgia străinului, astfel ca anul 1915 să fie cel din urmă an al suferinţelor lor. „Ţara noastră, patria noastră, toţi fraţii noştri au imperioasa datorie să o facă acuma... acuma ori niciodată!", conchide *Apelul* (republicat şi în nr. 23 din 21 septembrie 1915, de astă dată cu remarca „mai mulţi basarabeni în frunte cu Titu Constantin", p. 1).

Mai multe materiale (*Constantin Stere*, nr. 33 din 1 decembrie 1915, p. 1, semnat: Dr. A. Stancov; *Glasul Basarabiei în parlamentul Ţării*, nr. 36 din 22 decembrie 1915, p. 1, semnat: G. D. Chika) consemnează activitatea impetuoasă desfăşurată de C. Stere întru apropierea „cu o oră mai înainte" a clipei stelare de întregire deplină a neamului românesc. Este vorba de acel inimos basarabean, care, în oceanul de furtuni şi intrigi politice meschine din Ţară, s-a pomenit adesea pe baricade singur împotriva tuturor[8].

Încă în nr. 10 din 26 mai 1915 ziarul anunţa despre constituirea unei *Ligi basarabene* în frunte cu C. Stere, Zamfir Ralli-Arbore, Alexis Nour, Radu Rosetti, drii Lupu şi Cazacu, prof. Frunză ş.a., asociaţie al cărei scop iniţial era să lămurească opinia publică asupra situaţiei în care se afla nenorocita provincie răpită, iar ulterior – să întreprindă acţiuni pentru mobilizarea la redobândirea ei.

În nr. 26 din 13 octombrie 1915 scriitorul şi publicistul basarabean refugiat în Ţară Zamfir Ralli-Arbore, acel Arbore care a cunoscut pe propria-i piele, în unul din faimoasele forturi ale fortăreţei Petropavlovsk, „căldura" ce venea de la inima „eliberatorului" de la răsărit, dar şi amarul de la indiferenţa din partea politicianului român al timpului faţă de idealurile supreme ale neamului, ale celui din Basarabia în primul rând[9], în numele recent înfiinţatei de către refugiaţii politici basarabeni *Ligi pentru eliberarea Basarabiei*, se adresa tuturor bunilor români, şi înainte de toate moldovenilor, cu îndemnul de a se aduna în jurul acestei asociaţii pentru a chibzui serios asupra măsurilor care ar exclude o nouă sacrificare a Moldovei, pusă la cale de guvernanţii şi politicienii de atunci, pentru a elabora un program de acţiuni care ar duce la întregirea neamului.

Ziarul din 27 octombrie 1915 (nr. 28) publică sub genericul „Fraţii subjugaţi imploră ajutorul fraţilor din patria-mumă" un *Apel* din partea basarabenilor de la „Basarabia", dar în numele basarabenilor din provincia ocupată, către fraţii români din Moldova românească, apel în care aceştia de la urmă sunt imploraţi să nu le permită politicienilor trecători prin istorie a-i mai sacrifica o dată, căci de astă dată s-ar putea să fie pentru totdeauna: „Ne adresăm cu inimi tânguite şi suflete amărâte de nemărginitele noastre suferinţe şi vă implorăm acum, la socoteala socotelilor, să ne salvaţi, să ne alipiţi iarăşi la patria-mumă. Patria-muma noastră are acum datoria să nu ne lase pradă nemilosului muscal" (p. 1).

Revenirea Basarabiei la sânul patriei-mume ar însemna, înainte de toate, o reîntregire şi o revigorare a Moldovei istorice, regiune care, la Unirea din 1859, în numele înfăptuirii marelui ideal de secole al românilor, a acceptat cu bună ştiinţă şi cu înţelegere anumite sacrificii. Sacrificii ale căror consecinţe se mai resimţeau şi după mai bine de jumătate de secol şi care s-ar fi putut anihila oarecum în urma mult râvnitei şi mult aşteptatei dreptăţi istorice (a se vedea articolele: *Dacă vom redobândi Basarabia?*, nr. 33 din 1 decembrie 1915, p. 1, semnat: Prof. T. Tomescu; *Necesitate morală*, editorial nesemnat, şi *Moldova îşi reclamă a ei provincie răpită Basarabia*, semnat: Dr. August Morariu, ambele publicate în nr. 24 din 29 septembrie 1915, p. 1; *Basarabia înainte de toate*, nr. 45 din 17 februarie 1916, p. 1, semnat: Gh. D. Chica; *Ţinutul robiei*, nr. 35 din 15 decembrie 1915, p. 1, semnat: T. Petriceicu, avocat din Iaşi; *Moldova!*, nr. 28 din 27 octombrie 1915, p. 2, semnat: Dinu B. Arbore, ş.a.).

Ziarul „Basarabia" s-a considerat angajat în măreaţa operă de pregătire a opiniei publice româneşti din Ţară şi din Basarabia pentru ziua decisivă mult aşteptată şi, trebuie să constatăm cu satisfacţie, şi-a onorat cu asupra de măsură datoria pe care şi-a asumat-o. Sunt zeci de alte articole în paginile „Basarabiei" (unele reluate la anumite intervale de timp), inclusiv creaţii poetice de factură cultă şi populară, din care emană o mare dragoste şi grijă de destinele românilor din robie de pretutindeni: românii de la Pind, românii macedoneni, românii ba-

sarabeni etc., toţi ameninţaţi să-şi piardă fiinţa lor etnică. Nu putem decât să ne exprimăm regretul că spaţiul nu ne permite să le analizăm aici cu migală pe toate. O chintesenţă fericită a lor se conţine într-o doină populară (chiar dacă face parte din aşa-numita creaţie populară cultă), intitulată *Dorul basarabeanului* (nr. 33 din 1 decembrie 1915, p. 1, semnat: D.C.M.), pe care, din aceste motive, ne îngăduim să o reproducem integral: „Dorul meu de l-aş cânta, / Dealurile-ar răsuna! / De la muche pân-în vale / S-ar umplea toate de jale! / Şi i-aş zice codrului / Să-şi lepede frunza lui, / Grâului – să nu-ncolţească, / Nici copacul să rodească, / Via – să nu deie vin, / Numai să scap de străin! / Dorul de mi-aş asculta, / Aş pleca din ţara mea! / Aş pleca în lumea mare / Cu nevoia de-a spinare! / Şi m-aş duce tot mereu / Pân-la frăţiorul meu – / El cu mine tot un sânge. / Poate dorul mi l-a stinge, / Căci oriunde-aş poposi / Tot în neam m-aş oploşi! / La Moldova m-aş opri, / La munteni m-aş odihni, / Oltenia cea frumoasă / M-ar primi şi ea în casă. / / Şi le-aş spune fraţilor / Că purtăm acelaşi dor, / Că destui suntem pe lume / De un sânge şi de-un nume, / Că e timp să ne unim, / Neamul să reîntregim, / Că-i păcat să stea-n osândă / Basarabia cea blândă / Sub biciul muscalului / De pofta-autocratului”.

Această conştiinţă mereu trează a românului din spaţiul mioritic, acest dor sfâşietor de inimi al basarabeanului, acest dor congenital al românului de pretutindeni de neamul său, de ţara sa, de părinţii, fraţii şi surorile sale a ştiut să înlăture din cale dintotdeauna orice frontiere naturale şi spirituale artificiale: şi la 1600, şi la 1859, şi la 1918. Tot aşa cum va fi în stare s-o facă şi la sfârşit sau la început de mileniu.

„Prutule, apă-a uitării”? O apă a uitării, o apă a înstrăinării de neam au vrut să-l vadă numai străinii şi preschimbaţii pe noapte în caftan muscălesc. În pofida sforţărilor disperate ale unor venetici sau înstrăinaţi de credinţă şi neam de a pescui în apele tulburi ale Prutului şi de a face din curgerea lor domoală o apă a uitării şi a înstrăinării, într-o sfântă zi cu soare fluviul deşteptării noastre îşi va apropia cele două maluri ale sale ca acum 80 de ani, pentru a le permite fraţilor să smulgă sârma ghimpată din sufletul lor neîntinat, să dea mână cu mână şi să-nvârtă hora frăţiei pe pământul reîntregit al României. De această dată – pentru vecie!

NOTE

[1] Să ne amintim de mărturiile lui Alexie Mateevici dintr-o scrisoare din aprilie 1913 către Ion Bianu. Vezi „Limba Română”, nr. 5-6, 1996, p. 16.

[2] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Chişinău, Poligraf-Sevice, 1993 , p. 170-173.

[3] În Biblioteca Academiei Române, la cota P. IV. 4279, am putut consulta numai nr. 1-46 din perioada 18 martie 1915 – 2 martie 1916, puse la index până la 1990 şi neconsemnate în ghidurile tipărite referitoare la periodicele româneşti (cu excepţia catalogului lui Tudor Nedelcea şi Marcel Ciorcan „Publicaţiile periodice din Oltenia, vol. I, Ziare, gazete, reviste (1838-1976)”, Craiova, 1976-1979). De fapt, pe parcursul anului 1915 au apărut 37 de numere (ultimul – la 27 decembrie), şi trei numere din 1916, primul purtând numărul de ordine 44 (şi nu

38, cum era de aşteptat) din cauză că redacţia a găsit de cuviinţă să treacă la activul său şi cele şase numere pe care le editase încă în 1912 timp de trei luni, la împlinirea a o sută de ani de la anexarea Basarabiei la Rusia şi a 34 de ani de la desăvârşirea acestei tâlhării. Cu părere de rău, numerele din 1912 nu există în fondurile (astăzi deschise) ale bibliotecii menţionate.

[4] Începând cu nr. 26 din 13 octombrie 1915, pe foaia de titlu, sub menţiunea „Ziar democrat naţional", apare şi precizarea „Organul românilor de peste Prut".

[5] Ziarist şi publicist, autor al unor lucrări ca: *Femeia basarabeană*, *Calvarul Basarabiei*, *Visul lor – un post de Vodă, titlul lor – feciorul babei*. După unele surse, s-ar fi născut (la 1878) în sudul Basarabiei, în localitatea Ismail (după altele – la Craiova); studiile secundare le-a urmat la Bucureşti, iar pe cele superioare – la Cernăuţi. A se vedea: „Basarabia", nr. 1 din 18 martie 1915, p. 1. Cf. şi nr. 11 din 1 iunie 1915, p. 1.

[6] Un Petre P. Moldovan sau vreun alt „fundamentalist-moldovenist" ar putea specula – cum o face în repetate rânduri – cu termenii „moldoveni", „moldoveneşti", întrebuinţaţi în pasajul reprodus (ca, de altfel, şi în multe alte articole din publicaţie), însă trucul lui nu va trece, pentru că tot românul ştie că şi moldoveanul, şi munteanul, şi ardeleanul este român. A se observa chiar din acest citat că autorul e conştient de lucrul acesta când foloseşte sinonimele „basarabeni", „moldoveni" în locul noţiunii generice „români": satele din care fuseseră strămutaţi aceşti moldoveni sau basarabeni fuseseră la origine româneşti, cărţile înlocuite cu cele ruseşti – româneşti etc.

[7] A se vedea în acest sens grăitoarele note de călătorie prin Basarabia ale unui publicist de la Iaşi, publicate sub genericul „Din Basarabia" în nr. 186-282 (21 septembrie – 16 noiembrie) din 1908 ale cotidianului ieşean „Evenimentul".

[8] A se vedea, în această ordine de idei: Constantin Stere, *Singur împotriva tuturor*. Ediţie îngrijită de Alina Ciobanu, Editura Cartier, Chişinău, 1997.

[9] A se vedea: Nicolae Mătcaş, *Un român get-beget: moldoveanul Zamfir C. Ralli-Arbore*, „Limba Română", Chişinău, nr. 1-2, 1997, p. 30-33.

„Limba Română", Chişinău, nr. 1-2 (37-38), 1998, p. 58-68

„...CU MILA LUI DUMNEZEU DOMN AL ÎNTREGII ŢĂRI ROMÂNEŞTI A MOLDOVEI”

Pentru un om cu mintea sănătoasă este jenant (ca să nu zicem ridicol) a pune la îndoială faptul că moldovenii, muntenii, ardelenii (şi, în continuare, bucovinenii, transnistrenii, dobrogenii, oltenii, maramureşenii, bănăţenii etc.) sunt, în acelaşi timp, şi români. Se ştie din istorie că romanicii răsăriteni erau numiţi de străini *vlahi* sau *valahi*, pentru că aceştia (străinii) îi considerau înrudiţi cu romanicii de pe Peninsula Italică, italienii, pe care îi numeau de asemenea *valahi*. Romanicii răsăriteni însă au continuat să-şi zică *romani* (urmaşi ai romanilor lui Traian şi ai geto-dacilor lui Decebal) chiar şi după aşa-zisa părăsire a Daciei de către legiunile romane, cuvântul evoluând, după o lege fonetică bine cunoscută de lingvişti, în *români*. Deci *vlah* sau *valah* şi *român* înseamnă acelaşi lucru, prima fiind o denumire străină, cea de-a doua – autodenumirea noastră, a românilor înşişi, conştienţi şi mândri de faptul că „de la Râm ne tragem”, că suntem urmaşi ai romanilor.

În ceea ce priveşte celelalte denumiri (moldoveni, basarabeni, munteni, ardeleni, olteni, bucovineni etc.), ele sunt nişte precizări condiţionate de locul unde locuiesc cutare sau cutare *români*: moldoveni (*români din Moldova*), munteni (*români din Muntenia*), ardeleni (*români din Ardeal*), dobrogeni (*români din Dobrogea*), bucovineni (*români din Bucovina*) ş.a.m.d.

De aceea majoritatea istoricilor, cărturarilor, călătorilor străini care s-au referit la români îi numesc pe aceştia din urmă *valahi* sau *vlahi*, iar limbii lor îi spun *limba valahă*, ba chiar şi provinciile locuite de aceştia (în pofida faptului că în uzul românilor erau denumite şi altfel: Muntenia, Ardeal sau Transilvania, Moldova etc.) tot *Valahii* sunt numite, cu unele precizări (pentru a le delimita totuşi): Valahia Mare, Valahia Mică, Valahia dinspre unguri, Valahia dinspre ruteni, Valahia de Sus, Valahia de Jos etc. Prin urmare, atunci când străinii întrebuinţau termenul „valahi”, ei îi desemnau prin acest termen pe toţi românii, indiferent dacă aceştia erau din Muntenia (români munteni), din Moldova (români moldoveni), din Ardeal (români ardeleni) ş.a.m.d.; atunci când aceştia întrebuinţau sintagma „limba valahă”, ei aveau în vedere limba pe care o vorbeau românii, indiferent dacă cei din Banat vorbeau în graiul românesc local bănăţean („bănăţeneşte”), dacă cei din Moldova vorbeau în graiul românesc local moldovenesc („moldoveneşte”), dacă românii din ţările balcanice (aromânii, istroromânii şi meglenoromânii) vorbeau în dialectul respectiv (aromân, istroromân, meglenoromân) ş.a.m.d. Cu alte cu-

vinte, dacă „valah”, „valahă” înseamnă „român”, „român(easc)ă”, atunci „moldovean”, „muntean”, „ardelean” înseamnă neapărat şi „român”, căci „român” le include pe toate acestea, ele fiind nişte părţi dintr-un întreg. Cuvântul „moldovean” nu se identifică nici cu „muntean”, nici cu „ardelean”, după cum, la rândul lor, nici aceste două nu se identifică între ele, însă ele toate îl presupun, implicit, pe „român”. *Românul moldovean*, dat fiind că e legat de un anumit loc unde s-a născut şi locuieşte, e altcineva decât *românul muntean* şi decât *românul ardelean*; *românul muntean*, la rândul său, e altcineva, din acelaşi unghi de vedere, decât *românul moldovean* şi decât *cel ardelean*; *românul ardelean*, în fine, e altcineva decât *românul moldovean* şi decât *cel muntean*. Ceea ce îl uneşte pe fiecare din el cu celălalt şi pe toţi la un loc este faptul că ei toţi sunt români.

Sunt diferite între ele şi cele trei principate istorice cu destine mai degrabă diferite decât identice: Moldova, Muntenia şi Ardealul (Transilvania), însă ele toate sunt provincii româneşti. Româneşti prin istorie, prin populaţie, prin limbă, prin obiceiuri, prin datini etc. Se deosebesc prin particularităţile lor vizibile şi graiul moldovenesc de cel muntenesc, şi acestea două de cel ardelenesc, şi cu atât mai mult, de dialectele limbii române de la sud de Dunăre: dialectul aromân, dialectul istroromân, dialectul meglenoromân. Ceea ce le uneşte însă este faptul că ele toate, pe lângă trăsăturile lor diferenţiale evidente, sunt reprezentări istorice şi teritoriale concrete ale limbii române comune, sunt manifestări de limbă română, nicidecum ale unor limbi diferite şi nici, cu atât mai mult, limbi diferite, cum mai încearcă să ni le prezinte unii şi în timpul de faţă. Manifestări diferite, subliniem, adică graiuri (în cazul celui moldovenesc, al celui bănăţean ş.a.m.d.) şi chiar dialecte diferite (în cazul celui aromân sau macedoromân, istroromân şi meglenoromân), însă ale uneia şi aceleiaşi limbi: limba română. Suntem, adică, un singur popor (chiar dacă străinii ne-au numit diferit: *valahi*, *moldoveni*, *ţânţari*, *ciribiri* etc. sau noi înşine ne-am mai autodenumit şi *moldoveni*, *munteni*, *ardeleni* sau *transilvăneni*, *bucovineni*, *dobrogeni* etc., sau, la sud de Dunăre, în Balcani, *aromâni* ori *macedoromâni*, *istroromâni*, *meglenoromâni*); vorbim una şi aceeaşi limbă, limba română (chiar dacă străinii ne-au numit-o *valahă* sau dacă, la îndemnul lor, care au vrut să ne dezbine ca neam, să ne împartă în seminţii diferite, pe o parte din teritoriul românesc am numit-o română, iar pe altă parte – cea ocupată de ruşi – „moldovenească”, chiar dacă, la sud de Dunăre, în state diferite, străinii, vrând să ne separe de fraţii români din România, ca mai apoi să nu ne recunoască nici unitatea etnică, nici să ne considere entitate etnică şi lingvistică aparte, ne-au inoculat că vorbim fie *valaha*, fie *aromâna*, fie *istroromâna*, fie *meglenoromâna*). Locuim pe teritorii diferite, în formaţiuni statale diferite, dar pe pământ propriu, pe pământurile strămoşilor noştri, păstori şi agricultori. Preluându-l pe Iorga, vom spune că locuim pe pământ românesc. Suntem români şi punctum, vorba marelui poet naţional.

Am putea să mai spunem, în cazul acesta, împreună cu P. P. Moldovan[1], că Ştefan cel Mare şi Sfânt, legendarul *voievod moldovean*, domn al Ţării *Româneşti* a Moldovei, temutul *valah*, groaza ahtiaţilor de teritorii şi bunuri ce nu le aparţineau, scutul creştinătăţii din sud-estul Europei, nu era şi un bun şi un vrednic român? Am mai putea spune că el, românul născut din mamă olteancă şi din tată moldovean, căsătorit, într-o vreme, cu Măria Voichiţa, fiica lui Radu cel Frumos din Ţara Românească, el, care şi-a supranumit fiul Bogdan, rezultat din această căsătorie, Vlad, în memoria bunicului Vlad Dracul, el, al cărui tată Bogdan Vodă a pribegit ani de-a rândul în Ţara Românească, la curtea lui Vlad Dracul, el, care şi-a găsit refugiu la curtea domnitorului român din Transilvania Iancu de Hunedoara, el, care a înălţat prima mănăstire românească pe pământul Ardealului, el, care solicitase ajutor de la Vlad Ţepeş, domnitorul Ţării Munteneşti, pentru a-l înlătura de la tronul Moldovei pe Petru Aron, am putea spune, repet, că el vorbea numai ruseşte (!) şi, poate, pe ici-pe colo, şi moldoveneşte, însă nicidecum româneşte? Spunea doar undeva cu impertinenţă un străin că s-ar putea oricând demonstra că Ştefan cel Mare vorbea ruseşte (sic!), însă ar fi anevoie a demonstra că el ar fi vorbit româneşte! Citeşti inepţii de felul acestora şi te cruceşti. Dar anume ele au generat afirmaţii şi mai gogonate: Ştefan cel Mare, domn al Moldovei, n-ar fi fost nu că român, ci nici moldovean. Un impostor venetic pe nume Nicolae Mohov cu pretenţie de savant istoric declara la fel de sfidător că Ştefan al III-lea (aşa îl numeau ei ca pe un oarecare al *n*-lea pe Ştefan cel Mare cel Unic şi Sfânt pentru a-l şterge din memoria poporului) ar fi fost... slav[3].

Şi toate acestea împotriva adevărului cunoscut de toată lumea că domnitorul Moldovei, la fel ca şi predecesorii săi, se autointitula el însuşi în documentele scrise în limba slavonă „domnitor al întregii Ţări Româneşti a Moldovei”! Citām numai câteva exemple din lucrarea lui Ioan Bogdan *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II: „ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДОВЛАХЇИСКОЙ”[4]; „ГОСПОДИНЪ ВЪСЕИ ЗЕМЛИ МОЛДОВЛАХЇИСКОИ”[5]; „ГОСПОДИНЪ ВЪСЕИ ЗЕМЛИ МОЛДОВЛАХЇИ[С]КОИ”[6]; „ГОСПОДАР ЗЕМЛИ МОЛДОВЛАХЇИСКОИ”[7]. Pentru comparare, vom reproduce câteva exemple şi din lucrarea altui editor de texte vechi, M. Costăchescu, în care e folosită aceeaşi titulatură pentru domnitorul Moldovei: „ГОСПОДИНЬ ВЪСЕИ МОЛДОВЛАХЇИСКОИ ЗЕМЛИ”[8]; Г(Д)НЬ ВЪСЕИ МОЛДОВЛАХЇИСКОИ ЗЕМЛИ”[9]. Chiar dacă, vrând să fie cât mai aproape de textul original (slavon), Costăchescu traduce titulatura de mai sus prin „domn al întregei ţări a Moldovlahiei”[10], „Moldovlahia” tot ţară românească a Moldovei înseamnă, pentru că „Vlahie” sau „Valahie” înseamnă „ţară a valahilor”, „ţară în care locuiesc valahii”, iar „valahii” nu sunt altcineva decât *urmaşii romanilor*, adică *românii*. Degeaba se opinteşte renegatul P. P. Moldovan să demonstreze că moldovenii ar fi renunţat totalmente la denumirea veche, tradiţională, de români[11] (în documentele

scrise pentru denumirea pe care şi-o dădeau românii înşişi era folosită cea intrată în uzul oficial, dată de străini: „valahi”), pentru că titulatura lui Ştefan cel Mare îl doboară la pământ: domn al întregii ţări *româneşti* a Moldovei. Nici în situaţia în care traducerea e mai aproape de original, „domn al întregii ţări a *Moldovlahiei*”, renegatul nu va mai putea spune că aici „Vlahia” înseamnă „Moldova”, deoarece tautologia „Ţara *Moldovenească* a *Moldovei*” i-ar dezvălui şi orbului minciuna sfruntată la care recurge de atâtea ori „savantul” impostor. Să reţinem: domn al *Ţării Româneşti a Moldovei*, nu al *Ţării Moldoveneşti a Moldovei*. Aşa îşi spunea însuşi Ştefan cel Mare.

Domnitorul Moldovei ştia prea bine că ţara sa, Moldova, este tot o *Vlahie*, o ţară locuită de *valahi* (adică o Românie locuită de *români*), *ca şi cealaltă Vlahie sau ţară românească*, Muntenia, populată de *valahi*, adică de *români* (în pofida faptului că „valahii”, adică românii din Moldovlahia, îşi ziceau *moldoveni*, iar „valahii” din Valahia propriu-zisă sau Muntenia îşi ziceau *munteni*). O spune în cunoscutul, graţie deselor citări de la 1989 încoace, document din 8 mai 1478 adresat dogelui de Veneţia: „Et se’l inimico fosse sta solo, non seria sta tanto male. Ma ello ha fato vignir *l’altra Vlachia* da una banda, e li Tartari da l’altra...”[12]. („Şi dacă vrăjmaşul ar fi fost singur, n-ar fi fost aşa de rău; dar el a poruncit să vie cealaltă ţară românească[13] de-o parte şi Tătarii de alta...”[14].) Şi nu numai că spune, ci accentuează caracterul românesc al ţării sale printr-o nouă referire la *cealaltă ţară românească*: „Et pero, io ho solicitado de cazar BASARABA vayvoda de *l’altra Valachia*”[15] („Şi totuşi, eu cerusem ca voievodul BASARABA să fie alungat din *cealaltă Valahie*...”.)[16] La 16 mai 1471 consulul genovez din Caffa scria că Ştefan cel Mare era în război cu domnul „celeilalte Valahii”[17].

Pe Ioan Ţamblac, unchiul lui Ştefan cel Mare, solul acestuia la curtea dogelui de Veneţia însărcinat să comunice mesajul voievodului moldovean din 8 mai 1478, membrii senatului veneţian îl numesc „Caloianes Valacus”[18]. Dacă „Valachia” înseamnă, evident, „ţară românească”, dacă „valah” era denumirea pe care străinii i-o dădeau *românului*, dacă solul moldovean Ioan Ţamblac, la fel ca şi domnitorul moldovean pe care îl reprezenta, era numit „valah” (ceea ce înseamnă „român”), atunci *moldoveanul Ioan Ţamblac* şi *moldoveanul Ştefan al III-lea* (ca să folosim şi expresia îndrăgită de istoricii sovietici moldoveni) erau sau nu erau şi *români*? Erau, bineînţeles, şi erau şi conştienţi de lucrul acesta, precum conştienţi erau că sunt de acelaşi neam şi moldovenii, şi muntenii, chiar dacă, la chemarea domnitorilor ambiţioşi, se mai încăierau uneori în războaie fratricide (de parcă ruşii din diferitele cnezate sau state ruseşti nu se războiau între ei, fără ca din aceasta să rezulte că ei n-ar fi ruşi, ci străini, adică popoare diferite, precum vrea să ne insufle P. P. Moldovan atunci când e vorba de românii moldoveni şi românii munteni)[19]. Şi „valahii” din „această Valahie” (adică *românii moldoveni* din Moldova lui Ştefan cel Mare), ca şi „valahii” din

„cealaltă Valahie" (adică *românii munteni* din Muntenia lui Laiotă Basarab), nu vorbeau alt idiom decât „limba valahă" (adică *limba română*), după cum mărturisesc şi izvoarele scrise. Astfel, după mărturiile lui Jan Dlugosz, cronicar polon, ostaşii lui Laiotă Basarab „*vorbeau aceeaşi limbă* (subl. n. – *N.M.*) şi aveau aceleaşi obiceiuri *ca moldovenii*"[21]. Aceeaşi limbă *valahă*, adică *română*, pe care o vorbea şi marele lor voievod, limbă în care fusese întocmită şi varianta iniţială a tratatului lui Ştefan cu regele polon Cazimir din 15-16 septembrie 1485, tradusă ulterior în slavoneşte şi în latineşte, după cum mărturisea însuşi traducătorul, secretarul regelui polon: „hec inscripcio *ex valachico* in latinum versa est"[22] („acest text a fost tradus din *limba valahă* în limba latină"). Oricât s-ar strădui P. P. Moldovan să afirme că aici „*ex valachico*" n-ar putea însemna altceva decât „*din moldoveneşte*"[23], afirmaţia lui rămâne o declaraţie goală, pentru că toată Europa din epoca feudală ştia că „*ex valachico*" înseamnă *din româneşte*. Lucru de care era convins şi Ştefan cel Mare, şi cronicarii. Încă la 1534 călătorul italian Francesco della Valle, referindu-se la limba valahilor, relata că aceştia *n-o numesc valahă*, ci *română*: „...et se alcuno dimanda se sanna parlare in la lor *lingua valacca*, dicono a questo modo: *Ştii româneşte*? Che vel dire: *Sai* tu *Romano* per esser corrotta la lingua"[20].

Dat fiind că domnitorul Moldovei Ştefan cel Mare era convins că *este nu numai moldovean, ci*, totodată, *şi român*, că *el şi moldovenii lui vorbesc*, ca şi muntenii şi transilvănenii, *aceeaşi limbă*, să vedem cum a rămas el în conştiinţa poporului său, a moldovenilor săi şi a întregului neam românesc: numai ca moldovean sau şi ca român, domn al Ţării *Româneşti* a Moldovei, cum se autointitula el însuşi?

Nu vom mai trece în registru atestările din actele cancelăreşti, din diverse tratate şi lucrări, din creaţia populară orală, în care el şi faptele sale sunt categorisite cu cuvintele „moldovean", „moldovenesc", „moldovenească", pentru că de aceasta s-a ocupat cu un zel deosebit P. P. Moldovan şi cititorul interesat ar putea să le găsească în cartea acestuia. Nu trebuie să ne mire şi nici, cu atât mai mult, să ne contrarieze prezenţa lor: Ştefan a fost cu adevărat *domn al Moldovei*, deci era *domnitor moldovean*; *boierii lui erau* într-adevăr *din Moldova* şi deci şi *ei erau moldoveni*; *ostaşii voievodului erau* originari *din Moldova* şi îşi apărau cu eroism ţara, deci *erau moldoveni*; *târgurile* şi *cetăţile erau* tot *din Moldova*, deci şi acestea *erau moldoveneşti*. Inexplicabilă ar fi tocmai absenţa acestora în contexte în care se vorbeşte despre Moldova. Ceea ce ne interesează aici este dacă moldovenii sunt şi ei români, dacă ţara lor şi limba lor sunt, totodată, o ţară şi o limbă românească, dacă românii din celelalte provincii româneşti sunt conştienţi de faptul că şi moldovenii sunt români, că şi domnitorul acestora, moldoveanul Ştefan cel Mare, a fost, în acelaşi timp, şi un mare voievod român, dacă moldovenii înşişi îi consideră pe ceilalţi români reprezentanţi ai altui sau ai aceluiaşi neam – neamul românesc.

Vom recurge, în temei, la exemple din folclor, pentru că aici s-a cristalizat conştiinţa de sine a omului simplu, neinstruit, aici şi-a exprimat el nestingherit atitudinea faţă de ai săi şi faţă de străini. Vom apela sporadic la lucrări cu caracter livresc (sau de popularizare) numai în cazul în care în acestea sunt evocate şi caracterizate chipul şi faptele ilustrului voievod moldav.

Astfel, în legenda *Ştefan-Vodă*, culeasă de renumitul folclorist Simion Fl. Marian, se spune: „Nu se ştie cum şi prin ce loc a ieşit la şes, la ţară între oameni... atâta se ştie că şi ieşi de odată, pe neaşteptate, o faimă în ţară, cum că *Moldovenii*, adică *Românii din Moldova*, *Bucovina şi Basarabia* (aici şi în continuare subl. n. – *N.M.*), – că pe acele vremuri trustrele aceste ţări făceau una şi se numeau tustrele Moldova, – adică l-au ales pe Ştefan domnitor sau, cum se zice, Vodă peste toată ţara, şi de-acolea înainte Ştefan a fost om, nu ceva!”[24].

În legenda *Ştefan-Vodă şi turcii*, culeasă de acelaşi Marian, Ştefan Vodă îşi întreabă sfetnicii: „Cum ne-om apăra de dânsul (e vorba de sultanul turcesc ce i-a atacat – *N.M.*), după ce *noi, Românii* (subl. n. – *N.M.*), suntem, aşa-zicând, numai o mână de oameni, pe când Turcii... cât frunză şi iarbă![25], tot el sfătuindu-i că „aşa ar trebui să facă fiecare *Român* adevărat când vede că Domnul său îi în primejdie şi ţara ameninţată de a fi cotropită de păgâni”[26], la care sfetnicii răspund: „Cât despre una ca asta, să ne ferească sfinţii, că doară noi nu suntem iepuri să ne spăriem de toată nimica, ci *Români*, ş-apoi *Românul*, mai ales când îi vine mucul la deget, nu se lasă cu una cu două!”[27].

Ni se spune, mai apoi, că Ştefan îi istorisi sihastrului de la bun început toate: „cum a cerut Turcul haraciu de la dânsul, cum s-a sculat cu putere asupra lui, cum a mers *el cu Românii săi* (subl. n. – *N.M.*) împotriva Turcilor şi cum s-a bătut cu dânşii”[28], la care sihastrul îi răspunse: „Multe lupte barbare au voit în curgerea timpului să stingă *pe Români* (subl. n. – *N.M.*) de pe faţa pământului şi să răpuie ţara asta (e vorba de *ţara Moldovei – N.M.*), însă Dumnezeu cel drept şi puternic nu i-a lăsat să-şi împlinească dorinţa, el nu te-a lăsa nici pe Măria-Ta să rămâi de râs...”[29].

În legenda *Cetatea Tătarilor*, culeasă de S. Fl. Marian în Bucovina, se spune că „...de multe ori nu era nici măcar o lună lăsată de Dumnezeu, în care să nu fi intrat Tătarii într-o parte sau în alta a *Moldovei* (subl. n. – *N.M.*) şi să n-o fi pustiit. Şi cu toate că *Românii* nu o dată le da câte-o scărmănătură de care se ducea vestea nouă ţări şi nouă mări, tot, Tătarii învăţaţi şi dedaţi fiind a trăi numai din prădăciuni, nu se puteau răbda să nu intre în Moldova şi după aceea. Ba nu-i destul cu atâta!... Uneori aşa de tare se oţărau ei, aşa se-nfuriau şi mâniau pe *Români*, că cu mult mai mare şi mai straşnică putere se aruncau asupra lor, de ţi se părea că pe toţi au să-i măture de pe faţa pământului”[30]. Totuşi, spune legenda, „...*Românii*, măcar că erau cu mult mai puţini decât Tătarii, se luptau ca nişte lei

din toate răsputerile şi nu se dau învinşi odată cu capul”[31]. Reţineţi, vă rog: aceşti *Români* erau *ostaşi moldoveni* ai *domnitorului moldovean* Ştefan cel Mare! Dacă încă nu v-aţi convins, ascultaţi continuarea legendei: „Ştefan sosind la timp şi văzând starea cea dureroasă în care se aflau *Românii*, porunci degrabă ostaşilor săi să încunjure pe Tătari... *Ostaşii Români în frunte cu viteazul lor Domn* se repeziră ca nişte zmei asupra Tătarilor şi cât ai clipi din ochi se încinse o luptă pe moarte şi pe viaţă”[32].

În legenda *Dealul Leahului* se relatează că românii lui Ştefan cel Mare aveau foarte mult de suferit nu numai din partea păgânilor de turci şi tătari, ci şi din partea vecinilor unguri şi leşi, că „*Românii* de multe ori nu ştiau ce să mai înceapă şi să facă de răul acestor popoare neastâmpărate şi făloase, care, intrând nitam-nisam în *Moldova*, nu numai că o prădau şi o pustiau din toate părţile, ci adeseori luau şi pe locuitorii săi, care nu voiau de bună voie să se supuie şi să li se închine, şi-i duceau cu dânşii în robie.

Dar... nu totdeauna sunt Paştile! ...de multe ori le trăgeau şi *Românii* câte-o sfântă de bătaie, de care se ducea vestea, cum se zice, peste nouă ţări şi nouă mări şi pe care neam de neamul lor n-o mai putea apoi uita”[33].

În cântecul popular *Ştefan şi Şoimul*, cules pentru prima dată de V. Alecsandri, voievodul moldovean zice:

„Mulţi au mai venit la noi,
Puţini s-au dus înapoi,
Că-s *Român* cu patru mâni
Şi am leacuri de păgâni:
De Tătari, am o săgeată,
De Turci, pala mea cea lată,
De Litfeni, un buzdugan
Şi de Unguri, un arcan”[34].

În *Movila lui Burcel* Ştefan Vodă i se adresează unui om necăjit de prin părţile Vasluiului pe care i-l aduseseră panţirii lui:

„– *Măi Române*, să n-ai teamă,
Spune nouă cum te cheamă!,
la care *moldoveanul* îi răspunde plin de curaj:
– Teamă n-am, că *sunt Român*,
Teamă n-am, că-mi eşti stăpân!
Tu eşti, Ştefan, Domn cel Mare,
Care-n lume seamăn n-are,
Şi eu sunt Şoiman Burcel,
Puişor de voinicel”[35].

În cântecul *Ştefan Vodă şi Dunărea* domnitorul se adresează voinicilor *moldoveni*:

„Grijiţi, băieţi, şi nu staţi,
Lumi-ntregi să arătaţi
Că sunteţi copii de zmei,
Strănepoţi de paralei,
Urmaşi vrednici de *Români*,
Ce n-au teamă de păgâni:
Nici de Unguri hămesiţi,
Nici de Turci-mpăgâniţi,
Nici de Tătarii spurcaţi,
Nici de Cazacii turbaţi,
Nici de Leşi, nici de Litvani,
De s-ar lupta zeci de ani”[36].

După cum ne putem convinge, omul de rând a ştiut dintotdeauna cine este el, cine i-i domnitorul, ce limbă vorbeşte, cine-i sunt fraţii şi prietenii şi cine i-s duşmanii.

Să vedem ce spun oamenii culţi, oamenii instruiţi, lumea intelectuală şi savantă despre obârşia lui Ştefan şi a voinicilor lui, despre comunitatea acestora cu obârşia, limba, obiceiurile şi datinile românilor din afara hotarelor istorice ale Moldovei lui Ştefan cel Mare.

În *Cuvânt înainte* la cartea sa *Viaţa şi luptele lui Ştefan cel Mare*, apărută în 1904, scriitorul basarabean Sergiu Cujbă nu ezită să spună că eroi aidoma lui Ştefan cel Mare nasc din sânul *poporului român*: „La 2 Iulie se împlinesc patru veacuri de la moartea Voevodului care avea să umple lumea cu strălucirea vitejiei sale, arătând că din sânul de-atâtea ori cotropitului, oropsitului şi umilitului *popor românesc* se ridică, în vremi de primejdii, bărbaţi binecuvântaţi, făcându-l să renască precum pasărea Phoenix din însăşi cenuşa restriştilor străbune...”[37]. Referindu-se la desele certuri dintre *românii munteni* şi *cei moldoveni*, acelaşi scriitor basarabean constată cu durere că, „în loc să fie uniţi împotriva duşmanului obştesc (a vrut să spună, probabil, comun – *N.M.*), Turcul, se loviră de multe ori în lupte frăţeşti. Vrăjmaşii *Românilor* s-au folosit veşnic de aceste certuri şi Ştefan avu să înfrunte astfel o mulţime de năvăliri din partea vecinilor, cari îi râvneau domnia”[38].

Învăţătorul basarabean Porfirie Fală din s. Buteşti, jud. Bălţi, scrie şi el cu modestie într-un *Cuvânt înainte* la propria sa carte: „Cartea de faţă, numită *Ştefan-Vodă cel Mare şi Sfânt*, nu este o lucrare scrisă de un specialist istoric, ci este o carte scrisă de mine, *dascăl Român Basarabean*, cu scop de a face cunoscută mai bine persoana *celui mal mare erou Român, Ştefan-Vodă*, în poporul român şi mai cu seamă *în Basarabia*, unde *Românii Moldoveni*, sub stăpânirea Ruşilor învăţând carte rusească, iar *românească* nimic, cunosc mai bine oamenii de ispravă din istoria Rusiei şi cu mult mai puţin *pe ai săi, pe eroii Români*. Şi încă mai

departe, în timpul dominaţiei ruseşti unii din *Românii Basarabeni*, necunoscându-şi *spiţa şi istoria lor românească* şi văzând Rusia mare ca lărgime de pământ şi număr de oameni faţă de România mai mică şi dintr-o parte, şi din alta, căzuse ca *Românii* «în dispreţul de sine»"[39]. El nu se sfieşte să-l numească pe Ştefan-Vodă „cel mai mare voievod Român": „Din cauza aceasta, adică cu scop educativ, de bună creştere, m-am gândit să descriu, pe cât mi-a ajuta Dumnezeu şi puterile mele, viaţa *celui mai mare Voievod Român* (cum a fost Ştefan-Vodă), vitejia şi înţelepciunea căruia a dus *lauda numelui Român* şi *fala armelor Române*, după cuvântul de pe atunci a(l) Sfântului părinte de la Roma Sixt IV, în cele patru părţi ale lumii"[40].

Nicolae Iorga îl caracterizează pe marele domnitor moldovean drept ocrotitor al tuturor românilor: „Astăzi *poporul român de pretutindeni* îşi aminteşte de Ştefan cel Mare, Domn al Moldovei, *ocrotitor şi mândrie a Românimii* din timpurile sale şi din toate timpurile"[41].

Într-un articol publicat acum 26 de ani istoricul ieşean N. Grigoraş menţiona: „Urcarea lui Ştefan cel Mare pe tronul Moldovei (14 aprilie 1457) a marcat începutul unei noi epoci în istoria *românilor de la est de Carpaţi*"[42]. Acelaşi cercetător relata că până şi caimacamul Teodor Balş, „unealtă umilă a propagandei antiunioniste" din preajma lui 1859 ca urmare a faptului că el însuşi râvnea la tronul Moldovei, recunoştea că „Ştefan cel Mare rămăsese de veacuri obiectul unei veneraţii populare a *românilor* şi al admirării istoriei"[43]. După Unirea Principatelor dunărene, la 1859, când a renunţat la ideile sale antiunioniste, Gheorghe Asachi îl numea pe Ştefan cel Mare al Moldovei „*pentru toată România* luceafăr nemuritoriu"[44].

Din cele spuse mai sus putem conchide că atât în conştiinţa lumii întregi, cât şi în conştiinţa propriului său popor Ştefan cel Mare a intrat ca *cel mai viteaz erou român*, pavăză a creştinătăţii şi groază a vrăjmaşilor cotropitori. Român, şi nu rus, cum voia să ni-l prezinte un impostor venetic. *Român care vorbea româneşte şi se înţelegea cu boierii şi cu pârcălabii săi în limba românească*, şi nu rusoi care „se înţelegea cu pârcălabii şi slujitorii săi moldoveni într-o limbă cu totul asemănătoare cu acea a ţarului Ivan"[45]. I-o fi sucit el Ivan cel Tânăr minţile domniţei Elena a Moldovei, i-o fi fost el Ivan al III-lea, temutul mare principe de la Moscova, simpatic lui Ştefan al III-lea, temutul valah, domnitor al Moldovei, cu care se încuscrise într-o vreme; se prea poate ca voievodul Ţării *Româneşti* a Moldovei să fi cunoscut şi limba cuscrului său[46], cu care nu o dată şi nu un singur butoi sau o singură vadră de votcă vor fi răsturnat; vor fi cântat ei, poate, împreună „Шумел камыш..." sau „Bun îi vinul ghiurghiuliu", însă din aceasta niciunul din ei nu şi-a pierdut minţile, căci nici rusul Ivan nu s-a făcut moldovean, nici *românul moldovean Ştefan* nu s-a făcut rus, cum ar fi vrut să-l vadă pe domnitorul român şi cum au încercat să-i facă pe urmaşii lui Ştefan cel Mare nedemnii urmaşi

ai lui Ivan cel Mare timp de peste 160 de ani de ocupaţie. Zadarnică, din fericire pentru românii basarabeni, trudă, pentru că, vorba unui înţelept, deşi românu-a renăscut de mai multe ori, nu moare, cum vor tonţii, niciodată!

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 24-28.

[2] N. Iorga, *Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul ca întemeietori ai bisericii românilor din Ardeal*, Institutul grafic „Minerva", Bucureşti, 1904, p. 18.

[3] Nicolae Dabija, *În ce limbă a vorbit Ştefan cel Mare?* // „Literatura şi Arta", nr. 9, 29 februarie 1996, p. 1.

[4] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1913, p. 357.

[5] *Ibidem*, p. 361.

[6] *Ibidem*, p. 315.

[7] *Ibidem*, p. 467.

[8] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I. Documente interne, Iaşi, „Viaţa Românească", 1931, p. 148, 213.

[9] *Op. cit.*, p. 287.

[10] *Op. cit.*, p. 148, 213, 287.

[11] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 23.

[12] Ioan Bogdan, *op. cit*., p. 344.

[13] Aici Ioan Bogdan face următoarea notă: „Expresie interesantă, fiindcă e o dovadă pentru sec. XV de *conştiinţa originii comune a Moldovenilor cu Muntenii*", *op. cit.*, p. 348.

[14] Traducerea îi aparţine lui Ioan Bogdan (*op. cit.*, p. 348).

[15] Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 344.

[16] Traducerea lui Ioan Bogdan (*op. cit.*, p. 349).

[17] A se vedea: Nicolae Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 98.

[18] Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 350.

[19] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 50-51, 57-58.

[20] A se vedea: Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, p. 79.

[21] Jan Dlugosz, *Historiae Polonicae*, tom II, Lipsca, 1712, col. 544. Reprodus după: Nicolae Grigoraş, *op. cit.*, p. 156.

[22] Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 373.

[23] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 89.

[24] *Ştefan-Vodă cel Mare şi Sfânt*. Istorisiri şi cântece populare strânse la un loc de Simion T. Kirileanu, Ediţia a III-a, sporită, Tipografia Monastirei Neamţu, 1924, p. 46.

[25] *Op. cit.*, p. 56.

[26] *Ibidem*.

[27] *Ibidem*, p. 57.

[28] *Ibidem*, p. 65.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*, p. 160.

[31] *Ibidem*, p. 175.

[32] *Ibidem*, p. 175-176.

[33] *Ibidem*, p. 180-181.

[34] *Ibidem*, p. 238.

[35] *Ibidem*, p. 239.

[36] *Ibidem*, p. 251.

[37] Sergiu V. Cujbă, *Viaţa şi luptele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1904, p. 3.

[38] *Ibidem*, p. 4.

[39] Porfirie Fală, *Ştefan-Vodă cel Mare şi Sfânt*, Bucureşti, 1928, p. 3.

[40] *Ibidem*, p. 3-4.

[41] N. Iorga, *Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul ca întemeietori ai bisericii românilor din Ardeal*, Institutul grafic „Minerva", Bucureşti, 1904, p. 7.

[42] N. Grigoraş, *Statuia lui Ştefan cel Mare din Iaşi*, în „Cercetări istorice" (extras), Iaşi, 1972, p. 281.

[43] *Ibidem*, p. 283.

[44] *Ibidem*, p. 289.

[45] Afirmaţie care i-a stârnit indignarea acad. român Ion Petrovici. A se vedea: Ion Petrovici, *Momente solemne*. Ediţie întregită, Casa Şcoalelor, 1943, p. 128.

[46] În trimiterea 2 de la p. 479 a operei sale citate mai sus Ioan Bogdan ne sugerează că Ştefan cel Mare ar fi vorbit ruseşte: „«Vzyaly esmi tu *bukato* zemlye, choczu stobi my zzya ney dostalo...». Pe româneşte această frază rusească înseamnă: «Am luat această bucată de pământ, vreau să-mi rămâie mie». Această citaţie *ad litteram* a cuvintelor lui Ştefan e o dovadă că el vorbea ruseşte".

MIORIŢĂ POLIGLOTĂ?

În tendinţa sa de a-i opune pe moldovenii din Basarabia (şi din Transnistria) ca etnie aparte românilor din dreapta Prutului, Petre P. Moldovan face eforturi disperate să ateste şi în balada *Mioriţa* dovezi de existenţă milenară a unui aşa-zis popor moldovenesc[1]. El procedează în deja cunoscuta-i manieră: trunchiază citate din autori consacraţi, le comentează după bunul său plac, atribuindu-le opinii care nu le aparţin, se dedă la divagaţii şi comentarii puerile pentru a distrage atenţia unor cititori mai puţin avizaţi sau creduli de la logica argumentării, acceptând un adevăr atunci când îi convine şi respingându-l când îi stă ca sarea în ochi.

Obrăznicia de a-i considera pe moldoveni neromâni, de a afirma că *Mioriţa* ar aparţine unui alt popor, şi nu celui român, întrece orice măsură, dacă ne amintim că personalităţi de primă mărime din lumea ştiinţifică au considerat-o creaţie de vârf a poporului român. Iată numai câteva mărturii.

Ramiro Ortiz: „*Mioriţa* este expresia cea mai delicată şi autentică a sufletului popular românesc”[2].

L. L. Cortès: „capodoperă a folclorului român”[3].

Enciclopedia Pleiadei (*Istoria literaturilor*, vol. II, sub îngrijirea lui Raymond Queneau): „una din creaţiile cele mai revelatoare ale sufletului românesc”[4].

Dicţionarul universal al literaturii contemporane: „actul naşterii poeziei române moderne”[5].

Dar s-o luăm la rând.

Este bine cunoscut faptul că oamenii de ştiinţă şi de cultură şi izvoarele scrise străine i-au numit pe români de-a lungul timpurilor volohi, vlahi sau valahi, limba lor – valahă, ţara lor – Valahia, deşi continuatorii daco-romanilor îşi ziceau români, ţara lor şi-o numeau Ţară Românească (românii moldoveni, de exemplu, nu uitau să sublinieze că ţara lor se numea Ţara Românească a Moldovei), iar limba pe care o vorbeau – limba română[6].

Lucrul acesta îl cunoaşte – şi îl şi recunoaşte cu anumite ocazii – şi anonimul[7]. Atunci însă când istoricul francez J. Michelet vorbeşte despre „bieţii valahi năpăstuiţi”, referindu-se la capodopera naţională a românilor, *Mioriţa*, impostorul îi impută că „această baladă nu pomeneşte de nici un valah”[8]. O face pe prostul, desigur, pentru că este foarte limpede de ce savantul francez recurge la termenul uzual din circuitul ştiinţific european.

Prezenţa ciobanului moldovean în baladă ar însemna, după anonim, existenţa conştiinţei de sine a moldovenilor ca popor, chipurile, de sine stătător. El reproduce fragmente din savanţi români (A. Fochi, E. Agrigoroaiei) care, atunci când s-au referit la balada populară, ar fi vorbit despre un neam moldovenesc aparte. Astfel, el susţine, printr-un citat trunchiat din E. Agrigoroaiei, că prima şi cea mai cunoscută variantă a *Mioriţei* ar exprima (în continuare sunt reproduse spusele lui E. Agrigoroaiei) „la modul mitic ideea veche şi scumpă a continuităţii neamului..., explică şi în plan estetic acea exemplară rezistenţă a neamului (*moldovenesc*, *evident* – adaugă anonimul cu o evidentă satisfacţie – *N.M.*) încă în primul mileniu al său de rezistenţă”[9]. Dar vorba e că savantul român, pe care vrea să şi-l ia în sprijinul aberaţiei sale fundamentalistul moldovean de pe malurile Bâcului, vorbeşte despre forţa de rezistenţă a neamului... românesc! Rog cititorul să aibă răbdare şi să mergem la sursa directă: studiul lui E. Agrigoroaiei *MIORIŢA. Orizont etnografic, folcloric şi estetic. De la ritual şi mit la colind şi baladă*, publicat în culegerea de studii *Imagini şi permanenţe în etnologia românească. Materialele Primului simpozion naţional de etnologie*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1992.

„*Românii* (subl. n. – *N.M.*), scrie omul de ştiinţă român, ca păstori ai principilor romani (romani principes), sunt consideraţi încă din primul mileniu, conform unei vechi tradiţii, «pastores romanorum» (păstorii romanilor), fiind de la început renumiţi prin calitatea deosebită şi abundenţa produselor lor”, făcând trimitere la un studiu al lui A. Armbruster[10]. Reţineţi la ce neam sau popor se referă savantul. De aceea, atunci când, în continuare, el scrie: „Pentru că mai toate baladele mitologice au şi un substrat social de mare adâncime, iar *Mioriţa* în speţă şi un conţinut funerar (cât ne apropiem de «schema» tragediei!), acestea *exprimând la modul mitic ideea veche şi scumpă a continuităţii neamului*”[11] (subl. n. – *N.M.*), el are în vedere *continuitatea neamului românesc*. Deci a neamului românesc, nu moldovenesc, cum inventează cu de la sine vrere P. P. Moldovan, atribuindu-i autorului român spusele sale în citatul reprodus mai sus.

Să nu vadă P. P. Moldovan că, în aceeaşi culegere, românul basarabean Nicolae Băeşu, colegul de Academie al lui Vasile Stati, îşi intitulează studiul său *Tradiţiile sărbătorilor calendaristice la românii din fosta Uniune Sovietică* (subl. n. – *N.M.*); că un alt coleg de Academie al acestuia, Gr. Botezatu, scrie la p. 76 a culegerii menţionate că „Unitatea neamului românesc şi culturii sale au cerut totdeauna şi generalizarea procesului de investigaţie ştiinţifică în tot arealul etnosului românesc”; că un al treilea coleg al lui, V. Cirimpei, vorbeşte despre *Viziuni demonologice româneşti şi universale în folclor, literatură, muzică şi artă plastică* (p. 117-119); că, în sfârşit, un al patrulea coleg de institut al lui V. Stati, şi anume – V. Zelenciuc, care numai de românism nu poate fi acuzat, în studiul său *Tipologia portului popular din Basarabia în contextul structurii costumului*

naţional românesc (p. 359-364), vorbeşte de faptul că „Apare clar că majoritatea pieselor de port moldovenesc din Basarabia aparţin unui puternic substrat cultural al populaţiei autohtone – geto-dacilor romanizaţi, care, în urma unor procese etnice, s-a transformat în poporul român” (p. 364), că „Baza etnică a portului popular din Basarabia este comună cu cea a moldovenilor de dincolo de Prut, a muntenilor şi a transilvănenilor” (p. 364)? Ştie prea bine, dar se face că nu ştie, odată ce şi-a permis să falsifice spusele savantului ieşean.

Tot aşa procedează şi cu Adrian Fochi, făcând trimitere la el atunci când afirmă că „*Mioriţa* a fost şi este, pe drept cuvânt, considerată drept cel mai desăvârşit produs al măiestriei artistice a poporului nostru...”[12], lăsând să se înţeleagă că acest savant ar împărtăşi ideea lui P. P. Moldovan despre moldoveni ca un popor deosebit de români. Să vedem dacă este aşa.

În studiul său introductiv *Motivul mioritic în cultura română* (română, nu moldovenească! – *N.M.*) la lucrarea capitală a lui Adrian Fochi *MIORIŢA. Tipologie, circulaţie, geneză, texte*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, Pavel Apostol scrie că „În afara comunităţii de limbă, obiceiuri şi origine etnică nicio legătură nu-i uneşte pe ciobanii din *Mioriţa*”[13]. Tot el conchide că „Ungureanul” (transilvăneanul) este figura *tipică* a transhumantului de-a lungul întregii istorii străvechi, vechi şi medievale a poporului român”[14]. Fireşte că şi Adrian Fochi vorbeşte despre acest popor (român) al nostru în citatul pe care îl reproduce P. P. Moldovan[15], şi nu de un alt popor al nostru (moldovenesc), cum ar vrea să creadă falsificatorul. Cu atât mai evident şi mai convingător rezultă aceasta din faptul că în fragmentul citat de P. Moldovan Adrian Fochi se referă la versiunea lui Alecsandri a *Mioriţei*, iar în comentariul său îl citează direct pe bardul de la Mirceşti: „Românul (românul, nu moldoveanul! – *N.M.*) are mare plecare a crede în soartă!”[16].

În câteva rânduri[17] anonimul ar vrea să şi-l ia de susţinător şi pe Sadoveanu. Am menţionat cu altă ocazie[18] fiu al cărui popor se considera şi ce limbă vorbea rapsodul graiului moldav. În discursul său de recepţie la Academia Română *Poezia populară*, rostit în 9 iunie 1923, Mihail Sadoveanu foloseşte atât sintagma „poporul românesc”[19], cât şi îmbinarea „poporul nostru”[20], pe care P. P. Moldovan ar vrea s-o interpreteze ca „popor moldovenesc”. Zadarnică trudă (ca şi în atâtea alte cazuri), căci în răspunsul scriitorului academician G. Bogdan-Duică se spune limpede că e vorba anume de poporul român: „Domnule Sadoveanu, primindu-Te astăzi în mod sărbătoresc în Academia Română, noi, colegii D-tale, îţi dăm un loc şi o recunoaştere pe care poporul român Ţi-a dat-o deplină, călduroasă şi neşovăitoare încă de mult timp. Uşa Ţi-a deschis-o acea neştirbită recunoaştere din partea naţiunii...”[21].

Anonimul nu vrea nicidecum să accepte că „ungureanul” despre care e vorba în baladă nu e ungur[22], cum s-a demonstrat de atâtea ori în comentariile exegeţilor, ci e român transilvănean, adică ardelean[23]. Anonimul nu vrea nicidecum să

accepte, împreună cu exegeţii, că în varianta lui Alecsandri a *Mioriţei* nu e vorba de un conflict interetnic, naţional, ci de unul intraetnic, social, fratricid, după cum reiese limpede şi din sutele de alte variante atestate, în care conflictul se desfăşoară între „veri", „veri primari", „fraţi de sânge"[24].

Anonimul îi ia în băşcălie – ca să vezi până unde ajunge impertinenţa! – pe George Călinescu şi pe Nicolae Manolescu numai din cauză că aceştia au văzut în cei trei păstori reprezentanţi ai unor provincii istorice diferite, mai precis – ai celor trei provincii de bază: Moldova, Muntenia şi Ardealul. Şi de ce nu, dacă „ungureanul" nu e altcineva decât un român ardelean, vrânceanul – un român muntean de pe vremea când Vrancea mai făcea parte din Muntenia şi moldoveanul – un român originar din Moldova istorică? Şi de ce să nu acceptăm că Vasile Alecsandri, care, în calitate de promotor fervent al ideii unirii tuturor provinciilor româneşti, îşi dădea prea bine seama de consecinţele grave ale învrăjbirii dintre fraţi, tocmai prin relevarea lor le sugera fraţilor de acelaşi sânge necesitatea unirii?

Numai pe cel care a descoperit şi a prelucrat în mod genial balada nu şi-l poate lua pseudosavantul de la Chişinău de complice în neagra sa acţiune (deşi încearcă să-l întoarcă şi pe o parte, şi pe alta în veninoasa sa scriitură antiromânească), căci Vasile Alecsandri peste tot a spus că e vorba de români, de neamul românesc, de limba românească, de suflarea românească[25].

Vedeta baladei, oiţa bârsană năzdrăvană, are şi ea o vârstă, o origine şi o „limbă" incertă. Dacă vrem s-o considerăm, împreună cu P. P. Moldovan, „moldoveancă", atunci, după pedantul B.-P. Hasdeu, ca „moldoveancă" ea a putut „să se nască" numai după 1350, dar înainte de 1450 (căci, consideră savantul, „până la 1350 nu există încă moldoveni"[26], iar „după 1450 muntenii nu mai sunt stăpâni ai Vrancei"[27]. Aşadar, un păstor moldovean şi o mioriţă „moldoveancă", sfetnic la nevoie, pe de o parte, şi doi duşmani de moarte ai primului, unul muntean (cel din Vrancea) şi altul – ardelean („ungureanul"). Acceptând pentru un moment aiurelile lui P. P. Moldovan despre o limbă moldovenească aparte, alta decât româna, ar trebui să ne întrebăm în ce limbă conversau cei trei păstori (moldoveanul, cel puţin, nu avea unde „să înveţe" româna, iar munteanul – moldoveneasca; ardeleanul, trebuie să presupunem, cunoştea atât româna, cât şi maghiara, prin urmare, se putea înţelege cu vrânceanul-muntean în română, dar cum să se înţeleagă, bietul, cu moldoveanul şi ce să facă, la rându-i, baciul ortoman dacă nu cunoştea limba celor doi?). Dacă e să acceptăm, împreună cu anonimul, năstruşnica afirmaţie că „ungureanul" n-ar fi român ardelean, ci ungur(!), ar trebui să ne întrebăm în ce limbă vorbea ungurul (trufaş cum este el cunoscut din istorie) – care nici astăzi, pe pământ românesc, nu vrea să cunoască limba română – cu cei doi ortaci, dar şi aparte cu munteanul vrâncean, care te miri dacă ştia (şi de ce ar fi trebuit neapărat s-o cunoască?) ungureşte. Şi

cum se face că oiţa năzdrăvană, care, aşa cum am acceptat, era „moldoveană", „vorbea" şi cu baciul moldovean, dar înţelegea prea bine şi limba în care comunicau tustrei, şi limba în care puneau la cale planurile lor negre cei doi duşmani ai baciului moldovean?

Dacă „bârsană" înseamnă „din Ţara Bârsei", cum spune V. Alecsandri[28], şi dacă, în genere, am crede, împreună cu G. Coşbuc[29], că *Mioriţa* e de origine ardelenească, în acest caz ar trebui să ne întrebăm, fireşte, cum de „conversează" oiţa bârsană, pe de o parte, cu badea Mior, care ştie numai moldoveneşte, şi cum de înţelege limba (alta decât cea „moldovenească") în care se sfătuiesc ceilalţi doi, care uneltesc împotriva moldoveanului. Se vede că tocmai de aceea şi e considerată năzdrăvană, pentru că poseda mai multe limbi şi deci, oricât s-ar fi străduit uneltitorii de rele să-şi ascundă intenţiile lor, ei n-ar fi reuşit, pentru că mioriţa era... poliglotă! Ea ştia şi moldoveneşte, şi româneşte, şi – convingerea Moldovan-ului nostru din tabăra lui Igor Smirnov şi Vasilii Iakovlev – ungureşte.

Gluma-i glumă, desigur, dar ea demonstrează până la ce grad de absurditate pot duce încercările unor „moldovenişti" de a demonstra indemonstrabilul. De râs, dar şi de plâns aceste stupidităţi, pentru că ele întunecă minţile a zeci şi sute de mii de oameni simpli, cărora li se bagă pe gât acest opiu pregătit la fabrica de droguri a unor noi Ivani fără de ţară şi neam.

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 13-20.

[2] R. Ortiz, *Lezioni di letterature neolatine. Breve storia della letteratura rumena*, Padova, 1936, p. 7. Citat apud Pavel Apostol, *Motivul mioritic în cultura română* // Adrian Fochi, *Mioriţa. Tipologie, circulaţie, geneză, texte*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 113.

[3] L. L. Cortès, *Antologia de la poesia popular rumana*, Salamanca, 1955, p. 42. Reprodus apud Pavel Apostol, *op. cit.*, p. 118.

[4] *Encyclopedie de la Pléïade. Histoire des litteratures*, vol. II, *Litteratures occidentales*, Paris, 1957, p. 1390. Reprodus apud Pavel Apostol, *op. cit.*, p. 113.

[5] *Dizionario universale della letteratura contemporanea*, vol. IV, 1962, p. 191. Citat după: Ion Taloş, ***Mioriţa** în Transilvania* // Anuarul de Folclor, II, Universitatea „Babeş-Bolyai", 1981 (extras), p. 95-134.

[6] A se vedea Nicolae Mătcaş, *Simulacrul argumentului ştiinţific*, „Limba Română", Chişinău, 1994, nr. 3, p. 79.

[7] A se vedea p. 57-70, 72, 114-116 ş.a. din opusculul lui P. P. Moldovan.

[8] *Ibidem*, p. 14.

[9] *Ibidem*, p. 15.

[10] E. Agrigoroaiei, *Mioriţa*, *op. cit.*, p. 15.

[11] *Ibidem*, p. 15.

[12] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 14.

[13] A. Fochi, *op. cit.*, p. 69.

[14] *Ibidem*, p. 70.

[15] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 14.

[16] A. Fochi, *op. cit.*, p. 126.

[17] P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 18-19.

[18] Nicolae Mătcaş, *În ce limbă a sadovenizat Sadoveanu?* // „Limba Română”, Chişinău, 1996, nr. 1, p. 35-44.

[19] M. Sadoveanu, *Poezia populară*. Discurs rostit la 9 iunie 1923 în şedinţă solemnă sub preşedinţia A.S.R. Prinţului moştenitor, Cultura Naţională, Bucureşti, 1923, p. 7.

[20] *Ibidem*, p. 13. De altfel, din cele spuse la p. 9 din discursul menţionat al romancierului transpare clar ce înţelege Sadoveanu prin posesivele „nostru”, „noastră”: „Istoria noastră mai veche – cea dinainte de Negru-Vodă şi Bogdan (deci a noastră, a românilor, deşi o perioadă am avut domnitori diferiţi şi am făcut parte din ţări diferite – *N.M.*), – este ca şi necunoscută”.

[21] M. Sadoveanu, *op. cit.*, p. 13.

[22] A se citi elucubraţiile lui: „Chiar dacă era din Ardeal, după cum ţine să precizeze G. Călinescu, ungureanul nu era mai puţin ungur”. P. P. Moldovan, *lucr. cit.*, p. 16.

[23] Comentând versurile „Unu-i Moldovan, / Unu-i Ungurean / Şi unu-i Vrâncean” şi arătând că toţi sunt români, V. Alecsandri explică: „Adică: unu-i de pe valea Moldovei, unul din munţii Vrancei şi unul din Ardeal. Din neştiinţă, poporul nostru confundă ades numele de Ardelean cu cel de Ungurean (adică *ungur – N.M.*), căci el încă nu a ajuns a cunoaşte întinderea pământului locuit de Români. El nu ştie că dincolo de toate hotarele Moldovei şi a Valahiei, peste Carpaţi şi până la Tisa, peste Dunăre şi până în centrul Macedoniei, peste pâraele Milcovul şi Moina şi peste râul Prutului se află fraţi de-ai lui, cu acelaşi port, aceleaşi obiceiuri, aceeaşi limbă, acelaşi trecut de glorie şi suferinţi, precum şi acelaşi viitor!” (subl. n. – *N.M.*). *Poezii populare ale Românilor*, adunate şi întocmite de Vasile Alecsandri, Bucureşti, Tipografia Lucrătorilor Asociaţi, 1866, p. 3, nota 1.

[24] Pavel Apostol // A. Fochi, *op. cit.*, p. 69. A se vedea şi A. Fochi, *op. cit.*, p. 232, 413-414; A. Hâncu, *Balada populară **Mioriţa***, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1967, p. 13.

[25] A se vedea nota 19. În nota la balada *Soarele şi luna* din aceeaşi culegere (citată mai sus), p. 30, Alecsandri vorbeşte despre românii din Moldova.

[26] B.-P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, vol. I, Bucureşti, 1875, p. 56-57.

[27] *Ibidem*.

[28] *Poezii populare*..., *op. cit.*, p. 4 (nota 2).

[29] G. Coşbuc, *Poporul poet* // „Tribuna”, Sibiu, XIV (1897), nr. 211, p. 841. Apud A. Fochi, *op. cit.*, p. 139.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 6 (36), 1997, p. 124-127

CUM I-A PĂCĂLIT UN ŢĂRAN ROMÂN PE DOI ORĂŞENI MOLDOVENI

Cititorul şi-o mai fi amintind, probabil, de ingeniozitatea mujicului rus care îi hrănise din nimic pe săturate pe cei doi generali conaţionali.

Ruşii se mândresc pe bună dreptate cu Saltâkov-Şcedrin, care, alături de atâtea chipuri memorabile create de Dumnezeu, le-a mai schiţat şi el vreo câteva. Precum ne mândrim şi noi, românii, cu neîntrecutul şugubăţ Ion Creangă şi cu „ţărăniile" sale. Numai un George Călinescu nu s-a lăsat sedus de opinia aproape unanimă că Ion Creangă ar fi un ţăran necioplit, specificând că e ţăran numai cu spiritul şi că e mult mai deştept decât pare: „Creangă e un om deştept, luminat cu puţine cărţi, înţelegând mai bine decât cei cu multe cărţi şi păstrând doar o slavă exagerată pentru cei învăţaţi". Complăcându-se în rolul lui Păcală, pe care şi l-a jucat excelent în viaţă, dându-ne cele mai mari lecţii de înţelepciune, Creangă cel şiret continuă să ne păcălească şi astăzi, de la vlădică pân-la opincă, de la cărturar până la analfabet.

Parcă prevăzând interminabilele discuţii sterile despre obârşie şi grai la un veac după trecerea sa în nemurire, Creangă a mai inventat o glumă cu pentru contra, sucindu-ne minţile şi lăsându-ne ori să ne descurcăm singuri, ori să ne facem de râs nu numai în faţa străinilor, ci şi în faţa găinilor.

Nimeni dintre cititori nu se îndoieşte de faptul că Creangă este, întâi de toate, un scriitor, şi încă unul foarte mare, moldovean de peste Prut, din România adică, dar moldovean. Va fi fiind el şi oleacă de român, dar e moldovean totuşi. Şi personajele create de el tot moldoveni sunt, nici vorbă. Şi se poartă moldoveneşte, cum li-i vorba, şi vorbesc moldoveneşte, cum li-i portul. Nu ştim, ce-i drept, cum se înţeleg cu românii, care, chipurile, ar vorbi o altă limbă, dar înde ei ştim bine că nu se înţeleg. Chiar dacă vorbesc aceeaşi limbă, „moldoveneasca".

Cine s-ar îndoi, bunăoară, că proverbialul moş Ion Roată nu e un ţăran moldovean din talpă, de la coarnele plugului, cu un petic de pământ, cu palmele „străpunse de pălămidă şi pline de bătături", cu „gâdilici la limbă", precum sunt mai toţi ţăranii noştri, care „spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, când îl scormolea ceva la inimă"? Liberalilor şi ultrademagogilor noştri de azi le place să ne scoată ochii la tot pasul cu obârşia moldovenească şi cu limba moldovenească a lui moş Ion Roată şi a naşului său literar. Cu ce satisfacţie îi reproduce spusele ca un argument irefutabil născutul peste noapte savant anonim Petre P. Moldovan în opul său nr. 1, intitulat *Moldovenii în istorie* (Chişinău, Poligraf-Service, 1993,

p. 124): „Aveţi bunătate de vorbiţi mai moldoveneşte, cucoane, să ne dumerim şi noi; căci eu, unul, drept vă spun, că nu pricep nimica, păcatele mele!”. Cât de şmechereşte operează cu numele, cu înţelepciunea şi cu prezenţa de spirit ale acestui ţăran mucalit doctorul în filologie şi habilitatul în istorie Vasile Stati (a se vedea articolul „Moş Ion Roată şi limba moldovenească” din „Moldova Suverană” din 7 iulie 1994, p. 3, pregătit de Vasile Stati!). Dar tizul lui Ion Creangă, deputatul-ţăran în Divanul ad-hoc din Moldova de la 1857 moş Ion Roată, le-a jucat renghiul ambilor orăşeni moldoveni de la 1994, atât pretinsului etnolog Petre P. Moldovan, cât şi autenticului „lexicograf-amator, acreditat provizoriu şi ocazional în Parlament”, cum se autocaracterizează deputatul Vasile Stati. Ba mai mult, Creangă însuşi le-a jucat festa şi le-a tăiat nasul tuturor amatorilor de a specula cu obârşia şi cu limba lui, chipurile, neromânească. Cum? Foarte simplu şi nostim, precum numai un Creangă sau o creatură de a sa gen moş Ion Roată, moş Nichifor Coţcarul, Popa Duhu putea s-o facă.

Adoratorii humuleşteanului ar trebui să ştie că citatomanii de la noi, trecuţi prin fostele şcoli de partid şi prin fabricile ideologice de minciunire şi prostire a poporului, în arta lor de a face din alb negru şi din negru alb, după cum se exprimă Vasile Stati prin spusele lui moş Ion Roată, au învăţat la perfecţie lecţia, citând numai ceea ce le convine, omiţând textul care îi incomodează, reinterpretând spusele autorului etc. Totul se face pentru a ascunde adevărul. Este edificator în acest sens modul în care procedează ei când se referă la arhicunoscutele anecdote ale lui Creangă *Moş Ion Roată* şi *Ion Roată şi Vodă Cuza*. Este straniu, dar şi semnificativ şi instructiv într-un fel, că în toate ediţiile operelor alese, chiar şi în cele apărute pe timpul bolşevicilor, sub ochiul atoatevăzător al cenzurii, în textul crengian *Ion Roată şi Vodă Cuza* (la Chişinău intitulat pe vremuri *Moş Ion Roată şi Vodă Cuza*), care, după cum şi era de aşteptat, fusese interzis în şcoală, s-a strecurat totuşi un mare adevăr, care le stă ca sarea în ochi şi de care fug ca dracul de tămâie toţi patrihoţii moldoveni românofobi, şi anume – că moldoveanul moş Ion Roată era... român.

Iată pasajul cu pricina (cu el începe povestirea): „Între ţăranii fruntaşi care au luat parte, împreună cu boierii, cu episcopul şi cu mitropolitul ţării, la Divanul ad-hoc din Moldova, în 1857, era şi moş Ion Roată, om cinstit şi cuviincios, *cum sunt mai toţi ţăranii români de pretutindeni*” (subl. n. – *N.M.*; citat după Ion Creangă, *Opere*, vol. II, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1989, p. 45. A se vedea şi volumul editat cu litere ruseşti: Ion Creangă, *Opere alese*, ESM, Chişinău, 1956, p. 224). Vedeţi dar cine şi cum era moş Ion Roată?

Sigur că înţeleptul moş Ion Roată, în calitate de locuitor şi cetăţean al Moldovei, era, întâi de toate, moldovean. Sigur că la marea obştească Adunare din 22 septembrie 1857 de la Iaşi, adică la Divanul ad-hoc, deputatul moş Ion Roată reprezenta voinţa ţăranilor moldoveni în chestiunea unirii Moldovei cu Muntenia,

tot aşa precum colegul său de crez şi ideal Tănase Constantin reprezenta, în Divanul ad-hoc din 30 septembrie 1857 de la Bucureşti, voinţa ţăranilor munteni. Dar şi ţăranul moldovean moş Ion Roată, şi ţăranul muntean Tănase Constantin ştiau că fac parte din unul şi acelaşi popor – poporul român, care până atunci făcea parte din state diferite, iar atunci purcese la realizarea idealului său de veacuri: unirea celor două principate, crearea statului unitar român.

Nici Creangă nu tăinuieşte că cei care se întruniseră în Divanul ad-hoc de la Iaşi, ca să se pronunţe în chestiunea unirii cu Muntenia, erau moldoveni: „La 1857, pe când se fierbea Unirea în Iaşi, boierii moldoveni liberali, ca de-alde Costache Hurmuzachi, M. Kogălniceanu şi alţii, au găsit cu cale să cheme la Adunare şi câţiva ţărani fruntaşi...” (nu ca cei din actualul Parlament al Republicii Moldova, care în toiul alegerilor au făcut tot posibilul ca în legislativul de la Chişinău să nu nimerească niciun ţăran de rând). Fiţi siguri că, dacă ar fi scris despre Divanul ad-hoc de la Bucureşti, i-ar fi menţionat pe munteni, deoarece anume aceştia se întruniseră acolo ca să discute chestiunea unirii cu Moldova.

Însă atât moldovenii din Divanul de la Iaşi, cât şi muntenii din Divanul de la Bucureşti ştiau că sunt fraţi români, că fac parte din unul şi acelaşi neam românesc, că vorbesc una şi aceeaşi limbă – limba română. O spune Creangă prin gura personajelor sale: „...de sute de ani, două ţări surori, creştine şi megieşe, Moldova noastră şi Valahia sau Ţara Muntenească... se sfâşie şi se mănâncă între dânsele, spre cumplita urgie şi pieire a neamului românesc. Ţări surori şi creştine, am zis, oameni buni; căci, precum ne închinăm noi, moldovenii, aşa se închină şi fraţii noştri din Valahia. Statura, vorba, hrana, îmbrăcămintea şi toate obiceiurile câte le avem noi le au întocmai şi fraţii noştri munteni” (Ion Creangă, *Opere*, vol. II, p. 30). Sau în alt loc: „Dar să ne întoarcem iar la Divanul ad-hoc. Aici, ca în toate adunările de felul acestora, se făcea vorbă multă; şi era lucru firesc să se facă, fiind în luptă timpul de faţă cu cel trecut, pentru cea mai dreaptă cauză a neamului românesc: Unirea, sfânta Unire!” (*op. cit.*, p. 46). Ori: „Credeţi dumneavoastră că, de-a ajuta Dumnezeu a se uni Moldova cu Valahia, avem să fim numai atâţia? Fraţii noştri din Transilvania, Bucovina, Basarabia (în ediţia chişinăuiană din 1956 ultimele două denumiri fuseseră omise, vă daţi seama de ce – *N.M.*) şi cei de peste Dunăre, din Macedonia şi de prin alte părţi ale lumii, numai să ne vadă că trăim bine, şi ei se vor bucura şi ne vor iubi, de n-or mai îndrăzni duşmanii, în vecii vecilor, a se lega de români” (*op. cit.*, p. 32).

Aşadar, moldovenii îşi zic moldoveni şi muntenii îşi zic munteni atâta timp cât subliniază locul de trai, apartenenţa teritorială. Imediat însă ce vine vorba de apartenenţa naţională (de ceea ce se numeşte conştiinţă naţională), ei şi-au dat seama totdeauna că sunt români (adică descendenţi ai dacilor şi romanilor), că fac parte din unul şi acelaşi neam românesc, că ei constituie unul şi acelaşi popor român, indiferent de fruntariile politice. De spusele lui Creangă se sparg ca nişte

baloane de săpun toate enormităţile despre existenţa a două naţiuni sau a două popoare est-romanice diferite. Cu atât mai mult cele despre aşa-zisa existenţă a două limbi: româna şi moldoveneasca.

Moldovan, Stati şi C° consideră că i-au dat la pământ pe adepţii unei singure limbi, ai limbii române, cu citatul de mai sus din *Ion Roată şi Vodă Cuza*: „Aveţi bunătate de vorbiţi mai moldoveneşte...”. Dar nu e aşa. Pentru că aşa cum ascund adevărul că moş Ion Roată e ţăran român, tot aşa ascund realitatea că în textul crengian e vorba totuşi de limba română! Să ne amintim dar contextul în care are loc intervenţia lui moş Ion Roată. Creangă însuşi ne spune că în Divanul ad-hoc din Moldova erau boieri (la sigur moldoveni, şi nu munteni!) „de toată mâna: şi mai mari, şi mai mici; şi mai bătrâni, şi mai tineri; şi mai învăţaţi, şi mai neînvăţaţi, cum îi apucase timpul”. Boierii cei mai tineri, „crescuţi de mici în străinătate, numai cu franţuzească şi nemţească, erau cârtitori asupra trecutului”, „vorba, portul şi apucăturile bătrâneşti nu le mai veneau la socoteală”, îi „numeau pe cei bătrâni rugini învechite...”.

Drept că nici cei bătrâni nu se dădeau cu una-cu două, dându-le „şi ei tinerilor câte-un ibrişin pe la nas, numindu-i bonjurişti, pantalonari, oameni smintiţi la minte şi ciocoi înfumuraţi, lepădaţi de lege, stricători de limbă şi de obiceiuri”. Iar cuconul Alecu Forăscu, spune Creangă, „îi tolocănea, mustrându-i: ba că nu vorbesc drept româneşte, cum vorbeau părinţii lor, ci au corchezit graiul strămoşesc, de nu-i mai înţelege nimene”, ba că, „de când cu străinătatea, v-aţi înstrăinat şi legea, şi limba, şi inima, şi chiar dragostea sătenilor...” (*op. cit.*, p. 46). Vedeţi ce limbă vorbeau, după observaţia lui Creangă, părinţii acestor boieri tineri şi, pe de altă parte, ce limbă vorbeau copiii lor, trecuţi prin şcoli străine, care-şi uitaseră şi legea, şi limba, şi inima, încât nu-i mai durea de ţară, de limbă şi de obiceiuri şi nu mai vorbeau corect româneşte? Au nu pe aceşti stricători de limbă şi de datini i-au înfierat în operele lor Alecsandri, Creangă, Eminescu, Russo, Negruzzi, Mateevici?

Deci în Divanul ad-hoc al Moldovei, constituit numai din boieri şi ţărani originari din Moldova, se vorbea româneşte, şi nimănui (în afară, poate, de V. Stati şi P. Moldovan) nu i-a trecut prin cap să-şi pună întrebarea unde vor fi învăţat aceşti moldoveni, inclusiv moş Ion Roată, româna. Însă aici erau două categorii de boieri: boieri care se ţineau de obiceiurile strămoşeşti şi care vorbeau drept româneşte, cum se exprimă Creangă, şi boieri bonjurişti „c-o mână de învăţătură” şi de aceea franţuziţi şi nemţiţi, care voiau să epateze prin bruma lor de carte şi se exprimau într-o limbă românească înzorzonată, împestriţată cu neologisme, adică într-o limbă românească pocită. Pe aceştia îi apostrofa că nu vorbesc drept româneşte bătrânul boier Alecu Forăscu. Tot pe aceştia îi ruga să vorbească mai pe înţelese, adică în graiul ţării, în graiul de acasă, şi reprezentantul ţărănimii – moş Ion Roată. Să ne amintim: „Într-una din zile, cum vorbea frumos un boier dintre

cei tineri (*frumos* nu înseamnă aici «bine», «plăcut», adică nu e antonimul lui *rău, urât*, ci are sensul de «nenatural», «exagerat», «lipsit de simplitate», «lipsit de naturaleţe», adică se opune lui «natural», «simplu», «pe înţelesul tuturor», precum obişnuiau să vorbească româneşte în Divan boierii în etate de acasă – *N.M.*), iaca şi moş Ion Roată sare cu gura:

– Aveţi bunătate de vorbiţi mai moldoveneşte, cucoane, să ne dumerim şi noi; căci eu, unul, drept să vă spun, că nu pricep nimica, păcatele mele!” (*op. cit.*, p. 47).

Aici „mai moldoveneşte” înseamnă, strict vorbind, „mai pe înţelesul nostru”, „fără exagerări”, „fără maimuţăreli de Chiriţe umblate pe la Paris sau Berlin”, „aşa cum vorbesc boierii mai în etate”, adică „într-o română firească, aşa cum vorbesc alde bătrânul Alecu Forăscu, Grigore Cuza şi alţi câţiva de-aceştia”. De ce totuşi moş Ion Roată zice „mai moldoveneşte”? În primul rând, fiindcă el era convins că şi aceşti boieri tineri, mai ieri plecaţi în străinătate la înalte studii, nu-şi vor fi uitat, mai bine zis, nu trebuia să-şi fi uitat graiul strămoşesc de-acasă, „dulcele grai moldovenesc”. Acesta era, de fapt, şfichiul cu care îi ardea moş Ion Roată pe înstrăinaţii de datini, de port şi de limbă, el dându-şi prea bine seama, spre deosebire de unii ideologi de azi, că graiul de acasă, „dulcele grai moldovenesc” (ca, de altfel, şi dulcele grai oltenesc, dulcele grai bănăţean ş.a.m.d.), nu se identifică întru totul cu limba română literară, limbă în care le cerea tinerilor liberali să vorbească în Divan cuconul Alecu Forăscu.

A propos, şi marele român Alecu Russo, moldovean de obârşie, într-un exces de zel de patriotism local, în scrisoarea „Despre «Steaua Dunării»”, îi recomandă redactorului M. Kogălniceanu, unui alt mare unionist, de asemenea moldovean de obârşie, să scrie mai moldoveneşte pentru cititorii moldoveni (a se vedea: Alecu Russo, *Opere*, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1989, p. 184-185), dar tot el explică în continuare ce înţelege prin „mai moldoveneşte”: „...o filă, o coloană sau un capăt de coloană, unde frumuseţile stilului şi a cuvântologiei să lipsească cât mai mult se poate. Dă-ne idei multe şi bune în limba proastă, şi cetitorii te vor binecuvânta, şi Steaua va creşte, de s-a face un soare”. Vedeţi ce înseamnă „mai moldoveneşte”? La care Kogălniceanu îi răspunde cu amabilitate: „...dorim progresul şi în idei şi în stil. Şi credem că şi publicul nostru, deşi nepregătit – şi unde era să se pregătească? – va progresa cu noi şi în stil, şi mai ales în idei. Sunt alte idei care, dacă ar fi să nu întrebuinţăm cuvintele străine ce le exprimă şi să ne slujim numai de circonlocuţii româneşti, ar rămâne mai neînţelese încă decât rostindu-se prin termine astăzi străine, dar mai împământindu-le [...] de multe ori nouele idei vor cere neapărat şi nouă cuvinte” (*tot acolo*, p. 425-426). Exact ideile pe care, cu altă ocazie, le împărtăşeşte şi le propagă însuşi Russo!

Iar în legătură cu rugămintea lui moş Ion Roată avem ferma convingere că, dacă, printr-o minune, s-ar fi convocat la 1857 un Divan ad-hoc similar în

Transilvania ocupată de unguri şi ar fi luat cuvântul acolo vreun român ungurit, numaidecât s-ar fi găsit vreun ţăran transilvănean gen Apostol Bologa, care, ca şi omologul său din Moldova, i-ar fi cerut aceluia să vorbească mai... ardeleneşte!

În al doilea rând. Cine-şi aminteşte bine finalul anecdotei *Moş Ion Roată* înţelege că moş Ion Roată, „mojic" şi „ghiorlan", cum îl socoteau „bonjuriştii" şi „pantalonarii", „un ţăran cu un car de minte", cum îl caracterizează colonelul Alexandru Cuza, foloseşte aici un limbaj esopic. Pentru că pe dânsul nu-l interesa, propriu-zis, glotonimul, deosebirile dintre graiul moldovenilor şi cel al muntenilor, al ardelenilor etc., ci expunerea clară, nesofisticată, pe înţelesul tuturora, a esenţei chestiunii în care fuseseră convocaţi. Şi el o spune verde, moldoveneşte (iară moldoveneşte!, îşi freacă mâinile de bucurie alde Stati-Moldovan), aşa cum îl încurajase şi boierul însuşi („Şi dacă aveţi ceva de zis, nu vă sfiiţi; spuneţi verde, moldoveneşte, ca la nişte fraţi ce vă suntem; că de aceea ne-am adunat aici, ca să ne luminăm unii pe alţii, şi Dumnezeu să ne lumineze pe toţi cum a şti el mai bine!" (*op. cit.*, p. 31). Adică sincer, deschis, pe şleau şi hotărât, aşa cum ştiu s-o facă moldovenii, căci acesta e sensul cuvântului „moldoveneşte", pe care îl foloseşte Creangă, prin gura de aur a lui moş Ion Roată, aici, şi nicidecum altul. Luaţi aminte la poanta cu bolovanul de la finele anecdotei şi vă veţi da seama mai bine de semnificaţia cuvântului şi de ghiduşia celor doi Ioni nemuritori: Ion Creangă şi Ion Roată.

Citatomanii la care ne referеam mai sus se plimbă prin opera lui Creangă ca vodă prin lobodă, însă nu i-o cunosc pe dinafară, nu i-au pătruns semnificaţiile şi nu i-au descifrat enigmele şi aparentele paradoxuri. Astfel se face că şi peste un amar de timp ţăranul român Ion Roată, care îi cerea în Divan unui boier să vorbească mai moldoveneşte, îl păcăleşte pe orăşeanul moldovean Petre P. Moldovan, iar deputatul român în Divanul ad-hoc al Moldovei, acelaşi ţăran Ion Roată, îl păcăleşte pe deputatul moldovean din Parlamentul Republicii Moldova Vasile Stati, în timp ce naşul său literar Ion Creangă tot râde şi râde de dincolo de moarte de prostia omenească. Aşa se întâmplă când te faci a nu şti cine eşti şi cine ţi-au fost părinţii, şi ce limbă ai moştenit de la mama şi de la clasici. Rămâi de râsul curcilor.

P.S. Iubite cititor, să nu crezi că am ceva cu V. Stati, pe care îl cunosc şi l-am stimat ca pe un coleg mai mare încă din anii de studenţie la Universitate, apoi în calitate de colaborator la Institutul de Limbă şi Literatură, în cadrul căruia a scris şi şi-a susţinut teza de doctor în filologie în domeniul dialectologiei, şi-a editat monografia *Împrumuturile slave în terminologia textilă moldovenească* (Chişinău, 1974). Nu ştiu ce are d-lui de împărţit cu foştii săi colegi de serviciu şi cu actualul director, dar ştiu că-i beşteleşte cu obrăznicie de la înălţimea sa de „acreditat provizoriu şi ocazional în Parlament". Ba încă instigă conducerea să nu-i mai finanţeze. În schimb are ce are cu românii, cu limba română, căci n-a

mai rămas romanist peste hotare (din defăimarea şi ponosirea cărora şi-a luat alt doctorat) şi în ţară care să nu fi fost făcut cu ou şi cu oţet.

Procedeele de deformare şi de manipulare a opiniei publice (ruperea citatelor de context, reinterpretarea lor voluntară ş.a.m.d.), cu care operează dublul nostru doctor, au fost dezvăluite în replica lui P. Cărare *Unde dai şi unde crapă* din „Literatura şi Arta”, nr. 29 din 14 iulie 1994, p. 1. Mai trist e de clasici ca Gr. Ureche, M. Costin, N. Costin, M. Kogălniceanu, I. Creangă (pe Eminescu nu-l enumeră, fiindcă nu-i poate ierta fraza „Suntem români şi punctum!”), M. Sadoveanu, A. Mateevici, O. Ghibu ş.a., faţă de care comite un adevărat sacrilegiu, prezentându-i numai ca moldoveni şi vorbitori de limbă moldovenească, pe când se ştie că ei aveau toţi conştiinţa – şi au declarat lucrul acesta nu o singură dată! – că suntem moldoveni în raport cu muntenii, transilvănenii ş.a., însă laolaltă suntem români şi vorbim româneşte. Mai trist e de clasici, repet, pentru că ei nu mai pot lua singuri cuvântul ca să se apere. Însă ei nici nu au nevoie de apărare. Ei trebuie pur şi simplu citiţi, studiaţi şi citaţi corect.

Cât priveşte exersarea amatorului Stati în lexicografie (a se vedea *Piruete lingvistice* din acelaşi număr al „Moldovei Suverane”), ţin să vă previn că e vorba iarăşi de un truc de-al tov.-ului: a cita din lucrări apărute în perioada sovietică şi în timpul dominaţiei Rusiei ţariste şi a te exalta în faţa faptului că, chipurile, peste tot românii din Basarabia sunt numiţi moldoveni, iar limba lor – moldovenească, este o neghiobie. De parcă nu s-ar şti că erau ostracizate nu numai cuvintele şi îmbinările *români*, *popor român*, *limbă română* cu aplicare la românii din Basarabia, din Bucovina şi la limba lor, ci că era izgonită de peste tot chiar limba maternă şi grafia latină, că erau puşi la respect (precum o cer azi Moldovan şi C°) adepţii ideii de românism. Este o speculaţie crasă şi jonglarea cu atestarea denumirii de limbă moldovenească într-un document din timpul domniei lui Ştefan cel Mare. Nota diacului polon la tratatul lui Ştefan cel Mare cu Cazimir, regele Poloniei, semnat la Cameniţă în 1485, ne spune că textul tratatului a fost tradus din limba valahă în limba latină („Hec inscripcio ex valachico in latinum versa est”), iar valahă, după cum o ştie bine toată lumea, înseamnă română. Se enunţă, de asemenea, un semiadevăr (prin întreruperea citatului) când se spune că în Regulamentul organic al Principatului Moldova (1831) e vorba de limba moldovenească, iar în cel al Valahiei – de limba română. Fireşte că-i aşa, dacă ţinem cont de faptul că Regulamentele au fost întocmite în timpul aflării principatelor dunărene sub cârmuirea administraţiei ruseşti în frunte cu generalul P. D. Kiselef. Dar se trece sub tăcere identitatea de limbă în Moldova şi Valahia, identitate fixată în ambele regulamente: „...Începutul, religia, obiceiurile şi cea de un fel limbă a sălăşluitorilor într-aceste două principaturi, precum şi cele deopotrivă trebuinţe sunt îndestule elementuri de o mai aproape a lor Unire, care până acum s-au zăbovit numai după împrejurări întâmplătoare”.

În genere, am vrea să menţionăm că este o muncă sterilă şi puerilă a te ocupa de fixarea în scris a unor cuvinte ca *Molda*, *Moldova*, *Ţara Moldovei*, *moldovenii*, *neamul moldovenilor*, *limba moldovenilor*, *cioban moldovean*, *grai moldovenesc*, *limbă moldovenească* şi altele de felul acestora, care fireşte că n-au apărut odată cu legenda despre descălecatul voievodului Dragoş şi nici odată cu naşterea baladei *Mioriţa*, şi nici odată cu întemeierea Statului Moldovenesc, ci atunci când le-a cerut realitatea. Sigur că se întrebuinţau aceste cuvinte, ba şi astăzi unii spun cu încăpăţânare naţiune moldovenească (deşi n-au demonstrat cum s-a separat ea de cea română şi când s-a format), limbă moldovenească (deşi nu poate fi demonstrată deosebirea de română şi toată lumea ştiinţifică recomandă termenul adecvat limba română), popor moldovenesc. Vorba e despre altceva: nu cum s-a ajuns şi cum se spune, în situaţii de conjunctură politică, ci cum e corect, adecvat, cum trebuie să se spună din punct de vedere ştiinţific. Şi aici două adevăruri nu pot exista!

P.P.S. Lui P. P. Moldovan i-a jucat festa nu numai humuleşteanul (prin vorbele lui moş Ion Roată), ci şi bardul de la Mirceşti, care a avut „imprudenţa" de a-l reboteza pe Gruia Moldovanul în Român Gruie Moldovanul. (A se vedea balada *Român Gruie Grozovanul* de Vasile Alecsandri, *Opere*, vol. IV, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1959, p. 341.)

Sirecii noştri clasici, numai de ghiduşii se ţin!...

„Literatura şi Arta", nr. 30, 21 iulie 1994, p. 2-3

UNDE ŞI CÂND A VORBIT DENSUSIANU DESPRE O LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ?

În presa din republică şi din Ţară au fost dezvăluite multe dintre procedeele josnice la care recurge un pretins etnolog, sociolog, politolog etc. care se ascunde sub pseudonimul Petre P. Moldovan[1] şi care se războieşte avan cu specialiştii în domeniul lingvisticii, folcloristicii, ştiinţei literare, istoriei, cu scriitorii şi oamenii de ştiinţă autohtoni sau de pe alte meleaguri ce au îndrăznit, de-a lungul timpurilor, să susţină că locuitorii Moldovei istorice sunt şi ei români şi că vorbesc şi ei, ca şi toţi românii de pretutindeni, limba română.

Anonimul ţine cu tot dinadinsul să-i bage în cap omului de rând, deloc sau mai puţin iniţiat, neadevărul că denumirea de „moldovean", a cărei existenţă în limba noastră din cele mai vechi timpuri (de atunci de când există şi denumirea „Moldova") n-a contestat-o nimeni şi niciodată, s-ar opune denumirii de „român" (care, după opinia sa, ar fi apărut în limbă cu mult mai târziu, prin secolele XVII-XVIII, ceea ce este o minciună sfruntată dacă ne amintim că „român" este evoluţia firească pe teren daco-romanic a cuvântului latinesc „romanus" şi a apărut deci cu mult înainte de celălalt termen, „moldovean"), şi nu celora de tipul „oltean", „muntean", „bănăţean", „maramureşean", „bucovinean", „dobrogean" etc., după cum se vede limpede pentru oricine ştie că Moldova, Basarabia, Muntenia, Oltenia, Banatul, Maramureşul, Bucovina, Dobrogea sunt nişte regiuni sau provincii istorice (două dintre ele – principatul Moldovei şi cel al Munteniei – chiar state separate de-a lungul anilor) populate în general de români, care îşi mai zic, în funcţie de locul de trai sau de obârşie, şi moldoveni, basarabeni, munteni, olteni, bănăţeni, maramureşeni, bucovineni, dobrogeni etc. Vrea, adică, să ne readucă la teoria aberantă a celor două naţiuni şi popoare diferite: naţiunea moldovenească, poporul moldovenesc – naţiunea română, poporul român. Când vede că minciuna proprie nu trece, recurge, pentru a înşela opinia omului de rând, la nume de personalităţi notorii din istorie, literatură, cultură, lingvistică (Ureche, Costin, Neculce, Cantemir, Stamati, Negruzzi, Russo, Creangă, Mateevici, Iorga, Ghibu, Sadoveanu etc.) ce au folosit vreodată cuvintele „moldovean", „moldovenesc", „moldovenească" în sensul lor cunoscut de „care ţine de, care provine din, care e din Moldova" (resp. Muntenia, Oltenia, Banat, Maramureş, Bucovina, Dobrogea etc.), şi nicidecum acela de „un nou popor est-romanic, diferit de cel român", „o nouă limbă est-romanică, diferită de cea română", strecurând, însă, sugestia că personalităţile respective le-ar fi atribuit anume aceste din urmă semnificaţii.

Teoria „moldovenismului” este promovată cu insistenţă în ultimul timp în Republica Moldova de cei ce se opun unităţii de limbă şi de neam a românilor (care, în virtutea unor împrejurări istorice nefaste pentru destinele lor, s-au pomenit în cadrul unor state diferite), din teama că aceştia ar putea ajunge la conştientizarea faptului că, odată ce sunt români şi au fost izolaţi cu forţa de fraţii lor din România, ar fi absolut normal să se reunească pentru totdeauna cu Ţara. Toate eforturile „moldoveniştilor” sunt orientate, de fapt, spre un singur scop: a amâna, a îndepărta eventuala unire, a exclude pentru totdeauna din conştiinţa românilor moldoveni şi bucovineni însăşi ideea reunirii cu fraţii lor din dreapta Prutului. Dacă ar exista o garanţie că românii moldoveni din Republica Moldova nu vor aborda nicicând în viitor chestiunea unirii cu Ţara, partidul de guvernământ şi acoliţii lui ar recunoaşte, aşa cum s-a lăsat să se întrezărească din relatările unor lideri politici[2], că locuitorii Moldovei sunt români şi vorbesc limba română.

P. P. Moldovan şi ideologii moldovenismului primitiv care se ascund în spatele lui (A. Lazarev, V. Stati, V. Grosul ş.a.) nici pe departe nu consideră că în dihotomia „moldoveni – români” ar fi vorba de o simplă preferinţă a locuitorilor din Moldova de a-şi zice moldoveni, aceştia din urmă ştiind prea bine că sunt şi ei români; dimpotrivă, „moldoveniştii” consideră că moldovenii sunt un cu totul alt popor, diferit de cel român, cu mult mai vechi decât el. Ei îşi permit să cocheteze uneori doar în privinţa unităţii de limbă a celor două popoare est-romanice din închipuirea lor („...nimeni nu neagă unitatea lingvistică est-romanică! Unitate ce se manifestă în toţi parametrii pur lingvistici”, p. 145), creându-i cititorului credul impresia că şi „moldoveniştii” ar recunoaşte existenţa unei singure limbi, care în Republica Moldova, după vrerea lui V. Stati, a agrarienilor şi a românofobilor, trebuie să se numească moldovenească şi care, în România şi peste tot în lume unde o vorbesc românii sau reprezentanţii altor etnii, se numeşte pe deplin justificat limba română. Însă acesta este un tertip perfid de-al lor, căci sub paravanul altei denumiri a limbii române se ascunde tendinţa de a infiltra în conştiinţa moldovenilor (care, după Moldovan, Stati, Lazarev, Antoseac, Grosul, Afteniuc şi C°, nu sunt români) că ei ar vorbi o altă limbă, de asemenea est-romanică, însă nu pe cea română („Având în vedere unitatea pur lingvistică – morfologică, fonetică, lexicală, derivativă, semantică, stilistică – a limbilor (luaţi seama: a limbilor, şi nu a limbii – *N.M.*) vorbite pe arealul carpato-danubiano-nistrean...”, p. 153; „Populaţia autohtonă majoritară din Republica Moldova deloc nu poate înţelege de ce nu ne-am putea înţelege, dacă limba Domniilor voastre se numeşte românească, iar limba Domniilor noastre (deci altă limbă, opusă celei a românilor! – *N.M.*) se numeşte moldovenească?”, p. 130). Degeaba se jură fariseul că are în vedere una şi aceeaşi limbă română, pe care însă aici, în Republica Moldova, ar vrea s-o numească limbă moldovenească. Scopul lui este altul: prin însăşi denumirea diferită de cea recunoscută oficial de comunitatea internaţională să-i bage în cap mol-

doveanului că ar vorbi o altă limbă decât fratele său din dreapta Prutului; într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată – să pună şi comunitatea mondială în faţa faptului că ar exista un popor nou cu o conştiinţă că vorbeşte o altă limbă decât româna.

Deşi P. P. Moldovan vrea s-o facă pe mironosiţa, pe un cercetător modest al faptelor istorice, recunoscând pe ici-pe colo că nu e specialist nici în istorie, nici, cu atât mai mult, în lingvistică („Nu ştiu în ce măsură am putea vorbi, în cazul limbii moldoveneşti şi al limbii române, despre „limbi literare deosebite". Acestea sunt probleme ce ţin de competenţa lingviştilor" (p. 129); „...culegerea nu pretinde la formule cu titlu de adevăr definitiv" (p. 11); „...ce importă cum te numeşti: moldovan, ungur sau român? (Îl auziţi? Dacă nu contează, de ce depune atâtea eforturi inutile pentru a-i separa pe moldoveni de români? – *N.M.*). Important e să fii om cumsecade, gospodar priceput care-şi iubeşte pământul şi ştie a-l lucra, îşi cinsteşte neamul şi strămoşii... Ce importă cum îţi numeşti graiul: moldovenesc sau român? Important este să-l înveţi, să-l ştii a-l folosi frumos, corect, aşa cum te învaţă părinţii şi oamenii înţelepţi...", p. 73), adevărata lui faţă se dezvăluie imediat ce apucă prăjina aidoma frumoasei din parabolă şi se repede cu ghioaga spre cei mai notorii specialişti în materie care nu-i confirmă ideea fixă că moldovenii ar fi un alt popor şi ar vorbi o altă limbă decât românii.

Ceea ce însă nu poate să bănuiască un cititor neavizat care e purtat printr-un interminabil registru de nume şi de citate (în realitate – cvasicitate) din operele lor este faptul că P. P. Moldovan le atribuie ilustrelor personalităţi din istoria ştiinţei şi culturii române gânduri şi idei care nu le aparţin ori de care s-au dezis de îndată ce menghina totalitarismului a slăbit câtuşi de puţin.

Toată lumea iniţiată ştie, spre exemplu, că ilustrul lingvist Ovid Densusianu nicăieri şi niciodată n-a vorbit despre aşa-zisa limbă moldovenească. Cu atât mai mult n-a depus nicio mărturie că această denumire ar fi fost atestată documentar în istorie încă de pe vremea lui Ştefan cel Mare. Însă ce-l costă pe inexistentul etnolog P. P. Moldovan să facă o declaraţie uluitoare cum e următoarea: „Denumirea „*moldovenească*" pentru limba romanică vorbită de moldoveni *a fost atestată documentar*, după cum afirmă O. Densusianu (subl. n. – *N.M.*), de acum în anul 1485 în tratatul lui Ştefan cel Mare cu Polonia semnat în Cameniţa" (p. 89). După urâtul lui obicei, anonimul nu indică în text nici pagina, nici sursa din Densusianu, la care se referă. La „Bibliografie" îl găsim pe Densusianu cu volumul II din *Istoria* ***limbii române*** (B., 1961). Deschidem acest volum şi citim la p. 9 în capitolul intitulat „Primele încercări de scriere *în limba română* (subl. n. – *N.M.*). Caracteristicile generale ale limbii din secolul al XVI-lea": „Cele mai vechi monumente *de limbă românească* (subl. n. – *N.M.*) nu sunt mai vechi decât secolul al XVI-lea. *Nu trebuie să se creadă* însă că *limba română nu a fost niciodată întrebuinţată în scris înainte de această epocă* (subl. n. – *N.M.*); este de presupus că pentru a

scrie însemnări fugitive sau socoteli se recurgea din când în când la limba vorbită; se pare chiar că limba română a fost întrebuinţată şi în alte scopuri, din moment ce, aşa cum reiese dintr-o mărturie din secolul al XV-lea, textul unui jurământ făcut în 1485 de Ştefan cel Mare regelui Poloniei a fost redactat în „valahă”: hec inscripcio ex valachico in latinum versa est, sed rex ruthenica lingua scriptam accepit”[3]. După cum vedeţi, Densusianu discută despre vechimea atestării în scris a limbii române, şi nicidecum a vreunei pretinse limbi moldoveneşti. El nu numai că nu afirmă precum că ar fi fost atestată documentar la 1485 denumirea de „limbă moldovenească”, ci nici nu foloseşte această noţiune. Când însă se referă la cunoscuta în rândurile specialiştilor notă pe care o făcuse diacul polon pe marginea variantei scrise în limba latină a tratatului încheiat la 1485 de Ştefan cel Mare cu Cazimir, regele Poloniei, cum că textul latinesc al documentului a fost redactat în baza unei versiuni iniţiale scrise în limba valahă, regelui însă înmânându-i-se originalul în limba ruteană, Densusianu nu denumeşte versiunea de pe care s-a făcut traducerea în latină nici românească, nici moldovenească, ci ne spune că a fost redactată în „valahă”. Aşa a scris diacul polon, aşa era numită de străini de-a lungul anilor limba română (precum şi românii înşişi erau numiţi de către străini valahi, în timp ce ei înşişi îşi ziceau români, iar limbii pe care o vorbeau – limbă română), aşa s-a străduit (că s-a străduit se vede chiar şi din folosirea cuvântului „valahă” între ghilimele; Densusianu ştia prea bine că era vorba de limba română, după cum reiese chiar din citatul reprodus) s-o menţină în relatarea sa cunoscutul istoric al limbii române. Iar tâlharul „moldovenist” vruse să şi-l facă pe ilustrul savant complice în fraudele sale ştiinţifice!...

Tot la p. 89 a „op”-ului său P. P. Moldovan vrea să ne dea gata printr-o trimitere la istoricul Ioan Bogdan, care în lucrarea *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 373, traduce expresia latinească „ex valachico” din nota diacului polon prin cuvintele „din româneşte sau moldoveneşte”. Da, Bogdan a tradus aşa, însă în textul latinesc lipsesc atât cuvintele „din moldoveneşte”, cât şi „din româneşte”, fiind prezente numai „ex valachico”, care trebuiau redate şi de Bogdan, la o adică (aşa cum procedase în alt caz C. C. Giurescu, pe care P. P. Moldovan îl laudă), prin „din limba valahă”. Ioan Bogdan, ştiind însă că „valah” nu înseamnă decât „român” (termenul cuprinzându-l şi pe românul moldovean), îşi dădea prea bine seama că şi „ex valachico” ar putea fi tradus în exclusivitate prin „din limba română”. Pentru a semnala că la vremea aceea încă nu exista o limbă literară română unică, ci existau mai multe variante regionale (două dintre acestea mai pronunţate – cea muntenească sau românească şi cea moldovenească), Bogdan a şi făcut precizarea respectivă: „din româneşte sau moldoveneşte”, admiţând formularea textului iniţial fie într-o variantă, fie în alta, care, până la urmă, s-au subordonat românei comune, după cum se va vedea mai jos din discuţia în legătură cu încercarea lui P. P. Moldovan de a specula cu nume-

le lui J. Byck. Nici traducerea lui Bogdan nu demonstrează deci că denumirea de „moldovenească” ar fi fost atestată documentar de pe timpul lui Ştefan cel Mare; în text e scris negru pe alb altceva: „ex valachico” (în traducere trebuia „din valahă”). Să se ştie însă că însuşi Ioan Bogdan, istoricul român pe care P. P. Moldovan îl laudă că a tradus „ex valahico” prin „din româneşte sau moldoveneşte”, era totuşi pentru primul termen, pentru că imediat după traducerea expresiei savantul comentează: „E la mijloc, desigur, o eroare a copistului ulterior, care, neştiind că în cancelaria Moldovei se scria numai slavoneşte în sec. XV, şi-a închipuit că originalul a fost scris în româneşte”[33]. Unde dai şi unde crapă, P. P. Moldovan ce eşti!

Ca să vedeţi: atunci când îi convine, contrar evidenţelor, P. P. Moldovan l-ar împinge şi pe un Densusianu să substituie la traducere un termen existent în text („ex valachico” – „din valahă”) prin altul inexistent, dar pe care-l doreşte amarnic: „ex moldavo” – „din limba moldovenească” (ca să nu mai vorbim de faptul că e încântat de traducerea lui I. Bogdan). Iar când nu-i convine, el îi face cu ou şi cu oţet pe cei care în loc de termenii „valah”, „valahă” folosesc echivalentele „român”, „românesc”, „română”, „românească” (a se vedea p. 114-115 ale opusculului *Moldovenii în istorie*, în care Gheorghe Şincai, unul dintre reprezentanţii de vază ai Şcolii Ardelene, este blamat pentru faptul de a fi tradus din latineşte cuvântul „Walati” (valahi) prin echivalentul „români”). În naivitatea sa (dar, mai ales, în şmecheriile sale), P. P. Moldovan ar vrea să lase să se creadă că românii s-au numit ei înşişi pe sine de-a lung de secole valahi şi că numai cu începere de prin secolul XVI au început a-şi zice români. El nu spune că străinii şi documentele străine i-au „botezat” pe români (adică şi pe munteni, şi pe ardeleni, şi pe noi, moldovenii) aşa, fapt care a făcut ca şi în documentele autohtone scrise în limbile de circulaţie internaţională ei să continue a fi numiţi valahi, pe când în mod curent ei şi-au zis români de la daci şi romani încoace.

Contrapunându-l pe istoricul timpurilor noastre C. C. Giurescu marelui patriot Gh. Şincai de la începutul secolului al XIX-lea, P. P. Moldovan îi aduce osanale primului, pentru că nu a tradus termenul „valahi” prin „români” (şi deci nu i-a dus pe români într-o istorie multiseculară, în care nu figurau decât moldovenii, care nu erau, chipurile, valahi), făcându-l pe cititorul naiv să creadă că „moldovenistul” e mai obiectiv decât obiectivitatea şi mai feciorelnic în promovarea adevărului ştiinţific decât candida fecioară Maria. Dar fiţi, vă rog, atenţi. În lucrarea la care se referă P. P. Moldovan, istoricul român acad. C. C. Giurescu, „savant de o corectitudine cunoscută” (p. 115), specialist care, „respectând spiritul izvoarelor”, „efectuează o traducere care reflectă adecvat realitatea etnică şi denumirea ei în secolul XIII” (p. 115), savant a cărui „traducere a fost acceptată şi folosită de filologul român notoriu, acad. Al. Rosetti” (p. 115), tocmai că ţine să spună că nu noi, românii, ne numeam noi înde noi valahi, ci eram numiţi astfel de

alţii (lăsând să se înţeleagă faptul că noi înşine ne ziceam între noi români). Deschidem lucrarea lui Constantin C. Giurescu la p. 41, indicată de P. P. Moldovan în falsul său (p. 115), şi urmărim în traducere din latină în română un fragment din cea de-a doua scrisoare din 14 noiembrie 1234 adresată de papa Grigore al IX-lea principelui ungar Bela: „în episcopatul cumanilor sunt, după câte aflăm, nişte popoare numite (sic! – *N.M.*) valahi...”[4] („In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quida populi qui Walati vocantur...”). Anume aşa – „numite”, „care sunt numite”, căci e vorba de diateza pasivă, şi nu de cea activă; în cel mai bun caz s-ar putea vorbi de reflexivul cu sens pasiv („se numesc” = „sunt numite”), dacă acesta n-ar provoca echivocul („se numesc (de către alţii)” # „se numesc ele înde ele”), care îi convine cum nu se poate mai bine pseudosavantului anonim. Iar P. P. Moldovan îi spune cititorului că nu el, falsificatorul, ci Giurescu ar fi cel care ar traduce pasajul din latineşte „qui Walati vocantur” prin „care se numesc valahi...”. Astfel se fabrică falsurile pentru un cititor care ţine la reputaţia unui savant notoriu: iei un citat din opera acestuia, operezi o modificare inobservabilă pentru un ochi care nu mai are când verifica autenticitatea celor reproduse şi îţi promovezi hidoasa ta lucrătură de distrugere a entităţii naţionale şi a încrederii în forţele şi probitatea ştiinţei...

N-aţi uitat cum se intitulează lucrarea lui Constantin C. Giurescu, pe care o citează P. P. Moldovan? Ei bine, aflaţi că în aceste „târguri sau oraşe şi cetăţi *moldovene*” locuia nu o populaţie moldovenească, aşa cum i-ar plăcea să creadă lui P. P. Moldovan, ci una... *românească*: „Prezenţa *românilor*, ca populaţie majoritară, pe teritoriul acestei dioceze este în afară de orice îndoială”[5]; „Scrisoarea are o deosebită importanţă, deoarece arată că *românii din episcopatul cumanilor* erau în număr apreciabil...”[6]; „Trebuie să admitem că *aceşti români* au şi o *organizaţie politică...*”[7]; „Din felul cum sunt citaţi aceşti robi în scrisoarea papală, enumerarea popoarelor menţionate făcându-se de la miazăzi spe miazănoapte, şi din vecinătatea «*blacilor*», *adică valahilor*, cu rutenii, rezultă că *e vorba de românii din Moldova*”[8] (toate subl. ne aparţin – *N.M.*).

Hâtru mai e şi Giurescu acesta! A tot vorbit despre valahi şi valahi, l-a încântat pe P. P. Moldovan într-atâta, încât acesta din urmă să-l ridice în slăvi pentru serviciul pe care i l-a făcut („savant de o corectitudine cunoscută” (p. 115), „respectând *spiritul izvoarelor*” (p. 115), ca până la urmă să-i joace festa şi să-i spună că aceşti valahi nu erau decât românii din Moldova!... Mai mare bătaie de joc de ignoranţa şi aroganţa unui asemenea falsificator, impostor şi renegat nici că se putea!

Să mai vorbim şi despre alte „isprăvi” de-ale „bravului” pseudosavant pseudonimizat. El a preluat din arsenalul şcolii propagandiste sovietice obiceiul de a le scoate ochii oamenilor cu păcatele pe care aceştia le-au comis de nevoie în perioadele de tristă pomină. Astfel, la p. 78 a opusculeţului său el îi citează pe

„lingviştii moldoveni incoruptibili” (sic!) A. Dârul, I. Eţcu, N. Raievschi, care afirmaseră într-un moment de totală interdicţie a propriilor convingeri că ar exista două naţiuni de sine stătătoare – română şi moldovenească, – fiecare avându-şi şi mijlocul său diferit de comunicare – limba română şi, respectiv, limba moldovenească. La fel procedează anonimul şi în cazul lingviştilor români din România Jacques Byck, Emil Petrovici etc. Însă astfel procedează numai mişeii, scuturând boarfele istoriei şi închizând ochii la oxigenul primenitor de afară. P. P. Moldovan nu putea să nu ştie chiar la ora nefericită când punea la cale odioasa sa lucrătură că numai el şi vreun nerealizat în ambiţiile sale gen V. Stati nu s-a dezis creştineşte de păcatele comise fără voie sub regimul comunist. S-au dezis în schimb un Nicolae Corlăteanu, un Alexandru Graur, un Emil Petrovici, un Rajmund Piotrowski. Cu atât mai mult un Alexandru Dârul, un Ion Eţcu, un Nicolae Raievschi şi atâţia alţii. Nu aveau de ce să se dezică doar un Carlo Tagliavini sau un Eugeniu Coşeriu, căci aceşti titani ai lingvisticii nu păcătuiseră cu nimic în faţa adevărului. Dimpotrivă, un Tagliavini demonstrase totala lipsă de temei a „teoriei” despre aşa-zisa „limbă moldovenească”. Să-i mulţumim lui Dumnezeu că au existat şi ne-au insuflat credinţa în triumful adevărului. Adevăr care credeam că după 1989 a revenit pe meleagurile noastre pentru toţi şi pentru totdeauna. Dar să-i ascultăm, cel puţin parţial, pe unii din prima categorie.

Nicolae Corlăteanu: „...Limba oficială trebuie s-o considerăm şi s-o numim limba română literară..., unică pentru toţi românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, români din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.)”[9].

Alexandru Graur: „Moldoveneasca este un dialect (sau subdialect) al limbii române (sau dacoromâne)”[10].

Emil Petrovici: „Cred că pe baza ALR putem împărţi dialectul dacoromân în patru (sau cinci) subdialecte: cel muntean, cel moldovean, cel bănăţean şi cel crişean (şi poate şi cel maramureşean)”[11]; „Trăsăturile comune ale celor patru dialecte ale limbii române înşirate până acum (lista lor nu este nici pe departe completă) indică existenţa în trecut a unui aspect unitar al romanicei orientale, foarte deosebit de acela al tuturor celorlalte limbi romanice, inclusiv al dalmatei. Aspectul acesta, reconstituit, al romanicei orientale nu poate fi numit mai potrivit decât româna comună, iar cele patru varietăţi principale ale ei nu pot fi considerate altfel decât dialecte ale limbii române”[12].

Rajmund Piotrowski: „Este clar că limba de stat literară în Republica Moldova este limba română”[13].

Alexandru Dârul, Ion Eţcu: „...avem tot temeiul să ne mândrim că suntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a vorbi şi de a fi. Dar când e vorba de denumirea oficială a uneia dintre cele nouă limbi romanice trebuie folosit doar termenul de *limba română*”[14].

Nicolae Raievschi: „...limba română literară nu poate fi denumită nici munteană, nici bănăţeană, nici crişeană şi nici moldovenească. Termenul adecvat pentru idiomul nostru nu poate fi altul decât *limba română*”[15].

În ceea ce-l priveşte pe Jacques Byck, pe care P. P. Moldovan îl citează cu o vădită satisfacţie atunci când lingvistul menţionat nu e de acord cu Iorgu Iordan că româna literară apare abia în secolul al XIX-lea şi când susţine că a existat cu mult mai înainte o variantă literară muntenească şi o variantă literară moldovenească, numite astfel după principatele în care erau folosite, ar trebui să-i spunem cititorului adevărul întreg, aşa cum ni-l prezintă în acelaşi articol savantul român. Byck demonstrează că, în urma concurenţei dintre cele două variante regionale literare, când graiul moldovenesc era numit (impropriu, desigur) şi limbă moldovenească, a ieşit învingătoare varianta muntenească, adoptată ca limbă literară de românii din toate regiunile cu numele ei firesc – *limba română*: „Dorinţa de moldovenizare a limbii literare îşi are şi ea izvorul în subestimarea rolului cărţilor coresiene. Marii scriitori moldoveni din secolul al XIX-lea, care, ca şi C. Negruzzi, au încercat să se abată de la drumul firesc al limbii literare şi au vrut să-i impună acesteia particularităţi regionale, – dragi nu numai moldovenilor, ci tuturor românilor, dar nu mai puţin regionalisme, deci elemente neliterare, – au renunţat la tendinţele moldovenizante când au văzut în existenţa limbii literare un fapt împlinit, iar în cultivarea moldovenismului o acţiune inutilă”[16]. Byck probează că deja în secolul al XVII-lea exista printre români conştiinţa unei limbi literare comune, făcând trimitere la următorul pasagiu din Pravila lui Eustratie logofătul (document manuscris de până la 1623): „Dup-aceea şi eu, un păcătos şi mai neînţelegătoriu de toţi, râvnind urma învăţăturii şi neajungând cu firea, m-am apucat de-am scos această cinstită carte de pre limba grecească *pre această limbă ce să chiamă acmu rumânească*”[17] (subl. autorului – *N.M.*). După cum reiese clar din citatul pe care-l reproduce, Byck cunoştea şi numele adevărat şi unic al acestei limbi literare comune pentru toţi românii (fie ei munteni, fie ei moldoveni etc.): *limba română*. Iată cum se face că cel pe care P. P. Moldovan ni-l prezintă ca adept îi devine până la urmă ceea ce şi trebuia să-i fie un savant adevărat – un oponent de temut, un adversar al ideilor năstruşnice ale „moldovenistului” primitiv.

Dat fiind că în scriitura sa de josnică faimă anonimul Moldovan îl menajează, ba chiar încearcă să-l măgulească într-un fel cu nişte calificative gen linguşire („prestigiosul lingvist român” (p. 30), „filologul român notoriu” (p. 115) etc.), pe regretatul acad. Al. Rosetti (scopul urmărit nefiind altul decât acela de a câştiga încrederea cititorului), e de datoria noastră să edificăm cititorul român de pe meleagurile moldovene şi în această privinţă. Nu, dragă cititorule, „marele grec” (cum îl numise cu gingăşie acad. Eugen Simion pe fostul său profesor în unul din eseurile sale) n-a pactizat nici în cele mai sinistre timpuri cu diavolul. Acad. Rosetti n-a vorbit despre existenţa unei alte limbi est-romanice şi nici a vreunei

alte denumiri pentru limba română. Chiar în lucrarea sa capitală la care se referă anonimul, exact la pagina pentru care acesta îl laudă că acceptă traducerea lui C. C. Giurescu a latinescului „Walati” din scrisoarea papei Grigore al IX-lea prin „valahi”, şi nu prin cuvântul „români”, Al. Rosetti îi refutează de la bun început opinteala Moldovanului prin însăşi formularea titlului: „Notă despre *populaţia românească a Moldovei* (subl. n. – *N.M.*) înainte de întemeierea statului”[18]. Urmează apoi o descifrare a titlului: „În Moldova a existat, înainte de întemeierea statului[18], *o veche şi numeroasă populaţie românească*”[19]. Dacă această populaţie românească a existat încă înainte de întemeierea Statului Moldovenesc, este posibil oare ca aceşti români să se fi transformat de la data apariţiei statului în altă seminţie, alt popor, adică în moldoveni?! Referindu-se la C. C. Giurescu, Al. Rosetti scrie în continuare: „Scrisoarea (papei Grigore al IX-lea – *N.M.*) are o deosebită însemnătate, deoarece arată că *românii din episcopatul cumanilor* (subl. n.; Rosetti, ca şi Giurescu, atunci când totul e clar ca bună ziua, le zice de-a dreptul *români* celor pe care papa îi numise „Walati” şi pe care Giurescu îi numise în traducerea *ad litteram* „valahi” – *N.M.*) erau în număr mare şi la un nivel economic satisfăcător, de vreme ce asimilează pe ungurii şi saşii aşezaţi în mijlocul lor...”[20]. Acelaşi Rosetti nu ezită să declare că „întemeierea însăşi a *statului moldovean independent* sub Bogdan „descălecătorul” implică *existenţa unei populaţii româneşti numeroase la răsărit de Carpaţi* (subl. n. – *N.M.*). Într-adevăr, „descălecătorii veniţi din Maramureş n-au fost prea mulţi. Ei erau alcătuiţi din cei care l-au urmat pe Bogdan, „*voievodul românilor din Maramureş*” (subl. n. – *N.M.*), rude, prieteni, cunoscuţi...”[21]. În sfârşit, ca să ne limităm la aceste câteva exemple, vom spune că Rosetti accentuează „câştigarea de către Bogdan *a populaţiei româneşti locale* (subl. n. – *N.M.*), din satele şi târgurile de la răsărit de Carpaţi”[22]. Cu adevărat prestigios şi notoriu este acest filolog român, cum ne încântă auzul şi P. P. Moldovan, străduindu-se să ne adoarmă însă conştiinţa şi dreapta judecată. Dar şi incoruptibil, ne convingem noi înşine deja fără P. P. Moldovan, pentru că Rosetti a avut nu numai convingerea, ci şi curajul să ne spună că încă până la întemeierea viitorului stat al Moldovei pe pământul ei locuiau românii, la fel precum locuiau ei în Muntenia, în Transilvania, în Maramureş.

Atât Densusianu, cât şi Rosetti, Byck, Petrovici, Graur, Corlăteanu etc., într-un cuvânt, toţi oamenii oneşti de ştiinţă şi de cultură, au fost şi rămân de partea adevărului ştiinţific. Orice tentativă de a specula cu numele lor, de a-i declara promotori ai minciunii este un atentat la onoarea lor şi un sacrilegiu faţă de memoria istorică şi tocmai de aceea falsificatorii trebuie ţintuiţi fără nicio cruţare la stâlpul infamiei.

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, 179 p.

[2] A se vedea despre aceasta în: C. Tănase, *Agresivitatea surogatului lingvistic*, „Limba Română”, Chişinău, nr. 1, 1994, p. 19.

[3] Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 9.

[3a] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II. Atelierele grafice SOCEC & Co, Societate anonimă, Bucureşti, 1913, p. 373.

[4] Constantin C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea,* Bucureşti, 1967, p. 41.

[5] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 41.

[6] *Ibidem*, p. 42.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*, p. 44.

[9] Nicolae Corlăteanu, *Romāna literară în Republica Moldova*, „Limba Română”, Chişinău, nr. 4, 1995, p. 17.

[10] „Revista noastră”, anul XIV, nr. 113-114-115, oct.-dec. 1985, p. 2115-2116.

[11] E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza* **Atlasului lingvistic român** // Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie,* Bucureşti, 1970, p. 44.

[12] E. Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române* // Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, *op. cit.*, p. 95. A se vedea şi Richard Sârbu, *Studiile lui Emil Petrovici despre dialectul istroromân* // Actele Simpozionului „Academicianul Emil Petrovici. Viaţa şi opera” (Begejci, 21-22.X.1995), Beograd, 1996, p. 128-129.

[13] Rajmund Piotrowski, *O limbă cu două denumiri?,* „Limba Română”, Chişinău, nr. 4, 1995, p. 26.

[14] Alexandru Dârul, Ion Eţcu, *Cum a fost impusă denumirea „limba moldovenească” la est de Prut*, „Limba Română”, Chişinău, nr. 4, 1995, p. 36.

[15] Nicolae Raievschi, *Caracterul supradialectal al limbii române literare*, „Limba Română”, Chişinău, nr. 4, 1995, p. 61.

[16] J. Byck, *În legătură cu baza limbii noastre literare*, „Gazeta literară”, nr. 31(125), 2 august 1956, p. 2.

[17] *Ibidem*.

[18] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1964, p. 87.

[19] *Ibidem*.

[20] *Ibidem*, p. 88.

[21] *Ibidem*, p. 89.

[22] *Ibidem*, p. 90.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 3-4 (27-28), 1996, p. 32-39

NICOLAE IORGA – „MOLDOVENIST"?

Marele lingvist al contemporaneităţii Eugeniu Coşeriu îi numea „moldovenişti" pe susţinătorii falsei teorii despre existenţa unei limbi moldoveneşti şi a unei naţiuni moldoveneşti de sine stătătoare, deosebite de limba română şi de poporul român[1]. Tot Domnia Sa atenţiona oamenii de bună-credinţă că în ticăloşiile lor contra unităţii de limbă şi de neam „moldoveniştii" au ajuns să-i folosească nu numai pe cronicari şi pe clasici, ci şi pe unii dintre contemporanii noştri[2]. Unele dintre procedeele mârşave de falsificare a adevărului, inclusiv denaturarea şi interpretarea unilaterală a spuselor unor distinşi oameni de cultură şi ştiinţă şi buni români, au fost dezvăluite şi înfierate într-o serie de materiale apărute în mass-media din republică şi din Ţară[3].

Din categoria numelor sacre pentru întreg neamul românesc, a căror autoritate încearcă s-o speculeze actualii „moldovenişti" inveteraţi gen P. P. Moldovan, face parte şi inegalabilul Nicolae Iorga, ale cărui onestitate şi patriotism sunt unanim recunoscute. Iorga, care niciodată nu s-a împăcat cu raptul Basarabiei, care la 100 de ani de la răpirea ei de către ruşi îşi încheia lucrarea sa cu titlul sugestiv „Basarabia noastră" cu sentimentul unei datorii de savant achitate conştiincios faţă de acest pământ românesc înstrăinat cu forţa: „Am dovedit că nu e ogor, monument, aşezământ local, neam vechi în Basarabia, care să nu fie al nostru, sânge românesc, faptă românească, gând românesc"[4], care la 1918 sublinia în mod expres continuitatea spiritului românesc în Basarabia[5], Iorga, care vorbea încontinuu despre neamul românesc din Basarabia[5], acest Iorga să fie adept al aberaţiilor despre un alt popor şi despre o altă limbă pe acest mult pătimit pământ românesc în care zac osemintele strămoşilor??!

Un proaspăt reanimator al vechiturilor ideologiei sovietice imperiale, care a vrut să inventeze pe o parte din pământul străvechii Moldove un nou popor şi o nouă limbă, pentru ca fraţii de pe ambele maluri ale Prutului să uite pe veci unii de existenţa altora şi să nu mai aspire la reunire, pretinsul filolog şi etnolog Vasile Stati, preşedinte al Sfatului Coordonator Republican al Mişcării „Pro Moldova" de la Chişinău, susţinea patetic într-un articol publicat recent în oficiosul Guvernului Republicii Moldova: „...nu noi, ci N. Iorga a demonstrat că (urmează un citat dintr-o lucrare a marelui istoric – *N.M.*) «între Prut şi între Nistru se întinde ţara pe care ruşii au numit-o Basarabia în 1812. Cei mai mulţi dintre locuitorii ei îşi ziceau şi îşi zic moldoveni, şi ei vorbesc limba noastră pe care o numesc moldovenească»"[7]. Autorul nu indică nici sursa, nici pagina din care a reprodus

citatul. Cunoscându-i deprinderea de a cita inexact, modificând textul cum îi vine lui la socoteală, răsfoim manualul *Istoria românilor* de Nicolae Iorga (tipărit la Editura Universitas din Chişinău, 1992, în baza ediţiei a treia din 1919 de la Bucureşti; referindu-ne în continuare la această sursă, vom indica în paranteze numai pagina) şi găsim la p. 4 citatul pe care îl reproducem întocmai: „Între Prut şi între Nistru se întinde ţara pe care Ruşii au numit-o ***Basarabia**, când au cucerit-o la 1812***. Cei mai mulţi dintre locuitorii *de la ţară din acest mare şi bogat Ţinut* îşi ziceau şi-şi zic şi până astăzi ***Moldoveni***, şi ei vorbesc limba noastră, pe care o numesc: moldovenească” (am redat prin caractere cursive cuvintele omise special de V. Stati – *N.M.*). Prin trunchierea citatului din Iorga şi omiterea cuvintelor care nu-i convin, fără indicarea locurilor respective, cum o face orice cercetător conştiincios, autorul tăinuieşte de cititorul neiniţiat câteva momente esenţiale: 1) *că la 1812 ruşii au cucerit Basarabia* (iară nu au eliberat-o, cum ni s-au ros urechile timp de decenii la orele de istorie antinaţională); 2) că aceasta nu era o bucată de pământ oarecare, ci *un mare şi bogat ţinut*; 3) *că nu cei mai mulţi din toţi locuitorii de pe acest meleag îşi ziceau şi-şi zic moldoveni, iar limbii române – limbă moldovenească, ci numai cei mai mulţi dintre locuitorii de la ţară*, adică cei mai neinstruiţi, cei mai înstrăinaţi de ştiinţă şi de limba literară, cei care vorbesc în graiul moldovenesc local, nu în limba literară, care, precum ştie o lume, inclusiv aceiaşi „moldoveni de la ţară”, poartă numele anume de română, şi nu de moldovenească. Dialectologul şi etnologul Stati ştie prea bine – ca specialist nu se poate să nu ştie – că atunci când „moldovenii” îşi zic moldoveni, ei se referă la locul de trai, şi nu la originea lor etnică; că atunci când numesc limba română „limbă moldovenească”, aceştia nu se referă la aspectul ei cizelat, sublimat de maeştrii cuvântului, ci la „limba” vorbită de ei la ţară, la „limba de-acasă”, la „limba mamei”, care nu e decât ceea ce în ştiinţă se numeşte, cu un termen foarte precis, *grai*, iar acest *grai* în Moldova e moldovenesc, în Oltenia e oltenesc, în Crişana e crişean, în Banat e bănăţean, în Maramureş e maramureşean ş.a.m.d.

Cu alte cuvinte, Iorga este cel care constată o anumită realitate, de care îşi dă prea bine seama că este a unor oameni simpli, şi nu speculează cu ea; Stati însă vrea să-i denatureze spusele şi să-i atribuie opinia cum că moldovenii ar avea o conştiinţă de sine deosebită de a celorlalţi români, inclusiv convingerea că i-ar zice întregii limbi române *limbă moldovenească* (şi nu limbii *române neliterare* vorbite pe teritoriul Basarabiei ocupate de ruşi). Mai e de observat aici tentativa autorului de a-l face pe Iorga cu tot dinadinsul un părtaş al „moldoveniştilor”; ripostându-i opoziţiei care îl acuză pe el şi pe „pro-moldovenişti” că ar denatura faptele istorice privind identitatea etnică şi lingvistică (inclusiv în ceea ce priveşte denumirea limbii şi a poporului care o vorbeşte), Stati scrie că „nu noi,

---

* Citatele din Nicolae Iorga păstrează, cu mici excepţii, ortografia timpului.

ci N. Iorga a demonstrat...” (urmează citatul pe care l-am reprodus mai sus). Şi aici avem de-a face cu o falsificare crasă. Verbul a *demonstra* are, aici, accepţie tranzitivă. În această accepţiune, după cum bine o ştie oricine (iar lucrul acesta, cu atât mai mult, ar fi trebuit să-l cunoască chiar şi un „lexicograf amator”, cum se autocaracterizează Stati însuşi în acelaşi oficios al Guvernului[9]), verbul respectiv înseamnă: 1) „*a arăta în mod convingător*, *prin argumente, prin raţionamente logice sau prin exemple concrete, adevărul sau neadevărul unei afirmaţii, al unui fapt* etc.; *a proba; a dovedi*” (subl. n. – *N.M.*)); 2) „a face dovada, prin calcule şi prin raţionamente, a adevărului exprimat într-o teoremă, într-o formulă etc.”[10]. În lucrarea la care ne-am referit, de altfel, ca şi în întreaga sa operă, Iorga nu vrea să demonstreze şi nici *nu demonstrează nicăieri* că moldovenii nu ar fi români şi că nu s-ar numi şi astfel, adică *nu aduce dovezi, argumente, raţionamente logice sau exemple concrete*, ci, ca istoric obiectiv, constată faptul că *majoritatea oamenilor de la ţară îşi spun moldoveni*, iar *limbii române pe care o vorbesc la ţară – limbă moldovenească*.

Nu trebuie să ne mire faptul ca atare. Când îl întrebi pe un locuitor de la Orhei sau pe unul de la Manta Cahulului sau din Vadul lui Isac al Vulcăneştilor ce e sau de unde e, el nu îţi va răspunde că-i român sau barem moldovean, ci îţi va spune că-i *orheian*, respectiv *măntaş* sau *vădaş*. La fel, când dumneata, român verde, îl vei întreba, aflându-te ocazional, să zicem, la Bucureşti, pe un om de la ţară ce e sau de unde e, el nu-ţi va spune că e român, ci că e fie *ardelean*, fie *oltean*, fie *bănăţean*, fie *maramureşean*, fie *moldovean*, fie *dobrogean* ş.a.m.d. Şi numai în situaţia în care, într-un grup de oameni de diverse naţionalităţi, i se va adresa aceeaşi întrebare, el va răspunde că e *român* sau va specifica, în plus, că e *român ardelean, român dobrogean, român oltean, român maramureşean, român moldovean, român basarabean, român transnistrean* ş.a.m.d.

Stati vrea să-l opună pe *moldovean românului*, însă nu-i spune omului simplu că noţiunea de *român* e mai largă decât cea de *moldovean*, prima, în calitate de termen generic, incluzând-o şi *pe cea de moldovean*, şi *pe cea de muntean*, şi *pe cea de ardelean* sau *transilvănean* etc. *Moldovenii* (nici cei din dreapta, nici cei din stânga Prutului) nu constituie o naţiune sau un popor aparte, după cum n-o constituie nici *oltenii*, nici *ardelenii*, nici *maramureşenii*, nici *dobrogenii* – *ei toţi au fost şi sunt români*. Nici existenţa în istorie a două state româneşti cu denumiri diferite – Muntenia sau Ţara Românească (ori Valahia, cum îi spuneau străinii) şi Moldova sau Ţara Românească a Moldovei – n-a dus la constituirea a două popoare diferite (după cum nici existenţa la ruşi sau la nemţi, sau la alte popoare a unor cnezate, landuri, ducate etc. diferite n-a dat naştere la naţiuni şi popoare diferite, să zicem – novgorodeni, pscoviteni, volâno-halicieni, moscoviţi etc.). De aceea „pescuirea” în monumentele scrise a cuvintelor „moldovean”, „moldovenesc (cum o fac alde Stati, Moldovan şi C°) şi fluturarea cu ele în faţa

românilor şi a ştiinţei istorice este o îndeletnicire care nu-i face onoare nici chiar unui amator sau diletant, necum unor pretinşi istorici etnologi, etnografi sau unor anonimi „ultramoldovenişti" care se ascund în dosul unor nume „neaoşe" sau al unor titluri (pe care nu le deţin, desigur) de profesori universitari sau doctori în ştiinţe (gen Drangovici ot Togatino, Moldovan, Păduraru, Carbonaru, Băjenaru, Herghelegiu). Dacă statul se numea *Moldova*, sigur că domnitorului îi vei spune *domnitor moldovean* (fie el după locul de naştere din Muntenia sau de origine etnică albaneză, grecească, turcă etc.), iar boierilor de pe lângă dânsul – *boieri moldoveni*. Dacă statul se numea *Muntenia*, domnitorul şi boierii de asemenea se numeau *munteni* (indiferent de locul de naştere sau de originea lor etnică) – cine pune la îndoială acest adevăr? Mai mult decât atât, chiar în cursul de istorie a literaturii române cronicarii originari din *Muntenia* şi care şi-au scris opera în Muntenia sunt numiţi *cronicari munteni*, iar cei originari din *Moldova istorică* şi care şi-au făurit opera în Moldova – *cronicari moldoveni*, ceea ce nu înseamnă că atât unii, cât şi alţii n-ar fi laolaltă români, iar statele a căror istorie au fixat-o în cronicile lor n-ar fi state *româneşti*. Aşa au fost, aşa sunt, aşa le cunoaşte istoria, pe care niciun Stati, niciun Moldo(i)van, niciun Băjenaru nu are voie s-o refacă după bunul său plac, cum s-au străduit s-o facă istoriografii sovietici de la 1917 încoace.

Un Alexandru cel Bun nu în zadar se autointitula „domn al întregii ţări a Moldo-Valahiei", adică al întregii Ţări *Româneşti* a Moldovei[11], precum voievodul Ştefan – domn a toată ţara Moldovlahiei, adică de asemenea al întregii Ţări *Româneşti* a Moldovei[12].

Dacă V. Stati – P. Moldovan[13] şi-ar fi stimat cât de cât cititorul, era de datoria lui să-i prezinte toată informaţia aşa cum se conţine ea în izvoarele pe care le studiază. Aşa cum o face reputatul om de ştiinţă N. Iorga. Căci Iorga, deşi se ocupă de *Istoria românilor* (acesta e titlul manualului), adică, deşi îi are în vedere peste tot pe români, face precizările de rigoare atunci când circumstanţele i-o impun, şi anume: „*Oltenii*" (p. 4), „ţeranii *munteni*" (p. 4), „*Basarabenii*" (p. 5)", „părţile *oltene* şi *muntene*" (p. 38), „judeţele *oltene*" (p. 47), „*Muntenii*" (p. 49, 69), „Românii *munteni*" (p. 53), „ţara *olteană* şi plaiurile *muntene*" (p. 63), „mănăstirile *oltene* şi *cele moldoveneşti*" (p. 70), „*Moldoveni* şi *Munteni*" (p. 82), „părţile *dobrogene*" (p. 87), „boieri *olteni*" (p. 87, 143), „Românii *ardeleni*" (p. 94, 180), „oastea *ardelenească*" (p. 95), „Scaunul *Muntenesc*" (p. 97), „oastea... *munteană*" (p. 97), „*Moldoveni*" (p. 98, 113, 114), „boieri *moldoveni* (p 99, 157), „oaste *moldovenească*" (p. 101), „Domnul *muntean*" (p. 102, 109, 114, 116), „*Ardelenilor*" (p. 108), „graniţa *munteană*" (p. 109, 112), „Voevodul *moldovean*" (p. 110), „malul *muntenesc*" (p. 112), „Basarab *Munteanul*" (p. 115), „campania *moldovenească*" (p. 117), „Român *bănăţean*" (p. 118), „părţile *sibiiene*" (p. 118), „vălmăşag *muntean*" (p. 118), „datina *moldovenească*" (p. 121), „Dom-

nul *muntenesc*" (p. 123), „armelor *moldoveneşti*" (p. 124), „oraşe *moldoveneşti*" (p. 125), „steaua *munteană*" (p. 125), „dregătorii speciale *moldoveneşti*" (p. 125), „moneda *moldovenească*" (p. 125), „ale aceleiaşi ţeri *bucovinene*" (p. 126), „părţile *maramurăşene*" (p. 132), „Ban *oltean*" (p. 135), „tiparul *muntean*" (p. 139), „Românii *din Ardeal*" (p. 139), „principatul *muntean*" (p. 141), „feudelor *ardelene* ale Domnilor *munteni*" (p. 145), „Domnul *Moldovenesc*" (p. 152), „*Ardeleni*" (p. 152), „Voievodul *Ardelean*, de sânge românesc, dar ungurit cu totul" (p. 158), „domnie *moldovenească*" (p. 160), „părţile *botuşănene*" (p. 161), „tiranul *muntean*" (p. 164), „două Domnii *muntene*" (p. 166), „ban *moldovenesc*" (p. 168), „Petru-Vodă *Munteanul*" (p. 169), „părţile *băsărăbene*" (p. 175), „*Vrâncenii* din Vrancea Putnei şi *Câmpulungenii* din Bucovina actuală" (p. 175), „stil *moldovenesc*" (p. 178), „mănăstirile *moldoveneşti*", „letopiseţ *moldovenesc*" (p. 179), „Mitropolitului *muntean*", „ierarhii *munteni*" (p. 181), „Alexandru *Moldoveanul*, zis cel Rău" (p. 185), „Banatul *oltean*" (p. 187), „expediţia *munteană*" (p. 189), „bisericile *bucureştene*" (p. 192), „*Munteni*, *Ardeleni* şi câţiva *Moldoveni*" (p. 193), „principele *ardelean*" (p. 194-195), „ostaşii *olteni*" (p. 198), „satele *ardelene*" (p. 198), „Banatul *oltenesc*" (p. 200), „Ţinuturile *muntene* şi *oltene*" (p. 205), „nobilimii *ardelene*" (p. 208), „stăpânitorul *ardelean*" (p. 208), „Hatmanul *moldovenesc*" (p. 215), „pământul *moldovenesc*" (p. 215), „boierimea *moldovenească*" (p. 217), „Bărnat al *Moldovenilor*" (p. 217), „Domn *moldovenesc*" (p. 219), „boierinaşii *olteni*" (p. 219), „Români *bănăţeni*" (p. 221), „boierimea *munteană*" (p. 225), „cete de *Munteni*" (p. 230), „principatul *muntenesc*" (p. 232), „întovărăşind pe Poloni în expediţia lor *moldovenească*" (p. 241), „sate *bucovinene*" (p. 242), „plăieşii *moldoveni*" (p. 242), „boierimea *munteană*" (p. 243, 244), „moşii *ardelene*" (p. 248), „meşteri *ardeleni*" (p. 257), „călugării *ardeleni*" (p. 264), „un învăţat boier *moldovean*" (p. 264), „tipărituri *muntene*" (p. 269), „tipografia *munteană*", „tipografia *ardeleană*" (p. 269), „Mitropolitul *moldovenesc*" (p. 269), „cronicar *moldovenesc*" (p. 271), „Cronica *Moldovenească*" (p. 274), „moşiile *basarabene*" (p. 302), „seminariu *moldovenesc*" (p. 302), „*Ardeleanul* Laurian"(p. 321), „armata *munteană*" (p. 321), „tineri *munteni*" (p. 339), „*Ardeleanul Gheorghe Coşbuc*" (p. 343), „poetului *ardelean... Octavian Goga*" (p. 346), „Carpaţii *moldoveni*" (p. 377) ş.a. Oricare ar fi determinativul ce indică locul, fiecare, ca termen subordonat, se referă la noţiunea generică de român. Dovada o constituie chiar unele dintre îmbinări în care a fost prezent şi termenul supraordonat *român(i)*: „*Românii munteni*" (p. 53), „*Românii ardeleni*" (p. 94, 180), „*Român bănăţean*" (p. 118), „*Români din Basarabia*" (p. 369), „*Românii de peste munţi*" (p. 368). În legătură cu aceasta ar mai fi de observat, aşa cum am menţionat şi cu altă ocazie, că Nicolae Iorga vorbeşte, în altă lucrare a sa, şi de „*românii de peste Nistru*" sau „*românii transnistreni*". P. P. Moldovan, un anonim care s-a referit la această lucrare, întrerupe citatul – aşa cum o face de câte ori nu-i

convine – tocmai acolo unde istoricul îi lua sub apărare pe românii transnistreni supuşi unei deznaţionalizări distrugătoare din partea ruşilor. Iată cum îl citează pe Iorga: „Toate popoarele, şi cele mai mărunte, caută în momentul de faţă a-şi documenta obârşia lor, rostul lor pe pământul unde se află... (aici se omite o parte din text – *N.M.*). Războiul de azi a aruncat între lozinci în stare a câştiga devotamentul oamenilor şi pe aceea a dreptului ce-l are orice popor, mare sau mic, de a trăi după dorinţa lui liber rostită...” (aici citatul este iarăşi întrerupt. „Cumplite lupte se vor da, zice Iorga, pe temeiul acestui principiu, care până acum nu se coborâse încă destul de adânc în suflete, între conlocuitori şi vecini. P. P. Moldovan vrea să evite, se vede, aceste „cumplite lupte”, mai ales că în cazul concret ele se refereau la relaţiile dintre ruşi şi românii transnistreni – *N.M.*). Şi fiecare grup omenesc trebuie să (-şi) aibă la îndemână mijloacele de luptă, măcar să se apere împotriva tendinţei de a-l nimici şi de a-i lua locul care-i poate veni din partea unui grup rival... (aici iarăşi se omite un bun alineat din Iorga, în care istoricul sugerează ideea că militanţii pentru existenţa naţională nu pot fi ajutaţi decât de fraţii lor de sânge, pe care soarta i-a ajutat să meargă mai departe – *N.M.*). De aici şi rostul acestor câteva explicaţii”[14] – aici citatul din Iorga (ce continuă astfel: „*privitoare la românii «transnistreni»* pe care ca oameni, ca suflete vii, ca parte integrantă a puterii noastre naţionale azi, a conştiinţei noastre depline mâine nu înţelegem, oricare ar fi soarta teritoriului pe care-l ocupă, să-i jertfim nimănuia”[15]) este întrerupt şi însoţit în continuare de cuvintele lui Moldovan: „*privitoare la moldoveni*, la locul lor în istorie, la dreptul lor de a se considera un popor, o naţiune în rând cu toate celelalte, mari sau mici”, cuvinte pe care un cititor neatent ar putea să i le atribuie de asemenea lui Iorga, deşi hoţul vrea s-o facă pe onestul, lăsându-l pe cititor să creadă că ele ar rezulta în mod firesc din spusele marelui istoric. Nici pe departe nu rezultă, căci Iorga apără altă idee. Iată cum se falsifică un adevăr – adevărul despre aceea că *moldovenii de peste Nistru sunt şi ei români*, ca şi aceştia dintre Prut şi Nistru –, şi cum se profanează o idee măreaţă – ideea că e de datoria noastră, a românilor „de la Nistru pân-la Tisa”, ca fraţi de acelaşi sânge, limbă şi credinţă, să nu-i lăsăm de izbelişte, să nu-i jertfim nimănuia, orice s-ar întâmpla cu teritoriul pe care locuiesc. În numele cui se comite acest fals? În numele promovării de către P. P. Moldovan şi sufleorii săi a minciunii că moldovenii n-ar fi români. Şi în acest delict încearcă să se acopere cu numele lui Iorga, care susţine tocmai ideea contrară – că sunt români atât basarabenii reveniţi acum, în 1918, la sânul Patriei-mame România, cât şi transnistrenii rămaşi sub ruşi, şi că aceştia din urmă ne sunt la fel de scumpi şi nu vom accepta să-i sacrificăm cu niciun preţ! Vadă cititorul câte parale costă „ştiinţa” „moldoveniştilor”...[15]. Aceeaşi dovadă o constituie şi faptul că, atunci când nu avea nevoie să se refere la locul concret de trai, cetăţenie, ci vorbea despre ceea ce ţine de neamul românesc în întregime care se opune ca origine altor seminţii, Iorga utiliza termenii *român*, *români*, *româ-*

nesc. Pentru a nu trezi niciun fel de îndoieli, pe lângă exemplele deja citate, mai aducem o serie: „Pământ *românesc* este orice parte locuită într-un număr covârşitor încă până astăzi de neamul nostru *românesc*" (p. 3-4); „Bucovina, care era odinioară numai partea cea mai de sus a Moldovei, deşi e astăzi năpădită de multe neamuri străine prin oraşe, iar la ţară de Ruşi sau Rusneci (Ruteni), cari au ajuns cam tot pe atâţia la număr ca şi *Românii*, nu poate fi socotită decât tot ca o parte a pământului *românesc*" (p. 4); „*Basarabenii* trec şi graniţa *Nistrului,* se aşază pe celalt mal al acestei ape mari şi pot să păstreze acolo, în vecinătatea Ţinutului lor de obârşie, însuşirile lor deosebitoare. Însă aceia dintre dânşii cari merg mai departe şi pătrund până în Cherson sau în părţi mai înaintate încă ale Rusiei, pierd foarte repede calitatea de *Români* şi cu vremea ei se amestecă în mulţimea Ruşilor cari locuiesc acele gubernii" (p. 5); „Ţara întreagă însă: şi Ardealul, unde erau *Românii* mai mulţi, şi Oltenia, unde erau destui, şi Muntenia, unde satele erau mai rare, şi Moldova, unde în partea de Nord-Est se mai urma pe încetul de ai noştri romanisarea *Slavilor de Apus,* a Ruşilor Mici, toate la un loc se chemau Ţara *Românească*" (p. 32); „*Românii* îşi formează abia statele lor" (p. 72); „Acum era vremea ca *Românii* – şi cei din Ţara Românească, şi cei din Moldova [...] – să se unească pentru a smulge vecinilor de altă lege de peste Dunăre cât mai multă stăpânire şi o situaţie cât mai bună" (p. 81); „Astfel şi după ce Alexandru ajunse Domn, mai mulţi ani de zile nu se putu pune la cale o alianţă între principatul *românesc* de la Miazăzi şi principatul mai nou de la Miazănoapte" (p. 82); „Planul lui Iancu era acesta: să întrebuinţeze faptul că în Moldova şi Ţara Românească sunt voevozi *români*..." (p. 94); „Meşteri saşi au lucrat, fără îndoială, după datine apusene, la aceste clădiri (e vorba de bisericile din Moldova ale lui Ştefan cel Mare – *N.M.*), dar, de o bucată de vreme, meşteşugul a fost cunoscut şi practicat şi de *Români*" (p. 131); „Până atunci, oricine dorea să domnească în Moldova trebuia să fie un urmaş al Domnilor vechi: cu atât mai mult trebuia ei să aibă o obârşie *românească* sigură" (p. 161); „...(Ioan Voevod)... arată chiar că voieşte să înceapă războiu cu Muntenii *pentru a strânge pe toţi* ***Românii*** *laolaltă..*" (p. 162); (Ştefan-Vodă cel Nou) „era cel d'intâiu Domn *român* care să-şi fi pierdut capul prin străinătate, ceia ce dovedeşte adânca decădere a Moldovei, odinioară atât de respectată" (p. 164); „...*Hustul*, vechea cetate care fusese a Voevozilor *români* din neamul lui Dragoş..." (p. 201); „...Domniile *româneşti* ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu" (p. 216). „Deci, şi într-o parte şi într'alta (se au în vedere Moldova şi Ţara Românească – *N.M.*), elementul *românesc* se pregătea de o puternică mişcare pentru înlăturarea Grecilor" (p. 219); „...în Moldova ajunge a domni un sărac fecior al lui Alexandru Iliaş, numit *Iliaş Alexandru*, cel mai milostiv dintre toţi Domnii *români* din această vreme" (p. 237); „...*Românii din Moldova* şi Ţara Românească" (p. 239); „...ajungerea în Scaunul mitropolitan de acolo (de la Kiev – *N.M.*) a *Românului Petru Movilă*" (p. 261); „...la 1641 se

adunase în Scaunul moldovenesc un sobor de episcopi ruşi şi *români* pentru a purta lupta împotriva eresiei începute de Chiril Lukaris" (p. 262-263); „Cazania lui Varlaam a fost astfel o adevărată binefacere literară şi un mijloc de îndeplinire a unităţii culturale *româneşti*" (p. 264). „...Psaltirea în versuri a lui Dosoftei [...] poate fi socotită ca *începutul poeziei scrise a* ***Românilor***" (p. 268); „De la el (de la Dosoftei – *N.M.*) mai avură *Românii* de pe acea vreme un *Molitvenic pe înţeles...*" (p. 268); „Mitropolitul moldovenesc Varlaam se lăudase că dă cărţi pentru „toată lumea *românească*", şi nu numai pentru Moldova sa; acelaşi lucru îl voise şi Ştefan (,) Mitropolitul Ardealului" (p. 269); „Desigur că gândul acestuia d'intâiu cronicar *român* (e vorba de moldoveanul Grigore Ureche – *N.M.*) era să meargă mai departe şi să povestească şi evenimentele din vremea lui..." (p. 271); „...el (Miron Costin – *N.M.*) voia să lămurească începuturile Principatului Moldovei şi ale neamului *românesc...*" (p. 271); „...Dimitrie Cantemir [...], fiind cea mai încăpătoare minte *românească* ce a fost vre-odată, îşi puse în gând să scrie şi el o istorie a neamului, de la început până în zilele lui" (p. 272); „În acest timp, Domnia *românească* este fără îndoială înjosită prin aceia că, afară de oameni care domniseră şi mai înainte, nu putea să ajungă cineva în Scaunul din Iaşi sau din Bucureşti fără să fi fost Mare-Dragoman..." (p. 281); „...(Austria) lua supt ocrotirea ei, ca *sudiţi sau interthani,* pe *Evreii din Galiţia*, cari pătrunseseră de curând în Bucovina şi de acolo în Moldova, copleşind oraşele şi nimicind vechiul negoţ de modă mai veche [...] al *Românilor* şi creştinilor în genere" (p. 291); „El (Beldiman – *N.M.*) nu înţelege însemnătatea mişcării *româneşti...*" (p. 297); „Toţi aceşti scriitori ţineau fără îndoială la limba în care-şi exprimase gândurile, preferând-o limbii greceşti, care se vorbea la Curte şi în clasa superioară; ei iubiau ţara lor, în care aveau rostul de buni gospodari, înţelegeau că sunt *Români* şi că pentru neamul lor se deschide o viaţă *românească* naţională, deosebită de viaţa naţională a Grecilor. Li lipsia însă, pentru ca să puie în adevăr lumea în mişcare şi să lucreze cu mai multă izbândă pentru vremile nouă, *mândria că sunt* ***Români***, conştiinţa înălţătoare, pe care o avuse un Miron Costin, un Cantemir şi un Constantin Cantacuzino, că noi ne coborâm din neamul cel mare al *Românilor*, că avem un trecut frumos..." (p. 297); „Atunci s-au adus pentru lucrul câmpului o samă de Bulgari în Muntenia şi de Rusneci în Moldova, cari nu au astfel nici o vechime în ţară şi sunt meniţi a se pierde între *Români*" (p. 307); „Regulamentul Organic prevedea *şcoli de sate, şcoli centrale* prin oraşe şi *şcoli înalte* în cele două Capitale. Cu dragoste se lucra din partea tuturor *Românilor* la organizarea lor..." (p. 309); „Întors în ţară (e vorba de moldoveanul Mihail Kogălniceanu – *N.M.*), a început, încă foarte tânăr, prin scris şi apoi prin faptă, lupta pentru întemeierea unei culturi ***româneşti*** *cu caracter propriu, naţional, şi pentru începerea unei politice a neamului întreg, dezrobind pe ţeran şi dându-i pământ de hrană*" (p. 311); „Asachi înfiinţează şi dânsul un ziar, câteva săptămâni după apariţia «Curierului *Românesc*»: «Albina

Românească». Ca şi Eliad, el dădu de la o vreme şi un supliment literar, intitulat, poetic, «Alăuta **Românească**» [...], el a pus temeliile *teatrului* ***românesc*** la Iaşi..." (p. 317); „Unul din ei, Mihail Kogălniceanu, a fost cel mai cult *Român* din vremea sa. În Berlin, el publică o Istorie a *Românilor* în franţuzeşte şi, îndată ce se întoarse în ţară, începu tipărirea a două reviste: «Arhiva **Românească**», pentru cronici şi documente [...], şi «Dacia Literară», pentru a cuprinde operele cele mai alese ale *scrisului* ***românesc*** *de pretutindeni*" (p. 319); „...şi la Bucureşti, şi la Iaşi, şi aici ca şi la Braşov, se scria acum pentru *întreaga Dacie, pentru* ***Românii*** *de pretutindeni*. Idealul românesc se înălţase, prin urmare, faţă de trecut..." (p. 322); „Fraţii noştri (e vorba de românii din Ardeal – *N.M.*) erau puşi în cele d-intâiu rânduri ale oştilor ce luptau contra Ruşilor – şi uneori aceşti «Ruşi» erau *Românii din Basarabia*, cari li vorbiau în graiul lor!..." (p. 369); „...să le fie vasali tot aşa de credincioşi precum erau *Românii din Moldova* şi Ţara Românească" (p. 239); „...*Românii Basarabiei* [...] întemeiară [...] *o Republică Moldovenească...*" (p. 381).

În ceea ce priveşte cele două principate populate de români – Moldova şi Ţara Românească –, Iorga totdeauna le-a calificat drept „ţeri ale noastre" (p. 70, 141, 148, 172, 174, 182, 185, 212, 214, 224, 225, 228, 231, 235, 239, 240, 251, 261, 268, 271, 281, 288, 291, 292, 306, 307, 328, 385), adică *româneşti*, cu domni(tori) de asemenea de „ai noştri" (p. 73, 173, 187, 239, 240, 244, 245, 250, 325), adică *români*, „bisericile noastre" (p. 101), adică *româneşti*, cu „neamul nostru" (p. 123), adică *românesc*. Apar şi îmbinările „ţeri *române(şti)*" (p. 69, 141, 154, 175, 325), „provincii *româneşti*" (p. 360), „voevozi *români*" (p. 94), „domn *român*" (p. 37), în categoria ultimilor fiind incluşi şi cei moldoveni, „al doilea Principat *român*" (p. 62), „celălalt Principat *românesc*" (p. 102, 227, 266), „O altă ţară *Românească*" (p. 62), „ceastălaltă ţară a *Românilor*" (p. 205), „neamul *românesc*" (p. 374) ş.a.

Toţi cărturarii români, indiferent de locul de baştină, subliniază Iorga, s-au străduit să le ţină conaţionalilor conştiinţa mereu trează că vin de la Roma şi sunt deci români[17], în pofida faptului că-şi mai spun după locul de trai moldoveni, munteni, olteni, ardeleni ş.a.m.d. Iorga nu ascunde, după cum am văzut, că această conştiinţă nu a fost peste tot la fel, dimpotrivă: „În ceia ce priveşte conştiinţa, Basarabia ocupă ultimul loc între provinciile româneşti înstrăinate. Şi totuşi trăiau acolo *două milioane de ţerani români*, care-şi ziceau *Moldoveni*, vorbiau *moldoveneşte* şi n-au părăsit nimic din tradiţiile trecutului, şi în clasa intelectuală, de la bătrâni ca *Gavriliţă* până la tineri ca *Pelivan, Pantelimon Halipa, Inculeţ* şi *Ciuhureanul*, răsăriau, în jurul noilor ziare'n *româneşte*, conducătorii lor fireşti" (p. 360-361). Repetăm încă o dată, pentru a evita orice neînţelegere sau reinterpretare: Iorga nu demonstrează, cum i-ar plăcea să se exprime lui P. P. Moldovan, ci numai constată, ca istoric obiectiv ce este, că ţăranii din Basarabia îşi ziceau

moldoveni, însă tot el le spune *ţărani români*. Aceasta e poziţia istoricului român în privinţa denumirii poporului, a ţărilor şi provinciilor în care locuiesc. Mai mult decât atât, el susţine că „noi am început, *nu ca două ţeri deosebite*, cum au fost pe urmă Moldova şi Muntenia, *ci ca o ţară singură*: *uniţi* prin urmare de la ivirea noastră ca popor istoric” (p. 44). Luaţi aminte: *popor*, şi *nu popoare* istorice. Adică la început am fost *o ţară şi un popor*, apoi *două ţări şi un popor*, mai apoi – iar *o ţară şi un popor*. Astăzi, iarăşi *două ţări* şi, am vrea să zicem, *un popor*, dacă n-am şti că mai există forţe retrograde care susţin că ar exista şi două popoare, ba chiar şi două limbi diferite.

În lucrarea *Pagini despre Basarabia*, editată la Vălenii de Munte în 1912[18], marele român smulge din inima sa rânduri pline de durere pentru românii basarabeni siliţi, pe parcurs de o sută de ani de ocupaţie rusească, să-şi uite limba şi obârşia, invitaţi fariseic de străinul „care i-a biciuit, i-a stors şi i-a umilit” (p. 87) la praznicul „eliberării”, unde „stă guvernatorul Basarabiei şi vlădica rusesc care blastămă vorba şi cartea românească” (*tot acolo*): „Ştim că *români locuiesc între Prut şi Nistru* (subl. n. – *N.M.*). Ştim că nimeni nu i-a putut abate de la datinile lor străvechi şi nu-i va putea abate nimeni” (p. 78). În pofida împilării la care au fost supuşi, ţăranii basarabeni, şi nu boierii autohtoni care s-au rusificat, sunt păstrătorii românismului în provincia ocupată de ruşi: „Între ţăranul din văile Nistrului, Răutului, Bâcului, de pe malul stâng al Prutului, şi acela de pe malul drept, din văile Siretului, Moldovei, Bistriţei, nu e în nici o altă privinţă, decât a formelor de stat şi de cultură superioară, vreo deosebire. Românitatea lor etnică primordială şi «moldovenia» lor istorică sunt întocmai aceleaşi” (p. 90). Şi în această lucrare omul de ştiinţă nu tăinuieşte că basarabenii îşi mai zic şi „moldoveni”: „Două milioane de locuitori ai provinciei împărăteşti, a cărei relativă autonomie pe vechile baze tradiţionale a fost multă vreme cu totul desfiinţată, până la scoaterea limbii băştinaşilor din biserica şi şcoala de la sat, se recunosc şi azi „moldoveni”... (p. 90). „Moldoveni”, adică *parte organică din trupul românismului*, şi nu sclavi rusificaţi pe de-a-ntregul, cum ar fi vrut să-i vadă promotorii politicii de asimilare ţariste.

Parcă intuind eventualele încercări ale unor provocatori contemporani sau viitori de a-i separa pe „moldovenii” din Basarabia de românii din Ţara-mamă, Iorga nu uită să ia în ghilimele cuvintele „moldoveni”, „moldovenesc”, „moldoveneşte”, considerându-le, evident, echivalente ale termenilor *români*, *românesc*, *româneşte*: „Preoţii Basarabiei sunt «moldoveni», bucuroşi dacă pot citi la slujbă din cărţi «moldoveneşti» cu buchii...” (p. 12); „...tinerii «moldoveni» ce au învăţat în şcolile mici şi mari ale Rusiei...” (p. 22); „Prieteneşte pentru noi s-a arătat şi Mitropolitul, deşi e rus, şi chiar guvernatorul, care nu s-a sfiit a recunoaşte fiinţa celor un milion şi jumătate de «moldoveni» în Basarabia şi nevoia ce este de a li se da citire pe limba lor” (p. 28); „în seminarul din Chişinău s-a făcut o catedră

de «moldoveneşte»" (p. 33-34); „Cânta corul «moldovenesc», din care fac parte şi ţărani" (p. 34); „Se predică unirea creştină a tuturor «moldovenilor» pentru scopuri «moldoveneşti»" (p. 36) ş.a.

Pe parcursul întregii sale lucrări însă, el îi numeşte cu numele lor adevărat, acela de *români*: „Alţi *români basarabeni*, ca învăţatul jurist Grădescul, veneau de la universitatea rusească unde erau profesori..." (p. 19); „...numai prin rândurile acelea ale «Basarabiei», pe care le bucheram încet, ca unii ce suntem puţin cunoscători ai chirilicii degenerate şi amestecate care e alfabetul rusesc, numai prin ele ne venea aşa o ştire slabă, nedesluşită despre gândul, despre suferinţa şi dorul acelor *două milioane de români* ce se află peste apa blestemelor" (p. 20); „Fără şcoală *românească*, fără limba lor în biserică, de multe ori fără preot *român*, ei (ţăranii basarabeni – *N.M.*) nu se pot înălţa până la gânduri de mândrie *românească*, de înţelegere iubitoare a legăturilor ce ţin la un loc, peste toate hotarele, neamul" (p. 21); „Puţine le mai putem şti despre *românii din Basarabia* şi despre ţara lor ţinută în sălbătăcie..." (p. 46). „Dl Stroiescu a răspuns aşa cum se cuvine să răspundă orice *român* la certele confesionale..." (p. 72) etc.

Să urmărim care e opinia savantului Iorga în problema limbii. Cu tot obiectivismul lui la fixarea faptului că ţăranii moldoveni ar afirma cum că vorbesc moldoveneşte, Iorga ştie că e vorba totuşi de „limba noastră", adică de limba română. Iată de ce, atunci când relatează, de exemplu, despre mişcarea moldovenilor din Basarabia de sub ocupaţia rusească pentru reintroducerea limbii materne în biserică, el ia noţiunea de „limbă moldovenească", pe care o foloseau unii reprezentanţi ai clerului local, în ghilimele: „Abia câte o carte românească de biserică s-a tipărit în Basarabia rusească, deşi multă vreme se mai întrebuinţa în bisericile de la sate de acolo limba noastră: dar, de prin anii 1860, se luară măsuri care au înlăturat-o cu desăvârşire. Numai dăunăzi se începuse iarăşi o mişcare pentru reintroducerea limbii «moldoveneşti» în bisericile din Basarabia, mişcare pe care însă Cârmuirea rusească căuta s-o împiedice" (*Istoria românilor*, p. 294-295).

Pe parcursul întregii cărţi, fie că vorbeşte despre Ţara Românească sau despre Moldova, Iorga întrebuinţează numai cuvintele şi îmbinările „aceeaşi limbă", „aceeaşi literatură", „limba română", „româneşte", „românească", „literatura română", „cultura românească". Aducem câteva exemple: „...pe atunci ideia vieţii unitare a Românilor supt aceiaşi stăpânire era cu neputinţă: ea s-a desfăcut mai târziu numai din cunoaşterea între sine a elementelor româneşti de prin deosebitele Ţinuturi, din cultura *aceleiaşi limbi* şi alcătuirea aceleiaşi literaturi, din înălţarea ideii pe care românii de pretutindeni erau în stare să şi-o facă despre viitorul lor" (p. 111); „Pe vremea lui Ştefan-cel-Mare nu se scria *literatură în româneşte*. Cărţile sfinte erau în limba *slavonă...*" (p. 131); „Pe atunci era Mitropolit un om cu merite deosebite pentru înaintarea scrisului nostru şi pentru introducerea *limbii româneşti* în Biserică: *Mitropolitul Varlaam*, născut dintr'un neam de ţerani

din părţile de jos ale Moldovei, vechiul lucrător de tălmăciri *româneşti* [...] era acum în măsură să puie-n practică ideile sale şi să răspândească prin tipar traducerile-i...” (p. 263); „La 1643, tipografia dela Trei Sfetitele publică astfel Cazania cea mare moldovenească, cu o mare slovă grăunţată şi foarte ceteaţă şi cu o sumă de ilustraţii bine săpate în lemn (lucrarea se chiamă „Carte *Românească* de învăţătură Duminecilor preste an”) (p. 264); „Mitropolitul Moldovei dădu, peste trecere de trei ani, o altă „Carte *românească* de învăţătură”... (p. 264); „Întâiu, *în româneşte* chiar, el (Miron Costin – *N.M.*) voia să lămurească începuturile Principatului Moldovei şi ale neamului românesc...” (p. 271); „La Chişinău mai ieşia numai revista bisericească «Luminătorul», şi tipărirea de cărţi bisericeşti *în româneşte* fusese oprită” (p. 361).

Şi în lucrarea *Pagini despre Basarabia* Nicolae Iorga subliniază în repetate rânduri că basarabenii vorbesc aceeaşi limbă cu fraţii lor din România: „Când şirul scriitorilor basarabeni a încetat, limba noastră mai trăia încă în bisericile de la sate. *Româneşte* răsunau cântările, *româneşte* se cetea cuvântul lui Dumnezeu, *româneşte* se săvârşeau tainele cele mari, *româneşte* vorbea predica din vechile Cazanii” (p. 68); „Vorbitorul, un tânăr, dl Niculeţ, a vorbit limpede, amintind de Petru Movilă şi atribuind opririi *limbii româneşti* decăderea «moldovenilor în Basarabia»” (p. 33); „Din cronicile Moldovei, din viaţa răzăşască şi vitejească a Moldovei, din superstiţiile poporale ale Moldovei s-a inspirat el (C. Stamati – *N.M.*) pentru a scrie poemele sale, şi isteţia săteanului nostru dă viaţă fabulelor lui, scrise într-o *limbă românească aşa de bună*” (p. 66); „d-sa (e vorba de Vasile Stroescu – *N.M.*) nu ştie decât Biserica de *limba sa, românească”* (p. 72); „Şi graiul lor e graiul acelor ţărani liberi sau robi, *graiul în care sunt scrise aceste rânduri*, graiul în care ţi-a vorbit întâi mama, cititorule, graiul în care ţi-ai mărturisit dragostea, graiul în care te-ai îndepărtat către mintea fragedă a copiilor tăi” (p. 5) ş.a.

Iorga nu numai că nu simpatizează cu ideea unei limbi „moldoveneşti”, ci a respins cu vehemenţă această politică şi ideologie a ocupanţilor şi a slugoilor acestora. Cu vreo patru luni înainte de tragicul său sfârşit, luând cunoştinţă de aberaţiile unui pretins filolog „moldovenist” din Basarabia proaspăt răşluită de ruşi cum că românii timp de 22 de ani ar fi stricat limba „moldovenească”, Iorga a răspuns printr-o replică virulentă plină de ironie, pe care a intitulat-o „Cea mai ridicolă calomnie”: „Ignoranţa şi reaua-credinţă, mergând până la falsificaţia cea mai patentă, strigă tare în văzduh, nu atâta ca să câştige pe alţii, ci ca să se ameţească singură, a găsit încă un cap de acuzaţie împotriva acestei Românii distrugătoare din principiu, care şi-a făcut o plăcere perversă din a strica şi a înjosi toate pe pământul smuls unităţii politice a Rusiei ţariste. Între altă stricăciune pe care am făcut-o şi pentru care ni se impune „amenda” răşluirii Bucovinei de nord este – cine ar crede-o? – până şi prigonirea limbii moldoveneşti, considerată ca

un dialect pentru poporul de jos... Filologul care a strigat la radio, cu atâta răutate şi sete de a lovi, această imensă prostie ar merita să fie semnalat lumii ştiinţifice. Auziţi? Limba, dintre toate, care, afară de dialectele, impuse prin depărtare şi lipsă de comunicaţii, macedonean şi istrian, e de perfectă unitate, ar avea un dialect moldovenesc din Basarabia, dar Basarabia singură, pe care călăii din Bucureşti au degradat-o, căutând să o înlăture!

Până în Carpaţi e acelaşi dulce fel moale de a prezenta sunetele străbune, care se aude şi de la cel mai depărtat moldovean de pe malul Nistrului.

Şi acuma vin să restaureze peste Prut limba poporului, persecutată”[19].

Indignarea clocotindă cezariană de la 1940 a marelui istoric Nicolae Iorga consună cu indignarea potolită sadoveniană de la 1994 a marelui filozof al limbajului Eugeniu Coşeriu: „...promovarea unei limbi «moldoveneşti» deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puţin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identităţii şi memoriei lor istorice”[20]. Căci ambii mari români – şi moldoveanul Iorga, şi moldoveanul Coşeriu – au avut nefericirea să înfrunte minciuna şi falsificările fabricate la moara unei ideologii străine de chiar propriii lor conaţionali. Confruntarea dintre întuneric şi lumină continuă, de aceea torţa aprinsă de înaintaşi trebuie păzită cu grijă.

NOTE

[1] Eugeniu Coşeriu, *Latinitatea orientală* // „Limba Română”, nr. 3, Chişinău, 1994, p. 17-25; *Idem*, *Unitatea limbii române – planuri şi criterii* // „Limba Română”, nr. 5-6, Chişinău, 1994, p. 14-15. A se vedea şi intervenţiile Domniei Sale în cadrul unei „mese rotunde” care a avut loc la Universitatea din Bucureşti pe 3 noiembrie 1994 // „Limba Română”, nr. 1, Chişinău, 1995, p, 52-61.

[2] „Limba Română”, nr. 1, 1995, Chişinău, p. 55.

[3] Z. Ornea, *O carte ticăloasă* // „România literară”, nr. 21 din 1-7 iunie 1994; Petru Cărare, *Unde dai şi unde crapă* // „Literatura şi Arta”, nr. 29 din 14 iulie 1994, p. 1; Ion Ciocanu, *Agresivitatea amatorismului* // „Literatura şi Arta”, nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2-3; Gheorghe Mihăilă, *Implicaţiile cultural-istorice ale dihotomiei „român-moldovenesc”* // „Limba Română”, nr. 5-6, Chişinău, 1994, p. 86-105; Mircea Radu Iacoban, *Actele la control* // „Literatura şi Arta”, nr. 49 din 1 decembrie 1994, p. 7; A. Hâncu, *O eminentă mediocritate în rolul de filozof şi ideolog de curte* // *Tot acolo*, p. 7; *Idem*, *Moscalioţii şi **Mioriţa*** // „Literatura şi Arta”, nr. 39 din 22 septembrie 1994, p. 3; Octavian O. Ghibu, *Diversiune sau cum anonimul P. P. Moldovan schimonoseşte citatele* // „Literatura şi Arta”, nr. 35 din 25 august 1994, p. 7; Ion Dron, *Speculaţii* // *Tot acolo*; Virgil Lazăr – Alexei Mare, *O diversiune editorială: **Moldovenii în istorie*** // „România Liberă”, serie nouă, nr. 1310 din 19 iulie 1994, p. 2; Ion Popescu-Sireteanu, ***Moldovenii în istorie** – cartea unui impostor şi falsificator agramat* // „Limba Română”, nr. 3, Chişinău, 1995, p. 65-74; Vasile Pavel, *Atlasul lingvistic elaborat la Chişinău – un viu şi autentic document de limbă română* // „Limba Română”, nr. 1, Chişinău, 1995, p. 96-98; Nicolae Mătcaş, *Cum i-a păcălit un ţăran român pe doi orăşeni moldoveni* // „Literatura şi Arta”, nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2-3; *Idem*, *Simulacrul argumentului ştiinţific* // „Limba Română”, nr. 3, Chişinău, 1994, p. 72-89; *„Limba moldovenească”:*

simulacrul argumentului ştiinţific // „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România pe anii 1993-1994", Bucureşti, 1994, p. 51-54; *Unitate de limbă – unitate de neam* // „Limba Română", nr. 5-6, Chişinău, 1994, p. 106-116; *Onisifor Ghibu – adept al politonimelor „popor moldovenesc", „limbă moldovenească"?* (Comunicare la Sesiunea Ştiinţifică „Onisifor Ghibu şi Basarabia" din 30-31 mai 1995, Chişinău) // „Literatura şi Arta", nr. 29 din 20 iulie şi nr. 30 din 27 iulie 1995, p. 3; Dr. Iftene Pop, *Basarabia din nou la răscruce*, Editura Demiurg, 1995, 271 p.; Dragomir Costin, *Cum a fost denaturată o lecţie a lui Nicolae Iorga* // „Literatura şi Arta", nr. 29 din 20 iulie 1995, p. 3.

[4] Nicolae Iorga, *Basarabia noastră*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, p. 142.

[5] Nicolae Iorga, *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia*, Iaşi, Tipografia ziarului „Neamul Românesc", 1918.

[6] Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*, 1905.

[7] Vasile Stati, *Quo vadimus? Încotro?* // „Moldova Suverană" din 4 aprilie 1995, p. 3. Recent, „Moldova Suverană" a publicat o vechitură scrisă acum un an a unui oarecare (inventat?) pensionar Mitrofan Vacarciuc din Briceni (care, din trei autori stimaţi de toată lumea ai unui articol la care se referă, îl ia în răspăr, la comandă, numai pe Silviu Berejan), în care apare acelaşi citat ciuntit (în varianta ce i-a fost servită Preşedintelui republicii): „Cei mai mulţi dintre locuitorii ei (din ţara pe care ruşii au cucerit-o) se ziceau şi se zic şi azi moldoveni, şi ei vorbesc limba noastră, pe care o numesc: moldovenească" [„Moldova Suverană" din 3 iunie 1995, p. 3], recomandând adepţilor denumirii corecte a limbii noastre – limba română – să citească „opusul" lui P. P. Moldovan. De ce oare, ne întrebăm, „Moldova Suverană", care o face pe „obiectivul", nu le-ar recomanda cititorilor să ia cunoştinţă şi de cele peste 15 recenzii distrugătoare ale acestui fals? Un alt anonim „moldovan", I. Moldovanu, care se dă drept membru al Mişcării patriotice „Pro Moldova" şi vrea să inducă lumea în eroare cum că moldovenii, care nu-s în niciun caz români, ar fi mai vechi în istorie decât românii, iarăşi vehiculează ideea lui P. P. Moldovan că Moldova s-a înfiinţat în anul 1359, iar România – după 1859, fără a spune un cuvânt despre aceea că Ţara Românească s-a constituit ca stat cu 35 de ani mai înainte – în 1324. Culmea obrăzniciei e că un mancurt inveterat îi numeşte „mancurţi" tocmai pe cei care îşi cunosc şi ţin la istoria adevărată a neamului. A se vedea: I. Moldovanu, *Apel către „mancurţi"* // „Ecoul Chişinăului" nr. 22 din 7 iunie 1995, p. 5.

[8] Numai la bibliografie indică *Istoria românilor*, editată la 1908, şi vol. III din seria „Istoria românilor" (Bucureşti, 1993).

[9] Vasile Stati, *Piruete lingvistice* // „Moldova Suverană" din 7 iulie 1994, p. 3.

[10] *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei, 1975, p. 243.

[11] A se vedea: M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I. Documente interne, Iaşi, 1931, documentul 47 din 12 martie 1422, p. 147.

[12] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, documentul din 10 mai 1466, p. 99, 102. A se vedea şi: Nicolae Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 5-10 şi urm. (vol. I al studiului este intitulat *Ţara **Românească** a Moldovei de la întemeierea statului până la Ştefan cel Mare (1359-1457)*).

[13] A. Hâncu socoate că sub pseudonimul furat de la C. C. Giurescu – Petre P. Moldovan – se ascunde acelaşi V. Stati. A se vedea: A. Hâncu, *Moscalioţii şi **Mioriţa***, art. cit. mai sus. Pare să aibă dreptate, deşi sunt convins că multe din citate şi din idei i-au fost servite anonimului de nişte companioni ceva mai iniţiaţi.

[14] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 12.

[15] Nicolae Iorga, *Românii de peste Nistru* // „Basarabia", nr. 11, 1992, p. 78.

[16] La p. 74 a opusculului său P. P. Moldovan repetă nitam-nisam acelaşi citat ciuntit din Iorga, sugerându-i-se cititorului naiv, aşa cum se face pe parcursul întregului capitol, că anume marele istoric Iorga, şi nu pârdalnicul anonim, ar fundamenta dreptul „moldovenilor” la propriul nume, deosebit de al românilor din România, la propria limbă, deosebită de româna din Ţară, şi la propriul teritoriu pe care l-a „descălecat”.

[17] Numai străinii ne-au numit *vlahi (valahi)* şi ţările noastre – *Vlahii*. Iorga nu uită să amintească de atitudinea plină de dispreţ a străinilor, în speţă a ungurilor, faţă de români, atitudine care s-a manifestat şi în ignorarea numelui pe care şi-l dădeau înşişi românii: „Cât priveşte pe nobilii maghiari (din Ardeal – *N.M.*), ei spumegau de ură împotriva Valahului (*străinii numesc cu dispreţ pe Români: Valahi*; cuvântul unguresc e „Olah”). *Istoria Românilor*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 198. Amintim de aceste axiome, deoarece P. P. Moldovan conchide în mod intenţionat, fără probe concludente, că „populaţia romanizată din acest spaţiu (carpato-danubian – *N.M.*) se numea pe sine *valahi, volohi*” (*Moldovenii în istorie*, p. 29), pe când Dimitrie Cantemir scria negru pe alb: „...chiar dacă acest neam a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie [...], totuşi toţi se cheamă *cu acelaşi nume de* ***români****, dispreţuind* adică şi *dând de-o parte numele de* ***valahi****, care le-a fost dat de popoarele barbare*” (subl. n. – *N.M.*). Citat după: „Limba Română”, nr. 5-6, Chişinău, 1994, p. 108.

[18] La scrierea materialului am dispus de o copie xerox făcută de istoricul Ion Conţescu, căruia îi exprimăm şi pe această cale recunoştinţa noastră. Paginile la care ne referim sunt cele din copie.

[19] Citat după: Iordan Datcu, *N. Iorga despre limba românilor dintre Prut şi Nistru* // „Limbă şi Literatură”, vol. III-IV, Bucureşti, 1994, p. 85.

[20] E. Coşeriu, *Latinitatea orientală*, *op. cit.*, p. 24.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 5 (23), 1995, p. 88-97

UN ROMÂN GET-BEGET: MOLDOVEANUL ZAMFIR C. RALLI-ARBORE

În atmosfera de euforie totală de la 1990 a basarabenilor cu conştiinţă şi suflet de români, generată de primele mici realizări ale aspiraţiilor de mai bine de un secol, regretatul Ion Dumeniuk se pomenise prin nu ştiu ce întâmplare în posesiunea unei xerocopii de pe un manuscris întocmit în ruseşte la Tiraspol, fără semnătură, cu un titlu care prin sine însuşi dădea de înţeles că e vorba de promovarea unor falsuri puse la cale la cunoscuta fabrică de minciuni a istoriografiei sovietice: *О терминах „молдавский народ” и „молдавский язык”* (*Despre termenii „norod moldovenesc” şi „limba moldovenească*). Tot acolo figura şi o adresă către un lider de partid tiraspolean de atunci, în care acesta era solicitat să-şi dea binecuvântarea întru apariţia opusului.

L-am răsfoit pentru a ne da seama că era vorba într-adevăr de o falsificare crasă a adevărurilor istorice despre noi şi despre limba noastră, un fel de „avanpremieră” a viitorului fals astăzi cunoscut şi blamat de toată lumea de bună-credinţă, Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993. Nu am găsit de cuviinţă atunci să ne pierdem timpul cu el şi să-i dăm riposta cuvenită atâta timp cât nu devenise public, iar dacă e să ne confesăm, nici nu credeam că se va găsi vreo editură care să publice asemenea denaturări. Iată însă că în 1993 anonimul Petre P. Moldovan face trimitere, la bibliografie[1], la o lucrare apărută în 1991 (fără a indica însă, aşa cum procedează la fel de necorect şi în alte cazuri, editura), la Chişinău, de astă dată în versiune română („moldovenească”, în convingerea Moldovan-ului), broşura *Despre termenii „norod moldovenesc” şi „limba moldovenească”*, broşură din care citează copios pe parcursul „opusului” său. Am solicitat-o la mai multe biblioteci din Chişinău, i-am rugat şi pe colegii de la Institutul de Lingvistică al A.Ş. din Republica Moldova să mi-o procure – nimeni însă nu avea şi nu are nici astăzi ştire despre existenţa ei...

Referindu-se la broşura de negăsit *Despre termenii „norod moldovenesc” şi „limba moldovenească”*, neatestatul în ştiinţa Moldovei Petre P. Moldovan îi bagă cititorului român basarabean bumbac în cap că scriitorul Zamfir C. Ralli-Arbore ar fi depus mărturie în câteva rânduri că „moldovenii basarabeni nu se consideră români” (p. 69), iar limba pe care o vorbesc aceştia (inclusiv scriitorul martor însuşi) s-ar numi „moldovenească”, nu română (p. 69, 97). Trebuie să recunosc aici că n-am ţinut în mână scrisoarea lui Z. Ralli-Arbore din 1925, adresată rudelor, la care se referă Petre P. Moldovan (p. 69) şi în care scriitorul ar fi constatat,

chipurile, că „moldovenii de aici (din stânga Nistrului), ca şi moldovenii basarabeni (,) nu se consideră români...” (p. 69), însă i-am citit lucrările lui Arbore publicate chiar în timpul vieţii, înainte de scrisoarea ghinionistă, lucrări în care e scris negru pe alb tocmai contrariul. Cum ar fi putut Ralli-Arbore să-şi inducă în eroare rudele la 1925, atunci când în lucrările sale deja editate în 1894, 1896, 1915 (deci cu mult înainte de pretinsa epistolă) el susţinea *urbi et orbi* că e român basarabean şi că vorbeşte româneşte?! Invit cititorul să aibă răbdarea de a-l asculta pe autor direct (aşa cum scrie dânsul cu mâna sa proprie în lucrările cu caracter autobiografic apărute în timpul vieţii), şi nu indirect, cum e citat de un anonim mincinos necunoscut în lumea ştiinţifică după o lucrare plină de falsuri de negăsit în circuitul ştiinţific.

Să vedem, mai întâi, ce ne spune autorul despre propria sa obârşie. În lucrarea *În temniţele ruseşti*[2] el face trimitere la rubedeniile sale care se considerau *descendenţi* direcţi *ai unor boieri români*: „Hotărârea mea, de a învăţa medicina, era aspru criticată de către rubedenia mea, a cărei ramificare se întindea de la Chişinău până la Petersburg. Cauza nemulţumirilor a fost întemeiată pe consideraţiuni că profesiunea mea de medic era privită ca josnică de către unchii şi mătuşele mele, cari se credeau *descendenţi direcţi ai celor mai vechi boieri români*” (*ÎTR*, p. 6. Aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *N.M.*). În altă lucrare[3] se autonumeşte el însuşi *român*: „La Iaşi, întâiul lucru care-mi bătu la ochi şi făcu asupra mea o impresie dureroasă (după ce venise din Geneva – *N.M.*) au fost jandarmii ruşi de la gară. *Inima mea de român basarabean* se strânsese de durere, văzând p’aceşti militari călcând pământul sfânt al României” (*ÎE*, p. 390); „*Inima mea de român* se revoltă când mă gândesc la o astfel de lipsă a demnităţii naţionale” (*ÎE*, p. 400).Tot *român* îi zic şi alte personaje din carte. Astfel, prietenul său de convingeri şi de închisoare Nicolae Zubcu-Codreanu îi scrie la 20 februarie 1876 la Geneva, reproşându-i că, în calitate de români ce sunt, n-au făcut încă nimic pentru luminarea propriului popor: „Dragă amice, *în Basarabia* noastră avem *peste un milion de Români*, şi noi cu tine nimic n-am făcut încă pentru poporul nostru. *Un Român ca tine* a scris o mulţime de broşuri pentru poporul rus, editezi un ziar rus pentru poporul rus, ai scris cărţi groase în limba rusă, dar nimic, absolut nimic pentru Românii din Basarabia. Singura *Hitraja mehanika*, *scrisă de un român*, a avut zecimi de ediţii şi s-a distribuit în Rusia în zecimi de mii de exemplare. Nu crezi oare că suntem culpabili de a fi uitat poporul nostru?! Nu crezi oare că, impuşi de a dărâma imperiul rus, am pierdut din vedere şi nu ne ocupăm deloc pentru a pregăti *pe românii din Basarabia* de a se folosi de izbânda noastră?” (*ÎE*, p. 219-220). Un prefect român din regat, Radu Mihai, adresându-li-se celor doi basarabeni refugiaţi, îi numeşte *români*: „Ruşii cer extrădarea dv., adică a d-tale şi a doctorului Codreanu. A vă extrăda ar fi o ruşine pentru noi; *sunteţi români*, de aceea am să vă scap, dar trebuie ca imediat să părăsiţi Capitala” (*ÎE*, p. 407).

Deci român i-i neamul, *român e şi descendentul*. Aceasta, în primul rând.

În al doilea rând, convingerea nestrămutată a revoluţionarului Zamfir C. Ralli-Arbore este că *Basarabia ocupată de ruşi e*, ca şi întreaga Moldovă istorică a lui Ştefan cel Mare, *pământ românesc*. Iată-le, dovezile: „Astăzi, sub numele de Basarabia, atenţionează scriitorul în lucrarea *Liberarea Basarabiei*[4], se înţelege *tot teritoriul românesc lungit între Prut şi Nistru*, cu picioarele muiate în Marea Neagră şi cu fruntea umbrită la poalele Carpaţilor" (*LB*, p. 5); „Istoria primordială *a româneştei ţărişoare care se numeşte Basarabia* este şi rămâne acoperită de întuneric; acel întuneric se sparge de abia în timpul lui Herodot" (*LB*, p.6); „Pe *acest petec de pământ românesc* a fâlfâit în secolul XV steagul groaznic pentru Musulmani al nebiruitului Ştefan cel Mare" (*LB*, p. 14); „Am povestit în trăsuri (sic! – *N.M.*) generale istoricul *teritoriului român dintre Prut şi Nistru*; am arătat ce soartă crudă a fost ursită de veacuri pentru această ţară" (*LB*, p. 27). Accentuăm deci: *pământ românesc*, *teritoriu românesc*, *ţărişoară românească*, şi numai după aceea *pământ moldovenesc*, *ţară moldovenească* (omogene cu: *pământ muntenesc*, *ţară muntenească*, *teritoriu transilvănean* etc.).

În al treilea rând, în mod absolut firesc, această parte organică smulsă din trupul bătrânei ţări româneşti a Moldovei şi botezată de ei în mod arbitrar şi impropriu Basarabia cu scopul evident programatic de a face ca generaţiile ulterioare să uite de legăturile istorice cu matca nu putea fi populată decât de o populaţie românească. Oricât s-au străduit ruşii pe parcurs de decenii să scoată din uz etnonimul *români* (şi, în paralel, glotonimul *limba română*), ei n-au reuşit să strămute din rădăcină conştiinţa moldovenilor din Basarabia că aceştia ar constitui altă etnie decât fraţii lor români moldoveni din dreapta Prutului. Proba o constituie spusele scriitorului: „*Basarabia*, ţara lui Ştefan cel Mare, descrisă mai sus în linii mari generale, *este locuită de o poporaţiune românească* de două milioane de suflete" (*LB*, p. 36); „Avangarda acelor *Români*, cari au stăvilit în curgere de secoli puhoiul popoarelor barbare, au fost *Românii din Basarabia*, sentinela neadormită a lumii civilizate" (*LB*, p. 13); „De la 1812, *Românii din Basarabia* sunt sub stăpânire străină" (*LB*, p. 27).

În al patrulea rând, după cum Basarabia din timpul său o considera parte din trupul Moldovei voievodale, ţară a lui Ştefan cel Mare (*LB*, p. 36) locuită de români, tot astfel scriitorul avea convingerea de nestrămutat că şi *moldovenii din Moldova lui Ştefan cel Mare erau* de asemenea *români*: „Ar fi greu să indicăm unde şi când pentru prima dată s-au întâlnit vecinii noştri de pe atunci Ucrainenii cu strămoşii *Românilor*" (*LB*, p.20); „Atunci (e vorba de a doua jumătate a sec. XIV – *N.M.*) între ucrainenii Galiţieni şi *Românii din Moldova* se stabilesc legături strânse din cauza, pe de-o parte, a pericolului polonez, pe de altă parte, a pericolului tătăresc" (*LB*, p. 21). Aşadar, *Basarabia este*, în concepţia autorului, *teritoriu românesc populat de români*, chiar dacă provizoriu se află sub stăpânire rusească.

Z. Ralli-Arbore se referă şi la sursele ştiinţifice ruseşti serioase, la nume ştiinţifice notorii ce recunosc originea românească a populaţiei din Basarabia care devenise de la 1812 gubernie rusească: „După izvoarele pur muscăleşti (*Russkaja panslavistskaja politika* de N. N. Durnovo, Moskva, 1908), «Basarabia, zice Durnovo, cuprinde judeţul *Chişinău* cu 71 la sută *Români*, 5 la sută Ruşi, 19 la sută Ovrei; judeţul *Bălţi,* 72,6 la sută *Români*, 12,9 la sută Ruşi, 12,9 la sută Ovrei; judeţul *Orheiu*, 82,5 la sută *Români*, 4,75 la sută Ruşi, 12,2 la sută Ovrei; judeţul *Soroca*, 70 la sută *Români*, 13,01 la sută Ruşi, 14,19 Ovrei; judeţul *Bender*, 52,8 la sută *Români*, 16,36 la sută Ruşi, 8,44 la sută Ovrei, 18,4 la sută Bulgari. Celelalte judeţe ale Basarabiei, ca *Hotin* cu 52,2 la sută Ruşi, 29 la sută *Români*, 4,64 la sută Ovrei, 20 la sută Bulgari, 16 la sută Germani, ca *Ismailul* cu 44,55 la sută *Români* – trebuie să se considere ca fiind mai mult ruseşti decât româneşti...»" (*LB*, p. 36); „Aşa grăieşte d. Durnovo în cartea sa despre *poporaţiunea română din Basarabia*" (*LB*, p.36).

Tot *român* e (ca şi stirpea din care se trage) şi prietenul său de idei şi de suferinţă în închisorile ţariste, revoluţionarul „moldovean" Nicolae Zubcu-Codreanu: „Niculai Zubcu-Codreanu e o figură senină din mişcarea revoluţionară a tinerimii noastre basarabene, de aceea mă opresc aici, ca să fac cunoscut cititorului pe acest *înflăcărat patriot român* (subl. n. – *N.M.*) şi om cinstit în întreg înţelesul cuvântului" (*ÎE*, p. 207); „Diaconul Petre Codreanu (*tatăl lui Nicolae – N.M.*), după spusele fiului său, *a fost* un *român* (subl. n. – *N.M.*) cu minte sănătoasă, care se deosebea de enoriaşii săi ţărani numai şi numai prin faptul că cunoştea psaltirea" (*ÎE*, p.209).

Deci basarabenii de sub ocupaţia ţaristă erau aceiaşi români ca şi românii din Ţara Românească, inclusiv fraţii lor din Moldova din dreapta Prutului, care, la 1859, formaseră împreună cu muntenii o ţară cu un nume de istorie bimilenară – România. Atunci când la 1874 s-au văzut scăpaţi din întunericul temniţelor ruseşti, dar ameninţaţi de pericolul iminent de a fi readuşi în infernul grotelor din fortăreaţa Petropavlovsk, în care erau îngropaţi de vii militanţii pentru descătuşarea naţională a popoarelor subjugate, deţinuţii politici de diverse origini, Zamfir C. Ralli-Arbore şi Nicolae Zubcu-Codreanu s-au refugiat, după cum era şi firesc, în România, ţară pe care nu o considerau străină, ci ţara lor, patria-mamă: „Aşadar împrejurările nenorocite pentru astă dată îl aruncă, scrie el despre prietenul său Zubcu-Codreanu, *pe pământul patriei-mume*, în calitate de refugiat politic. Este bine cunoscută soarta amară a unui refugiat politic, a unui proscris, dar şi mai amară e acea soartă a unui *român de sânge*, când el se adăposteşte pe *solul ospitalier ai patriei-mume*" (*ÎE*, p. 215).

Veniseră acasă, adică în patrie, în România, în timp ce o parte din casa strămoşească, Basarabia lor natală, le fusese furată de viforul cel negru de la Răsărit. Mare le-a fost însă decepţia când şi-au dat seama că mulţi români din chiar inima Ţării, Bucureşti, erau preocupaţi de cu totul alte interese decât cele

ale menţinerii fiinţei naţionale, ale luptei pentru dezrobirea fraţilor de sub jugul unor imperii hapsâne: „...în aceşti din urmă 10-12 ani de zile, pe care i-am petrecut în România, scrie cu durere în *Temniţă şi exil*[5] memorialistul, nu văd decât nimicuri... nimicuri şi nimicuri. Oriunde arunc în jurul meu privirea-mi, nu văd *decât putregai*. Bătrânii şi tinerii, oamenii din societatea cultă, precum şi oamenii mulţimii inculte, fierb deopotrivă, în acelaşi cazan, fără a-şi pune măcar cestiunea ce semnifică viaţa lor în economia progresului general al omenirii? Trăind în mijlocul societăţii române, eu unul n-am putut să mă contopesc cu această societate. D'aceea nici pe mine nimeni nu mă cunoaşte, nici eu nu cunosc pe nimeni. Amici în România eu unul n-am, şi n-am avut, legături de prietenie cu nimeni nu mă leagă" (*TE*, p. 6-7).

În continuare scriitorul e şi mai necruţător: „...la noi, românii (se au în vedere românii din Ţară – *N.M.*), «prietenia» mereu e căptuşită cu ceva material. Amicii la noi sunt oamenii sănătoşi, veseli, buni de petreceri. «Băuturică», «mâncărică», «cuvinte de spirit», «anecdote» – iată cimentul Portland care leagă pe români, făcându-i amici şi prieteni" (*TE*, p. 7-8). În altă parte, la fel de usturător îi şfichiuia şi pe tinerii studioşi: „În general studenţii români sunt nişte tineri mici de suflet şi arareori merită să-ţi opreşti atenţia asupra lor. Studenţii noştri sunt sau copiii generaţiunei viguroase de la '48, sau vlăstari rahitici ai boierimei pământene; cei dintâi n-au moştenit absolut nimic din virtuţile părinţilor lor şi se mulţumesc să culeagă roadele muncii şi a suferinţei părinţilor, cei din urmă trăiesc pe socoteala vechilor privilegii desfiinţate *de iure*, dar rămase în picioare *de facto*" (*ÎE*, p. 116). Toată această stare de nimicnicie este în contrast flagrant cu zbuciumul românilor din Basarabia şi din întinsurile imperiului rus asupritor: „Altfel a fost viaţa mea în Basarabia, şi apoi în Rusia. Acolo memoria-mi aminteşte că pururea am fost înconjurat de o mulţime de oameni vii, legaţi de mine printr-o muncă comună, prin suferinţe comune şi scop comun" (*TE*, p. 7); „În Basarabia şi Rusia, împrejurările s-au alcătuit altfel; acolo despotismul a făcut ca înainte de toate interesul intelectual să serve drept legătură, drept ciment pentru amicie. Acolo pentru noi, tinerii, exista o «afacere comună» şi deci un interes sufletesc comun" (*TE*, p. 7).

„La noi (adică în România – *N.M.*), acum cel puţin (căci pe timpul Brătienilor, Rosetti, Kogălniceanu era altfel), ţine să sublinieze în continuare memorialistul, o atare «afacere comună» lipseşte, şi în locul unui interes moral comun există un interes de băcănie, de restaurant. Lucru firesc deci că şi prietenia, în asemenea împrejurări, nu poate avea şi n-are alt caracter decât acela de băcănie, de cârciumă sau de cafenea" (*TE*, p. 8). Citeşti astăzi, la 1997, aceste rânduri scrise acum o sută şi ceva de ani, şi când te gândeşti la ciorovăiala pe chestiuni nesemnificative dintre partidele care se fac a uita de suferinţele celor peste zece milioane de români care s-au pomenit în afara centurii de hotărnicie a Ţării, mai că-ţi vine a crede că au fost însăilate cu mult mai aproape de timpurile noastre.

Aceeaşi dezolare la întâlnirea cu Ţara o încercase şi neînfricatul revoluţionar Nicolae Zubcu-Codreanu: „Prima impresiune ce a produs asupra lui Codreanu tinerimea noastră universitară, precum şi literatura noastră, a fost cât se poate de tristă. La Bucureşti, în inima chiar a patriei-mume, el, român proscris, s-a simţit aşa de izolat, aşa de părăsit de toţi, încât se credea colo... în fundul Siberiei. Nici un om împrejurul său, nici o linie cinstit scrisă în literatură!

În presă – fraze pompoase, superficialitate, ignoranţă şi în loc de patriotism – şovinism drept marcă.

În tinerime – pasiunea pentru reuşită cu orice preţ, idealuri înguste de izbândă pentru un trai uşor, pentru cariera lucrativă, fără pic de iubire pentru patrie, pentru poporul român" (*ÎE*, p. 216-217). Spus categoric, dur, fără ocolişuri şi chiar dacă s-ar putea să fie un pic exagerat, un adevăr dureros transpare din aceste rânduri. Dacă mai adăugăm la toate acestea şi ghinionul de a nu i se fi echivalat diploma sa de seminar cu cea de bacalaureat din România şi nici cei cinci ani de studii de la Academia Medico-Chirurgicală din Sankt Petersburg cu cei de la facultatea de medicină a Universităţii din Bucureşti – calvar şi umilinţă la care sunt supuşi şi astăzi posesorii de diplome de bacalaureat şi de diplome de licenţă ce vin din Basarabia în Ţară! –, i-am putea înţelege decepţia evadatului din fortăreaţa Petropavlovsk la întâlnirea cu patria-mamă. Puţin şi uşor spus că unii români din Ţară (mai precis, din inima Ţării) nu i-au înţeles pe refugiaţii basarabeni, nu le-au îndreptăţit idealurile, durerile şi suferinţele. Culmea e că aceşti români din Ţară vedeau în fraţii lor români din stânga Prutului şi din olatul Rusiei ţariste nişte... duşmani ai lor! Şi să vedeţi de ce. În timp ce basarabenii care gemeau sub jugul imperiului rus vedeau în Rusia ţarului o închisoare a popoarelor neruse, ba chiar şi a propriului ei popor, o parte din intelectualitatea română filorusă a timpului îşi făcea iluzia că aceasta ar fi o izbăvitoare a popoarelor, că ar putea să-i ajute pe românii din Ţară a-şi vedea adus la îndeplinire visul lor milenar de unire a Transilvaniei cu patria-mamă. Aceşti simpatizanţi cu Rusia ţarului care la 1812 răşluise o bună parte din pământul românesc străbun şi care n-avea de gând să consimtă vreodată a i-l retroceda României, aceşti simpatizanţi ai Rusiei ţariste, repet, nu numai că nu-şi dădeau silinţa să-i sprijine pe basarabeni în realizarea năzuinţelor acestora, ci, din contra, îi tratau pe confraţi cu indiferenţă, ba chiar şi cu ostilitate. Să-l ascultăm pe scriitor: „Aceşti români, fiind rusofili, privesc duşmăneşte pe orice român din Basarabia, ca pe un potrivnic al lor" (*ÎE*, p. 216). Bine că nu toţi românii din Ţară, ci numai rusofilii. Dar anume aşa, „potrivnic", nici mai mult, nici mai puţin!... Iar un om de stat pe nume Dumitru Brătianu îi declarase franc refugiatului Zubcu-Codreanu, ce se ascundea de ohranca ţaristă, că „statul român nu poate să dea adăpost unor nihilişti, că nihiliştii sunt primejdioşi tuturor statelor şi că, apoi, a se certa cu un stat aşa de puternic ca Rusia ar fi o nebunie, că basarabenii trebuie să îndure soarta lor cu resemnaţiune" (*ÎE*, p. 415).

Poate că ar fi prea grea acuza că această neînţelegere din partea unor conaţionali din Ţară, refuzul de a-i ajuta pe confraţii basarabeni care luptă pentru liberarea Basarabiei şi revenirea ei la matca românească, această spulberare a iluziilor i-au grăbit trecerea neînfricatului revoluţionar basarabean Nicolae Zubcu-Codreanu în lumea celor drepţi, însă va trebui să recunoaştem că o picătură de amar în plus la durerea pe care o purta în sufletul său afectat a fost în stare să umple cupa răbdării... Zidit de viu în pereţii fortăreţei Petropavlovsk de satrapii ţarului şi de ura de moarte a străinului, nefericitul militant pentru idealurile de libertate scapă ca prin minune ca să vină acasă şi să moară de indiferenţa confratelui!... Numai la noi, românii, e posibil aşa ceva... Iar când conştientizezi că şi astăzi există asemenea conaţionali cu o atare atitudine faţă de o mână de basarabeni care, în virtutea unor împrejurări istorice nefaste, au fost nevoiţi să ia calea refugiului în Ţară, mai că-ţi vine a crede că unui bucureştean cosmopolit căpătuit i-i mai aproape străinul decât românul... Fratelui român basarabean nu-i rămâne decât să-şi ducă până la capăt crucea sa acolo, în Golgota sa, pe pământul românesc înstrăinat, el nu are loc în propria ţară. Că bine mai scria Ralli-Arbore despre această atitudine vitregă faţă de basarabenii subjugaţi a românului liber, dar fără de suflet, din regat acum o sută de ani: „Această părere a unui om de stat ne explica foarte lămurit că noi, românii din Basarabia, n-avem ce aştepta de la fraţii noştri, a căror libertate au plătit-o străbunii noştri Românii de la hotarele Prutului şi a(le) Nistrului cu sângele lor, cu pierderea drepturilor lor de naţionalitate. Şi că trebuie pururea, până la ultima răsuflare, să îndurăm cu resemnaţiune soarta noastră istorică. Buni sunt orheienii când despre vitejia lor povestesc cărţile noastre istorice, dar copiii acestor eroi, pribegi în patria-mumă, sunt *nişte nihilişti primejdioşi* (subl. autorului – *N.M.*). O, patrioţi!” (*ÎE*, p. 416). Pribegi în patria-mamă, străini în patria-mamă... Oricum, această decepţie nu l-a făcut pe Ralli-Arbore să renunţe la convingerile sale că e *român* şi s-o facă pe supăratul (sau pe orgoliosul, cum o fac unii „moldovenişti” din zilele noastre din Basarabia), spunând că ar fi de alt sânge (moldovenesc) şi de altă etnie decât românul din Ţară.

Să fi fost oare rusul ocupant atât de înţelegător şi de bun cu basarabeanul înrobit încât acesta să-i poarte recunoştinţă pe veci, cum i-o cerea primul şi cum aveau tupeul (îl mai au oare şi acum?) să creadă şi unii conaţionali români rătăciţi? Categoric nu, căci ocupantul l-a tratat pe românul basarabean ca pe un rob, l-a umilit ca pe o vită, înhămându-l la propriu la car (feldmareşalul Kutuzov, bunăoară), l-a lipsit de dreptul la propriul său nume, i-a interzis să gândească şi să vorbească româneşte şi poate că nu peste mult timp avea să-i smulgă şi limba din gură, după cum procedaseră în timpuri mai vechi alţi confraţi de origine slavă cu strămoşii noştri supranumiţi vlahi, atunci când aceştia din urmă încercau să vorbească în limba lor maternă.

Despre acest tratament oribil la care au fost supuşi românii basarabeni Zamfir C. Ralli-Arbore ne relatează: „Românii din Basarabia sunt sub stăpânire

străină. Ei *sunt opriţi a învăţa limba lor maternă, opriţi a se ruga lui Dumnezeu româneşte; şcoala şi biserica în Basarabia au devenit pârghia cu ajutorul căreia guvernul rus nădăjduieşte să rusifice poporaţiunea românească*. Nicio carte, niciun ziar românesc n-are voie să treacă Prutul fără voie şi autorizaţie specială, *în nicio şcoală nu este permis a se învăţa româneşte, în nicio bibliotecă nu se tolerează de a se ţinea o carte românească*; la sudul Basarabiei chiar acum, adecă la 1915, poliţia rusească a sechestrat de la mocanii transilvăneni *Visul Maicii Domnului*, pe *Arghir* etc., oprindu-i de a ceti chiar şi aceste cărticele" (*LB*, p.27). Iată „binefacerile izbăvitorului de păgânism"...

Minciuna în locul adevărului ştiinţific şi istoric, tăinuirea acestuia din urmă – totul era pus în slujba aservirii popoarelor neruse, a rusificării lor. Aceasta o recunoşteau toţi, de la Şevcenko, Lenin până la Dudaev. Însă cu cât minciuna era mai gogonată, cu cât tentativa de deznaţionalizare era mai mare, cu atât rezistenţa celor oprimaţi era mai puternică, cu atât setea de adevăr era mai nepotolită: „În zadar profesorii ruşi ne învăţau istoria falsificând-o, pentru a ne ascunde groaznicul trecut, *pentru a ne convinge că noi toţi*, Românii din Basarabia, Caucazienii – din Caucaz, Polonii – din Polonia, Rutenii din Ucraina, *suntem ruşi, suntem muscali* (subl. n. – *N.M.*), degeaba *ne sileau ei ca noi toţi să uităm limba noastră maternă şi să învăţăm a vorbi şi a cugeta muscăleşte, degeaba se sileau a ne ascunde adevărul – căci cu cât adevărul ni se ascundea în şcoală, cu atât mai avizi, mai curajoşi deveneam intrând în viaţă*" (*ÎE*, p. 135).

Suntem români, gândim şi vorbim româneşte – literalmente aşa afirmă Ralli-Arbore în lucrările sale, şi acest lucru se vădeşte clar din mărturiile autorului la care ne-am referit mai sus, în pofida încercărilor puerile ale unor *moldovani* de-ai noştri de a-l declara adept al moldovenismului. Dacă mai e nevoie de exemplificări, acestea pot fi atestate cu prisosinţă în operele scriitorului. Mai reproducem câteva: „...la noi, *românii*, «prietenia» e totdeauna căptuşită cu ceva material" (*ÎTR*, p. 4); „În anul 1874 N. Zubcu-Codreanu părăsi Petersburgul şi se întoarse la Chişinău, unde în curând a izbutit să formeze un cerc de *tineri români*, care începură a face propagandă socialistă printre junimea studioasă..." (*ÎE*, p. 214); „Partea de jos a actualei Basarabii, deşi poporată la rândul ei de *Români* (subl. n. – *N.M.*), totuşi a fost expusă la curgere, de aproape cinci secoli, migraţiunii popoarelor tătare, apoi se aşezară aici colonii bulgare, sârbe şi muscăleşti" (*LB*, p. 13). Capitolul XII din lucrarea *În exil. Din amintirile mele* este intitulat „Doctorul Niculai Zubcu-Codreanu. *Românii din Basarabia*" (*ÎE*, p. 204); „Ca răspuns la această scrisoare i-am arătat (lui Nicolae Zubcu-Codreanu – *N.M.*) că direct pentru ţăranul român nu putem face nimic. Singura armă cu care ne luptăm este cuvântul tipărit, dar vai!... *ţăranul român din Basarabia* nu ştie carte, *guvernul muscălesc nu permite să se înveţe la şcoală limba română*, şi că singurul lucru pe care îl putem face este să deşteptăm simţul de naţionalitate în tinerimea

cultă din Basarabia...” (*ÎE*, p. 220); „Mă cred dator să mulţumesc aci autorului acelei broşuri, care pentru noi, *românii din Basarabia*, a fost pe aceste timpuri negre o mângâiere meritată” (*ÎE*, p. 392-393); În această broşură Dragomanov, adresându-se Rusiei, care se fălea că luptă pentru dezrobirea popoarelor slave de sub jugul turcesc, zice: „În momentul în care am plecat pentru a mântui pe slavi, limba polonă era interzisă în Polonia; tipărirea cărţilor în limba ruteană oprită, *limba română în Basarabia interzisă* – nicio carte în această limbă n-are voie să treacă graniţa; era chiar oprit de a cita în lucrările istorice textul documentelor în această limbă; ba chiar cântecele în limba ruteană fură interzise” (*ÎE*, p. 393, 394-395); „*...noi, românii*, aparţinem prin sânge rasei latine...” (*DCC*[6], p. 32).

Aşadar, cei pe care ruşii îi numeau în exclusivitate moldoveni şi cărora le insuflau că nu sunt români ştiau prea bine că sunt români, şi scriitorul îi numeşte *români din Basarabia*. Ei ştiau prea bine că limba lor maternă pe care autorităţile ruseşti o izgoneau din şcoală, administraţie, biserică se numeşte *limba română*, şi memorialistul nostru subliniază acest adevăr[7].

A-l face astăzi pe Zamfir C. Ralli-Arbore adept al „moldovenismului”, contrar crezului, convingerilor şi mărturisirilor sale scrise, contrar persuasiunii cu care acesta a apărat românismul Basarabiei şi al basarabenilor, înseamnă a denatura cu o vădită rea-voinţă realitatea. Dar astăzi minciuna nu mai „stă cu regele la masă”; minciuna nu mai trece – vremea minciunirii celor mulţi a trecut. Suntem la marea oră a Adevărului. A Adevărului despre noi şi despre limba noastră.

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 175.

[2] Zamfir Arbore, *În temniţele ruseşti* (din seria „Pagini alese din scriitorii români”, nr. 133. Publicaţiune periodică), Editura Cartea Românească (f.a.). În text vom recurge la abreviere: *ÎTR*.

[3] Zamfir C. Arbore, *În exil. Din amintirile mele*, Craiova, Institutul de Editură Ralian şi Ignat Samitcă, 1896, p. 207 (abreviat: *ÎE*).

[4] Zamfir C. Arbore, *Liberarea Basarabiei*, ediţia a II-a, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, 1915, p. 5. În continuare, abreviat: *LB*.

[5] Zamfir C. Arbore, *Temniţă şi exil*, Râmnicu-Sărat, Editura Tip. Gazetei Săteanului, 1894, p. 6-7 (abreviat: *TE*).

[6] Z. C. Arbore, *Despre calomnii şi calomniatori*, Bucureşti, Tipografia modernă Gregore Luis, 1892 (abreviat: *DCC*).

[7] Ca şi oricare alţi oameni de cultură români, Zamfir C. Ralli-Arbore foloseşte pe alocuri şi cuvântul *moldoveni*, însă cu sensul bine cunoscut de „*români originari din Ţara Moldovei*”, „*români din Basarabia*” (pus, adică, în relaţie de omogenitate cu lexeme de tipul *munteni*, *olteni*, *maramureşeni*, *ardeleni*, *bănăţeni*, *bucovineni* etc.): „*...moldovenii din Basarabia*” (*TE*, p. 52; *ÎE*, p. 299); „...80 de procente de *moldoveni*” (*LB*, p. 11); „*...moldovenii* din Rusia” (*ÎE*, p. 399) ş.a.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 1-2 (31-32), 1997, p. 28-34

CE REALITĂŢI CULTURAL-POLITICE L-AU INFLUENŢAT PE MATEEVICI?

Anonimul Petre P. Moldovan se face a nu observa faptul că, de la răpirea Basarabiei din 1812, ţarismul rus şi moştenitorii săi ulteriori s-au străduit în fel şi chip să înăbuşe conştiinţa de apartenenţă la naţiunea română a românilor basarabeni. Este suficient să ne amintim că deja prin cele două regulamente organice diferite – unul al Valahiei şi altul al Moldovei – se promova ideea a două popoare şi a două limbi diferite. Astfel, în articolul 425 din *Reglementul organic a Prinţipatului Moldovei* (tipărit la Iaşi în 1846), deşi se recunoaşte un lucru evident – *asemănarea limbii* (*a limbii*, *nu a limbilor* – subl. n.) din cele două principate –, se vorbeşte totuşi de două naţiuni: „Începutul, relighia, obiceiurile şi *asămănarea limbei lăcuitorilor acestor două Prinţipaturi*, precum şi trebuinţile a îmbelor părţi, cuprind din însăş descălicarea lor elementurile nedespărţitei uniri, care s-au înpiedecat şi s-au întârziet de întâmplătoarile înpregiurări. Mântuitoarele folosuri a rodului ce s-ar naşte din întrunirea *acestor două naţii* (subl. n. – *N.M.*) sunt netăgăduite. Elementurile întrunirei a Moldo-Românilor să află aşăzate prin acest Reglement, prin asămănatele temeiuri ale Administraţiei acestor două ţări”[1]. La fel, deşi se vorbea de asemănarea limbii, nicidecum a limbilor, totuşi în *Regulamentul organic al Valahiei* (art. 366) ea este numită, nu fără intenţia bine cunoscută de a crea două limbi şi două popoare diferite, *limbă rumânească* („Cursul învăţăturilor va urma în *limba rumânească* (subl. n. – *N.M.*), nu numai pentru înlesnirea şcolarilor şi desăvârşirea limbii ţării, ci încă pentru că toate trebile publice trebue a să tracta într-aceastǎ limbă, care este ceia ce să întrebuinţează şi întru toate slujbele sfintei credinţe”[2]), iar în *Reglementul organic al Moldovei* (art. 421) – *limbă moldovenească* („Cursul tuturor învăţăturilor va fi în *limba moldovenească* (subl. n. – *N.M.*), nu numai pentru înlesnirea sholerilor şi cultevirea limbii şi patriei, ce încă şi pentru cuvântul că toate pricinile publice trebue să se tractarisască în această limbă, pe care lăcuitorii o întrebuinţază şi în sărbările bisericeşti”[3]).

Prin eliminarea aşa-zisei limbi moldoveneşti din învăţământ, administraţie, biserică şi înlocuirea ei cu limba rusă ţarismul înăbuşea în Basarabia nu numai spiritul general românesc, ci şi pe cel local, moldovenesc, scopul constând în rusificarea popoarelor neruse, inclusiv a românilor basarabeni. Parţial chiar reuşise în întreprinderea sa, odată ce nu numai boierimea, aristocraţia autohtonă, o bună parte din intelectuali, ci chiar şi unii oameni simpli ajunseseră să vorbească între ei ruseşte şi să se considere ruşi. Este instructivă în acest sens relatarea lui Oni-

sifor Ghibu despre cei doi ţărani basarabeni din Noua-Suliţă, care, la întrebarea ardeleanului dacă ştiu ruseşte, i-au răspuns cu o francheţe dezarmantă: „Da cum n-am şti, *dacă suntem ruşi*?" (subl. n. – *N.M.*), iar la replica aceluiaşi ardelean cum că ei nu sunt ruşi, ci moldoveni, aceştia i-au răspuns cu o frază care dezvăluia o totală anihilare a sentimentului de mândrie naţională: „Apoi da, *moldoveni*, *ruşi*, *totuna*!"[4].

În atare condiţii, când timp de 106 ani de ocupaţie ţaristă şi de aproape 50 de ani de ocupaţie sovietică era înăbuşit sistematic, prin toate mijloacele posibile, nu numai sentimentul de apartenenţă la trunchiul general al românismului, ci chiar la moldovenism, când ţi se inocula ideea că eşti rus sau, mai încoace, sovietic şi că limba rusă ţi-i limba maternă, când erau ostracizate nu numai ideile de apartenenţă la limba şi la naţiunea română, ci erau scoase din uz chiar cuvintele şi îmbinările respective cu aplicarea la realităţile din Basarabia, numai un ultrademagog de teapa lui P. P. Moldovan mai poate flutura fariseic argumentul că locuitorii băştinaşi îşi ziceau numai „moldoveni", iar limba lor şi-o numeau „moldovenească". De parcă ar fi putut să şi-o numească altfel!... Şi numai un ultrademagog de aceeaşi speţă ar putea afirma că vreo câteva luni sau fie şi vreo câţiva ani de contact cu românii din dreapta Prutului l-ar fi influenţat pe basarabean întratât încât ar fi putut să-i zdruncine acestuia convingerea că e numai moldovean şi că vorbeşte moldoveneşte[5]. Astfel, aflarea basarabenilor pe frontul românesc în anii 1915-1917, susţine P. P. Moldovan, i-ar fi adus pe aceştia, nici mai mult, nici mai puţin, la descoperirea (sic!) că „populaţia de pe ambele maluri ale Prutului vorbeşte acelaşi grai, este de aceeaşi credinţă, are, în linii mari, aceleaşi tradiţii, datini, strai..."[6]. Cu alte cuvinte, moldovenii lui P. P. Moldovan din stânga Prutului ar fi fost surprinşi la 1915-1917 de faptul că în dreapta Prutului locuiesc de asemenea... moldoveni. (Până la această dată te-ai mira să fi ştiut lucrul acesta, crede Moldovan-ul nostru pâclişit.) Dar tot ei ar fi observat, susţine mai departe P. P. Moldovan, că oficialităţile româneşti de la centru se străduiau din răsputeri să-i românizeze pe propriii lor moldoveni din dreapta Prutului: „...ei observau că tot ce ţine de specificul multisecular naţional-spiritual moldovenesc era impresurat şi cufundat în valurile românismului stârnite cu râvnă, propagate fără clipă de răgaz şi îngăduinţă de autorităţile de dincolo de Milcov. Noul «ism» de pe atunci fusese acceptat ca orientare politico-ideologică a regimurilor de pe Dâmboviţa"[7]. Mai mult decât atât, afirmă P. P. Moldovan, „acea informaţie politică, istorico-culturală pe care o injectau forurile politice şi ideologice dâmboviţene populaţiei din perimetrul carpato-prutean de cincizeci de ani, din 1862"[8], ar fi înrâurit şi mentalitatea moldovenilor basarabeni de pe frontul românesc. Una dintre „victimele" acestei influenţe ar fi fost şi preotul basarabean Alexie Mateevici, care, până la 1917, era, chipurile, un moldovean convins, dar care, în urma contactului cu realităţile cultural-politice româneşti în timpul aflării pe frontul românesc, s-ar fi

românizat de-a binelea[9]. Adică nu ruşii, nu şcoala rusească, nu atmosfera generală de rusificare, nu realitatea rusească l-ar fi influenţat pe Mateevici, impunându-i, în scrierile oficiale, formulări de tipul „norodul moldovenesc”, „limba moldovenească”, ci răstimpul extrem de scurt al contactului cu românii de pe front ar fi avut efectul schimbării din rădăcină a convingerilor de până atunci ale preotului şi scriitorului Alexie Mateevici. Afirmaţie falsă. Pe Mateevici nu l-a putut influenţa nicio realitate cultural-politică, fie ea rusească, fie ea din ţara românească, nu l-a putut româniza nimeni, pentru că el ştia prea bine că este român şi că vorbeşte româneşte. Altceva e că realitatea rusească l-a forţat să nu-şi poată numi oficial limba maternă limbă română şi poporul de baştină al Basarabiei popor român, ci să-i spună „limbă moldovenească” şi, respectiv, „popor moldovenesc”, întocmai cum au fost obligaţi s-o facă şi intelectualii basarabeni de la 1944 până la 1989. A-l acuza pe Mateevici (ca, de altfel, şi pe intelectualii basarabeni de după 1944) de inconsecvenţă, de contradicţii, de ezitări sau a-l suspecta pe secretarul Congresului Învăţătorilor Moldoveni din 25 mai 1917 de la Chişinău de denaturarea spuselor preotului deşteptării noastre (Alexie Mateevici) înseamnă a comite un uz de fals şi a profana nişte clipe astrale din zbuciumata istorie a regăsirii identităţii noastre ca neam.

Nu „realităţile cultural-politice, cu care a venit în contact în timpul aflării pe frontul românesc”[10], l-au influenţat ori l-au străfulgerat dintr-o dată pe Mateevici, făcându-l să înţeleagă abia la data aceea că moldovenii basarabeni sunt şi ei români şi că vorbesc şi ei româneşte. Aceasta era convingerea lui de-o viaţă, pe care nu şi-o putea exprima făţiş, însă pe care a demonstrat-o de-a lungul vremii în multe situaţii neoficiale. Astfel, încă la 6 octombrie 1906 el îi scria „moldoveanului” Ioan G. Pelivan, redactor la ziarul „Basarabia”, rugându-l: „*să-mi trimiteţi niscaiva* ***cărţi româneşti*** (cursivul e al autorului, sublinierile ne aparţin – *N.M.*), căci acuma sunt lipsit de plăcerea citirei în româneşte. Toate câte le am sunt citite de vreo câteva ori”[11]. Dacă e să-l credem pe P. P. Moldovan că „moldoveneasca” ar fi o altă limbă, atunci ar trebui să-l întrebăm unde va fi învăţat Mateevici limba română şi de unde s-a luat această plăcere a „citirei în româneşte”.

În scrisoarea din 10 aprilie 1913 din Kiev, adresată către Ioan Bianu, bibliotecar ia Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, viitorul preot i se confesa: „*Sunt român din Basarabia* (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *N.M.*), «studenţesc» la Academie de la 1910, când am absolvit Seminarul de la Chişinău. [...] Din copilărie am avut multă dragoste pentru *poporul părinţilor mei* [...]. M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folklorul *românilor noştri*, datinile, poveştile strămoşeşti, frumoasele legende şi cântece poporane... Am şi scris câte ceva prin *ediţii* ruseşti şi *româneşti din Basarabia* (ziarul «Basarabia» din 1906-1907). Dar nevoia cea mare mi-a fost că n-am avut cărţi trebuincioase spre călăuză. [...] Îmi aduc aminte uimirea ce m-a cuprins când am văzut întâmplător în Basarabia,

într-o *casă de buni români*, culegerile voluminoase ale păr(intelui) Marian. Am rămas împietrit. Nu-i nici de minune când îţi aduci aminte că chiar şi Eminescu popular e rara avis în Basarabia. Foametea de cărţi în limba maternă la noi e de nedescris [...]"[12]. În aceeaşi scrisoare el îi comunică reputatului om de cultură din ţară că teza pe care şi-o programase şi pentru care solicita cărţi şi materiale de etnografie şi folcloristică „va fi tipărită de mine în ruseşte în Kiev şi *româneşte în Basarabia*"[13]. Tot el îl asigură pe bibliotecarul român că „După terminarea ei (a tezei – *N.M.*), toate cărţile, ce acum vă rog să mi le trimiteţi imediat mie, vor fi trecute de mine în proprietatea Bibliotecii Academiei noastre, ce este foarte săracă în *ediţii româneşti*, cu toate că *românii din Regat şi din Basarabia* niciodată n-au lipsit dintre studenţii acestei Academii"[14]. Scrisoarea ne demonstrează clar că Mateevici era dintotdeauna conştient de faptul că e român, iar contactul cu realităţile româneşti în timpul aflării pe frontul românesc n-a făcut decât să-i întărească această convingere. Mateevici vorbeşte despre folclorul *românilor noştri*, despre o casă de *buni români* (ar fi putut să zică şi *buni moldoveni*) *din Basarabia*, despre *„poporul părinţilor mei"*, care (popor) fireşte că e tot *român*. Mateevici vorbeşte de *studenţii români din Regat* şi de *studenţii români din Basarabia* de la Academia Teologică din Kiev, iară nu despre niscaiva studenţi români şi studenţi moldoveni. Mateevici se referă la publicaţiile periodice în limba maternă din Basarabia, pe care (publicaţii) le numeşte *româneşti*, şi nu moldoveneşti (deşi ar fi putut s-o facă), pentru că ele erau scrise în *limba română*. De aceea şi sintagma *în limba maternă*, folosită în contextul citat mai sus, nu poate să însemne decât *în limba română*. Dovadă: intenţia lui de a-şi publica viitoarea teză la Chişinău *în româneşte* (şi nu *în moldoveneşte*, cum ar fi fost constrâns s-o facă într-o eventuală depeşă către o persoană oficială din Basarabia sau din Rusia sau într-o scriere oficială).

În scrisoarea din 8 mai 1913 expediată de la Kiev lui Artur Gorovei Mateevici evocă pasiunea sa faţă de etnografia şi folcloristica *română*, îşi exprimă sincera bucurie cauzată de constatarea că *fraţii din regat*, adică nu numai moldovenii din dreapta Prutului, ci *toţi românii*, nu i-au uitat pe *moldovenii basarabeni* (care, în calitate de fraţi ce le sunt celor din regat, sunt şi ei, trebuie să înţelegem de la sine, *români*). Iar în scrisoarea menţionată mai sus către Ioan Bianu Mateevici dezvăluie de-a dreptul cine e autorul separării românilor de pe cele două maluri ale Prutului: „...cuvântul «român» la noi nici nu se mai întrebuinţează; *ruşii cred că «români» şi «moldoveni» sunt două viţe cu totul osebite*"[15]. Ne convingem o dată în plus că nu românii de pe frontul românesc şi nici „forurile politice şi ideologice dâmboviţene" (cum declară P. P. Moldovan) au fost cei care l-ar fi influenţat pe Mateevici într-atât, încât acesta să se considere la un moment dat român, şi nu moldovean. Mateevici a fost conştient de adevărul acesta toată viaţa. Ruşii, politica rusească de ocupaţie şi de distrugere a conştiinţei naţionale au fost

aceia care nu i-au mai permis să se considere român, nu i-au mai dat voie, în relaţiile oficiale, să spună că vorbeşte româneşte. Mateevici nu a confundat noţiunile „moldovean" şi „român", cum declară cercetătorul Sava Pânzaru[16], Mateevici a fost nevoit să utilizeze în scrierile sale îmbinările „norodul moldovenesc", „limba moldovenească" în locul celor adecvate, care fuseseră scoase cu bună ştiinţă din uz de oficialităţile ruseşti (precum fusese scoasă din uzul oficial chiar „limba moldovenească" însăşi). Că lucrurile stau anume aşa ne putem convinge la o lectură atentă a studiilor lui Mateevici despre „limba moldovenească", despre lupta moldovenilor pentru drepturile lor, despre datinile şi obiceiurile moldovenilor basarabeni etc. Astfel, în studiul său din 1910 *Momentele influenţei bisericeşti asupra originii şi dezvoltării istorice a limbii moldoveneşti*[17], la care ne vom referi în cele ce urmează, Mateevici vrea să demonstreze că, în timp ce româna bisericească din România s-a dezvoltat liber şi firesc, îmbogăţindu-şi vocabularul cu neologisme franţuzeşti, latine şi de alte origini, la fel ca şi toate stilurile funcţionale ale limbii române literare, limba română bisericească din Basarabia (pe care el o numeşte, din considerentele expuse mai sus, „moldovenească") a rămas în forma ei veche, mai arhaică, nealterată şi, din această cauză, mai accesibilă omului de rând, neşcolit.

Româna bisericească din Basarabia a rămas, adică, pe de o parte, cu structurile şi stereotipurile ei vechi care le imitau pe cele slavone, din care fuseseră traduse cărţile bisericeşti, pe de altă parte, cu elementele ei populare, locale, „moldoveneşti", tocmai prin acest „specific" deosebindu-se de româna bisericească din Ţară şi, cu atât mai mult, de româna literară din România şi fiind, din această cauză, mai accesibilă omului de rând din popor. Dar chiar mai arhaică şi mai săracă în vocabular decât româna literară din România, chiar mai accesibila omului simplu decât româna literară din regat, ea tot limbă română era. Aşa cum română era şi limba bisericii din Ardeal. Atâta doar că glotonimul „română" în Basarabia ocupată de ruşi fusese izgonit din uz, şi părintele Mateevici era nevoit în scrierile sale să-i spună „moldovenească" nu numai românei din Basarabia, ci chiar şi celei din Transilvania. Să-l ascultăm: „В Трансильвании немцы, приняв лютеранство и желая присоединить к своей церкви и подвластных им молдаво-влахов, заставили их, по протестантскому принципу, перевести свои священные книги *на молдавский язык*. Лютеранская пропаганда и была там причиной введения *молдавского языка* (subl. n. – *N.M.*) вместо славянского в богослужебную практику"[18] („Nemţii din Transilvania, după ce au trecut la luteranism, dorind să-i atragă de partea bisericii lor şi pe supuşii lor moldo-vlahi, i-au obligat pe aceştia din urmă să-şi traducă cărţile sfinte *în limba moldovenească*. Anume propaganda luterană a şi servit drept cauză pentru introducerea *limbii moldoveneşti* în locul celei slavone în practica bisericească"). Este evident că Mateevici a fost nevoit să înlocuiască noţiunea de „limba română" (din Transilvania) prin cea de „limba moldovenească", odată ce nici chiar pe românii

din Transilvania nu-i poate numi români, ci le spune „moldo-vlahi”. De multe ori ai senzaţia că nu Mateevici a fost cel care a înlocuit cuvintele „români”, „limba română” prin „moldoveni”, „limba moldovenească”, ci o mână străină a unui zelos apărător al „moldovenismului” a intervenit brutal în textul original. Lucrul acesta se observă adesea cu ochiul liber, mai cu seamă în cazurile când au fost substituite numai cuvintele ostracizate, fără a fi redactată şi fraza respectivă, care trădează atmosfera contextuală de „românism”. De aici aşa-zisele confundări de noţiuni, contradicţii, pe care cercetătorul basarabean de azi Sava Pânzaru i le atribuie lui Mateevici. Însă ele numai ale lui Mateevici-românul nu puteau să fie. Iată câteva exemple concludente în această ordine de idei. În acelaşi studiu citat[19] Mateevici atestă faptul că nemţii din Transilvania au tipărit un *Catehism pentru ţăranii ortodocşi moldoveni de pe loc*, pentru ca la numai câteva rânduri mai jos să constate existenţa unei concurenţe acerbe între nemţii luterani şi ungurii calvini pentru a-i supune influenţei lor de acum *pe românii ortodocşi din partea locului*, deşi aici, ca şi mai sus, *e vorba de unii şi aceiaşi români transilvăneni*. În alt loc[20] Mateevici spune că *moldovenii* şi slavii cu care convieţuiau se retrăgeau în munţii Carpaţi în faţa hoardelor de năvălitori goţi, huni, gepizi, pecenegi şi tătari şi tot acolo afirmă că „frica de huni şi de avari a înrudit *naţiunea română* (română, nu moldovenească – *N.M.*) cu slavii, făcând ca aceste două neamuri să convieţuiască un timp pe aceleaşi meleaguri”.

La p. 222-223 Mateevici se referă la un *Catehism* luteran intitulat „Întrebare creştinească” şi editat la Sibiu *în limba moldovenească*, pe care îl califică drept „primă carte bisericească tipărită *în limba moldovenească*”, făcând, cu această ocazie, trimitere la un studiu al lui Nicolae Iorga, de unde ar reieşi că aprecierea i-ar aparţine reputatului istoric. Deschidem studiul de referinţă al lui Iorga despre istoria bisericii româneşti[21] la pagina indicată de Mateevici (166) şi nu găsim nicio urmă de „limbă moldovenească”. În schimb cu o pagină mai înainte, la capitolul I, intitulat *Catehismul din Sibiu*, atestăm constatarea istoricului că „La 1544... Sibiul hotărî să dea un Catehism din cele nouă *în graiul românesc* (subl. n. – *N.M.*) al satelor supuse cârmuirii sale, în jurul Almaşului şi al Săliştei”. Iar la p. 166, la care ne trimite Mateevici, Iorga face relatarea următoare: „Cipariu, harnicul cercetător ai *vechii limbi româneşti*, a mai apucat să vadă acest Catehism, căruia i se zice *Întrebare creştinească*...”. Observaţi despre care limbă vorbeşte istoricul Iorga? Aveţi dumneavoastră convingerea că Mateevici e cel care ar fi substituit denumirea limbii române prin „limbă moldovenească”? Sunt sigur că n-o aveţi, precum n-o am nici eu.

Să mai urmărim câteva exemple. La p. 224 Alexie Mateevici spune că în 1560 diaconul Coresi din Târgovişte (vechea capitală a Ţării Româneşti) împreună cu discipolul său, diacul Tudor, din dispoziţia lui Johann Benkner, burgomistrul Braşovului, a purces la editarea primei Evanghelii *în limba moldovenească*.

În prefaţa la această ediţie, scrie Mateevici, Coresi declară că îşi consacră opera „*popilor româneşti* să înţeleagă şi să înveţe *rumânii* (subl. n. – *N.M.*) cine-s creştinii”. Aţi reţinut? *În limba moldovenească*, dar adresată *popilor români*! În continuare cel care a intervenit în textul lui Mateevici nu mai ţine cont de faptul că *preoţii* cărora le era adresată lucrarea *erau români*, fiindcă textul sună astfel: „Un atare apel *către clerul moldovean...*” („Такое обращение *к молдавскому клиру...*”). Şi acest cler, care e *ba român*, *ba moldovean*, urma să-i înveţe *pe „rumâni” în limba „moldovenească”*!... La p. 234 ni se spune că în Transilvania Racoszi intenţiona să traducă pentru supuşii săi *români*, în *limba română*, trei cărţi: rugăciunea de dimineaţă şi cea de seară, psalmii şi Catehismul calvinesc. „Primele două cărţi, continuă autorul, au fost *traduse în limba moldovenească* de către un propovăduitor al calvinismului în Lugoj şi Caransebeş, *românul* maghiarizat Ştefan Fogaraszi sau Făgărăşanul” (p. 234). Reiese că un ungur intenţiona să traducă *pentru români* cărţi bisericeşti *în româneşte*, iar *un român maghiarizat* le-a jucat festa *românilor*, căci primele două cărţi le-a transpus *în moldoveneşte*. Credeţi dumneavoastră în mod serios că Mateevici n-ar fi observat această neconcordanţă?

La p. 245 Mateevici se referă la broşura din 1904 a prof. I. Bianu *Despre introducerea limbii româneşti în biserica Românilor*, din care reproduce un citat din istoricul Al. Xenopol referitor la faptul că „Matei Basarab a introdus în biserica din Valahia şi Vasile Lupu în cea din Moldova *limba română* şi au întemeiat tipografii pentru tipărirea cărţilor bisericeşti *în limba română*”; la p. 246 reproduce din aceeaşi sursă un citat din istoricul Gr. Tocilescu („El (Vasile Lupu) a introdus *limba română* în biserică”) şi altul din P. Dragomirescu („...Matei Basarab şi Vasile Lupu s-au văzut nevoiţi să declare *limba română* drept limbă oficială a bisericii...”), pentru ca peste numai două pagini să-şi exprime punctul său personal de vedere în formularea următoare: „Nu era de loc cazul să introducă *limba moldovenească* în biserică, nici primul (adică Matei Basarab, domnitorul Valahiei – *N.M.*), nici cel de-al doilea (adică Vasile Lupu, domnitorul Moldovei – *N.M.*), pentru că ea se întrebuinţa acolo de multă vreme paralel cu slavona şi, ulterior, cu cea grecească...” (p. 247). Chiar credeţi că mâna care a intervenit în textul lui Mateevici ştia mai bine decât însuşi domnitorul Moldovei şi cel al Valahiei (sau decât reputaţii istorici români) ce limbă au introdus cei doi domnitori – unul muntean, altul moldovean – în biserica românească din cele două principate româneşti? Credeţi dumneavoastră, iubiţi cititori, că Alexie Mateevici era în stare să comită o atare contradicţie flagrantă în propriul său text?

La p. 250 mai atestăm o constatare, în care afirmaţiile se bat cap în cap: „*Молдавские* издания Басараба и Лупу имеют исключительное значение в смысле создания *единого церковно-литературного молдавского языка*. Предназначались они не для одних жителей Валахии и Молдавии, а *для всех*

румын, как в княжествах, так и в чужих странах, о чем свидетельствует в своих предисловиях митрополит Варлаам. Язык этих книг – *общерумынский*...” („Tipăriturile *moldoveneşti* ale lui Basarab şi Lupu au o importanţă excepţională în ceea ce priveşte crearea *unei limbi moldoveneşti literare bisericeşti unitare*. Ele se adresau nu numai locuitorilor Valahiei şi Moldovei, ci *tuturor românilor*, atât celor din principate, cât şi celor din alte ţări, după cum ne mărturiseşte mitropolitul Varlaam în prefaţă. Limba acestor cărţi este *limba română comună*...”). Deci, până la urmă, *româna (bisericească) comună*, şi nu moldoveneasca (bisericească) comună; adresată *tuturor românilor*, nicidecum numai valahilor din Valahia, românilor din Transilvania sau moldovenilor din Basarabia. Aceasta ar fi trebuit să fie de la părintele Mateevici dreaptă citire şi corectă interpretare. Dar mâna păroasă intervine în continuare în textul lui Mateevici. Căci la p. 261 ni se spune, de exemplu, că fratele domnitorului Valahiei Şerban Cantacuzino, pe nume Constantin Cantacuzino, ar fi redactat şi corectat traducerea textului integral al *Bibliei în... moldoveneşte*. Iar la p. 292 se afirmă negru pe alb că „Melchisedec, episcopul de Roman, în *Proectŭ pentru revizuirea şi editarea cărţilor bisericeşti*, ar fi vorbit despre *caracterul unitar al limbii moldoveneşti literare bisericeşti* ca factor deosebit de important pentru *unitatea românilor din Moldova*, *Valahia*, *Austria şi Rusia*...”.

Atare contradicţii în textele lui Mateevici nu sunt o urmare a vreunor contradicţii în concepţia lui Mateevici; ele sunt cauzate de politica oficială a autorităţilor ruseşti, care au avut tot interesul să distrugă unitatea poporului român şi a limbii sale şi integritatea pământului românesc.

Ca bun şi drept român, Mateevici a făcut tot ce-a putut pentru apărarea drepturilor legitime ale poporului său. Ori de câte ori a avut posibilitatea, el şi-a numit limba şi poporul cu propriul lor nume: *limba română*, *popor român*. Pe lângă exemplele din scrisorile particulare citate mai sus, vom aduce şi câteva care s-au strecurat (neobservate de cenzură) chiar în textele literare editate. Astfel, în poezia *Ţara*, datată 21 februarie 1907, adresându-i-se ţării, poetul evocă faptele măreţe ale fiilor ei: „Fiii, pământenii tăi, / Au luptat ca nişte lei, / Au vărsat ei mări de sânge, / Ca să poată jugul frânge, – / Jugul cel greu din vechime / De pe-*ntreaga românime*”[22]. Studiul lui din 1906, *Cumătriile*, începe cu cuvintele: „În zorile vieţii, ca şi la apusul ei, sunt la *românii ţărani* (subl. n. – *N.M.*) o samă de obiceiuri şi credinţe, vrednice de luat aminte”[23]. În acelaşi articol autorul mai face o constatare în legătură cu românii: „Este *în sufletul românului* un fond însemnat de întristare, care se revarsă prin versul duios şi trist al cântecului său şi prin vorbele ce zice la cântare”[24]. Tot acolo mai citim: „Ţiganii lăutari au ghicit aceste *însuşiri ale românului*, de aceea, pentru a scăpa de batjocurile şi şăgile dupăcite ce pornesc din veselia zburdalnică, ei încep un cântec de *inimă albastră*, care pune pe gânduri pân şi pe cei mai zurbagi(i)...”[25].

În articolul *Anul nou în obiceiurile moldovenilor basarabeni*, publicat în nr. 1 din ianuarie 1907 al ziarului „Basarabia", după ce vorbeşte de „sărbătoarea *plugarului moldovean*", despre felul „cum înţelege *moldoveanul* însemnătatea acestei sărbători", Mateevici scrie în continuare: „Fiindcă plugăritul a fost întotdeauna şi este şi astăzi cea mai de căpitenie şi chiar singura îndeletnicire a *românului nostru*, negreşit că *moldoveanul* îi dă o însemnătate foarte mare"[26]. Rezultă limpede din această afirmaţie că Mateevici îl include în categoria generalizatoare a „românului nostru" şi pe moldoveanul basarabean, de ale cărui obiceiuri se preocupă în mod expres. De altfel, în continuarea articolului său, Mateevici, care vorbise mai sus de sărbătoarea de Anul Nou *a plugarului moldovean*, la un moment dat se face „a uita" de ceea ce anunţase în titlu şi ne informează despre care anume plugar e vorba în „hăiturile" din Basarabia: „Trebuie de însămnat că Anul Nou şi Sfântul Vasile în „hăituri" se înfăţişază în chipul *unui plugar român* puternic, voinic şi tânăr, care face minuni cu vredniciile sale plugăreşti"[27]. Să mai încerce Moldovan-ul nostru mincinos să afirme că Mateevici de la 1907 ar fi fost influenţat de realităţile cultural-politice de pe frontul român din 1917!...

Numai în cazurile când nu a avut posibilitatea de a-l numi pe moldoveanul basarabean cu numele lui adevărat de *român*, iar limbii acestuia n-a putut să-i spună *limbă românească*, Mateevici, ca şi urmaşii săi de după 1944 şi până la 1989, în numele apărării drepturilor naţionale ale compatrioţilor, a utilizat expresiile admise de oficialităţile timpului: „limba moldovenească", „norod moldovenesc". Acesta este Mateevici-românul şi moldoveanul, Mateevici cel adevărat, Mateevici cel onest, Mateevici cel drept, şi nu cel ezitant, confuz, neromân, pe care vrea să ni-l prezinte coaliţia antiromânească P. P. Moldovan – V. Stati. Adevărurile nu pot fi tăinuite la nesfârşit în patria marelui preot al deşteptării noastre, chiar dacă, deocamdată, minciuna mai stă cu regele la masă.

NOTE

[1] *Reglementul organic a Prinţipatului Moldovei*, Iaşi, Tipografia Institutului Albinei, 1846, p. 243-244. A se compara şi ediţia din 1837, cap. IX, secţia V, art. 425, p. 12-13.

[2] *Regulamentul organic al Valahiei // Regulamentele organice ale Valahiei şi Moldovei*, vol. I, Bucureşti, Întreprinderile „Eminescu" S.A., 1944, p. 129.

[3] *Reglementul organic al Moldovei // Regulamentele organice ale Valahiei şi Moldovei*, vol. I, Bucureşti, Întreprinderile „Eminescu" S.A., 1944, p. 340. Comp. şi specificul „moldovenesc" pe care îi propagă textul în limba moldovenească": *sholerilor* (pentru *şcolarilor* din textul muntenesc), *cultevirea, pricinile publice* (pentru *trebile publice*), *să se tractaris[a]scă* (pentru a se *tra[c]ta*), *întrebuinţ[a]ză*, *s[ă]rbările* ş.a.

[4] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei ruseşti. Însemnări din Basarabia anului 1917*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 125.

[5] A se vedea: Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 106-107.

[6] *Ibidem*, p. 106.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, p. 106-107.

[10] *Ibidem*, p. 107.

[11] Al. Mateevici, *Scrieri*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, variante şi bibliografie de Ion Nuţă, Editura Junimea, Iaşi, 1989, p. 107.

[12] *Ibidem*, p. 107-108.

[13] *Ibidem*, p. 108. Vezi şi prefaţa semnată de Ion Nuţă, p. 7. Nu putem decât să ne exprimăm regretul că în 1988, în plină restructurare şi transparenţă afişată de M. S. Gorbaciov, un reputat cercetător basarabean al creaţiei lui Alexie Mateevici, Sava Pânzaru, în studiul său în ruseşte *Мост в одно столетие* (*Pod peste secole*), inclus în ediţia rusească a operei scriitorului (Алексей Матеевич, *Избранное*, Кишинев, Литература артистикэ, 1988), a înlocuit cuvântul „româneşte" prin „moldoveneşte" (rus. на молдавском, p. 36), adică a recurs la un procedeu reprobatoriu, utilizat în mod curent de oamenii de ştiinţă din perioada sovietică. Acelaşi autor, în nota introductivă din partea alcătuitorului ediţiei la care ne referim, îl acuză nedreptăţit pe Mateevici, alături de C. Stamati, C. Negruzzi, Al. Donici, de o confundare a noţiunilor „român" şi „moldovean", „românesc" şi „moldovenesc" (p. 6-7), în timp ce se ştie prea bine că nici Mateevici, nici alţi scriitori (atât cei menţionaţi, cât şi cei nemenţionaţi de laboriosul cercetător) n-au confundat niciodată aceste noţiuni şi nici nu le-au contrapus, cele din dreapta referindu-se la elementul specific, zonal, provincial, iar cele din stânga – la ceea ce ţine de esenţă: *popor român* (*din care fac parte şi moldovenii, şi muntenii, şi ardelenii* etc.), *limba română* (căreia îi sunt subordonate şi *din care fac parte şi graiul moldovenesc*, dar *şi cel muntenesc*, şi *cel oltenesc*, şi *cel maramureşean*, şi *cel crişean* etc.). Le-a contrapus tot timpul, de la raptul din 1812 al Basarabiei şi până în zilele noastre, politica rusească de ocupaţie, „ştiinţa" sovietică de manipulare a opiniei publice.

[14] *Ibidem*, p. 109.

[15] Citat după: I. Nuţă, *Al. Mateeviei şi limba română* // „Limba Română" (Chişinău), nr. 1, 1991, p. 30. În ceea ce priveşte limba românilor, ruşii o considerau extrem de săracă, „incapabilă să îmbrace fondul unei ştiinţe". A se vedea: Vasile Ţepordei, *Alexie Mateevici*, Chişinău, „Tiparul Moldovenesc", 1937, p. 6. „...Tocmai această erezie o combate Mateevici în antepenultima şi ultima strofă din *Limba noastră*, scrie tot acolo V. Ţepordei.

[16] În nota introductivă la lucrarea: Алексей Матеевич, *Избранное*, Кишинев, Литература артистикэ, 1988, p. 6-7.

[17] Publicat în ruseşte în: Алексей Матеевич, *Избранное*, *op. cit.*

[18] *Ibidem*, p. 106.

[19] *Ibidem*, p. 223.

[20] *Ibidem*, p. 99.

[21] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, vol. I-iu, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc", 1908.

[22] Al. Mateevici, *Scrieri*, p. 44.

[23] *Ibidem*, p. 82.

[24] *Ibidem*, p. 86.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*, p. 101.

[27] *Ibidem*.

„Limba Română", Chişinău, nr. 3 (39), 1998, p. 72-79

„CUVÂNT MOLDOVENESC” – SUFLET ROMÂNESC

Cu prilejul vizitei unei delegaţii din partea „Astrei” transilvănene la Chişinău în noiembrie 1924, delegaţie din care făcea parte şi cel care şi-a pus umărul la înfăptuirea Unirii Basarabiei cu ţara-mamă la 27 martie 1918, marele cărturar şi om de suflet ardelean Onisifor Ghibu[1], acesta rosteşte cu multă emoţie şi înflăcărare „Un cuvânt către românii din Basarabia”[2]. Ghibu constată cu durere că în cei şase ani de la unire cu ţara politicienii locali, dar şi cei de la Bucureşti, au avut grijă mai mult de interesele proprii decât de cele ale oamenilor de rând, fapt care a provocat o dezbinare dureroasă între basarabeni şi românii din dreapta Prutului[3]. „O mână de oameni care s-au îmbogăţit peste noapte conduc astăzi Basarabia... Adevăraţii patrioţi sunt daţi la o parte, dacă nu chiar prigoniţi. Preoţimea, care ar trebui ajutată pentru a fi adevărată povăţuitoare a poporului, este şicanată în toate felurile, învăţătorimea şi funcţionărimea demoralizată de politicieni”[4].

Ghibu fireşte că nu putea accepta ca opera vieţii sale să se distrugă sub ochii lui. Convins că intelectualitatea de orice rang şi culoare politică are în primul rând misiunea de a lumina poporul, de a-i arăta calea cea dreaptă pe care trebuie să păşească, de a-i servi drept exemplu de moralitate şi de dăruire cu abnegaţie cauzei pentru care militează, el revine în iunie 1926 în Basarabia în calitate de conducător al „Astrei” basarabene, reluând, totodată, ca director, editarea cunoscutei publicaţii „Cuvânt moldovenesc”, apărute în anii 1913-1919 sub patronajul lui Pantelimon Halippa. Ziarul este adresat oamenilor de la ţară, fiindcă, spune Ghibu în cuvântul inaugural: „De ani de zile poporul nostru de la sate mai că n-are ce ceti. De aceea el nu ştie ce se petrece în lume şi ţară şi trăieşte într-o adevărată întunecime, ca în vremurile din vechime”[5].

„Dea Dumnezeu, spune în continuare directorul publicaţiei, ca «Cuvântul moldovenesc» să răsune nu numai în urechile poporului nostru, ci şi în inima lui, cu toată puterea, spre a putea face din el un popor luminat, harnic şi fericit”[6]. Activitatea de directorat la ziarul „Cuvânt moldovenesc” a prestat-o timp de aproape un an, de la 1 noiembrie 1926 până la 23 octombrie 1927, când pleacă şi de la conducerea „Astrei” din Basarabia.

Întru realizarea scopurilor propuse ziarul publică într-un limbaj simplu, accesibil, de multe ori apelând la explicarea unor cuvinte mai radicale sau la întrebuinţarea unor vocabule din graiul local, materiale privind preocupările cotidiene ale gospodarului de la ţară: consultaţii şi sfaturi privind prelucrarea pământului, îngrijirea semănăturilor, păstrarea portului, obiceiurilor şi datinilor strămoşeşti, respectarea

calendarului creştin, combaterea unor plăgi sociale precum sunt fumatul, beţia, invidia, lenea, tratarea diferitelor boli la oameni, animale, culturi agricole (*Munca pământului*, nr. 2 din 25 decembrie 1928, p. 1; *Mijlocul de a păstra peştele proaspăt*, p. 3; *Folosul dughenelor obşteşti*, p. 2, acelaşi număr; *Păstrarea merelor*, nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 4; *Un motor cu care se pot săvârşî toate lucrările de câmp*, nr. 1, p. 4; *Folosul poamelor*, nr. 19 din 15 mai 1927, p. 3; *Grădinăria ca leac împotriva boalelor*, *Gunoirea pomilor*, nr. 20 din 22 mai 1927, p, 3; *O mare ruşine şi o mare pagubă* de On. Ghibu, nr. 27 din 10 iulie 1927, p. 1; M. Sadoveanu, *Cel mai mare duşman al omului*, nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 2; Sergiu-Victor Cujbă, *Povestea rachiului*, nr. 2 din 25 decembrie 1926, p. 3-4; *Urmările rele ale beţiei*; *Tutunul – iarba dracului* de Şt. Stoian, nr. 2 din 25 decembrie 1926, p. 4; *Să ne întoarcem la portul bătrânesc* de S. Calenic, nr. 31 din 7 august 1927, p. 1; *Ceasornicul şi Calendarul*, nr. 2 din 25 decembrie 1926, p. 4; *Anul Nou*, nr. 1(3) din 1 ianuarie 1927, p. 1; *Paştile tuturor* de On. Ghibu, nr. 16 (18) din 24-aprilie 1927, p. 1). Sunt publicate informaţii din actualitatea internă şi externă, anunţuri de tot felul.

În pofida faptului că se numea „Cuvânt moldovenesc" (sau, poate, tocmai din această cauză), ziarul era numai suflet românesc.

O preocupare aparte, sistematică, bine orientată o constituie familiarizarea cu istoria neamului, glorificarea faptelor înaintaşilor, educarea mândriei de a fi român liber pe pământ românesc reîntregit, a compasiunii faţă de durerile conaţionalilor noştri aflaţi sub stăpânire străină (*Noroadele nu sunt ca turmele* de On. Ghibu, nr. 3 din 23 ianuarie 1927, p. 1; *Colonizările în Basarabia*, nr. 8 (10) din 27 februarie 1927, p. 1; Zamfir Arbore, *Documentele vechi despre trecutul Moldovei noastre*, nr. 10 (12) din 13 martie 1927, p. 2; *Din trecutul Transilvaniei*, nr. 19 (21) din 15 mai 1927, p. 1; Zamfir C. Arbore, *Întemeietorul mănăstirii Curchi*, p. 1-2, acelaşi număr; *Franţa, Basarabia şi unirea neamului românesc. Cuvântarea dlui Poincare*, nr. 20 (22) din 22 mai 1927, p. 2; *Românii cu care se mândresc ruşii*, nr. 32 (34) din 14 august 1927, p. 2; *Zece ani de la moartea celor trei mari naţionalişti basarabeni* de Mihail Minciună, nr. 36 (38) din 11 septembrie 1927, p. 1; *Zece ani de la proclamarea autonomiei Basarabiei*, nr. 42 (44) din 23 octombrie 1927, p. 1; *Câţi români trăiesc dincolo de hotarele României*, nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 2; *Cu gândul la fraţii mei moldoveni de peste Nistru* de Mahaleanu, nr. 2 din 25 decembrie 1926, p. 2; *Cum se învăţa în şcoală pe vremea ruşilor* de Porfirie Falā, nr. 3 (5) din 23 ianuarie 1927, p. 2; *Râul blestemat: Nistru!* de A. Gherea, nr. 22 (24) din 5 iunie 1927, p. 1; *Latinii de la Bug şi de la Nistru către fraţii lor din Apusul Europei şi din Sudul Americii adunaţi în Congres la Bucureşti*, nr. 39 (41) din 2 octombrie 1927, p. 1; *Românii dintre Bug şi Nistru la Congresul Presei Latine* de A. Gherea, nr. 40 (42) din 9 octombrie 1927 p. 1, ş.a.).

On. Ghibu cunoştea prea bine starea de spirit a basarabenilor ţinuţi în frică şi întuneric timp de peste 100 de ani şi care, drept urmare a indiferenţei politici-

enilor, nu reuşiseră să se unească întru totul în cuget şi în simţiri cu fraţii lor de peste Prut nici la cei opt-nouă ani de la unirea din 1918. Iată de ce el încearcă să şi-i apropie, respectându-le nivelul lor de înţelegere a identităţii de limbă şi neam, modul lor de interpretare a evenimentelor, chiar gradul de familiarizare cu literele latineşti. În acest scop primele patru pagini ale primului număr al ziarului sunt scrise cu literele alfabetului latin, iar alte patru – cu cele ale alfabetului rusesc (numai câteva anunţuri din ultima pagină, a patra, erau scrise cu litere latine). Începând cu nr. 2, ziarul e scris, în temei, cu litere latine, însă pe ici-pe colo sunt înserate şi unele articole cu litere ruseşti. În articolul inaugural *Cuvântul nostru* din nr. 1, publicat cu litere ruseşti şi într-o limbă foarte apropiată de graiul local al ţăranilor basarabeni, cei doi redactori ai ziarului, Iorgu Tudor şi Mihail Minciună, explicau cititorului preconizat: „Gazeta va fi scrisî într-o limbî curat moldoveneascî şi se va tipări cu douî feluri de litere: latineşti şi ruseşti, pentru ca şi cei cari nu cunosc încî îndeajuns litera latinî s-o poată lesne citi" (nr. 1, p. 1).

În ceea ce priveşte folosirea cuvintelor şi îmbinărilor atât de familiare cititorilor ca: „moldoveni", „norodul moldovenesc", „moldovenii basarabeni", „moldovenii transnistreni", „limbă curat moldovenească", Ghibu o intuieşte ca pe o punte de trecere la explicarea şi familiarizarea cu noţiunile adecvate „norodul român", „românii moldoveni", „românii basarabeni", „românii transnistreni". Un cititor atent şi binevoitor îşi va da bine seama cum a ştiut să se apropie On. Ghibu, acest pedagog şi psiholog înnăscut, de moldoveanul timorat şi suspicios faţă de oricine şi de orice, să-l facă să-şi recapete memoria istorică, conştiinţa de sine şi încrederea faţă de fraţii săi de acelaşi sânge, de care fusese înstrăinat mai bine de un secol.

Astfel, un P. P. Moldovan, probabil, ar fi jubilat dacă ar fi luat cunoştinţă de publicaţia lui On. Ghibu cu subtitlul „Gazetă săptămânală cu tot felul de învăţături şi ştiri din toată lumea, tipărită pentru trebuinţele *norodului moldovenesc din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*) de către Asociaţiunea «Astra»", publicaţie prin intermediul căreia, în cuvântul său de adresare către gospodarii satului, directorul ziarului explica sarcina unei gazete în limba maternă: „Musafirul acesta este gazeta noastră, pe care câţiva feciori de gospodari s-au hotărât s-o facă, pentru a da şi *norodului nostru moldovenesc* (subl. n. – *N.M.*) o hrană sufletească sănătoasă, cum au toate noroadele luminate din lume" (nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 1). În continuare Ghibu accentuează: „Dorinţa noastră este ca şi *poporul nostru moldovenesc* (subl. n. – *N.M.*), care a fost ţinut sute de ani în întuneric, să se deştepte şi să-şi înţeleagă durerea în lumea aceasta" (*ibidem*).

Dar ce fel de „moldoveni" şi de „norod moldovenesc" se află în Basarabia ne explică ziarul însuşi pe parcurs: „Să trăim *Moldovenii* (*Românii*) (subl. n. – *N.M.*) între olaltă ca fraţii şi să ne ajutăm unii pe alţii..." (nr. 18 (20) din 8 mai 1927, p. 2); „Astfel leagă *poporul român din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*) numele lui Ştefan cel Mare şi de această veche mănăstire românească" (nr. 19 (21) din 15 mai 1927, p. 2);

„Orice *român basarabean* (subl. n. – *N.M.*) care mai ceteşte astăzi gazete ruseşti ar trebui să-şi puie întrebarea: Oare nu este aceasta o adevărată uitare de sine?” (aviz publicat în nr. 22 (24) din 5 iunie 1927, p. 5 şi reluat în alte numere).

Într-un articol de fond intitulat *Zece ani de la moartea celor trei naţionalişti basarabeni*, autorul, care e şi unul din redactorii ziarului, îi deschide ochii cititorului că „neamul moldovenesc” din Basarabia e, în acelaşi timp, şi „neam românesc”: „Se apropie zece ani de la înfăptuirea celui mai mare act din viaţa *Neamului nostru Moldovenesc din Basarabia*: Unirea cu Patria-Mamă.

Dar înainte de săvârşirea acestei mari taine, Pronia cerească a cerut şi jertfe de la noi.

Şi cele dintâi jertfe pe altarul Patriei, din partea *Neamului nostru Românesc* de aici, au fost cei trei mari naţionalişti (aici «naţionalist» înseamnă «militant pentru neamul său; patriot» – *N.M.*): Simion Murafa, avocat şi redactor al gazetei şi revistei «Cuvânt moldovenesc», inginerul Andrei Hodorogea şi poetul-preot Alexie Mateevici” (nr. 36 (38) din 11 septembrie 1927, p. 1).

Ce au făcut străinii („tătarii”, cum îi numeşte pe aceştia esopic autorul) din românul basarabean, cum i-au mutilat conştiinţa de român ne-o spune „cavalerul” Costache Stamati: „*Am fost eu român, / Dar m-am făcut păgân*, / Căci june eu fiind, / Sărmanul meu pământ / Fu de Tătari călcat / *Şi ei sclav m-au luat*” (subl. n. – *N.M.*; nr. 29 (31) din 24 iulie 1929, p. 2). Acesta, dară, e motivul real pentru care basarabenii nu-şi mai ziceau români, ci moldoveni, iar limba şi-o numeau moldovenească.

Ziarul lui Ghibu îi deprinde, încetul cu încetul, cu vechile şi adevăratele nume: „*Ţărănimea română dintre Prut şi Nistru*, atât de blândă şi răbdătoare, nu a aşteptat alta decât dreptatea şi lumina pentru suflet, după un veac de cufundare în întuneric prin nerespectarea limbii sale străbune în şcoală şi în biserică. Pe când toate celelalte limbi venite aici după răpirea Basarabiei s-au bucurat de carte, şcoală şi biserică naţională, numai moldoveanul de baştină a fost lipsit de toate” (nr. 29 (31) din 24 iulie 1929, p. 2). Până şi Gheorghe V. Madan, pe care P. P. Moldovan îl citează în repetate rânduri ca pe cel mai înflăcărat luptător pentru numele de „moldovan” şi „limbă moldovenească”[7], în articolul *Proslăvirea amintirei lui Bogdan Hăşdeu*, datat cu 30 august 1927, vorbeşte despre „românii basarabeni” şi despre „neamul românesc din Basarabia”: „Pentru *noi, românii basarabeni*, acest nume trebuie să fie deosebit de scump. Căci Hăşdeu a fost figura cea mai luminoasă, cea mai puternică, cea mai genială pe care a dat-o în veacul trecut *neamul românesc din Basarabia*” (nr. 35 (37) din 4 septembrie 1927, p. 1). Tot acolo sunt aduse două citate din drama *Răzvan şi Vidra*, din care rezultă limpede cine sunt moldovenii dintre Prut şi Bug şi ce fel de apă curgătoare e bătrânul râu Nistru: „În ţara noastră cea mare şi bogată, măi băiete, / *Sunt români ce mor de foame! Sunt români ce mor de sete!*”; „Calul, născut în Moldova, mă dusese drept la Nistru. / Nistru, *apă românească*, ce spumegă printre stânci, / Îndreptând duşmanii ţării în vâltoarele-i adânci!” (*ibidem*, p. 1).

Şi pe acest B.-P. Hasdeu, titan al ştiinţei şi culturii româneşti, impostorul P. P. Moldovan voia să şi-l facă adept al mârşavei sale uneltiri!...[8]

Colaboratorii ziarului ajung să convingă opinia publică, şi nu numai pe cea de la noi, ci din întreaga lume, că şi *dincolo de Nistru*, în imperiul roşu, *locuiesc* de asemenea români, care, într-un stat democratic, ar fi trebuit să beneficieze de drepturile lor fireşti la nume, istorie, datini, limbă, liberul consimţământ. Astfel, în nr. 39 (41) din 2 octombrie 1927 ziarul publică, din partea unor „*ziarişti români din Basarabia* şi din «Republica Moldovenească», redevenite latine", un Apel către fraţii lor din Apusul Europei şi din Sudul Americii adunaţi în Congres la Bucureşti, în care se spune: „Dincolo de apele Prutului şi ale Nistrului, *în Basarabia şi Ucraina*, *trăiesc de veacuri îndelungate, ca locuitori autohtoni cei mai vechi şi mai numeroşi, trei milioane de Români*" (p. 1). „În Congresul ţinut în 17/30 Decembrie 1917 la Tiraspol, *reprezentanţii celor un milion de Români dintre Nistru şi Bug au cerut alipirea teritoriilor lor la România*, cerere care, din cauza izbucnirii violente a bolşevismului, n-a mai putut fi tradusă în faptă, – iar la 27 Martie (9 aprilie) 1918 reprezentanţii legali ai Românilor dintre Nistru şi Prut au hotărât unirea vecinică a provinciei lor cu Regatul român" (*ibidem*, p. 1). Şi în continuare: „Dincolo de Nistru, bolşevicii înşişi, nevoiţi să recunoască nu numai *caracterul românesc al populaţiei*, ci şi drepturile naţionale ale acesteia, s-au văzut îndemnaţi să creeze *„Republica Moldovenească"*, în al cărei viitor românesc şi latin noi avem toată încrederea" (*ibidem*, p. 1). Au recunoscut caracterul românesc al populaţiei moldoveneşti dintre Nistru şi Bug (caracter, pe care P. P. Moldovan şi C°, contrar bolşevicilor din 1924, nu i-l vor recunoaşte, 60 de ani mai târziu, nici chiar populaţiei moldoveneşti dintre Prut şi Nistru), dar republica autonomă creată, introdusă pentru orice eventualitate în cadrul Ucrainei, au numit-o „Moldovenească", pentru a-şi întemeia, în uneltirile lor hidoase, pretenţiile la pământul românesc al Basarabiei şi, într-o perspectivă mai îndepărtată (pe care azi o mai visează unii moldovenişti din Republica Moldova), la cel al Moldovei istorice.

În nr. 40 (42) al ziarului din 9 octombrie 1927, într-o corespondenţă a lui A. Gherea despre prezenţa românilor dintre Bug şi Nistru la Congresul Presei Latine, se vorbeşte despre trezirea la o nouă viaţă, *viaţă conştientă, românească, a românilor transnistreni* (p. 1).

Lupta pentru renaşterea românului basarabean, şi nu numai a lui, nu e zadarnică. Deja în nr. 2 din 25 decembrie 1926, într-un articol scris cu litere ruseşti şi intitulat *Cu gândul la fraţii mei Moldoveni de peste Nistru*, autorul pe nume MAHALEANU, care se prezintă drept „*Român transnistrean*", scrie: „Vremurile nemiloase încă demult ne-au despărţit de *fraţii noştri Români* şi noi sute de ani ne aflăm în mijlocul unui neam, străin de interesele noastre naţionale, fără ca să ştim că este o ţară mare – România, cu care suntem legaţi sufleteşte şi cu care vreo câţiva ani în urmă s-au unit de bună voie şi *fraţii noştri din Basarabia, Transilvania şi Bucovina*" (p. 2).

Într-o evocare a Congresului soldaţilor moldoveni, care îşi ţinuse lucrările cu 10 ani în urmă la Tiraspol, Iorgu Tudor reproduce memorabilele cuvinte ale ostaşului transnistrean Toma Jalbă, rostite la aflarea veştii că românii basarabeni aveau de gând să se unească cu Ţara: „Fiii neamului moldovenesc au sărit ca şoimii de prin munţi să scape scumpa ţară din mâna duşmanilor, precum scoate ciobanul oaia din gura lupului... Dar eu vă întreb pe dumneavoastră, fraţilor: Fraţii noştri şi neamurile noastre, care suntem dintr-un sânge, – cui ne lăsaţi pe noi, moldovenii, ce suntem rupţi din coasta Basarabiei şi trăim pe cellalt mal al Nistrului?!!

Rămânem ca şoarecii în gura motanului... Fraţii noştri, nu ne lăsaţi, nu ne uitaţi! Iar dacă ne veţi uita, noi vom săpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa pe dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-şi schimbe râul mersul decât să rămânem noi, moldovenii, despărţiţi unii de alţii” (p. 3). Drept care tânărul oştean basarabean Ion Buzdugan avea să răspundă cu glas de frate adevărat la cuvintele pline de durere ale confratelui său transnistrean: „Parcă aud bocetul mamei care şi-a pierdut copiii, doinele de care plâng văile şi munţii în tot pământul românesc, toată tânguirea şi deznădejdea neamului nostru, „Nu ne lăsaţi”, – strigă fratele de peste Nistru, şi eu socot că şi pietrele, dacă ar auzi, s-ar umplea de jale. Nu vă lăsăm, fraţilor, Nistrul hotarnic îl vom săpa împreună şi-i vom îndrepta apa pe dincolo, pentru ca nimic să nu ne mai despartă” (*ibidem*, p. 3). Ce păcat că azi săpatul noii albii trebuie să-l reia un Vladimir Beşleagă împreună cu Petru Soltan, Eugen Doga, Anatol Codru!...

Cât despre „limba curatî moldoveneascî”, trebuie să spunem că deja de la primele numere s-a renunţat la dialectismele fonetice şi la rusisme, promovându-se cu grijă limba română literară, unică pentru toţi românii. Directorul şi redactorii îşi duc cu aceeaşi răbdare apostolatul, convingându-i pe gospodarii satelor noastre moldoveneşti că vorbesc acelaşi grai dulce şi melodios ca şi ţăranii de peste Nistru, dar şi ca cei de peste Prut, de peste Milcov şi de peste Olt, exact aşa cum se exprima românul transnistrean MAHALEANU în articolul citat deja: „...aceste lucruri mă fac să-mi arunc gândul la fraţii mei Moldoveni de peste Nistru, care încă nu cunosc adevărata lor ţară, cu care şi ei pe vremuri trăiau laolaltă, care nu cunosc încă că şi aici ca şi acolo răsună *acelaşi grai dulce şi mângâietor*, care nu cunosc încă trecutul lor – istoria neamului şi bogăţia culturei româneşti” (nr. 2 din 25 decembrie 1926, p. 2). Grai care, într-un articol ce comemorează nouă ani de la Marea Unire de la 1918, e numit cu numele lui adevărat – limba română: „Suntem slobozi. Ne luminăm minţile în şcoala noastră naţională, cântăm cântecele cântate de părinţii noştri, *vorbim limba dulce românească*...” (nr. 14 (16) din 10 aprilie 1927, p. 4, „Pagina copiilor”). Limbă în care arhiepiscopul Gurie scoate în Basarabia „primul abecedar *în limba română*” (CM nr. 37 (39) din 18 septembrie 1927, p. 1).

Un an de directorat la ziarul „Cuvânt Moldovenesc" a fost pentru marele patriot român Onisifor Ghibu încă un an de luptă eroică pe frontul basarabean, pentru a le insufla încredere celor căzuţi în disperare din cauza indiferentismului conducătorilor provinciei şi ai Ţării reîntregite, un an de luptă pentru consolidarea spiritului şi simţului românesc în Basarabia uitată de centru şi de căpătuiţii de pe loc. Învingându-şi propria nostalgie cauzată de părăsirea „Astrei" basarabene şi a timonei corabiei cu numele de „Cuvânt Moldovenesc" ce-şi fixase compasul în direcţia miraculosului şi îndepărtatului ţărm al continentului numit ROMÂNISM, neînfricatul căpitan îi povăţuia testamentar pe cei care aveau a duce mai departe steagul „Astrei" şi a continua bătălia pentru triumful cauzei naţionale: „Credeţi, luptaţi, fiţi solidari – şi veţi birui!

Dacă la un moment dat veţi întâlni în calea voastră piedeci, fie din partea străinilor, fie din partea fiilor rătăciţi şi orbiţi de răutate din sânul vostru chiar, aduceţi-vă aminte că înaintaşii voştri, cari au trăit, au luptat şi au murit supt stăpâniri străine, au întâlnit în calea lor obstacole şi mai mari şi că ei totuşi nu s-au speriat de ele, ci, crezând puternic în dreptatea cauzei lor, şi-au împlinit datoria cu o persistenţă şi mai mare, până la deplina biruinţă" (nr. 43 (45) din 30 octombrie 1927, p. 1).

Cunoscându-i excesul de modestie la aprecierea meritelor proprii, vom avea bunul-simţ de a nu considera o abatere de la principiile vieţii sale acest ultim sfat pe care îl adresează continuatorilor cauzei sale: „În clipele grele pe care le veţi avea în cursul războiului sfânt pentru definitiva dezrobire a fiilor neamului nostru din această parte a ţării din robia ignoranţei şi a mizeriei, deschideţi cât mai des cartea istoriei „Astrei" şi cetiţi din paginile ei: câtă abnegaţiune şi cât spirit de sacrificiu s-au cerut de la conducătorii destinelor vieţii publice pentru a putea birui ignoranţa, răutatea, egoismul şi prostia omenească şi a ajunge cu un pas mai aproape de idealurile spre cari trebuie să năzuiască popoarele" (*ibidem*, p. 1).

Lupta pentru dezrobirea despre care vorbea On. Ghibu continuă şi astăzi. Deci şi lectura cărţilor istoriei continuă.

NOTE

[1] A se vedea şi paragraful *Onisifor Ghibu – adept al politonimelor „popor moldovenesc, „limba moldovenească"?*.

[2] Publicat recent în lucrarea: Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, îngrijirea ediţiei, cuvânt introductiv, note, indice de nume şi bibliografie de dr. Marian Radu, Editura Semne, Bucureşti, 1997, p. 459-466.

[3] *Op. cit.*, p. 465.

[4] *Ibidem*.

[5] „Cuvânt Moldovenesc", nr. 1, 26 noiembrie, 1926, p. 1.

[6] *Ibidem*.

[7] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 69, 71, 113.

[8] *Lucr. cit.*, p. 66.

SADOVEANU DESPRE RUSIFICAREA BASARABIEI DE PÂNĂ LA 1918

Cine a rostit vreodată cuvântul „Basarabia”, cine a văzut vreodată pământul, oamenii, flora şi fauna Basarabiei, cine a savurat vreodată farmecul pronunţiei basarabene, cine a respirat vreodată aerul îmbătător al acestui dumnezeiesc de fermecător şi angelic de liniştitor colţ de ţară românească, acela îi va purta în suflet vraja şi dorul nestins pentru toată viaţa. „Basarabia noastră”, „meleaguri basarabene”, „privelişti basarabene”, „drumuri basarabene” etc. nu sunt nişte îmbinări de cuvinte ordinare, ele exprimă o nostalgie sfâşietoare, un dor nestăvilit, o dragoste neţărmurită faţă de acest mirific picior de plai. Mihai Eminescu, Gala Galaction, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Gib I. Mihăescu, Constantin Stere, Alexandru Robot, Geo Bogza sunt doar câteva nume dintre multele care şi-au exprimat tulburător de explicit această mare dragoste şi acest mistuitor dor de mult pătimitul popor şi de mult pătimitul român al Basarabiei.

Aflându-se la doi paşi de acest ţinut mirabil, împătimitul de călătorii Sadoveanu n-a putut să nu-i bată drumurile hopuroase şi uscate în miez de vară, să nu-i viziteze cetăţile şi mănăstirile cu tăceri de istorie, să nu se cutremure la auzul unor vocabule şi accente străine care se strecuraseră pe neprins de veste de-a lungul atâtor ani de înstrăinare de matcă în vorbirea încă molcomă şi curgătoare ca apa Prutului (adică românească) a moldovenilor săi de la est de râul despărţirii, uitaţi şi de mamă, şi de Dumnezeu. Deşi, formal, n-a pus direct umărul la înfăptuirea Unirii în 1918, marele romancier „se gândea cu oarecare duioşie la Basarabia”[1] şi n-a fost cu totul străin de evenimente. Se ştie că, la insistenţa lui Sadoveanu, Onisifor Ghibu, care intenţiona să plece împreună cu Octavian Goga la Paris, a revenit în Basarabia ca să-şi continue opera de făurire a idealului naţional; la solicitarea acestuia din urmă, Sadoveanu a organizat câteva reprezentaţii teatrale ale trupei Teatrului Naţional din Iaşi şi o şezătoare literară la Chişinău; tot Sadoveanu a fost acela care a scris cu entuziasm despre starea de spirit a basarabenilor care aspirau la întregirea neamului[2], iar imediat după Unire a efectuat în câteva rânduri călătorii prin Basarabia dezrobită, publicând mai multe cărţi inspirate din realităţile basarabene ori scrise în mod expres pentru basarabeni: *Orhei şi Soroca. Note de drum*, Chişinău, 1920; *Drumuri basarabene*, Bucureşti, 1922 (o reeditare a primei versiuni); *Povestiri pentru moldoveni*, Chişinău, 1920, fapt care i-a permis lui Fănuş Băileşteanu să conchidă că, cel puţin după 1918, „Basarabia [...] a constituit [...] o permanenţă în cugetarea şi creaţia lui Mihail Sadoveanu”[3].

Sadoveanu vede locurile şi oamenii Basarabiei dezrobite cu ochi de călător obiectiv, însă cu suflet de român. Suspectat şi acuzat tacit, încă în timpul vieţii, dar, mai ales, după moarte, de filorusism, ba chiar şi de poclonire în faţa ruşilor cu începere de la 23 august 1944 încoace (ceea ce s-ar putea să nu fie prea departe de adevăr pentru autorul lui *Mitrea Cocor* şi deţinătorul Premiului Internaţional „V. I. Lenin" pentru întărirea păcii între popoare, premiu pe care ruşii îl ofereau cu dărnicie în stânga şi-n dreapta, însă nu oricui), un lucru este absolut cert: Sadoveanu a admirat marea cultură a marelui popor rus făuritor de valori autentice, fără însă a-l confunda pe acesta cu politicianul perfid şi cu ocupantul de o cruzime bestială rus. Fără a fi prin firea lui xenofob, ca şi, de altfel, toţi marii intelectuali şi oameni de cultură români, Sadoveanu, ca maestru al cuvântului artistic, dar şi ca român de acelaşi sânge cu fraţii săi basarabeni, n-a putut să nu observe şi să nu relateze despre consecinţele nefaste asupra mentalităţii şi asupra modului de comportare şi exprimare a basarabenilor pe care le-au avut cei peste o sută de ani de ocupaţie şi de asimilare forţată rusească, de înăbuşire a oricărei încercări de gândire, simţire şi de manifestare românească. Aceste observaţii subtile ale maestrului penelului artistic n-ar trebui să-l incomodeze nici pe descendentul colonizatorului rus de pe timpuri, descendent născut pe pământul Basarabiei şi trăitor azi în Republica Moldova, care îi respectă legile şi datinile, şi nici pe înstrăinatul de propriul său neam „moldovean" de azi, ambii victime ale unei politici şi ale unor foste regimuri inumane, ci să le trezească firească simţire şi înţelegere a faptului că li-i dat să trăiască pe o palmă de pământ românesc cu un destin nefericit în trecut, dar pe care pot să şi-l făurească omenesc în viitor.

Prin sfântul rost al ieromonahului Veniamin, unul din multele şi luminoasele chipuri de înţelepţi pe care le-a plăsmuit acest mag al verbului românesc, Sadoveanu evocă tragicele momente de sfârtecare de către râvnitorii de pământuri şi bunuri străine a falnicei şi mirabilei TERRA MOLDAVIAE şi a eroicului neam românesc: „Şi din ce am fost noi, neamul românesc, rupt şi împărţit în trei din vechi, acuma şi mai tare ne-au sfârtecat şi ne-au stricat duşmanii. Căci de la anul de la Hristos 1777 s-a pus graniţă nouă şi-au cuprins nemţii pământul din miazănoapte al Moldovei, cu mormintele voievozilor de demult şi cu scaunul vechi al Moldovei, Suceava, şi cu mormântul lui Ştefan-Voievod-cel-Sfânt de la Putna.

Şi-acuma, la 1812, *au cuprins şi muscalii jumătate din Moldova, de la Nistru până la Prut*. Şi zadarnic au plâns şi-atuncea moldovenii şi plâng şi-acuma cu mare glas, nimeni nu-i aude şi nimeni nu-i izbăveşte. Că *muscalii şi cazacii ţarului bat pe-ai noştri cu cnutul şi cu nagaica şi-i ridică din satele lor şi-i trimet în nuntru în pustietăţile Moscului, până la Herson, Cavcaz şi Sibir*, şi-i socotesc ca pe-un neam nevrednic şi de unde se arătau la început cu zâmbet şi cu blândeţă, acuma atâta s-au încruntat cu duşmănie asupra noastră ca cei mai cumpliţi varvari"[4].

Când a venit izbăvirea de la 1918 (izbăvire pe care basarabenii şi-au adus-o ei înşişi!), Sadoveanu a fost plăcut surprins că în Basarabia, în mare „rusească",

(adică rusificată) a mai găsit încă multe semne de menţinere a fiinţei naţionale, inclusiv de simţire şi de exprimare românească. Astfel, la mănăstirea Cuşălăuca din ţinutul Sorocii Sadoveanu constată cu satisfacţie că „la strana dreaptă, care *înainte vreme era rusească* (aici şi în continuare evidenţierile ne aparţin – *N.M.*), acum *se cântă româneşte*" (p. 13), deşi, nu uită să adauge maestrul, „pe armonioasele şi îndrăzneţele motive corale ale bisericii ruseşti" (p. 13). Tot acolo, exprimându-şi admiraţia pentru faptul că în biserică se vorbeşte şi se cântă în limba neamului, de parcă nici n-ar fi fost un veac de dominaţie a limbii ruse („Slujba, cântările, predica urmează aşa, *ca şi când niciodată n-a apăsat asupra acestor locuri domnia unei limbi străine*", p. 13), el rămâne decepţionat chiar la ieşirea din lăcaşul sfânt când îşi apleacă urechea la modul de exprimare al ţăranilor moldoveni din Basarabia, la graiul lor înţesat cu rusisme şi calchieri şi sprijinit pe o bază de articulaţie nefirească pentru limba română: „Cu toate acestea, la ieşire, stând de vorbă cu câţiva gospodari, *simt în limba lor petele negre* pe care nu se putea să nu le lase o stăpânire de o sută şi mai bine de ani" (p. 13). Iată şi câteva mostre de prezenţă rusească în graiul viu al basarabenilor care reveniseră nu demult la matca străbună: „Poftiţi şi *zacustiţi* o leacă" (p. 50); „Cum se află *sudarinia*? (p. 55); „– Apoi vrem *svidenteli*, ca să facem *rasporojenie* la *miravoi sud*..." (p. 68). Apropo, la auzul ultimelor vorbe maestrul e nevoit să recunoască franc şi cu profundă durere: „Eu nu înţelegeam nimic. Privesc tăcut şi deodată întristat pe urmaşul codrenilor de la Ştefan-Vodă, care stă cuminte în umbră, aşteptând *svidenteli* pentru *miravoi*..." (p. 68). Am putea numai să ne imaginăm cum ar fi reacţionat Sadoveanu la exprimarea macaronică a pretinşilor urmaşi de astăzi ai lui Ştefan cel Mare şi Sfânt din conducerea Republicii Moldova.

Urechea fină, dar şi intuiţia de psiholog a romancierului a putut sesiza că exprimarea de mai sus – „aleasă", pretenţioasă, doldora de rusisme – a omului de rând îl caracterizează pe acesta mai cu seamă în relaţiile cu reprezentantul puterii, cu cinovnicul, cu funcţionarul (care, de regulă, pe timpul ţarismului fie că era rus, fie că vorbea numai în limba rusă), căci ei înde ei, constată Sadoveanu, „nu vorbesc nici de *rasporojenie*, nici de *miravoi*. Dezbat cu vicleană oratorie preţurile în iarmaroc, ori pe subt bolţile dughenilor, *în cea mai curată limbă moldovenească*" (p. 69); „Colonia agricolă" (colonie de evrei aduşi de ruşi în Basarabia – *N.M.*) *vorbeşte aşa de curat şi de colorat moldoveneşte*, cum nu-mi puteam eu închipui când, din castelul ruinat, îi priveam etajele romantice" (p. 69); „*Vorbea aşa de curat moldoveneşte* – ca o gospodină de la ţară" (p. 73). Ne convingem încă o dată că veşnicia nu numai că s-a născut la sat, vorba lui Lucian Blaga, ci şi s-a păstrat tot acolo.

Fireşte că limba imperiului rus afectase, întâi de toate, exprimarea nestingherită a locuitorilor de la oraşe în sensul că la nivel oficial (inclusiv în şcoală, în biserică) se vorbea numai ruseşte, iar la cel neoficial, când se recurgea la limba maternă, română, – într-un talmeş-balmeş rus-român din cauza amestecului

limbilor, cu repercusiuni nemijlocite maligne şi asupra modului de gândire al basarabeanului umilit. Sadoveanu-realistul, deşi cu durere în suflet, n-a pregetat să aprecieze obiectiv această situaţie, spunându-le lucrurilor pe nume: „expresii şovăielnice", „sforţări de memorie" („Stăpânul casei îl urmează, cu pilde şi prognosticuri sigure, pe care *le colorează cu vorbe ruseşti şi expresii şovăielnice*. El a păstrat de la vechii lui lucrători vorbele curente, însă pentru ideile şi noţiunile abstracte caută sprijin străin. Necontenit pare a cere în juru-i cuvântul care-i lipseşte şi repetă *cu sforţări de memorie* acea delicată şi prea des auzită întrebare rusească, care în limba noastră e o cacofonie", p. 26), „grai amestecat" („Uneori, aici, în Soroca, urma gazda *în graiu-i amestecat*...", p. 27), „limbă gângavă" („Copiii regretă aceste vremuri *într-o limbă gângavă*", p. 27). Influenţele „benefice" ale limbii ruse asupra românei literare din Basarabia (influenţe despre care, mai aproape de noi, în perioada sovietică, s-a vorbit cu o simulată veneraţie), bilingvismul basarabenilor şi monolingvismul rusofonilor a generat o exprimare primitivă şi schiloadă şi o gândire pe potriva lor în mediul primilor sau chiar a dus la uitarea sau la o renunţare conştientă la limba maternă.

Aflându-se „în mijlocul unei tihnite familii de burjui" (p. 25) – deci nu de nişte muritori de rând! –, Sadoveanu face câteva constatări dezolante ce ar putea fi extrapolate şi extinse asupra întregii stări de lucruri în această privinţă din întreaga Basarabie urbană: „*Se vorbeşte cu însufleţire şi mult ruseşte*" (p. 25); „*Nu putem însă vorbi moldoveneşte decât cu doi bărbaţi*..." (p. 25). Dezastrul e catastrofal în familiile mixte: „*Limba părinţilor lui morţi e pentu el acum tulbure*. Căsătorit cu o străină şi intrat în neamuri străine, *a pierdut încet-încet această sfântă moştenire*. Cuvintele vechi din auria tinereţe se trezesc mirate şi triste parcă pe buzele lui" (p. 27). Sadoveanu, repetăm, nu e xenofob; ceea ce îl doare e faptul că nenorocitul de basarabean şi-a uitat limba părinţilor, că odraslele acestuia nu numai că nu mai vorbesc graiul buneilor, al părinţilor, ci nici nu-l mai concep ca pe ceva sfânt, al lor, pentru ei acest grai e ceva străin, incolor, de departe: „Copiii lui, din jurul mesei cu ceai, friptură şi plăcinte, *ascultă vocabulele noastre moldoveneşti ca pe ceva ciudat şi străin, de dincolo de ocean*..." (p. 26). Sadoveanu vrea să ne prevină că, odată cu uitarea limbii materne, se uită şi rădăcinile, dispare şi fiinţa naţională, se pierde şi neamul. Precum cuvintele rostite de tatăl lor le sunt străine copiilor care nu-i mai cunosc limba, tot astfel şi ei sunt străini propriului tată, ca să nu mai vorbim de bunei, străbunei şi de neam. Sadoveanu rosteşte fără menajamente acest adevăr zdrobitor: „Da-da, bătrânii petreceau după moda stăpânilor vremelnici, cu blăni, samovar şi troică. Copiii regretă aceste vremuri într-o limbă gângavă. Iar *nepoţii sunt nişte străini*, cu glasuri nevinovate şi subţirele" (p. 27). Nepoţi-mancurţi, nepoţi-ieniceri. Mancurţi demni de consolat atâta vreme cât mai vor să se regăsească, să revină la graiul strămoşilor. Mancurţi demni de oprobriu public când devin agresivi, când declară ostentativ că nici nu

vor să audă de această limbă „ţărănească”, când susţin fără jenă că ei nu mai sunt barem moldoveni, necum români.

Într-o altă familie de moldoveni din târgul Sorocăi, „o păreche blajină de moldoveni” care „grăiesc nestricat limba bătrânilor” (p. 28), Sadoveanu remarcă prezenţa rusească în moda de a se adresa, folosindu-se numele şi patronimicul sufixat („Vasile Gheorghevici” şi „Ecaterina Andreievna”), dar mai cu seamă în mentalitatea din timpul dominaţiei ruseşti a acestor părinţi care n-au catadicsit să renunţe total la limba maternă ca mijloc de comunicare în familie în numele unui pretins viitor fericit pe care i-l pregăteau singurului lor copil: „Era ambiţia micilor *burjui* de a înnobila pe această cale o odraslă, de a face din odorul lor o *barişnia* desăvârşită...” (p. 31). S-o facă domnişoară „desăvârşită”, dar cu ce preţ! Căci, spune maestrul, „Liubocica (ce nume neaoş! – *N.M.*) lor *e o străină*...” (p. 31). Iată cum erau ienicerizaţi copiii, rupţi nu numai de pământ, de patrie, de istorie, de neam, ci şi de propriii lor părinţi! Parcă puţini dintre aceştia – Ivani fără de ţară şi Svetlane fără de neam – îi mai avem şi azi, la 78 de ani de când făcuse scriitorul aceste dezolante constatări?! Uitaţi-vă în şcolile mixte sau ruseşti din Bălţi şi Tighina, uitaţi-vă în genere în oraşele noastre rusificate şi-i veţi observa uşor şi fără ajutorul lui Sadoveanu.

Sadoveanu demască viclenia şi perfidia imperiului cu pretenţia de „luminător” al popoarelor „necultivate”: „Ş-am înţeles pe ce se sprijineau blajinii ruşi (după 1940 şi-au dezvăluit în toată „măreţia” adevărata lor faţă şi adevăratul lor caracter – *N.M.*) ca să întemeieze într-un târg ca Soroca trei licee de fete... Am înţeles de ce aud pretutindeni, pe uliţi, tineretul vorbind această dulce limbă... *Stăpânirea întreprinsese cu viclenie rusificarea mamelor*” (p. 31). Rusificarea prin şcoală, cum s-a întâmplat cu Liuba din schiţa *Târgoveţi moldoveni* („noi am dat-o la şcoală rusească, cum se cuvenea, nu că alta nu era”, p. 30). Rusificarea prin luarea la oaste în armata ţarului, ai cărei ofiţeri habar n-aveau de Basarabia şi de cine o populează („i-am spus eu că noi toţi suntem moldoveni din Basarabia, dincolo de apa Nistrului.

– Aşa? şi ce fel de ţară-i aceea? ce pământ are? cum trăiesc oamenii? ... cum i-i văzduhul?”, p. 29), prin biserică („– La strana rusească, zic, cântăm ruseşte preasfinte, dar de înţeles nu prea înţelegem”, p. 88), prin administraţie („Cinovnicii oraşului cea mai mare parte erau ruşi”, p. 16; a se vedea şi schiţa *Teleneşti*), prin momeala cu înalte studii în capitală şi cu favoruri în societatea aleasă.

„Bun” şi ocupantul, dar „bun” şi vânzătorul de neam! Prin gura condrumeţului său, căpitanul Alexandru (schiţa *Odrasle boiereşti*), Sadoveanu fixează dispreţul cu care boierii de obârşie moldovenească rusificaţi îşi tratau propriul popor, propriul grai: „În vremea ruşilor, când *toţi cei bogaţi se sileau să liorbăiască ca stăpânii şi-şi cârneau ruseşte* (sic! – *N.M.*) *nasul când auzeau grai moldovenesc*...” (p. 45), „parcă erau de alt neam şi de altă lege” (p. 45); „*rămăşiţele boierimii băştinaşe se rusificau deplin bătând metanii ţarului*” (p. 16-17). Celor

două odrasle ale vrednicului boier basarabean Bogdan de odinioară din Cuhureşti, „străini de neamul lor” (p. 46), le plăcea între cinovnicii ruşi, „*între fireturile şi trufia rusească*” (p. 45), *îi priveau „de sus pe nenorociţii pământeni”* (p. 46); ei „*se socoteau plămădiţi din alt aluat; se uitau pe deasupra capetelor vecinilor lor, îşi umflau nările, vorbeau muscăleşte şi răsfrângeau dispreţuitor buzele când prostul grai al localnicilor le lovea urechile*” (p. 46); „plângerile noastre în limba părinţilor nu le-nţelegea. Ţinea norodul la uşă cu căciula în mână. *Vorbea cu asprime în limba celor din Moscova*. [...] Pământul nostru nu-l mai cunoştea” (p. 47). Priviţi în juru-vă şi vedeţi: nu cumva maestrul descrie o situaţie din zilele noastre?

Nu numai odraslele marilor boieri, ci şi cele ale micilor burjui basarabeni care aspirau să pătrundă în tagma nobilimii imitau vorba şi portul stăpânilor ruşi. *Barâşnia* Liuba, despre care a fost deja vorba, nu mai ştia nicio boabă din limba română a părinţilor ei, iar tatăl ei, domnul Vasile („Vasile Gheorghevici”, cum se spunea după moda rusească), cu o amară leşie pe suflet „îşi aduce aminte de vremea când norodul din Basarabia umbla în straie moldoveneşti albe, cu bundă şi căciulă... *Acum au lăsat oamenii straiele acestea şi poartă ciubote mari şi blană rusească*” (p. 29). Până şi mazilii din Ordăşei ori Căzăneşti se fuduleau cu mantaua şi cu şapca lor rusească, „încercând a răspunde într-o rusească încâlcită” (p. 71).

Salvatorul graiului străbun a fost omul de rând, ţăranul de la coarnele plugului. Salvator prin faptul că nu înţelegea ruseşte („*Că noi pe muscali şi pe cinovnici nici nu-i înţelegeam*”, p. 34), că nu ştia ruseşte („Şi la o replică rusească a tovarăşului meu mazâl, aflai cu altă surprindere că *femeia nu ştia ruseşte*. Mărturisea cam cu ruşine: – *Noi nu ştim ruseşte*...”, p. 73; „Eu nu pricep, zic: *nieznaiu pa ruschi*... eu moldoveancă! *Nici maicile nu ştiau ruseşte*, toate-s moldovence”, p. 87), că a avut ambiţia şi curajul să-şi vorbească acasă şi în sfântul lăcaş de-a lungul anilor de ocupaţie străină graiul strămoşesc: „Mahalaua era încă moldovenească... Podgorenii şi oamenii din livezi grăiau limba veacului trecut” (p. 17); „...vorbea aşa de curat moldoveneşte – ca o gospodină de la ţară” (p. 73); „La Frumoasa, spune fratele Simion, au stătut moldovenii ei înde ei, fără năcaz, fără năpaste şi fără străini. Am învăţat carte şi cântarea moldovenească, ca într-o casă a noastră strămoşească” (p. 90).

Administraţia rusească nu l-a prea fericit pe ţăranul basarabean cu „lumina” cărţii sale ruseşti, astfel încât n-a avut cum să-i smulgă limba din gură şi nici să-i polueze vorbirea („În ticna satelor lor, nesupăraţi nici de învăţător, nici de cinovnic, *ţărănimea grăia moldoveneşte*”, p. 64). Când a încercat s-o facă prin biserică – să-i aducă preoţi ruşi ori monahi care nu-i cunoşteau graiul („pe urmă stăpânirea a adus şi călugări ruşi”, p. 82; „...a vrut un vlădică (rus – *N.M.*) să ne alunge şi s-aducă în locul nostru călugări de peste Nistru (ruşi – *N.M.*)... Se zbârlea şi răcnea la noi: cum de suntem proaste şi nu ştim muscăleşte?”, p. 88; „– Am avut năcaz şi noi, când cu

svoboda. S-au ridicat asupră-ne satele de haholi pe care i-au aşezat în vremea veche monahii pe moşia mănăstirii. Atunci i-au încălzit la sân, şi-acu au ridicat capul să ne muşte. Pentru asta călugării de-acum blastămă pe cei de demult c-au adus limbă străină în ţara moldovenească", p. 90), acesta a ascultat creştineşte, dar n-a înţeles niciodată limba străinului, precum de multe ori n-o înţelegea nici cel care predica în ruseşte („– La strana rusească, zic, cântăm ruseşte preasfinte, dar de înţeles nu *prea înţelegem*", p. 88), fapt care i-a făcut pe unii vlădici să mai tolereze pe ici-pe colo cuvântul Domnului şi în limba păcătoşilor („La strana stângă, a rămas vechea şi tradiţionala cântare moldovenească de modă bizantină, care mai era tolerată de vlădicii plavoslavnici ai ţarismului numai în mănăstiri", p. 13).

Românul basarabean din mediul rural a păstrat nealterat graiul străvechi în tot ce are acesta mai statornic şi mai strălucitor. Românul basarabean din mediul urban, chiar cu conştiinţa clară de frate de sânge cu românul din dreapta Prutului, şi l-a pierdut în bună parte, mai cu seamă în sensul poluării cu expresii şi cuvinte ruseşti şi cu traduceri (calchieri) nereuşite din limba rusă. Dar nici unul, nici altul n-au renunţat la apartenenţa lor naţională, inimile lor au tresăltat frenetic la auzul dulcelui grai moldovenesc şi al preafrumoasei rostiri literare româneşti. Românul moldovean din stânga Prutului a ştiut dintotdeauna că e frate nedespărţit de limbă şi neam cu românul moldovean, muntean, ardelean ş.a.m.d. din dreapta Prutului („Aveam cunoştinţă că *sunt moldoveni de dincolo de Prut*", p. 17; „*basarabenii înţelegeau că au de-a face cu oameni de-o lege şi de-o limbă*", p. 65), chiar dacă „apa blestemată" a Prutului îi despărţise cu nemilă timp de mai bine de un veac („Privind cuibul vechi al războinicilor de odinioară, ne simţeam mazâli, răzeşi, moldoveni, nedespărţiţi de cei de peste blăstămata apă a Prutului", p. 18; „Turnul acela a fost clădit de o cucoană de neam mare, îndată după ce s-a pus cordon blăstămat peste Prut", p. 20; „Când Prutul era graniţă, învăţau la Kiev. Acuma îşi isprăvesc studiile la Iaşi", p. 57). Atunci când cu vreo 15-20 de ani până la Marea Unire din 1918 o trupă românească de operetă sub conducerea lui A. Bobescu poposise pe meleaguri sorocene, oamenii simpli au alergat cu sufletul la gură la reprezentaţii „ca să asculte vorbă moldovenească". Toţi ei îl ascultau cu răsuflarea oprită povestindu-le „despre Moldova de dincolo de Prut şi despre 1812; despre eroica istorie a strămoşilor noştri, despre veacurile de tristeţe; despre nefericirea neamului rupt în patru vânturi, sub stăpâniri străine" (p. 17), în timp ce „şepcile ruseşti ale cinovnicilor foiau în toate părţile pe alei" (p. 17).

În ce măsură reuşise dominaţia rusească şi „apa blestemată" a Prutului să-i înstrăineze pe fraţi până la memorabilul an 1918? În măsura în care marii şi micii boieri şi funcţionăraşi adoptaseră straiul şi vorba rusească, dar mai ales în măsura în care tinerele lor odrasle fuseseră convertite în credinţă, mentalitate, port, umblet şi limbă rusească (aşa cum se întâmplase cu feciorii boierului Bogdan sau cu barâşnia Liuba a lui Vasile Gheorghevici, bunăoară). Numai aceştia din urmă

erau rusificaţi pe de-a-ntregul, pierduţi aproape cu desăvârşire pentru românism. Şi încă o mână de rătăciţi („adormiţi”) afectaţi de o anumită apatie, „mulţimea pasivă de la căminuri peste care o sută de ani de izolare aşezase un văl de întunecoasă indiferenţă” (p. 58).

Cum a venit omul de rând, românul basarabean, către Marea Unire, la sfânta reîntâlnire cu fratele său de peste Prut? Cum s-a comportat regăţeanul român venit să instaleze ordinea românească pe pământul românesc al Basarabiei desprinse din imperiul rusesc şi revenite la Patria-mamă? Ne-o spune Sadoveanu – sincer, fără ocolişuri, chiar dacă abordează unele aspecte mai delicate, ce ar putea să-i incomodeze şi azi pe unii şi să le trezească sentimente de jubilare ranchiunoasă altora.

Cunoscutul român basarabean Simeon Murafa, „mazâl mândru şi moldovean ireductibil” (p. 51), care cu un an mai târziu fusese ucis mişeleşte de aducătorii „slobodei”, îl încredinţase pe maestru, în timp ce-i făcuse o vizită la Folticeni cu puţin înainte de revoluţia rusească şi de realizarea idealului secular, că „Prutul nu mai era o graniţă” (p. 52) blestemată între fraţi: „– Bate vânt către noi şi *mâni se vor deştepta cei adormiţi...*” (p. 53). Declaraţie care i-a întărit maestrului convingerea că „Basarabia nu era nici pierdută, nici înstrăinată” (p. 52). Iar în anul revoluţiei ruseşti, când, ca printr-un miracol, căzuse graniţa Prutului, la Iaşi maestrul cu un grup de artişti din România se întâlniseră cu un grup de basarabeni de pe frontul rusesc ca să constate cu duioşie în suflet că aceştia nu-şi pierduseră deloc sentimentul de români şi speranţele reîntregirii: „*După o sută cinci ani, se adunau urmaşii celor despărţiţi silnic, se recunoşteau emoţionaţi şi-şi împărtăşeau cu ochii în lacrimi nădejdile viitorului*” (p. 48). Intelectualii basarabeni din armata ţarului efectuau o activitate enormă de trezire a conştiinţei ostaşilor basarabeni care luptau de la Marea Baltică până-n Carpaţi pentru idealurile străine, astfel încât, în preajma revoluţiei ruse, aflaţi pe frontul românesc, în Carpaţi, dar şi la Odesa, „miile de soldaţi ai Basarabiei duşi la jertfă pentru scopuri neînţelese, – *începeau s-audă limba din văile Carpaţilor...*” (p. 58). „Deodată, continuă memorialistul, cuvântul lor de-acasă începea să aibă un înţeles nou şi tânăr. Deodată amintirile nedesluşite ale trecutului, păstrate în cântecele şi-n istorisirile bătrânilor, izbucniră ca o lumină biruitoare. Frontul basarabean din Carpaţi deodată se întoarce, ca să aşeze la Nistru bourii graniţelor vechi...” (p. 58).

Ţăranul basarabean moş Ştefan, trecut prin ciur şi prin dârmon, vitregit de fraţi şi hăituit de soartă, deprins de la şcoala vieţii cu dictonul „Capul plecat sabia nu-l taie”, circumspect şi cu străinul, dar şi cu al său (deşi îşi dă seama prea bine că sângele apă nu se face), îi răspunde în limbaj esopic interlocutorului care-l ispiteşte în legătură cu noul regim din Basarabia revenită la matca strămoşească: „– Ce să spun? era destul de bine şi pe vremea ruşilor. Era belşug şi nimene nu ne-avea grijă...” (p. 34), ca să continue vorba solomonic: „Acu vremurile-s mai grele – *da tot parcă ni se îmblânzeşte sufletul când auzim pe soldat şi pe slujbaş*

grăind limba noastră... Că noi pe muscali şi pe cinovnici nici nu-i înţelegeam” (p. 34). Soţia lui, mătuşa Zamfira, îi surpă toată temelia şi aşa destul de şubredă a limbajului său „diplomatic”: „– Când te gândeşti ce era acu doi ani, jaf şi ticăloşie, faci cruce la Maica Domnului şi mulţumeşti pentru rânduiala pe care au adus-o soldaţii de peste Prut” (p. 34). Fraţii de pe cele două maluri de Prut, observă scriitorul, „încet-încet se recunoşteau” (p. 65).

De ce oare „încet-încet”? Fiindcă, explică maestrul, rusificarea, înstrăinarea de frate, lucrase. Pentru o parte din românii basarabeni, pe care o veche tradiţie şi o fină „lucrătură” rusească îi făcuse numai „moldoveni”, românii din regat, deşi „de grăit grăiau cam ca moldovenii” (p. 64), erau „nişte oameni de departe” (p. 64). Iar când au venit în Basarabia, au venit ca soldaţi, jandarmi şi funcţionari, românii moldoveni din partea locului numindu-i *romani*[4a]: „Pentru marea majoritate a moldovenilor din Basarabia, *romanii* sunt oameni minunaţi care au venit de dincolo de Prut” (p. 64). „Minunaţi”, fiindcă veniseră să instaleze ordinea, să lichideze consecinţele *slobodei*, ale jafului şi ticăloşiilor bolşevicilor, să-i păzească de pericolul invaziei sovietice de peste Nistru. Dar şi neatenţi, unii dintre ei, pentru că, recunoaşte scriitorul, „O ocupaţie militară aducea în chip firesc şi năcazuri. Ofiţerii acestor muscali *romani* rechiziţionau cam mult şi des; unii, tineri fără mustaţă, grăiau peste umăr şi ziceau *tu* mazâlilor şi răzeşilor cărunţi, oameni cu greutate şi cu cinste; argumentele solide şi nepreţuita înjurătură au dezonorat ici-colo întâlnirea frăţească, după mai bine de o sută de ani de despărţire...” (p. 65). Ba chiar se găsiseră nişte ofiţeraşi care „zvârleau cuvântul *bolşevic*, ca o palmă, în dreapta şi-n stânga, înaintând ca într-o ţară inamică; aceştia, continuă ironic scriitorul, veneau cu o înaltă ştiinţă a nomenclaturii sfinţilor din calendar; aceşti copii ai târgurilor lepădau cam des bonuri de rechiziţie pe petice de hârtie, iscălite invariabil *Popescu*, numele devenit fantastic între Prut şi Nistru” (p. 65). Aceştia uitaseră de recomandarea înţeleptului Iuliu Maniu că faţă de Basarabia Ţara urma să aibă un comportament deosebit, să manifeste o grijă cu adevărat maternă... Aceştia uitaseră că veneau la fraţi, şi nu la bolşevici; aceştia uitaseră că, deşi veneau să-i asigure hotarele, ordinea, veneau totuşi într-o Basarabie românească, şi nu în una rusească, veneau ca eliberatori, nu ca ocupanţi, veneau să ajute, şi nu să jefuiască, veneau să protejeze, şi nu să batjocorească, erau români în ţara lor, nu pe pământ străin, erau alături de fraţii lor descătuşaţi, şi nu de un alt popor înapoiat şi vrednic de un tratament plin de dispreţ, popor de care ofiţerii din armata ţarului nici habar n-aveau ce-i cu el şi în care parte a lumii locuieşte.

Despre unii dintre aceşti funcţionăraşi români, veniţi în Basarabia dezrobită din diferite colţuri ale regatului, în speţă despre primari şi jandarmi, ar mai fi de spus ceva extrem de dureros: aceştia îşi permiteau chiar să ridice mâna asupra fratelui lor basarabean (ca, de altfel, şi câte un jandarm basarabean rătăcit prin regat – asupra olteanului), fără a-şi da seama ce crimă fac şi ce consecinţe nefaste ar putea să aibă

urâtele lor apucături asupra psihicului şi comportamentului ulterior al unor generaţii întregi de basarabeni. Ce grea şi durută trebuie să fi fost acea palmă dată (poate că şi cu dreptate) de jandarmul român din regat fratelui român obidit din Basarabia, dacă nici gloanţele „eliberatorilor" din 1940 şi 1944, nici îngheţurile veşnice ale Siberiei, nici gropile cu var nestins de-acasă, în care sute şi mii de basarabeni au fost arşi de vii, nici cei aproape cincizeci de ani de infern bolşevic n-au reuşit s-o şteargă din memoria basarabeanului, dacă ea e transmisă ca o ştafetă din gură în gură, din generaţie în generaţie – avertisment împotriva umilinţei şi batjocurii fratricide!... Imperativul prohibitiv „Nu da, române, în român!", pe care îl adresează cunoscuta poetă basarabeană unor „regăţeni" belicoşi de astăzi ce încearcă să ridice latul palmei cuvântului plin de venin deasupra capului unui Vieru, al unei Lari sau al altor intelectuali basarabeni este de asemenea un avertisment serios la adresa celora care atentează contra frăţiei şi memoriei istorice.

Scrie într-o poezie a sa marele lingvist al contemporaneităţii, compatriotul nostru basarabean Eugeniu Coşeriu:

„Jandarmul român bătea.
Rusul deporta.
Rusul tortura şi omora"[5].

Basarabeanul a uitat cnutul şi nagaica muscalului, torturile şi deportările rusului, tureatca cizmei staline, însă n-a uitat bătaia fratelui român din regat. Şi aceasta din cauză că rusul i-a fost dintotdeauna şi i-a rămas străin, venetic, ocupant. De la el, adică de la colonizator, nici nu te puteai aştepta la un alt fel de tratament. Dar de la frate... Nu da, române, în român!

Fireşte că nu tot românul din regat se comporta ca jandarmul de pomină cu fratele său basarabean. De aceea basarabenii au ştiut să facă distincţie între cultură şi incultură, între civilizaţie şi mojicie, între românul adevărat şi bădăranul ajuns la putere. Sadoveanu remarcă faptul când spune că basarabenii i-au tratat în două moduri distincte pe românii din regat poposiţi pe meleagurile basarabene cu începere din 1918 şi până în 1940, pe unii botezându-i cu dispreţ cu numele de „ţigani", iar pe ceilalţi – drept „oameni minunaţi", fraţi de-o mamă şi de-un tată. De altfel, acelaşi tratament plin de dispreţ l-au aplicat basarabenii şi faţă de oamenii de afaceri şi micii politicieni venali din regat care „macină vorbe duse de vânt": „Trenul de faţă, care ne leagănă ca pe valuri, aduce foarte mulţi dintre aceştia în Basarabia noastră – constată cu amărăciune un interlocutor de-al lui Sadoveanu – şi nu suntem deloc bucuroşi de dânşii" (p. 21). De dânşii, de „ţiganii" de mai sus, şi nu de toţi românii ce vin din regat, cum vrea să-şi înşele cititorul un Petre P. Moldovan[6] şi toţi cei care au pornit valul de isterie furibundă de românofobie astăzi pe malurile Bâcului! La fel cum, în altă ordine de idei, Sadoveanu este încântat de idealurile înălţătoare ale tineretului basarabean dornic de libertate, antrenat într-o activitate febrilă de luminare a poporului în spiritul „coborârii în popor" a revoluţionarilor democraţi ruşi

de pe vremuri, şi dezamăgit la culme de tendinţele de căpătuire cu lefuri şi posturi mari ale tinerilor din regat: tinerii basarabeni „nicio clipă nu se gândeau la toate funcţiile de toate felurile pe care le cucereau înfriguraţi, cu gânduri de grabnică îmbogăţire, fraţii din regat" (p. 59). „Fraţii", spune Sadoveanu, şi nu altă seminţie, alt popor, altă conştiinţă naţională, cum le place să spună alde P. P. Moldovan, V. Stati, A. Lazarev şi C°! În privinţa frăţietăţii românilor de pe ambele maluri ale Prutului Sadoveanu a fost întotdeauna categoric: „*...ne-am înfrăţit cei despărţiţi* şi ne-am găsit iarăşi în bătrâna noastră ocină moldovenească" (p. 12); „*Soarta aducea între noi un frate*" (e vorba despre Simeon Murafa – *N.M.*), (p. 52); „...căutam un prilej să-l fac să înţeleagă ce rău făcuse el (un soldat din garnizoana română – *N.M.*) cu toţi camarazii lui, *stârnind duşmănia între fraţi*..." (p. 74); „Cum ne-auziră grăind moldoveneşte, se bucurară foarte şi *ne îmbrăţişară cu dragoste, ca pe nişte fraţi*" (p. 91); „Ca şi-n alte părţi, mai mult decât aiurea, *găseam la Frumoasa sufletul curat al ţării*" (p. 91).

Am explicat, cu altă ocazie[7], de ce „moldoveanul", „olteanul"[8], „basarabeanul"[9], într-un cuvânt – românul Sadoveanu, atunci când vorbeşte de Moldova de pe ambele maluri ale Prutului, care pentru el nu este o graniţă etnică, foloseşte în mod curent termenii „moldoveni", „moldoveneşte", „grai moldovenesc", „limbă moldovenească", „basarabeni", fără însă a-i trece prin gând vreodată să le opună noţiunii de *român* şi derivatelor acestuia. Toată opera magnifică a romancierului ne demonstrează că Mihail Sadoveanu a avut dintotdeauna convingerea că *Basarabia e pământ românesc* şi că e *locuită de români* şi încrederea implicită că un popor şi o ţară nu pot fi despărţite pe vecie.

NOTE

[1] Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni. Amintiri*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1990, p. 160.

[2] Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 160-162.

[3] Fănuş Băileşteanu, *„Basarabeanul" Sadoveanu*, în: Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, Editura Antares, Bucureşti, 1994. În articolul de faţă ne vom folosi de această ediţie, apărută, din motive lesne de înţeles, abia la 74 de ani de la cea chişinăuiană din 1922, indicând, în paranteze, numai pagina.

[4] Mihail Sadoveanu, *Lacrimile ieromonahului Veniamin*, Institutul de Arte Grafice „Viaţa Românească", Iaşi, 1926, p. 133.

[4a] A se vedea şi cap. *În ce limbă a sadovenizat Sadoveanu?* din lucrarea de faţă.

[5] Eugeniu Coşeriu, *Jandarmul român bătea*, Revista „Limba Română", Chişinău, nr. 2, 1994 (coperta ultimă).

[6] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 179.

[7] Nicolae Mătcaş, *În ce limbă a sadovenizat Sadoveanu?* // „Limba Română", nr. 1, Chişinău, 1996, p. 35-44.

[8] Sadoveanu însuşi aminteşte în *Drumuri basarabene*, p. 19, că are strămoşi olteni.

[9] Cum îl numeşte Fănuş Băileşteanu în prefaţa citată la cartea *Drumuri basarabene*.

„Limba Română", Chişinău, nr. 2 (26), 1996, p. 21-29

ÎN CE LIMBĂ A SADOVENIZAT SADOVEANU?

Stilul inconfundabil al marelui romancier Mihail Sadoveanu a dus la apariţia vocabulei „a sadoveniza” – „a face o descriere a oamenilor şi a plaiului mioritic cu harul lui Sadoveanu”. Prin extindere, „a sadoveniza” mai înseamnă şi „a-l imita pe Sadoveanu”. A scrie imitându-l pe Sadoveanu, a scrie sau a vorbi ca Sadoveanu înseamnă a scrie sau a vorbi „sadoveneşte”. Atunci când, bunăoară, lingvistul numărul unu al contemporaneităţii Eugeniu Coşeriu vrea să ne redea starea de indignare la culme a maestrului Sadoveanu în legătură cu inepţia ce i se adusese la cunoştinţă, şi anume că moldovenii din stânga Prutului l-ar fi tradus din româneşte în moldoveneşte, Domnia Sa recurge la mijloacele lingvistice (lexicale, fonetice, gramaticale) proprii lui Sadoveanu, încât nici nu pui la îndoială faptul că fraza respectivă nu i-ar aparţine romancierului român: „Audz, mişăii?! Sî mă traducî pi mini în limba me!...”. Coşeriu îl face pe inconfundabilul ca expresie Sadoveanu să rămână cel care este, prin tot scrisul lui: un scriitor moldovean (ca vorbire, ca expresie, dar şi ca simţire, temperament, cugetare) în marea literatură a tuturor românilor (alături de „bucovineanul” Eminescu, ardeleanul Rebreanu etc.). Sadoveanu ştia că, scriind *moldoveneşte* (cu particularităţile de vorbire proprii locuitorilor din Moldova), scrie, de fapt, *româneşte*, căci limba naţională a românilor, ca orice limbă a oricărui etnos, include în ea toate varietăţile de vorbire (teritoriale, profesionale etc.). Sadoveanu era conştient de faptul că un scriitor, pe lângă datoria de a promova normele unice ale limbii literare, mai are şi libertatea de a reda vorbirea vie, nenormată, a personajelor artistice plăsmuite, astfel încât acestea să semene cu cele din lumea reală, ba chiar şi, dacă e un adevărat creator, misiunea de a orienta norma literară, în temeiul unui simţ lingvistic rafinat, spre alte modele, spre alte idealuri, adică de a fi creator de noi norme. Scriind toată viaţa „moldoveneşte”, *Sadoveanu a scris*, în realitate (şi nu numai a scris, ci şi a trăit, a simţit, a cugetat), ca şi dascălii săi Varlaam, Dosoftei, Miron Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu ş.a., *româneşte,* tot aşa cum, fiind prin obârşie *moldovean* (dar oltean prin nume şi prin „spiritul pandur”), el a fost şi rămâne, ca şi scriitorii enumeraţi, un mare *român.* Apartenenţa locală nu trebuie confundată cu cea etnică (*moldovean* – originar din Moldova, dar de naţionalitate *român*) şi cu cea lingvistică (vorbim sau grăim *moldoveneşte* – ca în Moldova, dar *limba literară şi cea naţională e limba română* şi, în sensul acesta, vorbim româneşte chiar şi atunci când comunicăm fie în *graiul moldovenesc*, fie în *cel bănăţean*, fie în cel *maramureşean* ş.a.m.d.), aşa cum o mai fac unii din ignoranţă sau din considerente de ordin

politico-ideologic (actuala Constituţie a Republicii Moldova este cea mai ilustră mostră pentru ultimul caz).

Ţinând cont de aceste precizări, vom şti că moldovenii din Republica Moldova (de altfel, ca şi cei din Moldova din dreapta Prutului, ca şi cei din Ucraina, Kazahstan, Federaţia Rusă, Ţările Baltice, din satele din Caucaz sau mai puţinii aşezaţi cu traiul în diverse ţări ale Europei, în S.U.A., Canada, Australia ş.a.), ca şi bănăţenii din România, din Serbia ş.a.m.d., *nu constituie o altă naţiune, ci fac parte din naţiunea română,* chiar dacă sunt cetăţeni ai altor state decât România, şi nici *nu vorbesc o altă limbă decât româna,* chiar dacă ei vorbesc uneori oarecum diferit, specific, utilizând unele regionalisme (fonetice, lexicale, gramaticale ş.a.m.d.), în funcţie de locul de obârşie (ca în Moldova – „moldoveneşte", ca în Banat – „bănăţeneşte" ş.a.m.d.).

Ideologii partidului comunist de ieri şi ai partidului de guvernământ de azi din republică speculează necunoaşterea acestor adevăruri de către omul de rând, opun noţiunile-specie „moldovean", „moldovenesc", „moldoveneşte" noţiunilor generice „român", „română", „românesc", „româneşte", cărora le sunt subordonate, şi promovează în continuare teoria absurdă despre existenţa a două naţiuni şi a două limbi romanice est-europene diferite: română şi moldovenească[1]. Mai mult decât atât, ei pescuiesc cuvintele „moldovean", „moldovenesc", „moldovenească", „moldoveneşte", întrebuinţate în lucrările oamenilor de litere, ştiinţă, cultură, artă din trecut şi de astăzi cu semnificaţiile despre care am vorbit mai sus, tăinuind de cititori şi auditori acest adevăr, le rup din context şi le prezintă drept afirmaţii ale acestor personalităţi în favoarea aberantei teorii despre naţiunea şi limba „moldovenească".

Atare speculaţii cu nume sfinte pentru istoria şi cultura românească din partea unor herostraţi ai neamului au fost dezvăluite într-o serie de materiale[2]. În cele ce urmează ne vom referi la manevrele frauduloase pe care le întreprind aceşti ioani fără de ţară, folosindu-se de numele autorului *Baltagului*, *Fraţilor Jderi* şi al altor opere din patrimoniul culturii româneşti şi al celei universale.

Ca român ce este, Sadoveanu nu-şi scoate la mezat numele poporului din care face parte şi al limbii pe care o vorbeşte, de aceea nu-şi făcea probleme nici din utilizarea – normală pentru el şi pentru orice român – a unor cuvinte de tipul „moldovean", „moldovenesc", „moldovenească", „moldoveneşte", precum nu şi le făcea nici atunci când folosea cuvinte ca „muntean", „muntenesc", „bucovinean", „bucovinesc", „oltean", „oltenesc", „ardelean", „ardelenesc", „dobrogean", „oşean" etc. – toată opera lui e ţesută din acest material de bătătură care ţine de ceea ce e propriu poporului român şi limbii sale. Este firesc pentru orice om cu dreaptă judecată ca să-i spui, atunci când vorbeşti despre el, omului de loc din Oltenia *oltean*, celui din Dobrogea – *dobrogean*, celui din Ţara Oaşului – *oşean*, celui din Bihor – *bihorean*, celui din Muntenia – *muntean*, celui din Ardeal –

ardelean, celui din Banat – *bănăţean*, celui din Bucovina – *bucovinean*, celui din Moldova – *moldovean*, celui din Basarabia – *basarabean* etc., fără a-i zice de fiecare dată *român* (lucrul acesta fiind de la sine înţeles). Aşa procedează (pe alocuri explicându-ne în mod expres, parcă presimţind că ar putea fi interpretat greşit) romancierul Sadoveanu, scriitor român din Moldova (adică moldovean): „Despărţiţi fiind, şi-au zis, după pământul în care trăiesc: *Ardeleni, Munteni* şi *Moldoveni*, – însă fiecare în parte îşi zice şi *Români* (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – *N.M.*), aşa cum li-i numele cel vechiu, dintr-un neam şi dintr-o obârşie fiind cu toţii"; „*Moldovenii* au **cortel** şi *Ardelenii* ***ploier***..."[4]; „Astfel, cei dintâi strămoşi ai noştri *moroşeni* (adică *maramureşeni*) s-au aşezat la apa Bistriţei şi au răzbit mai pe urmă la şesul cel încântător şi dulce al Moldovei"[5]; *„Oşenii* – cum îşi zic ei – sunt oameni bine legaţi, foarte bruni şi cu nasul acvilin" (M.[6], 174); „Deci, nu *bihorenii* vorbesc ca noi, ci noi vorbim ca *bihorenii*" (E, 140)"; *dobrogenii*[7]; „Acum patru ori cinci ani, am avut plăcerea să cunosc la Turnu-Severin pe un simpatic profesor de liceu şi caligrafie, *moldovean de baştină*, cu numele Răzmiriţă" (M., 223) ş.a.m.d. Scriitorul îi numeşte deci *după baştină,* fără a avea nevoie de a specifica naţionalitatea. Exact aşa cum procedăm noi când vorbim, bunăoară, de *chişinăuieni*, de *bălţeni*, de *orheieni*, de *drepcăuţeni*, de *vădaşi*, *măntaşi* (locuitori ai satelor Vadu lui Isac, raionul Vulcăneşti, Manta, raionul Cahul) sau, ca să mai extindem, împreună cu Sadoveanu, aria, de *humuleşteni, botoşăneni, vrânceni, fălticeneni, ieşeni, bucureşteni.*

Când e nevoie de precizarea apartenenţei naţionale, scriitorul o face şi ea vine să dezvăluie trişările la care recurg alde V. Stati, P. Moldovan şi C°: „Dintre fruntaşii *Ardelenilor* s-au ridicat mari căpitani de oşti subt crai şi împăraţi. Dar stăpânii vremelnici i-au socotit din neamul lor şi n-au scris în cărţile istoriei că au fost *Români"* (LIV, 32); „Ş-au făcut *Muntenii* cumplit măcel şi zdrobire în oastea lui Craiu" (LIV, 94); „Ş-a fost în acest războiu cea dintâiu întâlnire a *Românilor* (e vorba de aceiaşi *munteni,* dar era nevoie de precizare, fiindcă anume *românii ca exponenţi ai creştinătăţii le-au stat stavilă turcilor ca exponenţi ai altei credinţe – N.M.*) cu păgânii" (LIV, 96). Pentru Sadoveanu (şi purtătorii mesajului său ideatic din operă) *ardelenii, muntenii* şi *moldovenii* (la care pot fi adăugate şi celelalte nume-specii) sunt *fraţi de sânge*, adică *de limbă şi neam*, sunt *români*. Astfel, ieromonahul Veniamin din schitul Sfântului Grigore de pe Sfântul Munte, ajuns aici de la sfânta mănăstire Râşca din Ţara Moldovei (deci moldovean şi el de obârşie!), scrie o carte despre originea şi istoria zbuciumată a *întregului neam românesc,* deşi vorbeşte în capitole aparte despre *ardeleni* (LIV, p. 31-47), *moldoveni* (p. 49-92) şi *munteni* (p. 93-130). Însăşi cartea *Lacrimile ieromonahului Veniamin*, apărută la Iaşi în 1926, poartă subtitlul ce precizează că e vorba de *un singur neam românesc* (nu de mai multe neamuri, cum vrea s-o întoarcă cineva): „Carte în care se vede, încă de acuma 100 de ani, tainica vestire a *unirii neamului românesc*". Alte mărturii din Sadoveanu despre apartenen-

ţa noastră a tuturora la poporul român: „...în cartea aceea rătăcită găseam scrisă, cu durere şi dragoste, istoria *neamului nostru românesc* dintru începuturile lui şi până la vremea când ieromonahul Veniamin a pribegit din ţară" (LIV, 10); „Şi se unesc şi *Moldovenii Basarabiei* şi *Bucovinenii,* şi *Ardelenii, cu cei de un sânge, întregind neamul* şi statornicind hotarele: De la Nistru pân-la Tisa..." (LIV, 12); „Atuncea, în acel an de la Hristos 1813, Domnul mi-a sădit în inimă ca o floare dorul să scriu o carte despre *tot neamul românesc*" (LIV, 15); aflându-se la Roma, un călugăr papistaş îl întreabă pe ieromonahul Veniamin care venea din Moldova „ce neam trăieşte acuma în părţile Daciei şi cum se numeşte", la care „moldoveanul" răspunde: „– Cinstite părinte, acolo trăiesc *Românii*" (LIV, 21); „Ş-a domnit Vasile-Vodă Lupu ani nouăsprezece ş-a purtat şi războaie cu Matei-Vodă din Ţara muntenească, căci îi era gândul la măriri şi la cucerire. Ci nu i-a ajutat Dumnezeu la războiu *între fraţi*, şi l-a biruit Matei-Vodă bătrânul" (LIV, 88-89); „Ş-aşa au socotit ei (turcii – *N.M.*) amândouă ţările acestea ca nişte moşii ale lor, la care trimeteau vechili. Şi pe aceşti vechili îi schimbau când pofteau. Dacă făceau vreo greşală îi băgau la închisoare, în temniţele Mării Negre, ori le tăiau capetele. Şi trebuiau să trimeată bir mult pentru haznaua împărătească şi podvezi şi zaharà pentru oşti. Şi au ajuns pământurile *româneşti* (nu *moldoveneşti* şi *româneşti*! – *N.M.*) şi norodul românesc(nu *norodul moldovenesc* şi *cel românesc*! – *N.M.*) vaci de muls şi oi de tuns pentru mai marii păgânilor" (LIV, 91); „Şi s-a făcut astfel faptă mare din voia lui Dumnezeu, în anul acesta 1600. Că s-au spart hotarele cele vechi *ale neamului românesc*, şi s-au aflat *toţi Românii* într-un singur hotar: şi *cei din Ardeal*, şi *cei din Muntenia*, şi *cei din Moldova*, aşa cum fuseseră altădată în străvechile vremuri" (LIV, 122); „Şi din ce am fost noi *neamul românesc* rupt şi împărţit în trei din vechi, acuma şi mai tare ne-au sfârticat şi ne-au stricat duşmanii" (LIV, 133).

Atunci când se retrage de la mănăstirea Râşca din Moldova la mănăstirea Vatopedi de pe Sfântul Munte, ieromonahul Veniamin nu-i spune egumenului că vine dintr-o ţară neromânească, dimpotrivă: „I-am spus că sunt un pribeag din *ţara românească*, că m-am luptat în războiu şi abia am scăpat din robia turcilor" (LIV, 6).

În conferinţa ţinută la Ateneul Român la 12 martie 1951 Sadoveanu îl numeşte pe „moldoveanul" Ion Creangă „cel mai original şi *mai românesc* dintre scriitorii noştri"[8]. Tot acolo Sadoveanu îşi exprimă regretul în legătură cu minimalizarea geniului lui Creangă: *„scriitorul român* (e vorba despre acelaşi „moldovean" Ion Creangă – *N.M.*) e pus alături de Fraţii Grimm şi Charles Perrault, adunători de basme populare în Germania şi în Franţa" (DPM, 6). Într-un dialog imaginar cu venerabilul său predecesor şi învăţător Ion Creangă Sadoveanu pune în gura „moldoveanului" din Humuleşti o vorbă care-i arde ca focul pe-alde Stati, Senic, Lazarev şi C°: „– Vezi dumneata, *aşa suntem noi:* din când în când ne mai ridicăm ochii către soare; asta-i mângâierea *românului*" (E, 106). Doi *„moldoveni" vorbesc* între ei *româneşte* şi se înţeleg, ba încă susţin sus şi tare că *sunt români*!...

Un interlocutor al lui Sadoveanu, interlocutor care împărtăşeşte teoria lui Philippide privind geneza poporului român, îi explică scriitorului că românii ce s-au constituit pe teritoriul fostei Dacii s-au extins în două valuri: „Din Oltenia şi Banat, *românii vechi* s-au întins spre Bihor; din Bihor au trecut în Maramureş şi apoi s-au revărsat în Moldova şi dincolo de Prut... Al doilea val a suit către Muntenia şi a răzbit până în sudul Ardealului" (E, 140).

În notele sale de drum din Basarabia din 1919 Sadoveanu relatează că acum 15-20 de ani la Soroca poposise „o trupă *românească* de operetă, sub conducerea unui vechi rătăcitor, A. Bobescu"[9]; interlocutorul său basarabean avea ştire că aceştia „sunt moldoveni de dincolo de Prut" (DB, 17), adică din România, dar nu cunoştea istoria propriei sale origini, apartenenţei sale de neam, de aceea, împreună cu alţi conaţionali basarabeni, asculta explicaţiile autorului „despre nefericirea *neamului rupt în patru vânturi*, sub stăpâniri străine" (DB, 17). De altfel, însuşi scriitorul remarcă în aceleaşi note: „Dacă după atâta zbucium, după atâtea jertfe, am răzbit la limanul unde ne aflăm şi *ne-am înfrăţit cei despărţiţi* (e vorba de Unirea din 1918 – *N.M.*) şi ne-am găsit iarăşi în bătrâna noastră ocină moldovenească, apoi soarta a avut asta scris în cărţile ei tainice" (DB, 12).

Sadoveanu ştie că, deşi provinciile româneşti aveau istoriceşte nume diferite, deşi s-au aflat sub stăpâniri diferite, ele erau totuşi toate provincii româneşti, adică ţinuturi locuite de români (pământ romanesc, cum ar spune Iorga): „De atunci şi până azi, *ţara aceasta* (e vorba de Ţara Moldovei – *N.M.*), *ca şi celelalte ţări româneşti,* n-a avut decât hodina vântului şi liniştea valurilor" (LIV, 51); „De altfel, într-o regiune ca asta a *Moldovei*, ca şi în *celelalte ţinuturi româneşti*, are grijă Dumnezeu să deschidă din când în când calea spre locurile depărtate şi ascunse" (E, 159); „A lucrat (Nicolae Bălcescu – *N.M.*) la o monografie a lui Mihai Vodă Viteazul, prinţ al Valahiei, care a izbutit la un moment dat (1600) să aibă sub sceptrul său *tustrele provinciile locuite de români: Valahia, Ardealul şi Moldova*" (M, 574).

Unitatea de limbă şi de neam Mihail Sadoveanu a apărat-o cu demnitate într-o perioadă când era aproape imposibil să abordezi chestiunea aceasta (deceniul şase), într-o convorbire pe care a avut-o la Moscova cu academicianul rus V. V. Vinogradov (fapt despre care revista „Limba Română" de la Chişinău a mai scris). Dar şi întreaga moştenire literară sadoveniană este o mărturie a unităţii limbii de pe toate teritoriile unde locuiesc românii, limbă pe care „moldoveanul" Sadoveanu o numea cu termenul adecvat: *română, românească*. Întrucât un impostor ce se ascunde sub pseudonimul P. P. Moldovan a încercat să inducă în eroare lumea neiniţiată, sugerându-i, prin fraude ştiinţifice, că Sadoveanu ar fi fost adeptul etnonimului *moldovean* şi al glotonimului *limba moldovenească* (opuse lut *român, românesc* şi, respectiv, *limba română*)[10], rugăm cititorul să ne însoţească şi la elucidarea acestui aspect.

Am spus de la bun început că Sadoveanu, ca şi oricare alt scriitor român, vorbind despre românii din partea locului din diverse provincii româneşti, îi numeşte şi după locul de origine (munteni, ardeleni, dobrogeni, oşeni, bihoreni, maramureşeni, bucovineni, moldoveni, basarabeni etc.), ceea ce nu înseamnă că le-ar atribui statut de seminţii (neamuri, popoare, naţiuni) diferite. Or, alde P. P. Moldovan tocmai acest scop îl urmăresc. Moldovan spune, bunăoară, că pe la 1919, deci imediat după Unirea din 1918, „ia amploare pe toate căile şi prin diferite mijloace campania” de înlăturare din uz în Moldova dintre Prut şi Nistru a expresiei „limba moldovenească”; populaţia este rebotezată oficial: „români” (p. 126). Spune un neadevăr, pentru că nimeni nu i-a rebotezat niciodată, pentru că „moldovenii dintre Prut şi Nistru (ca şi cei dintre Prut şi Milcov) au fost dintotdeauna şi au rămas să fie în continuare moldoveni, dar au făcut şi fac parte din naţiunea română, din poporul român. Recitiţi-i pe moldovenii Creangă, Alecsandri, Eminescu, Kogălniceanu, Negruzzi, Mateevici, Sadoveanu şi vă veţi convinge de justeţea acestui adevăr. Ce face P. P. Moldovan? El spune în continuare că, „în pofida presiunilor politico-ideologice româneşti” (p. 126), Sadoveanu ar fi zis că basarabenii sunt moldoveni şi că ar vorbi moldoveneşte. lată cum e citat Sadoveanu: „Aproape toată viaţa am consumat numai *vinuri moldoveneşti* (aici şi în continuare sublinierile sunt ale lui P. P. Moldovan – *N.M.*) şi am scris numai *cu limbă şi pană de moldovan*, pentru că toate acestea fac să fii original şi, pe undeva, nemuritor ca şi istoria Moldovei” (p. 127). Să fie acestea argumente care ar demonstra că Sadoveanu se pronunţa în favoarea unei naţiuni şi limbi noi, deosebite de cea română? Să fim serioşi. Dacă românul Sadoveanu a consumat toată viaţa numai vinuri moldoveneşti, el nu putea să le numească ardeleneşti sau olteneşti, ci numai aşa (la fel cum negrului de Purcari nu i-aş putea spune „de Cotnari” sau „de Odobeşti” şi viceversa). Fiţi siguri că dacă Sadoveanu ar fi vorbit şi de alte vinuri: franţuzeşti, nemţeşti sau de altă speţă, în cazul acesta ar fi fost îndreptăţit să substituie (şi ar fi făcut-o) îmbinările „vinuri moldoveneşti”, „vinuri olteneşti”, „vinuri ardeleneşti” prin sintagma – nume generic „vinuri româneşti”. Aflându-se acasă şi fiind vorba de vinuri autohtone, româneşti, el nu putea să le numească decât prin termenii ce indică locul unde se produc (*moldoveneşti* sau *de Cotnari*, *de Purcari* etc.), termenul generic fiind superfluu.

„Am scris numai cu *limbă* şi *pană de moldovan...*”. Am vorbit mai sus ce înseamnă „a sadoveniza”, a scrie în „limbă şi cu pană de moldovan” a lui Sadoveanu, a scrie „moldoveneşte”. Ne-o spune şi Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*: „Sadoveanu a notat cu multă precizie *limba poporului, mai cu seamă pe aceea a moldovenilor săi...* [...], ... ceea ce îl preocupă, din punct de vedere lingvistic, nu este redarea realistă a vorbirii curente, ci stilizarea ei, înălţarea ei artistică la un nivel care-i dă nu ştiu ce timbru grav şi sărbătoresc, deopotrivă cu un text al liturghiilor”[11]. Luaţi seama, mai întâi, la titlul studiului lui Vianu: ar reieşi că *un prozator român*

scrie în altă limbă decât... româna. În al doilea rând: Vianu foloseşte sintagma „limba... moldovenilor săi” nu în sensul de „altă limbă romanică decât cea română”, ci exact în sensul în care vorbim în mod curent de „limba lui Creangă”, „limba lui Eminescu”, „limba lui Caragiale”, „limba lui Rebreanu”, „limba lui Sadoveanu”. Aceşti scriitori fireşte că se deosebesc ca limbaj, ca formă de expresie (ca să nu mai vorbim de alte deosebiri), unul scriind „crengeşte”, altul – „eminescianeşte”, al treilea – „caragialeşte”, al patrulea – „rebreneşte”, al cincilea – „sadoveneşte”, însă ei toţi creează în limba română. Creangă, Eminescu, Sadoveanu, originari din Moldova şi analişti mai cu seamă ai sufletului şi simţirii românilor moldoveni, fireşte că scriu întâi de toate „moldoveneşte”, precum scriu „ardeleneşte” Goga, Rebreanu, Iosif, originari din Ardeal, însă ei toţi, fără excepţie, scriu în dulcea, preafrumoasa, inconfundabila, nemuritoarea limbă română. A interpreta expresia „limbă... de moldovan” ca „o altă limbă romanică decât româna”, cum vrea să ne orienteze prin falsul său P. P. Moldovan, cum o fac prin scrisul lor alde Senic, Stati şi C°, ar însemna să cazi în absurd, căci ar rezulta, din continuarea citatului din Sadoveanu, că poţi fi original scriind numai în această limbă –”moldovenească” – de pe faţa pământului! În realitate Sadoveanu afirmă că, pe fundalul limbii naţionale româneşti, numai recurgând la mijloacele de limbă (şi nu numai la ele, desigur!) proprii locurilor şi oamenilor pe care îi descrii poţi să fii original.

Alt citat din Sadoveanu reprodus de Moldovan în favoarea „moldovenilor” (care n-ar fi români) şi a „limbii moldoveneşti” (care ar fi alta decât româna): „Nimeni nu poate tăgădui *moldovenismul Basarabiei*, câtă vreme pe ogoarele ei lucrează *braţele moldovenilor* şi-n satele ei răsună aproape pretutindeni *graiul moldovenesc*” (p. 126). Dar Sadoveanu nu opune „moldovenismul Basarabiei” românismului Ţării (şi al ei însăşi) din care făcea parte la acea vreme urgisita de atâta vreme de soarta-i vitregă Basarabie, ci rusismului, ideologiei conform căreia Basarabia ar fi un străvechi pământ rusesc, că în ea s-ar vorbi în exclusivitate ruseşte, că în ea n-ar mai exista urmaşi de-ai lui Ştefan cel Mare şi că ea, din această cauză, ar trebui să fie rusească, şi nu românească. Exact ce spun impostorii de azi din Transnistria şi instigatorii lor din Rusia! Sadoveanu (ca şi contemporanul său Onisifor Ghibu, artizanul şi constructorul edificiului Unirii Basarabiei cu Patria-mamă România de la 1918, care găsise aici mai mult o Basarabie rusească – în sensul de mutilare a conştiinţei naţionale a românilor moldoveni, deznaţionalizare, rusificare aproape totală a intelectualităţii şi a păturilor suspuse[12], dar nu şi a celor de la coarnele plugului) constată că *pâinea o cresc şi o coc locuitorii de baştină ai acestui ţinut, moldovenii*, şi nu veneticii şi foştii stăpâni de odinioară ai guberniei pe care o considerau rusească; tot el constată că acolo unde s-a născut veşnicia „*răsună aproape pretutindeni graiul moldovenesc*”, şi nu cel străin, de aceea, câtă vreme mai există aceste două elemente de bază, Basarabia e moldovenească (iar *moldovenească* înseamnă şi *românească*, la fel cum *moldovean* înseamnă şi *român*), nu rusească. E cazul

să atragem atenţia şi asupra îmbinării *grai moldovenesc*, pe care o întrebuinţează Sadoveanu, ştiind prea bine că noţiunile de grai, dialect se subordonează celei generale de *limbă*, iar *graiul moldovenesc*, alături de cel muntenesc, bănăţean, crişean, maramureşean, face parte din *dialectul dacoromân al limbii române.*

Al treilea citat din Sadoveanu: „Când a apărut *Atlasul lingvistic român*, am putut verifica, cu ajutorul hărţilor... exactitatea informaţiilor mele culese pe teren... Am văzut acolo consemnate *moldovenismele lui Creangă,* care *nu sunt simple regionalisme,* ci *cuvinte populare*. Multe vorbe din cronicarul Neculce continuă să fie întrebuinţate astăzi în popor” (p. 127). Anonimul nici nu-şi dă seama că prin acest citat îşi taie creanga de sub picioare. Căci citatul, deşi trunchiat după urâtul obicei al şarlatanului, nu e în favoarea „moldovenismului”, ci a... românismului: Sadoveanu constată cu vădită satisfacţie că multe dintre cuvintele pe care unii critici şi editori ai operei lui Creangă le considerau cu întrebuinţare limitată, adică regionalisme („moldovenisme”), şi pe care le prezentau la finele operei crengiene într-un glosar aparte cu explicaţia semnificaţiilor pentru purtătorii limbii române naţionale comune, aceste cuvinte, repet, aveau, în realitate, o răspândire mult mai extinsă, ele întâlnindu-se nu numai în vorbirea moldovenilor, ci şi în cea a muntenilor şi mai cu seamă a ardelenilor. Adică nu erau numai cuvinte specifice graiului moldovenesc, ci aparţineau întregului areal lingvistic dacoromân, erau cuvinte general româneşti. De aceea Sadoveanu se pronunţă pentru reducerea registrului glosarului de la finele operei editate a lui Creangă sau chiar pentru suprimarea lui, odată ce „crengismele” nu mai sunt regionalisme („moldovenisme”), ci sunt nişte veritabile cuvinte populare, cuvinte cunoscute de întreg poporul român (nu numai de moldoveni ca parte integrantă a acestuia). Unde dai şi unde crapă, cum ar spune un „prieten” de-al lui P. P. Moldovan, tot moldovean, însă nu ca dânsul, „prieten” care l-a făcut de râs în ochii lumii, demonstrându-i că-l citează fără a-l fi citit cumsecade: „moldoveanul” moş Ion Roată este în realitate un ţăran... român[13], lucruri ştiute şi de copii, căci copilul (fie moldovean, fie muntean, fie ardelean) din *Abecedar* rosteşte cu gură de îngeraş cuvinte de aur: „Eu sunt de naţiune română, pentru că şi părinţii mei sunt români, eu am o ţară română mare şi frumoasă, care este patria mea”[14].

Al patrulea mod de citare din Sadoveanu le pune vârf la toate: „Ţărănimea *grăia moldoveneşte...* Deodată veniră aceşti romani. De grăit *grăiau cam ca moldovenii.* Se înţelegeau... Cu alţii... lucrurile mergeau mai greu...”. „Iştelalţi îs ţigani, domnule, caută să mă încredinţeze surâzând un mazâl. Mai întâi suduie de spurcă pământul. Apoi toţi se laudă că-s de neam mare şi au moşie...” (p. 126).

Este vorba de venirea din regat în Basarabia reunită la 1918 cu Patria-mamă a unor soldaţi, funcţionari şi jandarmi români, pe care băştinaşii îi numeau *romani*. Politica rusească de ocupaţie şi de înstrăinare de neam îşi atinsese parţial scopul, căci, deşi „pentru marea majoritate a moldovenilor din Basarabia, romanii sunt oameni minunaţi care au venit de dincolo de Prut” (DB, 64), deşi „basarabe-

nii înţelegeau că au de-a face cu oameni de-o lege şi de-o limbă” (DB, 65), deşi „încet-încet se recunoşteau, *sângele apă nu se face*” (DB, 65), totuşi aceşti romani erau „nişte oameni de departe, pe care basarabenii nu-i cunoşteau...” (DB, 64). Este bine că măcar ţărănimea basarabeană mai *„grăia moldoveneşte”* în urma acţiunilor de rusificare cu forţa întreprinse de ţarism; la oraşe aproape toţi moldovenii îşi uitaseră graiul matern, apartenenţa naţională, iar de limba română literară nici vorbă nu putea fi[15]. Tocmai la acest miracol de a rezista în faţa asimilării se referă Sadoveanu, şi nu pentru a opune aşa-zisa „limbă moldovenească” limbii române. Iată contextul: „În ticna satelor, nesupăraţi nici de învăţător (care ar fi fost obligat să le înveţe copiii în limba rusă, aşa cum o făceau cei de la oraşe – *N.M.*), nici de cinovnic (care, de regulă, nici nu era băştinaş, nici nu cunoştea limba autohtonilor şi care ar fi promovat cu zel politica de rusificare forţată, aşa cum o făcea în oraşele din fosta gubernie ţaristă – *N.M.*), ţărănimea *grăia moldoveneşte*, ştia ceva despre ţar şi despre marea împărăţie a Rusului, dar altceva, despre altă lume, nu cunoştea, şi amintirile trecutului căzuseră ca într-o mare a uitării...” (DB, 64). „Împărăţia întunericului” ţarist ne-a păstrat totuşi „o rază de lumină” – lumina graiului matern, astfel încât ar trebui să-l completăm pe marele filozof al plaiului mioritic că veşnicia nu numai s-a născut, ci şi s-a păstrat la sat. Având trista experienţă de „luminare” de către bolşevici (citeşte: de dezmoştenire, de deznaţionalizare, de rusificare, de mancurtizare), prin şcoală şi prin alte metode (inclusiv deportările în masă, eliberarea din sau neangajarea în funcţie din cauza necunoaşterii limbii ruse, intimidarea, umilirea etc.), mai că îţi vine să crezi uneori că ar trebui să-i fim recunoscători ţarismului pentru „meritul” de a ne fi ţinut mai departe de „lumina civilizatoare”, al cărei misionar se pretindea...

Să revenim la citatul din Sadoveanu reprodus de escrocul anonim. Anonimul se face a trece cu vederea trista precizare pe care nu poate să n-o facă un mare artist realist ca Sadoveanu şi anume – că „ofiţerii acestor muscali *romani rechiziţionau cam mult şi des*; unii, tineri, fără mustaţă, *grăiau peste umăr şi ziceau tu mazâlilor şi răzăşilor cărunţi, oameni cu greutate şi cu cinste; argumentele solide şi nepreţuita înjurătură au dezonorat* ici-colo întâlnirea frăţească, după mai bine de o sută de ani de despărţire...” (DB, 65). Anonimul nu spune, aruncând astfel injurii la adresa întregului neam românesc din regat, că erau două categorii de ofiţeri *români* şi lumea locului îşi dădea perfect seama de aceasta: unii – oameni de o cumsecădenie exemplară, din care cauză „la uşa lor, pentru sfat şi dreptate, se îmbulzeau totdeauna gospodari şi muieri şi totdeauna se întorceau alinaţi” (DB, 65), şi alţii – „mai svânturatici şi mai neînţelegători ofiţeraşi” (DB, 65), cu care „lucrurile mergeau mai greu”; „aceştia zvârleau cuvântul *bolşevic,* ca o palmă, în dreapta şi-n stânga, înaintând ca într-o ţară inamică...” (DB, 65). Anume pe aceştia din urmă, precizează Sadoveanu, fraţii lor basarabeni îi botezau „cu numele pribeagului neam al lui Faraon” (DB, 65), altfel spus, cu numele de ţigani; anume

pe aceştia, şi nu pe toţi românii, îi caracterizează atât de pitoresc interlocutorul local al reputatului scriitor. Românii care se comportă ca nişte ţigani de pe vremuri, vrea să ne spună mazilul, înjură „de spurcă pământul”, se laudă c-ar fi bogaţi şi de viţă nobilă, îţi zic *tu* ca mojicii, te pradă ca pe străin. De parcă noi, urmaşii de azi ai mazilului, n-am face distincţie între marele şi înţeleptul popor rus şi între ocupantul rus care s-a comportat aici, în Basarabia, în Transnistria şi în Bucovina, nu numai înjurând ca un mujic, ci şi tăind, spânzurând, deportând, numindu-ne „cap de bou” şi fălindu-se că el ne-ar fi dat jos din palmieri şi ne-ar fi fericit cu „uşancă”, cu „buşlat” şi cu ciubotă de pânză impermeabilă...

Fiind moldovean prin obârşie şi simţire, descriind în temei în întreaga operă realităţile moldoveneşti, Sadoveanu n-a avut niciodată conştiinţa că el şi moldovenii săi ar constitui altă seminţie (alt neam, alt popor) şi că ar vorbi altă limbă decât românii. P. P. Moldovan însă şi-l ia drept complice în mârşava sa uneltire: „Marele scriitor Sadoveanu a fost unul dintre acei mulţi înţelepţi curajoşi care a susţinut prin fapte, întâi de toate prin creaţie, conştiinţa naţională şi lingvistică a moldovenilor, «firea moldovenilor»” (p. 68). „Firea” – da, patriotismul local moldovenesc, dar şi cel general românesc – da, însă „conştiinţa naţională şi lingvistică” moldovenească ce s-ar opune celei a românilor de pretutindeni – niciodată. Martor e opera şi Domnul, mărturii pot depune încă descendenţii direcţi în viaţă ai romancierului. Am reprodus mai sus pasaje întregi care demonstrează că Sadoveanu a susţinut totdeauna fără echivoc conştiinţa naţională şi lingvistică de români a trăitorilor de baştină din diferitele ţinuturi româneşti (inclusiv a moldovenilor). Lui Sadoveanu nu i-a trebuit mare curaj să folosească termenii *moldoveni, moldovenesc, moldoveneşte*, *basarabeni,* pentru că în ţară la el nimeni n-a interzis vreodată întrebuinţarea lor. Iar dacă a venit vorba de curaj, este de datoria noastră să subliniem că Sadoveanu l-a avut atunci când i-a spus la Moscova lui Vinogradov că românii şi moldovenii sunt fraţi de sânge şi de limbă, ca şi atunci când şi-a exprimat indignarea în legătură cu afirmaţia stupidă că fraţii din (acum fosta) R.S.S.M. i-ar fi tradus opera din română în „moldovenească”.

Dar să-l mai ascultăm pe marele scriitor: „Şi mă punea el de multe ori să vorbesc *româneşte...*” (e vorba de ieromonahul moldovean Veniamin venit de la mănăstirea moldovenească Râşca pe Sfântul Munte Athos – *N.M.*) (LIV, 22); „Şi cum cobora (Dragoş-Voievod, descălecătorul din Maramureş – *N.M.*) prin munţi, vedea văi frumoase, şi poieni în codri, şi ape limpezi, şi găsea sate cu *bătrâne aşezări româneşti*” (LIV, 50); „Cu ce-a greşit *acest neam românesc* de când l-ai aşezat Tu, Doamne, pe acest pământ?” (LIV, 134); „*Creangă* nu *le* (e vorba de basmele lui „moldoveneşti” – *N.M.*) face numai *româneşti prin limbă şi amănunte caracteristice*; el pune în ele puternica suflare a creaţiei, care învie peisagiu, om şi animal, care *caracterizează în purtare şi vorbire,* care determină momente şi scene dramatice de neuitat” (DPM, 29) „...*Mirtil şi Hloe*, cea dintâi piesă (adusă

pe scena teatrului moldovenesc din Iaşi de Gh. Asachi la 1816 – *N.M.*) *în limba românească...*” (E, 64); „Sub pana lui Eminescu *limba românească* (nu o numeşte *moldovenească* sau *bucovineană*! – *N.M.*) s-a înmlădiat armonios, s-a înnoit şi s-a îmbogăţit, s-a cristalizat în juvaere artistice” (E, 73); „– Într-un rând, se zice că a mai venit Creangă pe-aici (la Humuleştii copilăriei sale – *N.M.*), spune învăţătorul tânăr, – să-şi vadă şi casa părinţilor; şi cum iese odată la poartă, iaca vede nişte *români* care stăteau de vorbă la fântână...” (D, 84); „*Românii* (vorbitorii de limbă română din satul moldovenesc Brăteşti, în care locuiau şi lipoveni – *N.M.*) râdeau veseli şi închinau; lipovenii îşi scuturau bărbile moi, băteau cu pumnu-n mese şi se uitau tulbure, chiuind răguşit” (D, 127); „Locuiesc în satul Niculiţelului *români* cu nume frumoase. [...] *Graiul* li-i limpede, fără împestriţări străine. Deosebiri dialectice nu sunt. *Deosebirile munteneşti* (Sadoveanu nu le zice româneşti, cum ar vrea P. Moldovan – *N.M.*) şi *moldoveneşti* (e vorba de diferenţierile locale – *N.M.*) aici se amestecă” (D, 186); „Alecu Russo şi o pleiadă de scriitori moldoveni (adică din *Moldova – N.M.*) care s-au grupat în jurul „Convorbirilor literare” au dat o luptă aprigă pentru înlăturarea oricărei încercări de a falsifica *limba* aşa de frumoasă şi de unitară a *poporului românesc*” (M, 192); „Când publicul englez a cetit, cu ani în urmă, o colecţie de *traduceri din limba românească,* în care figurau toţi aşii, recordul l-a realizat *Ion Creangă* cu al său *Moş Nichifor Coţcariul*” (M, 236); „*Când eram în clasa a doua primară*, încercam să-mi reprezint pe viu această proprietate. Nu înţelegeam nimic; înclinam să cred că-i vorba de o afecţiune, îmi era oarecum milă de acel *român.* Eu *nu eram român*; eram copil” (M, 250); „generaţia mea le-a ştiut pe de rost (e vorba de poeziile de dragoste ale lui Eminescu – *N.M.*); generaţii de tineri le vor murmura şi de-acum înainte în primăvara vieţii, cât va suna pe lume *dulcea limbă românească*” (M, 466).

În concluzie ar trebui să subliniem pentru a nu ştiu câta oară că:

a) nimeni şi niciodată nu i-a „rebotezat” pe moldoveni (respectiv – pe munteni, ardeleni, bănăţeni, bihoreni, oşeni, maramureşeni, bucovineni, dobrogeni, basarabeni, transnistreni etc.) în români, ei *s-au născut români şi au rămas români* ca popor şi ca limbă;

b) nimeni şi niciodată nu le-a interzis în ţara românească locuitorilor de pe străvechiul pământ al Moldovei să-şi spună şi moldoveni (respectiv – muntenilor – munteni, ardelenilor – ardeleni etc.) şi să vorbească, acolo unde găsesc ei de cuviinţă, în dulcele grai moldovenesc, la nivel literar însă (în şcoală, biserică, administraţie, armată etc.) este normal, în vederea asigurării unei bune înţelegeri, să se ceară a fi respectate normele limbii literare unitare – ale limbii române;

c) niciun om de bună-credinţă, care ştie ce înseamnă limba română, nu s-a îndoit niciodată de faptul că, indiferent de coloritul de vorbire local (că moldovenii grăiesc „moldoveneşte”, că bănăţenii îşi au graiul lor bănăţean etc.), *toţi românii vorbesc una şi aceeaşi limbă – limba română;*

d) a pescui în creaţiile scriitorilor (în cazul nostru, în opera lui Sadoveanu) folosirea cuvintelor *moldovean, moldoveni, moldovenesc, moldovenească* în scopul de a ţi-i face adepţi întru susţinerea aberaţiei că ar exista o naţiune moldovenească şi o limbă moldovenească aparte, diferite de cea română, şi de a induce în eroare o lume întreagă este nu numai o faptă imorală, ci şi o fraudă ştiinţifică demnă de atenţia supraveghetorilor Codului penal.

NOTE

[1] A se vedea, mai recent, informaţia despre aşa-zisa „Conferinţă ştiinţifico-practică „Moldovenii: dreptul la nume", organizată la 23 decembrie 1995 la Ungheni de către aşa-numita Mişcare patriotică „Pro Moldova" (în frunte cu Vasile Stati), şi rezoluţia adoptată la această întrunire // „Pământ şi oameni", nr. 3 din 13 ianuarie 1996, p. 1.

[2] A se vedea „Limba Română", Chişinău, nr. 5, 1995, p. 96, nota 3. Cf. şi extrem de documentata în materie de drept internaţional critică ce se conţine în lucrarea: Dr. Iftene Pop, *Basarabia din nou la răscruce*, Editura Demiurg, 1995, 271 pag.

[3] Mihail Sadoveanu, *Lacrimile ieromonahului Veniamin*, Institutul de Arte Grafice „Viaţa Românească", Iaşi, 1926, p. 30 (abreviat: LIV).

[4] Mihail Sadoveanu, *Evocări*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1954, p. 38 (abreviat: E).

[5] Mihail Sadoveanu, Mărturisiri, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960, p. 616 (abreviat: M).

[6] Recurgem la abrevierile propuse, după care urmează numai cifra ce indică pagina.

[7] Mihail Sadoveanu, *Drumuri. Însemnări de călătorie*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1977, p. 203 (abreviat: D).

[8] Mihail Sadoveanu, *Despre marele povestitor Ion Creangă*, ediţia a II-a, E.S.P.L.A., 1954, p. 5 (Abreviat: DMP).

[9] Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, Editura Antares, Bucureşti, 1994, p. 16 (abreviat: DB).

[10] P. P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 68-69, 126-127. În continuare la reproducerea citatelor din acest „opus" vom indica în text numai pagina.

[11] Reprodus după: Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, p. 92-93.

[12] Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric*, Cluj, 1926.

[13] A se vedea: Nicolae Mătcaş, *Cum i-a păcălit un ţăran român pe doi orăşeni moldoveni* // „Literatura şi Arta", nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2-3.

[14] Reprodus după: „Limba Română", Chişinău, nr. 3, 1995, p. 33.

[15] La Congresul ţărănimii basarabene din 21-22 mai 1917, care-şi ţinea lucrările la Chişinău în limba rusă, Onisifor Ghibu îi întrebă pe doi ţărani ca vai de ei din Noua Suliţă, participanţi şi ei la reuniune, dacă ştiu ruseşte. Răspunsul lor a fost şocant: „Da cum n-am şti, dacă suntem ruşi?". A se vedea: Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei ruseşti. Însemnări din Basarabia anului 1917*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 125. Cât despre limba literară, numai Pantelimon Halippa, care-şi făcuse studiile la Universitatea din Iaşi, şi încă vreo câţiva intelectuali basarabeni mai cunoşteau româna literară. Pentru detalii a se vedea: Nicolae Mătcaş, *Onisifor Ghibu – adept al politonimelor „popor moldovenesc", „limbă moldovenească"? // Onisifor Ghibu, unitatea românească şi chestiunea Basarabiei*, Editura Fiat lux, Bucureşti, 1995, p. 198-199.

„Limba Română", Chişinău, nr. 1 (25), 1996, p. 35-44

ONISIFOR GHIBU – ADEPT AL POLITONIMELOR „POPOR MOLDOVENESC” ŞI „LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ”?

Prin devotamentul său faţă de marile idealuri ale poporului, prin curajul şi temeritatea cu care se avânta în lupta pentru apărarea şi promovarea lor, marele român Onisifor Ghibu ar putea fi considerat pe bună dreptate un revoluţionar înnăscut, dacă vocabula şi-ar păstra neîntinată aura sa din dicţionare, fără ca semnificaţia să-i fi fost profanată de acţiunile şi faptele imorale ale aventurierilor bolşevici care şi-au însuşit acest nume. De altfel, sălişteanului Ghibu îi plăcea să se considere „revoluţionar şi prin ereditate”[1] – aluzie la faptul că locuitorii din Sălıştea Sibiului, încă din secolul al XVIII-lea, s-au manifestat ca aprigi luptători împotriva tentativei regimului austriac de a-i „uni” pe românii transilvăneni cu biserica catolică, printre rebeli aflându-se chiar răsstrăbunicul lui după mamă, „vătaful Dumitru Şteflea”, care fusese aruncat în temniţa de la Turnu Roşu, unde, după patru ani de detenţie, a şi murit, „pecetluind şi în chipul acesta ataşamentul său faţă de neam şi faţă de legea strămoşească”[2].

Ghibu nu vine în Basarabia anilor 1917-1918 ca un neofit, el avea în urma sa 14 ani de activitate publicistică, ştiinţifică, pedagogică şi culturală (6 – în Transilvania natală înrobită; 4 – la studii înalte în Ţară, în Austro-Ungaria şi în Germania: la universităţile din Bucureşti, Budapesta, Strasbourg, Jena, la ultima luându-şi, în decembrie 1909, doctoratul cu tema „Utracvismul modern sau bilingvismul în şcoala populară”; 3 ani în Ţara la început neutră, iar apoi intrată în război). Condamnat la moarte, în contumacie, pentru „înaltă trădare de ţară” de către Tribunalul militar ungar din Cluj (1916), considerat de ruşii şi de rusofonii din Basarabia şi din Rusia pre-, re- şi postrevoluţionară drept emisar al guvernului român sau „agent al burgheziei româneşti cu misiunea de a contracara cuceririle revoluţiei ruse”[3], iar de românii din Ţară – drept „rău român”, care s-ar fi aflat, chipurile, „în solda lui Lenin şi a tovarăşilor lui”[4], un „adevărat bolşevic”, „adept periculos al lui V. I. Lenin”[5], eliminat, cu începere din 1945, de către regimul român prosovietic din învăţământ şi în genere din viaţa culturală şi ştiinţifică (fără a mai vorbi de cea politică) a Ţării, cu opera trecută la index şi cu o parte din manuscrisele confiscate distruse, arestat şi ţinut timp de şapte luni şi jumătate în lagărul de la Caracal[6], proscrisul n-a fost înfrânt nici pentru o clipă şi n-a pactizat pe parcursul zbuciumatei sale vieţi decât cu propria sa conştiinţă, mereu trează, de luptător pentru unitatea românilor, indiferent de fruntariile politice care-i despart, şi a Ţării. Acest albatros al viselor albastre şi-a trăit viaţa din plin şi eroic,

şi-a văzut realizat idealul la 1 Decembrie 1918, deşi a cunoscut şi durerea raptului din 1940 al Basarabiei, al Nordului Bucovinei şi al Ţinutului Herţa, cu care nedreptate nu s-a împăcat nici pe celălalt tărâm. Basarabenii anilor 1917-1918 şi descendenţii acestora l-au considerat şi îl consideră pe marele ardelean, venit pe meleagurile lor din imboldul sufletului său generos, „un trimis al Cerului", care i-a luminat cu lumina cea dreaptă a adevărului, ajutându-i să se debaraseze de mentalitatea de sclavi şi de rătăciţi fără de neam şi de Ţară, fără limbă şi fără memorie istorică, să-şi recapete verticalitatea şi aspiraţia de a fi un neam şi o ţară cu toţi fraţii de acelaşi sânge.

Preocupat de destinul Basarabiei încă din perioada 1905-1912, într-o serie de tipărituri, viitorul artizan al Unirii ei cu Ţara calcă pe această palmă de străvechi pământ românesc pentru prima oară la 7 decembrie 1916 la Chişinău, unde stă timp de două zile, aflându-se în drum spre Odesa, şi alte două zile la întoarcerea din Odesa (19-20 decembrie 1916); probabil că atunci şi ia hotărârea temerară de a reveni aici pentru un timp mai îndelungat, dându-şi seama că două milioane de conaţionali alcătuiau „această ramură părăsită şi înapoiată a românismului [ce] trebuia ridicată la conştiinţa de sine şi la conştiinţa unei misiuni mai înalte în lume"[7]. Revine şi se aruncă în vâltoarea revoluţiei la 12 martie 1917, ca, pe parcursul a aproape doi ani de zile, să ajungă, prin activitate meticuloasă şi iscusită de năier printre aisbergurile oceanului şi recifele mărilor de incertitudini şi de oscilări ale basarabenilor rânzoşi, de la revendicarea de autonomie în cadrul Federaţiei Ruse la lupta pentru independenţă totală de Rusia şi, în cele din urmă, pentru unire cu Ţara.

Ştia temerarul navigator Onisifor Ghibu de existenţa acestor aisberguri şi recife? Negreşit că ştia. Nu le cunoştea însă adevăratele dimensiuni, proporţiile lor reale, atunci când se gândea la veacul de robie al românilor basarabeni în comparaţie cu secole întregi de robie ale românilor transilvăneni. Nu ştia că aici, în Basarabia, ţarismul scosese limba nu numai din învăţământ, biserică, administraţie, ci şi din gura multor intelectuali; nu ştia că ţarismul le-a scos din cap aceloraşi intelectuali, ba chiar şi oamenilor simpli de la coarnele plugului, nu numai gândul că ar fi români, ci chiar şi pe acela de a fi cel puţin „moldoveni", mulţi dintre ei considerându-se ruşi. Astfel, la Congresul ţărănimii din Basarabia din 21-22 mai 1917, congres care-şi ţinea lucrările în limba rusă (sic!), Ghibu îi întreabă pe doi ţărani moldoveni din Noua-Suliţă, care abia de sloveneau o proclamaţie rusească, dacă ştiu ruseşte, la care aceştia îi răspund cu o sinceritate ingenuă: „– Da cum n-am şti, *dacă suntem ruşi?*" [subl. – *N.M.*]. „– Dar dumneavoastră sunteţi moldoveni", le zice Ghibu. „– Apoi da, *moldoveni, ruşi, totuna*!"[8] [subl. – *N.M.*]. La Congresul învăţătorilor din 25-28 mai 1917 Ghibu s-a convins că nici 10% din aceştia „nu mai aveau sentimente naţionale moldoveneşti"[9]. Nu ştia că străinii care-i reprezentau pe basarabeni în Duma de Stat a Rusiei – de-alde Purişkevici,

Krupenski, Kruşevan (culmea e că unii dintre ei aveau şi obârşie moldovenească!) – sau care se aflau la conducerea locală îi considerau pe basarabeni un fel de *ciukci* (bunăoară, la 1911, când în Duma de Stat rusească se discuta proiectul de legi cu privire la şcolile primare, unul dintre deputaţii basarabeni, Gulkin, a cerut şcoli în limba maternă şi pentru moldoveni. Însă restul deputaţilor basarabeni au protestat categoric, iar Purişkevici – cunoscutul reprezentant al „sutelor negre", care făcea şi el parte din grupul deputaţilor basarabeni, a strigat: „Dacă li se vor da şcoli în limba moldovenească, atunci va trebui să dăm voie şi iakuţilor, şi cerkeşilor, şi bureaţilor şi altor sălbăticiuni să aibă şcoli naţionale"[10]. Iar I. Sâromeatnikov, care se afla în fruntea şcolilor din Basarabia, la adunarea învăţătorilor din 10-13 aprilie 1917, când s-a propus ca măcar în clasele întâi şi a doua copiii moldoveni să înveţe în limba maternă, urmând ca din clasa a treia să treacă la studierea materiei în limba rusă, „s-a opus din toate puterile, susţinând că moldovenii sunt un norod prost, care n-are în limba sa decât câteva sute de cuvinte, întocmai ca samoezii – tribul cel mai înapoiat din Rusia"[11]. Nu ştia că basarabenii fuseseră într-atât de rusificaţi, încât doar Pantelimon Halippa, care studiase la Universitatea din Iaşi, şi alţi câţiva intelectuali mai cunoşteau limba română literară. Putem numai să ne imaginăm câtă voinţă şi răbdare, câtă inteligenţă şi abilitate i-au trebuit acestui înflăcărat român pentru a-i readuce pe înstrăinaţii de mamă la sânul limbii materne şi al neamului. Onisifor Ghibu a manevrat cu dibăcie de căpitan experimentat timona corabiei românismului în Basarabia rusească pentru a o readuce în albia firească a fluviului românesc, a fost un adevărat strateg al operaţiei de readucere la memoria pierdută pe aceşti *ghola** rătăciţi prin pustiurile dunelor deznaţionalizatoare ale imperiului rusesc.

În alocuţiunea mea la Sesiunea ştiinţifică a Academiei Române din 31 octombrie 1994 (sesiune desfăşurată sub genericul „Limba română şi varietăţile ei locale" şi ale cărei materiale au fost, în mare, publicate în revista chişinăuiană „Limba Română", nr. 5-6, 1994) menţionam că nici clasicii, nici contemporanii nu au nevoie să fie luaţi sub apărare când sunt atacaţi sau falsificaţi de impostori şi renegaţi de teapa lui Petre P. Moldovan (mă refeream la cartea ticăloasă a lui P. P. Moldovan, *Moldovenii în istorie,* Poligraf-Service, Chişinău, 1993, făcută praf şi pulbere de cunoscuţii oameni de ştiinţă şi cultură Eugeniu Coşeriu, Gheorghe Mihăilă, Iftene Pop, Z. Ornea, Octavian O. Ghibu, Mircea Radu Iacoban, I. Popescu-Sireteanu, A. Mare, P. Cărare, I. Ciocanu, A. Hâncu, V. Pavel, I. Dron ş.a.), pentru că cel mai bun scut pentru ei este chiar propria lor operă. Azi mă văd obligat să-mi precizez spusele: *nu au nevoie de apărare în condiţia când opera lor e consultată direct şi nu din spusele impostorilor,* care au fost dintotdeauna cei mai iscusiţi şarlatani. Mă văd obligat, de asemenea, să-i invit pe oameni la lectura

* *Ghola* – cuvânt împrumutat de la scriitorul fantast Frank Herbert.

şi analiza nemijlocită a textului original, nu a citatelor trunchiate, reproduse inexact, completate şi comentate după bunul-plac al falsificatorilor ieşiţi din şcoala sovietică de minciunire a opiniei publice.

În situaţia în care la noi istoria se repetă, când se revine la falsele teorii despre două limbi şi două popoare est-romanice diferite, teorii elaborate la fabrica sovietică de minciuni de odinioară, când cuvintelor şi îmbinărilor „moldoveni", „populaţie moldovenească", „naţiune moldovenească", „popor moldovenesc", „limba moldovenească", întrebuinţate cu statut de politonime în limbajul propagandistic al înstrăinaţilor de neam şi ai străinilor locali ajunşi astăzi la putere, se încearcă a li se atribui şi statut „ştiinţific" de etnonim şi, respectiv, de glotonim, era de aşteptat că se va atenta la modestia şi integritatea predecesorilor şi că se vor întreprinde tentative de a se specula cu numele lor de buni români şi de personalităţi proeminente. Ceea ce şi s-a întâmplat. Putem oare rămâne imperturbabili şi impasibili când vedem cum sunt citiţi pe apucate şi răstălmăciţi cronicarii, clasicii, oamenii de ştiinţă şi de cultură contemporani? Una dintre jertfele acestor denaturări şi încercări de a fi trecută în tabăra „moldoveniştilor" care se opun cu înverşunare românismului a devenit şi marele militant pentru reîntregirea neamului şi a statului român Onisifor Ghibu. La o mai mare sfidare a bunului-simţ şi profanare a memoriei marelui patriot, la un mai odios sacrilegiu nici că te puteai aştepta.

În opera sa de trei parale *Moldovenii în istorie*, anonimul în istorie, etnologie, folcloristică, lingvistică, literatură Petre P. Moldovan şi cunoscutul vulgarizator colectiv, care se ascunde în umbra unui pseudonim furat de la renumitul istoric C. C. Giurescu, tinde să-l facă pe Onisifor Ghibu – nici mai mult, nici mai puţin – adept al „teoriei" despre cele două limbi şi două naţiuni de sine stătătoare (română şi moldovenească). O încercare modestă şi într-un ton extrem de reţinut de a riposta a întreprins-o deocamdată cel mai bun cunoscător al operei integrale a lui Onisifor Ghibu, fiul demn al acestuia, omul de o înaltă cultură şi probitate ştiinţifică Octavian Ghibu[12].

P. P. Moldovan ţinteşte să-l ia pe Onisifor Ghibu cu hurta în tabăra adepţilor săi (alături de Zamfir Ralli-Arbore, Mihail Sadoveanu, Gheorghe Madan ş.a.), pe motiv că el ar vorbi în scrierile sale de „moldoveni", ba chiar şi de un „popor moldovenesc" şi de o „limbă moldovenească" aparte (a se vedea p. 69, 71, 126 din *Moldovenii în istorie).* Să nu controlăm deocamdată citatele din Ghibu din două lucrări mai vechi: *Călătorind prin Basarabia,* Chişinău, 1923 şi *De la Basarabia rusească la Basarabia românească,* Cluj, 1926. A făcut-o Octavian Ghibu, demonstrând că Moldovan îi atribuise lui Onisifor Ghibu ceea ce acesta prezentase (în ghilimele) ca spuse aparţinând altora şi nu lui însuşi, el arătând numai ce consecinţe tragice rezultaseră din politica imperială rusească de deznaţionalizare. Să admitem că însuşi Ghibu ar fi întrebuinţat în scrisul său cuvintele şi îmbinările respective (în graba

mare de a-şi scoate „op"-ul la lumină către 5 februarie 1994, ziua convocării farsei preelectorale de tristă amintire „Casa noastră – Republica Moldova", P. P. Moldovan n-a mai avut când parcurge *Pe baricadele vieţii,* lucrare apărută încă în 1992, din care ar fi putut extrage exemple berechet de întrebuinţare în scrisul lui Ghibu a cuvintelor şi îmbinărilor „moldoveni", „populaţie moldovenească", „norod moldovenesc", „limbă moldovenească"). Parcă nu acelaşi fariseu Moldovan ne cheamă de pe fiecare filă a scriiturii sale păgâne să respectăm nu numai buchia, ci şi spiritul celor scrise? De ce nu procedează el însuşi aşa cum îi îndeamnă pe alţii? De ce nu l-ar fi citit pe îndelete pe Onisifor Ghibu integral şi nu s-ar fi străduit să-l înţeleagă şi să i-l prezinte cititorului aşa cum este? Fiindcă nu-i convine. Fiindcă, dacă ar pătrunde în semnificaţia pe care le-o atribuie autorul, dacă ar ţine cont de contextul istoric şi uzual concret în care au fost întrebuinţate acele cuvinte şi expresii, de conotaţiile pe care le comportă ele, precum şi dacă ar descifra concepţia generală a autorului însuşi asupra conceptelor de „popor moldovenesc" şi „popor român", „limba moldovenească" şi „limba română", s-ar convinge că acesta nu numai că nu e un adept, ci este chiar un adversar de temut al aberaţiilor impostorului. *Onisifor Ghibu recunoaşte existenţa unui singur popor, poporul român*, *şi a unei singure limbi, limba română,* indiferent de fruntariile politice de ieri, de azi şi de mâine în care li-i sortit românilor să-şi ducă crucea.

Cine a citit cu atenţie memoriile lui Onisifor Ghibu despre activitatea sa în cei doi ani de zbucium în Basarabia revoluţionară n-a putut să nu observe că strategul şi tacticianul deşteptării naţionale a românilor basarabeni (parţial – şi transnistreni) deznaţionalizaţi şi rusificaţi a fost nevoit să recurgă la diverse stratageme, la unele luări de atitudini şi decizii de moment, ca să nu mai vorbim de vocabularul folosit, venind uneori în contradicţie aparentă cu propriile convingeri şi cu idealul râvnit, de la care totuşi nu s-a abătut niciodată. A făcut uz, adică, atunci când i-au dictat-o împrejurările, şi de tactica paşilor mici, şi de cea a micilor compromisuri în numele salvării şi promovării ideilor mari şi înălţătoare. Mai întâi, Ghibu era conştient de faptul că, pentru oficialităţile ruse din centru şi cele locale, el era cetăţean străin; de aceea tot ce întreprindea trebuia să aibă aparenţa că este mai mult sau mai puţin legal. În al doilea rând, Ghibu se convinsese de gradul de îmbibare a conştiinţei românilor şi că în cazul în care ruşii le-ar permite să treacă la instruire, educaţie, confesiune în limba maternă, expulzată la data aceea completamente din sferele vitale de activitate, ei ar vorbi o altă limbă decât românii. Aceasta cu atât mai mult că încă din timpul Moldovei medievale în uz, paralel cu termenii „limba română", „a vorbi româneşte", „pe româneşte", se foloseau uneori şi expresiile „moldovenie", „a vorbi moldoveneşte", „grai moldovenesc", „limbă moldovenească" (ultimele, în schimb, nu erau cunoscute şi recunoscute ca termeni ştiinţifici pentru denumirea altei limbi decât româna în lumea ştiinţifică din afara Ţării Moldovei).

Ghibu n-a venit să-i românizeze pe moldoveni (cum ne impută astăzi nouă agrarienii, socialiştii şi interfrontiştii venetici şi autohtoni), care erau români de la natură, ci s-a străduit numai să-i românească, adică să le amintească cine sunt, să-i redeştepte, să le trezească sentimentul naţional adormit sau pierdut, mai întâi pe acela de moldovean get-beget şi numai după aceea pe cel general românesc. Ghibu n-a venit la străini, ci la fraţii săi de sânge. Prin intermediul organelor de presă pe care le-a înfiinţat sau la care a colaborat fructuos – „Şcoala Moldovenească", „Ardealul", „România Nouă", „Cuvânt Moldovenesc" ş.a. – (multe dintre articole fiind nesemnate sau însoţite de pseudonime), al programelor şi rezoluţiilor pe care le-a întocmit, al reuniunilor, cursurilor şi altor manifestări de anvergură pe care le-a organizat, el li s-a adresat românilor basarabeni nu ca un frate român poposit din Ardeal sau din regat, ci chiar ca un om de-al lor, ca un moldovean sau basarabean, de multe ori şi într-un limbaj mai simplu, mai accesibil, mai pe înţelesul celora cărora le vorbeşte, adică „mai moldoveneşte", vorba lui moş Ion Roată, în termeni în care nu i-ar pune în gardă, care nu i-ar ţine înstrăinaţi, ci i-ar apropia de idealul naţional pe moldovenii timoraţi, răzleţiţi şi resemnaţi în faţa destinului vitreg şi uitaţi de Ţară.

Să ne mai mire, dar, că acest mare compatriot, acest „basarabean" – Ghibu – li se adresa confraţilor săi basarabeni şi celor de peste Nistru, folosind şi un vocabular adecvat situaţiei de moment: „fraţi moldoveni", „noi, moldovenii", „studenţi moldoveni" „ostaşi moldoveni", „învăţători moldoveni", „preoţime moldovenească", „moldoveni basarabeni", „moldoveni din stânga Nistrului", „popor moldovenesc" etc.? Toată opera lui din acea perioadă, când o parte din românii basarabeni şi transnistreni nu mai aveau nici conştiinţa cât de cât naţională, unii declarându-se chiar ruşi (a se vedea spusele reproduse mai sus ale celor doi ţărani din Noua-Suliţă), abundă în asemenea expresii. Şi Ghibu o făcea cu bună ştiinţă, deşi convingerea sa era cu totul alta.

Este explicabil, în această ordine de idei, de ce, în primul număr al revistei înfiinţate de dânsul, „Şcoala Moldovenească" (1917), chiar titlul cunoscutei poezii a lui George Sion „Limba românească" fusese „atenuat", adică schimbat în „Limba moldovenească". Parcă s-ar fi putut proceda altfel când se ştia că la deschiderea Congresului învăţătorilor din 25 mai 1917, chiar la primele sale cuvinte de salut – „Fraţi români!" –, boierul basarabean Pavel Gore fusese întrerupt de strigăte din sală: „Noi suntem moldoveni, nu români!", ca şi atunci când, ceva mai la vale, acelaşi orator, la încercarea de a reproduce un citat din Ienăchiţă Văcărescu:

„Urmaşilor mei Văcăreşti.
Las vouă moştenire:
Creşterea limbii româneşti
Şi-a patriei cinstire",

fu întrerupt de strigăte: „Moldoveneşti, nu româneşti!”[13]. Exact muzica ce-i place lui P. P. Moldovan şi celorlalţi românofobi din zilele noastre.

Din aceleaşi considerente tactice, în câteva din materiale Ghibu apelează chiar la un vocabular specific „moldovenesc”, care le gâdilă urechile moldovenilor rusificaţi: „*Voprosul* despre şcoli, adică problema învăţământului, mi-a revenit mie ca sarcina de raport...”[14], „*Obştia* învăţătorilor moldoveni”[15], „*Strigare* (calc după rus. *obraşcenie*, *vozzvanie*) către preoţii moldoveni”[15]; „blajinii moldoveni din gubernia Chersonului şi a Podoliei [...] au mers până la cererea stăruitoare de a *se soiudini* (uni) cu Moldova, adică cu românismul”[17], „M-am dus apoi la *Dvoreţ svobodî*...”[18], „*Plenicii* români din Transilvania”[19] ş.a.

Însă nu are ce jubila P. P. Moldovan că moldovenii ar fi vrut să-şi menţină acel surogat de vorbire „rusmold” şi că nu şi-ar fi dat seama chiar de atunci că „moldovean” şi „român” ca şi „muntean” şi „român”, „oltean” şi „român” sunt una şi aceeaşi, mai bine zis, că români sunt şi muntenii, şi ardelenii, şi moldovenii, aceştia de la urmă mai numindu-se după locul concret de trai şi „moldoveni din dreapta Prutului”, „moldoveni din stânga Prutului” sau „basarabeni”, „moldoveni din stânga Nistrului” (sau „transnistreni”), „bucovineni” ş.a.m.d. Căci mare e puterea Domnului: într-un termen incredibil de redus s-au produs mutaţiile în mentalitatea „moldovenilor”, s-a trezit conştiinţa lor de apartenenţă la acelaşi sânge, neam şi limbă, conştiinţă înăbuşită sistematic de ţarism timp de 105 ani. Dovada cea mai elocventă e faptul că la acelaşi Congres al învăţătorilor, despre care am vorbit mai sus, părintele Alexei Mateevici, cel mai moldovean dintre moldoveni, cel care până atunci publicase o serie de articole despre aşa-zisa limba moldovenească (de parcă cenzura rusească i-ar fi permis s-o numească română!) şi care scria că chiar şi „în Transilvania nemţii [...] i-au impus pe moldo-vlahi să traducă sfintele scripturi *în limba moldovenească*”[20] (sic!), cel care îi felicita pe învăţători în calitate de preot moldovean, ajunge să declare franc, atunci când l-a ajuns cuţitul la os: „Cu mâhnire am văzut astăzi că între d-voastră nu toţi sunt uniţi asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alţii – cei mai puţini – români. [...] Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania. Fraţii noştri din Bucovina, Transilvania şi Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-şi zic români. Aşa trebuie să facem şi noi”[21]. Tot la Congres vorbise şi soldatul Ioan Codreanu, ţăran simplu din ţinutul Sorocii, om netrecut prin şcoli, care îi lumina pe învăţătorii moldoveni ca şi el, dar care fugeau ca dracul de tămâie de români: „Pentru noi nu poate fi ceva mai sfânt decât limba noastră moldovenească. M-a durut adineaori, când câţiva dintre d-voastră l-au supărat pe dl Gore, spunându-i că limba noastră nu e românească. Apoi eu, fraţilor, am citit prin fel de fel de cărţi şi am căutat să văd cine suntem noi. Şi am aflat că, în adevăr, *noi suntem români [...]* Spuneţi fără frică orişiunde: români suntem, români ne cheamă”[22].

Cât despre Onisifor Ghibu însuşi, era bine ca anonimul să-i citească cel puţin articolul *Moldoveni şi români* (publicat ca editorial nesemnat în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 45 din 6 iunie 1917, p. 1-2 şi republicat acum în cartea *În vâltoarea revoluţiei...,* p. 206-209), în care autorul explică ce s-a întâmplat cu moldovenii de pe ambele maluri ale Prutului de-a lungul istoriei, cine i-a despărţit şi ce-i uneşte şi de ce şi unii şi alţii sunt români, pentru a concluziona în câteva rânduri: „Noi suntem români basarabeni, de acelaşi sânge cu românii bucovineni, cu românii transilvăneni, cu românii bănăţeni şi maramureşeni şi cu românii din România"[23]; „noi ne mărturisim *fiii drepţi ai neamului românesc,* cu care avem aceeaşi limbă, acelaşi suflet şi aceeaşi cultură. *Noi suntem cu toţii un norod*"[24]. Deci *cu toţii un norod,* nu moldovenii un norod aparte şi românii – alt norod, cum ar vrea să-i atribuie lui Ghibu opinia sa – prin faptul că-l citează inexact fără a-l comenta – acel nimeni care se ascunde sub numele de P. P. Moldovan!

Mai e de menţionat că, de fiecare dată când consideră că e momentul oportun, Ghibu nu uită să amintească cititorului sau ascultătorului că, deşi ne mai numim, după locul unde ne-am născut şi locuim, moldoveni, munteni, ardeleni ş.a.m.d., *suntem* totuşi *nu seminţii sau neamuri diferite* (ţineţi minte cum ne îndemna Mircea Snegur: „Să ne ţinem de neamuri!"?), *ci unul şi acelaşi neam românesc, unul şi acelaşi popor român care vorbeşte una şi aceeaşi limbă – româna.* Vom reproduce numai câteva citate: „Lenin n-a vorbit niciodată despre «moldovenii» din Rusia [se au în vedere, întâi de toate, cei din Basarabia, considerată de ruşi şi de Lenin gubernie rusească – *N.M.*], ci despre «românii» de acolo, înţelegându-i şi pe cei de dincolo de Nistru"[25]; „Nu se poate admite ca Prutul să rămână o linie de despărţire pentru poporul român numai din motivul că el este o graniţă între două ţări. *Două milioane de conaţionali* nu mai pot rămâne, pentru un popor mijlociu, cum suntem noi, o cantitate neglijabilă, cum am fost până aici"[26]; „pentru mine devenise o dogmă convingătoare *că românii din Basarabia,* care nu sunt nici ruşi, nici măcar «moldoveni», ci români de sânge, trebuie să devină acum, drept consecinţă a revoluţiei, români de suflet şi de ideal, altfel vor rămâne condamnaţi pentru totdeauna la rolul de simpli iloţi, netrebnici, prin ignoranţa lor, şi pentru neamul românesc, şi pentru împărăţia rusească"[27]; „moldovenii sunt o *ramură a poporului românesc*"[28]; „Zici moldovan ori român – totuna"[29]; „Eu înţeleg sub «noi» pe toţi românii, de pretutindeni, din trupul cărora moldovenii din Basarabia au fost rupţi fără voia lor"[30] (relatare de la întâlnirea cu G. Enescu, la 26 noiembrie 1917, la Marele Cartier); „Noi suntem *moldoveni, adică români*"[31] (din cuvântarea la Congresul moldovenilor de peste Nistru de la Tiraspol, în ziua de 17 decembrie 1917); „Am pus chestiunea de la început că *moldovenii nu sunt un neam deosebit, ci ei sunt români* etc."[32]; „Le evoc figura Ardealului şi a României, le spun că *suntem cu toţii acelaşi neam şi aceeaşi limbă şi acelaşi suflet*"[33]; „Îi explic că *este un singur neam românesc, o singură limbă* etc."[34]; „mă aflu între

fraţi de-ai mei, de un sânge şi de o limbă cu mine [...] Le vorbesc apoi despre moldoveni şi români şi le spun că *cu toţii suntem români*”[35]; „De acum eu nici nu le mai zic moldoveni, *ci români din Basarabia*”[36]. Iată, aşadar, care sunt opiniile profesorului Onisifor Ghibu despre aşa-zisul popor moldovenesc şi despre aşa-zisa limbă moldovenească (noţiuni pe care încă la început, în *Închinare* şi în *În loc de prefaţă* la cartea *Pe baricadele vieţii...*, le ia în ghilimele – ca, de altfel, şi în alte lucrări, pentru a sublinia caracterul convenţional al utilizării lor în locul celor adecvate – în funcţie de factorii timp şi condiţii concrete[37], opinii pe care, dacă ar fi fost un om de ştiinţă integru cum se pretinde, anonimul era dator să i le aducă la cunoştinţă cititorului, paralel cu întrebuinţarea diplomatică de către Ghibu a unor cuvinte şi expresii cum sunt „moldoveni”, „limbă moldovenească” ş.a. fără ghilimele (întrebuinţare în privinţa căreia cititorul de asemenea trebuia avizat).

Subliniem încă o dată, deşi din exemplele de mai sus se vede cât se poate de convingător că omul de ştiinţă şi de o conştiinţă şi probitate excepţionale, care a fost Onisifor Ghibu, nicicând nu le-a atribuit cuvintelor şi îmbinărilor „moldoveni”, „basarabeni”, „moldoveni transnistreni”, „popor moldovenesc”, „naţiune moldovenească”, „limbă moldovenească” etc. statut de termeni ştiinţifici, adică de etnonim şi, respectiv, de glotonim. Ghibu îşi dădea perfect de bine seama, de asemenea, că vocabulele „moldoveni”, „limbă moldovenească”, „popor moldovenesc” n-au fost create şi introduse de Stalin şi de bolşevici, ele folosindu-se pe parcurs de veacuri în uzul cotidian, neştiinţific, al celor care locuiau în fostul Stat Moldovenesc şi în Basarabia, paralel cu termenii „români”, „limbă românească”, iar atunci când profesorul Ghibu afirmă că „Lui Stalin i se datoreşte manevra, net antileninistă [Lenin îi numea pe basarabeni, ca şi Marx, numai români – *N.M.*], de a-i declara pe românii din Basarabia şi Transnistria «moldoveni», care ar fi alt popor decât românii, de a le impune o limbă aparte, «moldovenească», şi de a le schimba alfabetul latin cu cel rusesc”[38], el vizează o realitate foarte concretă din U.R.S.S., când s-a pus la cale *crearea unei naţiuni aparte şi a unei limbi aparte, deosebite de cea română,* cu o ţintă foarte precisă – *crearea unei republici* autonome sovietice socialiste *moldoveneşti – un cap de pod pentru „eliberarea” de sub „jugul” românilor a fraţilor „moldoveni” din fosta gubernie ţaristă şi ca justificare pentru viitoarea reanexare a Basarabiei ca „vechi pământ rusesc”* deja *la imperiul roşu* bolşevic, ceea ce şi s-a înfăptuit la 23 iunie 1940 şi la 24 august 1944.

De atunci şi până astăzi ţin opintelile unor istorici şi lingvişti ca N. Drujinin, L. Cerepnin, N. Derjavin, M. Serghievski, N. Mohov, A. Lazarev, A. Grecul, I. D. Ceban, V. Stati ş.a. de a fundamenta constituirea, în istoria romanităţii orientale, a unei noi naţiuni – moldovenească – şi a unei noi limbi – moldovenească –, „teorii” care s-au menţinut şi se mai sprijină pe ici-pe colo pe argumentul forţei, dar care se sparg ca nişte băşici de săpun în faţa forţei argumentului ştiinţific şi

istoric. Onisifor Ghibu s-a pronunţat categoric pe parcursul întregii sale vieţi, chiar şi atunci când savanţii erau impuşi să tacă, împotriva politonimelor „popor moldovenesc" şi „limbă moldovenească", el nu s-a împăcat cu raptul Basarabiei, al Nordului Bucovinei şi al Ţinutului Herţa şi cu înstrăinarea cu forţa a fraţilor români din afara hotarelor actuale ale României de fraţii români din Ţară. Citām în continuare un pasaj din rechizitoriul pe care i-l face doctorului Petru Groza în martie 1949 (pe atunci acesta deţinea funcţia de prim-ministru), capul de acuzaţie 69, intitulat *Prietenia sovieto-română*: „Întreb eu: a cui prietenă a devenit U.R.S.S.? A poporului român sau a unor români singuratici? Căci, câtă vreme românismul din Basarabia, Bucovina de Nord, Moldova de Nord şi Transnistria este anihilat sistematic, până aproape de completa distrugere, de o prietenie sinceră a poporului român nu se poate vorbi, decât dacă ne împăcăm cu gândul că am sacrificat pentru totdeauna, de dragul acestei problematice prietenii, 3 milioane de fraţi din cele 15 milioane, câţi eram la 1940, deci 20% din efectivul nostru naţional. Eu o astfel de «prietenie» nu pot înţelege, deşi recunosc că avem interese de a trăi în bune relaţii de vecinătate cu U.R.S.S., dar nu cu orice preţ, nu cu sacrificarea unei cincimi din totalitatea neamului meu"[38]. La fel de clar şi-a exprimat Ghibu părerea despre aşa-zisa limbă moldovenească, prin care ciracii lui Iosif Vissarionovici au înlocuit limba română literară mai întâi în R.A.S.S.M., iar apoi în R.S.S.M.: „Căci trebuie să ştie fiecare român că la 1918 în şcolile primare româneşti din Transnistria s-a introdus alfabetul latin şi limba literară românească, pe care comuniştii s-au văzut îndemnaţi să le tolereze timp de aproape un deceniu, când apoi le-au înlocuit cu alfabetul rusesc şi cu *limba moldovenească, amestec bizar de limbă populară pocită şi de cuvinte ruseşti.* În ce priveşte Basarabia, unde între anii 1917-1940 s-a întrebuinţat exclusiv alfabetul latinesc şi limba românească, la 1940 sovieticii au reintrodus exclusivitatea alfabetului rus şi a *limbii moldoveneşti-ruseşti*"[40].

Ce face însă P. P. Moldovan când îl citează pe Onisifor Ghibu? El trece sub tăcere adevărata convingere a acestuia şi îi atribuie idei care nu-i aparţin, idei pe care acesta le-a respins prin toată activitatea sa. P. P. Moldovan îl citează pe Ghibu la p. 69 astfel: „Se pare că moldovenii din Basarabia în realitate nu se raporta la poporul român, în Basarabia tot mai mult avem de-a face cu un popor moldovenesc". Verificăm pagină cu pagină lucrarea lui Ghibu *De la Basarabia rusească la Basarabia românească* (căci anonimul nu indică paginile) şi găsim ceva similar la p. LI-LII. Constatăm însă că citatele sunt reproduse într-o formă niţel modificată, fără a mai vorbi de faptul că sunt smulse din context şi că nu sunt respectate semnele ortografice folosite în original. Iată contextul integral din lucrarea lui Ghibu: „În timp ce românismul din celelalte provincii stătea, între anii 1902-1905, sub influenţa ideii unităţii româneşti bazată pe cultura naţională, în Basarabia ideea naţională era inexistentă în toate straturile poporului: ţărănime,

preoţime şi boierime; ea pâlpâia doar, în chip sfios, abia în câte o inimă de ţăran student de la universităţile ruseşti. «Moldovenii» [aici şi în continuare fiţi atenţi la ghilimele, pe care anonimul le omite – *N.M.*] din Basarabia se pare că, în adevăr, nu mai fac parte efectivă din neamul românesc; ei nu simt nicio afecţiune faţă de acesta şi nu caută pe nicio cale să se identifice cu el. Pare că am avea a face cu acel fenomen, pe care vremurile mai noi l-au produs într-o provincie cu o situaţie analogă, din Apusul Europei, în Alsacia-Lorena, unde s-a plămădit, în afară de naţiunea franceză şi cea germană, o «naţiune alsaciană», cu «sânge alsacian». În Basarabia avem tot mai mult a face cu un «norod moldovenesc» aparte, – cu o noţiune naţionala «basarabeană». Evoluţia deosebită a românismului de dincoace de Prut, pe de o parte, pe de alta gravitatea tot mai pronunţată a boierimii şi a preoţimii spre centrele ruseşti, la care se mai adaugă şi sporirea căsătoriilor mixte la cei ieşiţi odată din ţărănime, – toate aceste au făcut ca, în adevăr, la un moment dat, Basarabia să poată fi socotită de către mulţi ca ceva ieşit definitiv din patrimoniul naţional românesc". Ghibu dezvăluie efectele propagandei, politicii ruseşti de distrugere a conştiinţei naţionale şi de asimilare a românilor basarabeni, concluziile disperate la care ajunseseră unii în privinţa caracterului din ce în ce mai puţin românesc al Basarabiei, iar P. P. Moldovan dă jos ghilimelele pe care le foloseşte autorul când se referă la spusele altora sau la sensul convenţional pe care-l conferă cuvintelor luate în ghilimele şi îi atribuie cele reproduse inexact de el, falsificatorul spuselor lui Ghibu, lui Ghibu însuşi. La pagina 71 a opusului său anonimul mai reproduce o dată acelaşi citat din Ghibu („Tot mai mult avem de a face cu un «popor moldovenesc»"), fără a indica pagina şi lucrarea, lăsând sa se creadă că profesorul ar afirma aceleaşi lucruri şi în alte scrieri, şi fără a comenta prezenţa ghilimelelor în sintagma pe care o evidenţiază. La pagina 126 anonimul prezintă o replică de dialog a lui Onisifor Ghibu din lucrarea *Călătorind prin Basarabia* (p. 9): „– Dar, zic eu, nu vorbesc şi ei ca noi, *moldoveneşte,* – nu...?", însă într-o formă modificată, astfel încât să inducă în eroare opinia publică: „– Da, îl întreb eu, parcă ei (fraţii cu care ne-am unit) nu vorbesc ca şi noi, *în limba moldovenească?*". Una este *a vorbi moldoveneşte* (cum e la Ghibu) sau *a vorbi mai moldoveneşte* (cum e la Ion Creangă) şi cu totul alta – a *vorbi în limba moldovenească* (cum e la P. P. Moldovan). Însă ce-i pasă lui P. P. Moldovan de citare şi interpretare corectă? El are nevoie de o nouă limbă şi nu de graiul moldovenesc, pe care îl vorbesc şi moldovenii basarabeni, şi moldovenii transnistreni, şi moldovenii transpruteni, adică toţi românii. Iată cum se fabrică falsurile şi azi la noi, ceea ce înseamnă că e putred mărul în Danemărcuţa noastră! Dar falsurile nu au viaţă lungă, ele totuna sunt dezvăluite în cele din urmă. Nu vor trece nici falsurile anonimilor de azi, după cum sunt aruncate de istorie la coşul de gunoi „teoriile" şcolii sovietice moldoveneşti de istorie şi lingvistică despre naţiunea socialistă moldovenească, pe de o parte, şi despre o nouă limbă est-romanică, „mai de răsă-

rit decât limba română”, limba moldovenească, pe de altă parte. Pentru că, după cum menţionează un alt mare şi bun român, continuator al cauzei lui Onisifor Ghibu, fiul acestuia, Octavian O. Ghibu, „*orice argumente şi exemple de cazuri concrete ar utiliza cei ce nu vor cu niciun preţ să vadă adevărul – identitatea originii şi a limbii întregului popor român, indiferent de graniţele trecute sau actuale – sunt zadarnice. Oricâte greşeli de natură politică sau socială s-ar fi făcut în trecut, de către oricine, ele nu pot anihila realitatea că moldovenii din stânga Prutului fac parte din acelaşi popor cu românii de pretutindeni*”[41].

Onisifor Ghibu este şi astăzi, la mai bine de două decenii de la trecerea sa în lumea celor drepţi, cu noi pe baricadele vieţii şi ale luptei pentru triumful adevărului şi al idealului naţional, iar profanatorii de memorie istorică, cu toate strădaniile lor, nu-i pot lua, pe parcursul existenţei lui spirituale, nici crezul şi nici mărturiile cu valoare de nestemate pe care ni le-a lăsat, precum potentaţii de odinioară nu i-au putut lua în timpul vieţii lui fizice convingerile de nezdruncinat de savant adevărat şi sufletul lui curat de mare român. Onisifor Ghibu este nu numai contemporan cu noi în lupta pentru apărarea fiinţei noastre naţionale, el este înainte-mergătorul nostru.

NOTE

[1] Onisifor Ghibu, *Chemare la judecata istoriei*, vol. I, Editura Albatros, Bucureşti, 1992, p. 169.

[2] *Ibidem*, p. 170.

[3] Octavian O. Ghibu, *Prefaţă* la Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii: În Basarabia revoluţionară (1917-1918). Amintiri*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, p. 9.

[4] *Ibidem*, p. 39.

[5] Onisifor Ghibu, *Chemare la judecata istoriei*..., p. 43.

[5] *Idem*, *Ziar de lagăr. Caracal*, 1945, Editura Albatros, Bucureşti, 1991, p. 342.

[7] Octavian O. Ghibu, *Prefaţă* la Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii: În Basarabia revoluţionară (1917-1918)*, p. 39.

[8] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei ruseşti. Însemnări din Basarabia anului 1917*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 125.

[9] *Ibidem*, p. 136.

[10] F. F. Cibotaru, *Contribuţii la istoria învăţământului din Basarabia*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1962, p. 92.

[11] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*..., p. 135; *Idem*, În *vâltoarea revoluţiei*..., p. 199.

[12] Octavian O. Ghibu, *Diversiune sau cum anonimul P. P. Moldovan schimonoseşte citatele*, în „Literatura şi Arta”, nr. 35 din 25 august 1994, p. 7.

[13] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*..., p. 191.

[14] *Ibidem*, p. 481.

[15] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei*..., p. 192.

[16] *Ibidem*, p. 180.

[17] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii*..., p. 47.

[18] *Ibidem*, p. 273.

[19] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei...*, p. 199.

[20] Alexei Mateevici, *Momentî ţerkovnogo vliania v proishojdenii i istoriceskom razvitii moldavskogo iazâka*, „Kişinevskie Eparhial'nâe Vedomosti", nr. 49/1940, p. 1928.

[21] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii...*, p. 195.

[22] *Ibidem*, p. 194.

[23] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei...*, p. 208.

[24] *Ibidem*, p. 209.

[25] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii...*, p. 34.

[26] *Ibidem*, p. 39.

[27] *Ibidem*, p. 40.

[28] *Ibidem*, p. 260.

[29] *Ibidem*, p. 369.

[30] *Ibidem*, p. 452.

[31] *Ibidem*, p. 481.

[32] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei...*, p. 76.

[33] *Ibidem*, p. 79.

[34] *Ibidem*, p. 103.

[35] *Ibidem*, p. 165.

[36] *Ibidem*.

[37] Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii...*, p. 33-34, 36, 40 ş.a.

[38] *Ibidem*, p. 36.

[39] Onisifor Ghibu, *Chemare la judecata istoriei...*, p. 82.

[40] *Ibidem*, p. 107.

[41] Octavian O. Ghibu, *Prefaţă* la Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii...*, p. 18.

Comunicare la Sesiunea ştiinţifică „Onisifor Ghibu şi Basarabia",
Chişinău, 30-31 mai 1995

O ÎNTREPRINDERE FALITĂ SAU ACAD. ION PETROVICI *VERSUS* PETRE P. MOLDOVAN

Anonimul Petre P. Moldovan recurge la uz de fals atunci când, pescuind în scrisul sau în spusele unor intelectuali români din dreapta Prutului cuvinte şi îmbinări de felul „moldoveni”, „a vorbi moldoveneşte”, limbă moldovenească”, „pronunţie moldovenească”, vrea să ne insufle că aceştia ar recunoaşte existenţa unei naţiuni aparte, naţiunea moldovenească, şi a unei limbi aparte, limba moldovenească, deosebite de naţiunea română şi, respectiv, de limba română[1]. Este ştiut că atunci când un cetăţean al României spune că e moldovean, un altul – că e oltean, un al treilea – că e bănăţean, un al patrulea – că e maramureşean etc., el nicidecum nu renunţă la etnonimul *român*, ci vrea doar să sublinieze locul de unde provine (din Moldova, respectiv, din Oltenia sau din Banat, din Maramureş etc.). La fel, atunci când spune că, bunăoară, cutare „vorbeşte moldoveneşte”, cutare „are un pronunţat accent muntenesc”, iar pe cutare „îl cunoşti după vorbă că e bănăţean”, este limpede că avem de a face cu prezenţa unor particularităţi locale de vorbire (moldoveneşti, munteneşti, bănăţene) ale limbii române, nicidecum însă cu limbi diferite. Chiar şi sintagma „limba moldovenească” în uzul curent al unor români nu înseamnă altceva decât limba română vorbită în regiunea istorică Moldova sau de descendenţii de pe acele meleaguri, care, la schimbarea locului de trai, nu au renunţat la unele particularităţi de vorbire proprii regiunii istorice din care provin. Numai cei care au săvârşit raptul odios de la 1812 al Basarabiei şi cel de la 1940 al Bucovinei de Nord şi al ţinutului Herţa, precum şi aserviţii acestora din rândul autohtonilor, au tins să ascundă această nelegiuire prin atribuirea unor noi semnificaţii cuvântului „moldoveni” şi îmbinării de cuvinte „limba moldovenească”: o naţiune sau un popor nou, moldovenesc, care s-ar opune celui român, şi, respectiv, o nouă limbă romanică orientală, moldoveneasca, ce s-ar opune limbii române. Oameni de aceeaşi obârşie, de acelaşi sânge – părinţi, fraţi, surori, bunei, străbunei –, toţi buni români, descendenţi ai legendarilor daci şi romani, s-au trezit într-o bună zi, la voinţa ocupanţilor şi a slugoilor acestora din propria lor comunitate, străini, făcând parte din naţiuni şi popoare diferite! Mai mult decât atât: li s-a inoculat, timp de peste un veac şi jumătate de ocupaţie, ideea cum că ei ar vorbi o altă limbă decât românii din România şi s-a făcut tot posibilul (prin împrumuturi lexicale şi semantice fără noimă din limbile rusă şi ucraineană, prin deromanizarea lexicului, prin modificarea structurii intonaţionale a frazei şi reorientarea pronunţiei ş.a.) ca idiomul lor să se deosebească din ce

în ce mai mult de cel din România. Trecuţi prin propaganda şi şcoala rusească şi cea sovietică, mulţi români moldoveni din fosta Basarabie şi din Transnistria, şi chiar din regiunea Cernăuţi, au ajuns a crede sau, cel puţin, au acceptat tacit că ar fi moldoveni (altcineva decât românii) şi că ar vorbi limba moldovenească, o altă limbă decât cea română. Ceea ce nu se poate spune despre românii moldoveni din dreapta Prutului, care, numindu-se moldoveni după locul de naştere sau de trai şi acceptând, cu o doză de îngăduinţă, că ar vorbi moldoveneşte, sunt conştienţi de faptul că fac parte din naţiunea sau poporul român şi că, în pofida particularităţilor locale de vorbire (al aşa-zisului „accent moldovenesc"), vorbesc totuşi româneşte. A le atribui românilor din dreapta Prutului conotaţiile politico-ideologice ale termenilor „moldoveni", „limba moldovenească" pe care le mai comportă aceste cuvinte în uzul unor moldovenişti şi al unor necunoscători ai adevărului istoric şi ştiinţific din rândul oamenilor simpli din stânga Prutului înseamnă a comite o fraudă. Exact ceea ce se constată în cazul lui Petre P. Moldovan şi în diversiunile pedeamiştilor şi ale interfrontiştilor.

O jertfă a unei atare diversiuni a devenit şi academicianul român Ion Petrovici (1882-1972), profesor universitar, filozof, scriitor, om politic şi de stat, fost ministru al lucrărilor publice (1926), al educaţiei naţionale (1937-1938), al culturii şi cultelor (1941, 1943-1944), vicepreşedinte al Academiei Române (1938-1941)[2].

Orice rând, orice exemplu din falsul *Moldovenii în istorie* are scopul să-i menţină pe neiniţiaţi la convingerea că moldovenii ar constitui o naţiune aparte faţă de români şi că ar vorbi o altă limbă decât româna. Invocând faptul că un savant român de talia lui Ion Petrovici afirmă că ar fi moldovan şi că ar vorbi moldoveneşte, Petre P. Moldovan vrea să-i atribuie omului de ştiinţă român ideea că acesta din urmă ar pleda şi el, ca şi Moldovan, pentru delimitarea a două popoare şi limbi diferite: moldovenesc – român şi, respectiv, moldovenească – română.

La p. 143 a scriiturii sale Petre P. Moldovan se erijează în postura de cronicar nepărtinitor, care nu face decât să opereze „unele spicuiri documentare din autori români – profesori, oameni simpli, academicieni, *cărora nu le-a fost şi nu le este ruşine să afirme că sunt moldoveni şi că vorbesc moldoveneşte* (subl. n. – *N.M.*) sau care au folosit şi folosesc *termenii moldoveni, limba moldovenească*" (ultimele sublinieri sunt ale autorului – *N.M.*). Sigur că nu se sfiesc, după cum nu se sfiesc nici profesorii, academicienii sau oamenii din actuala Republică Moldova sau cei care s-au pomenit, din voia ruşilor, în hotarele actuale ale Ucrainei sau ale altor state din fosta U.R.S.S. Numai că cei din România sunt conştienţi toţi de faptul că termenii *moldoveni*, *moldovenească* nu se opun termenilor *români*, *română*, ci sunt subordonaţi acestora, prin conţinutul lor incluzându-se în ei (în raportul „parte – întreg"), pe când în Republica Moldova nu toţi conştientizează lucrul acesta – situaţie de care şi profită impostori de-alde P. P. Moldovan.

La p. 144 el se referă astfel la spusele academicianului român Ion Petrovici: „Unii membri ai Academiei Române nu s-au intimidat să folosească *limba moldovenească*. Academicianul Ion Petrovici nota: „M-am născut la Tecuci... regiunea Moldovei de Jos. *Regiunea* fără recunoaştere oficială *putea fi indicată ca atare atât geografic cât lingvistic*. Acest din urmă epitet i se cuvenea în măsura în care *limba moldovenească* se vorbea la noi, având şi dânsa accentul specific *al pronunţiei moldoveneşti în genere*. Ştiam din spusele celor mari că unele lucruri se cheamă altfel peste Milcov decât în Moldova la noi" (subl. sunt ale lui P. P. Moldovan – *N.M.*). După urâta-i deprindere, anonimul nu indică în text nici sursa (inclusă, ce-i drept, la *Bibliografie*), nici pagina. Citatul este luat din lucrarea memorialistică a lui Ion Petrovici *De-a lungul unei vieţi. Amintiri*, tipărită la Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966. Nu mă puteam împăca în niciun fel cu gândul că simţul limbii materne nu i-ar dicta unui autor român, fie el şi moldovean, structura corectă a corelaţiei sintactice *atât... cât şi*. Deschid lucrarea menţionată a lui Ion Petrovici la p. 7 şi găsesc expresia întrebuinţată corect („*atât* geografic *cât şi* lingvistic"); deci greşeala e a moldovenistului Petre P. Moldovan, care pretinde că ar vorbi altă limbă decât româna. „Alta", nici vorbă, una împestriţată la tot pasul cu greşeli!

Nu-mi insufla încredere nici formularea atribuită lui Ion Petrovici „în măsura în care limba moldovenească se vorbea la noi", căci ea lasă să se strecoare gândul (pe care vrea cu tot dinadinsul să-l promoveze P. P. Moldovan) că pe o parte a teritoriului României, şi anume în Moldova de Jos, se vorbea o altă limbă decât româna. Citesc atent la aceeaşi p. 7 şi observ tertipul la care a recurs falsificatorul: acesta a omis cu bună ştiinţă pronumele relativ *ce* („în măsura în care *limba moldovenească CE se vorbea la noi*"), precum şi finele acestei propoziţii: „...limba moldovenească ce se vorbea la noi, având şi dânsa accentul specific al pronunţiei moldoveneşti în genere, *poseda însă mai puţine cuvinte deosebitoare de vocabularul muntenesc*". Nu sunt atât de nevinovate aceste omisiuni cum s-ar părea la o privire neatentă. Căci prin întrebuinţarea relativului *ce* autorul vrea să ne sugereze că la Tecuci, locul naşterii sale, şi în Moldova de Jos în genere se vorbea o altă „limbă" moldovenească decât în alte regiuni ale Moldovei. Această „limbă", vrea să ne spună el, cu tot „accentul specific al pronunţiei moldoveneşti în genere", ceea ce înseamnă cu toate particularităţile de rostire ce deosebesc vorbirea locală a românilor din Moldova în genere de cea a muntenilor, să zicem, sau a bănăţenilor, maramureşenilor ş.a.m.d., avea totuşi, la nivel lexical, mai puţine cuvinte care ar fi deosebit-o de vocabularul graiului muntenesc decât moldoveneasca însăşi vorbită în alte zone ale Moldovei. Deosebirea dintre „moldoveneasca"din Tecuci şi „munteneasca" din „Ţara Românească", adică, ţine mai mult de pronunţie decât de vocabular. „Moldoveneasca" din alte zone ale Moldovei conţine, după cum s-a convins mult mai târziu domnul academician, mult mai multe elemente

de vocabular care o deosebesc de „muntenească” decât cea din Moldova de Jos. În copilărie şi adolescenţă însă, el credea că orice cuvânt ce nu se întrebuinţează în graiul său local ar fi muntenesc. Ne-o spune chiar în continuarea citatului la care ne referеam: „Aşa îmi amintesc că, citind pentru întâia dată într-o carte vorba „curechi”, curentă în Moldova de Sus, dar complet nefolosită prin părţile noastre, *am crezut, un moment, că este un cuvânt muntenesc*”[3] (subl. n. – *N.M.*).

Academicianul român Ion Petrovici atribuie aici cuvântului „limbă” şi îmbinării „limba moldovenească ce se vorbea la noi”, ca orice român sau ca orice om cu scaun la cap de altă origine care cunoaşte limba română, sensul uzual de „mijloc de exprimare a gândurilor, sentimentelor, stărilor, voinţei etc. prin liber grai învăţat de la mama de-acasă, de la părinţi, fraţi şi de la cei din jur”; „vorbire”; „idiom”; „grai” (comparaţi sintagmele *limba mamei mele, limba mea de-acasă, limba consătenilor mei, limba ţăranului de la coarnele plugului, limba moldoveanului, limba munteanului, limba ardeleanului* etc.). În această accepţiune a cuvântului am putea parafraza zicala „Câte bordeie, atâtea obiceie”: câte localităţi, câte regiuni, ba chiar câţi vorbitori – tot atâtea limbi. Dar numai în aceasta! Şi numai în acest sens românii se exprimă că într-o zonă se vorbeşte *moldoveneşte*, în alta – *munteneşte*, în a treia *bănăţeneşte* etc. Ne-o confirmă acelaşi academician român Ion Petrovici, pe care anonimul Petre P. Moldovan vrea să ni-l prezinte ca adept al unei „limbi moldoveneşti” aparte, ce s-ar deosebi net de română şi ar constitui o nouă limbă romanică: „Când i-am predat cearşaful, spun *pe moldoveneşte*: *prostire.* Haz general, cu dl pedel în frunte, care adaugă hohotind: «Vai! Moldovenii ăştia au nişte cuvinte caraghioase!». În sfârşit, mai înmânez o bucată-două şi, deodată, ajungând la prosop, mă opresc sastisit, bănuind că *pe munteneşte* nu se spune tot aşa” (*DLVA*, p. 90). „Moldoveneasca” de la Tecuci e un alt fel de vorbire decât „munteneasca” de la Bucureşti sau „olteneasca” de la Târgu-Jiu, s-a convins tânărul moldovean Ion Petrovici atunci când s-a pomenit la liceul „Sfântul Sava” din Bucureşti în compania unor colegi veniţi din diverse zone româneşti, precum se deosebesc şi moldovenii prin felul lor de a fi de munteni, de olteni, de ardeleni ş.a.m.d., însă tot el, şi cu atât mai mult academicianul Ion Petrovici, îşi dă bine seama că şi „moldoveneasca”, şi „munteneasca”, şi „olteneasca”, şi „bănăţeană” etc. sunt *varietăţi teritoriale ale uneia şi aceleiaşi limbi – limba română*, după cum şi moldovenii, şi muntenii, şi oltenii, şi bănăţenii sunt *reprezentanţi ai uneia şi aceleiaşi naţiuni – naţiunea română, ai unuia şi aceluiaşi popor – poporul român*. Academicianul ne-o spune explicit în toate lucrările sale şi numai un renegat de teapa lui Petre P. Moldovan încearcă să-i atribuie gânduri care nu-i aparţin.

Aţi observat cum îşi începe diversiunea anonimul din Republica Moldova? „Unii membri ai Academiei Române (îl are în vedere pe dl academician Ion Petrovici – *N.M.*) nu s-au intimidat să folosească *limba moldovenească*...”. Anonimul creează în mod intenţionat situaţia de echivoc – în ce accepţiune e folosită

sintagma *limba moldovenească*: aceea de „*termenul limba moldovenească*” sau de „*mijlocul de comunicare numit limba moldovenească*”, care e cu totul altceva decât limba română? Cititorului de rând i se sugerează ideea că academicianul român ar recunoaşte existenţa unei alte limbi, cu alt nume decât cea românească (şi, implicit, a unui alt popor, cu alt nume decât cel român). Iar dacă se va găsi cineva care să-l prindă cu ocaua mică, falsificatorul îşi lasă şi o portiţă deschisă pentru a spune că a avut în vedere îmbinarea „limba moldovenească”, pe care e adevărat că o întâlnim în exprimarea lui Ion Petrovici. O întâlnim, numai că nu cu semnificaţia politico-ideologică pe care i-o atribuie diversionistul, aşa cum rezultă limpede din comentariul nostru de mai sus.

Cititorul român din Republica Moldova are posibilitatea să se convingă de adevărul că moldoveanul din Tecuci Ion Petrovici nu are de ce să se intimideze atunci când foloseşte cuvinte şi sintagme ca „moldovean”, „moldoveni”, „limba moldovenească”, „a vorbi moldoveneşte” etc., după cum nu are această reţinere nici atunci când recurge la cuvinte şi expresii ca „ardeleni”, „olteni”, „munteni”, „bucovineni”, „basarabeni”, „munteneşte” etc., pentru că în România nimeni nu a întreprins o campanie de ostracizare a acestor vocabule (cum sunt ostracizate cuvinte şi îmbinări ca „Basarabia”, „basarabeni”, „limba română” ş.a. în Republica Moldova). Iată-le folosite în diverse contexte şi în diferite lucrări ale acad. Ion Petrovici: „Una din hărţuielile frecvente, mai ales la început, erau glumele îndreptate contra *moldovenilor* – eram vreo trei în total – pentru modul lor de pronunţare şi pentru cele câteva vorbe dialectale. Aveam de luptat cu o majoritate de *munteni*, cărora li se asociau şi *oltenii*” (*DLVA*, p. 89); „Primul – la cursul inferior – era *un moldovean* moale şi bun, dar cu ceva ridicol în comportare, aşa că la dânsul era zgomot în clasă şi i se aruncau cuvinte deplasate. Cel de-al doilea, *un ardelean* sever, care impunea tăcere, nu era în stare să ne arate nici frumuseţile limbii, nici valoarea operei de tradus” (*DLVA*, p. 116); „Vorba lui Xenopol era familiară, nepretenţioasă şi *c-o intonare moldovenească* care numai metalică n-o făcea” (*DLVA*, p. 408); „Eu am crezut totdeauna că sufletul *moldoveanului basarabean* a ieşit întreg din grelele încercări la care a fost supus timp de mai bine de o sută de ani”[4]; „*...românii bucovineni*, încă supuşi austriecilor, căpătaseră autorizaţia de-a comemora şi dânşii pe marele domnitor al Moldovei, care îşi avuse capitala într-un oraş [acum] austriac, iar mormântul într-o mănăstire ce aparţinea de asemenea bucăţii de *pământ moldovenesc* care, de mai bine de un secol, devenise provincie austriacă”[5]; „pe peronul gării, în timp ce-mi căutam trăsura, se apropie de mine un om cu ochelari şi bombă şi-mi spune *cu accent basarabean*: – Ce mai faceţi, domnule profesor?”[6].

Acad. Ion Petrovici a considerat dintotdeauna Basarabia ocupată de ruşi pământ românesc. Astfel, în notele cu titlul *Alipirea Basarabiei* el relatează momentele când alegea în Iaşi locurile cele mai înalte (dealul de la *Eternitatea,* colina de

la Cetăţuia) ca să privească în zare la Basarabia ocupată de ruşi, la Unghenii de pe malul stâng al Prutului, care acum deveniseră ruseşti: „...ochii mei ... îmbrăţişau lacomi zările aşezându-se pretutindeni numai pe *pământ de-al ţării româneşti*" (subl. n. – *N.M.*) (*SR*, p. 76); „Vasile Stroescu desigur că n-ar fi trăit o bucurie întreagă dacă eliberarea Basarabiei sale n-ar fi fost întovărăşită şi de *dezrobirea tuturor provinciilor româneşti*" (*MS*, p. 32).

Acad. Ion Petrovici, care a folosit în scrisul său cuvinte şi expresii ca *moldoveni, basarabeni, bucovineni, popor moldovenesc*, avea convingerea fermă că şi aceştia *sunt români şi fac parte din poporul român*. Astfel, mama d-sale, moldoveancă din Tecuci, îi spune: „Ce vrei, *noi, românii*, suntem o mână de oameni" (*DLVA*, p. 16). Pentru el, moldovenii Dimitrie Cantemir, Miron Costin *sunt scriitori români* (*MS*, p. 46), moldoveanul din Humuleşti Ion Creangă este „*unul din cei mai mari meşteri ai prozei româneşti*" (*DLVA*, p. 18), iar istoricul moldovean (adică originar din Moldova) Xenopol e „*cel dintâi român admis pe catedra universităţii pariziene*, unde românii până atuncea nu stătuseră decât în bănci" (*DLVA*, p. 408). El însuşi, copil moldovean venit din Tecuci la liceul „Sf. Sava" din Bucureşti şi care mai avea încă un caracter specific moldovenesc în pronunţie şi în folosirea unor cuvinte, îşi da seama de pe atunci că e român şi că, în pofida particularităţilor de vorbire locală, comunică totuşi în limba română: „O întâmplare comică m-a hotărât *să-mi purific limba*, învăţând exact echivalentul expresiilor dialectale, şi mai ales să ştiu precis care sunt cuvintele ce nu se folosesc decât în Moldova" (*DLVA*, p. 89). El, care venise la Bucureşti cu „limba" sa moldovenească de-acasă, a încercat să-l traducă pe Corneille „*în versuri româneşti*" (*DLVA*, p. 118), nicidecum moldoveneşti, cum ar spune P. P. Moldovan.

Într-o cuvântare la radio din 18 iulie 1941, prilejuită de eliberarea Chişinăului de sub ocupaţia rusească de către trupele române, Ion Petrovici nu-şi putea reţine indignarea firească provocată de minciuna sfruntată scornită la fabrica ocupanţilor cum că Basarabia ar fi fost un străvechi pământ rusesc: „Niciodată nu am putut să credem că drepturile noastre sacre, *învestite cu sigiliul istoriei şi cu pecetea graiului românesc* (subl. n. – *N.M.*), ar putea fi anulate prin silnicia forţei, prezentată cu cinismul unor argumente de ocazie, pe care nu le putea invoca decât o brutalitate lipsită de pudoare.

Ce om cu mintea nepervertită putea crede aberaţii ca acestea: că noi am răpit Basarabia ruşilor în 1918, că până atunci ea a fost o bucăţică ruptă din trupul împărăţiei moscovite, că pământul acesta făcea parte nedespărţită din patrimoniul moral al rusimii? – căci ai fi zis, după văpaia prefăcută a vorbelor, că înseşi mormintele ţarilor s-ar găsi aici în Basarabia ori că cel puţin Tolstoi sau Dostoievski şi-ar avea obârşia între Nistru şi Prut!

Rar o interpretare mai ridicolă a faptelor istorice, întovărăşind, cu pretenţia de justificare, un act mai samavolnic şi mai odios!" (*MS*, p. 124).

Parcă nu la aceleaşi „argumente” recurge astăzi impostorul Smirnov şi C° când afirmă că pământurile românilor din Transnistria ar fi nişte străvechi pământuri ruseşti?! Însă cum de locuiau românii moldoveni acolo până la venirea ruşilor? Nu spunea freancezul De Martonne că hotarele României ar fi trebuit să se aşeze la Bug, nu la Nistru? (vezi mai jos nota 7).

În altă cuvântare, rostită la radio în ziua de 22 august 1941, el spunea cu mândrie, cu fermitate, dar şi cu indignare la adresa falsificatorilor istoriei în legătură cu revenirea provinciei româneşti Basarabia la sânul Patriei-mame: „Am reintrat în *drepturile noastre,* în privinţa hotarului de la răsărit; am zis drepturile noastre, fiindcă nu există cap sănătos care să ne poată învinui de lăcomie cuceritoare ori să se ia după *divagaţiile cu pretenţii ştiinţifice ale Rusiei Sovietice*, care îşi permite să afirme *că Basarabia este provincie rusească* (parcă istoria statelor Europei ar începe de la 1812), *că poporul moldovean este de rasă slavă, cu o limbă deosebită de aceea românească*, în sfârşit, *că Ştefan cel Mare nu vorbea româneşte, ci se înţelegea cu pârcălabii şi slujitorii săi moldoveni într-o limbă cu totul asemănătoare cu aceea a ţarului Ivan*” (*MS*, p. 128. Subl. n. – *N.M.*). El vorbeşte cu admiraţie despre „vrednicul român basarabean” (*MS*, p. 30), boierul moldovean Vasile Stroescu, boier care, spre deosebire de mulţi din tagma sa ce se rusificaseră până-n măduva oaselor, şi-a păstrat nealterată cugetarea şi simţirea românească, ideea unităţii neamului românesc, boier care *s-a „identificat cu însăşi ideea de naţie românească, pe care o socotea una şi aceeaşi de la Nistru până dincolo de munţii Apuseni*” (*MS*, p. 32), indiferent de hotare şi stăpânii provizorii; acad. Ion Petrovici subscrie la ideile acestuia: „*Moldovean până în fundul sufletului*, Vasile Stroescu însă, spre deosebire de atâţia alţii, *nu s-a închis în marginile unui naţionalism provincial*, ci *s-a ridicat cu conştiinţa sa luminoasă până la ideea largă de naţie românească, pe care a înţeles să n-o dividă după ţinuturi şi după regiuni*, ci s-o servească oriunde, după nevoi şi după posibilităţi” (*MS*, p. 31). Vasile Stroescu, în opinia lui Ion Petrovici, „*deşi basarabean, deşi la marginea răsăriteană a românismului*” (*MS*, p. 32), „*a înţeles cu clara lui viziune de român*, că, ajutând înălţarea Ardealului, *ajuta* indirect şi *soarta provinciei sale, căci în cuprinsul unei naţii focarele de cultură şi centrele de putere* nu sunt menite să rămâie locale, *ci sunt izvoare expansive de viaţă, care într-o zi au să folosească la mântuirea neamului întreg*” (*MS*, p. 32).

Acad. Ion Petrovici vorbeşte cu entuziasm despre un savant francez căruia îi datorăm recunoaşterea românităţii Basarabiei de către întreaga Europă: „Zilele trecute (e vorba de începutul lunii noiembrie 1926 – *N.M.*), vorbind la Bucureşti cu dl De Martonne, eruditul geograf francez, căruia Basarabia trebuie să-i poarte un cult de recunoştinţă, căci *a convins Europa de românitatea Basarabiei* (subl. n. – *N.M.*), el îmi spunea: „Vin din Basarabia şi ţin să declar că dintre toate provinciile e aceea în care românismul a făcut progresele cele mai repezi şi cele mai mari” (*MS*, p. 66)[7]. Cât de actuală şi pentru zilele noastre această necesitate

de convingere a Europei şi a lumii de adevărul istoric că Basarabia, sudul şi nordul Moldovei străbune au fost şi rămân să fie pământuri româneşti!...

Ironia e că însuşi cel care le-a luat cu hapca se prinde până la urmă cu vorba (chiar dacă şi în mod indirect) că Basarabia n-a fost niciodată şi nu e un străvechi pământ rusesc. Omul de ştiinţă Ion Petrovici surprinde extrem de reuşit acest moment: „Şi totuşi cine a trebuit să sublinieze fără zăbavă şi *contra intereselor proprii caracterul românesc al provinciei răpite, a fost puterea spoliatoare însăşi, constituind din Basarabia – dimpreună cu alte pământuri de peste Nistru, pe care noi din moderaţie nu le revendicasem*, – aşa-numita *Republică Moldovenească*" (subl. n., cursivul ultim, al aut. – *N.M.*).

„*Prin ce alta s-ar fi putut sublinia mai desluşit caracterul nerusesc al Basarabiei decât prin această etichetă în care s-a incorporat cuvântul «Moldova»*, numele unuia din principatele care au reprezentat de la descălecare crucea creştină şi destinul latinilor din răsărit, *numele uneia din cele două ţări care, reunindu-se împreună, au constituit prin aceasta statul românesc* (subl. n. – *N.M.*), curând după aceea împodobit cu coroana regală, după eroicele lupte de la Griviţa şi Plevna?

Această *recunoaştere, indirectă, dar precisă* (subl. n. – *N.M.*), face mai mult decât un protest din partea noastră, protest care s-a produs şi la răpirea din 1812, şi la aceea din 1878, – mai anemic la aceea din 1940, când – deşi ţara era acum mai arătoasă – laşitatea unui regim decăzut îşi atinsese culmea mizeriei sale" (*MS*, p. 125).

În mod firesc, aceşti români din Basarabia românească nu vorbeau altă limbă decât cea a tuturor românilor– limba românească. Nu vorbea omul politic Ion Petrovici despre drepturile sacre ale României asupra Basarabiei, dat fiind că acestea erau „*învestite cu sigiliul istoriei şi cu pecetea graiului românesc*" (*MS*, p. 124)? Nu recunoştea scriitorul memorialist Ion Petrovici, aşa cum am menţionat mai sus, că prin măiestria artistică a poveştilor sale, adică prin limba acestora, moldoveanul Creangă e „*unul din cei mai mari meşteri ai prozei româneşti*" (*DLVA*, p. 18)? Nu el era acela care constata cu durere în suflet că în fosta cetate de scaun a domnitorului moldovean Ştefan cel Mare, aflată sub ocupaţie austriacă, pe la 1904 *aproape că nu se mai vorbea româneşte*? Să-l ascultăm: „Ziua am colindat cu o serie de camarazi pe uliţele Sucevei, ce ne apărea ca un biet târguşor, cu dimensiuni reduse, *în care auzeai prea puţină românească* (*românească, nu moldovenească! – N.M.*), ci o vertiginoasă limbă germană, pe care o vorbeau de preferinţă şi românii din pătura cultă – o germană fie în dialect austriac, fie în jargon..." (*PMT*, p. 56).

Nu era el cel care se indigna de divagaţiile ruşilor *că moldovenii ar vorbi o altă limbă decât cea românească şi că Ştefan cel Mare n-ar fi vorbit româneşte*? (A se vedea referinţa de mai sus).

Chiar copilul, ca să nu mai vorbim de adolescentul, iar apoi omul de ştiinţă, omul politic, scriitorul Ion Petrovici, îşi dă seama că românii din toate zonele (chiar dacă se numesc după locul de trai moldoveni, munteni, ardeleni, olteni ş.a.m.d.) vorbesc una şi aceeaşi limbă română. La nivel local această limbă are particularităţile sale fonetice, lexicale, morfologice, sintactice şi stilistice specifice, situaţie pe care dânsul o consemnează în lucrările sale cu acribie de tipar: „spun *pe moldoveneşte*: *prostire*" (*DLVA*, p. 90); „...bănuind că *pe munteneşte* nu se spune aşa" (*DLVA*, p. 90); „*...limba moldovenească ce se vorbea la noi*" (*DLVA*, p. 7); „...nu posedam prea mult nici înainte «*dulceaţa moldovenească*»" (*DLVA*, p. 91)"; „*...noi, moldovenii, ne feream de la o vreme să folosim expresii dialectale şi adoptaserăm limbajul bucureştean*" (*DLVA*, p. 91); „Chezarie mă privi cu ochi şireţi, şi-apoi îmi spuse măgulitor *în moldoveneasca lui îndesată...*" (*DLVA*, p. 240); „Vorba lui Xenopol era familiară, nepretenţioasă şi *c-o intonare moldovenească* care numai metalică n-o făcea" (*DLVA*, p. 406); „Ca student la Universitatea din Bucureşti, unde Xenopol a ţinut vreo două conferinţe, l-am audiat, gustându-i tonul familiar, exprimarea lui nepretenţioasă şi *o simpatică pronunţie dialectal-moldovenească* (subl. n. – *N.M.*) – tot ce poate fi mai diferit de oratoria solemnă a maestrului nostru Maiorescu – dar având farmecul său specific, mai ales că frazarea era corectă, lin curgătoare şi de-o limpezime cristalină" (*PMT*, p. 86); [Petre Carp] „se exprima *într-o limbă moldovenească* excesiv dialectală" (*PMT*, p. 170); „...născut în Moldova la câţiva ani după războiul Independenţei şi primind o educaţie de familie *c-o uşoară nuanţă moldovenească*, – Dobrogea n-a fost regiunea ţării care mi-a vibrat în suflet mai adânc"[9].

Acesta este academicianul român Ion Petrovici. Acestea sunt opiniile lui despre românitatea Basarabiei, a moldovenilor, bucovinenilor şi a tuturor românilor din teritoriile în care se vorbeşte româneşte, despre unitatea naţiunii şi a limbii române, indiferent de trăsăturile locale specifice. Încercarea impostorului anonim Petre P. Moldovan de a specula cu numele şi autoritatea omului de ştiinţă român în susţinerea scorniturilor sale antiştiinţifice a eşuat şi de astă dată. Fabrica sovietică de minciunire a opiniei publice a trecut pentru totdeauna pe lista întreprinderilor falite ale istoriei.

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 143-145 ş.a.

[2] Pentru alte detalii a se consulta: Dr. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1886-1996. Mic dicţionar*, Fundaţia Academică „Petre Andrei", Editura Academiei Române, Iaşi, 1996, p. 281-282.

[3] Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieţi. Amintiri*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1996, p. 7 (abr. *DLVA*).

[4] Ion Petrovici, *Momente solemne*, ediţie întregită, Casa Şcoalelor, 1943, p. 66 (abr. *MS*).

[5] Ion Petrovici, *Prin meandrele trecutului*, Editura Cartea Românească, 1979, p. 47 (abr. *PMT*).

[6] Ion Petrovici, *Simţiri rostite. Discursuri şi însemnări*, Editura Ancora, Alcalay & Calafateanu, Bucureşti, 1921, p. 88 (abr. *SR*).

[7] Ziarul „Cuvântul moldovenesc" din 1926 scria în articolul *Un mare prieten al ţării noastre, dl profesor De Martonne* că, atunci când la Conferinţa marilor puteri de la Paris din 1919 se punea problema hotarelor României şi fusese întrebat dacă în Basarabia locuiesc moldoveni, el a spus: „*De moldoveni e locuită nu numai Basarabia, ci şi o mare parte de peste Nistru, ajungând la râul Bug, şi deci graniţa Regatului românesc ar trebui să se aşeze la Bug*" („Cuvânt moldovenesc", nr. 1, 1 noiembrie 1926, p. 4). E mai mult decât sigur că savantul francez vorbise de *români*, odată ce *se discuta problema graniţelor României*, însă ziarul care se adresa în temei ţărănimii *îi numea moldoveni*, după tradiţia locală, explicându-le, în numerele ulterioare, că *şi moldovenii sunt români*. Astfel, de ex., la p. 2 din nr. 2 din 25 decembrie 1926 era inserată o informaţie cu titlul *Câţi* ***Români*** *trăiesc dincolo de hotarele României*, în care se vorbea şi despre *un milion de moldoveni care trăiesc dincolo de Nistru* „din greu sub bolşevici şi o duc ca vai de capul lor, nefiind siguri nu numai de avutul lor, dar chiar şi de viaţa lor", *de moldovenii basarabeni din satele din Caucaz şi de lângă Marea Caspică, „cari*, deşi înconjuraţi de străini, ei *nu-şi uită nici limba, nici portul şi nici credinţa*".

[8] La Congresul al V-lea ai Internaţionalei Comuniste din 1924, când s-a ridicat problema Basarabiei, Lucreţiu Pătrăşcanu a afirmat: „*Moldovenii nu reprezintă o naţiune aparte* şi, din punct de vedere geografic şi istoric, *moldovenii* (se au în vedere moldovenii din Basarabia – *N.M.*) *sunt aceiaşi români ca românii din Moldova*". A se vedea: Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu, *Basarabenii şi bucovinenii între drept internaţional şi dictat. Documente 1944-1945,* Casa de editură şi presă Şansa S.R.L., Bucureşti, 1995, p. 104.

[9] Ion Petrovici, *Amintirile unui băiat de familie*, Editura pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938, p. 159.

„Limba Română", Chişinău, nr. 3-4 (33-34), 1997, p. 40-47

EXPULZAT DIN ISTORIE PENTRU ROMÂNISM

La un eventual proces al totalitarismului sovietic printre cei care vor depune mărturii imbatabile despre metodele diabolice de stârpire a conştiinţei naţionale a românilor basarabeni se va afla negreşit şi scriitorul, folcloristul, publicistul Gheorghe V. Madan (1872-1944), originar din Truşeni. Gh. Madan nu a avut tristul destin al conaţionalilor săi care şi-au lăsat rămăşiţele pământeşti prin gropile cu var ale NKVD-ului sau prin gheţurile veşnice ale Kolâmei şi Magadanului, căci în sinistrul an de ocupaţie a Basarabiei de către sovietici a reuşit să se retragă în Ţară, aidoma altor intelectuali basarabeni. A împărtăşit însă destinul tuturor basarabenilor care şi-au salvat viaţa refugiindu-se în Ţară: a fost radiat din istoria literaturii şi culturii de sorginte românească de pe palma de pământ românesc rupt cu forţa din trupul mătcii. Şi aceasta în pofida faptului că în creaţia sa literară şi în publicistică, precum şi în textele folclorice culese prin locurile natale, Gheorghe V. Madan reda, după mărturiile colegilor săi mai tineri de breaslă B. Istru şi N. Costenco, coloritul local, inclusiv vorba „curat moldovenească", că în ziarul „Moldovanul", pe care îl editase între 1907-1908, militase, ca şi bolşevicii, împotriva politicii naţionale de asuprire din partea ţarismului a popoarelor mici, apărând dreptul la limbă, cultură, istorie, datini strămoşeşti al moldovenilor. Pentru că bolşevicii, ca şi ţarismul, întrezăreau în orice luptător pentru menţinerea culturii, literaturii şi limbii naţionale, altminteri spus, în orice patriot naţionalist („naţionalist" în sensul pozitiv al cuvântului), un atentator împotriva pretinsului internaţionalism, sub paravanul căruia era promovată cea mai odioasă politică de rusificare a etniilor conlocuitoare din marele gulag spiritual cu numele eufemistic Uniunea Sovietică.

Se părea că după faimoasa restructurare şi transparenţă gorbaciovistă trecutul în anonimat Gh. Madan va reveni pe meleagurile natale în toată plinătatea creaţiei şi convingerilor sale de bun român, că, în sfârşit, şi cititorul din Republica Moldova va înţelege care au fost dedesubturile „ieşirilor naţionaliste" ale publicistului şi scriitorului în perioada de oprimare ţaristă, în ce constă „moldovenismul" lui şi dacă acest „moldovenism" se opune sau este o formă voalată a românismului propriu-zis, pe care nu puteai nici să-l recunoşti, necum să-l aperi şi să-l promovezi în condiţiile vitrege mai vechi sau mai noi.

O primă încercare de readucere „acasă" a operei literare a lui Gheorghe V. Madan a întreprins-o regretatul cercetător al creaţiei acestuia Vasile Badiu, care în 1989 îi tipăreşte la Chişinău, Editura Literatura Artistică, cu litere ruseşti

încă, volumul în proză *Văzute şi trăite*. În postfaţa la acest volum, intitulată *Scriitorul Gheorghe V. Madan*, reputatul critic literar dezvăluia câteva motive pentru care truşeneanul Madan fusese pus la index: „În contextul unional de azi (la ora aceea mai exista Uniunea Sovietică – *N.M.*), când sunt reabilitaţi şi editaţi autori cu ieşiri violente revoluţionare [...] (Arkadi Avercenko – în literatura rusă şi Vladimir Vinicenko – în cea ucraineană), noi nu putem renunţa la istorisirile miezoase şi pitoreşti ale compatriotului nostru numai din motivul că el, *Gheorghe V. Madan, nu şi-a aflat odihna de veci în Truşenii săi natali, ci undeva la Piteşti* (ce incriminare monstruoasă! – *N.M.*) sau fiindcă în unele proze ale lui pot fi prezente *câteva replici, care s-ar preta şi la unele interpretări de rusofobie*” (subl. n. – *N.M.*; p. 284-285).

Ruşii şi rusofilii de la noi fireşte că nu-i puteau ierta rusofobia, deşi ea era îndreptată contra oficialităţilor ruseşti, care interziceau întrebuinţarea limbii materne în biserici, şcoală, administraţie şi înăbuşeau orice manifestare de spirit românesc. Însă mai cu seamă nu-i puteau şi nu-i pot nici astăzi ierta ruşii, rusofilii şi românofobii din Republica Moldova faptul că „moldoveanul” Gheorghe V. Madan se considera român, aşa cum îi considera dânsul pe toţi basarabenii, faptul că acest truşenean, care scria, vorba lui N. Costenco, într-o limbă „curat moldovenească”, declara *urbi et orbi* că basarabenii, cu tot moldovenismul lor de exprimare, vorbesc totuşi româneşte delaolaltă. Altminteri vorbind, „moldoveanul” Madan nu recunoştea existenţa a două popoare şi limbi diferite, fiind convins că moldovenii, la fel ca şi locuitorii din celelalte provincii româneşti, sunt români şi vorbesc aceeaşi limbă română, indiferent de particularităţile specifice locale.

Vom ilustra aceste convingeri prin chiar spusele scriitorului. Nu însă înainte de a face câteva precizări.

Chiar din momentul raptului Basarabiei de la 1812 („alipire”, cum îl numeau delicat istoricii de la palat) politica oficială ţaristă, iar de la 1917 – cea sovietică, a exclus din uz etnonimul „români” şi glotonimul „limba română” cu aplicare la populaţia majoritară şi la limba acesteia din teritoriile ocupate, substituindu-le prin „moldoveni” şi, respectiv, „limba moldovenească”. Numai nişte „rebeli” străini ca Marx şi Engels sau unul autohton, cum era Lenin, atâta timp cât luptau contra temeiurilor capitaliste de exploatare şi pentru a ajunge ei înşişi la putere, îşi mai permiteau să cocheteze cu lupta de eliberare naţională a popoarelor asuprite, inclusiv cu dreptul la propriul nume (în cazul nostru – români basarabeni) şi la propria limbă (în cazul nostru – limba română). În sensul acesta este de-a dreptul odios a spicui cuvinte şi îmbinări de tipul „moldoveni”, „popor moldovenesc”, „limbă moldovenească” şi alte îmbinări similare în care se conţine atributul „moldovenesc” – fie din acte oficiale, fie din scrisul unor intelectuali autohtoni, fie din uzul cotidian, inclusiv din cel al românilor basarabeni deznaţionalizaţi – şi a le prezenta drept argument cum că ar fi existat în toată această

perioadă sinistră de ostracizare a tot ceea ce era naţional o conştiinţă naţională a basarabenilor că ei nu ar fi români, ci moldoveni, şi că ar vorbi nu româneşte, ci moldoveneşte. Ca să nu fim acuzaţi de declaraţii neîntemeiate, să vedem ce spun martorii din acele vremuri şi din timpuri mai apropiate de noi.

Un mare şi inteligent român, viitorul părinte Alexei Mateevici, era nevoit să întrebuinţeze în scrierile sale din timpul regimului ţarist etnonimul „moldoveni" şi glotonimul „limba moldovenească". Chiar tipăriturile din Transilvania şi Ţara Românească la care se referea erau date – pentru a trece cenzura – drept mostre de limbă moldovenească. În scrisoarea sa din 10 aprilie 1913, adresată lui I. Bianu, Mateevici îi explică acestui cărturar din Ţară care era soarta românilor basarabeni: „*...cuvântul «român» la noi nici nu se mai întrebuinţează* (subl. n. – *N.M.*); ruşii cred că «români» şi «moldoveni» sunt două viţe cu totul osebite"[1].

Un alt român integru, „naţionalistul moldovean" Gheorghe V. Madan, descrie în culori şi mai sumbre soarta basarabeanului „dezrobit" de sub jugul păgân de „creştinii" ruşi: „*Românii din Basarabia* sunt, fără îndoială, *cea mai nenorocită viţă a neamului nostru* (subl. n. – *N.M.*); căci în cursul veacurilor dânşii au gemut sub jugul străin. Chiar astăzi ei duc jugul străin. Ce-i drept, *jugul de azi nu mai e păgânesc, ci pravoslavnic – rusesc; dar totuşi şi acesta nu se deosebeşte întru nimic de cel turcesc sau tătăresc*"[2].

Acelaşi autor: „*...un român din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*) riscă pentru cea mai inofensivă propagandă românească să fie trimes – Unde? – nu la temniţa din Vatz sau Seghedin, ci tocmai la marginele pământului, unde şi-a înţărcat dracul copiii: riscă să fie surghiunit şi îngropat de cnutul căzăcesc în gheţăriile Siberiei! Şi nu pe trei-patru ani, ci pe vecii vecilor!"[3]. Şi tot el continuă: „*...Românii din Basarabia n-au voie să deschidă o singură şcoală primară românească, n-au voie să scoată*, fie sub cenzura cea mai draconică, *o gazetă românească, n-au voie să tipărească măcar o carte bisericească în limba lor*; dar ce mai vorbă multă: *românii din Basarabia mai nici mila lui Dumnezeu, nu au dreptul să se roage în limba lor sau să spuie că sunt români*"[4].

„Şi asta când?", se întreabă scriitorul, pentru a răspunde tot el: „Nu în Evul Mediu, când tot ar mai fi putut să-şi găsească mângâiere şi alinare în faptul că şi celelalte popoare din jurul lor zăceau în robie şi barbarie, ci acum, când aproape toate popoarele europene s-au alcătuit în state naţionale independente, cu legi liberale şi democratice!"[5].

Dumitru Matcovschi: „Basarabia vine din adâncă istorie, *mai vitrege timpuri însă decât anii de ocupaţie sovietică nu a cunoscut; pentru o vorbă româneşte spusă călăii limba din gură ne-o smulgeau*"[5] (subl. n. – *N.M.*).

Iată deci în ce rezidă omniprezenţa vocabulelor „moldoveni", „popor moldovenesc", „limba moldovenească" în uzul cotidian al basarabenilor (inclusiv al oamenilor de cultură) pe parcursul a circa 160 de ani de ocupaţie rusească. Cul-

mea indignării e că tot acei care contribuiseră pe toate căile la trecerea în uitare a numelor marilor noştri români astăzi încearcă să-i scoată din anonimat pentru a-i folosi în scopurile lor diavoleşti[7]. Astfel, un pescuitor de perle „moldoveneşti" în apele bâhlite ale Bâcului nostru nauseatic, care, de „curajos" ce e în lucrătura lui scârnavă, se ascunde în dosul pseudonimului P. P. Moldovan, reproduce aproape exhaustiv citate din opera lui Gheorghe V. Madan, în care acesta, în condiţiile sufocante ale colonialismului rusesc despre care am vorbit mai sus sau în situaţia în care se vorbea despre nişte realităţi din unitatea statală moldovenească, şi nu din cea muntenească, era obligat să folosească determinative de tipul „moldovenesc", „moldovenească", „moldovean" (a se vedea: P. P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Chişinău, Poligraf-Service, 1993, p. 69, 70, 71, 113 ş.a.). Madan nu putea cere de la autorităţile ţariste limba românească, ştiind prea bine că putea înfunda nu Vatzul sau Seghedinul (ca să întrebuinţăm chiar o spusă de-a dumisale), ci gheţăriile Siberiei. Şi atunci el revendica, în articolul „Dreptul firesc şi sfânt al moldovenilor", publicat în nr. 16 din 1907 al ziarului „Moldovanul", pe care îl edita, ceea ce îi convine de minune „moldovenistului" nostru primitiv de astăzi: limba moldovenească pentru neamul moldovenesc al Basarabiei. Iată citatul reprodus cu o deosebită plăcere de P. P. Moldovan la p. 113 a opuleţului său: „Avem dreptul să cerem ca în şcolile de la ţară să se înveţe pe lângă limba rusească şi cea moldovenească: acesta este dreptul cel mai sfânt şi mai firesc al oricărui popor, fiindcă limba strămoşească este pentru un neam ceea ce este pentru un om tatăl şi maică-sa. Şi când părinţii noştri au fost din neamul moldovenesc şi au vorbit limba moldovenească, când maicile noastre ne-au învăţat să ne închinăm şi să ne rugăm lui Dumnezeu în limba moldovenească, noi n-avem dreptul, nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, căci lepădându-ne de limba părintească, de neamul nostru ne lepădăm... Pe noi ne umple mâhnirea, ni se sfâşie inima când ne gândim ce a fost neamul nostru odinioară, când puteam să ne luminăm, să ne adăpăm la izvorul veşnic al învăţăturii în limba noastră şi ce am ajuns astăzi". Aşa scria Gheorghe V. Madan în Basarabia anului 1907. Impresionează curajul lui de militant pentru păstrarea fiinţei naţionale, chiar dacă, în numele supravieţuirii fizice, s-a conformat metalimbajului oficial. Cum au procedat, de altfel, şi savanţii filologi basarabeni de la 1944 până la 1989...

Chiar dacă P. P. Moldovan nu are pretenţia de savant, ci doar de simplu reproducător şi comentator al faptelor, era de datoria lui să informeze cititorul ce s-a întâmplat cu Gheorghe V. Madan, mai precis, cu convingerile acestuia (dacă ele erau cu adevărat convingeri), dacă au evoluat ele sau nu, iar dacă da, cum anume etc. Nimic din această analiză la P. P. Moldovan, ci numai una şi una: Madan e adeptul şi promotorul noţiunilor „popor moldovenesc", „limbă moldovenească" şi punctum! Ba bine că nu. De îndată ce a apărut posibilitatea să se exprime liber, Madan a renunţat la limbajul esopic şi a spus-o franc: suntem români şi vorbim

româneşte. Am reprodus ceva mai înainte câteva citate şi în această ordine de idei. Să-l ascultăm în continuare.

Când încearcă să explice titlul cărţii sale de poezii populare din Basarabia, Madan spune că va fi laconic, dar explică cine locuiesc pe acest colţ de pământ: „Eu nu mă voi întinde asupra tuturor cauzelor din trecut şi prezent, care au silit pe *românii din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*) să-şi aleagă şi să-şi făurească numai cântece jalnice; asta o vor face-o alţii mai competenţi"[8]. Sugestivă în chestiunea pe care o dezbatem e şi dedicaţia culegerii sus-numite: „Închin această colecţiune de cântece eminentului folclorist, *român din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*), Dlui Bogdan P. Hasdeu"[9]. În prefaţa la această colecţie de poezii populare, scrisă de ardeleanul George Coşbuc, se menţionează că „*Românii din regat* şi *cei din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*) îşi răspândesc poezia lor prin lăutari"[10]. Poetul năsăudean e încântat de posibilitatea de a lua cunoştinţă de poezia românilor din Basarabia: „Din toată inima mă bucur de colecţiunea d-tale. O, şi aş fi vrut-o mai mare, cu mult mai mare, ca să cunoaştem nu ceva, ci mult din poesia *Românului basarabean*"[11] (subl. n. – *N.M.*). Tot el certifică unitatea de limbă şi de simţire a tuturor românilor, indiferent de teritoriile pe care locuiesc: „Multe dintre poesiile basarabene sunt tocmai aşa cum le ştiam eu de mic copil de-acasă, în nordul Ardealului şi cum le-am citit şi în Banat şi în Crişana etc. Explicaţia acestui fapt e un lucru aşa de mângâietor şi însufleţitor în ce priveşte chestiunea *unităţii de limbă şi de sentimente la toţi românii*"[12] (subl. n. – *N.M.*).

În schiţa *Leliţa Paraschiţa* din culegerea de proze din colecţia „Cartea satului"[13] autorul relatează faptul că „vreo jumătate de veac în urmă, *românii din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*) îi porecleau pe cei de peste Prut ochincari (subl. aut. – *N.M.*), iar aceştia îi porecleau pe cei din Basarabia „pahonţi" (subl.aut. – *N.M.*). Despre aceiaşi români basarabeni (şi nu moldoveni) vorbeşte autorul şi în schiţa *Din amintirile unui basarabean despre Bogdan Petriceicu Hasdeu*: „După aceasta a urmat un schimb de vederi între toţi cei de faţă; şi la urmă Hasdeu a declarat înfiinţată societatea pentru ajutorul *românilor basarabeni* (subl. n. – *N.M.*) refugiaţi în România şi pentru răspândirea culturii româneşti în Basarabia"[14]; „Să-şi iubească neamul, să-şi păstreze graiul şi toate comorile sufleteşti naţionale şi să năzuiască la unirea Basarabiei cu România – acestea trebuiau să alcătuiască după dânsul idealul *românilor basarabeni*"[15] (subl. n. – *N.M.*). Sintagma o vom întâlni şi în alte povestiri – atât în cele din culegerea editată în 1935, cât şi în cele din 1938: „Şi ce interes aveam, să-mi pun capul pentru pravoslavnica Rusie?!... Să întăresc şi mai mult puterea tiraniei, care ne ţinea subjugaţi pe *noi, românii basarabeni*!..."[16]; „Noi, cei câţiva ofiţeri *români basarabeni* (subl. n. – *N.M.*), care am avut onoarea să fim invitaţi la acest banchet, am rămas nespus de mulţumiţi şi încântaţi"[17]; „Îi răspund (generalului rus, şef al serviciului juridic al armatei – *N.M.*): – Domnule general, eu însumi

sunt *român basarabean* (subl. n. – *N.M.*), cunosc bine România şi ştiu că românii au intrat în război nu pentru că aceasta le-ar fi menirea şi îndeletnicirea, dar pentru că vor să dezrobească de sub jugul austro-ungar pe fraţii lor din Bucovina şi Transilvania”[18], „Corpurile de armată ruse 7 şi 8, în care erau mulţi *români basarabeni* (subl. n. – *N.M.*), s-au luptat mai bine decât se aştepta”[19]; „În satele *românilor basarabeni* (subl. n. – *N.M.*), care pe atunci se aflau încă sub stăpânirea Rusiei, era mare jale”[20]; „Atunci boierimea, dorind să dovedească împăratului că Basarabia îi ţară moldovenească (aici „moldovenească” se opune lexemei „rusească” – *N.M.*) şi să-i arate şi o parte din obiceiurile *poporului românesc al Basarabiei* (luaţi aminte: poporului *românesc*, nu *moldovenesc*! – *N.M.*), a făcut la Bender o nuntă răzeşească”[21]. Gh. Madan scrie că la această nuntă au cântat Iancu cu tacâmul său de lăutari din Chişinău şi Murgu cu tacâmul său de lăutari de peste Nistru, din Dubăsari (ceea ce va să însemne că şi peste Nistru locuiau români cu aceleaşi cântece şi datini – *N.M.*); „În vremurile mai noi, când peste Basarabia ajunsese stăpân împăratul rusesc, ne veneau *nouă, românilor basarabeni* (subl. n. – *N.M.*), prea frumoase cântece de la Huşi prin lăutarii ce treceau din când în când Prutul la noi”[22]; „Şi când am văzut în medeanul de vite şi pe străzi (e vorba de oraşul Huşi – *N.M.*) chipuri de *români basarabeni* (subl. n. – *N.M.*), mi s-a umplut sufletul de mândrie... Slavă Domnului că putem trece Prutul încolo şi încoace fără paşaport!... Suntem iar acasă!”[23]; „Că bieţii *ţărani români din Basarabia* (subl. n. – *N.M.*), când au fost martori la venirea oştirilor româneşti în Basarabia, numai atunci şi-au dat seama că prin aceasta ei scapă de robia la străin şi de aci încolo îi aşteaptă zile mai frumoase. *Trăind peste o sută de ani la streini, fără cunoştinţă de sine, fără o viaţă naţională* (subl. n. – *N.M.*), dânşii erau ca un copil răpit de mic de la părinţi şi pe care răpitorii l-au crescut spunându-i că ei îi sunt părinţii.

Şi când acest copil înstrăinat aude de părinţii lui cei adevăraţi, când aceştia vin şi-l iau acasă, se umple deodată de bucurie. Aşa şi cu *românii basarabeni*”[24] (subl. n. – *N.M.*).

Iată deci ce se întâmplase cu conştiinţa de sine a românilor basarabeni, a moldovenilor, cum îi place să sublinieze lui P. P. Moldovan şi cum le place celora care se ascund sub numele lui. Madan nu s-a îndoit niciodată şi nici pentru o clipă că el şi conaţionalii săi din Basarabia înrobită de ţarism erau români. Împrejurările l-au forţat să le zică pentru o vreme moldoveni.

Când a sosit momentul oportun, el a spus adevărul. Ba încă s-a încadrat plenar în munca de trezire a conştiinţei naţionale româneşti: „Eram prieteni cu amândoi (cu istoricul Iorga şi cu doctorul Istrati – *N.M.*) de pe vremea când mă ajutau la *trezirea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni*”[25]. Căci politica de rusificare pe toate căile îşi atinsese efectul, mai cu seamă în administraţie, armată, în rândurile boierimii, ofiţerimii, nobilimii. Madan aminteşte de această pagină

tristă din istoria mutilării conştiinţei naţionale a românilor basarabeni: „Ofiţerii basarabeni, translatori (din *română* în rusă şi invers, – nu din „moldovenească”! – *N.M.*) la diferite servicii ale Cartierului, începuse[ră] a iubi România (când au aflat de revoluţia de la Petrograd, care deschidea calea spre dezrobirea guberniei ruseşti Basarabia şi revenirea ei la Patria-mamă – *N.M.*). Căutau societatea românească şi, văzând cu ochii, *mugurea în sufletul lor dragostea de neam*, lucru de mare însemnătate, căci la *venirea lor mulţi erau sufleteşte streini de neam, deoarece fusese[ră] educaţi în spiritul şi orientarea rusească de prin şcolile Imperiului rusesc*”[26] (subl. n. – *N.M.*).

Numai moldovenii de la ţară ştiau că sunt fraţi cu românii din regat. De aceea ei s-au bucurat sincer de venirea ostaşilor români eliberatori la 1918, cărora le ziceau în glumă „ciocârlani” (fiindcă, explică scriitorul, chipiul lor cel vechi avea forma unei creste de ciocârlan): „Bine că a dat Dumnezeu de au venit *ciocârlanii*!... Că de nu veneau o păţeam şi noi ca cei de peste Nistru. *Că tot mai bine-i cu ai tăi decât cu streinii!...* (subl. n. – *N.M.*). Mai uşor te înţelegi... Şi îs mai cu milă... Mai cu priinţă”[27].

Considerându-se pe sine însuşi român (şi, probabil, bun român) prin naştere („Căci, deşi *român prin naştere*, dar eu eram atunci cetăţean rus şi gospodăria mea mă lega de Rusia. Deci nu aveam de ce a-i părtini pe români şi a-i lăuda degeaba”[28]), scriitorul Madan este încântat de sufletul de român al mucenicului Simeon Murafa, cel ucis mişeleşte de soldaţii bolşevici (pe care P. P. Moldovan încerca să ni-l prezinte denaturat, cu ajutorul unui citat rupt din context din creaţia lui Sadoveanu, drept o expresie a conştiinţei de sine de moldovean ireductibil ce s-ar opune net românului[29]): „Era un naţionalist înfocat. Nu încurca naţionalismul cu ideile politice. *Român să fii şi să ţii cu românii!...* (subl. n. – *N.M.*). Încolo nu-i păsa din ce ceată politică faci parte”[30]. Regretul morţii acestui mare român nu are margini: „I-a fost scrisă moarte năprasnică de mucenic, sărmanul!... Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească!... – că *bun om şi bun român a fost* pe acele vremuri când alţii nu făceau nimica pentru neam”[31].

În privinţa rătăciţilor de neam n-ar fi lipsit de interes episodul amuzant în care scriitorul redă prin contrast caracterele celor două personaje ale sale: marele român Bogdan-Petriceicu Hasdeu şi prietenul acestuia, boierul moldovean, într-o vreme fiu rătăcitor, Ivan Cristi: „În timpul războiului de la 1877-’78 trecu prin Bucureşti spre front un amic al lui din Basarabia, boierul moldovean Ivan Vasilievici Cristi, proprietar de moşii şi demnitar rus. Întâlnindu-se unul cu altul, Hasdeu îi vorbi *româneşte*. Cristi, însă, mândru de a fi cetăţeanul şi demnitarul marelui imperiu rus, îi răspunde *în ruseşte*! *Hasdeu în româneşte – Cristi în ruseşte*... Şi tot aşa, pân’ şi-au luat rămas bun”[32]. Eroismul ostaşilor români pe câmpul de luptă l-a ajutat pe acest fiu rătăcitor al neamului să-şi amintească de sânul din care a supt seva graiului şi din care şi-a alimentat conştiinţa de român: „La reîntoarcerea

de pe front, când armata română dăduse strălucite dovezi de vitejie în luptele de la Plevna, Cristi veni din nou să-şi revadă amicul din copilărie. De data aceasta se adresă către Hasdeu *în româneşte*: – Bine te-am găsit, frate Hasdeu!... Trăiască România şi armata ei vitează!..."[33]. Hasdeu, care vruse să-i dea o lecţie de neuitat, unde n-o ia ruseşte ca pe timpuri amicul său belicos: „Zdrasti!... Haraşo!... Cac?... Şto vî havarite?!... Pajaluista!... etc.".

Cristi în româneşte, Hasdeu în ruseşte. Şi tot aşa, pân' ce la un moment dat Cristi izbucni:

– Da dă-o dracului de rusească, frate, şi *hai să vorbim în frumoasa noastră limbă românească*!"[34] (subl. n. – *N.M.*). O scenă cu adevărat biblică despre întoarcerea fiului rătăcitor. Oare câţi dintre aceştia mai rătăcesc încă şi astăzi prin hăţişurile limbii „fratelui mai mare" din partea stângă a celor două râuri ale despărţirii noastre?!

Aşadar, Madan avea mereu trează conştiinţa originii şi a limbii. Când fu înrolat în armata rusească dislocată pe teritoriul României, el deveni translator de limbă română, nu „moldovenească": „Ce-am făcut, ce-am dres, m-am văzut numit *translator de limba română* al Cartierului Armatei a 4-a ruse, care abia sosise atunci pe frontul român din dreptul Tecuciului şi a Mărăşeştilor"[34]; „Stăm noi în Frunzeasca un ceas, stăm două; la urmă ofiţerimea îşi pierde răbdarea şi mă trimite pe mine, care ştiam *româneşte* (subl. n. – *N.M.*), să văd de ce e atâta zăbavă cu plecarea trenului"[35]. La 12 mai 1917 scriitorul şi alţi ostaşi basarabeni întemeiază la dânsul acasă un comitet naţional al soldaţilor şi ofiţerilor din armata rusă, procesul verbal întocmindu-l „*în româneşte*, însă cu litere ruseşti"[36] (din care cauză un P. P. Moldovan sau Vasile Stati ar spune că a fost alcătuit în aşa-zisa limbă moldovenească).

După cum ne putem convinge, cei care în vremuri de tristă amintire l-au pus pe scriitorul Gheorghe V. Madan la index încearcă acum să apuce prăjina şi să declare că sunt primii care l-au reabilitat. Încearcă, fiindcă au nevoie de el. De limbajul lui esopic pe care l-a întrebuinţat când nu se putea altfel şi pe care romănofobii de astăzi vor să ni-l prezinte drept convingere a autorului. Zadarnice eforturi, domnilor nostalgici după nişte timpuri care demult au apus.

Gheorghe V. Madan n-a fost, aşa cum l-au calificat rusofonii şi rusofilii fără de ţară şi neam, un naţionalist inveterat moldovean, ci a fost şi a rămas un mare patriot român. A specula cu numele lui în scopul reabilitării unei teorii compromise este o blasfemie.

Marele mincinos P. P. Moldovan, care încercase să se aburce pe soclul istoriei naţionale, coboară cu tololoi în anonimat. Modestul patriot român Gheorghe V. Madan, care fusese expulzat cu forţa din conştiinţa poporului, revine binemeritat în istorie.

NOTE

[1] Vezi: I. Nuţă, *Al. Mateevici şi limba română* // „Limba Română", nr. 1, Chişinău, 1991, p. 30.

[2] George Madan, *Suspine* (Poezii populare din Basarabia), Bucureşti, Editura Librăriei Storek & Muller (f.a.), p. 19.

[3] *Ibidem*, p. 20.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*, p. 20-21.

[6] Dumitru Matcovschi, *Elogiu sau blestem?* // „Limba Română", Chişinău, nr. 1, 1996, p. 46.

[7] Excelează în acest sens nu numai anonimi şi pseudonimi gen Moldovan, Munteanu, Băjenaru, Dziubinschi, Stati şi C°, ci şi publicaţii antiromâneşti cum ar fi „Glasul Moldovei" (săptămânal al aşa-zisei Mişcări Patriotice „Pro Moldova"), „Dreptate" (gazetă a Partidului Socialist – alias – interfrontist – din Moldova), „Pământ şi oameni" (organ al Partidului Democrat Agrar din Moldova), „Moldova Suverană", „Nezavisimaja Moldova" (organe ale Guvernului Republicii Moldova) ş.a.

[8] George Madan, *Suspine*, *op. cit.*, p. 19-20.

[9] *Ibidem*, p. 3.

[10] *Ibidem*, p. 13.

[11] *Ibidem*, p. 18.

[12] *Ibidem*.

[13] Gheorghe V. Madan, *Răsunete din Basarabia*, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, p. 50.

[14] *Ibidem*, p. 71.

[15] *Ibidem*, p.73.

[16] *Ibidem*, p.81.

[17] *Ibidem*, p.98.

[18] *Ibidem*, p.119.

[19] *Ibidem*, p. 120.

[20] Gheorghe V. Madan, *De la noi din Basarabia*, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1938, p. 3.

[21] *Ibidem*, p.90.

[22] *Ibidem*, p. 115.

[23] *Ibidem*, p. 120.

[24] *Ibidem*, p. 195.

[25] *Ibidem*, p. 93.

[26] *Răsunete din Basarabia*, p. 104.

[27] *De la noi din Basarabia*, p. 194.

[28] *Răsunete din Basarabia*, p. 121.

[29] P. P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Chişinău, Poligraf-Service, 1993, p. 68.

[30] Gheorghe V. Madan, *De la noi din Basarabia*, p. 123.

[31] *Ibidem*, p. 125.

[32] Gheorghe V. Madan, *Răsunete din Basarabia*, p. 79.

[33] *Ibidem*, p. 79.

[34] *Ibidem*, p. 82.

[35] *Ibidem*, p. 95.

„Limba Română", Chişinău, nr. 5-6 (29-30), 1996, p. 15-21

AERE PERENNIUS

În opinteala sa de a-i face pe moldoveni (care şi ei până la urmă tot români sunt) prezenţi în istorie cu mult mai înainte decât românii şi de a atesta denumirea de „limba moldovenească" cu mult mai devreme decât cea de „limba română", münchhausenul nostru autohton P. P. Moldovan a orbit cu totul, pentru că acolo unde-i scris „valah", „valahă" sau „român", „română" el vede şi citeşte un singur cuvânt pe care l-a învăţat la şcoala propagandistică sovietică de îndobitocire a maselor: „moldovean", „moldovenească". Se conduce, adică, de principiul extrem de reuşit experimentat şi aplicat de propaganda comunistă: spune-i unui om din zori până-n seară că el e cocoşat şi acesta se va cocoşa neapărat. Aplicat la cazul nostru, principiul ar suna astfel: spune-i unui român basarabean sau transnistrean zi şi noapte că el nu-i român şi că nu vorbeşte româneşte, ci e moldovean şi vorbeşte limba moldovenească, şi el până la urmă va accepta să declare că e moldovean şi grăieşte moldoveneşte. Cu o asemenea „convingere" şi „educaţie", vorba ceea, şi ursul va începe a juca, şi privighetoarea a lătra...

P. P. Moldovan declară *urbi et orbi* că „denumirea *moldovenească* pentru limba romanică vorbită de moldoveni a fost atestată documentar, după cum afirmă O. Densusianu, de acum în anul 1485 în tratatul lui Ştefan cel Mare cu Polonia semnat în Cameniţa"[1] şi, drept „dovadă", reproduce o notă a diacului regelui polon la acest tratat scrisă în latineşte: *„Hec inscripcio* ***ex valachico*** *in latinum versa est, sed rex ruthenica lingua scriptam accepit"*. Am subliniat în textul latinesc al notei adăugate de secretarul regelui polon Cazimir cuvintele „*ex valachico*", care nu înseamnă altceva decât „*din valahă*" (adică, în traducere: „din română", dacă ne amintim că străinii îi numeau pe români *valahi*, iar limbii acestora îi spuneau *valahă*), dar care lui P. P. Moldovan i se năzar cu totul altfel (aşa cum ar vrea el să le vadă): „*din moldoveneşte*". Fii atent, iubite cititorule: în textul original, scris de diacul polon în latineşte la data de 15 sau 16 septembrie anul 1485, se vorbeşte de o *limbă valahă* şi nici urmă nu e de vreo *limbă moldovenească*, aşa cum declară Moldovan-ul nostru. Ba încă îl mai implică în afacerea sa murdară pe reputatul lingvist de talie universală O. Densusianu, care, aşa cum am demonstrat în articolul *Unde şi când a vorbit Densusianu despre o limbă moldovenească?*[2], numai despre o limbă moldovenească n-a putut vorbi nicicând. Pentru că, în convingerea marelui lingvist, există o singură limbă vorbită de romanicii răsăriteni (altfel spus, de românii ardeleni, munteni şi moldoveni): *limba română*. Cum de-i trece prin gând anonimului să spună că denumirea „moldovenească" e atestata documentar deja la 1485, când din text se vede clar că e vorba de o cu

totul altă denumire: „din valahă" (*ex valachico*). Ca să ne dăm seama de tertipul la care recurge iluzionistul nostru, e cazul să vă atenţionăm că, în continuare, el dă traducerea fragmentului latinesc din nota diacului polon în versiunea lui Ioan Bogdan, care, la 1913, editase la Bucureşti documentele originale din timpul domniei lui Ştefan cel Mare cu traducerea acestora în româneşte şi cu precizările şi comentariile de rigoare. Să urmărim deci cum îl citează el pe Ioan Bogdan: „*Hec* (la Bogdan cuvântul începe cu literă mică – *N.M.*) *inscripcio ex valachica* (la Bogdan: *ex valachico – N.M.*) *in latinum versa est, sed ex* (la Bogdan: *sed rex – N.M.*) *ruthenica lingua scriptum* (la Bogdan: *scriptam – N.M.*) *accepit*", ceea ce înseamnă că textul latinesc al tratatului (la Bogdan: tractatului – *N.M.*) din 1485 a fost tradus din *moldoveneşte sau româneşte* (subl. lui I. Bogdan, precizează anonimul. E adevărat, numai că Bogdan pune pe locul I termenul „*din româneşte*": „(*din româneşte S. moldoveneşte – N.M.*), pe când originalul dat regelui era rutenesc" (I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 373)"[3]. Dat fiind că am încercat să explicăm în alt articol[4] de ce după cuvintele „din româneşte" Ioan Bogdan adaugă: „*S. moldoveneşte*", aici îi vom atrage cititorului atenţia că denumirea pe care traducătorul român I. Bogdan o întrebuinţează în textul românesc de la 1913, când şi-a editat lucrarea sa capitală *Documentele lui Ştefan cel Mare*, anonimul Petre P. Moldovan o transferă într-un text scris cu aproape cinci secole mai devreme în limba latină în care nu se întâlneşte decât denumirea „*ex valachico*" („din valahă"). Curat orbul găinilor a dat peste zelosul nostru moldovenist Petre P. Moldovan dacă a ajuns să nu mai deosebească nici literele alfabetului latin!...

Arătam, în legătură cu referirea lui Petre P. Moldovan la Densusianu, că pe ilustrul lingvist îl interesa, în lucrarea sa capitală, scrisă în limba franceză, nu atât atestarea în scris a denumirii de limba română (pe Moldovan-ul nostru îl interesează tocmai această atestare, dar a denumirii de „limba moldovenească" – *N.M.*), cât, mai ales, cele mai vechi monumente atestate de întrebuinţare a limbii române în scris. Acestea nu sunt mai vechi decât secolul al XVI-lea, constată savantul, deşi aceasta nu înseamnă că limba română n-ar fi fost folosită niciodată în scris cu mult mai înainte de epoca dată. Drept mărturie indirectă, spune Densusianu, ne-ar putea servi chiar nota diacului polon, conform căreia o variantă a tratatului lui Ştefan cel Mare cu Cazimir ar fi fost întocmită în scris *în limba română*[5] („valahă", cum îi zice diacul polon, în conformitate cu tradiţia străinilor de a-i numi pe români valahi şi limba lor română – limba valahă). De altfel, Bogdan însuşi, comentând traducerea latinească a variantei iniţiale întocmite, după opinia diacului polon, în limba lui Ştefan cel Mare (Valahă? Română? Moldovenească? – *N.M.*), scrie: „E la mijloc, desigur, o eroare a copistului ulterior, care, neştiind că în cancelaria Moldovei se scria numai slavoneşte în sec. XV, şi-a închipuit că originalul a fost scris *în româneşte*"[5] (subl. n. – *N.M.*). După cum vedeţi, acelaşi Bogdan, pe care Petre P. Moldovan îl cita cu o satisfacţie deosebită când scrisese „*din româneşte S. moldoveneşte*" şi faţă

de care ne îndemna să fim corecţi[7], în acelaşi loc, în continuarea citatului reprodus de anonimul nostru, nu mai scrie că originalul tratatului ar fi fost scris „în româneşte sau moldoveneşte", ci, aşa cum este cel mai exact: „*în româneşte*". Ca să-i treacă pofta Moldovan-ului de speculaţii!

Pentru ca cititorul român din Basarabia de azi să nu creadă că renumitul slavist român ar fi tentat să delimiteze net nişte noţiuni paralele, *popor român* şi *limba română*, pe de o parte, şi *popor moldovenesc* şi *limba moldovenească*, pe de altă parte, cum lasă să se înţeleagă scriitura lui P. P. Moldovan, vom parcurge în continuare cu atenţie opera lui Ioan Bogdan, singura în stare să-l apere de scorniturile răuvoitorilor şi ale herostraţilor neamului.

Cercetările documentelor vechi, scrise în limba slavonă, chiar dacă acestea sunt cronici moldoveneşti, constituie, după I. Bogdan, obiectul filologiei *slavo-române*, şi nu al uneia slavo-moldoveneşti, cum şi-ar dori-o P. P. Moldovan: „Cercetările cuprinse în publicaţia de faţă, scrie Bogdan în prefaţă la *Vechile cronici moldoveneşti până la Urechia*, intră în domeniul filologiei *slavo-române*; obiectul lor sunt textele bulgăreşti, rusesci şi polonesci, în care ni s-au păstrat *cronicele moldovenesci* din sec. XV şi XVI"[8] (subl. n. – *N.M.*). Deşi cronicile sunt moldoveneşti, Bogdan le traduce *în româneşte* (nu în moldoveneşte, cum ar zice un Stati-Moldovan): „...am crezut că va fi bine, pentru a le face accesibile unui cerc mai larg de cititori, să le însoţesc de traduceri **românesci**, căror am căutat a le da o formă cât se poate mai apropiată de stilul vechilor cronicari moldoveni"[9]. Referindu-se la letopiseţele moldoveneşti de la Putna, Bogdan menţionează: „...*Letopiseţul moldovenesc* al acestuia (se are în vedere cel editat de Urechia – *N.M.*) şi „letopiseţele noastre", pomenite de dânsul în atâtea locuri, au fost scrise toate în limba slavonă, redacţia medio-bulgară, nu în limba română, cum am presupus cu toţii până acuma, induşi fiind în eroare de termenii lui Urechia „moldovenesc" şi „al nostru"[10]. Despre Urechia, editorul vechilor cronici moldoveneşti, Bogdan scrie negru pe alb că acesta „*este cel dintâi care a scris istoria Domnilor Moldovei în românesce*"[11] (cursivul e al lui I. Bogdan – *N.M.*).

Pentru Bogdan nu există nicio îndoială că *Moldova e tot o ţară românească*, la fel ca Muntenia. Astfel, despre letopiseţul de la Bistriţa istoricul ne spune că „este *cel mai vechi letopiseţ moldovenesc şi cel dintâi letopiseţ scris în ţările române*"[12], iar despre letopiseţul lui Miron Costin – că „ne dă o nouă şi frumoasă probă de talentul acestui *cronicar moldovean* şi de interesul cel mare al lui pentru studierea *începuturilor ţărilor române* şi pentru afirmarea originei noastre de la Romani..."[13]. Pentru el nu există îndoială nici în ceea ce priveşte limba în care au fost scrise cronicile moldoveneşti după ce s-a renunţat la limba slavonă. Aceasta nu era, cum s-ar aştepta să audă vreun Vasile Stati, Artiom Lazarev, P. P. Moldovan şi C°, aşa-zisa limbă moldovenească, ci, spune Bogdan cât se poate de răspicat, *limba română*: „...pentru epoca de la 1359-1552 cu greu se vor mai găsi anale sau cronici nouă. Cercetărilor ulterioare asupra istoriografiei moldoveneşti le rămâne să umple golul dintre anii

1552-1596, când încetează *istoriografia moldovenească* în limba slavă şi începe cea *în limba română*"[14]. Fiţi atenţi, vă rog: istoriografia e moldovenească, pentru că se referă la Moldova (deşi face parte în mod firesc din istoriografia română, alături de cea din Muntenia şi din Ardeal), dar limba în care sunt întocmite cronicile (deci, şi ale lui Neculce, Costin) este *limba* noastră cea *română*. Română, moldovene ruginit, cum ar zice Alecu Russo, şi nu moldovenească, Moldovan-ule ienicerit!

Referindu-se la locuitorii celor două principate istorice româneşti, Bogdan, ca şi predecesorul său Miron Costin, de studiul căruia se ocupă, nu vorbeşte de două neamuri, ci de unul singur – *românesc*: „Răsfoind manuscrisele polone ale bibliotecii Zaluski, astăzi aflătoare în biblioteca imperială din Sankt Petersburg, am dat peste o a treia încercare a lui Miron Costin (e vorba de *Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei*, 1648 – *N.M.*) de a expune pe scurt, în formă de scrisoare către un prieten al său, *originea neamului românesc* (subl. n. – *N.M.*), viaţa lui în veacul de mijloc, întemeierea Principatelor Moldovei şi Munteniei şi starea acestora din timpul său"[15]. Aşadar, *neam*, şi nu neamuri, cum se exprimase odată preşedintele Snegur.

În discursul său inaugural la cursul de limbi slave ţinut în 1891 la Universitatea din Bucureşti[15], Bogdan sublinia că românii rămân români orişiunde ar locui, chiar dacă împrumută unele trăsături de la cei cu care convieţuiesc sau vin în contact: „Dacă aţi răsfoi *Nunta la Români* de dnul Marian, aţi constata că *românii din Banat* au multe lucruri comune cu sârbii, iar *cei din Bucovina* şi *Moldova* cu Maloroşii"[17]. Despre „moldoveanul" B.-P. Hasdeu I. Bogdan spune că „D-sa are meritul de a fi fost *primul între Români* (nu primul între moldoveni, cum ar zice Moldovan-ul nostru pâclişit – *N.M.*), care s-a folosit de bogatele sale cunoştinţe în domeniul limbilor slave pentru *studiul istoriei române*..."[18] (subl. n. – *N.M.*). Iar Miron Costin „este *cel dintâi Român* care a căutat să facă cunoscută Europei *originea noastră română* şi să atragă prin aceasta simpatiile ei asupra noastră"[19]. Despre lucrarea acestuia *Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei* Bogdan spune că „această încercare a lui Miron Costin e scrisă în limba polonă, într-o limbă foarte corectă şi chiar frumoasă pentru un *Român* care nu fusese între poloni de mulţi ani şi care în ţara lui avea de bună samă puţine ocaziuni să citească şi să vorbească această limbă"[19a].

În ceea ce priveşte vitalitatea poporului român, ţinut ca într-o menghină timp de secole în cleştele altei limbi şi al altei culturi, Ioan Bogdan declară cu profeţie în aceeaşi conferinţă inaugurală la care ne-am referit mai sus: „Dacă *Românii cei vechi* (e vorba de moldovenii şi muntenii care şi-au scris istoriografia în limba slavonă – *N.M.*) nu şi-au pierdut individualitatea lor naţională în zece veacuri de cultură slavonă, dacă ei au avut puterea de a şi-o asimila, fără să fie absorbiţi de dânsa, ba absorbind ei înşişi pe cei ce le-au împrumutat-o, *Românii de astăzi* trebuiesc să aibă o înzecită încredere în vitalitatea lor"[20].

Vorbind de nişte localităţi din Basarabia, Bogdan nu spune că moldovenii le-ar numi astfel, ci peste tot întrebuinţează termenul *românii*: „*Românii* îi zic

Chiţcani (unei bălţi – *N.M.*), ca şi satului din apropierea ei (rus. Кицканы); acesta îşi trage deci numele de la Chişca: Chişcani – Chiţcani, cf. gârlele lui Chişca. Lângă sat se află balta Crivaia (orig. Кривая), pe ruseşte Озеро Кривое, *pe rom*. (sic! – *N.M.*) Strâmba, Strâmbu"[21]. Despre satul Cobâlnea din ţinutul Sorocii Bogdan spune că e numit de *ţăranii Români* (*Români*, nu *Moldoveni*! – *N.M.*) Cobâla..."[22].

Comentând cunoscutul mesaj al lui Ştefan cel Mare din 8 mai 1478, adresat dogelui din Veneţia, în care voievodul moldav îi aduce la cunoştinţă că ţara sa fusese atacată nu numai de turci şi tătari, ci şi de *cealaltă Valahie*, Bogdan nu ratează ocazia de a sublinia importanţa acestei mărturii pentru existenţa unei conştiinţe a *originii comune a moldovenilor cu muntenii*. Moldova fiind şi ea o Valahie, adică tot o ţară românească (Moldovlahia, cum mai era numită Moldova, şi înseamnă Ţara *Românească* a Moldovei), ca şi *cealaltă Valahie* – aşa-numita *Ţară Românească sau Muntenia*: „În ital. *l'altra Vlachia*. Expresie interesantă, fiindcă e o dovadă pentru sec. XV de *conştiinţa originii comune a Moldovenilor cu Muntenii*. Se ştie că *Vlachia*, *Valachia* se numea nu numai *Ţară Românească* (adică *Muntenia – N.M.*), ci şi *Moldova* (Vlachia Maior, Vlachia Minor)"[23].

Ca orice român, Ioan Bogdan n-a evitat să folosească în scrisul său cuvinte ca *moldovean, moldovenesc, moldovenească, moldoveneşte* atunci când se referea la o realitate din Moldova istorică; el însă, spre deosebire de „moldoveniştii" noştri cu minte obtuză, ştia prea bine că termenii menţionaţi sunt subordonaţi termenului generic *român*, presupunându-l implicit, de ex.: Moldovlahia pentru el nu însemna decât *Ţara* ***Românească*** *a Moldovei; domnitori moldoveni – domnitori* ***români*** *ai Moldovei; cultură moldovenească – cultură* ***românească*** *din Moldova; cronici moldoveneşti – cronici* ***româneşti*** *scrise în moldoveneşte; traducere moldovenească – traducere* ***în limba română*** *cu particularităţi proprii vorbirii din Moldova; în moldoveneşte –* ***în româneşte****, dar cu elemente specifice graiului local din Moldova* etc.

„Moldoveniştii" opun cele două grupuri de cuvinte tocmai pentru a respinge ideea unirii cu Ţara, pentru a îndreptăţi existenţa unui alt stat aparte (neromânesc), a unei alte naţiuni (neromâneşti), a unei alte limbi (neromâneşti), a unei alte culturi ş.a.m.d.

În prefaţă la opera sa capitală *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Ioan Bogdan publica apelul Ministerului Instrucţiunii Publice cu ocazia comemorării a patru sute de ani de la moartea marelui voievod moldav către toate persoanele particulare sau instituţiile publice care posedă documente din timpul domniei lui Ştefan cel Mare să le trimită Academiei Române, contribuind în acest fel la succesul unei publicaţii „menite să fie un monument vrednic de marele domn pe care *Românimea întreagă* (adică şi *moldovenii*, dar şi *bucovinenii*, şi *muntenii*, şi *ardelenii* ş.a.m.d. – *N.M.*) îl serbează azi"[24]. El însuşi, însărcinat, prin decizia din 5 iulie 1904, cu publicarea tuturor documentelor ieşite din cancelaria acestui domn, era conştient de marea responsabilitate, dar şi de onoarea ce i se făcuse de a înălţa un monument mai durabil decât bronzul memoriei celui care este *scump pentru*

toţi românii: „Înfruntând aceste dificultăţi, am mulţumirea de a fi încercat să ridic marelui domn, a cărui memorie e *scumpă tuturor Românilor* (subl. n. – *N.M.*), un monument vrednic de faptele lui”[25].

Prin extindere am putea spune că, în pofida vrerilor unor „moldovenişti” zămisliţi în laboratoarele şcolii sovietice de denaturare a adevărurilor ştiinţifice, prin opera sa Ioan Bogdan a înălţat ţărilor româneşti, poporului român şi limbii române un monument demn de admiraţia şi stima întregii lumi ştiinţifice academice şi universitare oneste. Precum demne de admiraţia unei lumi sunt numele sacre scrijelate cu dalta pe răbojul istoriei: *român, românesc, România*. Mai trainice decât bronzul şi arama, mai strălucitoare decât aurul şi argintul.

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p. 89.

[2] A se vedea p. 274-283 ale lucrării de faţă.

[3] Petre P. Moldovan, *op. cit.*, p. 89.

[4] Vezi p. 170-178.

[5] Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 9.

[6] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Atelierele grafice SOCEC & Comp., Societatea anonimă, Bucureşti, 1913, p. 375.

[7] Petre P. Moldovan, *op. cit.*, p. 89.

[8] Ioan Bogdan, *Vechile Cronici Moldovenesci până la Urechia*. Texte slave cu studii, traduceri şi note..., Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1891, p. VIII.

[9] *Ibidem*.

[10] *Ibidem*, p. 37.

[11] *Ibidem*.

[12] Ioan Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de Istoria Românilor*, Editura Librăriei SOCEC & Comp., Bucureşti, 1895, p. VII.

[13] *Ibidem*, p. VIII.

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*, p. 141.

[16] Publicat în 1894 în broşură aparte cu titlul *Însemnătatea limbilor slave pentru Români*, Editura Librăriei SOCEC & Comp., Bucureşti.

[17] I. Bogdan, *Însemnătatea limbilor slave...*, p. 23.

[18] *Ibidem*, p. 28.

[19] Ioan Bogdan, *Cronice inedite...*, p. 152.

[19a] Ioan Bogdan, *Cronice inedite...*, p. 142.

[20] Ioan Bogdan, *Însemnătatea limbilor slave...*, p. 41.

[21] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 172.

[22] *Ibidem*, p. 516.

[23] *Ibidem*, p. 348.

[24] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, *Hrisoave şi cărţi domneşti,* Bucureşti, 1913, p. X.

[25] *Ibidem*, p. XVII.

„Limba Română”, Chişinău, nr. 4 (40), 1998, p. 50-54

SCRISOARE DINCOLO DE MOARTE

Lui Ion Dumeniuk, luptător pentru unitatea etnolingvistică și culturală a românilor de pretutindeni

Iubite frate Ioane,

Iată că s-au scurs ca cescuţurile aproape doi ani din clipa în care ne-am despărţit în cabinetul nr. 403 din Casa Guvernului de pe Piaţa Marii Adunări Naţionale cu chip să ne revedem peste o jumătate de oră la sicriele cu corpurile neînsufleţite al Doinei şi al lui Ion Aldea-Teodorovici, fără a ne trece prin gând că s-ar putea să ne despărţim pe vecie. Îţi scriu şi nu-mi vine a crede nici azi că ai plecat pentru totdeauna dintre noi. Parcă ar fi una dintre puţinele şi delicatele dumitale glume, de astă dată o dureros de tristă şi o sfâşietor de amară glumă.

Îţi mai aminteşti cum se intitula ultimul capitol din cartea noastră de la 1990 *Coloana infinită a graiului matern*? „Lupta continuă". Iar dacă lupta continuă, nu trebuia să se fi născut meşterul care să făurească glontele ce a ţintit în inima lui Ion Dumeniuk!

Unde eşti, frate Ioane? Vino, căci avem amarnic nevoie de dumneata. Poate-i iei şi pe Doina şi pe Ion, căci aţi ajuns vecini cu lăcaşurile. Poate-i iei şi pe Ion Mocreac şi Ion Vatamanu, pe Anton Crihan şi Gheorghe Malarciuc, pe Bogdan Istru şi Vasile Badiu, ba chiar şi pe moş Andrei Lupan, care sunt sigur că n-ar mai tolera minciuna sfruntată de astăzi. Poate-l iei şi pe badea Nicolae Costenco, să ne spună prin tăcerea dumisale semnificativă dacă ceea ce se întâmplă acum la noi nu miroase a 1940...

Îmi vine să vă chem pe toţi cei plecaţi cu glasul gândirii arestate de la 1958 a tribunului îndrăgit de dumneata, ale cărui versuri le pregăteai pentru revistă:

„Pentru sângele neamului tău curs prin şanţuri,
Pentru cântecul tău, ţintuit în piroane,
Pentru lacrima soarelui tău pus în lanţuri,
Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!".

Căci e în pericol de moarte Patria noastră – Limba Română.

Îţi scriu la biroul la care de atâtea ori am ticluit împreună proiecte de rezoluţii, scrisori, articole, descreţindu-ne frunţile la o expresie mai nimerită sau la un final mai optimist. Puteam noi presupune atunci că peste cinci ani va trebui reluat totul de la început?

Fotoliul te-aşteaptă, Ioane; iar eu, coşcogeamite om, cum ar zice Creangă, gândindu-mă la acele vremuri, am început a plânge...

Suntem tot aceiaşi. Ba nu. Mi s-au întors definitiv de la studii / cu scutul / băieţii (pot să mă laud că am băieţi de treabă: au susţinut tezele de doctorat în termen *con brio*), pe care îi văzuseşi veniţi în vacanţă. Ei îmi impută şi astăzi că n-am fost atenţi la vorbele lor când ne-au spus că le dă de bănuit culoarea feţei dumitale şi că n-am ştiut să te păzim. Cu adevărat că n-am ştiut să te păzim şi să te cruţăm. Nu ştiu de ce ne părea că numai veşnica angajare şi ardere e starea dumitale normală.

Îţi mai citesc în privire durerea sufletului ce presimţea parcă marea dramă prin care ne era scris să mai trecem şi pe care (dramă) noi, iştilalţi, împreună cu fericitul ca un copil Ion Mocreac, n-o mai credeam posibilă. Credeam că martirii şi vizionarii au existat în alte secole, nu bănuiam că aceştia se află printre noi

„Nu-nvie morţii – e-n zadar, copile!", mă previne din nemurire Poetul. Iar eu, necredinciosul, îndrăznesc totuşi să-ţi tulbur liniştea eternă. Te rog de mă iartă, frate!

Când am trecut deunăzi prin cimitirul de pe strada Armenească, m-am cutremurat: se mişca ţărâna de pe mormântul lui Anton Crihan, de pe al lui Ion Vatamanu, al Doinei şi al lui Ion Aldea-Teodorovici şi de pe al dumitale. Zguduit de emoţie, nu mi-au mai ajuns puteri să trec pe la părintele Alexei şi pe la ceilalţi bărbaţi ai neamului, dar sunt sigur că şi ei se frământă în morminte. Şi mi-am zis atunci că noi, cei rămaşi, nu avem nicio scuză în faţa Domniilor Voastre, pentru că n-am fost în stare să ne deşteptăm Patria, aşa încât să vă puteţi odihni în linişte.

Am pierdut una după alta, fulgerător de repede şi incredibil de stupid, cele câteva însemne, cucerite prin luptă, ale verticalităţii noastre ca neam: independenţa de imperiu, imnul de la 1848 „Deşteaptă-te, Române!", integritatea acestei palme de pământ, funcţionarea nestingherită a limbii române la ea acasă, dreptul nostru la propriul nume de român, la propria istorie, la propria limbă... Exact cum cuvântă Ecleziastul: „Vântul suflă spre miazăzi, şi se întoarce spre miazănoapte; apoi iară se întoarce, şi începe din nou aceleaşi rotituri".

Congresul din 5 februarie a.c., organizat de Druţă şi de Guvern, cu încuviinţarea Preşedinţiei, despre care vei fi auzit, a constituit prologul biruinţei agrarienilor, comuniştilor şi interfrontiştilor la alegerile din 27 februarie, căci acolo unde exista deja *de facto* o acaparare totală a puterii în centru şi în provincie se mai cerea o spuză de iluzie că această putere ar avea şi dreptul moral să ne conducă, anume ea şi numai ea reprezentând, chipurile, conştiinţa şi voinţa poporului. Cu ajutorul nemijlocit al lui Druţă, Marian (da, da, Boris Marian, prietenul dumitale de altă dată, acela care la frumoasa D-stră nuntă de la Şoldăneşti din '65 ne-a fascinat prin fermecătoarea oraţie!), Coşcodan, Petrache şi al altor câtorva, au ajuns iarăşi să determine destinele ţării şi neamului Lazarev, Zidu, Kerdivarenko, Morev, Solonari, Şornikov şi mai proaspeţii lor tovarăşi de idei Senic, Stati, Arhip I. Cibotaru, Tabără etc. Sfidând ostentativ adevărul istoric şi ştiinţific, opinia

publică de acasă şi cea de pe mapamond, ei şi ciracii lor au exclus din Constituţie etnonimul „popor român” şi glotonimul „limba română”, au repus în funcţiile de odinioară limba rusă, au creat temeiurile pentru federalizarea republicii, au purces la crearea unui nou imn de stat, la revizuirea concepţiei de predare a istoriei neamului, de organizare a învăţământului naţional. Au lichidat Radioul şi Televiziunea Naţională pentru a scăpa de persoanele nedorite, au lichidat Departamentul de stat al limbilor, pentru organizarea şi buna funcţionare a căruia ţi-ai distrus sănătatea (a fost refăcut într-o subdiviziune a Ministerului Învăţământului), au anulat practic atestarea cadrelor de conducere la cunoaşterea limbii de stat, în instruire se promovează politica din deceniul şase. Este puţin spus că se marginalizează intelectualitatea ştiinţifică şi cea de creaţie, ea, în mare, e lăsată fără surse de existenţă şi prezentată în faţa poporului drept izvor al tuturor relelor şi necazurilor. S-a mai văzut vreo ţară, se mai află vreun conducător, în afară doar de cei din Imperiul răului, care să-şi vitregească într-un asemenea mod minţile cele mai luminate, să admită umilirea într-un asemenea hal a celor mai demni fii ai neamului, acuzaţi că s-ar hrăni „din sudoarea minciunitului popor” (stilul indică autorul, nu-i aşa?)? Se mai cunoaşte vreo ţară ce se pretinde democratică, în care opoziţia partidului de guvernământ ar fi tratată ca duşman al poporului, în care cei care nu fac parte din partidul învingător (numai noi ştim cum!) la alegeri să fie destituiţi din posturi şi lăsaţi fără surse de existenţă numai de aceea că au propriile lor convingeri? Ei bine, la noi se poate. Numai din cauză că la alegeri au figurat pe listele altor partide, au fost rechemaţi ambasadorii Anatol Ţăranu de la Moscova şi Ion Borşevici de la Kiev, au fost eliberaţi din funcţii Ion Dediu, Viorel Cibotaru, Victor Volcinschi, Evlampie Donos ş.a. Ştiai dumneata, frate Ioane, că azi umblă pe drumuri în căutare de lucru un fost ministru cum e Ion Ungureanu, un alt ex-ministru, Ion Ciocanu, un ex-viceministru, Iacob Burghiu, un ex-ambasador, Ion Borşevici, de parcă republica ar avea zeci şi sute de asemenea talente şi ar putea să-şi permită luxul de a le lăsa să se risipească prin lume? M-aş încumeta să-l întreb pe domnul preşedinte, care la ultima şedinţă a vechiului Guvern, în momentul demisionării *in corpore* şi fără cârteală, ne-a mulţumit pentru muncă şi ne-a chemat „să rămânem oameni”, aş îndrăzni să-l întreb, zic, dacă, pe parcursul a cinci luni trecute de la demisionare, i-a trecut prin gând măcar o dată să se intereseze ce fac foştii funcţionari de stat care s-au consacrat cu trup şi suflet muncii, nu s-au ocupat de bişniţă, nu şi-au creat firme şi nici nu s-au căpătuit cu avere peste noapte... Eu unul aşa înţelesesem apelul dumnealui de a rămâne oameni...

Ştiai dumneata, frate Ioane, că nu prin deciziile consilierilor şi nici prin niscaiva hotărâri ale Guvernului ales din reprezentanţi ai partidului de la conducere, ci prin decrete prezidenţiale au fost destituiţi din posturi conducători de întreprinderi, primari, preşedinţi de executive, viceprimari – dnii Nicolae Costin, Ion Para, Pavel Proca, Mihail Ciorici, Sergiu Cojocaru, Dionisie Antocel ş.a. –

numai din cauză că erau suspectaţi de neloialitate faţă de partidul lui Moţpan? Ştiai dumneata că, în timp ce în alte ţări pentru perioada în care se află pe post de preşedinte al ţării acesta iese din partid pentru ca să poată fi nepărtinitor şi să-şi apere în egală măsură fiecare cetăţean, al nostru a fost impus să intre în partidul de guvernământ? Că prin noua Constituţie preşedintele a fost privat de multe din drepturile ce i s-ar fi cuvenit? Nu vom ajunge la situaţia de preşedinte-simbol, de care se plângea d-lui altădată?

Dacă ţi-aş mai spune că „republicanul” Puşkaş ameninţă să ne pună la respect pe toţi cei care ţinem că vorbim româneşte, ţi-ai da seama de ce din toţi figuranţii de pe alte liste decât cele ale P.D.A.M. numai reprezentanţii Partidului Republican sunt menajaţi: lui Puşkaş i s-a creat ad-hoc un minister constituit dintr-o singură persoană pe post de ministru, cu această funcţie fiind investit chiar d-sa; colegul nostru de facultate Mazilu (cel hărţuit în deceniul şapte de copoii securităţii şi alungat la Cărbuna) nici nu vine bine în fruntea Departamentului pentru edituri (rebotezat, pare-se, în Asociaţia „Cartea Moldovei”) şi, fără a mai ţine cont de faptul că Parlamentul aşteaptă de la Academie un răspuns fundamentat privind denumirea limbii materne, îi obligă pe directorii editurilor să schimbe titlurile manualelor de limba şi literatura română în „moldovenească”. Iar foaia de bulevard „Moldovanul” a Partidului Republican, gazetuţă care se editează, vezi bine, nu din cotizaţiile de membru (ştie Matcovschi ce ştie când o botează „Moldobanul”!), scutură de zor lenjeria celor din opoziţie. Şi asta se întâmplă în timp ce întunericul temniţei din Hlinaia ar vrea să înghită sufletul luminos, dornic de volnicie al marelui apostol al neamului românesc din Basarabia Ilie Ilaşcu şi să prefacă în moaşte rămăşiţele lui lumeşti. Nu da, Doamne, să se înfăptuiască vrerea duşmanilor tăi!

Aşa se face, frate Ioane, că mulţi dintre cei care la ’88-’89 se părea că sunt de aceeaşi parte a baricadei cu noi, ne-am pomenit ca pe platoul de la Cocieri: frate contra fratelui, român contra românului. Cu singura deosebire că acolo erau şi cazaci, vântură-lume plătiţi special ca să ne ucidă, iar aici cazaci nu-s. Iar dacă şi sunt, sunt de ai noştri, de pe loc. Au nu ştii dumneata că aceştia de pe loc, deghizaţi în togă de fraţi de sânge, sunt de-o mie de ori mai periculoşi decât proaspeţii şi mai învechiţii venetici? Pentru că sunt ticăloşi, perfizi, farisei: în timp ce cazacii trăgeau din faţă, ai noştri trag din spate.

Pentru ce au murit băieţii noştri la Tighina şi Dubăsari? Ca să voteze pentru denumirea falsă a limbii noastre străinii, îndrăgi-i-ar ciorile! Pentru ce au rezistat timp de patru ani asediul din partea smirnoviştilor asupra limbii române dl director Iovcev, bulgar de naţionalitate, şi colectivul de pedagogi şi de părinţi de la Şcoala nr. 20 din Tiraspol – ca Parlamentul de la Chişinău să-l apere pe Smirnov, şi nu pe românii moldoveni din propria ţară? Pentru ce n-au loc în şcoală nici azi, la 1 septembrie 1994, copiii moldoveni de la Şcoala nr. 12 din Râbniţa?

Află, Ioane, că noul Parlament a declarat ziua de 24 august sărbătoare naţională – eliberarea moldovenilor de sub ocupaţia românilor.

Jubilează „eliberatorii"; o duc de azi pe mâine „eliberaţii". Mai află, Ioane, că la sugestia lui Coşcodan şi Musteaţă câteva comisii (inclusiv Procuratura) au studiat cu lupa listele celor trimişi de Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului la studii în România, evident, cu scopul de a arunca o umbră de suspiciune asupra activităţii ministerului privind realizarea acordului de colaborare dintre cele două ministere. La insistenţa celor care trag sforile la Guvern, raportul Procurorului, în care figurau numele băieţilor recomandaţi la studii de către Mişcarea Combatanţilor, Ministerul Securităţii Naţionale, Comisia pentru ştiinţă şi învăţământ şi de către alte instituţii şi în care se menţiona că vreo 40 din cei trimişi la studii nu au făcut faţă rigorilor şi au fost exmatriculaţi, a fost reluat de întreaga mass-media de la noi. Le-am spus că nu e bine să le dea kazacilor în gheare numele celora pe care-i căutau să-i pună la perete, că eliminarea a 40 de studenţi nu-i pieirea lumii când se ştie că în instituţiile de la noi numai pe parcursul unui an sunt exmatriculaţi pentru nereuşită cu sutele, dar n-au vrut să mă audă: trebuiau discreditaţi „ai noştri ca brazii în România" (ca să folosesc o expresie înaripată din vocabularul „leilor" de la foaia aservită a lui Cioclea).

Naivul de mine, eram convins că Guvernul României ne-a ajutat sincer şi dezinteresat la formarea potenţialului nostru tehnico-ştiinţific şi sociouman prin acordarea masivă de burse pentru studii liceale, universitare, postuniversitare şi de manuale pentru toate tipurile de instituţii de învăţământ; când colo, aflu de la prim-ministrul Sangheli că România nu ne-ar fi dat gratis niciun... creion! Să stai şi să te cruceşti, nu alta!

Un gest de-a dreptul ieşit din comun: după ce, la sugestia marelui bărbat al neamului Eugeniu Coşeriu, Congresul al V-lea al Filologilor Români, care şi-a ţinut lucrările în zilele de 6-9 iunie a.c. la Iaşi şi Chişinău, adresase Parlamentului nostru un Apel, în care acesta din urmă era rugat să ţină cont de adevărul ştiinţific la denumirea limbii de stat, pentru a se „pune capăt unui capitol ruşinos al ideologiei şi practicii din fostul regim totalitar", pentru a apărea „cu demnitate în faţa adevărului ştiinţific şi în faţa istoriei", Apel pe care Parlamentul l-a ignorat cu desăvârşire, promovând în Constituţie drept limbă de stat „limba" moldovenească, după ce Constituţia e pusă la vot şi e votată, iată că Parlamentul adresează Academiei de Ştiinţe o scrisoare, prin care cere ca aceasta să-şi spună cuvântul în problemă. Cum vine asta?, vei întreba. Nici eu nu înţeleg. E limpede că e un tertip spre a distrage pentru moment atenţia maselor de oameni indignaţi. Cu timpul, se speră, vor apărea alte probleme, ne vor copleşi alte nevoi şi vom mai uita, adică, de limbă.

Ironia sorţii: tocmai la 21 iulie a.c., când „Literatura şi Arta" îmi publica articolul *Cum i-a păcălit un ţăran român pe doi orăşeni moldoveni* şi pe cel al lui

Ion Ciocanu, *Agresivitatea amatorismului*, în care deschideam ochii cititorului asupra minciunilor sfruntate şi a tertipurilor la care recurg Vasile Stati şi alter ego-ul lui, Petre P. Moldovan, în manipularea opiniei publice, specularea cu numele sacre ale înaintaşilor şi tăinuirea adevărului despre unitatea limbii române, tocmai în acea zi Parlamentul republicii noastre aprobă articolul 13 în redacţia lui Stati! A încercat chiar speakerul Parlamentului, dl Lucinschi, să apeleze la conştiinţa de savant – deci de slujitor al adevărului! – a academicianului Lazarev şi a altor inveteraţi antiromânişti – da de unde, limbă moldovenească şi gata! N-au participat la vot reprezentanţii Frontului Popular Creştin Democrat (F.P.C.D.) şi ai C.D.U. Spre onoarea lui şi a noastră, nu s-a făcut de ruşine nici Ion Suruceanu.

Şi mai află, frate Ioane, o veste nemaipomenită pentru un stat de drept: sub pretextul cum că statutul, programul şi acţiunile Frontului Popular Creştin Democrat ar fi orientate împotriva suveranităţii, independenţei şi statalităţii Republicii Moldova, Procuratura a sesizat zilele acestea (la 2 septembrie, dacă nu mă înşală memoria) Ministerul Justiţiei să suspendeze pe un termen de jumătate de an activitatea F.P.C.D. şi a săptămânalului „Ţara", asigurând astfel toate condiţiile pentru ca alegerile în organele locale să se înfăptuiască sub conducerea partidului care deţine puterea, stopând nu numai campania iniţiată de F.P.C.D. de colectare de semnături din partea cetăţenilor pentru revizuirea Constituţiei, ci şi alte iniţiative venite din partea opoziţiei. Ceva similar s-a spus şi la adresa C.D.U. Este un simptom alarmant acest atentat făţiş la libertatea de opinie şi de exprimare. Poeţii şi compozitorii sunt solicitaţi să scrie un nou imn; pedagogii, metodiştii şi savanţii – noi manuale de limba moldovenească şi istorie a Moldovei (a celei din stânga Prutului, fireşte), iar noul ministru al învăţământului nu pregetă să afirme că am avea nevoie, nici mai mult, nici mai puţin, de dicţionare moldo... române! Să te mai mire atunci că manualele aduse din România sunt înlocuite cu cele pârpâlite pe grătarul moldovenismului de la noi? Prin ce ne deosebim în acest caz noi, cei de la Chişinău, de separatiştii din Transnistria? Ştii care a fost unul din primele ordine ale noului ministru al învăţământului? Să-l anuleze pe cel cu nr. 264 din 21 august 1993 în partea în care conducătorii instituţiilor de învăţământ profesional, preuniversitar şi universitar erau obligaţi să asigure toate condiţiile pentru ca, începând cu 1 septembrie 1994, să se treacă la predarea disciplinelor de profil la toate specialităţile în limba română. Pentru că eu ştiam că Departamentul limbilor venise în Parlament cu amendamentele de rigoare la legislaţia învechită, adoptată încă în condiţiile fostei Uniuni, care credeam că s-a dus pe apa sâmbetei. Dar nu s-a dus, ca să vezi. Ba mai sunt acuzat că la 5 ani de la adoptare, când limba română, oricum, trebuia să fie repusă în drepturile ei fireşti, eu n-aş fi respectat Legea despre funcţionarea limbilor. Vai de capul nostru! – cum ar exclama Nicolae Dabija...

Jubilează acum Igor Smirnov, jubilează Iakovlev, jubilează I. D. Ceban, jubilează Solonari, Şornikov, Krâlov, Stati, Lazarev, Ţaranov, Stratievski, Zidu,

Kerdivarenko (nici nu-ţi vine a crede cu ce înverşunare atacă dumnealui tot ce s-a făcut în anii de renaştere naţională!); li se rupe inima de durere dlui Iovcev de la Tiraspol, dnei Halus de la Râbniţa, profesorilor de la Universitatea tiraspoleană evacuată la Chişinău şi atâtor alţi patrioţi care au fost umiliţi ani de zile de străini şi acum trebuie să pătimească de la „ai noştri" pentru credinţa lor nestrămutată în lucruri sfinte. Pentru ce atâta pedeapsă pe capul nostru, Doamne?

I s-a ridicat acreditarea lui Mihai Vicol de la „România Liberă" sub pretextul că ar atenta la temeiurile celui de-al doilea stat românesc, iar deunăzi, după mai multe acţiuni de şantaj, a fost expulzat din republică. E vorba de acel Vicol, unul dintre puţinii care au avut acces la procesul grupului Ilaşcu de la Tiraspol, care a comentat desfăşurarea procesului şi verdictul, a susţinut moralul patrioţilor şi ne-a deschis ochii asupra adevăratelor cauze ale scoaterii lui Ilie pe eşafod. Iar noi îi mulţumim în felul acesta! Ca, de altfel, şi dlui profesor Bran, rectorul de la ASEM, care pur şi simplu a fost eliberat din post ca persoană indezirabilă.

I-a fost barată la frontiera de la Prut calea senatorului Adrian Păunescu, poet originar din Basarabia, care se grăbea să vină la Chişinău cu cenaclul „Totuşi iubirea" de Ziua Limbii Române. Sunt ameninţate cu expulzarea din localul Centrului Republican de Cultură şi Artă biblioteca „Onisifor Ghibu" şi Teatrul „Eugen Ionescu". Aşa şi n-a mai fost reactivată Mitropolia Basarabiei. Şi încă multe altele de felul acestora se întâmplă azi în ţara noastră democrată ce-şi face drum spre Consiliul Europei. La acea oră astrală din istoria noastră zbuciumată (pe care ţin bine minte că ţi-ai consemnat-o d-ta în blocnotes) – joi, 31 august 1989, ora 15 şi 55 de minute (ora Moscovei) – la Sesiunea a 13-a a Sovietului Suprem, când ambii, deghizaţi în operatori TV, deoarece nu aveam dreptul să ne aflăm în sală, de la galeria Operei Naţionale, ovaţionam, împreună cu sala, cu poporul de pe Piaţa Marii Adunări Naţionale şi din jurul Teatrului, actul revenirii la grafia latină (cu 341 voturi pentru, 2 împotrivă şi 3 abţineri; Legea privind statalitatea limbii noastre a fost votată cu aproape jumătate de oră mai târziu, la ora 16 şi 19 minute, cu 335 voturi pentru, 1 împotrivă şi vreo 10 abţineri), îţi puteai închipui că peste cinci ani Prutul îşi va întoarce cursul îndărăt?

Şi stihia naturii ne-a lovit necruţător anul acesta. Am avut o secetă nemaipomenită, încât au ars lanuri întregi de porumb, de grâu şi de floarea-soarelui; un uragan năprasnic a deteriorat acoperişuri şi încăperi; iar în noaptea de 26 spre 27 august o ploaie torenţială-potop a făcut să-şi iasă din maluri râurile, pâraiele şi iazurile, să inunde şi să ducă împreună cu apele lor case şi vietăţi. Avem pierderi materiale enorme, inclusiv peste 50 de vieţi omeneşti. La 27 am marcat Ziua Independenţei, iar pe 28 am avut o zi de doliu naţional.

Deplângem toţi creştineşte şi omeneşte, împreună cu sinistraţii şi cu îndureraţii noştri părinţi şi fraţi, pierderile irecuperabile pe care le-am suferit (să fie o pedeapsă a Cerului pentru păcatele noastre, cum ne conving unii credincioşi?),

precum am făcut-o la 31 August şi pe Aleea Clasicilor, şi la şedinţa Cenaclului „Mihai Eminescu” de la Teatrul de vară. Dar viaţa-şi continuă cursul firesc. 31 August e o zi naţională, pregătirile pentru ea nu s-au început de ieri-de alaltăieri, aşa că programul de desfăşurare a manifestărilor nu-l putea anula nimeni. Cu atât mai mult că nimeni nu intenţiona să se veselească şi să benchetuiască în sfânta Zi a Limbii Române scoase la mezat, zi în care steagurile naţionale trebuiau să fie în bernă, iar sufletele noastre – îndurerate de marile pierderi materiale, dar şi spirituale. Era convenit – şi lucrul acesta l-au înţeles cu îngăduinţă toţi – ca manifestările programate să aibă loc pe Piaţa Marii Adunări Naţionale să fie transferate în alte sectoare. Dar decizia municipiului Chişinău, din preajma sărbătorii naţionale, de a contramanda orice acţiune cu caracter distractiv – de parcă cei implicaţi nu-şi dădeau seama de sobrietatea momentului! – n-a fost explicată în modul corespunzător şi oamenii de suflet au interpretat-o drept tentativă de suprimare a oricăror manifestări culturale. Multă lume a fost derutată, din care cauză n-a fost prezentă la manifestările prilejuite de Ziua Limbii. N-a participat nici conducerea de vârf, care ar putea fi înţeleasă, întrucât se afla în raioane printre suferinzi, cu excepţia ministrului culturii şi a viceprimarilor municipiului Chişinău, care au fost prezenţi. Totul a decurs sobru, înălţător, vocea lui Tudor Gheorghe răsunând ca un recviem pentru cei pierduţi, pentru cele pierdute, pentru cele pe care nu mai putem să le pierdem, dacă nu vrem să pierim cu toţii.

Ştii că tot acum, în preajma lui 31 August, la Chişinău au loc tradiţionalele Zile ale lui Lucian Blaga. Totul a decurs minunat şi în anul curent: expoziţii, depunere de flori la bustul de pe Aleea Clasicilor, conferinţă ştiinţifică la biblioteca „Transilvania”. Un mic „incident” însă mi-a lăsat niţică leşie pe suflet. La 30 august, în cadrul conferinţei menţionate, Alexandru Bantoş a prezentat nr. 2 şi nr. 3, proaspăt apărute, ale revistei „Limba Română”. Evenimentul Blaga e prezent în nr. 2 prin cele mai frumoase poezii ale lui, prin relatarea prof. Mircea Cenuşă despre ultimul an din activitatea de profesor universitar şi prin notele lui Ovidiu Moceanu „Lucian Blaga: Credinţă şi iubire”. Ei bine, după ce-a vorbit de toate acestea, Alexandru, ştiind că în sală sunt şi musafiri din Transilvania, a citat copios dintr-un articol al lui Octav Şuluţiu despre drama limbii române din Ardeal, pe care orăşenii români maghiarizaţi n-o mai vorbeau nici la 16 ani de la Marea Unire (articolul fusese reprodus după revista „Criterion” din 1934). La care un mare patriot român de astăzi, dar care nu cunoaşte în detalii situaţia lingvistică din Basarabia, prof. univ. dl Tanco, a sărit ca ars şi a spus că nu trebuia să-l reproducem, pentru că lucrurile sunt exagerate, iar Şuluţiu nu e decât un profesor de liceu. Bine că n-a fost aşa, dar în oraşele de la noi situaţia este identică celei descrise şi un cititor al revistei va şti să înlocuiască sintagma „românul ardelean” prin „românul basarabean” şi „românul transnistrean”, pentru a-şi da seama de drama limbii române din Republica Moldova. Şi ne-am mai rugat lui Dumnezeu

să nu fie aşa nici în judeţele Covasna şi Harghita de astăzi, de unde, după câte ştim, bieţii români în ţara lor sunt nevoiţi să ia calea băjeniei de răul veneticilor, exact ca românii din Transnistria noastră.

Dar să revenim la ceea ce-ţi vorbeam mai sus. Poate n-o să-ţi vină a crede, dar sunt destituiţi din posturi, ca pe timpul lui Şciolokov, Medvedev, Smirnov, jurnaliştii care spun adevărul despre noi, profesorii, şefii de catedră, primarii, conducătorii de întreprinderi; sunt ameninţaţi savanţii care nu mai vor să slujească minciuna. Este strangulată presa democratică, ponegrită ca presă de opoziţie, care de mult nu mai primeşte nicio leţcaie din partea statului. Au rămas fidele adevărului istoric, la drept vorbind, 4-5 publicaţii; în avangardă se află ca totdeauna „Literatura şi Arta" şi „Ţara" (păcat că se mai ciupesc din când în când băieţii de la cele două publicaţii), după care urmează „Glasul Naţiunii", „Mesagerul". Editorialele semnate de Nicolae Dabija îţi sfâşie inima de durerea cu care sunt rostite adevărurile despre neunirea noastră, despre invidia, ranchiuna şi trădarea congenitală, despre disperarea generală.

Dar nu sunt motive de disperare totală, frate Ioane! Nasc şi la Moldova oameni. Dumitru Matcovschi a înviat pentru a fi în primele rânduri ale luptătorilor întru luminarea oamenilor simpli şi demascarea impostorilor. Grigore Vieru se află, ca întotdeauna, la datoria de apărător al cetăţii românismului. Andrei Strâmbeanu face ravagii printre hoţii şi tâlharii care s-au pripăşit pe la locuri călduţe. Mihai Cimpoi conduce cu demnitate şi bărbăţie pe calea adevărului descumpănita corabie a cioplitorilor în bazaltul sufletului omenesc. Cimpoi continuă să rămână cel care sapă în adânc. El cu Grigore Vieru au fost primii care au dezvăluit dedesubturile diavoleşti ale promovării în Parlament a glotonimului „limba moldovenească", acesta nefiind un simplu moft al agrarienilor sau un act de vendetă al clanului Senic-Stati-Ciubotaru-Lazarev, ci o stratagemă cu bătaie lungă: înăbuşirea conştiinţei de români a moldovenilor de dincoace de Prut, nerecunoaşterea spaţiului cultural românesc unic, prin extindere, în perspectivă – împingerea peste Prut a lui Creangă, Eminescu, Hasdeu, Donici, Negruzzi, Stamati, Asachi, care fuseseră aduşi acasă cu încuviinţarea lui Brejnev, adică promovarea unui genocid etnocultural, de care vorbea şi Coşeriu, sustragerea atenţiei de la celelalte prevederi antinaţionale ale Constituţiei. Profesorul universitar Anatolie Ciobanu, colegul nostru şi şeful dumitale de odinioară, rămâne un permanent propovăduitor al sacrelor adevăruri privind limba, istoria şi neamul. Academicianul Silviu Berejan se bate ca un leu cu agresivitatea minciunii şi a ignoranţei. Este susţinut făţiş în această luptă înverşunată de veşnic tânărul Ion Eţcu. Boris Movilă e în luptă corp la corp cu vânzătorii de pământ românesc, cu cei pe care i-am primit odată ospitalier în propria-ne casă. Filozoful-lingvist Eugeniu Coşeriu frige cu dangaua formulărilor socratice construcţiile de ceară ale scornitorilor de noi limbi romanice: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română

este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural". Continuă să se afle pe linia întâi Vasile Bahnaru şi Constantin Tănase, Valeriu Matei şi Alexandru Moşanu, Gheorghe Ghimpu şi Pavel Parasca şi, în genere, mulţi istorici. Colegul nostru Ion Ciocanu reuşeşte să scrie pentru toţi confraţii, buni români şi eroi când sunt în grup, vorba lui Rădulescu-Motru, fricoşi ca iepurii când vine timpul să se manifeste fiecare în parte. Dar nu le pune pe toate la inimă, frate Ioane! Află că în aceste zile cu nori grei ce planează ameninţător asupra neapărării noastre, în atmosfera de intimidare şi de frică generală, doi membri ai Prezidiului Academiei, care nu sunt nici lingvişti de specialitate şi nici frontişti în convingeri, reputaţi savanţi inconvertibili în altă religie decât în cea a adevărului, dnii academicieni Vasile Anestiadi şi Vsevolod Moscalenco au demonstrat un act de curaj civic şi de demnitate, declarând *urbi et orbi* (prin intermediul LA) că pe pământ nu există decât o singură limbă romanică orientală şi că această limbă se numeşte limba română. A urmat apoi susţinerea iniţiativei celor doi din partea academicienilor Boris Matienco, Mihai Cimpoi, Petru Soltan, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu şi – n-o să-ţi crezi urechilor! – a lui Nicolae Corlăteanu. Da, da, este mult stimatul nostru profesor, pe care într-un timp nomenclatura încercase să-l folosească şi aproape că reuşise, decanul de vârstă al lingvisticii de la noi, care suferea extraordinar de greu, în tăcere şi izolare, preţul adevărului tăinuit. Să-i mulţumim lui Dumnezeu că i-a insuflat tărie şi curaj să izgonească sclavul din sine şi să recunoască sfântul adevăr despre limba română ca unica limbă vorbită de românii de pretutindeni, inclusiv de cei care astăzi sunt cetăţeni ai Republicii Moldova. Parcă mi s-a luat o piatră de pe suflet, pe care o purtam de când Domnia Sa, dintr-o slăbiciune omenească, făcuse jocul potentaţilor.

Află că nici pe acad. Nicolae Bileţchi, prietenul lui Stati şi Senic, nu l-a lăsat conştiinţa să tacă, precum mai fac alţii, în faţa adevărului batjocorit. A procedat onest, demn ca romanii: *Amicus Plato, sed magis amica veritas!*

Chiar şi Ion Druţă, care semnala cui trebuie că am trecut Oltul dincoace de Prut în manualele din republică, cu vanitatea lui de a nu mai aparţine unei naţiuni anume, ci de a fi cetăţean al Universului, pe sovestea căruia este Congresul „Casa noastră – Republica Moldova" şi alte păcate în urma cochetării cu oficialităţile de la Chişinău, până la urmă a văzut că nu-i de glumit cu agrarienii şi interfrontiştii, şi-a călcat pe ambiţie şi a recunoscut că e moldovean (ia aminte: moldovean, şi nu român), iar limba ce-o vorbim se numeşte totuşi limba română.

Mă bucur, frate Ioane, că sământa pe care ai aruncat-o generos de la catedră, la radio şi televiziune, în nenumăratele dumitale articole şi luări de cuvânt la diferite întruniri a nimerit pe un sol fertil şi dă roadă bună. Profesorii de la şcoala

naţionala din Copanca, Slobozia, au declarat ferm că nu vor merge contra adevărului istoric şi ştiinţific privind denumirea limbii şi a poporului, precum şi istoria neamului; cei de la Liceul „Mircea Eliade”, dar şi din întreg municipiul Chişinău, din raioanele Drochia, Cantemir, Căuşeni, Vulcăneşti şi din multe alte localităţi – de asemenea. La 1 septembrie în multe instituţii de învăţământ a răsunat imnul deşteptării noastre, iar profesorii, studenţii, elevii, părinţii au depus jurământ de credinţă imnului, stemei, limbii, memoriei istorice, adevărului.

Uniunile de creaţie, instituţiile de profil ale Academiei, Societatea „Limba noastră cea română”, Asociaţia istoricilor, Asociaţia oamenilor de ştiinţă, Asociaţia victimelor regimului totalitar comunist, Liga pedagogilor, alte instituţii şi organizaţii, persoane particulare cer în mod imperios revizuirea constituţiei antinaţionale adoptate recent de majoritatea comunistă, interfrontistă şi agrariană. Se deşteaptă basarabeanul, frate Ioane! Momit la început de promisiunile agrarienilor, „tumănit” şi derutat de multitudinea de partiduţe răsărite ca la comandă în toiul alegerilor, dar mai ales de poveţele celor cu crucea la gât, să nu voteze crucea „că este a diavolului” (sic!; crucea era simbolul F.P.C.D. la alegeri), ci spicuşorul (simbolul agrarienilor) şi hulubaşul (simbolul interfrontului), ţăranul nostru a ajuns să înţeleagă, în cele din urmă, că a fost tras pe sfoară: spicuşorul nu-l asigură nici cu pâinică, nici cu pământ, iar hulubaşul poartă în cioc mărul discordiei naţionale, nicidecum pretinsul ram de măslin. Iar Î.P.S.-lui Vladimir (Cantarean) şi păstorilor Domnului drept „recunoştinţă” li s-a interzis prin lege predarea religiei în şcoală.

Să-ţi mai spun, frate Ioane, că la 31 August, într-o emisiune la Radioteleviziune, însuşi ministrul culturii, scriitorul Mihail Gh. Cibotaru, a avut curajul să declare, contrar învăţăturii lui Marx, Engels, pardon, Moţpan-Zidu-Lazarev-Stati, că limba noastră e română, şi nu moldovenească, şi că limba maternă şi istoria naţională sunt lucruri cu care nu se poate glumi. La 31 August, dragă Ioane, cu ajutorul fraţilor de peste Prut, ne-au venit pe Aleea Clasicilor Coşbuc şi Mircea Eliade, ceva mai înainte – Blaga şi Stere. Iar cu Creangă, Eminescu, Alecsandri, Russo, Mateevici, Coşbuc, Blaga, Eliade, Stere şi cu ceilalţi clasici, cu un Horia, Cloşca, Crişan, Ilaşcu, cu Lari şi cu Vieru, Matcovschi, Dabija, Cimpoi, Ciocanu, cu un Anestiadi, Moscalenco, Grebenicov, Coşeriu, Berejan, Uscătescu şi cu toţi ceilalţi mari români limba română nu va dispărea din Republica Moldova!

Vreau să-ţi spun, Ioane, că ai lăsat un schimb de nădejde oriunde ai ars: la Departament, la revistă, la catedră, acasă. Băieţii de la fostul Departament (nimeni dintre ei n-a mai fost angajat în noua structură de la Ministerul Învăţământului), cei de la revistă, ca şi Adrian, Sandu, Cecilia, sunt de aur. Ei nu-l vor trăda pe îndrumătorul lor.

Bantoş mă previne de fiecare dată că „Limba Română” nu face politică şi eu parcă aş fi şi, în acelaşi timp, parcă n-aş fi de acord. Revista „Limba Română”

nu se implică în luptele politice dintre partide – e adevărat. Dar ţin să-ţi spun, Ioane, şi actualului redactor-şef de asemenea, că dacă atotputernicii agrarieni nu s-ar lăsa provocaţi de uneltirile socialiştilor (alias comuniştilor; şi de ce, mă rog, să se mai camufleze, când Lucinschi a reabilitat partidul comunist?) şi ale interfrontiştilor de a fi antrenaţi în interminabile confruntări de idei cu alte partide şi discuţii sterile despre statalitate, suveranitate şi independenţă, ci s-ar apuca să hrănească poporul şi ar creşte, în pofida tuturor intemperiilor şi calamităţilor naturii, o roadă bogată, eu primul i-aş susţine şi aş chema toată lumea la recoltare. Cu tot riscul de a fi acuzaţi de alte partide şi mişcări că facem politică. Iar în ceea ce priveşte ştiinţa, revista „Limba Română" are suprema datorie de a se implica nemijlocit în luptele ştiinţifice, şi în sensul acesta ea e obligată să facă politică – politica adevărului ştiinţific. Revista trebuie să demaşte şi în continuare fără cruţare ignoranţa şi minciuna, să promoveze adevărul despre limbă, literatură, istorie, neam, să lumineze poporul cu lumina cea dreaptă. Aşa cum ne-au povăţuit părinţii limbii noastre. Aşa cum ne-ai îndrumat dumneata.

Lupta pentru dreptate şi adevăr continuă.

Încă o dată te rog de mă iartă că-ţi tulbur neodihna. Fie-ţi îngerii în preajmă, frate Ioane!

P.S. În seara în care am aflat zdrobitoarea veste despre fatala-ţi plecare inima mi-a plâns un dureros eseu – „Discursul de decepţie al profesorului universitar Ion Dumeniuk". Era şi o aluzie transparentă la Universitatea ieşeană, care tot întârzia să-ţi confere titlul promis, doctor honoris causa. Te întristez, frate, că nu ţi l-a conferit nici după moarte, cu toate insistenţele mele şi cu tot refuzul de a-l accepta pe al meu singur. Mai mult de 10 luni am purtat tratative cu conducerea Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi să facă o excepţie de la statut şi să ţi-l confere post-mortem, însă n-am reuşit. *Dura lex, sed lex*, mi s-a răspuns. M-am lăsat înduplecat să fiu onorat de abia la 29 octombrie 1993, încercând, într-un fel, eu – prin cuvântul de mulţumire şi prin discursul de decepţie, Senatul – în persoana dlui Dumitru Irimia – prin Laudatio, să mai reducem din datoria pe care ţi-o purtăm. Nu ştiu dacă şi în ce măsură am reuşit s-o facem. Îţi rămânem veşnic datori.

9.09.94

P.P.S. Aflu acum, când pun ultimul punct (ora 19.09), că Prezidiul Academiei a votat în unanimitate pentru glotonimul *limba română.* Există deci un Dumnezeu în ceruri şi pe pământ! Un savant adevărat nu-şi vinde sufletul pentru treizeci de arginţi. *Vivat Academia!*

„Limba Română", Chişinău, nr. 4 (16), 1994, p. 19-30

ÎN DIALOG ALERT CU TIMPUL

„DINTOTDEAUNA M-AM SIMŢIT UN ANGAJAT, UN CHEMAT ÎN ACEASTĂ LUME...”

(Alexandru Bantoş – Nicolae Mătcaş)

– Stimate dle profesor, aţi împlinit nu demult o vârstă care vă oferă dreptul să faceţi o retrospectivă. Care ani au fost cei mai rodnici pentru cariera Dumneavoastră profesională şi în ce perioadă aţi trăit cea mai amară experienţă a vieţii?

– De această vârstă am fugit toată viaţa. Aş fugi şi acum pe o planetă nepopulată. De ea nu scapi cum nu poţi scăpa de moarte. Pe ea – iluzie! – poţi doar s-o mai amăgeşti cumva. De fapt, moartea e singura care ar putea să te uşureze de povara vârstei. Zic „povară”, fiindcă vârsta nu-ţi mai permite să te simţi copil, să te simţi adolescent, dar mai ales, să procedezi ca acesta. O vârstă venerabilă reclamă o înţelepciune pe potrivă; or, de la antichitate încoace tot mai puţini înţelepţi se nasc sau devin odată cu vârsta.

Cât despre retrospectivă, o poate face doar cine nu mai vede nicio perspectivă. Eu aş vrea să cred că o mai am, de aceea nu voi recurge la un bilanţ al modestei mele activităţi. Mi-aş permite doar să menţionez că, de când mă ştiu, mi-am dus cu onestitate şi cu demnitate crucea pe drumul Golgotei, orice activitate aş fi desfăşurat: la catedră, în sala de lectură, la minister. Aşa cum m-a învăţat tata, Dumnezeu să-l odihnească în pace. Cu convingerea că orice muncă e utilă societăţii dacă te achiţi de ea conştiincios. Că fără tine, fără munca ta, fără exemplul tău de comportament lumea ar fi mai săracă. Am considerat munca o datorie, un comandament social, dacă vreţi. Când m-a rugat cineva – un Druţă, o Lari, un Chiricenco, un Borşevici (ca să aduc doar câteva exemple) – să accept o funcţie, am acceptat-o, chiar dacă nu-mi era pe plac (şi pe puteri), fiindcă am considerat că trebuie să îndreptăţeşti încrederea cuiva. Căci dacă tu nu te vei angaja şi dacă altul ca tine nu se va înhăma la datorie, atunci cine? Astfel am devenit decan, şef de catedră, ministru, funcţii care mi-au luat o bună parte din viaţă, dar de care nu regret nici pentru o clipă. Pentru că am reuşit să fac ceva.

De aceea socot că toţi anii care mă mână din urmă mi-au fost într-un fel o vârstă a împlinirilor. Când mă aflam în faţa studenţilor mei, exersam împreună cu ei o poezie a sublimului limbii materne, în răgazul dintre prelegeri sau atunci când mi-a fost dat să nu mai ţin prelegeri în faţa tinerilor învăţăcei şi m-am delectat cu cititul cărţilor la fosta „Krupskaia”, la „Saltâkov-Şcedrin” sau la Biblioteca

Academiei Române; când a trebuit să renunţ la dulcea mea zăbavă, mi-a făcut o deosebită plăcere să văd cum se umple pajiştea foii imaculate de freamătul unor gânduri rebele.

Toate aceste activităţi, ca şi multe altele, mi-au adus satisfacţie. Fără satisfacţie munca e o cătănie, iar viaţa – un calvar. Cine-şi duce viaţa într-un calvar continuu e un nefericit. Aş comite un păcat în faţa Domnului dacă m-aş considera un nefericit. Eu, care am cunoscut fericirea de a trăi, de a iubi, fericirea de a lupta, de a învinge întunericul, de a ieşi la lumina vie a adevărului. Chinurile prin care treci întru descoperirea şi triumful adevărului nu mai contează. Contează cauza pentru care lupţi, contează victoria, contează luminarea celor mulţi şi nedreptăţiţi cu lumina cea dreapta a adevărului. Eu chiar şi atunci când am trecut prin suferinţă am fost fericit.

Cea mai amară experienţă a vieţii am trăit-o acum şase ani, când, prin jocul diabolic al unor forţe antinaţionale, dar şi al unor români verzi plini de ranchiună, precum şi ca urmare a servilismului docil al colegilor mei de la „Ion Creangă", am fost îndepărtat de la catedră şi când mi s-a interzis, hoţeşte, nedeclarat, dar foarte transparent, dreptul de a mai apărea în faţa studenţilor. O lume toată ştie cât de mult mi-am iubit eu apostolatul de profesor. A mă priva de comunicarea directă cu tineretul studios însemna a-mi lua ceea ce aveam eu mai scump, a mă lipsi de aerul ozonat şi îmbătător al limbii materne ce vibra în templul plin de inimi cutezătoare. A fost o lovitură de graţie ale cărei efecte le mai resimt şi care m-a marcat puternic. Dar care, spre surprinderea răuvoitorilor, nu m-a învins. Dimpotrivă, m-a înrăit, m-a mobilizat, m-a ajutat să descopăr resurse proprii, noi, pe care să le pun în serviciul cauzei pentru care am pătimit. Pentru că – iertată fie-mi lipsa de modestie – dintotdeauna m-am simţit un angajat, un chemat în această lume, ca să fac viaţa mai frumoasă şi oamenii mai oneşti, mai cunoscători, mai înţelepţi, mai sinceri, mai umani. Îmi pare sincer rău pentru generaţiile de studenţi de după 1993 care nu l-au mai cunoscut pe profesorul Nicolae Mătcaş...

– Ce a însemnat pentru Dumneavoastră satul de baştină, anii copilăriei. În ce mod s-au răsfrânt aceştia asupra personalităţii Dumneavoastră?

– Nespus de mult. Pentru mine, ca şi pentru marele filozof şi poet, „veşnicia s-a născut la sat". Cu toată sărăcia lui (secete frecvente, sfârcul apei ascuns la zeci de metri în inima pământului, apa Prutului îngrădită cu sârmă ghimpată etc.), satul Crihana Veche de lângă Cahul, în care am văzut zorii zilei şi în care mi-am petrecut copilăria şi adolescenţa, nu l-aş schimba pentru nimic în lume cu un altul. Nicăieri în lume nu mai există un răsărit şi un apus de soare la fel de dumnezeiesc ca la Crihana, o râpă la fel de mare cu cuiburi de vinderei şi pupeze la fel de atrăgătoare ca pentru copiii din Crihana, un lut tot atât de galben şi de neroditor ca şi cel de la Crihana, case cu prispe şi cu acoperişuri de stuf ca la Crihana, oameni atât de încovoiaţi de muncă şi cu sufletul atât de curat ca la Crihana!...

Am avut parte de părinţi ideali. Dumnezeu mi-a luat-o pe mama pe când împlinisem 5 anişori. Ţin minte doar că mă mai purta în braţe chiar înainte de a trece în lumea celor drepţi (fiind lovită de un trăsnet). Tata, şi el ţăran din talpă ca şi mama, un purtător ingenuu al celor mai înţelepte principii ale eticii şi pedagogiei populare, a ştiut să ne inoculeze cele mai sănătoase principii de muncă onestă şi de comportament în viaţă, înainte de toate prin exemplul său personal şi, în al doilea rând, prin vorbele sale de duh cu tentă vădit educativă, după cum am putut să-mi dau seama mai apoi, fără a fi nevoit să recurgă măcar o singură dată la metoda „clasică” preluată din rai.

În condiţiile unei secete neîndurătoare, care ne bântuia meleagul, şi ale unei lipse totale de apă pe lângă gospodărie, tata avea cea mai frumoasă livadă şi cea mai roditoare grădină din sat. Numai el ştie câte căldări de apă a trebuit să care în viaţa lui la deal cu cobiliţa de la fântână şi de la pârâul din mijlocul satului... Apoi, încet-încet, ne-a deprins şi pe noi. Dacă mi-a spus, bunăoară, că la rădăcina prăsadului din faţa casei trebuie, în toiul verii (ca să nu se viermănoşeze şi să nu cadă fructele), să torn câte 15 căldări de apă în fiecare zi, eu nu am îndrăznit nicio dată să torn numai 10. Dacă mi-a spus că la fiecare fir de roşii sau de ardei trebuie să torn câte o jumătate de căldare de apă, mai puţin nu mi-am permis să le torn nicicând. Dacă tata mi-a spus că cei 10-15 cârlani pe care-i mai avea şi pe care trebuia să-i duc vara zilnic la păscut urmau să se întoarne seara acasă cu burţile rotunde ca pânzele unei corăbii din zare în bătaia vântului, aceasta însemna că eu trebuia să găsesc haturile cele mai neumblate pentru a realiza comparaţia.

Copilărie aproape că n-am avut, ca mai toată generaţia mea, pentru că mi-a răpit-o războiul, şi foametea, şi teama de deportare (de care n-au scăpat unchiul Niţă, fratele tatei, şi familia acestuia). Tata – mobilizat pe front, mama şi bunicii – pe câmp. Nu peste puţină vreme Dumnezeu ne-a luat-o pe mama în împărăţia sa şi am rămas singuri-singurei cu fratele de 16 ani, care, până la întoarcerea tatei după încheierea celui de-al Doilea Război şi a conflictului cu Japonia, mi-a fost şi tată, şi mamă, şi soră. Şi-a onorat excelent obligaţiile ce-i reveniseră. Ţin minte ca azi: serile, ca să adorm mai uşor, îmi recita ore întregi din Eminescu, Alecsandri, Coşbuc, Goga, Victor Vlad Delamarina. Apucase doar câteva clase primare „la români”, dar cunoştea atât de multe, era atât de împătimit de literatura neamului, încât nu viitorilor dascăli filologi, ci anume fratelui meu mai mare îi datorez pasiunea pentru limbă şi literatură. Până şi azi, când ne revedem extrem de rar, când bunul meu frate, trecut de 70, e ţinut mai mult imobilizat de o cruntă vitregie a sorţii, îmi recită la fiecare întâlnire, la fel de inspirat ca şi acum 55 de ani, fie din *Sergentul*, fie din *O scrisoare de la Muselim-Selo*, fie din alte pagini din fondul de aur al literaturii române.

În timpul foametei stăteam singur în casă, cu zăvorul la uşă, şi îl aşteptam pe tata să-mi aducă vreun pumn de boabe de porumb sau vreun braţ de mogâldan ca să-l

tragem la râşniţă şi să facem nişte turte de iască pentru a ne amăgi foamea. Tata a vândut tot ce s-a putut vinde din casă, în schimb ne-a salvat de la o moarte sigură.

Toate etapele şcolii le-am parcurs în satul natal, medalia de aur de la finele studiilor medii permiţându-mi accesul la Facultatea de Litere a Universităţii din Chişinău. Dar cea mai serioasă şcoală au constituit-o, pentru mine, cei şapte ani de-acasă, „şcoala" bunului şi severului meu tată, care m-a făcut om. Grija mea ulterioară a fost să nu pierd cumva prin hăţişurile vieţii ceva din principiile etico-morale pe care mi le-au altoit tata, fratele, satul natal şi să încerc a le transmite copiilor mei.

– Aţi activat în calitate de profesor, şef de catedră, decan, apoi în calitate de ministru în Republica Moldova. Acum sunteţi funcţionar la Ministerul Educaţiei Naţionale din România. Sunteţi unul dintre puţinii pedagogi care cunosc, din interior, foarte bine procesul de organizare a învăţământului în Ţară şi, evident, în Basarabia. Care sunt performanţele învăţământului românesc în raport cu cele mai bune sisteme de instruire din lume? Care sunt punctele nevralgice ale învăţământului din Republica Moldova?

– Sunt mai multe performanţe, dar le voi enumera pe cele care îmi plac: formarea capacităţii de a munci sistematic, formarea capacităţii de a memoriza esenţialul, dar şi de a gândi creator; efortul de a fi în pas cu realizările ştiinţei şi cu cerinţele practice ale societăţii contemporane (la nivel mondial, nu exclusiv românesc); competitivitatea cu rezultatele sistemelor educaţionale din alte ţări, mândria de a fi printre primii; cunoaşterea, la finele ciclului liceal, a două limbi de circulaţie universală.

În ceea ce priveşte învăţământul „moldovenesc", acesta continuă, în cel mai bun caz, tradiţia reproducerii la ore a materiei „de ici până ici" (cu toată frazeologia frumoasă despre instruirea problematizată, computerizare etc.). Cu excepţia unor licee din oraşe şi a câtorva şcoli de la sate, recunoscute prin abnegaţia unor dascăli cunoscuţi, dar neremuneraţi după merit, în învăţământul „moldovenesc" nu se face carte, ci „se trece programa". Numai câteva unităţi şcolare de prestigiu asigură azi cunoaşterea temeinică a unei limbi străine, în rest nu e cunoscută (la nivelul vorbirii) decât rusa. Învăţământul „moldovenesc", cu toată împăunarea noastră provincială, nu e competitiv nici cu cel românesc din Ţară, necum cu cel din Europa (la cel preuniversitar din America nu avem ce ne referi, el având o orientare mai mult pragmatică, utilitară, şi fiind extrem de redus ca bază de cunoştinţe teoretice).

– După 1989 una dintre problemele-cheie ale sistemului de învăţământ de la noi este sincronizarea cu sistemul de învăţământ din Ţară. Care sunt realizările în acest domeniu? Dar problemele ce urmează a fi soluţionate?

– Am încercat să-l sincronizăm în perioada 1990-1994, când am unificat programele de studiu la fizică, limba şi literatura română, istorie şi alte câteva dis-

cipline, când am adus în şcoala „moldovenească" manualele din Ţară. Însă agrarienii majoritari din Parlament şi din structurile statale nu ne-au permis să unificăm sistemele de învăţământ din cele două state româneşti. Ca urmare a moftului lor, astăzi avem, în Republica Moldova, un gimnaziu şchiop şi un liceu şchiop. Nu e de mirare deci că un absolvent al unei clase din ciclul preuniversitar din Republica Moldova, atunci când vrea să-şi continue studiile în România, trebuie să repete acolo clasa absolvită. Diferenţa (ca să nu zic handicapul) nu e o vină a elevului, ci un neajuns al sistemului de învăţământ „moldovenesc", care s-a vrut cu tot dinadinsul să nu fie românesc! Am reuşit să revenim la liceele noastre tradiţionale din perioada interbelică, dar am menţinut şi şcolile medii de 11 ani, astfel încât absolventul de liceu este pus în situaţie dezavantajoasă în raport cu cel al şcolii generale. Mai departe: ne plângem că nu avem bani – şi nu-i avem cu adevărat! –, nu avem, dacă e să fim sinceri, nici forţe spirituale suficiente să întocmim şi să edităm un număr considerabil de manuale şi alte ediţii didactice proprii, dar nici pe cele româneşti venite pe gratis (şi la a căror elaborare şi perfecţionare am putea să ne încadrăm, aşa cum ne asigură partea română) nu le acceptăm în totalitate.

În multe instituţii de învăţământ superior continuăm a pregăti specialişti ale căror diplome nu pot fi recunoscute din oficiu (fără lichidarea unor diferenţe în ceea ce priveşte nivelul de pregătire) în România, cu toată fala noastră cum că acestea ar putea fi recunoscute automat în Europa.

Sarcina de bază ce-i revine învăţământului „moldovenesc" este de a se ralia din mers la restructurarea prin care trece învăţământul românesc din Ţară (începând cu reforma curriculară şi până la formarea formatorilor).

– Vorbiţi-ne, vă rog, despre influenţa pe care o exercită Ministerul Educaţiei Naţionale din România asupra modului de organizare a instruirii românilor din afara Ţării. Evident, ne interesează detalii referitoare la Republica Moldova, dar şi la Sudul Basarabiei, Nordul Bucovinei, Transnistria, Banatul Sârbesc etc.

– O influenţă directă ar putea-o exercita în măsura în care ar fi acceptată oficial de statul în care locuiesc aceşti români. Deocamdată am putea vorbi de o atare influenţă (dar şi aici cu o mare doză de aproximaţie) numai la nivelul aşa-ziselor extensiuni universitare ale instituţiilor din Ţară în statele în care locuiesc, în virtutea unor cunoscute circumstanţe istorice, comunităţi masive de români (de exemplu, extensiunile deja în funcţiune ale Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi la Universitatea din Cahul: profilurile Filologie – Istorie, Matematică – Informatică, Industrie alimentară, Inginerie economică; extensiunile în curs de materializare în anul curent ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi la Universitatea „A. Russo" din Bălţi (profilurile Administrarea afacerilor şi Istorie) şi la Colegiul din Soroca (profilul economic) şi ale Universităţii Tehnice „Gh. Asachi" din Iaşi la Universitatea Tehnică a Moldovei din Chişinău (profilul tehnic); extensiunea deja

prospectată a unui liceu din judeţul Botoşani la un liceu din nordul Republicii Moldova (oraşul Lipcani). Extensiunile la care mă refer sunt, de fapt, nişte filiale ale instituţiilor respective din România, cu sprijinul logistic şi material al acestora. S-a convenit cu partea bulgară să fie redeschis Liceul românesc de la Sofia şi, respectiv, Liceul de limba bulgară de la Bucureşti, cu sprijinul ţărilor respective, întru satisfacerea dreptului la învăţătură în limba maternă la nivel preuniversitar şi a necesităţilor cultural-naţionale ale românilor din Bulgaria şi, respectiv, ale bulgarilor din România. De asemenea, partea română, în persoana Ministerului Educaţiei Naţionale, s-a declarat de mult pregătită de a participa logistic şi material la instituirea unei universităţi multiculturale la Cernăuţi (cu deschiderea unor linii de învăţământ în limbile română, ivrit şi germană) şi a unui liceu românesc în regiunea Transcarpatică, întârzierea apăsând pe umerii părţii ucrainene.

În rest, România sprijină învăţământul în limba maternă al românilor din afara graniţelor Ţării, acolo unde acesta a reuşit să se mai menţină, prin acordarea gratuită de manuale şcolare şi alte ediţii didactice (anul trecut, de exemplu, s-au făcut asemenea donaţii şi pentru o şcoală românească din Australia, ca să nu ne mai referim la binecunoscutele şi oficializatele donaţii anuale de carte şcolară pentru Republica Moldova), prin organizarea în Ţară a unor cursuri şi seminare de limba română şi de cultură şi civilizaţie românească, la care sunt invitaţi şi reprezentanţii comunităţilor româneşti din vecinătate şi din întreaga lume, prin acordarea masivă de burse de studii şi de perfecţionare-specializare în Ţară la toate nivelurile de învăţământ şi la toate specializările existente (numai Republicii Moldova îi sunt acordate anual, conform Protocolului de colaborare în domeniul învăţământului dintre ministerele de resort din cele două state româneşti, câte 800 de burse de studii pentru învăţământul preuniversitar, 1000 de burse pentru învăţământul universitar, peste 300 de burse pentru învăţământul postuniversitar – masterat, studii aprofundate, studii academice, rezidenţiat, doctorat –, 1600 de luni-bursă pentru diverse stagii de specializare, inclusiv pentru practica de producţie în România a studenţilor care îşi fac studiile la facultăţile din Republica Moldova) în vederea pregătirii specialiştilor necesari pentru menţinerea identităţii etnoculturale a comunităţilor româneşti din afara graniţelor actuale ale Ţării.

– Aflarea Dumneavoastră la Bucureşti a însemnat şi o posibilitate de a vă documenta, de a vă informa, lucrând în cele mai prestigioase biblioteci ale Ţării. Rodul activităţii în acest sens a fost editarea culegerii de articole *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, lucrare în care „reabilitaţi" un şir de personalităţi ale culturii noastre şi „restabiliţi" adevărul ştiinţific şi istoric despre numele corect al limbii şi al neamului. Caracterizaţi-ne „metoda" de lucru a pseudosavanţilor.

– Locul de serviciu şi biblioteca sunt casa mea din România. Este emoţionant să te gândeşti numai că manuscrisele, colecţiile şi foliantele care îţi fură din

lumina ochilor, dar îţi aprind lumina minţii, au trecut prin mâna unui Eminescu, Maiorescu, Ioan Bogdan, B.-P. Hasdeu, Capidan, Papahagi, Puşcariu, Creţia...

Pseudosavanţii sunt văduviţi de această emoţie. Ei nu au răbdarea să studieze cu seriozitate izvoarele, de aceea sunt privaţi şi de tremurul pe care îl simte un om de ştiinţă adevărat când stă faţă în faţă cu istoria, cu adevărul, cu veşnicia. Pseudosavanţilor le trebuie nume cât mai răsunătoare şi mai cunoscute în lumea ştiinţifică pentru a opera cu ele după bunul lor plac întru inducerea în eroare a opiniei publice. „Metoda" lor de lucru e cunoscută: a smulge citatele din context şi a le plasa în textul în care ar suna cum le convine; a le atribui autorilor citaţi trunchiat sau la care fac trimitere spuse care acestora nu le aparţin (în convingerea că un cititor grăbit de astăzi nu va mai recurge direct la surse pentru a le verifica autenticitatea şi că o minciună odată lansată ar putea lăsa urme în memoria celui care a auzit-o), a apela la analogii şi tehnici de comparare incorecte din punct de vedere metodic; a întrerupe citatele în locul în care le convine şi a continua gândul în expunere liberă, creându-i cititorului impresia că ar fi ale persoanei din care se citează sau la care se face trimitere; a omite, ca şi cum din neatenţie, unele semne de punctuaţie absolut indispensabile pentru înţelegerea şi interpretarea corectă a mesajului transmis; a nu se referi deloc (de parcă acestea nici n-ar exista) la sursele care nu concordă cu opinia lor sau care fac praf inepţiile lor etc. „Metodă" preluată de „moldoveniştii" noştri din arsenalul şcolii sovietice de minciunire a maselor de neiniţiaţi, care nu are nimic comun cu ştiinţa şi care, după cum bine a caracterizat-o Eugeniu Coşeriu, constituie o fraudă ştiinţifică.

– Sunteţi unul dintre pedagogii şi oamenii de ştiinţă care au participat la elaborarea legislaţiei lingvistice. Ce conotaţie au avut aceste documente la 1989 şi cum trebuie calificate în raport cu situaţia din anul 2000?

– Numai unul Ion Dumeniuk ştie că subsemnatul e cel care a întocmit varianta iniţială a proiectului Legii cu privire la limba de stat, conducându-se de proiectul legii pentru limba estonă (varianta Uniunii Scriitorilor, de fapt creaţia lui Constantin Tănase, mult mai categorică şi ireconciliantă, a apărut mult mai târziu şi n-a fost acceptată de N. Bondarciuc şi C^0 ca bază de discuţie). Dat fiind că la ora aceea existau încă U.R.S.S. şi R.S.S.M. şi, respectiv, C.C. al P.C.U.S. şi C.C. al P.C.M. şi că ştiam cu cine aveam de a face, l-am întocmit ţinând cont de realităţile de atunci, cu concesiile inerente în favoarea limbii ruse care domina întreg imperiul, dar inserând diplomatic trei idei fundamentale pentru identitatea noastră naţională, şi anume: ideea despre identitatea (în termeni mai exacţi, unitatea) de limbă moldo-română; formularea că limba care avea să capete statutul revendicat de limbă de stat devenea în mod firesc şi limbă de comunicare între etniile conlocuitoare din Republica Moldova; precizarea că limba de stat funcţionează pe baza grafiei latine. Eram perfect conştient de faptul că, dacă trece prima idee (cea mai subversivă!), se recunoaşte că limba numită la timpul acela moldovenească este, în realitate, limba română, iar

recunoscându-se unitatea de limbă, se sugera şi se recunoştea, de fapt, şi unitatea de neam. Dacă trece cea de-a doua idee, limba de stat din Republica Moldova, funcţionând (o perioadă nedeterminată pentru acele vremuri) în paralel cu rusa ca mijloc de comunicare reciprocă între reprezentanţii diferitor etnii, ar fi permis, peste o anume perioadă de timp, atunci când toată lumea ar fi însuşit-o, cel puţin moldovenilor doritori să se simtă la ei acasă, să vorbească în exclusivitate în limba română. Formularea că limba de stat funcţionează pe baza grafiei latine nu era clară la început nici pentru românii de bună-credinţă din grupul de lucru care elabora legile privind limba de stat şi funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. „La ce bun, când un alt grup de lucru elaborează un proiect de lege privind revenirea la grafia latină?”, se întrebau aceştia. Astăzi putem răspunde la această întrebare. Fiindcă (subsemnatul şi Ion Dumeniuk, care activau şi în cadrul grupului de lucru ce pregătea proiectul privind revenirea la grafia latină, cunoşteau bine intenţia şefilor, de aceea au şi insistat asupra acestei formulări) C.C. al P.C.M. mai spera să promoveze în Parlament (pe atunci: Sovietul Suprem) numai legea despre limba de stat şi despre funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi să respingă, prin votul majorităţii, proiectul legii privind revenirea la grafia latină. Convinşi fiind că proiectul legii privind limba de stat va fi votat (avalanşa conferirii statutului de limbi de stat limbilor naţionale din republicile unionale se declanşase), am dublat, în felul acesta, revendicarea revenirii la grafia latină. Evenimentele ulterioare au demonstrat temeinicia temerilor noastre, pentru că cea mai mare bătălie s-a purtat anume în jurul chestiunii revenirii la grafia latină. Interesant de remarcat astăzi că ideea unităţii de limbă (implicit, şi de neam) a trecut atunci neobservată de „moldoveniştii” noştri zeloşi. Era şi continuă să fie un câştig de cauză incomparabil pentru conştiinţa naţională a românilor basarabeni în raport cu atribuirea statutului de limbă de stat, pentru că nu aveam de ce să ne facem iluzia că această limbă va fi vorbită într-un timp fie şi prestabilit prin nişte legi care nu se respectă. Principalul era să ştie fiecare că limba „moldovenească” e aceeaşi limbă română şi, ceea ce rezulta implicit din această teză, că moldoveanul e român. În această ordine de idei putem afirma că, în pofida numeroaselor (şi dureroaselor pentru românii moldoveni care scandaseră luni de zile pe străzile Chişinăului „Limbă!”, „Alfabet!”) concesii determinate de timpul în care era discutată şi de mentalitatea celor care au votat-o, legislaţia lingvistică adoptată la 31 August 1989 la renumita Sesiune a treisprezecea a însemnat o victorie enormă pentru românii basarabeni, pentru că prin recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române se recunoştea, implicit, şi unitatea de neam a moldovenilor din stânga Prutului cu românii din dreapta râului pătimirilor noastre. Adevăr pe care nu-l mai elimini uşor din conştiinţa (fie şi abia renăscută şi timorată) a românilor basarabeni, cu toate sforţările ulterioare ale „moldoveniştilor”, care au izgonit din stat imnul de stat românesc şi din Constituţie limba română.

În cei patru ani de guvernare (1990-1994) s-a încercat nu o dată a se pune în aplicare prevederile legislaţiei lingvistice (aşa imperfectă cum era) referitoare la cunoaşterea de către cadrele de conducere şi de cele din sfera deservirii a limbii de stat, a se revizui unele articole depăşite de schimbările social-politice, care surveniseră pe parcurs (dispariţia U.R.S.S.-ului, inutilitatea întrebuinţării obligatorii pe teritoriul unui stat suveran şi independent a limbii altui stat la fel de suveran şi de independent), însă nici democratul Valeriu Muravschi, nici agrarianul Andrei Sangheli nu i-au acordat lui Ion Dumeniuk (de necaz şi umilinţa la care a fost supus a şi murit, sărmanul), iar apoi – lui Ion Ciocanu şi propunerilor făcute de aceştia în calitate de conducători ai Departamentului de stat al limbilor – nicio atenţie. Mai mult decât atât, a fost lichidat departamentul însuşi, iar legislaţia lingvistică de pe timpul U.R.S.S.-ului a rămas aceeaşi şi azi în Republica Moldova. Anacronism pe care numai un organ legislativ ce se respectă ar putea să-l elimine. Pe când îl vom avea?

– Trecerea în nefiinţă a lui Ion Dumeniuk a însemnat o pierdere grea pentru întregul proces de revigorare a limbii române în spaţiul dintre Prut şi Nistru. Aţi vorbit în repetate rânduri despre pierderea acestui Ostaş al neamului. Care au fost trăsăturile de caracter, calităţile funcţionarului de stat, omului de ştiinţă, pedagogului şi publicistului Ion Dumeniuk pe care le-aţi apreciat şi care v-au apropiat sufleteşte de el?

– Principial. Intransigent. Ferm. Neduplicitar. Atunci când unul dintre membrii Comisiei interdepartamentale pentru problemele limbii se internase în spital de teama să nu participe deschis la vot pentru cele trei chestiuni principiale (recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române, atribuirea statutului de limbă de stat, revenirea la grafia latină), Ion Dumeniuk a mers la spital cu un text întocmit în scris şi i-a smuls semnătura că este de acord. Cunoscând dinlăuntru bucătăria elaborării proiectelor de legislaţie lingvistică, tergiversarea voită a promovării acestora, furcile caudine prin care urma să treacă, înclin să cred, fără a minimaliza aportul sutelor de mii de oameni care făceau să se cutremure Casa guvernului în care se aflau grupurile de lucru, că numai datorită lui Dumeniuk roua crinilor latini a căzut cu o oră mai devreme pe dimineţile aşteptărilor noastre. Avea tot temeiul să se indigneze de comportarea unor colegi de breaslă. Numai eu ştiu cât m-a costat să-l înduplec a nu da în vileag comportamentul uşor spus laş al unor ulterior încununaţi cu lauri „luptători pentru limba de stat şi grafia latină”.

Neînfricat. Cu Ion te puteai duce în recunoaştere, cum ar spune unul care a trecut războiul.

De o acribie şi o probitate ştiinţifică exemplară. Când un coleg de catedră (chiar şef), la comanda CC-ului, a spus în presă un neadevăr despre tradiţia scrisului slav la moldoveni, Ion Dumeniuk, spre deosebire de alţi confraţi, a avut curajul să-l combată public. Când o colegă de catedră cu „pile” la Securitate îl

acuzase, pe nedrept, de plagiat, Ion era pe cale să-i intenteze o acţiune de chemare în judecată.

Era exemplul personal de comportament civic şi moral. Extrem de punctual. Exigent. Necruţător faţă de chiulangii şi de adoratorii lui Bahus.

Pedant. Cu un simţ al datoriei extrem de dezvoltat. Dacă te-ai înţeles să vii cu un articol terminat la ora 8^{00}, să zicem, trebuia să fii la 8^{00} fix. Ţin minte, în ajunul zilei de 27 august 1989, Ziua proclamării Suveranităţii republicii, ne înţeleseserăm ca a doua zi, la 8 dimineaţa, să punem punct la un articol, pe care trebuia să-l prezentăm de urgenţă unei redacţii. N-a fost chip să-l înduplec să mergem pe Piaţa Marii Adunări Naţionale până nu am terminat articolul. Când am venit, piaţa era inundată de lume. Nicio insuliţă liberă. Ne-am strecurat cum am putut în mulţime. Am tresărit la tunetul vocii maestrului Ungureanu care se revărsa peste mulţime: „AliEnatul unu...”. Crezusem că e un lapsus linguae. Când urmă „AliEnatul doi”, bietul Dumeniuk îşi ascunse privirile în pământ... Se vedea clar că îl copleşiseră emoţiile şi pe maestru.

Ca publicist şi luptător, aparent ursuzul şi inofensivul confrate ucrainean dezvăluia energii nebănuite. Era un polemist virulent. Ţinea la argument, logică, concizia exprimării. Multe dintre digresiunile mele lirice au fost trase în ţeapă de pana „Tăunului”.

Era extrem de operativ, ca un ziarist de la cotidian. Nu pot spune că nu obosea, dar o ceaşcă de cafea îl refăcea pe loc.

Îi plăcea să cânte la dombră şi acordeon. La anul doi a părăsit pentru un an cursurile universitare, ca să agonisească bani pentru un costum şi un acordeon. În companie îi plăcea să interpreteze cântece româneşti, ucrainene, ruseşti.

Adora lectura, vânătoarea, pescuitul.

M-a durut enorm să-l aud pe unul dintre colegii de breaslă de la Institutul de Lingvistică spunându-i cuiva că Dumeniuk n-ar fi fost cine ştie ce mare personalitate, ia s-a ridicat şi el aşa, pe valurile restructurării. Ba a fost, stimabile! Aşa cum menţionam la 6 noiembrie 1999, cu ocazia instalării unei plăci comemorative pe casa din care a plecat pe ultimul drum, „e uşor să fii mare printre cei mici, puternic printre cei slabi, curajos printre cei laşi. Mai greu e să fii mare printre cei mari, puternic printre cei tari, curajos printre cei temerari.

Ion Dumeniuk a reuşit – prin comportamentul şi faptele sale – să fie ceva mai mare decât cei mai mari, ceva mai puternic decât cei mai puternici, ceva mai curajos decât cei mai curajoşi.

Ion Dumeniuk nu a râvnit lauri ori slavă nemeritată. Unicul prosop dintre multele cu care fuseseră împodobiţi fiii neamului de către poporul recunoscător după marile bătălii pentru limbă şi alfabet de la 1989, prosop pe care Ion Dumeniuk l-a acceptat fără împotrivire, a fost giulgiul care i-a închis plumbul pleoapelor.

Chiar prin plecarea sa către cele veşnice Ion Dumeniuk ne-a dat o strălucitoare lecţie de modestie şi moralitate.

– Pana omului de ştiinţă Nicolae Mătcaş aşază tot mai frecvent cuvintele în rime. Sursa inspiraţiei poetice porneşte doar de la nostalgia pe care o aveţi pentru Chişinău şi pentru locurile de baştină?

– Cred că, în sufletul meu, am făcut poezie toată viaţa. Pe când eram elev chiar am publicat câte ceva. În timpul foametei, încuiat în casă, compuneam, ca şi Grigore Vieru, de frică. În studenţie, dintr-o timiditate excesivă, n-am cutezat să mă descopăr ca înşiruitor de vorbe goale, deşi îmi plăcea să frecventez cenaclurile literare. Pe urmă, după ce devenisem profesor şi lingvist, cu atât mai mult nu m-am încumetat să dau la iveală încercările mele, pentru că, pe de o parte, la noi poezia nu se consideră ceva serios, iar, pe de altă parte, nici poeţilor nu le prea place când vreun „nechemat la ospăţul poeziei" îşi face apariţia pe ogorul deja ocupat al literaturii de către geniile literare care şi-au împărţit harta poetică. Începând cu februarie 1994, când au venit agrarienii la putere şi mi-au barat calea la catedra universitară, scrisul mi-a devenit cel mai fidel prieten. Contrar stării psihice de moment şi din convingerea că poezia, ca şi muzica, trebuie să provoace o stare de duioşie, de lumină, am revenit la reveriile de altă dată: cântece de dor, cântece de singurătate, cântece de iubire. În timp ce-mi făceam doctoratul la Leningrad, scriam de dor de Chişinău, la Chişinău scriam de dor de Ţară, la Bucureşti scriu de dor pentru cei dragi de acasă.

– Cunoaşteţi ca nimeni altul meandrele sufletului românilor basarabeni. Ce „surprize" ne mai poate oferi soarta? Care ar fi legătura dintre actuala situaţie a românilor basarabeni şi destinul lor de mâine?

– Înstrăinat de ţară şi de neam, mai rătăcind, uneori, prin hăţişurile destinului vitreg, românul basarabean nu şi-a vândut în întregime nimănui sufletul. În mare, a rămas la fel de sincer şi curat ca altă dată, cu un sfâşietor dor de fraţii de dincolo de sârma ghimpată.

Azi până şi omul simplu pricepe că integrarea Republicii Moldova în Europa nu se poate face decât prin România, împreună cu România. Destinul românilor basarabeni e de neconceput fără destinul românilor din Ţară, fără unirea cu Ţara. Acesta e mersul firesc al istoriei. S-a reunit poporul vietnamez, s-a reunit cel german, sub ochii noştri se reuneşte poporul chinez din China şi din Taiwan şi cel coreean din cele două state coreene. Cu ajutorul Domnului, sub ochii noştri se va reuni şi poporul român din cele două state româneşti actuale. Dacă nu o vor face conducătorii, dacă nu o vor face legiuitorii, o vor face oamenii de rând. Ei deja o fac. Prin liberul lor consimţământ. Pentru vecie.

Bucureşti, 17 aprilie 2000

„Limba Română", nr. 6-12, 2000, p. 34-42

„ORIUNDE AŞ MUNCI, O FAC ÎN FOLOSUL OAMENILOR...”

(Grigore Canţâru – Nicolae Mătcaş)

– Stimate domnule profesor, în ultimii ani aţi oferit mai multe interviuri, răspunzând la o serie de întrebări care vizau, în special, formaţia Dumneavoastră de savant şi activitatea în sfera interesului public. Aşa încât şi prima mea întrebare are un caracter oarecum convenţional. Ce înseamnă pentru Dumneavoastră a fi Expert I la *Serviciul Românii de Pretutindeni al Direcţiei Generale pentru Integrarea Europeană şi Relaţii Internaţionale* a Ministerului Educaţiei şi Cercetării din România şi – în general – a munci în Bucureşti?

– Pentru comoditate, aş vrea să convenim de la (bun?) început asupra a unui moment: de la înălţimea vârstei să-mi permiţi a mă adresa cu pronumele de reverenţă „dumneata (d-ta)”.

„Expert I” se mai numeşte, de puţin timp încoace, şi „expert superior” (denumire cu care nu mă pot obişnui). Este o funcţie executivă, nu una decizională. Dacă ar fi să epuizez obligaţiile de serviciu, ar trebui să prezint fişa postului, care, pentru unul ce s-ar interesa în mod expres, se află undeva pe suport electronic (pe *site*-ul ministerului). Funcţionarul în cauză ar trebui să fie un fel de *doctus sine libro* în domeniul de care se ocupă. Aşa cum se ştie că nu locul îl face pe om, ci omul sfinţeşte locul, îţi voi spune că n-am ţinut niciodată să-mi exercit numai atribuţiile prevăzute de fişa postului, ci m-am străduit să prestez cu o conştiinciozitate de pedant orice muncă de care e nevoie, de la cea de ordin oarecum creator (elaborare de proiecte, de hotărâri de guvern, de protocoale de colaborare în domeniul educaţiei între state, note şi alte materiale metodice, sinteze privind comunităţile româneşti din afara ţării, sprijinul acordat lor de Guvernul României, întocmirea de proiecte de susţinere financiară etc.) până la cea de rutină (scrisori de răspuns la solicitări, audienţe, consultări etc.). Nu mi-a căzut niciodată coroana când am efectuat vreo activitate care nu e de nivelul pregătirii mele. Am impresia că aş fi executat exemplar orice muncă în cazul în care o persoană la care ţin mi-ar fi spus că trebuie. (De altfel, povara ministeriatului anume astfel mi-au pus-o pe umeri maeştrii Druţă şi Lari.) Am convingerea înnăscută că orice activitate îţi poate aduce satisfacţie numai dacă îi conferi importanţa pe care o are şi dacă depui şi suflet în ea. Mai ales atunci când ai de a face cu oamenii. Iar noi lucrăm zilnic cu destine,

cu oameni vii. Oameni care au nişte vise, aspiraţii, speranţe. Care ştiu că undeva, mai aproape sau la mii de kilometri distanţă, se află ţara-miraj a părinţilor, bunicilor, strămoşilor, ţară pe care ar vrea să o vadă, în care ar dori să studieze. Nu este suficient să-ţi îndeplineşti formal funcţia de birocrat (de care nici România nu duce lipsă). Trebuie să fii mereu conştient că eşti o persoană oficială care reprezintă ţara în raporturile ei cu străinătatea sau cu conaţionalii care locuiesc pe alte meleaguri. Că eşti primul român din Ţară cu care vine în contact un român din afară.

În aceeaşi ordine de idei, pentru mine nu e mare diferenţă a munci la Bucureşti sau la Chişinău, pentru că eu, oriunde aş munci, o fac în folosul oamenilor, nu împotriva lor. Atâta doar că, în 1994, aşa-zişii democraţi agrarieni de la Chişinău, pentru „vina” ce mi s-a incriminat de a fi „românizat” învăţământul moldovenesc şi de a fi „reetnizat” (adică de asemenea „românizat”) tânăra generaţie de cetăţeni moldoveni, m-au lăsat fără o bucată de pâine, îngrădindu-mi accesul în învăţământ (au lovit necruţător în dragostea mea dintotdeauna: studenţii) şi dreptul la profesie (noroc de redactorul-şef de la revista pe care o fondasem împreună cu regretatul Ion Dumeniuk, care, timp de un an, nu m-a lăsat să mor de foame), iar fraţii de la Bucureşti mi-au fructificat pregătirea şi calităţile.

Aproape toţi tinerii din Republica Moldova care vin la studii (sau la lucru) în România şi care, într-un mod sau altul, vin în contact şi cu mine (ale căror griji, dureri şi necazuri trec şi prin sufletul meu), mă consideră o persoană trimisă special de oficialităţile de la Chişinău pentru a le reprezenta interesele, fără a bănui ca eu nu sunt decât un exilat în propria Ţară. Mulţumesc Domnului că am o Ţară care îmi asigură existenţa şi îmi preţuieşte capacităţile!

– Aţi aflat, în această perioadă, mai multe despre români şi despre România „recentă”? Mă refer la faptul că Bucureştiul oferă, probabil, posibilitatea de a privi condiţia noastră naţională dintr-un *alt* unghi decât cel pe care ţi-l impune – istoriceşte şi politic vorbind – Chişinăul.

– Depinde ce înţelegi prin „Bucureşti”: conducerea, politicienii, puţinii români adevăraţi, marea scursură anaţională, cosmopolită, indiferentă, similară cu cea din toate metropolele...

Conducerea, ca întotdeauna, ştie totul, dar nu întreprinde prea mult, ca să nu supere pe nimeni. Diplomaţia este o artă extrem de dificilă. Nu toţi circarii pot face acrobatică pe muchie de cuţit.

Politicienii se comportă la fel oriunde. Unii vor unirea azi, alţii ezită („La ungurii noştri să-i mai aducem şi pe ruşii voştri?”), ceilalţi văd salvarea în integrarea europeană.

Nostalgicii (prima generaţie de basarabeni, bucovineni şi herţeni refugiaţi, la care se adaugă moldovenii din dreapta Prutului, ardelenii, precum şi intelectualii de marcă) visează frumos la un miracol, păstrează cu pioşenie şi sfinţenie

memoria actului Marii Uniri de la 1918, omagiază cu drag personalităţile Basarabiei, Bucovinei.

Deşi toţi sunt conştienţi de faptul că Basarabia actuală, inclusiv sudul ei (precum, de altfel, şi Bucovina de Nord şi Ţinutul Herţei), este pământ românesc, pe care nu se ştie prin ce minune s-au mai păstrat români care vorbesc româneşte, ea devine totuşi, pe zi ce trece, o *fata morgana* a României. De altfel, mulţi nici nu-şi dau seama de mutaţiile ce s-au produs, pe parcursul a 150 de ani de ocupaţie străină, în psihologia basarabeanului, nu ştiu ce înseamnă „ienicer”, „mankurt” cu aplicare la basarabean. Pentru ceilalţi, mai puţini, este o enigmă şi un miracol istoric faptul că flacăra românismului încă mai pâlpâie, după atâta amar de vreme de înstrăinare forţată, în conştiinţa multor basarabeni. La fel le apare şi marea mişcare de trezire a conştiinţei naţionale a românilor basarabeni, organizată de intelectualitatea din Republica Moldova, efort care a culminat în 1989 cu adoptarea legislaţiei lingvistice, iar ulterior – cu Declaraţia de independenţă, revenirea la tricolor, adoptarea imnului de stat etc.

Aberaţiile politicienilor de la Chişinău nu sunt interpretate ca simple rătăciri, ci aşa cum sunt: ca nişte acţiuni politice premeditate, întreprinse la o comandă venită din afară (diversiunile *limba moldovenească, naţiunea moldovenească,* dicţionarul lui Stati, *amestecul în treburile interne ale altui stat* etc.).

Puţini, extrem de puţini români îşi dau seama de comportamentul nefast al unor români exilaţi, în perioada 1918-1940, cu funcţii administrative în Basarabia, încă mai puţini conştientizează ezitarea unor basarabeni în principiu proromâni, „unionişti” în vorbe, egoişti în grandomania lor, de a se uni „aici şi acum” (am în vedere puţinele momente oportune pe care ni le creează istoria), din teama de a deveni politicieni, conducători, intelectuali de gradul doi în faţa regăţeanului plin de sine.

– Ce sentiment vă încearcă în momentul în care realizaţi că mulţi tineri basarabeni care îşi fac studiile în România rămân în Ţară să-şi construiască un destin, iar cei care revin în Republica Moldova nu-şi pot găsi aici un rost pe potriva speranţelor şi a pregătirii lor profesionale? (Apropo, deţineţi date statistice în acest sens, cunoaşteţi indicii care ar confirma sau ar infirma această supoziţie?)

– Frate Grigore, fii de acord cu mine că omul, această pasăre a Universului, trebuie să fie liber a-şi fauri destinul unde vrea el. Talentul, mai greu poate numai la început, se poate realiza oriunde: acasă, în Ţară, în America de Nord (Eliade, mai aproape de noi – George Paladi) sau cea Latină (Coşeriu), în Franţa (Brâncuşi, Ionesco, Cioran), în Spania (Uscătescu).

Într-un veac de pragmatism şi de tendinţă de căpătuire totală nu cred că primul exod de după 1989 al basarabenilor în România ar fi fost condiţionat numai de prea mare drag de Ţară. La fel şi cu tendinţa de care vorbeşti d-ta. Cauza

principală este sărăcia lucie din Basarabia şi atitudinea vădit ostilă din partea „baronilor" basarabeni faţă de tinerii care, chipurile, ar fi fost „românizaţi", în timp ce ei îşi au propria cimotie şi s-ar vrea singurii – ba încă şi „feudali" – în propria „ţărişoară".

Nu sunt dispus să dau date, dar cred că se exagerează problema rămânerii masive în Ţară a tinerilor noştri basarabeni. De ce nimeni nu se întreabă câţi intelectuali basarabeni (în temei – profesori de şcoală medie şi de liceu) au inundat plantaţiile de căpşuni din Spania, benzinăriile din Italia, şantierele de construcţie din Israel?

Tinerii basarabeni se vor fi convins deja că nici în România nu-i aşteaptă câinii cu colaci în coadă. Concurenţa la angajare este enormă, principiul nepotismului funcţionează excelent şi aici, atitudinea faţă de „venetic", ce-i în orice situaţie de concurenţă, este discriminatorie. Nu mai vorbesc de dificultăţile create la obţinerea cetăţeniei, de parcă basarabenii, descendenţii părinţilor şi bunicilor care au avut cetăţenie română şi care niciodată n-au emigrat din Patrie, nu ar merita-o automat, de la naştere. E trist să constaţi că, în faţa diavolului galben, unii funcţionari le acordă mai uşor cetăţenie română unor turci, arabi, africani decât confraţilor lor din Basarabia, Bucovina, Banatul sârbesc.

De altfel, şi tinerii români instruiţi din Ţară fac coadă la vize pentru emigrare în Europa sau peste ocean, în căutarea unei vieţi mai sigure. Drept să-ţi spun, la plecarea lor mă încearcă un dublu sentiment: de regret şi de compasiune. Poate că vor ajunge să se căpătuiască pe alte meleaguri, să-şi facă şi un nume, însă niciodată nu vor mai simţi răcoarea brazdei măicuţei glii natale, gâdilatul firicelului de iarbă care vrea să salute în zori primele raze de soare.

– Sunteţi unul dintre intelectualii noştri de frunte. Ce probleme (dintre cele... din afara cadrului „îngust" al filologiei şi al învăţământului) vă frământă în prezent? Care sunt temele de reflecţie ale *poetului* şi ale *gânditorului* Nicolae Mătcaş?

– Mulţumesc. Cred că numai mult prea modeştii Gheorghe Ghimpu, Ion Dumeniuk, Ion Ungureanu, Grigore Vieru, Octavian Ghibu, Marius Lupuţiu şi alţi vreo 9-10 necontaminaţi de virusul unui orgoliu exagerat m-ar fi putut include fără nicio reţinere în tagma acestora. Duşmanul nostru de moarte în acţiunile de conştientizare a identităţii naţionale, după cum ne-am convins de atâtea ori de-a lungul istoriei, nu este străinul, ci confratele, cu egoismul, ambiţia, invidia sa congenitală. Vorba ceea: „– Cine ţi-a scos ochii?". „– Fratele". „– A-a-a... De-aceea ţi i-a scos atât de adânc!". Molimă naţională, ce mai!

Cred că e prea mult spus „poet", cu atât mai mult „gânditor". Poeţi sunt Ovidiu, Dante, Petrarca, Shakespeare, Eminescu, Arghezi, Stănescu. Gânditori: Socrate, Platon, Aristotel, Hegel, Eliade, Cioran... Eu nu am ţinut cu tot dinadinsul să mă fac poet, deşi am admirat poezia încă de pe la 5 ani, când, rămaşi fără

mamă şi fără tată, ca să-mi mângâie singurătatea, fratele Vasile (cu 11 ani mai mare) mi-i recita pe din afară, ca în cele 1001 de nopţi, pe Alecsandri, Eminescu, Coşbuc, Goga, Iosif, Victor Vlad Delamarina. Aşa cum pe Anton din *Ultima lună de toamnă* ni l-a furat pădurea, pe mine, de la o vreme, m-a furat poezia. Deşi o purtam în suflet, repet, de multă vreme. M-am pus s-o înşir pe hârtie, la sfatul înţeleptului Petre Soltan, la 1994, când, prin „bunăvoinţa” confraţilor, am fost îndepărtat de la catedră. Uitat de lume, închis între patru pereţi, ca să nu mor de singurătate şi de sentimentul inutilităţii, al trecerii pe linie moartă, am început a scrie. Vodă este cel care a intuit că scriu, într-o discuţie la „Glasul naţiunii”, prin 1994, a insistat să-i aduc nişte versuri pentru revistă, care au şi apărut în 1995. Gicu Vodă, actualul mare îndurerat Gheorghe Vodă din *Viaţă pe nemâncate*, este, într-un fel, „naşul” meu literar. Altminteri, cu timiditatea mea, cine ştie dacă mai îndrăzneam vreodată să calc în „republica aleşilor lui Dumnezeu”. Cu titlu de amuzament, am să-ţi dezvălui că bunii mei confraţi de la „Septentrion literar” din Cernăuţi anume aşa şi au intitulat un eseu despre încercările literare ale subsemnatului: *Un lingvist în republica poeţilor.* Pot fi de acord că n-au făcut-o din răutate, dar parcă-l aud pe un cocoşat de-al nostru pe la un colţ de stradă: „Săriţi, fraţi mistreţi! Un impostor a intrat în grădina noastră!”. Numai blajinul de nea Grigore Vieru nu se teme de afluxul de ciuperci de după ploaie şi ne asigură că în codrul verde al scrisului este loc pentru oricine. (Parcă ar fi Heliade Rădulescu de odinioară: „Scrieţi băieţi, scrieţi!”.)

Nu mă aflu în inima literaturii, nici chiar la marginile ei. Printre cei peste 1500 de poeţi actuali, unde să-şi mai facă loc unul când, după câte se ştie, chiar Caragiale, acum 108 ani, constata că „...avem peste 150 de poeţi, mai mult decât ar trebui unei naţiuni în stare normală să se prezente convenabilă în faţa Europei culte”? Însă eu şi în preajma literaturii mă simt bine. Să-ţi relatez un alt caz care mă amuză. Un redutabil om de cultură de la Bucureşti, renumit propagator al ştiinţei, între altele, şi un talentat şi prolific poet, „binecuvântat”, la începuturile sale literare precoce, de nişte Derjavini autohtoni cum ar fi Bacovia, Arghezi, Călinescu, Vianu, Streinul, Papadima, a avut imprudenţa ca, într-un textuleţ de întâmpinare la o plachetă de-a mea, să mă plaseze alături de Vieru şi Lari, fără să precizeze că ar fi avut în vedere *treimea poeţilor basarabeni* ***(auto)exilaţi în Ţară***. Imediat am şi fost taxat de un critic literar nebucureştean, de altfel, un bun prieten al meu, al basarabenilor, bucovinenilor şi al tuturor românilor din afara Ţării: „El (adică prefaţatorul – *N.M.*) vorbeşte de o treime a poeziei basarabene, trei poeţi importanţi, vitali pentru spaţiul basarabean, şi-l include aici şi pe dl Mătcaş. Cred că este excesiv”. Fără precizarea de mai sus, sunt perfect de acord, dle profesor! În rest, mai vedem. (*De gustibus non est disputandum,* vorba ceea.)

„De ţară când vorbeşte / Poetul stă-n picioare”, parcă aşa scria un confrate de-al nostru? Ei bine, în acest sens Nicolae Mătcaş stă toată viaţa în picioare. Dar

picioarele nu-l dor nici atâtica. Îl doare ţara, limba, neamul, istoria falsificată, surparea temeliilor morale la educarea tineretului de azi. Mătcaş este un permanent îndrăgostit de frumos, de inefabil, de sublim. Ca să se dea cât de cât cultivat, recunoaşte că nu ştie cum a putut să trăiască până la adolescenţă ţărănoiul din el fără un Beethoven, Mozart, Bach, Vivaldi, Verdi.

„Gânditorul" Mătcaş stă cutremurat în faţa gestului lui Socrate de a prefera temniţa şi chiar moartea pentru crezul său în adevăr în schimbul unei libertăţi care ar fi câştigată cu preţul minciunii. Precum şi de preţul cu care Arhimede şi-a apărat figurile geometrice de pe nisip (*Noli tangere circulos meos!*) în faţa barbarului. De măreţia sacrificiului lui Prometeu, Bruno, Ioana d'Arc, a lui Horia, Cloşca şi Crişan, Doja, Brâncoveanu, mai aproape de noi – de crezul lui Ilie Ilaşcu şi al confraţilor săi de ideal.

Adevărul şi minciuna, sinceritatea şi fariseismul, politeţea şi mojicismul, bărbăţia şi laşitatea, compasiunea şi indiferenţa, intriga şi iubirea, iubirea şi trădarea, cultura şi spoiala, viaţa şi moartea... Dacă ţi-aş spune că aceste pasiuni umane, patimi, antinomii, care au frământat lumea de când există, iar în scris – pe creatorii din antichitate, apoi pe Shakespeare şi până la cei de astăzi, îl frământă şi pe „cugetătorul" basarabean cu care conversezi, l-ai crede? Chiar dacă nu e la o vârstă matusalemică, încearcă să privească senin, să analizeze filozofic multele (şi dezagreabilele) manifestări (invidie, orgoliu, trufie, grandomanie, poză, saltimbancărie, cruzime, bestialitate) ale animalului social contemporan, recurge la judecata lui Solomon când e să decidă de partea cui va fi fiind dreptatea, se resemnează ca un Isus Hristos în faţa supliciului la care îl supune răutatea lumii acestea... Să fie, oare, un semn al senectuţii?

– Cât de mult poate creşte, la Bucureşti, autoritatea literară a unui poet cu vocaţia patriotismului?

– Deloc. Din punctul de vedere al „integraţionistului" bucureştean, nici patriotul Eminescu (cel din *Scrisori, Împărat şi proletar*, publicistică) nu e mare gânditor şi nici mare poet. Mai mult: sub paravanul integrării europene şi euroatlantice, al globalizării, marele poet naţional aproape că nu mai este tolerat. Deşi motivul real este tăinuit, se poartă o luptă acerbă cu tot ce e naţional, cu tot „ce mişcă-n ţara asta". Patriotismul e declarat paşoptism, păşunism, depăşit de timp şi de tendinţele actuale. Iar basarabenii, care au supravieţuit numai datorită patriotismului literaturii naţionale, din acest unghi de vedere, sunt nişte demodaţi, retardaţi, arhaici. Poeţii din stânga Prutului ar fi depăşiţi atât prin tematică, idei, mesaj, cât şi prin mijloacele de expresie, inclusiv tehnica de versificaţie. Mai ales că această idee e susţinută şi promovată insistent şi de unii „bucureşteni" optzecişti, nouăzecişti, postmodernişti, fracturişti (nu ştiu de ce îmi vine să le zic „fripturişti", cum îi numeau deputaţii frontişti din primul nostru parlament de după 1989 pe deputaţii agrarieni), contrafortişti (nu-ţi fie cu supărare) de la Chişinău.

Poezia (reala poezie) patriotică basarabeană, dar şi cea „regăţeană”, rămâne un balsam, în primul rând, pe rana mereu vie a basarabenilor şi bucovinenilor refugiaţi şi îşi mai poate găsi refugiu şi alinare în inimile oamenilor simpli din „colibele” din provincie (Moldova din dreapta Prutului, Transilvania, Banat, Crişana), la din ce în ce mai puţinii români din Sudul Basarabiei, din Bucovina de Nord şi din Ţinutul Herţei, din Voivodina, la vlahii şi aromânii din Valea Timocului, Albania, Macedonia.

– Cineva spunea că după ce un mare poet a trecut printr-un limbaj, limbajul nu mai este acelaşi. Literatura română are mai mulţi autori care au marcat profund *natura* limbajului artistic, asumându-şi, fiecare, riscul – dar şi responsabilitatea – unui *nou* demers întru „creşterea limbii româneşti”. Cum credeţi, mai sunt posibile în literatura noastră opere comparabile, din acest punct de vedere, cu *Amintirile...* lui Ion Creangă, cu *Luceafărul* eminescian, cu *Psalmii* lui Arghezi?

– Tocmai de aceea marii scriitori se consideră făuritori ai limbii literare. Deşi se spune că de la Eliot încoace s-ar fi „aflat” că, după apariţia unui scriitor mare sau „interesant” într-o anumită privinţă, nu se mai poate scrie la fel şi nici judeca ca până la el tot ce s-a scris înaintea lui, deja geniul lui Eminescu intuise că nu se mai poate scrie în „fagurele de miere” al Văcăreştilor sau al lui Budai-Deleanu. Arghezi ştia şi el că nu poate rămâne la mijloacele de expresie, inclusiv cele lingvistice, de la mijlocul secolului al XIX-lea. Nici Nichita nu putea rămâne la tehnica şi limbajul lui Arghezi.

La întrebarea d-tale de fond ar trebui să răspund că, aidoma planetelor, geniile se nasc / sunt descoperite la depărtări de milenii. Au trebuit să treacă aproape două milenii de şlefuire, cizelare a chihlimbarului limbii materne ca să se nască un Creangă pentru a-i întrupa scânteierile ei de mărgăritar. Creangă este spiritul popular însuşi, întruchiparea lui, expresia verbală a acestuia. Sub alt aspect, voit cult, elevat, întruchiparea inteligenţei poporului este Eminescu.

Spiritualitatea, literatura română este bântuită de talente, în privinţa geniilor însă sunt mai rezervat. Ar trebui să ne înarmăm cu puţintică răbdare, generaţii întregi. Opera unui Eminescu, Creangă, Arghezi rămâne termen de referinţă, nu de comparare.

– Umberto Eco spunea că în viitor nicio limbă nu va putea să domine asupra altor limbi, din simplul motiv că „limba viitorului vor fi traducerile”. Care este opinia Dumneavoastră în această atât de complexă chestiune?

– Oricât l-aş admira pe Creangă în traducerea niponă ideală (japonezii l-au tradus integral încă de pe când, vorba ceea, nici nu ştiau bine dacă România este capitala Bucureştilor sau Bucureştii sunt capitala României; *à propos*, recent a apărut, într-o ediţie de lux, în niponă, placheta de versuri *Între noi – timpul* a bucureştencei Adela Popescu), îl pot savura ca limbă, expresie, sonoritate numai în

original. Oricât de mult aş aprecia lecturile superbe ale maestrului Caramitru din Eminescu în engleză, nu-i pot simţi vraja poetului nepereche (sper că şi reputatul actor) decât în original. Este admirabilă transpunerea poeziei lui Esenin de către Lesnea în română, însă Esenin „sună" mai bine în ruseşte, din care cauză prefer să-l recitesc, ori de câte ori mi-i dor de armonia versului lui cu mireasmă de mesteacăn, în limba originalului.

Traducerea, mai ales când nu e făcută de poeţi cel puţin egalabili ca talent, dacă nu chiar mai mari, pierde în mod indiscutabil o parte din individualitatea, originalitatea artistică a textului scris în original. Traducerile în serie îi aduc pe diferiţii poeţi traduşi la un fel de numitor comun. După cum limbile nu sunt identice ca sonoritate, muzicalitate, vigoare etc., ca să nu mai vorbim de diferenţele fizico-acustice şi fiziologice, după cum indivizii nu sunt identici ca structură fizică, anatomo-fiziologică, psihică, mental-sentimentală, tot aşa nici traducerile nu pot transpune întocmai originalul. Conţinutul – da, armonia – în parte, vraja lingvistică – nicidecum. Strict vorbind, la transpunerea în altă limbă se creează, într-un fel, o mică-mare altă operă, în funcţie de talentul şi măiestria traducătorului.

Eco are dreptate numai în sensul că o operă de talent va rămâne ca atare, indiferent de „mărimea" limbii în care a fost concepută (mare, prin aria de răspândire, cum e engleza, bunăoară; mică, prin arealul de întrebuinţare, precum persana), însă nu ne asigură că opera respectivă nu va avea de suferit câtuşi de puţin la transpunerea ei în engleză, franceză, spaniolă, chineză, niponă etc. (De fapt, „de suferit" este inexact spus, căci, în funcţie de talentul traducătorului, o lucrare mai slăbuţă în original poate deveni bunicică, comestibilă la traducere şi invers, o lucrare de valoare în original poate fi tradusă prost de un traducător mediocru şi, cu regret, percepută ca atare.) Este cu totul altceva când un naţional îşi însuşeşte o a doua limbă (pe cea adoptivă) în asemenea măsură încât să poată crea opere de valoare în această limbă (cazul lui Cioran este elocvent în această privinţă). Opera are o valoare lingvistică în limba în care a fost creată şi o altă valoare în cea în care este tradusă (dacă nu e creată din nou, la „traducere", de către autorul purtător al ambelor limbi).

– Se vorbeşte mult despre criza identităţii naţionale, dar şi despre o criză a identităţii umane a fiecăruia dintre noi. Cum credeţi, poate avea sorţi de izbândă renaşterea naţională fără efortul individului de a-şi recupera propria umanitate?

– Criza identităţii naţionale este de faţă în cazul nostru, nu e nevoie să ne dăm cu presupusul. La 1989, în Piaţa Marii Adunări Naţionale sau la Teatrul verde din Valea Morilor, ne părea că suntem mulţi români, câtă frunză şi iarbă. Dar ne facem a uita că cei mai mulţi dintre noi ne credeam, în sufletul nostru, moldoveni; că în pericol se afla „veşmântul fiinţei noastre"; că duşmanul de moarte era

rusificarea, politica de asimilare lingvistică de la centru (asimilarea de alt ordin se şi produsese, din care cauză moldoveanul de după 1940 mai degrabă ar fi fost de acord să se considere rus decât român). „Unire, moldoveni!” ne era chemarea, nici vorbă de „Unire, români!”. Cu acest ultim slogan noi, care, de fapt, ştiam cine suntem, i-am fi îndepărtat pe intoxicaţii până în măduva oaselor de ideologia ţaristă şi sovietică fraţi de cruce de conştiinţa că suntem români. Ulterior, încetul cu încetul, am reuşit să-i convingem pe copiii acestora că suntem români şi vorbim româneşte, şi poate că aceasta a fost cea mai mare investiţie, izbândă a noastră. Pe copii – da, pe părinţi – nici pe departe pe toţi, căci românofobii nu păşteau în tihnă bobocii pe maidan. Politicienii mankurtizaţi, conducerea oficială deghizată în naţională au consfinţit glotonimul *limbă moldovenească* şi etnonimul *naţiune moldovenească* pentru a menţine în continuare situaţia din timpul rusificării şi a-i abate pe românii basarabeni de la ideea reunirii cu Patria-mamă. O eventuală reunire, în înţelegerea lor, i-ar îndepărta de la ciolan, de la conducere, de la privilegii nemeritate. De aici ideea independenţei faţă de România, statalităţii şi suveranităţii „ţărişoricuţei”. („Nu vrem să fim nici gubernia, dar nici provincia cuiva!” Şanti cum o mai suceşte ultrademagogul!)

Cât despre criza identităţii umane, aceasta există şi în ţările prospere, darămite în mizeria de la noi. Omul care nu are ce mânca, cel care mai are, în plus, şi grija zilnică a familiei, este ros numai de gândul cum să facă rost de o bucată de pâine. Conducătorii noştri şi-au însuşit foarte bine lucrul acesta de la predecesori. Lor le convine să-i ţină în mizerie pe moldoveni, pentru a-i manipula mai uşor, ca aceştia să nu aibă timp pentru a-şi pune şi alte întrebări, subversive. Odinioară le băgau vată („bumbac”) în cap, cum ar zice un fost coleg de facultate, azi ideolog al pcrm şi românofob agresiv, pe la diversele adunări deschise de partid, comsomoliste, sindicale, ore politice sau prin şcoală, mass-media, azi le susţin grija atavică de a-şi hrăni cu ceva puii. Un om flămând este un om egoist, lacom, feroce, invidios, unul care nu pune mâna pe carte, care nu are când cugeta asupra unor probleme din sfera sublimului.

Sigur că, în condiţii normale, renaşterea naţională, conştiinţa identităţii de sine şi de neam nu poate avea sorţi de izbândă fără recuperarea propriei identităţi. Doar un cataclism (ameninţarea statalităţii de către vreun „urs” din vecinătatea mai îndepărtată; situaţia prosperă a vecinului din dreapta Prutului; nemulţumirea generală a populaţiei de modul în care este condusă şi crearea unei mase critice favorabile unei „revoluţii portocalii”; apariţia unui tribun-mesia tradiţional din crezul basarabeanului, decizia unei spontane Mari Adunări Naţionale) care i-ar zgudui din temelii le-ar putea trezi instinctul de salvare şi, poate, sentimentul de solidaritate şi de identitate naţională, ideea de salvgardare.

– A existat în istorie, dacă privim lucrurile retrospectiv, o perioadă care – dincolo de confuziile şi coşmarurile inerente unei epoci a mutaţiilor politice

profunde – să ne fi deschis (totuşi!) mai multe perspective pentru modernizare decât prezentul? Credeţi în viitorul european al Republicii Moldova?

– Dacă Basarabia ar fi putut participa la Unirea Principatelor din 1859, fireşte că da. În perioada 1918-1940, când Ţara însăşi trebuia să-şi lecuiască rănile de pe urma primului potop mondial, ea nu a putut să realizeze o modernizare pe potriva măreţiei evenimentului din martie 1918, deşi în plan naţional mutaţiile îşi lăsaseră amprenta. Azi – o palmă de pământ cu un cuţit (dacă nu cumva mai multe, cum ne ameninţa Lukianov) permanent în spate, cu o industrie ca şi inexistentă, cu o agricultură neperformantă, fără piaţă de desfacere a puţinelor şi la un preţ derizoriu de vânzare produse agricole, şantajată la tot pasul de agenţii economici dinăuntru şi din afară. Despre ce modernizare ar mai putea fi vorba? Teoretic este posibil ca Republica Moldova, în visele noastre cele mai roz, să fie invitată a se integra în Europa din considerente politice, şi nu economice. Însă integrarea ei fără sprijinul României este imposibilă, oricât ar perora actualii şi viitorii ei conducători despre o atare dorinţă. În Europa, chiar dacă te acceptă, trebuie să intri cu ceva performant, nu cu gândul că ea te va lua la întreţinere proprie. Repet: drumul spre viitorul european al Basarabiei trece numai prin România, cu tot sprijinul matern din partea acesteia.

– Credeţi în obligaţiunea intelectualului de a interveni în politică? Cum, în ce formă şi când trebuie s-o facă?

– În toate timpurile adevăratul intelectual şi-a pus harul său în slujba cetăţii, iar când a fost nevoie, chiar şi viaţa. Cred în intelectualul cu un foarte dezvoltat simţ al responsabilităţii, onest, sincer, curajos, „suflet în sufletul neamului său”, nicidecum în cel laş, meschin, parvenit sau dornic de căpătuire. Cum şi când să intervină? În clipe de cumpănă, dar şi zilnic, la locul său oricât de modest de muncă. Să se străduiască a face ceea ce depinde de el la locul său, aşa cum procedau fratele Ion Dumeniuk, prima generaţie de actori de la „Luceafărul”, înţeleptul Eugeniu Coşeriu de la Tübingen, Valeriu Rusu din Franţa. Prin opera sa, prin luare de atitudine, prin sacrificarea propriei bunăstări pe altarul neamului. „Când tunurile bat, muzele tac”, spune un dicton latin. De fapt, nu tac, ci răsună în cu totul altă tonalitate – sobră, gravă, alarmantă, chemătoare la arme – pe baricade. Aşa cum au făcut-o, în anii de teroare, Gheorghe Ghimpu, Alexandru Usatiuc-Bulgăr, Valeriu Graur, Alexandru Şoltoianu, Mihai Moroşanu, iar în anii de descătuşare naţională – majoritatea intelectualilor basarabeni, de la Valentin Mândâcanu, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Ion Vatamanu, Ion Buga, Ion Hadârcă, Ion Ungureanu, Ion Dumeniuk, Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Vlad Pohilă la Anatol Ciocanu, Lucreţia Bârlădeanu, Timotei Melnic, Eugenia Bulat, Ion Iachim, Ion Găină, Liuba Sănduţă, Vlad Pâslaru, Constantin Şchiopu, Iurie Bojoncă şi atâţia alţii, pe care, cu regret, nu-i pot enumera.

După marea bătălie pentru limbă şi alfabet – în parlament, guvern (precum Druc, Moşanu, Nedelciuc, Lidia Istrati, Ghidirim, Ungureanu, Burghiu etc.), la locul de muncă al fiecăruia. Ştefan cel Mare şi Sfânt ne-a demonstrat că şi cu mijloace modeste se pot realiza fapte măreţe.

– După căderea comunismului, pe piaţa de carte din ţările estice, inclusiv România, a apărut foarte multă literatură scrisă „pentru sertar" în timpul regimurilor concentraţionare... Unde-i literatura de sertar din Republica Moldova? Cum se explică faptul că este cvasiinexistentă?

– Să nu-mi spună cineva că scrie numai de dragul scrisului şi că nu-l interesează publicarea operei. Chiar şi purtătorii de jurnale intime tot scriu în speranţa că odată şi odată cele scrise vor fi citite de cineva. Scriitorul este, într-o anumită măsură, un fel de naufragiat care scrie mesaje disperate pe care le pune în sticlă şi le aruncă în apele oceanului în speranţa că se va găsi, în cele din urmă, un destinatar (cititor) care să le citească. Şi cum creatorul este şi el om, iar omul este şi o fiinţa slabă, nu numaidecât puternică în orice situaţie, el nu scrie pentru a arunca cele scrise la coş, nici pentru o posteritate îndepărtată (exceptând situaţiile critice: condamnarea la moarte, arestul îndelungat în celulă sau la domiciliu etc.), ci în speranţa că lucrarea va reuşi să vadă lumina tiparului şi că el însuşi va reuşi să o vadă.

Întrucât vechiul regim a introdus cenzura strictă, scriitorul basarabean s-a văzut fie în situaţia de a îmbrăţişa principiul realismului socialist, cum au făcut-o cei mai mulţi, inclusiv scriitorii basarabeni de până la 1940, fie în aceea de a-l accepta ca metodă de creaţie, permiţându-şi, sub formă de critică dozată, să facă şi unele observaţii sau înţepături în legătură cu anumite cusururi ale personajelor (ferească Dumnezeu – ale societăţii!), fie, cei mai îndrăzneţi, să recurgă la un limbaj esopic, ambiguu, dar tot pentru a-şi vedea zămislirea editată (Vasilache, Matcovschi, Cărare). Pentru scriitorii care-şi creaseră deja un nume (cum ar fi Druţă) exista speranţa de a-şi vedea opera tipărită în metropolă, unde curajul artistic şi solidaritatea opozanţilor regimului reuşeau să spargă mai uşor barierele cenzurii decât veghea satrapilor locali ai culturii naţionale. Pe lângă cenzura oficială, ne-a intrat în sânge şi o necruţătoare cenzură personală (autocenzură), de care unii dintre noi nu se pot debarasa nici astăzi.

Chiar în marile literaturi sunt rari scriitorii (mai ales în cazul în care nici nu se afirmaseră) care să fi avut răbdarea de a scrie numai „pentru sertar", pentru vremuri mai bune. Lucrul acesta şi-l putea permite numai un scriitor deja afirmat, constrâns de regimul concentraţionar (Pasternak, Soljeniţân, I. D. Sârbu, Radu Gyr, Nichifor Crainic, compatriotul nostru basarabean de la canal Andrei Ciurunga sau Nicolai Costenco din străfundurile Siberiei, Paul Goma), dar şi acesta din urmă în speranţa că opera sa va sparge zidurile închisorii sau pereţii din arestul la domiciliu. Românul nostru mioritic este de la natură resemnat în faţa răului. Nici

basarabeanul nu s-a prea expus unui astfel de experiment, căci şuierul crivăţului dinspre Siberia se auzea mereu.

Literatură „de sertar" înseamnă literatură îndreptată contra regimului. Orice alt fel de literatură mult timp nepublicată (jurnal intim à la Alice Voinescu, încercări literare pe care cineva nu se încumetă să le facă publice etc.) nu poate fi considerată ca atare.

– În legătură cu reproşul (deloc nou) că în timp ce „satul", naţional ori global, „arde", iar unii autori practică o scriitură care nu serveşte imperativelor „mari" ale zilei, Ernesto Sabáto spunea că, dacă adoptăm această logică, am putea învinui de evazionism însăşi teoria relativităţii şi geometriile cele mai abstracte, tot atât de îndepărtate de lumea cotidiană precum o sonată de Beethoven. Ce credeţi, domnule profesor, despre valoarea şi despre funcţionalitatea *culturală* a literaturii „estetizante", „livreşti"?

– Scriitorul trebuie să aibă libertatea de a-şi alege atât temele, cât şi tehnica, mijloacele de creaţie. Destul cât a fost acuzat, atunci când nu le convenea „diriguitorilor" artei cu tendinţă sau ai principiilor realismului socialist, că s-ar închide în turnul său de fildeş, că ar face artă de dragul artei, că nu ar fi ancorat în realitate, că nu ar fi angajat în slujba poporului (altminteri spus, a partidului). Iar imediat ce a trecut la o poezie de atitudine (Eminescu, la vremea sa, mai spre timpurile noastre – Vieru, Matcovschi, Lari), era povăţuit că menirea scriitorului este de a face literatură de dragul literaturii, arta pentru artă, de a nu-şi băga nasul în mocirla vieţii de zi cu zi, cu atât mai abitir – în politică. N-au ajuns unii să afirme că poezia socială a lui Eminescu n-ar mai fi creaţie adevărată? Nu-i acuza deunăzi, un birjar bucureştean, în modul lui mitocănesc de a judeca (de fapt, de a înjura) literatura, pe Vieru şi Lari cum că poezia lor ar fi idioată?! (I-a răspuns cu demnitate omul de cultură huşean Theodor Codreanu cine e... idiot.)

Cred că nu trebuie să conving pe nimeni că, în momente cruciale, şi poezia socială îşi are rostul ei. Orice s-ar spune, o *Marseillaise*, un *Deşteaptă-te, române!*, o *Limba noastră*, poezia lui Radu Gyr şi a lui Păunescu, poezia şi cântecele patriotice ale lui Vieru, Matcovschi, Lari îşi au locul lor binemeritat în trezirea conştiinţei omului de rând şi în mobilizarea lui la luptă pentru apărarea dreptăţii, libertăţii, a fiinţei naţionale.

Am rămas un romantic incurabil. În percepţia mea de însetat de sublim, orice operă de artă (iar poezia este şi ea o operă de artă), indiferent de tematică, este, ba chiar trebuie să fie, „estetizantă". În această ordine de idei şi o poezie frumoasă despre o frunză de pătlagină poate să te încânte, să-ţi trezească sentimente dintre cele mai înduioşătoare. Poezia, ca şi celesta muzică clasică, trebuie să vrăjească, să farmece, să cucerească cititorul, să-l îmbete cu parfumul ei, să-l poarte pe aripile ei, să-l ridice în sferele înalte. Poezia se deosebeşte de limbajul comun tocmai prin latura ei estetică, prin prozodie, ritm, muzicalitate, candoare.

Resping categoric surogatul prezentat ca poezie, scabrozităţile cu care ar vrea să epateze unii, literatura de consum, care, în loc să formeze gustul estetic, de dragul profitului, coboară la etalarea instinctelor de junglă.

– Se mai spune uneori că civilizaţia actuală, cu toate surprizele ei, pare a îndepărta omul de natura lui „profundă”. Îi oferă, în schimb, efecte speciale, informaţii... V-aş ruga să vă referiţi la eventualele efecte ale erei informaţionale asupra tipului actual de comunicare interumană.

– Nu atât civilizaţia actuală, cât, la noi, mizeria, sărăcia, disperarea, sentimentul de insecuritate, neajutorare, indiferenţa din partea semenilor, iar în apus dezumanizarea, setea de căpătuire, goana după profit, izolarea de propriii copii sau părinţi, drogarea, plăcerea revenirii la viaţa de junglă (hippy-i), a stării de *dolce farniente.* Instinctele, bestialitatea ies la iveală nu numai atunci când individul e izolat sau când se află zi şi noapte în faţa computerului. Există şi instinctul, psihologia de turmă, care îl fac să fie şi mai agresiv, ştiind că are în spate şi sprijinul gloatei. Istoria civilizaţiei ne demonstrează dificila cale de trecere de la sunetele aritmice nearticulate ale capului de turmă la *Oda bucuriei*, de la stângacele pictograme din peştera semiobscură la *Surâsul Giocondei*, de la chipul primitiv al unui totem la cel al lui *David* de Michelangelo. Dar tocmai când se părea că ne-am detaşat ireversibil de strămoşul nostru din grotă, iată că pierdem, puţin câte puţin, prin „cultura de masă” a kitsch-ului, a tam-tam-ului, a filmelor de groază sau porno din cinematografe şi de la TV, a dansului la bară în cazinouri şi restaurante şi a celui din buric în discoteci, şi bruma de cultură de care ne contaminasem în îndelungatul proces al tranziţiei la *homo sapiens.* Rămâne să vedem cine e mai puternic: omul sau bestia?

Cred în superioritatea fiinţei raţionale. De teribilismul şi jongleria unor exhibiţionişti de astăzi se va detaşa net şi triumfător poetul, prozatorul, dramaturgul, compozitorul, sculptorul, maestrul penelului, designer-ul de mâine, în interacţiunea şi coroborarea forţelor lor de creaţie. Drept că răbdarea de a-i vedea nu-mi mai ajunge.

– Puşi în situaţia de a numi o singură carte pe care ar lua-o cu sine pe o insulă, unii intelectuali aleg *Divina Comedie* a lui Dante, alţii – romanul *Don Quijote* de Cervantes... Care este cea mai preţioasă carte din biblioteca Dumneavoastră?

– Dacă eram mai tânăr, cred că ţi-aş fi răspuns că pe o insulă nepopulată nu te duci cu o carte. Acum însă ca şi cum m-ai întreba pe care din cei cinci copii l-aş salva primul de la cutremur. Mai bine m-ai întreba la care poet revin când mă doare dorul de poezie. Atunci ţi-aş spune că, în funcţie de constituţia mea psihică, dar şi de dispoziţia concretă, o dată pot reveni la *Tristele* sau la *Arta iubirii* lui Ovidiu, altă dată – la sonetele unchiului Williams sau ale lui Voiculescu, a treia – la *Canţonierul* lui Petrarca, a patra – la lirica de dragoste şi cea filozofică a lui Eminescu,

altă dată – la lirica lui Esenin sau romanţele lui Minulescu. Sunt momente când nu pot fără, pe rând – Baudelaire, Mallarmé, Blaga, Stănescu, Ahmatova, Desanka Maksimovici sau Edith Sördergren. Nu mă satur niciodată de mitologia greacă şi cea romană, iar dicţionarele îmi sunt întotdeauna în preajmă. Dar dacă, într-o situaţie extremă nici pe departe comparabilă cu cea pe care o invoci, aş fi nevoit totuşi să renunţ la toate iubirile mele, aş lua-o pe cea mai scumpă: *Biblia*, cartea cărţilor.

– Am auzit spunându-se în România, mai în glumă, mai în serios, că următorul mare scriitor al literaturii române ar putea veni din Basarabia. Ar putea?...

– Sigur că un răspuns afirmativ ne-ar flata pe amândoi. Totuşi îţi voi răspunde că nu numaidecât din Basarabia, ci din orice colţ al globului unde există simţire şi gândire românească.

– Când se va ajunge (dar e posibil oare?) ca fiecare cuvânt pe care-l rosteşte omul să ascundă şi o experienţă împărtăşită?

– Întrebarea d-tale pare un pic provocatoare. Numai Talleyrand zicea cum că limba i-ar fi fost dată omului pentru a-şi ascunde gândurile. După mine, orice om onest, dacă nu e politician sau diplomat, apelează la cuvinte pentru a se destăinui, pentru a împărtăşi, nu pentru a ascunde o experienţă.

– Stimate domnule profesor, vă mulţumesc!

Chişinău – Bucureşti, aprilie 2005

„Limba Română”, nr. 5-9, 2005, p. 119-134

EFIGII: MARI LUPTĂTORI PENTRU ROMÂNISM

COLOSUL DIN TÜBINGEN

Puţini sunt cei care ajung să devină legendă chiar în timpul vieţii. Ei bine, una dintre aceste legende în viaţă este ilustrul nostru compatriot, lingvistul numărul unu al contemporaneităţii, marele filozof al limbajului uman Eugeniu Coşeriu.

Câtă vreme a existat cortina de fier a totalitarismului sovietic, chiar şi numele Domniei Sale era interzis. Atunci când un studiu fundamental coşerian îşi făcuse totuşi drum prin sârma ghimpată a gulagului spiritual totalitar, apărând în prestigioasa serie moscovită „Novoe v lingvistike", poate numai graţie numelui său hispanizat (Eugenio Coseriu, pronunţat „Euhenio Coseriu"), inima mi-a tresăltat de bucurie. A fost una dintre rarele bucurii pe care aproape că n-am avut cui s-o împărtăşesc. Puţină lume auzise până atunci de numele Domniei Sale, şi mai puţină manifesta vreun interes faţă de cercetările în domeniul lingvisticii generale. Ne-am indignat împreună cu confratele Ion Dumeniuk, acum 35 de ani, când o pretinsă somitate lingvistică de la Moscova încercase a-i minimaliza opera pe care sunt convins că nu i-o citise pe de-a-ntregul.

Că prof. univ. dr. Eugeniu Coşeriu, membru de onoare a zeci de universităţi şi de academii din Europa şi din America, este titan al ştiinţei limbii şi o adevărată enciclopedie vie – aceasta o ştie astăzi o întreagă lume. Chiar şi japonezii cei proverbial de zgârciţi în aprecieri, care i-au tradus în mare opera, îl consideră o enciclopedie lingvistică a secolului. Noi mai avem nevoie de ani de zile pentru a aduce acasă opera lingvistică a lui Coşeriu. În Patrie vreau să zic, adică în Limba Română.

Trebuie să fi avut ambiţia şi tenacitatea unui Brâncuşi acest moldovean îndârjit ca să pornească din pragul casei părinteşti din Mihăileni (Râşcani), poposind pentru un timp la Bălţi şi Iaşi, pentru a ajunge în cele din urmă în mult râvnita Cetate Eternă. Dar şi temeritatea unui Magellan de a acosta pentru mai multă vreme la ţărmul Uruguayului, ca peste ani să revină, ca cetăţean al universului cu inimă şi suflet de român, pe continentul european şi să se retragă în universul atât de benefic pentru activitatea sa creatoare pe care i-l oferă acest miraculos de ordonat şi plin de viaţă şi de elan tineresc burg cu nume baladesc: Tübingen. Oraş în care încă nu s-a aşezat praful pe urmele lui Hölderlin.

Magul din Tübingen trăieşte în împărăţia cărţilor, având cea mai mare bibliotecă personală din lume, o bună parte din care o constituie chiar studiile editate ale Domniei Sale. Studenţii de la Universitatea din Tübingen sunt cei mai fericiţi

din lume, pentru că îl au totdeauna alături, spre deosebire de studenţii din alte universităţi, care trebuie să-i jinduiască sosirea. Aşa cum l-am aşteptat noi, studenţii şi învăţăceii români, timp de mai bine de cincizeci de ani, ca să-i ascultăm prelegerile şi conferinţele în amfiteatrul „B.-P. Hasdeu" de pe Edgar Quinet sau „William Shakespeare" de pe Pitar Moşi din Bucureşti, în aula „Mihai Eminescu" de pe bd. Copou din Iaşi ori în sala Senatului de pe str. Mateevici din Chişinău.

Coşeriu-profesorul, poliglot de formaţie clasică, om de rară erudiţie, este o enciclopedie vorbitoare pe care nu te saturi s-o asculţi. Trece liber de la o limbă la alta, operează cu exemple din limbile de circulaţie internaţională, deşi nu exclude şi unele din idiomurile mai restrânse. A vorbit aproape o jumătate de secol de la catedră în alte limbi decât în cea maternă. Altuia i-ar veni anevoie să expună materia de filozofie a limbajului în limba maternă după o atât de îndelungată despărţire. Maestrul însă vorbeşte atât de corect în română, de parcă toată viaţa n-ar fi ţinut prelegeri decât în această limbă. Trebuie să reuşeşti să-i urmăreşti gândurile care se învârtejesc aidoma apelor într-o bulboană, ca până la urmă să te fure totuşi în învolburarea lor şi să te ducă în lumea miraculoasă a constructelor, deducţiilor, definiţiilor. Coşeriu-vorbitorul nu este un orator care s-ar complăcea în această postură şi ar încerca să epateze ascultătorii, aşa cum o fac unii. Domnia Sa renunţă la artificiu în numele accesibilităţii gândului pe care vrea să-l comunice, în numele apropierii ascultătorului, nu al detaşării de el. Coşeriu-vorbitorul nu excelează, aparent, în oratorie. În schimb excelează în oratorie Coşeriu-scriitorul. Textul scris al profesorului Coşeriu este într-atât de riguros structurat, este atât de dens ca fond, formulările sunt atât de precise, legăturile dintre lexeme sunt atât de strânse, cuvintele sunt atât de la locul lor, stilul este atât de sobru, încât nu poţi strămuta din loc o virgulă, necum o vocabulă. Orice propoziţie sau frază este o sentinţă, o maximă. Ascultaţi-l: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural".

Coşeriu-filozoful nu stă într-o cadă cu apă să mediteze asupra rostului vieţii şi nici nu caută omul cu lumânarea ziua-n amiaza mare precum predecesorul său antic. Poate că ar aduce mai degrabă a Kant sau von Humboldt dacă nu l-ar trăda acel dor mioritic din privire şi acel început de surâs de soare de pe buze atunci când conversează cu interminabil de numerosul său auditoriu. Dorul inconfundabil de românesc din privire şi vorba românească dumnezeiesc de dulce, ce curge aci ca o apă zbuciumată de munte, aci ca una domoală de la şes, ni-l aduce mai pe lângă Lancrăm, Răşinari sau Păltiniş, mai aproape de Blaga, Cioran sau Noica.

Coşeriu-profesorul şi Coşeriu-savantul e atât de mare, încât nici nu ţi-ai fi putut imagina că ar fi în stare să ne accepte atât de uşor alături de el pe atât de

puţinteii cu duhul şi de săraci cu opera care suntem noi, iştilalţi. Iată însă că în cazul Domniei Sale se adevereşte spusa conform căreia lângă un stejar falnic pot să-şi găsească o brumă de umbră şi răcoare şi un codru de lumină şi de soare şi câţiva arbuşti mai pirpirii. Temutul – ca performanţă lingvistică, distantul – ca mentalitate a celor mici despre orgoliul, chipurile, neînfrânat al celor mari, sobrul – ca ţinută profesionistă de pedagog şi orator, olimpicul – ca realizare de geniu, glacialul – din punctul de vedere al unui neofit în ale alpinismului care se vede în vis prin zăpezile Kilimanjarului, Coşeriu-Omul se dovedeşte a fi om ca toţi oamenii, sociabil, prietenos, comunicabil, amator de-o vorbă de duh, glumeţ, încât de la o vreme te surprinzi că-i vorbeşti şi tu de la egal, că eşti ascultat, că nu te mai bâlbâi ca la început. Cine i s-a aflat în preajmă ar putea să-mi confirme spusele. Simt o mândrie inexprimabilă când îl aud pe acest frumos zeu coborât de pe Olimp vorbind despre prietenii noştri comuni, care, cu părere de rău, nu sunt la moment printre noi: „Fratele nostru Ion Dumeniuk”, „Fratele nostru Ilie Ilaşcu”...

S-ar părea că încercările vieţii, încrâncenările ei ar fi putut să-l facă mai colţuros, mai dur, mai războinic. Când te gândeşti că timp de 50 de ani nici n-a putut să viseze la o revedere a locurilor natale! Nu l-au făcut. Dar nici nu l-au înfrânt. Niciodată ură. Totdeauna bunătate. Totdeauna înţelegere, toleranţă. Apreciere solomonică a situaţiei. Dragoste de oameni. Un adevărat cult pentru adevăr.

Ceea ce poate părea de-a dreptul straniu e că lingvistul-raţionalist Coşeriu e un mare visător şi romantic, chiar sentimental un pic. O pot confirma cei care au avut fericirea să-l însoţească în mai multe rânduri în pelerinajul său prin locurile sfinte ale Moldovei din dreapta Prutului – la Putna, Suceava, Rădăuţi, Ipoteşti, Iaşi – ori cei care i-au cunoscut opera artistică (inclusiv cea eseistică). Priviţi-i soarele din obraji şi scânteile din privire şi-i veţi înţelege originile, dar şi sfâşietor de dulcele-i dor de Ţară, dor de Basarabia şi de Bucovina. Ascultaţi-l cum rosteşte „Fratele Ion Dumeniuk”, „Fratele Ilaşcu”, „Fratele Grigore” (aţi ghicit, anume pe inimosul Gr. Vieru îl are în vedere), şi-i veţi înţelege dorul acestui om integru de oameni dintr-o bucată. Nu există întâlnire la care să participe (conferinţă, colocviu, simpozion, masă rotundă etc.) şi în cadrul căreia să nu-şi amintească de Ilie Ilaşcu şi de camarazii săi de crez şi de suferinţă şi să nu-şi exprime convingerea că numai unirea eforturilor noastre, numai solidaritatea noastră – a tuturora – ne-ar putea ajuta să-i smulgem pe eroii neamului românesc de după gratiile smirnoviste.

Paşnicul şi blajinul Coşeriu devine însă un luptător neînfricat de îndată ce dă peste vreun rătăcit şi deşţărat de teapa lui P. P. Moldovan, care atentează la numele de român şi de limbă română, adică la adevărul istoric şi cel ştiinţific. Cu începere de la 1988 încoace, de când am pornit lupta pentru renaşterea naţională şi pentru dezrobirea de Imperiul răului din afară, dar şi din sufletele noastre întinate pe parcurs de decenii de timorare şi de întuneric, prof. E. Coşeriu e mereu cu

noi pe baricade, în primele rânduri. Pentru că nu poate tolera nicidecum ignoranţa crasă, agresivitatea ei arogantă.

Prof. Coşeriu este un nobil cavaler al spadei ce se cheamă cuvânt. Cuvânt drept. Cuvânt cinstit. Cuvânt aşezat. Armă pe care Domnia Sa o mânuieşte măiestrit. Numai după cele mai stricte reguli ale jocului. Niciodată nu te va ataca din spate, totdeauna din faţă. Niciodată cu răutate încarnată, totdeauna întinzându-ţi mai întâi mâna a împăcare în numele recunoaşterii adevărului adevărat. Şi numai după ce i-ai respins-o cu obrăznicie, neînduplecatul gladiator îţi aruncă mănuşa. Păzea! Nu se lasă până nu-ţi aplică lovitura de graţie pe care o meriţi.

Parcă ar fi un bloc monolit de granit. Parcă ar coborî de pe Acropole sau de undeva de prin Anzi. Dar mai ales parcă ar veni din Apuseni, din Ţara Moţilor, acest crăişor din Ţara de Sus a Moldovei, colosul de azi din Tübingen.

Iulie, 1996

„Limba Română”, nr. 3, 1996, p. 8-10
„Limba Română”, nr. 10, 2002, p. 72-74

IZGONIREA SCLAVULUI DIN SINE

Limba este elementul definitoriu al unui neam.

Cine a admirat prelegerile sau a studiat lucrările de referinţă ale domnului academician Nicolae Corlăteanu nu poate să nu observe că Domnia Sa sublinia, de fiecare dată, rolul primordial al limbii în definirea unei naţiuni, statutul ei de coloană vertebrală a naţiunii. Domnul academician apela, în acest sens, la cei mai fini cunoscători ai limbii şi ai sufletului unui popor – scriitorii, care au contribuit atât la constituirea, iar apoi la dezvoltarea, desăvârşirea limbii literare, cât şi la formarea şi menţinerea mereu trează a conştiinţei naţionale.

Cunoscutul citat din B.-P. Hasdeu „**Limba** unui popor se confundă şi **se identifică cu naţionalitatea** lui”[1] sau la fel de celebrul citat din Vasile Alecsandri „...(limba) este cartea de nobleţe, **testimoniul de naţionalitate** al unui neam, semnul caracteristic prin care membrii aceleiaşi familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume...” îi confirmau elocvent afirmaţiile privind rolul limbii la constituirea unei naţiuni şi la menţinerea conştiinţei naţionale a acesteia. Domnul academician însuşi ne atrăgea atenţia că „...**literatura în limba naţională conservă şi transmite** din generaţie în generaţie **sufletul naţional**” („Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, nr. 4, 1990; *Testament*, p. 85[2]).

Vă daţi seama ce rezonanţă aveau în sufletele noastre asemenea atenţionări în anii de tristă pomină ai totalitarismului sovietic, când tocmai **sufletul naţional, simţirea naţională, specificul naţional, sentimentul de identitate naţională**, **conştiinţă naţională ni se distrugeau metodic** prin inocularea, în conştiinţa noastră, a idealului internaţionalismului proletar şi al creării omului de tip nou – omul sovietic!

În prefaţa la florilegiul de articole-mărturisiri de dragoste şi de durere pentru limba maternă *Povară sau tezaur sfânt?* (Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989) scriitorul şi publicistul Nicolae Dabija, după ce identifică limba cu sufletul poporului (*Limba este sufletul unui popor*, p. 5), face încă o asociere, mai amplă: „...noţiunile de *Patrie, popor, ţară, vatră*, pe de o parte, şi *limbă*, pe de altă parte, sunt **suprapuse şi identificate**” (p. 6). Toate acestea (limba ca suflet al unui popor, limba ca simţire naţională) numai în condiţiile în care, fireşte, ne referim la limba maternă. Altminteri limba ar rămâne doar un simplu mijloc de comunicare, aşa cum este limba străină pentru un poliglot.

În raportul său *Scriitorul şi destinele limbii materne*, prezentat la plenara Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova din 16 noiembrie 1988, prozatorul

Vladimir Beşleagă, după ce examinează definiţiile noţiunii de „naţiune" din cele mai prestigioase enciclopedii şi dicţionare de pe glob (*Larousse*, Paris, 1979; *Webster*, New York, 1979; *Oxford*, Londra, 1987; *DEX*, Bucureşti, 1984; *Dicţionar Enciclopedic Sovietic*, Moscova, 1981; *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. 4, Chişinău, 1974 ş.a.), ajunge la concluzia că „limba (aceea care ne uneşte, adică limba literară – *N.M.*) este **condiţia sine qua non a unei naţiuni**" şi sună alarma: „**Degradează limba literară**, **degradează naţiunea**. **Piere limba, pierim**, odată cu ea, **şi noi**" (ca naţiune – *N.M.*).

Înseşi noţiunii de „naţiune" i se imprimă o nuanţă ideologică, astfel că, în cele mai multe definiţii, este estompată tocmai caracteristica ei esenţială, după mine: aceea de **legătură de sânge**, de **structură psihică comună**, de **legătură de suflet cu strămoşii**. Numai DEX-ul nu ezită să menţioneze explicit această trăsătură: „Naţiunea este o comunitate stabilă de oameni, istoriceşte constituită ca stat, apărută pe baza unităţii de limbă, de teritoriu, de viaţă economică şi de **factură psihică**, care se manifestă în particularităţile specifice ale culturii naţionale şi în **conştiinţa originii şi soartei comune**". Politologul Iulian Chifu („Naţionalismul între doctrină şi ideologie") enumeră următoarele trăsături ale naţiunii: comunitate de rasă (etnie), de limbă, moravuri, obiceiuri şi tradiţie, instinctul naţional şi conştiinţa naţională, teritoriul, trăsături la care alţii mai adaugă şi unele elemente constitutive speciale: comunitatea de religie (dominantă în stat), comunitatea de aspiraţii, spiritul de solidaritate şi fraternitate, forţa morală şi cultul Patriei („mândria de a fi francez", de exemplu), principiul monarhic (dinastic) şi democratic. Noţiunea de **identitate naţională** (identificare cu semenii tăi de sânge, de origine şi de simţire) se află în corelaţie cu cea de **naţiune**, creaţie a secolelor XVIII şi XIX, când în Europa se formează statele-naţiuni. Până la acea dată se vorbea mai mult de identitate etnică. Pentru români şi pentru majoritatea statelor europene naţiunea, respectiv **sentimentul de identitate naţională**, **are la origine şi o identitate etnică comună**. Aceasta înseamnă identificarea cu un anumit grup etnic având o origine comună (strămoşi comuni), o limbă comună, tradiţii comune, o credinţă comună. Apartenenţa etnică, astfel concepută, ar fi un dat de la natură, obţinut prin naştere; ea este susţinută de un teritoriu comun, de o limbă comună, însuşită, în primul rând, de la mama, de istorie, obiceiuri şi tradiţii comune, de o credinţă comună, toate moştenite sau preluate de la părinţi şi de la ceilalţi membri ai etniei cu care individul – reprezentant al etniei date – interacţionează. Identitatea etnică poate fi estompată în unele trăsături, însă nu poate fi modificată total ori substituită prin alta. **Identitatea naţională** este determinată de transformarea grupului etnic (poporaţiei) în naţiune odată cu formarea statului naţional şi cu conştientizarea de către întreaga comunitate a apartenenţei la naţiunea şi la statul dat. Identitatea etnică, *mutatis mutandis* **identitatea naţională**, **este**, în acest sens, şi **o chestiune de simţire, de suflet**, **de structură psihică identică** a mem-

brilor comunităţii, **de mentalitate specifică**, **de conştientizare a ei**, **de asumare a responsabilităţii în faţa naţiunii**, **de o datorie faţă de memoria strămoşilor**. Identitatea naţională este, după mine, o entitate spirituală şi numai după aceea, în baza acestei spiritualităţi, o entitate istorică. (Anticipând discuţia, voi spune şi eu, ca şi compatrioata noastră Stela Ghervas, cercetător istoric din Franţa, că nu pot pricepe cum un tratat de anexare, stabilit între un ţar rus şi un sultan otoman în 1912, iar mai apoi un rapt de la 1940 ar fi putut crea o identitate naţională specifică diferită de a moldovenilor din dreapta Prutului. Problema identităţii naţionale şi a crizei identitare este o cruce veşnic purtată pe umeri de basarabeni de la ruperea lor brutală de matca românismului.)

Avertizăm cititorul că există o interpretare şi o înţelegere mult mai liberă a conceptelor de „naţiune", „naţionalitate", mult prea diferită de felul în care erau ele înţelese de către B.-P. Hasdeu şi V. Alecsandri în citatele de mai sus şi de cum le înţelegem, de obicei, noi. În această concepţie naţionalitatea şi cetăţenia sunt legate de **locul de trai** şi de **apartenenţa la un stat** care te recunoaşte: cine locuieşte permanent în Franţa şi are cetăţenie franceză e francez, cine locuieşte permanent în Anglia şi are cetăţenie engleză este englez etc. În această accepţiune noţiunea de „naţiune" nu presupune în mod obligatoriu o origine şi o identitate etnică comună. Vorbim, astfel, de americani, canadieni, australieni, de elveţieni, bosniaci ca cetăţeni ai statelor respective, chiar de naţiuni respective (numai elveţienii nu au cutezat să vorbească despre o „naţiune elveţiană"!), deşi avem de a face cu un conglomerat de naţiuni sau reprezentanţi ai unor naţiuni pe teritoriul unui stat cu organizare şi scopuri comune şi cu o limbă comună acceptată ca mijloc de comunicare. Atunci când fostul preşedinte al U.R.S.S., Boris Elţin, vorbea de poporul rosienesc („rossijane"), el nu-i avea în vedere pe ruşi, ci pe toate cele peste 130 de naţiuni şi etnii de origini şi limbi materne diferite cu o singură cetăţenie, un mijloc de comunicare comun – limba rusă – şi cu o singură (deocamdată dorită) mentalitate de *homines sovietici*. Este vorba, în această accepţie a termenului de „naţiune", de o opţiune, de o convenţie, de o comoditate în numele unui scop, şi nu de caracteristici moştenite, proprii numai ţie ca individ şi neamului din care faci parte şi pe care ai obligaţia să le păstrezi ca lumina ochilor şi să le transmiţi generaţiilor viitoare pentru a dăinui în veci. Aşa cum nu poţi renunţa la propria mamă, tot aşa nu poţi renunţa la propria identitate naţională (dacă nu eşti mancurt).

Identitatea naţională, conştiinţa naţională a poporului român se ridică în toată statura sa odată cu statornicirea limbii literare române unice, odată cu dezvoltarea literaturii în limba naţională.

Istoriceşte, s-au făcut încercări de a lipsi un popor (sau o parte de popor, ruptă de la matcă) de propria conştiinţă, de propria identitate sau de a-i atribui prin forţă şi denaturări o altă identitate, falsă (aşa cum s-a întâmplat cu basarabenii). Deci identitatea naţională poate fi luată sau impusă; identitatea etnică, piatra

care stă la temelia identităţii naţionale, în niciun caz. Unei persoane cu un sentiment naţional dezvoltat, unui neam cu conştiinţa propriei identităţi poţi să-i iei tot, chiar şi viaţa, numai sufletul nu, simţirea naţională nu, memoria strămoşilor nu. În cazul nostru, al românilor basarabeni, ce ar mai rămâne din noi ca identitate naţională dacă ne-am dezice de strămoşi, de valorile noastre naţionale comune, de valorile morale ale poporului român, de credinţa strămoşească, de limba română, de istoria românilor, de simbolurile noastre tradiţionale, într-un cuvânt – de noi înşine? Nimic! Vom intra în casa europeană comună cu sentimentul de mândrie că suntem români, cu limba noastră cea română, cu baladele şi doinele noastre, cu *Mioriţa* şi cu *Meşterul Manole*, cu *Ciocârlia* şi cu *Rapsodia română*, cu *Coloana infinită* şi cu *Masa tăcerii*, cu Mănăstirea de Argeş, Putna şi Voroneţ, cu Eminescu şi Creangă, Arghezi şi Vieru...

Identitatea naţională este (trebuie să fie) propagată şi apărată de stat, nu deformată şi distrusă diabolic, aşa cum au procedat comuniştii de toate speţele de la noi.

O ţară cu o identitate naţională clară cum este Franţa, de exemplu, întruchipare a democraţiei reale şi a spiritului tolerant faţă de reprezentanţii altor naţiuni, promotoare a idealurilor de libertate, egalitate şi fraternitate ale Comunei din Paris, când vede că, prin cele mai abile tertipuri, se pune la cale o demolare a principiilor naţiunii şi a conştiinţei naţionale, această ţară nu se jenează a ridica, la judecata întregii naţiuni franceze, întrebarea „Ce înseamnă a fi francez astăzi?”. La începutul lunii noiembrie 2009 s-a declanşat o discuţie pe tema identităţii naţionale la scara întregii ţări (în 96 de departamente şi în 342 de circumscripţii ale Franţei metropolitane şi în departamentele şi teritoriile pendinte de peste mări şi ţări). Ministrul relativ recentului înfiinţat (în 2007) Minister al Imigraţiei, Integrării, Identităţii Naţionale şi al Dezvoltării Sociale, Eric Besson, în cuvântul său inaugural „Ce înseamnă a fi francez astăzi?”, atrage atenţia asupra faptului că a vorbi astăzi despre identitate naţională, despre sentimentul de mândrie naţională, despre naţiune în genere ar fi, după unii, incorect din punct de vedere politic. Mulţi preferă să utilizeze noţiuni mai puţin sensibile, mai inofensive, mai consensuale, cum le numeşte el, cum ar fi: *democraţie, cetăţenie, republică*. Şi aceasta din cauza unor derivate nedorite ale naţionalismului, a dezvoltării unor noi forme de comunitarism şi regionalism, a eforturilor de creare a unei noi comunităţi de state şi a unei identităţi noi, europene, a tendinţelor generale de globalizare şi mondializare. Da, recunoaşte ministrul francez, în istoria noastră *naţiunea* a fost sinonimă cu *emanciparea, libertatea, democraţia, cetăţenia, republica*. Dar chestiunea care se pune în momentul de faţă este să cunoaştem ce reprezintă naţiunea franceză azi, ce înseamnă sentiment naţional azi, ce face ca indivizi diferiţi să se identifice cu trup şi suflet cu alţii pe care nu-i cunosc. Răspunsul la aceste şi la alte întrebări ne va ajuta să consolidăm coeziunea naţională şi să reafirmăm mândria de a fi francez.

Este locul să precizăm, cu această ocazie, că Franţa, unul dintre principalii artizani ai Uniunii Europene, s-a pronunţat ferm pentru integrare pe baza principiului „unitate în diversitate”, pentru **o Europă a naţiunilor**, nicidecum pentru o Europă cu o singură naţiune. (Numai ideologii din fosta U.R.S.S. trâmbiţau sibilinic despre apropierea şi contopirea în perspectivă a naţiunilor şi etniilor sovietice într-o nouă comunitate istorică de oameni: poporul sovietic.)

Revenind la cazul enunţat mai sus, este necesar să precizăm, de asemenea, că orice francez ştie când şi cum a luat naştere şi s-a consolidat naţiunea franceză, este ferm convins că o atare naţiune există; la fel, el ştie ce limbă vorbeşte, când s-a format ea şi ce factori au contribuit la constituirea, menţinerea şi dezvoltarea pe parcurs de secole a limbii materne, care este numele ei adevărat. Conducerea actuală a Franţei doreşte să afle dacă în mentalitatea francezului de azi se observă o evoluţie a conceptelor de *francez, naţiune franceză, identitate naţională franceză*, *mândrie naţională*; în ce raporturi se află acestea cu termeni ca: teritoriu comun, stat, patrie, republică, Europa; ce înţelege azi francezul prin libertate, egalitate, fraternitate, democraţie, cetăţean, mândria de a fi francez, drept, obligaţii, tradiţie, valori, inovaţii, unitate, diversitate, integrare, dezagregare, migrare, imigrare, băştinaş, străin / venetic, spirit de toleranţă, adversitate, asimilare / naturalizare, discriminare, disimilare, comunitarism, regionalism, centru, periferie, izolare, coeziune, laicitate, religiozitate, creştin, musulman; care-i atitudinea francezului de azi faţă de lucrurile sfinte de odinioară precum stemă, drapel, imn, credinţă; care este rolul administraţiei, şcolii, bisericii, al educaţiei în genere în întărirea coeziunii naţiunii franceze etc.

În cazul nostru, al singurei populaţii majoritare băştinaşe din Republica Moldova, dar şi al celei est-romanice din sudul Basarabiei şi nordul Bucovinei (azi incorporată, împreună cu teritoriile ei, în Ucraina), rupte şi îndepărtate cu forţa de la matca românească, discuţia despre demnitate naţională, fireşte, nu poate căpăta amploarea celei din Franţa, de exemplu, câtă vreme toate regimurile de ocupaţie – de la cel ţarist începând cu 1812 la cel comunist făţiş din 1940-1941, 1944-1990 sau deghizat (1994-2009) – s-au străduit prin violenţă să ne înăbuşe conştiinţa naţională că suntem o parte din neamul românesc şi că vorbim limba română.

Denumirea de Basarabia se referea, la început, la trei judeţe din sudul Moldovei: Cahul, Bolgrad şi Ismail. La 1812, când ruşii au luat de la turci întreg teritoriul dintre Prut şi Nistru, ei au extins denumirea de Basarabia asupra întregii hălci rupte din trunchiul românesc. Numele de *Basarabia, basarabeni, români*, *limba română* încă nu-i deranjau, chiar dacă le aminteau de neamul basarabilor şi al muşatinilor. La 1828 savantul rus P. Svinin constata că „în Basarabia, în momentul anexării ei la imperiul rus, locuiau 92% de români şi 8% de evrei, armeni, greci, ţigani, rătăciţi pe aceste meleaguri în căutarea unei vieţi mai bune”. (Unde

se vor fi pulberizat aceste 92% de români din Basarabia dacă, după statistica măsluită a lui Voronin, în 2009 pe teritoriul Republicii Moldova n-ar exista decât o minoritate infimă de români?) Când însă, în 1924, Cominternul şi bolşevicii au creat R.A.S.S. Moldovenească în componenţa R.S.S. Ucrainene, locuitorii noii formaţiuni statale, care erau tot o ramură de-a basarabilor, nu au mai fost numiţi români şi nici măcar basarabeni, ci... **moldoveni**. R.A.S.S.M. era un cap de pod pentru reanexarea Basarabiei şi, în capetele bolnave ale „arhitecţilor" statului sovietic moldovenesc, pentru eventualele pretenţii asupra întregului teritoriu românesc al bătrânei Moldove, care era populată de români moldoveni, nu basarabeni. Cuvântul **moldovean** avea culoare politică evidentă. Anume atunci, în perioada 1924-1940, în R.A.S.S.M. se pun bazele „teoriei" celor două limbi şi două naţiuni diferite, are loc fabricarea, în eprubetele „alchimiştilor" din laboratoarele Comitetului Ştiinţâinic Moldovenesc, a clonelor „naţiune moldovenească" şi „limbă moldovenească". Unul dintre „artizani", Leonid Madan, care, alături de ciracii săi, formase o „limbî moldovneascî stângomaluriişnicî" pe baza elementelor din graiurile din Tirişpolea, Camenca şi Râbniţa, a împrumuturilor cu ghiotura din limbile rusă şi ucraineană şi a unor calchieri de tot râsul (*vojdiul, Comitetul Ţântralnic, korolevstvo, oblaste, dreaptomaluriişnicî, cumătăţâinicî, iaceişili gospodcolnişi, şinşiancî / şinşianimi, şiuşiri di stânga / di dreapta, dreaptoscrieri* ş.a.), acest Madan, repet, „descoperea" chiar în plan anatomic o deosebire între moldoveni şi români: „argumentul" lui antropometric era că moldovenii ar avea o structură craniană alungită, iar românii – capete rotunde (!). În capul pătrat al unui asemenea „cercetător" un cap dreptunghiular ca al lui ar fi mai deştept decât al românului, ce mai! Incubatorul lor a dat faliment când, în anii 1931-1932, în R.A.S.S.M. s-a revenit la alfabetul latin şi la limba română literară, iar în cazanul epurărilor staliniste din 1937-1938 au nimerit şi unii zeloşi creatori şi apărători ai „naţiunii moldoveneşti" şi ai „linghii moldoveneşti".

După apariţia în 1950 a lucrării lui Stalin *Marxismul şi problemele lingvisticii*, în care, printre alte limbi naţionale de sine stătătoare ale popoarelor din U.R.S.S., fusese menţionată şi „limba moldovenească a poporului moldovenesc", orice încercare de a-i numi pe moldoveni români şi „limba moldovenească" limbă română era considerată o crimă şi pedepsită cu cea mai mare cruzime. Problema care s-a pus în anii '50-'60 la comanda C.C. al P.C.M. era să se demonstreze ştiinţific, nu în stilul amatorist al anilor '30, constituirea în istorie a poporului moldovenesc, a naţiunii burgheze, iar apoi şi a celei socialiste moldoveneşti, respectiv – a limbii moldoveneşti. Întrucât argumente de ordin istoric şi ştiinţific nu existau şi nici nu puteau să existe, s-a recurs şi de această dată, după cum era de aşteptat, la falsuri. N. A. Mohov, unul dintre autorii de bază ai falsului despre etnogeneza moldovenilor (a se vedea lucrarea în limba rusă *Moldavane*, Chişinău, 1977), îi separă în mod diabolic, încă din secolele II-III e.n., pe viitorii români de viitorii

moldoveni, şi anume: o parte din teritoriul regiunii carpato-dunărene ar fi fost înglobată în provincia Dacia, a cărei populaţie a fost supusă unei romanizări intense, această simbioză daco-romană dând naştere românilor; altă parte a regiunii carpato-dunărene, cea din spaţiul nistreano-danubiano-pontic, teritoriul actualei Moldove (inclusiv Basarabia şi Transnistria), n-a intrat în componenţa provinciei Dacia. Prin urmare, pe acest teritoriu nu exista o populaţie romanizată, „explică" ideologul. Aproape că nu s-ar fi aflat pe aici nici dacii liberi cunoscuţi din izvoarele istorice. Populaţia de origine dacă de aici ar fi apărut ca urmare a strămutării ei din regiunile submontane ale Carpaţilor. Prin secolele VI-VIII pe aceste pământuri s-au strămutat slavii. Dacii liberi intră în contact cu slavii şi, ca urmare a acestei simbioze, către secolele IX-X s-ar fi constituit o comunitate etnică nouă – **volohii.** Volohii ar fi, după Mohov, cei mai apropiaţi strămoşi ai moldovenilor. Aşadar, nu de la Râm, ci de la volohi ne tragem! Şi când te gândeşti că un savant de talie europeană cum e Dimitrie Cantemir, care, pe lângă toate, a mai fost şi domn al Moldovei istorice, ne considera **români**, urmaşi ai romanilor, denumirea de *valahi* fiind o poreclă pe care ne-o dăduseră popoarele barbare! (...) chiar dacă acest neam (întreg neamul românesc din toate provinciile istorice – *N.M.*) a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie, totuşi, **toţi se cheamă cu acelaşi nume de români**, dispreţuind, adică, şi dând de o parte numele de *valahi,* care le-a fost **dat de către popoarele barbare**. Căci românii care trăiesc şi astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ţinutul numit Maramureş, nu-şi dau numele de valahi, ci de români... Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc ungrovlahi, iar noi, moldovenii, îi numim munteni, căci au luat în stăpânire mai multe locuri muntoase) îşi dau şi ei numele de români, iar ţării lor de Ţara Românească, adică în latineşte: Terra Romana. **Noi, moldovenii**, la fel, **ne spunem români**, iar **limbii noastre** nu dacică, nici moldovenească..., ci **românească.**.." (Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, IX, t. 1, Bucureşti, 1983, p. 63-65). Pretinsa sinteză – volohii – ca urmare a unei presupuse amalgamări a dacilor liberi cu slavii, după cum socoate şi istoricul Gheorghe Cojocaru (*Conştiinţă istorică, identitate de stat şi identitate etnoculturală în Republica Moldova*, în revista „Akademos", nr. 2, 2009), a fost o diversiune istoriografică cu bătaie lungă, care îşi face efectele ei de erodare a conştiinţei naţionale a românilor basarabeni şi astăzi.

După plăsmuirea diabolică a etnogenezei moldovenilor, fabricarea naţiunii burgheze moldoveneşti (nu într-un stat naţional, ci într-o gubernie ţaristă oprimată, fără limbă literară şi fără dreptul de a o folosi în administraţie, şcoală, biserică etc., fără conştiinţă naţională, în condiţiile unei rusificări în masă ş.a.m.d.) şi a naţiunii socialiste moldoveneşti (fără scriitori de valoarea clasicilor, care ar fi creat o limbă literară, fără limbă maternă exemplară, fără posibilitatea de a-şi valorifica moştenirea culturală şi literară, fără conştiinţă naţională ş.a.m.d.) a fost doar un gest de iluzionist: iată, nu-i şi, iată, este! La fel, la fabrica sovietică de fă-

urire de noi limbi şi popoare (de exemplu, naţiunea carelă şi limba carelo-fină, nu finlandeză; naţiunea şi limba tadjică, şi nu iraniană modernă etc.) a fost creată din falsuri (dezvoltarea în condiţii istorice, geografice şi politice noi, influenţe şi împrumuturi masive din limile rusă şi ucraineană etc.) şi limba „moldovenească”, o limbă est-romanică mai de răsărit decât româna (V. Stati). Ce le rămânea savanţilor oneşti să facă decât să tindă a salva, în condiţiile terorii fizice şi psihice în care activau, flacăra pâlpâindă a elementului naţional, fie el numit şi moldovenesc!

Din multitudinea problemelor pe care le abordează şi le descrie cu lux de amănunte în *Testament* (ce înseamnă limbă literară; unde, când şi cu aportul cui s-a constituit limba română literară; începuturile scrisului în limba română; rolul neologismelor în dezvoltarea limbii; romanizarea şi reromanizarea vocabularului; din istoria filologiei interbelice; figuri proeminente din istoria lingvisticii, literaturii, culturii; crâmpeie din propria viaţă etc.), câteva sunt de importanţă principială pentru desăvârşirea chipului moral al omului de ştiinţă N. Corlăteanu şi pentru tratarea tematicii conferinţei:

a) omul de ştiinţă în faţa tăvălugului nivelator şi zdrobitor al istoriei;

b) efortul de supravieţuire în condiţiile terorii;

c) gâlceava sufletului cu trupul sau povara târgului cu diavolul şi cu propria conştiinţă;

d) izgonirea sclavului din sine;

e) cine suntem?

f) ce limbă vorbim?

g) în ce relaţii ne aflăm cu românii din partea dreaptă a Prutului şi cu limba lor?

h) ce perspective ne aşteaptă?

Descriind calvarul prin care i-a fost sortit să treacă aşchiei de popor român din Basarabia şi Bucovina de nord şi limbii acestuia, acad. N. Corlăteanu se referă la tertipurile la care era nevoit să recurgă omul de ştiinţă onest, întâi de toate pentru a supravieţui şi, apoi, pentru a nu dăuna cu bună ştiinţă cauzei neamului, pentru a menţine lumina pâlpâindă a conştiinţei de neam (*Feci quod potui*, p. 193).

Fără nicio tentativă de a se dezvinovăţi de anumite vini care nu-i aparţin, N. Corlăteanu face trimitere la acad. rus V. F. Şişmariov şi la alte somităţi (menţionate expres sau subînţelese), care au ştiut să-şi menţină onestitatea de savanţi, navigând abil printre bornele apelor minate ale ştiinţei sovietice supraideologizate, sau care au cedat pentru moment (M. V. Serghievski, R. A. Budagov, R. G. Piotrowski). Apele sus-numite se întindeau şi pe teritoriile ţărilor de democraţie populară (Al. Graur, Emil Petrovici, Ion Coteanu). Nu mai vorbim de lingviştii, literaţii, scriitorii, istoricii oneşti din Republica Moldova. În sufletul fiecăruia dintre cei care au trăit sub regimul de opresiune de tristă amintire, care au văzut cu ochii lor sau au auzit de la părinţi despre ororile la care se deda numitul regim a intrat o frică enormă.

Abia în anii restructurării gorbacioviste, în condiţiile aşa-zisei democratizări şi publicităţi, intelectualitatea, însetată de libertatea de expresie, a prins a se descătuşa şi a spune lucrurilor pe nume. Unii au reuşit să izgonească sclavul din sine mai devreme, alţii – mai târziu, alţii – târziu de tot. Însă mai bine mai târziu decât niciodată.

Mişcarea pentru limbă de stat, alfabet latin şi unitatea de limbă moldo-română din anii 1987-1989 s-a transformat într-o adevărată mişcare de eliberare şi renaştere naţională a românilor basarabeni. Tonul îl dăduse Ion Druţă în articolul *Frunza verde, apa şi semnele de punctuaţie* din „Literaturnaja gazeta" din 29 iulie 1987, în care abordase probleme acute de ecologie, inclusiv ecologia limbii. Plenara Uniunii Scriitorilor din Moldova din 30 octombrie 1987 îi ceruse C.C. al P.C.M. să constituie o comisie care ar aduce grafia în corespundere cu specificul limbii noastre ca limbă romanică. La conferinţa de omagiere a lui Gh. Asachi din 18 martie 1988 scriitorul Ion Ciocanu abordează problema dezastrului limbii noastre şi a necesităţii de a se reveni la grafia latină. În nr. 4 al revistei „Nistru" (redactor Dumitru Matcovschi) apare fulminantul eseu al lui Valentin Mândâcanu *Veşmântul fiinţei noastre*. În mai 1988 întâlnirile neformale ale unor tineri sub conducerea medicului Anatol Şalaru pun bazele Cenaclului „Alexei Mateevici", care şi-a extins lucrările la Teatrul de vară şi în raioanele republicii, întrunind zeci şi sute de mii de oameni, şi în cadrul căruia erau dezbătute pentru prima oară deschis şi curajos problemele vitale ale existenţei noastre ca limbă şi popor. La 27 mai 1988 plenara Uniunii Scriitorilor exprimă vot de neîncredere conducerii C.C. al P.C.M., care nu dorea să soluţioneze revendicările maselor. La 3 iunie 1988 se constituie oficial Mişcarea democratică pentru susţinerea restructurării (viitorul Front Popular), din ale cărei organe de conducere făceau parte iluştrii luptători pentru cauza naţională: Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Ion Hadârcă, Leonida Lari, Gheorghe Malarciuc, Anatol Şalaru, Ion Dediu, Ion Buga, Alexandru Moşanu, Gheorghe şi Mihai Ghimpu ş.a. În ziarul „Învăţământul public" din 17 septembrie 1988 apare *Scrisoarea celor 66*, semnată de scriitori, jurnalişti, oameni de ştiinţă, în care erau formulate clar cele trei revendicări: atribuirea statutului de limbă de stat limbii populaţiei majoritare din republică, recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române, revenirea la grafia latină. Pe parcursul anilor 1988-1989 hebdomadarul „Literatura şi Arta" (redactor Nicolae Dabija) publică zeci de articole şi scrisori de susţinere a acestor revendicări. Ion Buga este primul istoric de la noi, care, în condiţiile menţinerii U.R.S.S., în articolul *O limbă maternă – un alfabet* („Învăţământul public" din 19 octombrie 1988), a avut curajul să susţină public că **moldovenii din U.R.S.S.** şi **românii din R.S.R.** sunt „**părţi componente ale unei singure naţiuni socialiste**, care locuieşte pe teritoriul a două state socialiste vecine" (articol republicat în culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989, p. 296). La 25 octombrie 1988

adunarea generală a Uniunii Scriitorilor, prin votul a 157 de persoane, formulează o adresare în care se respinge ideea existenţei a două limbi romanice răsăritene. La plenara Uniunii Scriitorilor din 16 noiembrie 1988, în raportul lui Vladimir Beşleagă *Scriitorul şi destinele limbii literare*, sunt analizate pentru prima oară deschis falsurile despre cele două limbi şi popoare diferite, despre pretinsa „înflorire" a limbii moldoveneşti în perioada sovietică, despre politica demografică de distrugere a fondului genetic etc. În mass-media anilor 1988-1990 au apărut numeroase articole, semnate de intelectuali ca Ion Hadârcă, Grigore Vieru, Valentin Mândâcanu, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi, Ion Dumeniuk, Ion Ciocanu, Ştefan Melnic, Constantin Tănase,Vasile Bahnaru, Ion Conţescu, Vlad Pohilă ş.a., în care problemele dureroase ale limbii materne erau abordate dezarmant de sincer şi alarmant. Nu în zadar conducerea republicii a fost nevoită să înfiinţeze în 1988 Comisia interdepartamentală pentru istoria şi perspectivele dezvoltării limbii moldoveneşti, în componenţa căreia, pe lângă reprezentanţii puterii, au fost incluse nume de personalităţi notorii din domeniul literaturii, ştiinţei, culturii. Grupurile de lucru din cadrul Comisiei, în urma unor discuţii şi restricţii serioase din partea diriguitorilor, au elaborat proiectele de legislaţie privind oficializarea limbii moldoveneşti, recunoaşterea identităţii acesteia cu limba română şi revenirea la scrisul latin, iar legile respective au fost aprobate la Sesiunea a XIII-a a fostului Soviet Suprem al U.R.S.S. în data de 31 august 1989.

Cei care l-au acuzat pe domnul acad. N. Corlăteanu de deformarea realităţii (aşa-zisa „înflorire" a limbii moldoveneşti în perioada sovietică, existenţa aşa-numitului bilingvism „armonios", numeroasele împrumuturi din limba rusă ca îmbogăţire şi „specific" al limbii moldoveneşti în raport cu alte limbi romanice ş.a.) – Valentin Mândâcanu, Vladimir Beşleagă, Constantin Tănase, Vasile Bahnaru ş.a. – nu s-au referit, dacă e să fim corecţi, la întreaga activitate ştiinţifică a Domniei Sale pe parcursul unui pătrar de veac (atunci cu toţii am avut comportament de plătică), ci numai la articolul „Etape în dezvoltarea limbii moldoveneşti", scris la comanda aparatului administrativ, după cum recunoaşte dumnealui însuşi în interviul acordat „Revistei de lingvistică şi ştiinţă literară" (nr. 4, 1990, p. 89), chiar la etapa restructurării şi descătuşării gândului creator, la ora rostirii cu voce tare a adevărului despre noi şi limba noastră. (În subsidiar, i se mai punea în cârcă faptul că ar fi avizat favorabil injuriile lui V. Stati la adresa aşa-numiţilor „răuvoitori ai limbii moldoveneşti".)

Ce mărturiseşte domnul academician în cartea care ne-a adunat astăzi aici?

1. Întâi de toate, că „nu sunt vremile subt cârma omului, ci bietul om – subt vremi" (Miron Costin). O luptă grea, pe viaţă şi pe moarte, au dus-o basarabenii şi bucovinenii pentru a supravieţui (eseul *Mai departe – linişte, linişte...*, p. 217). „Dar câţi n-au fost în stare să supravieţuiască în gulagurile sovietice?" (tot acolo); „Avem exemplul viu al multor popoare sovietice (tătarii din Crimeea, nemţii de

pe Volga, cecenii şi inguşii din Caucaz ş.a.), care au plătit scump pentru echitatea socială şi naţională spre care tindeau. Ne aflam atunci parcă în faţa unui zid enorm, când nu poţi nici să speri, nici să desperezi până la capăt, dar şi să te dai cu capul de acest zid, tot nu putea aduce niciun folos" (R.L.Ş.L., nr. 4, 1990, p. 88).

Exterminarea fizică a intelectualităţii româneşti din Basarabia, beciurile pline de cadavre, gropile cu var nestins în care erau aruncate de „eliberatorii" sovietici din 1940 trupurile încă vii ale victimelor, deportările din 1941, foametea organizată din 1946-1947, noul val de deportări din 1949-1951 – toate acestea au lăsat urme neşterse în memoria savantului. „**Ca prin minune**, spune domnul academician, **am scăpat atunci** de soarta ce a fost hărăzită unor intelectuali de înaltă cultură ca mult respectaţii profesori Pavel Vătămanu şi E. Procopie, care, în iunie 1941, au fost despărţiţi de familiile lor, ridicaţi de la şcoala medie din Ocniţa şi duşi în fundul Siberiei, unde au plătit cu viaţa numai pentru faptul că primul publicase o geografie a judeţului Soroca, iar cel de-al doilea funcţionase ca director al liceului „A. D. Xenopol" din Soroca până în iunie 1940" (p. 84). „Nimic nu se putea spune atunci despre legăturile culturale, literare, lingvistice cu fraţii din dreapta Prutului. Tabu!" (*Cvadragenara*, p. 109).

2. Că în situaţia în care eşti stăpânit de instinctul de supravieţuire, poate nu atât pentru tine, cât pentru ai tăi, pentru familie, pentru cei pe care îi ai în grija ta, dacă nu poţi face ceva ca să prospere neamul, nu ai voie să-i dăunezi (principiul lui Hipocrate din medicină): „Dacă putem rămâne cu conştiinţa împăcată că n-am dăunat cauzei neamului, înseamnă că am reuşit ceva" (*Feci quod potui*, p. 193); „...fiecare generaţie poartă răspundere în faţa istoriei şi **nu este permis nimănui să-şi compromită sau să-şi trădeze neamul**" (în cartea *Nandrişii*, Colecţia Biblioteca revistei „Limba Română", Chişinău, 1998, p. 7).

3. Pentru a supravieţui, eşti nevoit să recurgi la unele compromisuri sau la diferite tertipuri, inclusiv aluzia, limbajul esopic sau ambiguu. Principalul este ca cel avizat să te înţeleagă. „Oamenii de ştiinţă, consideră domnul academician, nu pot fi acuzaţi de lipsă de principialitate sau de onestitate într-o anumită perioadă a vieţii lor. În condiţiile de absolutism politic şi de dictatură era vorba de evitarea unor consecinţe nefaste, adeseori chiar tragice, consecinţe referitoare nu numai la anumite persoane, ci chiar la popoare întregi, care puteau fi supuse deportărilor, surghiunurilor, exterminării fizice. În asemenea împrejurări **se recurgea la limbajul lui Esop**, pentru a se evita unele afirmaţii directe, deşi aluziile de multe ori erau înţelese adecvat de cei vizaţi" („Limba Română", nr. 1, 1995, p. 98-99). Când, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, în condiţiile regimului de teroare stalinist, nu se putea recunoaşte deschis unitatea glotică moldo-română, scrie domnul academician, „**s-a recurs la diverse stratageme esopice** întru îndeplinirea scopului final, pentru ca prin limbă **să fie întreţinută şi apoi înviată conştiinţa naţională** şi credinţa moştenită din bătrâni" (*Cvadragenara*, p. 109).

„Am recunoscut, în anii din urmă, îşi descarcă sufletul domnul profesor, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit şi am scris despre „limba moldovenească”, deşi aveam în inimă (o ştiu mulţi dintre voi!) şi Ţara, şi limba, şi istoria întregului neam românesc” (*Las vouă moştenire...*, p. 15).

4. Această „tainică simţire” a transmis-o domnul profesor discipolilor săi începând cu *Abecedarul pentru vârstnici* (1945), scris împreună cu E. Russev, când „alfabetizarea, consideră dumnealui, nu era doar o acţiune de răspândire a cunoaşterii de carte. Ea mai însemna ceva, ceva mult mai important: **a păstra şi cultiva conştiinţa apartenenţei la un anumit popor, la o entitate naţională**, adică a şti să citeşti şi să scrii folosind cuvintele limbii tale materne, a vorbi, a te comporta ca moldovean inclus în întreaga romanitate – şi în cea proximă, şi în cea istorică” (R.L.Ş.L., nr. 4, 1990, p. 85).

După moartea, în 1953, a tiranului, intelectualitatea din Basarabia a reuşit să convingă conducerea de atunci a partidului comunist al Moldovei de a-i aduce acasă pe clasicii literaturii „moldo-române” (ce-i drept, numai pe cei care se născuseră în Moldova istorică – românească – de până la Unirea Principatelor Române din 1859). Fiind numiţi oficial „**moldo-români**”, orice cititor, chiar şi unul neavizat, îşi putea da seama că ei **nu pot aparţine la două naţiuni** şi popoare **diferite** şi, cu atât mai mult, **nu pot scrie** în acelaşi timp o lucrare – una şi aceeaşi! – **în două limbi diferite**: moldovenească şi română. Era o primă şi mare victorie a filologilor din Basarabia, iar textele acestor clasici le-au dat bătăi de cap ani de-a rândul editorilor şi cenzurii de la Chişinău, care trebuiau să extirpeze fraze şi fragmente întregi ce conţineau cuvintele şi sintagmele *român, românesc, româneşte, limba română, poporul român, neamul românesc, România* (numai titlul *Cântarea României* al basarabeanului Alecu Russo cât făcea!). Mai multe reforme ale ortografiei „limbii moldoveneşti”, în special cea din 1957, deşi în grafie rusească, scrie domnul academician, au apropiat limba vorbită în stânga Prutului de cea din dreapta lui. Problemele moştenirii clasice, abordate la sesiunile ştiinţifice din 1951 şi 1955, realizate şi cu sprijinul unor savanţi de prestigiu din Rusia (V. F. Şişmariov, V. V. Vinogradov, S. B. Bernştein, D. E. Mihalci, R. A. Budagov) şi din alte republici unionale, au fost parţial rezolvate, delimitându-se hotarul dintre scriitorii „moldoveni”, „moldo-români” şi români propriu-zişi. Tot atunci s-a recunoscut latinitatea limbii noastre. Revista „Limba şi literatura moldovenească”, care apare din 1958, chiar în primul număr, în editorialul *Către cititori*, deşi chema cercetătorii să valorifice operele unor scriitori din Moldova istorică, a lăsat să se strecoare şi nume ca Gr. Tocilescu, Tudor Pamfile, Lazăr Şăineanu, Ov. Densusianu, care nu se născuseră în Moldova (*Cvadragenara*, p. 111). Editarea clasicilor a permis abordarea chestiunii privind constituirea normelor „limbii moldoveneşti literare”, la stabilirea cărora – ni se sugera – au contribuit, alături de scriitorii moldoveni, şi scriitori munteni şi transilvăneni.

La explicarea originii unor cuvinte din cursul de Lexicologie, domnul academician dădea, în paralel cu cuvântul „moldovenesc” scris în grafie rusească, şi formele lui în grafie latină din celelalte idiomuri romanice răsăritene (română, aromână, meglenoromână, istroromână), din care cititorul vedea cu ochiul neînarmat că „moldovenesc” şi „românesc” nu se deosebesc decât prin grafie.

Articolele de cultivare a limbii erau, de fapt, o ocazie de a propaga normele limbii române literare. „M-am străduit ca **ideea unităţii lingvistice moldo-române să fie mereu prezentă,** în forme, bineînţeles, acceptabile în vremurile de grea cumpănă”, ni se confesează domnul academician în interviul acordat R.L.Ş.L. (nr. 4, 1990, p. 88).

Deşi, din motivul indicat mai sus, n-a participat nemijlocit la acţiunile de masă din perioada 1985-1989, domnul academician s-a bucurat, în izolarea la care fusese condamnat, de micile mari izbânzi ale mişcării de eliberare şi renaştere naţională. Domnia Sa subliniază că „reforma ortografiei din anii ’50-’60, apoi acţiunile din anii ’80 au condus la declararea deschisă a identităţii a ceea ce eram obligaţi să numim „limbă moldovenească” cu cea română, pregătind, de fapt, terenul pentru revenirea la alfabetul latin” (*La semicentenar*, p. 120). Mândru şi fericit de roadele muncii sale îndelungate întru menţinerea trează a conştiinţei naţionale, domnul academician salută şi apreciază înalt curajul noilor generaţii de intelectuali: „În al treilea pătrar (de viaţă – *N.M.*) se face simţită tot mai mult o redeşteptare a conştiinţei naţionale, care culminează în perioada restructurării prin **actul de curaj al intelectualităţii noastre cu recunoaşterea identităţii etnolingvistice moldo-române şi a reflectării ei nemijlocite în grafia latină**” (R.L.Ş.L., nr. 4, 1990, p. 86), lucru inimaginabil în condiţiile regimului totalitarist, când se făcea totul pentru erodarea conştiinţei naţionale a basarabenilor. Fapta celor de la 1989, conchide, exaltat şi profetic, domnul academician, „va rămâne înveşnicită în memoria urmaşilor” (eseul *1989*, p. 123).

Este meritul incontestabil al redacţiei revistei „Limba Română”, personal al dlui redactor-şef Al. Bantoş, de a fi reuşit a-l scoate din temniţa tăcerii, în care se autoizolase, şi a-i fi oferit posibilitatea de a se descătuşa şi a rosti „În hram şi-n casă / Veşnicele adevăruri”.

Începând cu anul 1995, de la Conferinţa, într-un fel, istorică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, la care acad. N. Corlăteanu a rostit referatul de bază, şi până la emoţionantul său testament *Las vouă moştenire*... din ultimele clipe ale vieţii, domnul academician s-a încadrat febril, cu trup şi suflet, în propagarea în mod deschis, în primul rând prin intermediul revistei „Limba Română”, a adevărului despre noi şi limba noastră. Chiar dacă pe ici-pe colo, mai deschis sau mai voalat, mai apare teama intrată în sânge de consecinţele imprevizibile ale acţiunilor noastre: „...suntem pe calea redobândirii demnităţii de cetăţean, a drepturilor civice şi morale, deşi **acest deceniu nu a făcut să dispară**

încă teama revenirii (poate, sub altă formă) **la trecutul nu tocmai îndepărtat**" (*1989*, p. 122).

5. Adevărurile testamentare, lăsate de către domnul academician Nicolae Corlăteanu nouă, urmaşilor, pentru a le explica generaţiilor tinere, sunt următoarele:

a) **Limba literară**, care **are şi formă scrisă**, **se deosebeşte de limba vorbită** şi, cu atât mai mult, de dialecte, subdialecte şi graiuri, **prin caracterul ei normat**, **supradialectal, unificator** (*Româna literară în Republica Moldova: istorie şi actualitate*, p. 21-22).

b) „**La procesul de formare şi stabilizare a limbii noastre literare moderne**, unice pentru toţi românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureşeni etc.), **au participat reprezentanţii tuturor provinciilor istorice româneşti**" (tot acolo, p. 22), începând cu cronicarii munteni şi moldoveni, apoi cu muntenii I. H. Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii G. Bariţ, A. Mureşanu ş.a., iar la desăvârşirea ei moldovenii V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Russo au adus o contribuţie esenţială.

c) „**Limba noastră literară**, limba exemplară pe care o folosim şi o vor folosi generaţiile viitoare, limba lucrărilor literare şi ştiinţifice, limba din documentele administrative etc. **este**, precum susţine şi Academia de Ştiinţe a Moldovei, **una singură..., aceeaşi pentru toţi românii**" (*Las vouă moştenire...*, p. 15); „...nimeni nu se mai îndoieşte acum că în estul Europei nu există decât o singură limbă romanică" (*Româna literară în Republica Moldova...*, p. 29); „...în noile condiţii poate fi vorba nu de două limbi (moldovenească şi română), ci despre **o singură limbă – limba română ca limbă literară**, a scriitorilor clasici şi contemporani, limbă supusă unor norme literare, pe când moldoveneasca îndeplineşte funcţiile doar de grai, adică este un mijloc de comunicare orală, aşa cum a demonstrat-o ştiinţa naţională şi cea mondială" (*Cvadragenara*, p. 111).

d) „...**Limba română este numele corect şi adevărat al limbii noastre**..." (*Las vouă moştenire...*, p. 16), „o denumire absolut justificată ştiinţific, pe care a acceptat-o o lume întreagă, denumire precisă, corectă, durabilă" (*Româna literară în Republica Moldova...*, p. 30). Chiar „Forul legislativ suprem al R.S.S.M., aminteşte domnul academician, recunoscuse unitatea glotică moldo-română şi revenirea la grafia latină" (*Cvadragenara*, p. 111).

e) „...**atribuirea denumirii de limba română pentru noţiunea de limbă literară**, oficială în Republica Moldova, **nu ştirbeşte cu nimic autoritatea, nici demnitatea nimănui**"; „Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova **nu lezează cu nimic sentimentul general uman şi conştiinţa naţională ale vorbitorilor,** deoarece la formarea şi dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii şi oamenii de cultură munteni şi ardeleni – au contribuit în mod substanţial... şi cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia

(A. Donici, B.-P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ş.a.), concluzionează domnul academician N. Corlăteanu (*Româna literară în Republica Moldova...*, p. 29).

f) Nici sub ocupaţie ţaristă, nici în perioada sovietică în Basarabia, R.A.S.S.M., R.S.S.M. **nu s-a putut crea o limbă est-romanică nouă, moldovenească, diferită de cea română.** După 1812, remarcă domnul academician, „...limbajul vorbit în Basarabia timp de 106 ani s-a dezvoltat incidental, cu intermitenţe, fără să participe efectiv la perioada clasicismului român, neavând posibilitatea, aflându-se în condiţii vitrege, să dea la iveală anumiţi scriitori ce ar fi putut pune bazele unei noi limbi literare, deosebite de română. În Basarabia şi în Transnistria au rămas să fie în uz mijloacele de conversaţie sub forma unor graiuri ale subdialectului moldovenesc, care – ca element component alături de celelalte graiuri dacoromâne – era inclus peste Prut în limba literară română" („Limba Română", nr. 4, 1990, p. 95); „...nici în prima (1812-1918 – *N.M.*), nici în a doua perioadă (1940, 1944-1989 – *N.M.*) în Basarabia **n-a apărut vreun scriitor de talia clasicilor**, care să poată fi considerat întemeietor al unei limbi literare, vorbirea de aici menţinându-se doar la nivel de grai sau subgrai" (tot acolo, p. 95); „...încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat şi, de fapt, nu puteau da nicicând rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat naştere la discuţii infructuoase, pentru că în niciun chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoriceşte prin unitatea de limbă, literatură, creaţii artistice. Odată şi odată trebuie să ajungem cu toţii la înţelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română" (*Româna literară în Republica Moldova...*, p. 27-28).

g) „Atribuirea denumirii de limba română pentru noţiunea de limbă literară în Republica Moldova nu ştirbeşte nici autoritatea şi nici demnitatea nimănui. **Această denumire trebuie să rămână înscrisă cu litere de aur şi în Constituţia noastră**" (*Crezul meu*, p. 188).

h) *Mutatis mutandis*, deşi nu sunt gravate în granit precum formulările cu privire la limba literară şi denumirea ei, domnul academician face şi unele referiri la numele vorbitorilor limbii române literare din Basarabia. Domnia Sa spune că **locuitorii provinciilor istorice româneşti** (moldovenii, muntenii, ardelenii, maramureşenii, bucovinenii, bănăţenii ş.a.), vorbind una şi aceeaşi limbă, „aceeaşi pentru toţi românii" (*Las vouă moştenire...*, p. 16), având origini, cultură şi istorie comune, **fac parte din unul şi acelaşi neam – neamul românesc** (tot acolo, p. 6). Încă din timpurile când limba oficială a Moldovei, a Ţării Româneşti şi a Transilvaniei, limba scrisă a cancelariei domneşti şi a textelor religioase era limba slavă, „graiul poporului avea circulaţie generală în vorbirea vie a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, aceştia păstrându-şi conştiinţa de neam" (*Începuturile scrisului românesc*, p. 46). „Treptat, continuă să explice în altă parte savantul, s-a luminat în conştiinţa majorităţii moldovenilor din Basarabia că **limba de toate**

zilele, limba de conversaţie, de comunicare cu sătenii sau cu oamenii mai puţin versaţi în treburile lingvistice nu poate şi **nu trebuie confundată cu limba aleasă**, cu limba prelucrată de scriitorii preclasici şi clasici timp de mai multe secole în scrieri religioase şi laice, limbă reglementată apoi prin **norme literare unice pentru toţi cei ce aparţin neamului românesc”** (*Cvadragenara*, p. 109). În condiţiile puterii politice a unui singur partid, se confesează domnul profesor, „era greu să menţii trează conştiinţa de neam şi de credinţă, de apartenenţă la unul şi acelaşi popor, la una şi aceeaşi entitate naţională” („Limba Română”, nr. 1, 1995, p. 99). „Ce poate fi mai sfânt, nu se reţine să-şi exprime admiraţia savantul, decât limba pe care am învăţat-o de la mama, de la părinţi, de la fraţi şi surori? Cu ea ne asigurăm comunitatea etnică, fiinţa şi demnitatea, putând apărea în faţa lumii întregi ca un popor demn de originea sa, de **apartenenţa sa la etnia română**” (*Un act de însemnătate istorică*, p. 106). „Urmându-i pe predecesori şi instruindu-i pe urmaşi, explică omul descătuşat Nicolae Corlăteanu, intelectualitatea de creaţie patruzecistă a secolului al XX-lea din Basarabia a reuşit să învingă dificultăţile întâlnite în cale şi să obţină succese importante în cele mai diverse domenii ale culturii şi ale ştiinţei, prin care **se poate integra cu fraţii de acelaşi neam şi de aceeaşi limbă**, ca să ducă mai departe flamura spiritualităţii noastre naţionale” (*La semicentenar*, p. 120).

i) Recunoscător destinului că a ajuns a fi contemporanul ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, domnul academician mai face un pas pe calea dezrobirii sufletului când afirmă că nu trebuie să uităm că **Basarabia**, astăzi un stat suveran şi independent, **este** totuşi „**o bucată de pământ românesc**”: „Cei care au început să activeze atunci (după 1946 – *N.M.*) la instituţiile academice, şi o fac – unii – până în ziua de astăzi (1996 – *N.M.*), retrăiesc afectiv şi lucid amintiri privitoare la experienţele istoriei pe **această bucată de pământ românesc**” (*La semicentenar*, p. 118). La eventualele acuzări din partea apărătorilor din oficiu ai statalităţii Republicii Moldova domnul academician, sunt sigur, le-ar fi răspuns cu calmul olimpic ce îl caracteriza: această recunoaştere nu ştirbeşte cu nimic suveranitatea şi independenţa celui de-al doilea stat românesc din Europa – Republica Moldova, pe care l-a recunoscut comunitatea internaţională, primul stat din lume în această ordine de idei fiind chiar România.

Oda bucuriei descătuşării spirituale a Prometeului nostru înlănţuit timp de mai mult de jumătate de secol de forţele răului se încheie, apoteotic, cu un acord major care va rămâne să dăinuie în conştiinţă şi să le dea puteri generaţiilor de azi şi de mâine să învingă teroarea minciunii: „...**cred în izbânda limbii române şi a neamului românesc**!” (*Las vouă moştenire...*, p. 16). Ce grea şi dureroasă trebuie să fi fost povara încheierii târgului cu diavolul, ce tulburătoare gâlceava sufletului cu trupul şi a înţeleptului cu mintea, ce lungă calea izgonirii sclavului din sine, ce purificatoare spovedania în faţa propriei conştiinţe ca, după ce a finisat cutremu-

rătoarele prin sinceritatea lor rânduri din meditaţia cu valoare de testament *Las vouă moştenire*..., adresate celor din fruntea ţării („Ţineţi minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeţ pe întortocheatele căi ale basarabenilor – **limba română este numele corect şi adevărat al limbii noastre şi ea trebuie să ne unească**, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani şi pentru cei ce vor veni după noi", p. 16), să rostească precum un creştin după purificarea prin rugăciune: „**Dixi et animam meam salvavi**!" („M-am spovedit şi mi-am izbăvit sufletul!")!

Toţi cei care i-au cunoscut cumsecădenia, bunătatea sufletească, onestitatea, fidelitatea, sinceritatea domnului academician cred că îmi vor ierta cu indulgenţă îndrăzneala de a-i atribui caracteristica dată de Aristotel bunului său dascăl Platon: „Este omul pe care celor răi nu le este îngăduit nici măcar să-l laude".

Pe interminabilul drum al Golgotei basarabene, în numele dăinuirii acestui popor, şi-au dus cu demnitate crucea hărăzită de vicisitudinile sorţii nu numai înaintaşii Pantelimon Halippa, Pantelimon Erhan, Ion Inculeţ, Ion Pelivan, Ion Buzdugan, Ştefan Ciobanu, Elena Alistar, Constantin Stere, Serafim Dabija, Petre Ştefănucă, Mihail Curecheru, Onisifor Ghibu, ci şi contemporanii noştri Nicolae Costenco, Vasile Coroban, Ion Vasilenco, Ion Osadcenco, Nicolae Testemiţeanu, Sergiu Rădăuţanu, Vasile Ţepordei, Sergiu Grossu, Valeriu Cupcea, Eugeniu Ureche, Grigore Vieru, Ion Dumeniuk, Doina şi Ion Aldea-Teodorovici, Nicolae Sulac, Ion Vatamanu, Lidia Istrati, Bogdan Istru, Andrei Lupan, Ion C. Ciobanu, Tudor Cibotaru, Gheorghe Ghimpu, Nicolae Costin, Alexandru Usatiuc-Bulgăr, Nicolae Ţurcanu, Alexei Marinat, Vadim Pirogan, Eugeniu Coşeriu, Silviu Berejan, Nicolae Corlăteanu, Dumitru Irimia, Valeriu Rusu, Grigore Cincilei, Victor Banaru, Vasile Vasilache, Vasile Leviţchi, Gheorghe Vodă, Ion Conţescu, Anton Grăjdieru, Ilie Coşanu, Andrei Vartic, Sava Meleca, Grigore Vârtosu, Gheorghe Caşu... Spun „interminabilul", pentru că luptătorii de ieri contra aşa-zişilor „răuvoitori ai limbii şi ai poporului moldovenesc" continuă să lupte şi astăzi împotriva adevărului istoric şi ştiinţific despre neamul şi limba noastră, încercând să speculeze şi cu numele martirilor noştri, inclusiv al domnului academician N. Corlăteanu.

În perioada marii mişcări de eliberare şi renaştere naţională scriitorii, care se aflau în fruntea ei, erau chemaţi „părinteşte" de diriguitori să revină la masa de scris. Astăzi voci similare îi cheamă pe savanţii care nu mai pot tolera menţinerea minciunii despre noi şi limba noastră să nu mai vorbească despre atare probleme şi să abordeze teme noi.

Aplecaţi-vă urechea la cutremurătorul semnal de alarmă „Moldovenii, politica naţionalistă radicală, statul polietnic şi intelectualitatea" (ziarul „Timpul" din 22 decembrie 2009), dat de scriitoarea şi jurnalista Zina Gane, sau parcurgeţi încă o dată studiul ceva mai vechi al Argentinei Gribincea *Moldovenişti pentru linişitea expansionismului sau căutători de sine?* şi veţi înţelege de ce savanţii oneşti

insistă să fie respectat adevărul ştiinţific şi istoric: tocmai pentru că e cunoscut de toată lumea. Ar reieşi de aici că nici conferinţa noastră de azi sub genericul „Limba – atribut esenţial al identităţii naţionale" mai că nu şi-ar mai avea rostul, ceea ce eu nu cred. Cred, în schimb, în convingerea nestrămutată a domnului academician N. Corlăteanu că limba română şi neamul românesc vor reuşi să se afirme şi să dăinuiască în veci pe mult pătimitul pământ românesc al Basarabiei. Idealul domnului academician se află în mâini de nădejde. Tânăra generaţie a preluat ştafeta şi o va apăra ca pe lumina ochilor. Aşa cum ne asigură, poate cam patetic, datorită vârstei, şi cum ne-au demonstrat nu o dată adolescenţii de la Liceul teoretic român-francez „Gh. Asachi" din capitală: „Vom lupta până la moarte pentru tot ce este sfânt pentru noi, vom răbda sete şi foame, durere şi neputinţă, disperare şi indiferenţă pentru ca să ajungem clipa când vom putea afirma toţi într-un glas: **suntem Români**, iar **limba noastră cea de veci este** cea **Română**, şi **istoria** scrisă cu sânge **este a noastră: a Românilor**!".

Această identitate naţională românească trebuie (re)adusă în legalitate în Republica Moldova. Nimeni din fosta conducere comunistă a ţării – nici străinii, nici mancurţii locului – nu a întreprins nimic pentru a educa simţul de popor stăpân pe propriul destin, sentimentul de apartenenţă la un neam curajos şi demn, mândria de a fi român moldovean şi de a vorbi o limbă dumnezeiesc de frumoasă: limba română. Moldovenii în opincuţe şi în straie naţionale stilizate, cu un burluiaş la gură şi o căpiţă de sarmale pe masă erau doar un element de decor la tradiţionalele decade sau săptămâni ale culturii naţionale la Moscova, în rest – limba, obiceiurile, portul, folclorul, istoria naţională erau luate în derâdere, iar ei umiliţi într-un hal fără de hal.

Conducerea Republicii Moldova şi, în primul rând, Parlamentul, dacă se consideră cu adevărat naţionale, trebuie să demonstreze lucrul acesta, (re)punând în drepturi numele corect al nostru şi al limbii noastre, pentru a contribui la educarea, în spiritul confraţilor noştri francezi, de care vorbeam la început, a sentimentului de mândrie şi demnitate naţională. În ceea ce-i priveşte pe cei care speculează cu referendumul, le vom spune răspicat: adevărurile ştiinţifice, stabilite de savanţi şi confirmate de Academie, nu pot fi scoase la mezat şi nici puse la vot public, ele trebuie să devină un bun public! Aşa cum ne-a învăţat omul integru şi savantul Nicolae Corlăteanu.

NOTE

[1] Aici şi în continuare sublinierile îmi aparţin.

[2] Întrucât toate trimiterile se fac la studiile, eseurile şi interviurile publicate în volumul *Nicolae Corlăteanu. Testament. Cred în izbânda limbii române*, Colecţia Biblioteca revistei „Limba Română", Chişinău, 2010, în continuare nu voi mai indica titlul cărţii, ci numai pagina.

APĂRĂTOR AL CETĂŢII

S-a spus recent, şi pe bună dreptate, că Silviu Berejan este gramatistul nostru numărul unu.

Dacă ţinem cont însă şi de contribuţia la dezvoltarea semanticii funcţionale, a lexicografiei, sociolingvisticii, romanisticii, lingvisticii comparate, lingvisticii teoretice, cred că nu vom exagera numindu-l, alături de „maiştrii" Domniei Sale Eugeniu Coşeriu şi Nicolae Corlăteanu, unul dintre cei mai mari lingvişti din ştiinţa basarabeană contemporană.

Chiar dacă unii dintre noi nu am beneficiat de privilegiul de a-l avea în aula universitară în calitate de profesor în carne şi oase, în mod indirect, prin articolele, studiile, manualele, dicţionarele D-Sale (ca autor şi coautor, redactor şi coredactor, coordonator), timp de peste 55 de ani Silviu Berejan a fost şi rămâne a fi învăţătorul şi profesorul a zeci de generaţii de elevi, studenţi, masteranzi, doctoranzi, cadre didactice. Mai mult decât atât: dicţionarele explicative, articolele de cultivare a limbii, de sociolingvistică, intervenţiile D-Sale din ultimii 20 de ani în presa periodică, la radio, TV, în Comisia interdepartamentală pentru istoria şi perspectivele dezvoltării limbii materne, în cadrul diverselor reuniuni, mese rotunde etc. în marea bătălie pentru limbă şi alfabet şi, ulterior, pentru necesitatea modificării şi punerii în aplicare a legislaţiei lingvistice adoptate de parlament, inclusiv a corectării în art. 13 din Constituţie a denumirii limbii noastre, l-au adus în prim-plan în agora vieţii publice basarabene ca tribun înflăcărat în faţa a sute şi mii de nespecialişti dornici să afle adevărul despre noi, istoria, cultura, limba noastră, hotărâţi să se ridice la luptă pentru apărarea temeiurilor cetăţii noastre spirituale.

Învăţătorul. A lucrat, la începutul carierei, o perioadă scurtă de timp, lector la Universitatea din Tiraspol (1954-1955) şi la cea din Chişinău (1955-1956), iar ulterior, timp de mai bine de 10 ani (1973-1983), profesor navetist la Universitatea „A. Russo" din Bălţi (care, la sugestia subsemnatului, i-a exprimat recunoştinţa, conferindu-i titlul de doctor honoris causa). Însă ceea ce ne permite să-l considerăm, pe drept, învăţător sunt micul *Dicţionar explicativ şcolar* (în mai multe ediţii), marele *Dicţionar explicativ* în 2 vol. (1977; 1985), *Dicţionarul explicativ uzual al limbii române* (1999), manualul de limbă maternă pentru şcolile pedagogice, diversele manuale şi cursuri universitare de morfologie, lexicologie şi lexicografie, sintaxă, gramatică istorică, lingvistică generală, cărţi la lumina cărora au crescut şi vor mai creşte generaţii de învăţăcei.

Savantul. Bibliografia savantului Silviu Berejan cuprinde peste 400 de articole, studii, recenzii, dicţionare, manuale, iar aria investigaţiilor este extrem de vastă: gramatică, lexicologie, semasiologie, lexicografie, stilistică, istoria limbii literare, gramatica istorică, cultivarea limbii, slavistică, romanistică, lingvistică comparată, lingvistică generală, sociolingvistică. Domeniile predilecte sunt totuşi gramatica (la începuturi), lexicologia, semasiologia, lexicografia, lingvistica comparată, lingvistica generală, teoria limbii (în apogeul activităţii creatoare) şi sociolingvistica (în anii de renaştere naţională şi ai eforturilor pentru formarea conştiinţei identitare).

Se cuvine a sublinia că cele mai multe rezultate ale investigaţiilor ştiinţifice întreprinse de autor, precum şi concluziile la care a ajuns „alchimistul" şi-au găsit reflectare practică în cursurile academice şi manualele şcolare, elaborate de-a lungul timpului de diverşi autori. În manualele de gramatică de la noi, bunăoară, în „tabelul elementelor periodice gramaticale", categoria verbelor semiauxiliare de aspect (al căror studiu a fost iniţiat de S. Berejan şi finisat – exhaustiv – de prof. univ. dr. Anatolie Ciobanu), privite iniţial cu suspiciune de unii cercetători, şi-a ocupat locul său meritat alături de cea unanim recunoscută a semiauxiliarelor de mod. Modul berejanian de tratare monografică a infinitivului (1962) a fost preluat la analiza altor forme nominale ale verbului, cum ar fi participiul, gerunziul, de cercetători ca Vitalie Marin, Petru Tolocenco, Vasile Pojoga. Tema tezei de licenţă („Procedee lexico-semantice şi sintactice de exprimare a aspectului verbal", 1962) mi-a fost sugerată de studiul dlui Berejan „Procedee sintactice de exprimare a aspectului verbal" (LLM, nr. 2, 1958).

În manualele şi cursurile universitare de lexicologie, semasiologie, lexicografie, sintaxă, lingvistică generală, semnate de Nicolae Corlăteanu, Ion Eţcu, Vasile Botnarciuc,Vitalie Zagaevschi, Ion Melniciuc, Gheorghe Popa, Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaş ş.a., principiile de abordare, metodele de cercetare, interpretările categoriilor şi noţiunilor, ale relaţiilor dintre ele în cadrul sistemului sunt, în temei, cele puse în circulaţie şi în practica analizei de către Silviu Berejan.

Mă voi referi, succint, la patru lucrări fundamentale ale ilustrului savant: *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc* (1962), *Echivalenţa semantică a unităţilor lexicale* (în ruseşte, 1973), *Dicţionarul explicativ al limbii moldoveneşti*, vol. I (1977) şi II (1975), şi *Itinerar sociolingvistic* (2007).

Monografia despre *infinitiv* este scrisă în „dulcele stil clasic" din lingvistica tradiţională, în care predomina, de regulă, analiza în plan sincronic, cu rare incursiuni în diacronie (istorie). Infinitivul lung originar şi-a pierdut, în evoluţia istorică a latinei populare pe plaiurile noastre, terminaţiile; pe parcurs, a intrat în concurenţă cu el conjunctivul, care a reuşit pe alocuri să-l domine şi chiar să-l substituie în întrebuinţare; semnul distinctiv al infinitivului „moldovenesc", particula *a*, în anumite cazuri poate să dispară; există în limba noastră nişte con-

structţii complementare cu infinitivul de tipul *am ce vedea, am unde mă duce, am de la cine veni*, care ridică anumite probleme de interpretare la analiza sintactică; funcţiile sintactice ale infinitivului prezintă unele particularităţi în raport cu alte forme verbale morfologice etc.

Dar cum de la o vreme analiza descriptivă tradiţională îl anchiloza în căutările sale pe cel care prinsese gust de lingvistica generală, precum şi de aplicarea principiilor de teorie a limbii la descrierea materialului concret, savantul trece la studierea problemelor de metodologie a lingvisticii şi de studiere a faptelor concrete de limbă prin prisma conceptelor de sistem şi structură. Silviu Berejan a avut ambiţia să aplice principiile filozofiei dialectice la examinarea, comentarea şi clasificarea unităţilor limbii. În pas cu marea lingvistică, savantul ne-a învăţat an de an, în cadrul seminarului metodologic pe care îl conducea, să delimităm, la tratarea noţiunilor din ştiinţa noastră, planul ontologic de cel gnoseologic, esenţa de fenomen, abstractul de concret, particularul de general, necesarul de accidental, nivelul limbii de cel al vorbirii, sistemul de structură, planul expresiei de planul conţinutului, relaţiile paradigmatice de cele sintagmatice etc. (Ion Eţcu este primul care i-a urmat cu fidelitate principiile, a se vedea *Tipologia propoziţiilor*...)

Echivalenţa semantică a unităţilor lexicale este o mostră de studiu teoretic fundamental din lingvistica modernă (mai concret, din semantica funcţională). În loc să recunoască şi să se bucure de faptul că avem şi noi un lingvist mare, în loc să-l citeze pe Iu. Karaulov, care l-a introdus printre cei 7 lingvişti ruşi având contribuţii reale la elaborarea, dezvoltarea şi aplicarea noţiunii de sistem lexico-semantic, în loc să-i recunoască meritul de a fi elaborat teoria echivalenţei semantice a unităţilor lexicale, că a insistat asupra aplicării principiilor metodologice generale la elaborarea unor studii lingvistice particulare, că a aplicat pentru prima dată unele procedee noi (studierea câmpurilor semantice, analiza componenţială în seme etc.), unii „români verzi" de la noi (de care nu ducem lipsă, altfel n-am fi români adevăraţi!) s-au grăbit să concluzioneze maliţios că „n-a făcut o gaură-n cer". Chiar dacă ar fi să admitem, pentru moment, că Silviu Berejan nu a descoperit americi în teoria lingvistică propriu-zisă, căci ideile de sistem, structură, câmpuri semantice, trăsături semantice minimale generice şi diferenţiale, semnificat şi semnificant, paradigmă, sintagmă, relaţii paradigmatice / relaţii sintagmatice etc. circulau ca o fantomă în Europa (însuşi compatriotul nostru Eugeniu Coşeriu, lingvistul nr. 1 al contemporaneităţii, are contribuţii substanţiale la elucidarea lor), le voi răspunde cârcotaşilor că este primul care a reuşit să le aplice iscusit şi creator, să le sintetizeze într-o lucrare de proporţii, dându-i construcţiei pe care a înălţat-o aspect de întreg riguros, armonios, elegant, trainic, imperisabil. Trecute meticulos prin sita bună şi deasă a analizei dihotomice limbă – vorbire, sincronie – diacronie, paradigmatică – sintagmatică, planul expresiei – planul conţinutului, sistemul şi structura limbii, câmpuri semantice şi câmpuri noţionale,

raportul dintre relaţiile omolexice – omosemice, paralexice – parasemice, eterolexice – eterosemice, supuse analizei componenţiale în seme, omosemantele (sinonimele, în terminologia tradiţională) pot fi distinse net de parasemante, cu care se confundă frecvent în lingvistica / lexicografia tradiţională, cu atât mai mult de eterosemante, lucru pe care l-a făcut pentru prima oară la noi, şi nu numai la noi, şi pe care l-a pus în aplicare cu rigurozitate; de asemenea pentru prima oară, de astă dată în practica lexicografică mondială, la explicarea semnificaţiilor unităţilor lexicale în volumul II al *DELM*-ului, editat în 1985. Dacă volumul I poartă amprenta tratării tradiţionaliste a unităţilor de dicţionar, volumul II este o inovaţie lexicografică, pentru care îl invidia nu numai lexicograful Iu. Karaulov din Federaţia Rusă (de altfel, un bun prieten al lui S. Berejan), ci şi confraţi lexicografi de pe alte meleaguri. Cu părere de rău, lui S. Berejan nu i-a ajuns timp să pună pe hârtie principiile lexicografiei semantico-funcţionale, cartea de vis şi cântecul de lebădă al Domniei Sale.

Itinerar sociolingvistic (2007), culegere de articole, studii, comunicări, alocuţiuni, interviuri, redactări ale autorului din ultimii 17 ani, în pofida varietăţii de titluri, este, prin unitatea de idei şi temeinicia argumentelor aduse, o veritabilă călăuză pentru un cititor neavizat în meandrele spinoasei şi voit denaturatei de oficialii şi herostraţii neamului probleme a identităţii etnolingvistice a românilor basarabeni.

Cititorului matur i se explică şi demonstrează, precum elevului la tablă, cu răbdare, meticulozitate şi argumente peremptorii, pentru a zecea şi a suta oară, care e diferenţa dintre limbă, dialect, grai; dintre limba română şi graiul moldovenesc; dintre vorbirea orală şi limba literară scrisă; de ce limba oficială exemplară din Republica Moldova nu poate fi numită, din punctul de vedere al ştiinţei, limbă moldovenească; de ce trebuie să vorbim de o singură limbă română literară unitară în condiţiile în care ea funcţionează în teritorii diferite şi are şi particularităţi regionale; de ce şi basarabenii (ca şi transnistrenii, bucovinenii, moldovenii din dreapta Prutului etc.) sunt români; ce înseamnă conştiinţă etnolingvistică; care sunt cauzele erodării conştiinţei naţionale a românilor basarabeni şi ale degradării limbii române literare din Basarabia; ce înseamnă aşa-numitul bilingvism „armonios” pentru decăderea lingvistică şi psihică a românilor din Republica Moldova ca populaţie majoritară; de ce unii vorbitori nativi de limbă română se jenează a vorbi româneşte sau abandonează limba maternă etc.

Autorul face câteva constatări lugubre, care ar putea să deranjeze nu numai oficialităţile, ci şi pe unii patrioţi basarabeni convinşi: a) o mişcare de eliberare naţională, în adevăratul înţeles al cuvântului, nici n-a existat în Republica Moldova, căci masele largi ale populaţiei, impregnate de ideologia comunistă antinaţională, nu erau pregătite pentru aşa ceva; b) suveranitatea şi independenţa au fost orientate diabolic de către vechii şi noii comunişti ajunşi la putere spre izolare de

România, şi nu de forţele imperiale, care mai tânjesc după fosta U.R.S.S.; prin urmare, suveranitate şi independenţă reală nu există; c) sub regimul de peste 160 de ani de ocupaţie rusească, basarabenii (de transnistreni nici nu mai vorbim) şi-au pierdut conştiinţa identităţii etnice româneşti, fiind constrânşi să accepte că sunt o entitate etnică aparte, ce nu face parte din neamul românesc, şi că vorbesc o limbă aparte, care nu se identifică în niciun fel cu româna; or, fără conştiinţa identităţii etnice nu putem spera la recunoaşterea identităţii lingvistice; d) problema recunoaşterii de către toţi basarabenii a identităţii lingvistice, ca şi a celei etnice, nu are şanse reale de soluţionare într-o perspectivă previzibilă de timp.

Oamenii de ştiinţă pot să vorbească mult şi bine despre adevărul că basarabenii sunt români şi vorbesc româneşte atâta timp, cât se ştie că acestora, în timpul ocupaţiei ruseşti ţariste şi sovietice, li s-a distrus, metodic şi înfiorător, conştiinţa că sunt români şi vorbesc româneşte şi li s-a inoculat, prin scalpare mancurtică, minciuna că sunt altă naţiune decât românii – sunt moldoveni – şi că vorbesc o altă limbă decât românii: moldoveneasca. Iar dacă vor îndrăzni să gândească altfel, vor şti de ei urşii polari sau gropile cu var.

Academia de Ştiinţe poate să demonstreze mult şi bine parlamentarilor că limba oficială vorbită în Republica Moldova este limba română, iar cei ce o vorbesc sunt români, pentru că aceste lucruri indubitabile le cunosc şi ei (după cum le cunoşteau Marx, Engels, Lenin), dar cum să le accepte dacă, urmând raţionamentul firesc, această recunoaştere francă ar putea duce vorbitorii la ideea necesităţii reîntregirii cu Ţara şi cu poporul român din România?

Să ne înarmăm cu răbdarea de a o lua de la alfabet, ca la şcoală, şi, încet-încet, de a educa, mai bine zis, de a forma conştiinţa naţională furată a sutelor de mii (dacă nu câteva milioane) de români basarabeni, pe de o parte, şi, pe de altă parte, să avem înţelepciunea de a ne uni forţele şi de a-i înlătura, de la timona minciunirii cu bună ştiinţă a propriului popor, pe promotorii moldovenismului primitiv, acestea sunt cele două idei magistrale care decurg din raţionamentele marelui patriot Silviu Berejan. Să începem, continuă savantul, cu educarea conştiinţei lingvistice individuale, mai avansată decât cea colectivă, şi, concomitent, cu formarea conştiinţei etnice.

Organizator şi coordonator al muncii de cercetare. Incomod pentru autorităţi pentru onestitatea şi incapacitatea de a trişa, a minţi, a executa orbeşte indicaţiile venite de sus, savantul S. Berejan, somitate în lingvistica sovietică şi nume cunoscut în lingvistica europeană, cu reale calităţi de organizator al muncii de cercetare, a fost ţinut destulă vreme de către potentaţi departe de frâiele conducerii ştiinţei. Abia în 1987 devine director al Institutului de limbă şi literatură. (Mă veţi întreba: al cărei limbi şi cărei literaturi? Ca să nu mai apară astfel de întrebări, la institut a fost deschis şi un sector de studiere a limbii... ruse!) Din 1991 până în 1995, când este înscăunat ca director al Institutului de lingvistică,

execută funcţia de academician coordonator al Secţiei de ştiinţe socioumane. Însă nici noului regim comunist revanşard de la Chişinău nu i-a fost pe plac freneticul director de institut Silviu Berejan, promotorul adevărului netrunchiat, astfel că în 2000 îl coboară la rangul de cercetător ştiinţific principal la Institutul de filologie. Oriunde s-a aflat, şi-a îndeplinit exemplar datoriile.

Calităţile de conducător şi organizator al muncii colective rezultă din extraordinarele calităţi morale ale Domniei Sale: autodisciplină şi exigenţă maximă faţă de sine (la început impuse, ulterior devenite o necesitate); o capacitate de muncă fenomenală (în perioada 1978-1985, când ne angajase prin cumul – subsemnatul, Ion Mocreac şi Gheorghe Rusnac – pe post de redactori la volumul II al *Dicţionarului explicativ al limbii moldoveneşti*, după ce lucra o zi întreagă la institut, ne întrunea serile la domiciliul Domniei Sale, unde lucram fără întrerupere până pe la orele 22-23, când cei doi colegi plecau acasă, iar eu, întrucât locuiam în acelaşi bloc, mai rămâneam pentru vreo oră-două, să punem la punct cazurile mai dificile, rămase nesoluţionate. Ceea ce m-a frapat îndeosebi este că, deşi ne frământam împreună la definirea sensului unui cuvânt, dumnealui era cel care făcea şi munca de rutină – trecerea definiţiilor *manu propria* pe fişe, jenându-se să ne propună vreunuia dintre noi efectuarea acestei operaţii istovitoare); un simţ elevat al datoriei, respectul necondiţionat faţă de cei din jur, ataşamentul faţă de adevăraţii prieteni; atenţie şi compasiune faţă de colegi; frica de a comite o nedreptate; modestie excesivă pentru timpul în care ne-a fost dat să trăim; onestitate; o corectitudine şi o delicateţe cum rar mai întâlneşti în ziua de azi; dăruire totală muncii de cercetător; acribie şi pedanterie de scrib. N-a alergat după glorie şi lauri, deşi, prin comparaţie, conştientiza că le-ar merita. Când activitatea Domniei Sale era apreciată, considera aceasta drept un lucru firesc. Se întrista însă când erau încununaţi cu lauri unii care, în toiul bătăliei pentru limbă şi alfabet, se cam ascundeau prin buruieni.

Mi-aş permite totuşi să relev câteva trăsături ale capului de şcoală lingvistică şi organizatorului muncii de cercetare colectivă Silviu Berejan: punctualitate; model în efectuarea muncii pe care o presta; munca sârguincioasă, cot la cot cu colegii, la realizarea proiectelor comune; colegialitate; inocularea la subalterni a simţului de datorie adusă la îndeplinire nu ca urmare a fricii, ci a unei conştiinţe înalte, a remuşcării în faţa propriei conştiinţe pentru un lucru amânat sau făcut de mântuială; susţinerea tinerilor în creşterea lor profesională; repartizarea imparţială a modestelor mijloace financiare ale institutului pentru participarea colaboratorilor la manifestări ştiinţifice de prestigiu din ţară şi de peste hotare. În calitate de director al Institutului de lingvistică, prin contribuţii personale şi meritorii şi numele pe care şi-l câştigase pe drept în lingvistica mare, sovietică, şi în cea universală, prin atragerea unor cercetători din cadrul Academiei (Maria Cosniceanu, Vasile Pavel, Anatol Eremia etc.) la lucrări europene de anvergură în domeniul

dialectologiei, toponimiei, antroponimiei, sociolingvisticii, l-a introdus (institutul) în circuitul de colaborări şi evaluări de proiecte internaţionale, sporindu-i prestigiul. Este suficient să ne gândim la colaborările cu Institutul de lingvistică al A.Ş. din U.R.S.S., cu institutul de specialitate al A.Ş. din Ucraina, cu Catedra de romanistică a Universităţii „Taras Şevcenko" din Kiev, cu institutele academice de profil din Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, cu catedrele de limba română de la Universitatea „A. I. Cuza" din Iaşi şi „Ştefan cel Mare" din Suceava, la organizarea şi participarea la diverse conferinţe, întruniri, simpozioane republicane, unionale, internaţionale, ca să ne dăm seama de amploarea şi vigoarea activităţii de cercetare din institut. Institutul coordona activităţile de cercetare în domeniul limbii din instituţiile de învăţământ superior din republică, iar prin participarea membrilor institutului în diverse comisii de examinare, instructive, metodice, de întocmire, discutare şi aprobare a manualelor şi programelor şcolare etc., veghea la pregătirea profesională a cadrelor didactice şi de cercetare în domeniu şi la educarea lingvistică a tinerelor generaţii. Ca academician coordonator al Secţiei de ştiinţe socioumane a contribuit substanţial la coordonarea selecţiei tematicii de cercetare a institutelor de ramură, la restructurarea unităţilor anchilozate, a înviorat, dar a şi supus unui control mai riguros eficienţa muncii de cercetare din academie. Ca membru al Consiliului pentru susţinerea tezelor de doctor şi de doctor habilitat, precum şi în calitate de membru al Comisiei republicane de atestare, a sporit exigenţa faţă de calitatea lucrărilor, precum şi de prestaţia ştiinţifică a pretendenţilor.

În luptă cu sclavul din sine şi cu molohul puterii. În timpul vechiului regim, S. Berejan n-a fost un Saharov sau un Soljeniţân. A fost, ca toţi oamenii oneşti, dar timoraţi de ororile bolşevicilor, un mare fricos. Fricos de teroarea regimului, dar mai ales de pericolul de a fi nevoit să tăinuiască adevărul, să promoveze minciuna. În cel mai bun caz, să tacă. A plătit, vorba unui coleg, ca noi toţi, tribut Cezarului.

Ca mai toţi intelectualii din perioada postbelică, conştient în sinea sa de faptul că limba vorbită pe malul drept al Prutului, cu tot nivelul de degradare la care ajunsese, era tot limbă română, Silviu Berejan s-a angajat cu tot elanul, cunoştinţele şi capacitatea în opera de salvare a acesteia în arealul basarabean, de apărare şi propagare a normelor ei literare, de combatere a devierilor de la normă (rezultate mai ales din influenţa „benefică" din partea limbii în care vorbea „întreaga planetă"). A recurs la cunoscutul tertip de a vorbi despre „limba moldovenească", subînţelegând prin ea româna. N-a folosit, în titluri, conform cutumei, clişeul „în limba moldovenească". În studiul despre forma nominală a verbului a preferat să numească infinitivul „moldovenesc", întrucât exemplele erau extrase din scriitorii moldoveni dintre Nistru şi Milcov, evitând însă a numi limba în care aceştia din urmă au scris. Un ins mai spiritual chiar făcea haz pe seama acestui

subiect: „Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc... în limba română”! Dar reputatul academician rus V. F. Şişmariov, în cunoscuta lucrare, scrisă la comanda conducerii de partid, *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti* (tradusă de S. Berejan şi editată în 1960 la Chişinău), nu procedase la fel când, pe de o parte, demonstra că la nord de Dunăre s-a format o singură limbă-standard, că limba literară a Munteniei şi Moldovei (care includea şi Basarabia) era una şi aceeaşi, iar, pe de altă parte, folosea noţiunea interpretabilă „limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti” (nici o dată nu a numit-o „limbă moldovenească”), astfel încât un cititor cât de cât avizat ar fi putut interpreta titlul lucrării astfel: „Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti: româna”?!!

S. Berejan a refuzat să scrie articole defăimătoare despre „răuvoitorii limbii moldoveneşti”, la comanda şefilor, arătându-le ciuca în buzunar. O singură dată, împreună cu o mână de colegi, îi făcuse, într-un articol, albie de porci pe nişte renumiţi specialişti din Occident, care combăteau existenţa aşa-numitei „limbi moldoveneşti”, culpă pentru care a avut remuşcări toată viaţa.

Dacă totuşi mi-aş pune mintea cu fariseii care îl acuzau că până în 1989 n-a avut curajul să pronunţe cuvântul „român”, i-aş decepţiona, spunându-le că, încă în 1956, sub ochii atotveghetori şi atotvăzători ai cenzurii, în introducerea la lucrarea colectivă *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, *vol. I,* cu contribuţia personală a tânărului cercetător ştiinţific Silviu Berejan, s-a scris, pentru prima dată după 1944, despre unitatea de limbă moldo-română!

În timpurile de tristă pomină, când nu li se putea spune lucrurilor pe nume, S. Berejan încerca şi atunci să fie onest cu sine şi cu interlocutorii săi. Îmi amintesc de anul 1972, când la Chişinău, la Conferinţa unională în probleme de tipologia asemănărilor şi deosebirilor dintre limbile înrudite, referatul comun din partea institutului, pregătit şi cu participarea directă a dlui Berejan, a trezit în sala mare de şedinţe a Academiei mai întâi o nedumerire şi rumoare, iar până la urmă – un răsuflu uşor şi o înviorare în ochii publicului: era pentru prima oară când, la un for de prestigiu, în baza aplicării teoriei variativităţii teritoriale a limbilor standard, dezvoltată şi de şcoala sovietică de lingvistică (G. V. Stepanov, A. I. Domaşnev, A. D. Schveizer, V. G. Gak, E. A. Referovskaja, R. A. Budagov etc.), se afirma că raportul dintre limba moldovenească şi cea română este acelaşi cu raportul dintre limba spaniolă din metropolă (Spania) şi varietăţile teritoriale de spaniolă vorbite în ţările Americii Latine şi de Sud, respectiv – cu raportul dintre engleza de pe continentul european (Anglia) şi engleza din fostele colonii britanice sau din America şi Australia, cu raportul dintre franceza din Franţa şi variantele teritoriale ale francezei din alte ţări etc. Idee extrem de curajoasă pentru acele vremuri (pe care o susţinuse şi subsemnatul încă în 1967, în teza sa de doctorat la Leningrad).

S. Berejan putea fi fericit: şi referatul a fost întâmpinat cu brio de public, şi adevărul a fost promovat într-un limbaj mai mult sau mai puţin esopic. Ceea ce intriga era faptul că toţi – dar toţi! – corifeii teoriei variativităţii de la Moscova, sosiţi la Chişinău, militau cu fervoare pentru unitatea limbilor din metropole şi a variantelor teritoriale ale acestora de pe glob în sensul că se referă la una şi aceeaşi limbă standard şi numai când venea vorba de „moldovenească" o scăldau în două ape în sensul că da, are trăsături apropiate cu româna, dar, în calitate de limba naţională a moldovenilor, ea îndeplineşte toate trăsăturile unei limbi naţionale de sine stătătoare. Stai, bădie! Cum vine treaba asta? Dar variantele teritoriale ale englezei, spaniolei, germanei, francezei, portughezei etc. din alte ţări decât metropola nu îndeplinesc aceleaşi funcţii?! În cazul dat totuşi se vorbeşte de variante teritoriale încadrate în sistemul aceleiaşi limbi cu limba din metropolă, iar moldoveneasca face excepţie de la regulă, nu ţine de limba română, acestea sunt două limbi romanice diferite? Halal teoreticieni! Iată ce înseamnă imixtiune a politicului şi ideologicului în treburile ştiinţei! Până la urmă toată lumea a înţeles că autorităţile de la Chişinău împreună cu cele din centru i-au convins pe musafiri să nu se amestece în „treburile interne" (lingvistice) ale R.S.S.M. şi aceştia au sacrificat conjuncturii politice obiectivitatea ştiinţifică. Din cauza opiniei distonante faţă de cea a puterii a referatului comun din partea R.S.S.M., prima variantă a broşurii cu materialele conferinţei a fost dată sub cuţit, iar cea de a doua, citită cu lupa şi scuturată de orice idee „subversivă" din referatul comun al moldovenilor, care nu mai semăna câtuşi de puţin cu cele afirmate la conferinţă, a apărut abia în 1976. Dar maurul putea să doarmă împăcat cu conştiinţa: maurul îşi făcuse bine treaba!

În toamna lui 1998, când străzile Chişinăului duduiau sub paşii „gloatelor" dezlănţuite (cum erau numiţi de oficialităţi şi de ciracii ministrului de interne de atunci Vladimir Nicolaevici Voronin) de oameni simpli veniţi din toate colţurile „bătrânei" Moldove „pentru a asalta cerul", adică să ceară „Limbă! Alfabet latin!", conducerea Institutului de lingvistică al A.Ş.M. îi invitase pe colaboratorii Sectorului de limbi romanice de la Institutul de lingvistică al A.Ş. din U.R.S.S. la o şedinţă comună, în cadrul căreia să se discute cele trei chestiuni principiale, care frământau întreaga republică: 1) Recunoaşterea identităţii dintre limba moldovenească şi limba română; 2) Necesitatea de a-i atribui limbii moldoveneşti statutul de limbă oficială pe teritoriul Republicii Moldova; 3) Recunoaşterea necesităţii de a reveni la scrisul latin. Ţin minte, prof. univ. Anatolie Ciobanu a sărit ca ars când l-a auzit pe V. M. Solnţev, directorul Institutului de lingvistică al A.Ş. din U.R.S.S., spunând că moscoviţii au venit să discute, nu să ia vreun fel de decizii. Cum adică, republica e un vulcan gata-gata să erupă, iar noi numai să discutăm?! A propus să fie format un secretariat ad-hoc, care să fixeze opiniile savanţilor, să întocmească un proiect de rezoluţie, care să fie pusă, la finele lucrărilor, la vot, iar propunerile şedinţei să fie înaintate conducerii de vârf a republicii pentru a fi

luate măsurile în consecinţă. Slavă Domnului, propunerea dlui profesor a trecut, organul de lucru a fost nominalizat şi aprobat, discuţiile, care, la început, luaseră o turnură cam neclară, au fost canalizate în albia necesară, astfel că cei care luau cuvântul trebuiau să-şi spună, volens-nolens, deschis păsul. S. Berejan era în prezidiul şedinţei, luase apă în gură (poate şi de aceea că, peste un an, venea cooptarea de noi membri ai Academiei?). Unul dintre simpaticii discipoli ai Domniei Sale, mare patriot, dar şi bun mehenghi, îşi pierde răbdarea, ia şi trimite în prezidiu cu adresă concretă o ţidulă, prin care îl solicita pe dl Berejan să-şi spună răspicat punctul de vedere în problemele abordate, care învolbură opinia publică. Înlemnisem de emoţie pentru mentorul meu spiritual. Parcă-l văd pe iminentul candidat la titlul de membru-corespondent, emoţionat, roşu ca stacojul, vorbind de la tribună: „Dar oare se mai îndoieşte cineva că eu sunt pentru atribuirea statutului de limbă de stat limbii pe care mi-au lăsat-o părinţii şi înaintaşii? Da oare eu să fiu acela care s-ar îndoi de unitatea de limbă moldo-română? În sfârşit, oare se îndoieşte cineva că eu aş vrea să revin la lumina crinilor latini, ale căror petale îmi produceau îmbătătorul fior de îndrăgostit în anii mei de şcoală?”. Sala – electrizată, aplauze frenetice. Am răsuflat uşurat, m-am bucurat ca pentru fratele meu (fie-i ţărâna uşoară). Ce luptă cumplită trebuie să se fi dat în sufletul unui om prins între Scila şi Caribda cruntelor realităţi de gulag ideologic, în care ne zbăteam şi ne sufocam toţi, şi onestitatea şi demnitatea de om şi savant! A învins onestitatea şi demnitatea, adevărul a biruit frica!

Imediat după adoptarea legislaţiei lingvistice, pentru a spulbera sinistra predicţie a secretarului C.C. al P.C.M. F. Bondarciuk şi temerile unor intelectuali de bună-credinţă cum că, odată cu revenirea la grafie latină, „toată republica ar deveni analfabetă”, un grup de lingvişti de la Academia de Ştiinţe şi din instituţiile de învăţământ superior din Chişinău a purces de urgenţă la întocmirea ghidului *Normele ortografice, ortoepice şi de punctuaţie*. („Dacă nu ne dau voie s-o numim „română”, atunci să evităm în genere a o indica în titlu”, a spus, solomonic, coordonatorul S. Berejan. Noi înşine, I. Dumeniuk, Gh. Rusnac şi subsemnatul, procedasem la fel când predasem, în noiembrie 1989, unei edituri obscure din Chişinău ghidul *Îndrumar de ortografie*, care a şi apărut în 1990, înaintea lucrării la care mă referisem.) Când m-a chemat dna Natalia Suruc de la Editura Lumina pentru corectura lucrării, l-am luat pe colegul Ion Dumeniuk şi, fără ştirea coordonatorului, am adăugat, cu de la sine voinţă, la sfârşitul titlului cuvintele „ale limbii române”. Când lucrarea colectivă a apărut cu precizarea de rigoare, coordonatorul ne-a scrutat o clipă, fără să ne dojenească, după cum ne aşteptam, iar faţa Domniei Sale a schiţat un surâs tainic de satisfacţie. Poate că, din clipa aceea, domnul academician a reuşit să izgonească definitiv sclavul din sine şi să se avânte pe aripile libertăţii râvnite de o jumătate de secol. Mă bucur sincer că i-am fost alături într-un moment de „slobozenie” (cum m-am bucurat mai târziu, când l-am

ajutat, împreună cu Alexandru Bantoş, pe profesorul nostru, domnul academician Nicolae Corlăteanu, să rupă tăcerea pe care şi-o impusese în anii marii bătălii pentru limbă şi alfabet ca pe o mea culpa pentru păcatul de a fi pactizat anterior cu diavolul şi să declare, sus şi răspicat, de la tribuna din parlament a Conferinţei „Limba română este numele corect al limbii noastre" din 20 iulie 1995: „Odată şi odată trebuie să ajungem cu toţii la înţelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română").

În 1998, când la Chişinău îmi apăruse cartea *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, credeam că scrisesem cele mai multe articole în apărarea denumirii corecte a limbii noastre (limba română) şi a vorbitorilor ei din Basarabia (români basarabeni). Ei, aş! S. Berejan (care, în 1995, când aflase că A. Bantoş, sub influenţa demersului politic al preşedintelui Mircea Snegur din 27.04.2005 către parlament pentru modificarea art. 13 din Constituţie – acelaşi preşedinte care, în 1992, când în parlament s-a pus la vot art. 13 şi a trecut formularea agrarienilor „limba moldovenească", absentase la şedinţă şi care a promulgat imediat, fără nici o obiecţie, Constituţia cu formularea agrariană – pune la cale o conferinţă chiar în incinta parlamentului cu genericul „Limba română este numele corect al limbii noastre", se întristase de-a binelea, ştiind că toate eforturile lingviştilor, Prezidiului Academiei, diferitor foruri ştiinţifice internaţionale nu reuşiseră să spargă încăpăţânarea de beton armat a deputaţilor agrarieni de la putere de a-şi face mendrele, oficializând-o, din 1992, ca „moldovenească", cu scopul declarat de a ne tăia pofta să mai spunem vreodată că suntem români şi să mai nutrim vreo speranţă de unire cu România) ne-a întrecut toate aşteptările! *Itinerarul sociolingvistic*, analizat mai sus, îmi confirmă spusele.

Pe lângă faptul că ne-a fost port-drapel în marea bătălie de după perestroika lui M. S. Gorbaciov, a fost, în această perioadă, şi un luptător curajos, de neînvins. După cum recunoaşte chiar Domnia Sa la o sesiune ştiinţifică în problema unităţii limbii române din Basarabia şi Bucovina şi a limbii române din Ţară, organizată de Secţia de filologie şi literatură a Academiei Române la 27 martie 2003, despre avatarurile identitare ale limbii şi vorbitorilor ei din Republica Moldova, în ultimii 10 ani, i-a fost dat să vorbească la diverse întruniri din republică şi din Ţară şi să publice o serie de articole, studii, interviuri la Chişinău, Bălţi, Iaşi, Suceava, Cluj-Napoca, Bucureşti, Torino, Leipzig. Ca un adevărat savant, el nu se lua la trântă cu imbecilul X, Y, Z, care turna la braşoave cu neruşinare, de aceea discursul Domniei Sale evită polemicile directe cu un limbaj ca la „talcioc" şi ia forma unei argumentări carteziene. Noi, iştilalţi, din jurul d-lui, uneori mai cădeam în capcana polemicilor pusă diabolic prin colţuri de herostraţii neamului gen Lazarev, Stati, Dziubinski & Co şi mai recurgeam, în asemenea cazuri, şi la un limbaj pe potrivă. Dumnealui, niciodată. Formula tema, construia fundamentul teoretic necesar demonstraţiilor şi începea demonstrarea teoremei: care e raportul dintre

termenii „dialect – subdialect – grai”, „limba standard (exemplară, în terminologia maestrului Eugeniu Coşeriu, pe care îl adora) – limba vorbită”, aşa-numita „limba moldovenească” şi „limba română”; de ce termenul „limba română” acoperă şi semnificaţia termenului „limba (mai exact, vorbirea) moldovenească”, iar a ultimului pe a primului – nu, ca, până la urmă, să demonstreze diogenic de simplu şi de frumos că aşa-zisa „limbă moldovenească” poate şi trebuie numită „limbă română”, în timp ce „limba moldovenească” nu poate şi nici nu va fi folosită vreodată în locul limbii române. (Nu spuneau agrarienii noştri plini de rânză, care s-au convins de faptul că moldoveneasca şi româna e una şi aceeaşi limbă: „Lasă românii să-şi numească ei limba lor „limbă moldovenească”?!)

S. Berejan este cel care a formulat, la solicitarea Parlamentului, din partea Prezidiului Academiei, la 9.09.1994, concluzia privind numele corect al limbii noastre care trebuie să figureze în Constituţie: limba română. Concluzie solemnă, demnă, imbatabilă. Tot Domnia Sa a contribuit la demonstrarea adevărului şi formularea concluziei juste în problema denumirii corecte a limbii noastre, pe care a adoptat-o adunarea generală a Academiei din 28.02.1996.

Acad. S. Berejan era conştient şi mâhnit peste măsură de irosirea forţelor de creaţie în lupta cu impostura şi minciuna crasă. Era indignat de ideologizarea, politizarea excesivă, denaturarea în scopuri propagandistice, pentru ca vechii nomenclaturişti să se menţină la putere, a unor lucruri sfinte inimii de român şi clare ca bună ziua. De câte ori nu l-am văzut dezolat, necăjit că, în loc să mai scrie un studiu, este nevoit să-şi întrerupă activitatea de cercetător laborios în probleme de teorie şi filozofie a limbajului şi să se ocupe de lucruri inutile. Preocupări futile, cum ar fi spus Ion Mocreac. Dar tocmai pentru că îi era atacată „sfânta sfintelor” – limba noastră cea română (apropo, ştiaţi că la o întrunire de pomină din sala mare de la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” a Societăţii, numită evaziv, cum ni-i feleşagul, „Limba noastră”, S. Berejan a fost acela care, sub impresia unei poezii recente a lui Grigore Vieru, a propus ca, la denumirea respectivei societăţi, să fie adăugate cuvintele „cea română”: „Limba noastră cea română”?) – nu o considera inutilă şi se antrena în luptă cu dârzenie îndoită de apărător al cetăţii.

Regretatul S. Berejan era plin de energie şi avea convingerea că îi va rămâne timp pentru a-şi materializa ideile care îl asaltau în noi cărţi de referinţă. Destinul a decis altfel. M-aş teme să bănuiesc că A. Bantoş ar fi avut o premoniţie acum 13 ani, când i-a smuls extrem de modestului intervievat o profesiune de credinţă, zguduitoare prin sinceritatea şi onestitatea care îl caracterizează: „...nu regret totuşi viaţa trăită, căci, la urma urmei, am studiat şi mi-am apărat, cât şi cum am putut, limba neamului. Şi asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieţii, deschis: mi-am iubit dintotdeauna limba şi neamul şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistenţă. Le voi iubi şi în continuare cu aceeaşi intensitate şi le voi apăra cu aceeaşi perseverenţă în orice situaţie. Cu convin-

gerea fermă şi cu credinţa nestrămutată că numai aşa e bine, îmi voi duce crucea până la capăt”. Nu ascund că mi-ar plăcea să subscriu la spusele Domniei Sale.

Pe baricadele marii bătălii pentru limbă şi alfabet. La cele menţionate în paragraful referitor la culegerea de articole *Itinerar sociolingvistic* şi în alte paragrafe, aş mai adăuga următoarele: împreună cu alte personalităţi, S. Berejan a făcut parte din menţionata Comisie interdepartamentală pentru problemele limbii materne („Comisie de salvare a limbii”, cum a numit-o, sibilinic, poetul Nicolae Dabija). Domnia Sa are o contribuţie esenţială la canalizarea discuţiilor spre esenţa chestiunilor care frământau opinia publică. Fulminantul raport prin care se propunea oficializarea limbii materne ca limbă de stat şi de comunicare interetnică pe teritoriul Republicii Moldova, recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române a fost întocmit şi citit, la 28 decembrie 1988, în faţa Comisiei de către Domnia Sa.

După 1990, contribuţia academicianului S. Berejan la clarificarea chestiunii identităţii, aşa cum s-a văzut, este enormă. Spun „după 1990”, deoarece, până la acea dată, la Chişinău şi în tot U.R.S.S.-ul, regimul interzisese nu numai să pronunţi cuvintele „român”, „română”, „Basarabia” cu referire la realităţile din R.S.S.M. (era altceva dacă înfierai „regimul burghezo-moşieresc român”!), ci chiar să te gândeşti la faptul că eşti român şi vorbeşti româneşte. Fariseii de azi, care cunosc prea bine situaţia de atunci, tocmai de aceea îi şi incriminează domnului academician că nu ar fi fost la fel de curajos şi până în 1990, fiindcă ar fi vrut să-l vadă dus la urşii polari.

După adoptarea legislaţiei lingvistice, Silviu Berejan a crezut în redresarea situaţiei lingvistice din republică, în repunerea în drepturile fireşti a noţiunilor de *popor român* şi *limbă română* în Republica Moldova. Când a înţeles, dezamăgit, că nu este aşa, a reluat cu o şi mai mare râvnă lupta din perioada 1985-1989. Acuma, cel puţin, putea spune lucrurile direct, pe nume, fără a mai recurge la tertipurile din timpul regimului ideologic sovietic.

În 1995, a participat la convocarea în parlament a Conferinţei „Limba română este numele corect al limbii noastre”.

Când s-a convins că şi conducerea de azi a republicii recurge la vechile procedee de ostracizare a celor care îndrăznesc să dezvăluie adevărul despre noi şi limba noastră, că şi astăzi este interzisă folosirea cuvintelor „Basarabia”, „român”, „români basarabeni”, „limba română din Basarabia”, savantul S. Berejan, în cadrul diverselor reuniuni, conferinţe, simpozioane, în numeroase interviuri, a vorbit răspicat despre faptul că limba de bază din Republica Moldova este limba română, că aceasta, sub influenţa nefastă a limbii ruse, care i-a preluat toate funcţiile oficiale, a degradat într-un hal fără de hal, transformându-se într-un *volapük* veritabil, că situaţia ei se menţine şi acum, după declararea suveranităţii şi independenţei republicii şi oficializarea prin lege a

limbii de stat, când limba rusă, limbă a unui stat străin, continuă să domine în toate domeniile de activitate. S. Berejan a demonstrat că noul „rege", numit, cu cinism, în perioada sovietică, „bilingvism armonios", este cu desăvârşire gol, pentru că numai băştinaşilor li se cerea, *de facto*, să cunoască două limbi, în timp ce veneticii şi alogenii erau monolingvi, rusofoni. Redresarea situaţiei lingvistice poate avea loc numai prin respectarea legii, prin instalarea limbii de stat în toate funcţiile ei fireşti, prin propagarea normelor ei literare şi cultivarea ei nu numai în rândurile rusofonilor şi alolingvilor, ci şi, mai cu seamă, în rândurile purtătorilor ei nativi.

Academicianul S. Berejan a declarat fără înconjur că ocupaţia ţaristă şi cea sovietică, iar în anii din urmă ideologia moldovenismului primitiv sunt factorii care au subminat şi erodat conştiinţa etnică, naţională şi lingvistică a românilor basarabeni. Refacerea acesteia necesită o muncă de explicare meticuloasă, de durată. Perpetuarea agresivă, oficializată, a românofobiei, inclusiv prin propagarea politonimelor neconforme cu ştiinţa „popor moldovenesc", „limbă moldovenească", este un act nesăbuit, o mostră de ignorare a istoriei, un obstacol în aspiraţia basarabenilor de a se integra în Europa.

Omul. Cu tot riscul de a mă repeta, nu pot să nu mă refer la calităţile morale ale omului dintr-o bucată care a fost Silviu Berejan. În plan social aparent modern, îndrăzneţ, prins cu toată fiinţa de vâltoarea evenimentelor, tentat să se adapteze la schimbările furtunoase din viaţa societăţii, era totuşi, la nivelul societăţii egoiste, pragmatice, de consum, care se prefigura după 1989, un anacronic, funciarmente inadaptabil „al veacului copil". Bine crescut, de o delicateţe extraordinară, onest, integru, sincer. Dar tocmai prin aceste calităţi deosebite era incomod autorităţilor şi şefilor de orice rang, care nu-l puteau converti în crezul lor, al minciunii. Poate că din cauza nesincerităţii celor din jur nu a avut mulţi prieteni adevăraţi. S-ar putea să greşesc, dar se pare că prieteni îi erau Ion Mocreac, Nicolae Pecec, Ion Eţcu, Tudor Cotelnic, Stelian Dumistrăcel, Alexandru Bantoş şi încă vreo doi-trei. Modest, respectuos, colegial. Îl venera pe zeul lingvisticii moderne Eugeniu Coşeriu, se mândrea că şi zeul, la rândul său, îl aprecia. Le purta tot respectul profesorilor universitari ai D-Sale Vasile Coroban, Nicolae Corlăteanu, L. Pancratiev. Era mândru de recunoaşterea pe care i-o demonstrau E. Coşeriu (Tübingen), Gh. Stepanov, Iu. Caraulov (Moscova), R. Piotrowski (Sankt Petersburg), St. Semcinski (Kiev), D. Mănucă, D. Irimia (Iaşi), H. Mihăiescu, Gh. Mihăilă, M. Sala, N. Saramandu (Bucureşti), M. Borcilă (Cluj), K. Heitmann (Germania) etc. Urmărea cu interes investigaţiile inovatoare întreprinse de colegii de la catedrele de limbi străine Grigore Cincilei, Victor Banaru, Mircea Ioniţă ş.a. Se mândrea cu şcoala semanticii funcţionale, pe care a creat-o în republică, cu discipolii săi, în special cu Gheorghe Popa, Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Gheorghe Stog. Îi preţuia pe Vlad Pohilă, Gheorghe Rusnac.

Robaci ca un salahor. Însă munca de creaţie nu-l obosea, dimpotrivă, îi înzecea puterile.

Compătimitor, săritor la nevoie. Îmi amintesc şi azi cu recunoştinţă cum, alături de dl redactor-şef al revistei „Limba Română" A. Bantoş, de dl academician Petru Soltan, de dl profesor Petru Tolocenco, pe atunci rector al Universităţii din Tiraspol refugiată la Chişinău, dl academician Silviu Berejan a fost omul de omenie care m-a consolat în perioada de după demiterea, în aprilie 1994, din funcţia de ministru al ştiinţei şi învăţământului, când, rămas fără o bucată de pâine pentru „păcatele" de a fi „românizat" sistemul moldovenesc de învăţământ şi de a fi „reetnizat" (alias „românizat") tânăra generaţie de elevi şi studenţi moldoveni, mi s-a îngrădit, de către oficialităţi şi partidul democrat-agrar, care accesese la putere, revenirea nu numai la catedra de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă", ci şi în orice instituţie tangentă cu activitatea ideologică. Dl academician Petru Soltan, care, la viaţa sa, trecuse prin asemenea grele încercări, mă sfătuise a-mi găsi liniştea în scris. Dl redactor-şef A. Bantoş îmi propunea un post de redactor de limbă, dl rector Petru Tolocenco îmi oferea postul de profesor la Universitatea din Tiraspol, refugiată în Chişinău, iar dl academician S. Berejan se retrăgea pe alt post pentru a mi-l oferi pe cel de director al Institutului de lingvistică. O, sancta simplicitas! Domniile Lor, creduli ca şi subsemnatul, nu ştiau că intrasem în categoria proscrişilor, iar soarta acestora, după cum se ştie, este pecetluită pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna. M-a emoţionat până la lacrimi generozitatea şi cumsecădenia Domniilor Lor într-un moment de cumpănă în care vechii prieteni şi venerabilii ministrului de odinioară se fereau de mine ca de un ciumat. Să vegheze bunul Dumnezeu liniştea sus-numiţilor şi bunăstarea familiilor Domniilor Lor!

Omul Berejan venea din alt secol, din altă lume. O lume a cuminţeniei, cumsecădeniei, corectitudinii, respectului, stimei, bunătăţii, omeniei, sincerităţii, dragostei de oameni şi adevăr, a compasiunii. Într-o societate din ce în ce mai rece, mai egoistă, mai făţarnică, mincinoasă, omul Berejan nu se putea acomoda, nu putea minţi. Dar nici nu mai putea accepta să fie minţit.

Într-o societate din ce în ce mai lacomă, hapsână, coruptă, omul Berejan nu se lăsa să fie corupt. Îl indignau la culme faptele nesăbuite ale îmbuibaţilor peste noapte din sărăcia noastră. Lumea în care relaţiile dintre oameni se bazează numai pe interese şi afaceri îl înspăimânta. Ca şi situaţiile în care omul nu este apreciat după meritele sale reale, ci în funcţie de relaţiile sale cu sus-puşii.

Îl indigna la culme politizarea de către regim şi oficialităţi a chestiunilor de istorie şi limbă, acţiune devenită ideologie oficială atât în timpul bolşevicilor, cât şi după 1994, odată cu reinstalarea la putere a comuniştilor inveteraţi. Condiţii în care savantul este pus fie în situaţia umilitoare de a accepta minciuna, de a ascunde adevărul, manipulând opinia publică în direcţia preconizată de putere,

fie în imposibilitatea de a-şi exercita dreptul la profesie. Erupţia de după 1989 a Vezuviului Silviu Berejan în apărarea dreptului la adevăr şi nume este rezultatul acumulărilor de peste 50 de ani de masă critică de antidoping ca urmare a intoxicării şi distrugerii de către regimul antinaţional a conştiinţei poporului român din Basarabia. Savantul Berejan este conştient de faptul că „formarea conştiinţei naţionale pierdute este o sarcină foarte grea, chiar cu totul utopică”. Scepticismul de moment însă îi sporeşte energia în lupta pentru cauza măreaţă de formare a acestui atribut intrinsec al unei naţiuni: „Până nu vom avea formată conştiinţa naţională, nu ne vom putea regăsi identitatea”.

Este o sfântă şi de onoare datorie a noastră să ducem la îndeplinire acest deziderat testamentar al omului de ştiinţă şi marelui bărbat al cetăţii Silviu Berejan.

07.10.2008

APOSTOL AL PĂMÂNTULUI NOSTRU

Prin versurile dedicate celor mici şi, mai ales, prin lucrările didactice *Abecedar* şi *Albinuţa*, maestrul Grigore Vieru a devenit un adevărat povăţuitor al copiilor. Înzestrat de natură cu o intuiţie şi un har de pedagog înnăscut, calităţi care-şi trag seva din înţelepciunea populară, poetul a ştiut să îmbine în modul cel mai armonios posibil elemente de pedagogie populară autohtonă cu rigorile didacticii clasice şi ale celei moderne, reuşind să educe în spiritul dragostei de adevăr, dreptate, limbă, istorie şi neam câteva generaţii de tineri patrioţi şi buni români. Prin versurile pentru maturi, prin cântecele sale, prin eseurile, interviurile, pamfletele, replicile şi aforismele sale gravate cu litere gotice pe răbojul timpului, marele poet, fidel urmaş al lui Eminescu, pe care îl venera, a retrezit conştiinţa identitară adormită sau mancurtizată a sute de mii de români basarabeni. Este, prin urmare, nu numai un Ion Creangă basarabean al copiilor, ci şi un veritabil preot al deşteptării celor vârstnici.

Poetul-învăţător Grigore Vieru ne-a lăsat „în grija noastră” nu numai splendoarea poeziilor sale despre Ţară, mamă, fiinţa iubită, limbă, istorie, neam, adevăr, dreptate, demnitate sau comoara meditaţiilor sale etico-morale şi filozofice, dar şi o serie de învăţăminte pentru conduita şi acţiunile noastre de zi cu zi şi de viitor, învăţăminte care, odată cu plecarea sa în Patria lui Dumnezeu, se înglobează în mod firesc în ceea ce putem numi, cu deplină îndreptăţire, lecţiile de civism ale maestrului Vieru. Prin scrisul lui, prin luările de cuvânt, prin comportamentul său de apostol pe pământul nostru plin de rele şi de păcate, poetul s-a străduit, cu toată lucrarea şi suflarea sa, să ne facă mai înţelepţi şi mai toleranţi, mai generoşi şi mai apţi să ascultăm durerile altora. Blajinul şi conciliantul apostol şi martir al neamului devenea însă sabie şi scut atunci când cineva atenta la sfânta sfintelor fiinţei noastre – Limba Română – şi, prin ea, la poporul român, istoria română, demnitatea naţională.

Urmându-şi cu fidelitate înaintaşii, maestrul Vieru, „lacrima lui Eminescu”, după cum îi plăcea să-şi spună (*in extenso*, am zice noi, lacrima Basarabiei, conştiinţa ei, „copil înfăşat în sârmă ghimpată”), se identifică, prin viaţă şi fapte, cu destinul Basarabiei înseşi, pentru că a parcurs un segment considerabil din martiriul acesteia, redând suferinţele şi speranţele noastre, îmbărbătându-ne (în calitate de clopotar şi de port-drapel) în bătălia pentru renaştere naţională, pentru limba română şi alfabetul latin, pentru imnul şi tricolorul românesc, pentru conştientizarea şi atingerea idealului nostru suprem. Toată viaţa (când nu se putea – prin tăcere semnificativă, după 1989 – deschis) maestrul ne-a învăţat că suntem

români şi vorbim româneşte şi că Basarabia este un rapt banditesc, care trebuie lichidat de istorie: „Noi, românii basarabeni, pentru care fiecare zi în care vorbim româneşte este o zi a înălţării, o sărbătoare, vorbim mai şovăielnic (decât românii din Ţară – *N.M.*), mai clătinat, ca să zic aşa, mai încet (în sensul de mai tărăgănat – *N.M.*), dar tot româneşte vorbim; pasul nostru în horă este puţin rătăcit, dar tot româneşte jucăm; cântăm plângând, dar tot româneşte cântăm; am cioplit în depărtări înfiorătoare cruci de gheaţă şi-n sloiuri de gheaţă ne-am înmormântat bătrânii şi pruncii, dar tot după legea şi-n graiul nostru i-am petrecut spre Cerul cel drept; tăiatu-ni-s-a mâna cu care ne făceam semnul crucii, dar schiţam sfântul semn pe cerul gurii cu limba; ni s-a tăiat limba, dar tot româneşte nădăjduiam spre bine, spre izbânda Dreptăţii noastre". Să nu disperăm, ne încuraja apărătorul cetăţii românismului, el însuşi contribuind consecvent la promovarea unităţii spaţiului cultural românesc.

Poţi trăi, respira, crea, râde şi plânge numai în limba ta, ne spunea Poetul în timpuri de tristă amintire în memorabila poezie *În limba ta*, vremuri în care era un act de mare curaj să afirmi aşa ceva. Strangulat de opreliştile utilizării limbii materne, Poetul se retrăgea, răzvrătitor, în zguduitoarele tăceri ale limbii părinteşti: „Iar când nu poţi nici plânge şi nici râde, / Când nu poţi mângâia şi nici cânta, / Cu-al tău pământ, / Cu cerul tău în faţă / Tu taci atunce / Tot în limba ta".

Marele naiv şi copil, care se numea Grigore Vieru, bun ca o pâine caldă abia scoasă din cuptor, blând şi de multe ori credul ca un miel ce urmează a fi sacrificat de Paşte de cel care-l mângâie, credea în bunul-simţ lipsă al adversarilor săi. De câte ori spunea el la adresa lupilor-comunişti deghizaţi în piei de oi democrat-agrariene: „Dacă ar creşte suficientă pâine pe lanuri ca să hrănească poporul şi dacă nu s-ar atinge de limba română, i-aş ierta de toate păcatele"? O, sancta simplicitas! Anume aşa-zişii democraţi agrarieni au votat introducerea în Constituţia Republicii Moldova a odiosului articol 13 despre limba moldovenească, sfidând spusele înaintaşilor, respingând argumentele savanţilor autohtoni şi străini şi călcând în picioare adevărul istoric, potrivit căruia limba noastră din Basarabia, cu toate calvarurile prin care i-a fost sortit să treacă şi cu toată sărăcia şi primitivismul ei în vorbirea populaţiei mai puţin instruite sau care vorbeşte curent o altă limbă, tot limbă română este, misiunea noastră, a intelectualilor, fiind de a-i descoperi bogăţia de expresie în adâncuri înfundată şi de a o curăţa de elementele de slang. Să respectăm cu sfinţenie memoria străbunilor, care au trudit la crearea şi îmbogăţirea mijloacelor de expresie ale limbii române. Numele de limbă moldovenească, consfinţit de protectoratul rusesc în Regulamentul Organic al Moldovei şi de ocupaţia ţaristă, iar apoi – de cea sovietică în Basarabia, ne atrăgea atenţia în Testamentul său, indignat, marele patriot, „jigneşte un popor ce a trudit la zidirea limbii noastre istorice, dar şi memoria celor care, prin har şi jertfă, au remodelat-o, dându-i o desăvârşire deplină, aşezând-o în rândul celor mai civilizate limbi ale lumii". Dacă vrem să prosperăm,

dacă dorim să nu devenim nişte mancurţi sau troglodiţi, să ne întoarcem mereu la izvoare, ne îndeamnă el. Să ne mândrim că suntem români, că avem o limbă, un neam, o istorie, că avem o Ţară, care e a noastră din vecii vecilor, de la Dumnezeu, pe care nu am cucerit-o de la nimeni şi pe care doar străinii ne-au sfârtecat-o, iar unii laşi au acceptat fără luptă raptul. „Nu se vinde casa părintească, / Nu se vinde pragul părintesc", ne aminteşte poetul.

Să nu uităm, spune în altă prelegere maestrul, că „Limba şi religia au ţinut vie fiinţa noastră naţională de-a lungul veacurilor". Şi o vor ţine în vecii vecilor, îl asigurăm noi.

„Vom fi liberi în măsura în care liberă va fi limba şi istoria noastră, în măsura în care vom şti să le apărăm împotriva timpurilor atât de potrivnice nouă". În continuare, se exprimă încă mai tempestiv şi răscolitor: „Să lupţi pentru libertatea celor morţi – există oare ceva mai sfânt şi mai tragic? Şi noi, în Basarabia, am luptat pentru ea. Şi mai luptăm încă".

Împotrivirea străinilor, a veneticilor faţă de strădania noastră de a ne menţine limba străbună şi de a o pune în drepturile ei fireşti în toate sferele de funcţionare, împotrivire manifestată şi de unii autohtoni rătăciţi sau pierduţi pentru totdeauna, a reclamat o luare de atitudine hotărâtă din partea intelectualilor. Când îţi este atacat veşmântul fiinţei tale şi fiinţa însăşi, nu poţi rămâne indiferent în turnul tău de fildeş de creator, ne-a învăţat, prin exemplu personal, luptătorul de pe baricadele renaşterii naţionale Grigore Vieru, demonstrând astfel că, în momente de restrişte, orice fiinţă ataşată cu sufletul de popor trebuie să devină un apărător al cetăţii. „Nu sunt născut un om luptător, se confesa poetul, dar n-am avut încotro. Eu abia aştept ca timpurile să revină la normal". Cu părere de rău, învăţătorul a trecut în lumea celor drepţi, dar situaţia aşa şi nu s-a mai normalizat, astfel încât ne revine fiecăruia sarcina sfântă să preluăm acest precept din prelegerile maestrului. Amintim, cu această ocazie, altă confesiune zguduitoare prin sinceritatea şi duritatea ei: „Aş putea să îndur toate nenorocirile revărsate asupra Ţării mele, afară de una singură: asuprirea limbii strămoşeşti. Celui care ridică mâna asupra acestei minuni se cuvine să-i zdrobeşti capul ca unui şarpe". Întruchipare a sfinţeniei şi a bunătăţii jertfelnice, după cum l-a caracterizat un contemporan, de o religiozitate similară cu a părintelui Cleopa, Vieru nu împărtăşeşte, atunci când îi este pângărit de către străin ceea ce are mai sfânt, îndemnul biblic de a întoarce obrazul stâng când eşti lovit în cel drept: „Iartă-mă, Doamne, nu pot întoarce şi celălalt obraz. Îl întorc numai dacă mă loveşti Tu".

Generaţiei de sacrificiu a lui Grigore Vieru i-a fost dat să trăiască în mai multe patrii, deşi toată lumea ştie că Patria şi mama este una singură. Să ţinem minte acest adevăr sfânt. Cum poţi să ai mai multe Patrii?! „Dacă ai două patrii, conchidea cu durere şi ironie marele dispărut, copiii tăi vor avea trei".

Respectându-i pe alţii, nu uita să-ţi iubeşti neamul tău, să fii naţionalist în înţelesul primar, bun al cuvântului, ne învaţă în altă parte a prelegerii sale înţeleptul: „Eşti naţionalist în măsura în care îţi aperi Credinţa, Istoria şi Neamul. În acest sens ar fi o ruşine, dacă nu o crimă, să fii altceva". Să cunoşti şi să nu uiţi istoria neamului, ne avertizează el. „Întreaga «educaţie» comunistă în Basarabia avusese un singur scop: uitarea vârstei vetrei noastre şi a culorilor strămoşeşti". Să trăieşti şi tu, la locul tău de muncă, cu durerile neamului: „Nu sunt obligat să am aceleaşi bucurii pe care le are poporul, dar sunt obligat să am aceleaşi dureri".

Poetul este convins că în faţa lui Dumnezeu niciun păcat nu rămâne nepedepsit; el declară biblic şi profetic: „Legiferarea prin Constituţie a glotonimului «limba moldovenească» şi a etnonimului «popor moldovenesc» [...] va rămâne în istorie ca o ruşine naţională care s-ar putea să cadă pe copiii şi nepoţii autorilor nesăbuitelor acte".

Parcă presimţind iminenta plecare la ceruri, maestrul îşi exprimă convingerea că tineretul, viitorul Basarabiei române dezrobite şi reunite cu Ţara, este cel care va zdrobi Balaurul ce ţine în gheare Basarabia, îi dezbină pe românii acestui colţ de Ţară şi ascunde limba română în pufoaica aşa-zisei limbi moldoveneşti: „Abia cu voi vor fi fraţii toţi, abia cu voi va fi întreaga Limbă Română, iar prin ea şi Ţara. Voi veţi fi cei care veţi conduce mâine lupta pentru dezrobirea definitivă a Verbului matern, lupta împotriva celor pentru care Limba Română este un coşmar, un vis urât. Iar noi, cei vârstnici şi cei bătrâni, cei care am cutezat să ne luăm de piept cu mânia Balaurului, vom muri împăcaţi în noua respiraţie a Basarabiei noastre, atât de tragic înstrăinată, dar niciodată pierdută". Cuvinte profetice, la a căror sfântă realizare Poetul ne va încuraja şi se va bucura, de astă dată de sus, de lângă Luceafăr.

„Limba Română", nr. 1-4, 2009, p. 133-136

REGĂSIREA PATRIEI PIERDUTE

De la 1812 încoace românilor basarabeni li s-a şters cu buretele, prin cele mai diabolice metode, conştiinţa identitară, inducându-li-se ideea că patria lor ar fi alta decât cea în care se născuseră şi în care zac osemintele strămoşilor lor.

O rudă de-a mea, unchiul Nicolae Boghian din comuna Crihana Veche, judeţul Cahul, a căzut în 1904 cu moarte de erou pentru „maica Rusie" şi „tătucaţarul" la apărarea Port-Arthurului. În conflagraţia din 1941-1945, taţii noştri de pe malul stâng al Prutului, înrolaţi în armata sovietică, au trebuit să tragă în fraţii lor de pe malul drept pentru apărarea „patriei lor sfinte" – U.R.S.S. Începând cu 1994, românilor „Basarabiei moldave" li se inoculează metodic conceptul de patrie, limbă, istorie şi fiinţă moldovenească, altele decât cea românească.

Regretatului actor şi regizor de teatru şi film Victor Ciutac, întors de curând, împreună cu marele poet Grigore Vieru, în Patria lui Dumnezeu, i-a fost dat, de asemenea, ca şi celorlalţi reprezentanţi ai generaţiei basarabene de sacrificiu, să trăiască, să creeze şi să soarbă din cupa răbdării şi suferinţei în mai multe patrii. Ca părtaş al acestei generaţii, îmi place să cred că, în suflet, aveam una şi aceeaşi Patrie, cea adevărată, taina care ne apăra de pieire. Certific şi mărturisesc: este grozav de greu să trăieşti şi să împărtăşeşti, în suflet, o credinţă şi, pe de altă parte, să joci un alt rol, cel impus de „patria" impusă.

Şi Victor Ciutac a trecut prin acest calvar. Norocul lui că a fost chiar actor şi, ca profesionist, poate că i-a fost mai uşor decât nouă să se dedubleze în hăţişurile vieţii. Pe lângă memorabilele chipuri de ţărani moldoveni, cu trăsăturile lor general-umane de fiinţe îngemănate cu glia (rolul tatei din spectacolul cu titlul omonim de Dumitru Matcovschi pe scena Naţionalului din Chişinău; rolul cronicarului Ion Neculce din pelicula „Dimitrie Cantemir" de Vlad Ioviţă, al ţăranului Alexe Mânzu din filmul „Bărbaţii încărunţesc de tineri" de Vasile Pascaru, al haiducului Marcu din „Calul, puşca şi nevasta" de Vlad Ioviţă etc.), a creat şi tipuri de reprezentanţi ai puterii sovietice: comisar de brigadă în banda lui Kotovski (filmul „Pe urmele fiarei" de Valeriu Gagiu), preşedinte de colhoz (filmul „Care pe care" de Anatol Codru) etc.

Pe scena Teatrului Dramatic din Bălţi, apoi – pe cea a Teatrului Naţional „Mihai Eminescu" din Chişinău, timp de peste 45 de ani, a colaborat cu cunoscuţii regizori de teatru Valeriu Cupcea, Veniamin Apostol, Andrei Băleanu, Ilie Todorov, a jucat alături de renumiţii actori Eugeniu Ureche, Ecaterina Cazimirov, Constantin Constantinov, Domnica Darienco (spectacolele: „Tata", „Abecedarul", „Pomul vieţii", „Io, Ştefan-Voievod", „Zbor deasupra unui cuib de cuci", „Aso-

ciaţia femeilor din Belgrad” etc.), iar în cele peste 20 de filme („Poenile roşii”, „Lăutarii”, „Bărbaţii încărunţesc de tineri”, „Corbii prada n-o împart”, „Ofiţer în rezervă”, „Destinul misterios”, „Ultimul haiduc”, „Când ai alături un bărbat”, „Dansul efemer al dragostei”, „Trecea o lebădă pe ape” etc.) – cu regizori ca Emil Loteanu, Vlad Ioviţă, Vasile Pascaru, Valeriu Gagiu, Anatol Codru, Ion Mija şi cu actori ca Ion Ungureanu, Grigore Grigoriu, Mihai Volontir, Constantin Constantinov, Petru Baracci, Mihai Curagău, Dumitru Caraciobanu, Eugenia Todoraşcu, Iulian Codău, Boris Bechet, Timofei Gruzin, Metodie Apostolov, Eugen Cucuruzac, Marica Balan, Vasile Brescanu, Spiru Haret, Ion Arachelu, Vasile Constantin, Vasile Zubcu, Mihai Bădicheanu ş.a.

Ţinuta elegantă, romantică şi visătoare, vocea lui molcomă (ascultătorii îşi vor mai fi amintind-o din ultimul spectacol radiofonic „Accidentul” de Fr. Dürrenmatt, difuzat la Radio Iaşi în 2008), ochii pătrunzători şi blajini, iradiind o bunătate sufletească *sui-generis*, pasul agale, dar sigur, prin arătura scenei teatrale, discreţia cu care ţi se confesa îl individualizează şi ţi-l amprentează pe retina sufletului pentru totdeauna.

În 2002, în plin dezmăţ al capitalismului sălbatic, al indiferenţei totale a oficialităţilor din Republica Moldova pentru cultura teatrală şi cinematografică şi, în genere, faţă de propăşirea spirituală a românilor basarabeni, al atacului furibund din partea cârmuitorilor faţă de tot ce e simţire românească, Victor Ciutac le spune un „mulţumesc” plin de recunoştinţă spectatorilor, teatrului şi filmului, cărora le consacrase toată viaţa sa creatoare, şi se retrage la Iaşi, în Ţară, unde îşi regăseşte, cu bucuria împlinirii unui vis mai vechi, – de astă dată pentru totdeauna – mult râvnita şi adevărata lui Patrie.

Descalpatul de memoria istorică şi strangulatul, timp de peste 50 de ani, de menghina ideologiei sovietice românul Victor Ciutac, omul care a trecut prin tot calvarul românilor basarabeni văduviţi de patrie, dezmoşteniţi de istorie şi mancurtizaţi de scursurile străine, a răbufnit, pe „ultima sută de metri” din viaţă, cu două romane („Exilaţi în umilinţă” şi „Povestiri de acasă”) sfâşietoare prin obiectivitatea şi sinceritatea cu care descrie drama deşţărării, dezrădăcinării, deznaţionalizării, mancurtizării, sub ruşi, a românilor basarabeni, care au ajuns, orbecăind prin întuneric şi minciunire, străini la ei acasă, umiliţi inchizitorial permanent, siliţi să accepte – ceea ce este extrem de tragic – ca pe ceva normal şi sârma ghimpată de pe malul Prutului, care-i desparte de fraţi, şi traiul în cuşcă, să se resemneze mioritic în faţa destinului, acceptându-i, fără crâcnire şi încercare de rezistenţă sau de revoltă, pe venetici, cu proverbiala atitudine blajină a românului faţă de cotropitori şi toată opera acestora din urmă, cu concursul alde Golia locali, de mutilare a conştiinţei lor naţionale.

Spre finalul romanului, un moşneag basarabean mucalit, fără patrie, din Codrenii de lângă Prutul de la răspântia istoriei, se confesează cu ironia amară

a unui moş Ion Roată crengian, bătut din cele patru vânturi: „Iaca, în jurul casei am numai patrii, multe patrii, da feciori – niciunul. Până mai ieri aveam doi eroi şi un fecior, azi am trei eroi, da feciori – niciunul. Aşa-i când ai mai multe patrii, niciuna nu ştie cum să ţi-i ia mai repede şi să ţi-i facă eroi”. Autorul nu ne spune ce se va întâmpla cu trezirea conştiinţei codrenilor basarabeni, lăsând concluzia la latitudinea cititorului.

Dar însuşi autorul romanului, reprezentant al unei generaţii basarabene pierdute, de sacrificiu, pe patul de suferinţă al unui spital din Iaşi, ne-a lăsat, cu minte lucidă şi cu limbă de moarte, sacramentalul său testament: „Vreau să fiu îngropat la Iaşi, în ţărâna poporului meu. Şi mai vreau să înţeleagă toţi că România şi Basarabia, Basarabia şi România sunt acelaşi pământ”.

La fel ca şi compatriotul său Grigore Vieru, Victor Ciutac şi-a regăsit, încă fiind în viaţă, Patria sa pierdută.

Dacă ţinem la ei cu adevărat, nu există un argument mai puternic decât să contribuim, prin eforturile noastre personale şi comune, la reîntregirea Ţării. Pentru a ne regăsi cu toţii Patria pierdută.

Aşa să ne ajute Dumnezeu!

„Literatura şi Arta”, nr. 5, 2009, p. 7

CRÂMPEIE DINTR-O NOUĂ SCRISOARE TRIMISĂ LUI ION DUMENIUK DINCOLO DE MOARTE

Iubite frate Ioane,

S-a mai călătorit o conferinţă Iaşi – Chişinău fără dumneata, se mai apropie un Congres al spiritualităţii româneşti la Herculane, la care, bănuiesc, iar nu vei fi. Te-ai supărat rău pe noi... Îţi scriu din amfiteatrul „Al. Odobescu" de la Litere, Universitatea Bucureşti.

Îţi mai aminteşti, în mai 1990 şase profesori de limbă şi literatură din Moldova de la est de Prut – Ion Mocreac, Ion Ciornâi, Nicolae Iavorschi, Eliza Botezatu, dumneata şi subsemnatul – asistam, în calitate de audienţi veniţi la reciclare în capitala Ţării după îndelungate demersuri şi cu greu obţinuta îngăduinţă a Moscovei, chiar în această aulă la cursul domnului Gr. Brâncuş, şeful catedrei de română? Aveam înainte o viaţă de trăit şi de făurit, aveam planuri, idei, idealuri. Încă nu mă gândeam în serios la postul de ministru, dumitale nici prin cap nu-ţi trecea de şefie la un inexistent pe atunci Departament de stat al limbilor. De moarte nici nu mai vorbim. Cu atât mai mult nu puteam visa că atunci când universităţile din Chişinău îşi vor închide solidar uşile, în faţă-mi, cele din Ţară (Iaşi, Bucureşti, Oradea) mă vor onora cu invitaţia de profesor asociat...

Piaţa Universităţii era inundată de grevişti, Teatrul Naţional şi Intercontinentalul nu se vedeau din oceanul de corturi, Ion Mocreac se bucura ca un copil de aerul libertăţii şi de literele de-un arşin care deschideau intrarea în Piaţă: „Welcome în Golania!" („Bine aţi venit în Golania!" – reacţie promptă a tineretului la replica preşedintelui Iliescu precum că la grevă n-ar lua parte decât ia, acolo, nişte golani)...

În timp ce unii colegi de la o vreme începuseră a se plictisi şi se frământau cum să mai reducă din termenul reciclării, dumneata te tânguiai că nu ţi-ar ajunge nici şase, nici douăsprezece, necum cele trei luni aprobate de Moscova. N-ai uitat sala de lectură de la etajul doi, biblioteca facultăţii, biblioteca municipală, unde-ţi petreceai timpul din afara orelor în tovărăşia cărţilor? Ţii minte îngenuncherea noastră la mormântul lui Eminescu, întâlnirile cu atâţia cunoscuţi (din cărţi, studii) sub crucile şi lespezile din cimitirul Bellu? În amintirea neuitatelor clipe de atunci am luat zilele acestea două bucheţele de romaniţe – exact ca pe 10 mai 1990! – şi le-am pus la mormântul Poetului, aprinzând trei luminări (două din partea noastră pentru Marele Român, una din partea mea pentru dumneata, frate ucrainean şi bun român).

Ieri, 11 octombrie, la Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti" al Academiei Române au continuat şedinţele în cadrul Sesiunii ştiinţifice omagiale consacrate centenarului din ziua naşterii ctitorului acestuia, acad. Al. Rosetti. A venit şi compatriotul nostru acad. Eugeniu Coşeriu de la Tübingen. Vreau să-ţi spun, frate Ioane, că, de fiecare dată când ne întâlnim, îţi evocă amintirea cu o deosebită căldură. Şi încă n-a fost nicio dată ca Măria Sa să nu se fi rugat pentru sănătatea şi eliberarea din temniţă a lui Ilie Ilaşcu şi a confraţilor lui de suferinţă. Odată Om, marele nostru Coşeriu!

Atunci, în mai '90, eram aici, dar cu gândul la lupta noastră de-acasă. Încă nu apăruse *Coloana infinită a graiului matern*, acele file fierbinţi din marea bătălie pentru limbă, care se încheiau cu profeticele cuvinte „Lupta continuă!". Intuiţia nu te-a trădat, frate Ioane: în Basarabia noastră lupta continuă. Lupta pentru denumirea corectă a limbii, pentru numele corect al purtătorilor ei, pentru revenirea la imnul deşteptării noastre de la 1848, pentru demnitate, pentru smulgerea sârmei ghimpate din inima fraţilor. Pentru demascarea falsificatorilor istoriei, ai adevărului ştiinţific. Când îţi îndreptai săgeţile contra grosulilor, senicilor, statiilor, antosecilor, dragnevicilor, cebanilor, iacovlevilor timpului nici nu-ţi imaginai că vor apărea din buruieni o puzderie de anonimi gen *moldovanu*, *carbonaru*, *măgură*, *băjenaru*, *coman* etc., care te vor trimite să-l studiezi pe P. P. Moldovan, şi nu pe Eminescu. Ştiai că există canalii din scrisorile anonime de ameninţare pe care le primeam cu duiumul, dar că vor deveni ideologi ai partidului de guvernământ într-un termen atât de redus n-ai putut bănui nici dumneata. Ori, poate, ţi-ai închipuit, însă n-ai vrut să ne adumbreşti licărul de bucurie la primele izbânzi?

Atunci, în Bucureştiul-furnicar din '90, totul era înainte: lupta, triumful, libertatea de a crea. Urma să iasă de sub tipar *Îndrumarul de ortografie* (a apărut chiar în luna aceea). Era prezentat la editură *Scurt dicţionar ortografic* (n-a mai apărut), trebuia să revedem cursul de *Introducere în lingvistică* (n-a mai fost reeditat), să întocmim manualul de limba română pentru alolingvi (stă în sertarele ministerului fără mişcare), să edităm broşura *Cine le paşte le cunoaşte...*

Acum, în Bucureştiul-furnicar din 1995, îmi vine involuntar în memorie fatala zi din noiembrie 1992 şi mă cutremur la gândul cât de mult mai e de făcut şi cât de puţini mai suntem cei care am rămas la fel de vigilenţi ca dumneata la uneltirile odioase ale răuvoitorilor limbii şi poporului român. Mai ales ale propriilor herostraţi.

N-am uitat cât de mult te indispunea indiferenţa unor colegi de breaslă, postura lor expectativă. Să vină oare calmul lor din asigurarea dată de contemporanul lui Galileo Galilei, cel mai de seamă poet german din secolul al XVII-lea Martin Opitz, care, referindu-se la limba română, spunea:

„Cu nicio armă însă duşmanul n-o sa poată
Să vă răpească limba, nădejdea voastră toată"

(Poemul *Zlatna sau despre Cumpăna dorului*, răsădit în româneşte de Mihai Gavril, Editura Uranus, 1993, p. 82)?

N-am uitat cum, în lungile zile de mai 1990, puneam la cale demascarea minimalizatorilor operei lui Coşeriu, speculaţiilor unor „somităţi" din sociolingvistica sovietică, tentativelor unor alexandri macedoni moderni nefilologi din Academia Română de a intra în istorie pe ducipalul revizuirii scrierii cu *î* din *i* etc.

Eşti cu noi, frate Ioane, şi azi, pe baricadele luptelor de la 1995. Cât există această credinţă, exista şi încrederea că vom învinge. Numai că nu avem dreptul să dormităm, ne spui dumneata.

Chiar prin interviul pe care l-ai acordat poetei şi publicistei Lidia Ungureanu, fostei mele studente de la „Ion Creangă", şi pe care azi îl reproduce „Literatura şi Arta" (dl redactor continuă să se războiască avan cu mediocrităţile şi nulităţile), ne deranjezi liniştea şi confortul. Nu avem dreptul sa ne autoliniştim – limba română mai e în pericol pe această palmă de pământ românesc. Este în pericol câtă vreme lâncezeşte conştiinţa naţională că suntem români şi că vorbim româneşte.

Îţi mulţumim, frate ucrainean, că ne aminteşti continuu că suntem români şi că trebuie să ne apărăm limba română ca lumina ochilor.

Sărutu-ţi ţărâna şi rogu-l pe Domnul să-ţi dea tihnă măcar în viitorul apropiat.

Cu dragoste de frate – Nicolae.

Bucureşti, 12 octombrie 1995

„Literatura şi Arta", 2 noiembrie 1995, p. 7

SFINŢEASCĂ-ŢI DE-A PURURI LUMINA...

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus, constata, nu fără regret, probabil, în *Georgicele* sale Vergiliu. „Aman ce fuge timpul – ca lăstunul”, îi prelua, la un capăt de mileniu doi, gândul regretatul Petru Zadnipru.

Mai ieri, profesorul universitar Ion Dumeniuk nu avea nici cincizeci, îşi lăsase, ca o parodie, barbişon de academician pentru a părea mai solid. Trăgea din trabuc şi făcea câte o escapadă prin limanul Nistrului la deschiderea sezonului de vânătoare, mai mult de dragul contemplării lumii celor ce nu cuvântă, căci, vorba magului de la Mirceşti, „vânătorul e poet”. Şi iată-l deja ajuns la şaizeci de ani.

Parcă-i aud în receptor vorba molcomă şi tărăgănată, românească desigur: „Noroc, frate-iepure!” (Îşi însuşise formula-mi de salut dintr-un dialog din proiectatul ghid de limbă română pentru autodidacţi – manual care s-ar putea să mai zacă şi azi, dacă n-o fi făcut picioare, prin vreunul din seifurile Ministerului Învăţământului). După care urma o punere la punct aproape contabilicească a activităţii pe care aveam a o desfăşura în doi în ziua (eventual, săptămâna) respectivă: când, unde, cum, cine, rezultatul final, efectul.

Cum despre Dumeniuk-profesorul şi savantul am mai avut ocazia să relatez câte ceva, m-aş referi la câteva momente ce-l caracterizează pe Dumeniuk-omul şi cetăţeanul.

Dumeniuk era în toate omul lucrului făcut temeinic, gospodăreşte. Nu era fulgul de păpădie care să se încânte şi să-şi ia zborul la orice ofertă, oricât de ispititoare. Îmi amintesc azi cu cât greu a fost convins de doi-trei oameni în care credea să preia organizarea Departamentului de stat al limbilor. Parcă ştia că-i vor trebui luni şi ani de zile pentru a-i da viaţă şi vigoare, parcă presimţea că această muncă de istov, în rutina mentalităţii de grotă a unor funcţionăraşi de la noi care, în aparenta-le inofensivitate, pun stavilă celor mai temerare porniri, îi va apropia clipa fatală. În schimb a acceptat cu entuziasm conducerea şi reorganizarea fostei reviste incolore „Limba noastră” în una selectă, nobilă, de zile mari şi de suflet românesc – „Limba Română”. Revista l-a înaripat, l-a ajutat să-şi manifeste toate capacităţile organizatorice şi intelectuale. Această pască proaspătă bine crescută din sfânta zi a învierii Domnului, dar şi pâinea noastră cea de toate zilele care este „Limba Română”, este, într-un fel, cântecul de dragoste, dar şi cântecul de lebădă al profesorului, savantului, cetăţeanului, românului Ion Dumeniuk. Când o veţi lua în mână, aburindă, să ştiţi că în sufletul ei este şi un strop din căldura şi respiraţia sufletului lui Ion Dumeniuk.

Dumeniuk-cetăţeanul era omul curajului total. Se părea că nu există cetăţi, chiar în condiţiile numeroaselor redute de indiferentism şi de bâlci provincial de la noi, pe care Domnia Sa nu le-ar putea cuceri. Deşi, până la urmă, tot ele l-au dat gata. Însă aceasta mai pe urmă. Numai dânsul şi, probabil, Constantin Oboroc ştiu câte zile din viaţa lui a făcut anticameră, ca membru al Guvernului ce era, şi la premierul agrarian Andrei Sangheli, dar şi la premierul democrat Valeriu Muravschi. Dânsul îşi fixa cu răbdare de proscris într-un jurnal intim de câte ori i-au pierdut demersurile prin sertarele ascunse din Cancelaria Guvernului alde Gherasim Lupoi şi Sofia Bolduratu. Dar nu s-a lăsat până n-a spart cele mai ferecate uşi şi până n-a ajuns la „dumnezeul" ţării, care a emis cunoscutul decret prezidenţial privind măsurile de redresare a situaţiei limbii de stat şi de evidenţiere a rolului pe care urma să-l aibă în viaţa republicii Departamentul de stat al limbilor.

Dumeniuk-omul de ştiinţă respingea cu hotărâre lucrul făcut de mântuială, pospăiala. Aspiranţii la titluri ştiinţifice prin teze sau monografii umflate ca balonaşele de săpun, dar subţirele ca fond, îi mai poartă şi astăzi pică pentru adevărurile spuse verde-n ochi. Dar şi admiraţia nerecunoscută că într-o lume de cumătrism şi relaţii mai există câte-o făptură din vremile-apuse care se mai bate cu morile de vânt.

Încă de pe când bacilul corupţiei de abia începea să ne ameninţe că ne va inunda casele, precum ţine s-o facă în zilele noastre virusul HIV, de pe când nu fojgăiau la tot pasul mituirea şi pervertirea, omul integru şi incoruptibil care era Ion Dumeniuk avertiza asupra consecinţelor maligne ale acestora. Dânsul ţinea la curăţenia numelui de profesor universitar, prin tot comportamentul personal întărindu-i nimbul şi strălucirea. Gândiţi-vă şi dumneavoastră: pe o insuliţă a şerpilor, cum pare că este republicuţa noastră, unde nu există localitate în care să nu ai un cunoscut cu care să nu fi stat la un pahar de vorbă, unde, practic, este exclus ca în timpul examenelor de admitere la facultate să nu-ţi vină bob sositor cineva cu rugămintea să-i ajuţi cumva odrasla să nu se emoţioneze, trebuia să fii un Ion Dumeniuk pentru a-ţi menţine calmul, dar şi îndrăzneala de a-i aminti solicitantului că e vorba de o instituţie de stat, şi nu de una particulară, şi că tu, profesorul, în calitate de funcţionar al statului, eşti dator, prin chiar statutul tău, să-i ajuţi pe toţi a nu se emoţiona şi a-şi demonstra cunoştinţele în concursul de valori reale, dar să promovezi numai valorile, să asiguri realizarea principiului obiectivităţii şi al echităţii, al justiţiei într-un stat pe care ni-l dorim stat de drept.

Dumeniuk-educatorul nu suferea minciuna, falsul, făţărnicia, laşitatea. Era intransigent, deşi sufletul şi tactul de pedagog îl trădau. Se zice că în timpul unui examen la Introducere în lingvistică (materie destul de grea şi inaccesibilă oricărui student în anul întâi) un neofit ar fi încercat să tragă cu coada ochiului prin manual. Hotărât, ca de obicei, să-l expulzeze fără cruţare din sală, pedagogul din el îi şopti ceva şi temutul profesor îi propuse, la un moment, studentului cu pricina

să deschidă manualul la pagina respectivă, să citească tare, iar apoi să comenteze cele citite. „Ei, vezi că ştiai?, îi spuse surâzător profesorul, spre marea mirare a celorlalţi. De ce nu mi-ai spus că ai nevoie să-ţi aminteşti de ceva, ci ai vrut să-mi joci festa?”. Studentul acela, ca şi cei din jur, n-a mai îndrăznit, pe parcursul anilor de studii, să-şi înşele profesorii, iar profesorul Dumeniuk a mai dat ţării câţiva oameni integri. Alt moment: atunci când venerabilul său fost şef de catedră, la comanda defunctului C.C. al P.C.M., scrisese un articol de tristă amintire multiplicat în toată presa republicană, iar un alt coechipier de vârstă, dar şi de crez publicase câteva materiale, în care era denaturată istoria limbii române şi a scrisului latin, Ion Dumeniuk n-a ezitat să apară în public cu două materiale zdrobitoare (*Alfabetul şi manipularea opiniei publice* şi *Ştiinţa limbii şi alfabetul*).

Într-o altă situaţie, extrem de critică, pe când se decidea destinul revenirii la grafia latină şi unii dintre colegii noştri, mai de frica C.C.-ului, mai de teama administraţiei, mai de pericolul de a-şi pierde un ordinar post de şefuleţ, o cam tuliseră prin buruieni, Dumeniuk-nesolidarul cu ei nu s-a sfiit să-i întrebe franc şi nominal: „Dumneavoastră cu cine sunteţi, stimaţi modelatori ai sufletelor umane?” şi să le ceară să-şi confirme poziţia prin semnătură.

Râdea de caracterul de iepure al unora din colegi care tremurau când vedeau urechile lupilor din C.C. Chiar avea de gând să-şi publice jurnalul intim în care erau vizaţi mulţi dintre „eroii” de mai târziu. Nu l-am lăsat s-o facă şi nu ştiu dacă am procedat corect.

Nefiindu-mi nici mie cu totul străin spiritul ordinii şi disciplinei (în rândul subalternilor mă bucuram chiar de reputaţia de tipicar), trebuie să recunosc totuşi că Ion Dumeniuk rămâne şi în această privinţă un exemplu de disciplină şi punctualitate. Disciplină înţeleasă, întâi de toate, ca autodisciplină, exigenţă faţă de sine. L-ar fi sfâşiat gândul neexecutării în termen a vreunui angajament. De aceea nu-ţi puteai îngădui să nu faci la timp ceea ce convenisei cu el, necum – o, sacrilegiu! – să te laşi furat cumva de gândul de a-l trage pe sfoară. Riscând să-i pierzi încrederea câştigată, de altfel, cu greu, te expuneai riscului de a-l pierde ca tovarăş, prieten. Ce mult suferea directorul de Departament când un extrem de talentat colaborator şi un foarte bun profesionist se cam dase în prietenie cu Bahus şi-l cam dădea de sminteală, cât de greu s-a luptat bietul director cu sine să aleagă între ordine şi genialitate iresponsabilă!...

Dumeniuk era omul onoarei, cavalerul cuvântului dat şi al cuvântului îndeplinit. Prieteni apropiaţi a avut puţini, cunoscuţi – mai mulţi, admiratori – şi mai mulţi, adversari – foarte mulţi. L-au stimat însă toţi, chiar cei care s-au temut de el. Pentru onestitate, probitate, curaj.

A fost un temerar. N-a fost omul dispoziţiei de moment, al impulsului nestăpânit, al aventurii. Totul era chibzuit, calculat în detaliu, cu clarviziune. Ţin minte că o lume întreagă se indignase în 1989 la apariţia, la un moment dat, în

presa oficială a unei anchete în care cititorii erau solicitaţi să-şi exprime punctul de vedere privind oportunitatea revenirii la grafia latină şi nu ştia că, de fapt, iniţiatorul acestei „diversiuni" fusese chiar Ion Dumeniuk. Ion înţelegea că numai o pledoarie generală a maselor ar fi argumentul suprem pentru asigurarea triumfului cauzei. O simţise, ca secretar al grupului de lucru pentru elaborarea proiectului de lege privind revenirea la grafia latină, din tertipurile la care recurgeau în cele două comisii parlamentare însărcinate cu discutarea proiectului deputaţii de pe atunci gen Raisa Kocetkova, Ilia Bogdesco ş.a. Şi numai când saci nenumăraţi cu corespondenţă şi răspunsuri în sprijinirea scrisului latin au început a inunda anticamerele Academiei de Ştiinţe, Comisiei interdepartamentale, Prezidiului fostului Soviet Suprem, lumea cu sufletul la gură a răsuflat uşurată. Multă lume, repet, chiar unii colegi de-ai Domniei Sale, nici azi nu ştie că numai intervenţiile prompte şi întemeiate, numai insistenţele secretarului celui de-al doilea grup de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbi ne-au adus cu o oră mai devreme în casele noastre roua crinilor latini.

„O luptă-i viaţa, deci te luptă" – acest adagiu al înaintaşului său năsăudean a fost crezul de-o viaţă al lui Ion Dumeniuk. Ucraineanul Dumeniuk a luptat cu vitregiile vieţii. Şi-a învăţat melodiosul şi largul cât stepele dintre Don şi Nipru grai matern ucrainean în sânul familiei, a învăţat în clasele primare, „fără-ntristare şi lene", volnicul ca o Volgă şi pătrunzătorul ca îngheţurile Siberiei grai velicorus, ca numai după aceea să se apropie de miraculosul viers al spaţiului mioritic şi să se confunde cu el, când i-a simţit aroma şi măreţia, să stea scut pentru apărarea lui şi să-şi dea viaţa pentru el, ca un adevărat fiu al acestui pământ.

Ion Dumeniuk a fost – ba nu, este! – omul luptei pentru triumful adevărului istoric şi ştiinţific. În numele acestui adevăr şi-a confruntat floreta, în primul rând, cu toată puzderia de mediocrităţi şi nulităţi din tabăra interfrontiştilor şi mancurţilor de la noi, fără a menaja nici anumite somităţi din lumea ştiinţifică şi culturală de aiurea gen Prea Fericitul Patriarh al Moscovei şi al întregii Rusii Alexei II, acad. D. S. Lihaciov, istoricul şi etnologul L. N. Gumiliov ş.a., somităţi care, sub paravanul unor fraze frumoase şi seducătoare despre aşa-zisul ideal general uman, promovau, de fapt, la o comandă venită – nu contează, din exterior sau din interior, ideile tradiţionale, păgubitoare pentru cauza minorităţilor naţionale din fostul imperiu sovietic, ale şovinismului velicorus.

Aşa cum preveneam, acum şase ani, în – incredibil! – ultima noastră lucrare comună, *Coloana infinită a graiului matern*, această luptă continuă. Abia acum ne dăm seama, tocmai fiziceşte simţim, cât de mult ne lipsesc pe baricade un Ion Dumeniuk, un Grigore Vârtosu, un Ilie Ilaşcu alături de Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Silviu Berejan, Alexandru Bantoş, Andrei Strâmbeanu, alături de puţinii, vreau să zic, care se mai avântă, temerari, în luptă cu laşitatea, cu trădarea naţională, în luptă cu ignoranţa crasă şi agresivă.

Să fie omeneşte şi creştineşte oare că unii dintre noi am cam început a-l uita? Dar oare nu e de-a dreptul păgâneşte să încerci a-i diminua meritele câştigate prin trudă cinstită? „Dar ce mare personalitate a fost Ion Dumeniik în ştiinţa lingvistică? Ia s-a ridicat şi el pe valurile mişcării generale de eliberare naţională de la 1988-1989!”, îşi da cu părerea deunăzi, neîntrebat şi neluat în seamă de nimeni, maliţios şi cu invidie cum îi şade bine românului printre alte seminţii de pe faţa pământului, un fost coleg de breaslă de-al omagiatului, sărăcuţ şi cu duhul, dar şi cu zestrea-i ştiinţifică şi civică. Să ne întristeze oare o atare atitudine, când zeci, sute de mii de muritori de rând care l-au cunoscut pe Ion Dumeniuk în aula universitară, dar şi în sala de şedinţe a Parlamentului, la radio şi televiziune, la întâlnirile cu cadrele didactice şi cu oamenii muncii din fabrici şi de pe ogoare, în Piaţa Marii Adunări Naţionale şi la Teatrul de Vară, în paginile presei şi la conferinţe şi simpozioane naţionale şi internaţionale, în cărţi şi în manuale şi care i-au simţit vibraţia sufletului pentru cauza lor, pentru triumful idealului naţional al românilor (ca şi al conaţionalilor săi ucraineni), la fel ca şi puţinii lui prieteni pe care i-ar mai fi luat, fără ezitare, la orice oră de zi sau de noapte, în recunoaştere, îi poartă în memorie chipul curat, neîntinat de veninul invidiei şi al ranchiunei şi nici de scurgerea timpului? Mi-s martori Prea Fericitul Patriarh al Lingvisticii contemporane Eugeniu Coşeriu, care, cu orice ocazie, nu uită să-şi amintească de fraţii săi basarabeni Ion Dumeniuk şi Ilie Ilaşcu şi să ne implore să ne rugăm Domnului pentru eliberarea de păcate a primului şi pentru eliberarea de după gratii a celui de-al doilea, la fel cum se roagă la Sfânta liturghie din fiecare duminică pentru izbăvirea sufletelor lui Ion şi al Doinei Aldea-Teodorovici şi ale tuturor eroilor neamului românesc din Basarabia şi pentru salvarea vieţii eroului-martir Ilie Ilaşcu şi a camarazilor săi de credinţă prea cuviosul părinte Galeriu de la biserica Sfântului mucenic Silvestru din Bucureşti, la fel cum n-a uitat în sfânta zi a Învierii de anul acesta Prea Fericitul Patriarh Teoctist să-şi amintească de numele martirului Ilie Ilaşcu. Auzi-le-ar gândul şi ruga Domnul nostru Isus Hristos şi înzili-i-ar şi de aici înainte întru luminarea noastră şi salvgardarea neamului!

Sfinţească-ţi de-a pururi lumina chipul tău, frate Ioane!

„Limba Română”, nr. 2, 1996, p. 5-8

DREPT ÎN DEMNITATEA LUI, SORBIND DIN CUPA LIBERTĂŢII

Cine a avut norocul să-l cunoască îndeaproape pe distinsul om de teatru şi de cultură Ion Ungureanu n-a putut să nu rămână emoţionat de tresărirea duioasă şi bucuria sinceră de copil pe care i-o provoacă orice atingere a corzilor inimii Domniei Sale de sonurile dumnezeiesc de frumoase ale limbii române. De zece ani de când ne aflăm împreună în „exilul" bucureştean, maestrul nu pridideşte a-şi apleca urechea şi a se delecta cu o vocabulă mai veche sau mai nouă – ordinară pentru purtătorul nativ al limbii materne din Bucureşti sau din orice colţ de ţară românească, extraordinar de plăcută şi neaoşă pentru înotătorul de-o viaţă de creator prin stihia altui grai, care a aşteptat cu setea de libertate a întemniţatului de după gratii întâlnirea cu marea sa dragoste din copilărie şi adolescenţă: nealterata şi curgătoarea în albia ei firească limbă română. Ca un veritabil filolog de profesie, maestrul Ungureanu nu se jenează să-şi noteze în agendă şi să-şi însuşească o vorbă nouă sau o semnificaţie nouă, deosebită de cea de-acasă, a unui cuvânt românesc mai vechi rostit de un nativ din România, fie acesta un intelectual cu ifose de subtil cunoscător al dunelor şi recifelor limbii române literare, fie un modest unchiaş mucalit de la Săpânţa sau din Humuleşti („Ia ascultaţi, dle Mătcaş, ce-am auzit eu deunăzi în Ardeal: „De-atâta lup prinde-a muşca şi oaia!"; sau: „Să te ferească Dumnezeu de hărnicia prostului!").

O întâmplare nefericită (sau fericită? Parcă-l aud pe badea Ion, optimist incorigibil: „Să ştiţi, dle Mătcaş, că nu-i niciun rău fără bine!") din viaţă (rămas, ca şi subsemnatul, şomer după demiterea, în 1994, din postul de ministru al culturii şi cultelor din Republica Moldova, odată cu venirea la putere a agrarienilor şi comuniştilor, ca pedeapsă pentru „păcatul" de a fi „românizat" cultura din Republica Moldova) face ca maestrul Ungureanu nu numai să se întâlnească pe viu cu Ţara, al cărei nume nu aveai voie să ţi-l aminteşti nici în gând (necum să-l rosteşti) timp de peste 50 de ani de ocupaţie sovietică, ci şi să-şi găsească un loc de muncă şi o apreciere pe potriva cunoştinţelor la sânul Patriei-mame. Despre aceasta însă mai la vale.

De unde i se vor fi trăgând rădăcinile acestei mari dragoste faţă de Măria-Sa Domnul Cuvânt, din ce izvoare îşi va fi alimentând ea seva dătătoare de bucurie?

Cred că, în primul rând, de la unduirea lor molcomă şi catifelată în cântecele de leagăn ale mamei Marfa din Opacii Tighinei, din fermecătoarele, nesfârşite-

le poveşti din lungile seri de iarnă la lumina lămpii cu gaz („Mama era o iscusită povestitoare”, i se confesa Domnia Sa unui intervievator), din alintările surorii mai mari Nastia, căreia tare îi mai plăcea să-l poarte în braţe pe „frumuşelul şi pufoşelul ursuleţ Ionică” (după cum ne-a relatat fiica acesteia, Elena, nepoata maestrului, născută în deportare în devoratoarea Siberie şi care locuieşte azi la Chişinău), legănându-l ca pe o păpuşă şi îngânându-i la ureche, în susurul de cleştar al melosului nostru popular: „Alei, frate, pui de lotru”, „Are maica trei feciori”, „M-a făcut mama oltean”, „Când a fost să moară Ştefan”...

Negreşit că viitorul ilustru actor şi mai puţin cunoscutul de toată lumea scriitor Ion Ungureanu şi-a format dragostea de carte şi de cuvântul artistic şi în mediul familiei de ţărani din Opaci de pe vremea când încă nu exista nici radio, nici televiziune, dar în care se încetăţenise neobişnuita pentru acele timpuri şi pentru familiile de ţărani tradiţie de a se citi cu voce tare („Se citea din Eminescu, Turghenev, Tolstoi”, îşi aminteşte cu duioşie maestrul). Dacă mai ţinem cont de faptul că o altă soră mai mare era preoteasă şi avea harul de a interpreta pasagii întregi din Psaltire şi din vechile cazanii, iar Zaimul, care a încântat de mic auzul, cu melodiile sale, preotului deşteptării noastre, părintelui Alexie Mateevici, pe care compatriotul acestuia îl venerează, se afla la o aruncătură de suliţă de Opaci, vom înţelege mai bine secretul pasiunilor filologice ale reputatului actor, regizor, om de cultură, demnitar şi publicist Ion Ungureanu. Am putea chiar să afirmăm, fără riscul de a exagera, că anume aerul ozonat al limbii române vorbite şi cântate pe meleagurile căuşenene este cel care l-a îmbătat, l-a înaripat şi i-a alimentat în permanenţă feciorului de ţărani din Opaci, în vârtejul vremurilor de restrişte, pasiunea pentru farmecul slovei artistice.

Cunoscându-l din preajmă, am convingerea că, prin osârdia şi capacitatea de înţelegere şi asimilare, colegul de crez şi ideal Ion Ungureanu ar fi putut lesne trece Rubiconul oricăror materii de studii. Cu harul său de promotor al sfintei credinţe pravoslavnice ar fi putut să devină un bun preot (şi nu numai preot, ci chiar mitropolit!), de care avea nevoie atât de mult biserica neamului. Cu harul său de admirabil povestitor ar fi putut deveni un iscusit semănător de lumină în sufletele învăţăceilor din şcolile basarabene. Cu modul său de a se apleca cu religiozitate asupra sonurilor fermecătoare ale graiului românesc de pretutindeni ar fi putut deveni un reputat filolog. Cu meticulozitatea cu care ştie să lucreze asupra traducerii şi redactării unui text (este suficient să ne referim la colaborarea cu renumitul traducător Igor Creţu la traducerile din Cehov) ar fi ajuns un excelent traducător. Cu capacitatea sa de a asculta „cum iarba creşte”, cum sună secundele în marea lor trecere sau „îşi suflă-n mâini cum morţii-n ţintirim”, de a reda poetic cele mai subtile stări ale sufletului (de ex., *Balada unui câine vagabond*) ar fi putut să ajungă un vestit poet. Iar cine a luat cunoştinţă de debutul său în proză (*Nichita nebunul*, bunăoară) sau de bijuteriile sale de mai târziu (de ex., *Povestea puiului*

de găină) nu vrea să se împace cu gândul că literatura română din Basarabia nu l-ar mai putea recupera încă pe prozatorul Ion Ungureanu.

Dar şi aşa cum este, atât la propriu, cât şi la figurat, oricât nu le-ar veni pe plac unor pigmei mici de patimi şi slabi de virtuţi de prin părţile noastre, Ion Ungureanu este cu un cap mai mare decât toţi! Este aproape imposibil să te ridici la cota spirituală a dlui Ungureanu. Domnia Sa nu numai că a fost în stare să devină, ci chiar este, figurat vorbind, un bun preot, un neîntrecut dascăl, un excelent poet. Pe lângă că este, întâi de toate, un mare actor, un mare regizor, un mare om de cultură, un iscusit analist politic, un declamator de zile mari. Pe lângă că este un mare patriot, bărbat al neamului de care puţini se mai găsesc astăzi, care şi-a sacrificat liniştea şi bunăstarea în numele unui crez şi al unui ideal, în numele adevărului. Care s-a împărtăşit mai devreme decât noi, sorbind din mult râvnita cupă a libertăţii. Care, în numele dreptului de a fi liber să facă ceea ce ştie, ceea ce a învăţat, ceea ce poate să facă, a preferat de două ori exilul: o dată, pentru mai bine de 17 ani, la Moscova, altă dată, pentru 10 ani şi mai bine, la Bucureşti. Oricât de paradoxal sună să fii exilat la tine acasă, însă aceasta s-a întâmplat! *Acest dulce cuvânt: libertate* nu e numai titlul cunoscutului film al regizorului lituanian Vitautas Jalakiavicius, turnat la studioul „Mosfilm" în 1972 (film în care, à propos, Ion Ungureanu, ca actor de cinema, a interpretat şi un rol, iar renumitului regizor i-a peţit-o de mireasă pe compatrioata noastră Lica Melnic, azi Jalakiaviciute), nu e numai visul nostru de a ne smulge de sub cortina de fier. Libertatea e însuşi sensul vieţii omului de creaţie Ion Ungureanu. Spre deosebire de mulţi dintre noi, Ion Ungureanu a avut fericirea să soarbă un strop din cupa libertăţii cu mult mai devreme. Încă înainte de revirimentul de la 1989 Domnia Sa reuşise să izgonească, vorba lui Cehov (pe care îl adoră), sclavul din sine şi să devină, astfel, un om liber. Căci numai izgonind frica, laşitatea, slugărnicia, supunerea oarbă şi mersul de râmă poţi deveni un om cu adevărat liber, cu atât mai mult – un om de creaţie.

În timp ce noi, iştilalţi, de-acasă, numai visam la libertate – gând tainic şi rebel pentru timpurile când filmul omonim, *Acest dulce cuvânt*: *libertate*, ne răvăşea sufletele –, maestrul Ion Ungureanu se simţea oarecum descătuşat în chiar „gura chitului", cum îi place să se exprime. Căci în mediul intelectualităţii de creaţie, al intelighenţiei ruse de la centru, exista totuşi un dram de libertate. Pe când această sete de libertate era sugrumată cu bestialitate la periferie. S-o luăm însă *da capo*.

La vârsta când omul visează marea şi zborul spre azur al cocorilor, albatrosul din Opaci a ales să se ducă la actorie. Muniţie (arta de a reproduce artistic, de a declama, harul de a imita, simţ lingvistic etc.) şi ambiţie le avea berechet.

Astfel se face că, în toamna lui 1955, odată cu ţipătul prelung de cocori, o trupă de tineri feciori şi fiice de ţărani moldoveni, unii mai talentaţi decât alţii, selectaţi

de Ministerul Culturii din Moldova Sovietică, îşi lua zborul spre forjeria de cadre actoriceşti pentru republicile unionale: Şcoala Teatrală Superioară „B. V. Şciukin" din cadrul Teatrului de Stat „Evgheni Vahtangov" din Moscova. În 1960, după 5 ani de studiere a artei scenice şi a măiestriei actoriceşti cu reputaţi profesori şi reprezentanţi ai genului, se întorceau cu diplome de actori de teatru şi cinema, la fel de tineri şi de frumoşi ca şi atunci când au plecat, însă mult mai bogaţi spiritual şi profesional, plini de elan şi de setea de realizare pe arida scenă teatrală moldovenească de atunci. Scenă văduvită nu atât de talent actoricesc (pe care îl aveau din plin, trebuie s-o recunoaştem, şi „veteranii" de la Naţional), cât, mai cu seamă, de spirit naţional şi de pronunţie literară autentică, pură, perfectă, românească. Aveau ambiţia să întemeieze un teatru nou, pe potriva vârstei şi a romantismului lor. Teatru care să abordeze şi să interpreteze problemele tineretului din unghiul de vedere al acestuia. Cu exuberanţa lor încă adolescentină se încumetaseră să ne aducă pe scenă – şi de unde? Tocmai de la Moscova! – un model de rostire literară românească, pe care n-o mai auzise nici Parisul (pardon: Bucureştiul), necum sălile de teatru şi nici aulele facultăţilor de litere sau cele cu predarea în limba română de la universităţile din Chişinău. Nu ştia circumspectul minister al culturii că, atunci când luă decizia de înfiinţare a Teatrului Republican pentru Tineret „Luceafărul" (numirea, simbolică şi ea pentru spiritul naţional înăbuşit în faşă de cerberii culturii de la Chişinău), îşi amplasase, de fapt, o bombă cu efect întârziat la căpătâiul tihnei sale aparent bine asigurate în faţa mai-marilor republicii.

Un Ion Ungureanu drept, înalt ca un plop şi măreţ în demnitatea sa ca un împărat roman; frumoasa şi plutitoarea ca o principesă Ecaterina Malcoci, a cărei apariţie şi ţinută ne lua minţile; vrednica şi înţeleapta Valentina Izbeşciuc; mândrul şi doctul aristocrat autohton Sandri Ion Şcurea; tarabostele semeţ cu vocea-i răguşită de bas Dumitru Caraciobanu; dezinvolta şi băieţoasa fătucă Eugenia Toderaşcu, descinsă, parcă, de-a dreptul dintr-o povestire de Gogol; excentricul Dumitru Fusu, care nu stătea locului cât ar sta un câine în coadă; introvertitul, rigidul şi, în acelaşi timp, explozivul în tirade şi butade care ne aminteau de un moş Teacă de factură bacalbaşiană Ilie Todorov; sobra şi meditativa Nina Doni; frumosul ca Apollo paj de curte Vladimir Zaiciuc; Nina Mocreac-Vodă, cu gesturile de sculptură şi cu notele-i de tragism în vocea coborâtă din tragediile antice; Vasile Constantin cel blajin şi bun la inimă ca bădiţa Vasile al lui Ion Creangă prins la oaste cu arcanul... Această generaţie de aur de luceferişti din anii '50-'60, prin rostirea lor de zile mari a cuvântului românesc, prin replicile lor pline de vervă şi suculente, prin conotaţiile esopice pe care le atribuiau vorbelor şi expresiilor, prin naturaleţea cu care se confundau cu personajele întruchipate, prin acurateţea mişcărilor scenice, prin energia pe care o degajau de pe podium şi care încingea focul inimilor spectatorilor însetaţi de frumos şi sublim, prin noutatea viziunii regizorale neaoşe, prin exteriorul lor, au aprins nu numai o capitală de provincie,

ci întreaga republică. Ei au animat viaţa culturală a capitalei bâhlite, au trezit tineretul la o viaţă de care nici nu bănuia că ar exista. Era pentru prima dată când biletele se vindeau cu săptămâni înainte de spectacol, când actorii neangajaţi într-un spectacol nu mai aveau ei înşişi loc în sală şi nici la cucurigu, din cauza afluxului de spectatori. Autobuzele cu spectatori din satele republicii făceau coadă la serile de teatru de la „Luceafărul", iar copiii de la ţară mai însuşiseră un neologism: „anşlag". Vă puteţi imagina cum se va fi simţit în acele momente unul dintre animatorii vieţii teatrale şi culturale din republică – actorul, regizorul, recitatorul şi directorul artistic al teatrului „Luceafărul" Ion Ungureanu, când o lume întreagă reproducea expresii, vorbe de duh, pasagii întregi (de tipul: „dromaderule!", „Da ce naiba căuta pe galera aia?", „Mă, Fănel tată, nu mă scoate din ţâţâni, că dacă intru în tine, ies tocmai la toamnă!") din piesele jucate de inovatorii vahtangovişti de la Chişinău: *Copiii şi merele*; *Nota zero la purtare*; *Vicleniile lui Scapin*, *Steaua fără nume* de M. Sebastian (spectacol la scurtă vreme interzis, pentru că în el se vorbea de trenul Bucureşti – Sinaia), *Pescăruşul* de A. Cehov, *Ipolit* de Euripide, *Casa Bernardei Alba* de Fr. Garsia Lorca, *A douăsprezecea noapte* de W. Shakespeare, *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale, *Radu Ştefan* de A. Busuioc, *Minodora* de A. Strâmbeanu...

Efervescenţa cu care evoluase tânărul teatru de la Chişinău, euforia care cuprinsese nu numai tineretul studios din capitală, ci şi întreaga republică, gestul temerar al prim-regizorului Ion Ungureanu de a monta piese din dramaturgia naţională (şi acesta era un act de curaj în timpurile acelea!), precum şi piese din repertoriul clasic rusesc şi internaţional (Shakespeare, Mollière, Cehov), dar cu replici actualizate sau cu subtext „subversiv", cum erau ele catalogate în sferele vigilenţilor locali, crearea unui climat cavaleresc-camaraderesc, care le dădea posibilitate şi altor colegi de trupă să poată monta spectacole pe scena teatrului, îi supăraseră rău pe diriguitorii vieţii culturale din Moldova Sovietică. Sabia lui Damocles a destituirii din post a directorului artistic al teatrului plana deja deasupra capului dumisale... De aceea, în 1971, când Boris Ravenskih, regizorul principal al Teatrului Mic din Moscova, îl invitase pe proaspăt demisul director de la „Luceafărul" din Chişinău, regizorul Ion Ungureanu, să monteze pe scena renumitului teatru de stat piesa scriitorului basarabean Ion Druţă (şi acesta strămutat cu traiul la Moscova din cauza stigmatului de naţionalist pe care i-l aplicaseră Ivan Bodiul *et Co*), conducerea Ministerului Culturii din republică nu i-a permis deplasarea. Numai intervenţia promptă din partea Ecaterinei Furţeva, pe atunci ministru al culturii din U.R.S.S., le mai răcise zelul fărădelegilor baronilor locali ai culturii: „Boris Ivanovici, nu vă înţeleg, îi replică lui Ravenskih, în audienţă, simpatia lui Hruşciov. Sarcina mea a fost să-i numesc pe regizorii principali de la Teatrul Mare, Teatrul Mic, Teatrul „Kirov"... Montarea de spectacole vă revine dvs. Sunteţi prim-regizor într-un teatru al U.R.S.S., astfel încât invitarea unor colegi talentaţi din teatrele din republicile uni-

onale este la latitudinea dvs. Dacă spectacolul va ieşi bine, îl voi lăuda pe regizorul invitat; dacă nu va ieşi, vă voi trage un perdaf dvs. Dar ce înseamnă să nu-i permită cineva?!”. Se dovedi că o fostă ţesătoare, care ajunsese să conducă treburile statului, denota o viziune mult mai clară asupra politicii partidului în domeniul culturii în raport cu diriguitorii acestei politici de la Chişinău! Astfel, piesa lui Druţă *Păsările tinereţii noastre*, interzisă de către „culturnicii” locali, a trebuit să fie montată mai întâi la Moscova (slavă Domnului, în regia unui mare regizor moldovean!), rolurile personajelor moldovene să fie interpretate cu brio de actori ruşi, ca abia mai târziu să fie acceptată şi la Chişinău.

Succesul regizorului Ungureanu la Moscova nu că i-ar fi înlesnit cumva viaţa artistică la Chişinău. Dimpotrivă, invidia fraternă congenitală, ostracizarea capacităţilor dumisale regizorale şi actoriceşti îl impun să părăsească teatrul pe care l-a înfiinţat şi pe a cărui scenă a ars, timp de peste 10 ani, împreună cu colegii săi şcoliţi la „Şciukin” în tradiţia lui Stanislavski, Vahtangov, Meierhold, şi să revină, pentru o gură de aer mai favorabilă pentru respiraţia artistică, la Moscova. Din 1972 şi până la Marea Renaştere Naţională din 1989 de la Chişinău, maestrul lucrează la Moscova ca regizor de teatru şi televiziune şi ca actor. Montează peste 25 de spectacole la Teatrul Mic, „Sovremennik”, Teatrul Armatei, Teatrul Naţional din Estonia după piese din W. Shakespeare, H. Ibsen, R. Boit, I. Druţă etc. Piesele lui Druţă *Păsările tinereţii noastre, Biserica Albă* şi *Sfânta sfintelor*, interzise să fie jucate acasă, la Chişinău, erau vizionate de temerarii chişinăuieni la Moscova şi la Tallin, iar maestrul Ungureanu, la lumina rampei, era ovaţionat şi considerat un artist împlinit. Ne bucuram că nasc şi la Moldova oameni...

În calitate de actor de cinema, se produce (după evoluările anterioare de la studioul „Moldova-film” din filmele *Când omul nu-i la locul lui*, 1958; *Serghei Lazo*, 1966; *Se caută un paznic*, 1967, etc.) la studioul „Mosfilm”, în mai multe filme de rezonanţă, cum ar fi: *Acest dulce cuvânt: libertate*, 1972; *Centaurul*, 1976; *Povestea unui necunoscut*, 1979; *Enigma vilei Greta*, 1984; *Serghei Vavilov*, 1985, ş.a. Are în palmaresul său peste 25 de roluri de actor de film. A evoluat în compania / anturajul unor somităţi în domeniul actoriei şi regiei de teatru şi cinema precum: Inokentii Smoktunovski, Donatas Banionis, Vitautas Jalakiavicius, Sava Kuliş, Irina Miroşnicenko.

Sporadic, de-a lungul celor 17 ani, a fost invitat ca actor de cinema şi la „Moldova-film” din Chişinău în filme precum: *Calul, puşca şi nevasta*, 1975; *Favoritul*, 1977; *Podurile*, 1980; *Povestea lui Făt-Frumos*, 1981; *Dansul efemer al dragostei*, 1988, ş.a.

Aşa cum actorul de teatru şi film Ion Ungureanu terminase, între timp, şi cursurile superioare de regie de la Institutul Teatral „A. V. Lunacearski”, în aceeaşi perioadă, ca regizor de cinema, montează 6 filme la Televiziunea Centrală din Moscova.

Funcţionează în calitate de cadru didactic şi de prorector la Filiala Chişinău a Institutului Teatral „Evghenii Vahtangov”. Cu promoţia de actori pe care i-a educat la Moscova viitorul domn ministru al culturii şi cultelor din Republica Moldova va legifera, în 1991, la Chişinău, fulminantul teatru „Eugène Ionesco”.

De-a lungul anilor, artistul Ion Ungureanu ne-a mângâiat auzul cu vocea sa catifelată, citindu-ne rânduri înaripate de versuri şi proză din literatura română, cea rusă şi universală. La posturile de radio Chişinău, Bucureşti, Moscova, declamatorul Ungureanu este aşteptat ca la el acasă. Iar radioascultătorii îl aşteaptă în miez de zi, ca şi în miez de noapte, ca să-i apropie – cu timbrul său, domol, cameral, intim sau sobru, patetic, invocator – de marea literatură.

Talentul şi vocaţia nu putea să i le ia, nici chiar să i le ignore cu impertinenţă vechea nomenclatură. Astfel, în 1980 Moscova îi conferă titlul de maestru emerit în arte din Federaţia Rusă. În iunie 1989 Prezidiul Sovietului Suprem al R.S.S.M. e nevoit să-i confere şi el titlul onorific de artist al poporului din R.S.S. Moldovenească „pentru înaltă măiestrie artistică cu un bogat conţinut de idei, contribuţie adusă la propagarea dramaturgiei naţionale moldoveneşti, educaţia schimbului oamenilor de creaţie”, în 1990 i se acordă Premiul de Stat al Republicii Moldova.

În plină restructurare gorbaciovistă, odată cu preludiul căderii zidului Berlinului şi al renaşterii naţionale în aşa-zisele republici unionale ale U.R.S.S., pe când marea majoritate nici nu intuia apropiata destrămare a „unităţii de nezdruncinat” a imperiului sovietic, Ion Ungureanu nu aderase numai cu sufletul la programul de revendicări şi la acţiunile întreprinse de Frontul Popular din Moldova, ci contribuia în persoană la elaborarea strategiei şi tacticii mişcării de renaştere şi – de ce nu? – de eliberare naţională. Se înrolează în campania electorală pentru constituirea unui nou parlament, pe care ni-l doream cu toţii democratic. Devine deputat al acestui nou parlament, alături de alţi luptători pentru cauza naţională. Se află în epicentrul revendicărilor mişcării de eliberare naţională. D-lui este cel care, în măreţul august 1989, dă glas, în Piaţa Marii Adunări Naţionale din Chişinău, în faţa unei mulţimi de peste 600 de mii de oameni veniţi din toate colţurile republicii, Declaraţiei de Suveranitate. La finele lui 1989, după victoria obţinută de forţele democratice la Sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem al R.S.S.M. în marea bătălie pentru acordarea statutului de limbă de stat limbii „moldoveneşti” pe teritoriul Republicii Moldova şi revenirea la grafia latină, ca urmare a adoptării unei legislaţii lingvistice aparent ajustate la realităţile timpului, vechile cadre de nomenclaturişti, în încercările lor disperate de a mai salva ceva din corabia cu numele R.S.S.M., care intra într-un naufragiu iminent, îi propun maestrului postul de ministru al culturii, iar subsemnatului – cel de ministru al ştiinţei şi învăţământului. Fire ezitantă şi nehotărâtă, cel de-al doilea avea să aştepte venirea lui Mircea Druc pe post de prim-ministru. Primul, impulsiv şi nerăbdător de a face, în vâltoarea evenimentelor, cât mai multe schimbări benefice suflării naţionale, acceptă, la început de 1990, cu patru luni mai

devreme, să intre în guvernul pe ducă Pascari. Şi bine făcu, dacă ţinem cont de hălăciuga spirituală care se cuibărise în domeniul culturii şi în cel al învăţământului din „provincia cu vreo cinci judeţe şi nouă stâni de la est de Prut”!

Am avut ocazia să lucrez, în perioada 1990-1994, în calitate de ministru al ştiinţei şi învăţământului, alături de ministrul Ion Ungureanu, în trei guverne consecutive: Druc, Muravschi, Sangheli. Deşi îl cunoşteam de la distanţă încă de la descinderea din 1960 la „Luceafărul” şi îi urmăream cu frenezie exuberanta sa evoluţie artistică, abia în anii de ministeriat, iar apoi în anii de pribegie la Bucureşti aveam să-l cunosc în persoană pe omul de suflet, omul de omenie şi bărbatul de acţiune Ion Ungureanu.

Ca ministru, a purces cu râvnă de Hercule la curăţirea de noroi a grajdurilor lui Augias din aşa-zisa cultură naţională moldovenească, care numai naţională nu era. Cu ce elan, cu câtă îndârjire s-a apucat de zidirea templului naţional în cultură dornicul de libertate şi de dăruire totală pentru deşteptarea neamului ministrul şi actorul-tribun Ion Ungureanu! A elaborat, fiind secundat de regretatul curajos sufletist Iacob Burghiu, strategia privind reformarea învăţământului artistic şi a celui religios din seminariile duhovniceşti, introducerea predării religiei în şcoala de cultură generală, instituirea învăţământului religios superior în limba maternă prin crearea facultăţii respective în cadrul universităţii de stat şi, în perspectivă, deschiderea Academiei de Teologie în limba română; dezvoltarea reţelei de biblioteci publice naţionale, alimentarea lor cu carte în limba maternă şi eliminarea reziduurilor ideologice învechite; reabilitarea şi, în consecinţă, oficializarea bisericii ortodoxe române din Basarabia prin crearea Mitropoliei Basarabiei, smulgerea ei de sub tutela Patriarhiei moscovite şi readucerea firească sub oblăduirea Patriarhiei române; restabilirea lăcaşelor de cult creştine distruse de buldozerele ideologiei bolşevice şi comuniste; reformarea activităţii teatrale şi muzeistice: renovarea sediului Teatrului Naţional şi a sediilor diferitor instituţii publice de cultură, orientarea repertoriului spre dramaturgia şi opera naţională şi spre marile capodopere ale dramaturgiei şi operei universale, evidenţierea componentei naţionale în ilustrativitatea muzeelor, înfiinţarea unui muzeu al satului în aer liber la Chişinău, îmbunătăţirea situaţiei materiale a slujitorilor Melpomenei, depolitizarea instituţiilor pendinte ministerului şi dezideologizarea artei vizuale plastice, monumentale etc. Ministrul Ungureanu nu numai că a elaborat, ci şi a întreprins paşi concreţi pentru materializarea acestei strategii. S-a bucurat cu sinceritate de copil de ceea ce i-a reuşit, poartă în suflet şi acum povara unor lucruri neîmplinite sau neapreciate după merit de omniprezenţii noştri cârcotaşi.

Câteva dovezi palpabile. A izgonit din bibliotecile publice duhul satanic al literaturii ideologizante şi de partid. Ce tămbălău ridicaseră atunci locotenenţii fostului regim, incriminându-i că ar face autodafeul literaturii în limba rusă, înlocuind-o cu cea în limba română! Nu scoteau, în schimb, o vorbă că toate bibli-

otecile zise naţionale erau completate, în medie, cu doar trei la sută literatură în limba maternă a populaţiei majoritare din republică. Cât priveşte aşa-zisa distrugere din biblioteci a marii literaturi ruse, ce blasfemie mai pogană poate fi adusă pe capul unui om de cultură, crescut în spiritul adoraţiei faţă de scrisul lui Lev Tostoi, Alexandr Puşkin, Mihail Lermontov, Fiodor Dostoievski, Anton Cehov, Serghei Esenin, Anna Ahmatova, Boris Pasternak, Mihail Bulgakov!

La solicitarea neamului ce se voia eliberat din întunericul unei ideologii care îl lipsise de conştiinţa identităţii de sine, a zătrit, împreună cu inimosul primar Nicolae Costin (care a plătit cu preţul propriei vieţi temerara sa acţiune de aducere în sânul neamului a unui oraş completamente înstrăinat), din plin centrul Chişinăului, simbolurile din oţel inoxidabil şi din granit ale lui Marx, Engels, Lenin, amplasându-le acolo unde le era locul: la cimitirul figurinelor de paie care au încercat să schimbe cursul normal al istoriei.

A renovat monumentul marelui voievod Ştefan, amplasându-l la locul din care îl strămutaseră cerberii regimului pentru a nu adumbri „măreţia" lui Lenin din faţa Casei Guvernului, i-a redat aspectul pe care îl nemurise sculptorul Alexandru Plămădeală. E cazul să menţionăm că ministrul Ungureanu, cu sprijinul competent al Preasfinţiei sale părintelui Nestor Vornicescu, compatriot de-al nostru, mitropolit al Craiovei şi al Olteniei, a întreprins toate demersurile necesare către Patriarhia Română şi Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pentru canonizarea voievodului Ştefan, lucru pe care poporul îl făcuse demult în cântecele sale. Dacă astăzi îl putem numi oficial pe domnitorul nostru Ştefan cel Mare şi Sfânt, să ştiţi că în aceasta este şi o mică parte din marile eforturi organizatorice depuse de ministrul Ion Ungureanu.

Demersurilor sale pentru recunoaşterea de către stat a Mitropoliei Basarabiei li s-au împotrivit cu o rezistenţă de zbiri Patriarhia Rusiei şi acoliţii acesteia din aşa-zisa mitropolie a Chişinăului şi a Moldovei, dar şi comuniştii-atei, deveniţi dintr-odată locotenenţii Patriarhului Moscovei şi al întregii Rusii Alexei al II-lea şi ai reprezentantului fidel al acestuia pe străvechiul pământ al lui Ştefan – Vladimir Cantarean. Cauza ministrului Ungureanu o vor duce mai departe, peste ani, şi o vor câştiga numai cu sprijinul Strasbourgului urmaşii lui de nădejde Vlad Cubreacov, Sergiu Cucuietu, Ilie Ilaşcu ş.a. În schimb, domnul ministru al culturii şi cultelor s-a învrednicit de înţelegere perfectă şi sprijin deplin din partea aceluiaşi părinte Nestor Vornicescu, a Patriarhiei Române şi a Sfântului Sinod atunci când l-a propus pe Sfinţia sa părintele Petru (Păduraru) de Bălţi pentru funcţia de mitropolit al Basarabiei şi Exarh al Plaiurilor. Mitropolit într-o mitropolie pentru recunoaşterea căreia a trebuit să lupte ani de zile şi care este nevoit şi astăzi să-şi apere parohiile de atacurile violente din partea acoliţilor lui Vladimir!

Ministrul Ungureanu ne-a adus acasă un muzeu de istorie cu adevărat românească, iar în faţa lui ne-a înveşnicit în bronz Lupoaica şi cei doi gemeni, Ro-

mulus şi Remus, precum şi demnitatea şi mândria dăltuite în bronzul istoriei de către apostolul veşniciei neamului românesc Mihai Eminescu: „Noi de la Roma venim. Din Dacia Traiană”.

Chiar dacă azi unii pretinşi politicieni de pe malurile Bâcului sau ale Dâmboviţei încearcă să minimalizeze, bagatelizând-o, semnificaţia podurilor de flori şi de suflet dintre cele două maluri ale Prutului într-o perioadă când încă mai exista U.R.S.S. şi cordonul de sârmă ghimpată, noi, cei cu suflet, simţire şi gândire românească, nu trebuie să uităm euforia, dar şi disperarea cu care se aruncaseră românii de o parte şi de alta în apele reci ale râului despărţirii noastre, de teama că nu vor reuşi să mai treacă pe celălalt mal pe podul străjuit de grănicerii ruşi pentru a se îmbrăţişa, frate cu frate, şi a-şi exprima bucuria că încă n-au murit, că încă mai sunt în viaţă, că încă mai speră să smulgă, o dată şi pentru totdeauna, afurisita sârmă ghimpată care-i desparte şi li se înfige în suflet. Nu trebuie să uităm că la constituirea acestor punţi se află artizanii sfântului şi măreţului ideal de unire-n cuget şi-n simţiri, basarabeanul Ion Ungureanu – din partea stângă şi basarabeanul Victor Crăciun – din partea dreaptă a Prutului.

Prin fondarea bibliotecii româneşti „Onisifor Ghibu” (azi – „Onisifor şi Octavian Ghibu”) şi amplasarea ei în sediul fostului Palat „Prietenie” din Chişinău, alături de teatrul „Eugène Ionesco”, cu toată reticenţa voalată iniţial şi chiar ostilitatea făţişă de mai târziu din partea conducerii republicii, pornită să izgonească o bibliotecă românească şi un teatru românesc, ce le stă ca un ghimpe în ochi, din incinta unui templu pe care şi-l atribuie şi astăzi, ministrul Ion Ungureanu a pus piatra de temelie împreună cu primăria oraşului Chişinău a unor biblioteci de carte românească de mai târziu precum „Transilvania”, „Alba-Iulia”, „Târgovişte”, „Ovidius”, „Maramureş”, „Târgu-Mureş” etc.

Monumentul înălţat în memoria iluştrilor cărturari ardeleni şi mari luptători pentru reunirea Basarabiei cu Patria-mamă Onisifor şi Octavian Ghibu este de asemenea o materializare întârziată a ideii lui Ion Ungureanu. Este şi un ultim omagiu adus de românul basarabean Ion Ungureanu românului ardelean Onisifor Ghibu şi feciorului acestuia, Octavian Ghibu, pe care l-a cunoscut personal, l-a consultat în cele mai acute şi spinoase probleme de readucere acasă a elementului românesc pierdut, l-a venerat cu dragoste de fiu până la trecerea acestuia din urmă în împărăţia lui Dumnezeu...

Orice s-ar spune despre inoportunitatea momentului ales, oricâte minciuni s-ar debita despre, chipurile, indiferenţa ministrului faţă de destinul actorilor (să i-o spună surdu lui mutu, nu un denigrator de profesie unui om de teatru care a fost hăituit ani de-a rândul de conducere şi de unii haidăi lipsiţi de talent, roşi de invidie şi ahtiaţi de mărire), Teatrul Naţional „Mihai Eminescu”, renovat şi renăscut ca pasărea Phoenix, este de asemenea un monument şi o mărturie a eforturilor pentru revigorarea spiritului naţional, depuse de domnul ministru Ion Ungureanu.

Pe perioada ministeriatului şi prin contribuţia directă a dlui Ungureanu (şi a subsemnatului) a luat fiinţă Facultatea de Teologie, biblioteca facultăţii a fost completată cu literatură de specialitate prin donaţiile Patriarhiei şi mitropoliilor din România, s-au pus temeliile unor noi biserici, au fost trimişi la studii în România, la seminare şi facultăţi de teologie, zeci de tineri recomandaţi de feţe bisericeşti din republică. Au fost stabilite şi sprijinite colaborările dintre bibliotecile, teatrele, muzeele, instituţiile duhovniceşti din cele două state româneşti. Este pentru prima dată când au fost puse bazele reale ale unei colaborări la organizarea unor manifestări culturale comune: montare de spectacole cu participarea unor regizori de pe ambele maluri de Prut, premiere, festivaluri, recitaluri, concursuri cu prezenţa participanţilor din ambele state etc.

„*Să facem cât putem, ba chiar mai mult decât putem, şi cât mai repede unirea spirituală. Să facem unirea prin cultură, simţire şi cuget*, era în perioada 1990-1994, ca la 1859, crezul ministrului moldovean Ion Ungureanu. *Cealaltă mare unire se va produce de la sine*". Şi Ion Ungureanu a făcut cât a putut. Ba chiar şi mai mult. Mărturie ne stă dârzenia cu care se opune vitregiilor vremurilor post-renaştere opera ministrului Ungureanu: Teatrul Naţional, teatrul „Eugène Ionesco", Biblioteca „Onisifor şi Octavian Ghibu", bibliotecile româneşti din capitală şi din alte centre, mitropolia Basarabiei, legalizată, Lupoaica, Ştefan cel Mare şi Sfânt, copiii din Piaţa Marii Adunări Naţionale, care au ieşit cu miile să apere, cu nevinovăţia sufletelor lor candide, adevărul de care le-au fost privaţi părinţii: limba română, cartea românească, istoria românilor, biserica neamului basarabean.

Unirea cea mare nu s-a produs. Nici unirea cea mică n-a prins rădăcini durabile peste tot. A venit revanşa din 1994 a militanţilor pentru cauza lui Lenin şi pentru huzurul lor de slugoi fideli ai imperiului de carton. S-au războit cu foştii miniştri „prounionişti" cum le-a fost pe plac: ministrului ştiinţei şi educaţiei i s-a îngrădit reîntoarcerea la munca universitară, ministrul culturii şi cultelor a fost lăsat fără loc de muncă etc.

Ion Ungureanu este, cred, primul în istorie ministru cu legitimaţie de... şomer. Când s-a prezentat la Oficiul forţei de muncă din sectorul Buiucani, o funcţionară de limba rusă, care, după cum se vede, auzise de dl ministru Ungureanu, după ce completase adresa de la domiciliu, la rubrica „profesia" a scris „ministru", a notat data începerii statutului de şomer (14.07.1994), l-a instruit care sunt obligaţiile şomerului („a se prezenta la Oficiul forţei de muncă cel puţin o dată la 10 zile (iar la invitaţie – şi mai des) pentru a lua cunoştinţă de diverse variante privind posibilitatea de angajare"; „a sprijini Oficiul forţei de muncă la urgentarea propriei angajări" etc.) şi i-a înmânat carnetul de şomer nr. 40571.

Negăsindu-şi un loc de muncă în republică, în 1995 este nevoit să se autoexileze din nou. De astă dată, ca o replică dată „moldoveniştilor fundamentalişti primitivi", în propria ţară, România. Este angajat la Fundaţia Culturală Română

ca vicepreşedinte. Acesta este terenul în care s-au manifestat din plin capacităţile organizatorice, manageriale şi de mare român ale maestrului. Cred că nu există asociaţie, organizaţie, redacţie, cenaclu, grup coral, şcoală de pictură, artă, muzică, director de editură, personalitate de creaţie etc. din Basarabia şi de pretutindeni, care să nu fi beneficiat de audienţa, bunăvoinţa, sfatul şi susţinerea maestrului. Cabinetul dlui ministru moldovean Ungureanu parcă ar fi fost statul-major al românilor de gândire şi de simţire românească de pretutindeni. Sărbătorirea zilelor Basarabiei; sprijinul financiar al publicaţiilor de limba română din Basarabia şi Bucovina („Limba Română", „Destin românesc", „Alfa şi omega", „Cugetul", „Luminătorul", „Contrafort", „Literatura şi Arta", „Semn", „Sud-Est", „Clipa siderală", „Atelier", „Glasul Bucovinei" etc.); donaţie de literatură pentru bibliotecile din Republica Moldova şi din alte comunităţi de români; editarea unor cărţi ale autorilor basarabeni; achiziţionare şi donare de material audiovizual (casete, filme); organizarea unor cursuri de perfecţionare de limba română, precum şi de cultură şi civilizaţie românească pentru profesorii de limba română, ziariştii din comunităţile româneşti din afara graniţelor; lansări de carte, festivităţi de premiere; organizare de simpozioane internaţionale; expoziţii de pictură, fotografie artistică; ateliere de lucru, seminare; seri de creaţie de autor; concerte de creaţie ale copiilor talentaţi etc. – toate acestea şi multe altele sunt în grija domnului Ungureanu. Domnia Sa este omniprezent la acţiunile organizate de propria instituţie, dar şi la manifestările culturale, artistice, comemorative din capitală şi din Ţară, depune atâta suflet şi pasiune în tot ce face încât arde ca o stea din galactică. Iată, bunăoară, ce-i scria în 1995 proaspătul vicepreşedinte al Fundaţiei domnului ministru al culturii şi cultelor din România, căruia îi solicita sprijin într-o problemă ardentă: „Eu ard ca pe o tigaie încinsă. Ajutor! Bătălia pentru limbă (limba română din Basarabia – *n.n.*) trebuie câştigată, înfrângerea este exclusă!". Indiferenţa unor funcţionari din birocraţia românească îl indignează la culme, făcându-l să i se adreseze în septembrie 1995 preşedintelui Camerei Deputaţilor: „Vă adresez, disperat, nota alăturată, care a fost întocmită încă în luna mai, a bătut multe praguri, dar, din păcate, fără niciun rezultat". L-am văzut în repetate rânduri cum se zbate pentru soluţionarea problemelor în audienţă la domnul preşedinte al statului, la domnul ministru al culturii, la domnul preşedinte al Fundaţiei Culturale. Fără să vreau, îmi trece prin minte calificativul de „rataţi", atribuit de către un pretins creştin-democrat din Republica Moldova basarabenilor ostracizaţi acasă, care îşi continuă activitatea slujind cauza Basarabiei în România. Cu riscul de a mă repeta, îl voi întreba pe răuvoitor: să fie oare ratat un Ion Ungureanu, pe care îl cunoaşte şi îl admiră o ţară românească pentru talentul, curajul, măiestria oratorică şi sufletul de român adevărat; senatorul Ilie Ilaşcu, care şi-a pus viaţa pe altarul credinţei şi al adevărului, azi preşedinte al Comisiei pentru sănătate din Parlamentul României şi reprezentant al Parlamentului României în Adunarea

Parlamentară de la Strasbourg; distinsa poetă, deputat în Parlamentul României, Leonida Lari; ex-premierul Mircea Druc, care a reprezentat onorabil România la misiunea noastră diplomatică din Rio-de-Janeiro; biologul şi medicul Mircea Ciuhrii, prof. univ. dr., şef al unui laborator propriu de cercetări ştiinţifice şi de tratament cu produse naturiste, cunoscut în România şi în lume prin rezultatele sale; matematicianul prof. univ. dr. Dionis Lica, mult timp şeful catedrei de biotehnologii la o prestigioasă instituţie de învăţământ superior din Bucureşti? Rataţi sunt cei care, de dragul carierei şi al căpătuirii, au trădat aşteptările electoratului, idealul naţional şi au pactizat cu diavolul.

Ion Ungureanu este o personalitate marcantă în viaţa culturală nu numai din Republica Moldova, ci şi din România. Prezent la premierele şi festivalurile de teatru şi de film, făcând parte, adeseori, din componenţa juriului, pronunţându-se competent, profesionist, asupra mesajului ideatic şi a măiestriei actoriceşti. A fost şi a rămas un bun prieten cu confraţii săi de meserie din ţară: Ion Caramitru, Adriana Trandafir, Mircea Albulescu, Tatiana Popa, regretaţii Marin Sorescu şi Nicoleta Toia.

Nu există, la fel, manifestare cu caracter patriotic naţional la care maestrul nu ar participa şi nu şi-ar spune răspicat cuvântul. Nu există apeluri, adrese, adeziuni în apărarea cauzei naţionale sub care să nu aflăm şi numele Domniei Sale. Nu există discurs sau intervenţie din partea maestrului – zeci, ba chiar sute, toate fulminante prin arhitectonica lor, prin patosul cu care sunt rostite, prin verva şi spiritul lor polemist, prin logica argumentelor zdrobitoare, – care să nu spargă zidul de beton al indiferenţei căpătuiţilor şi ghiftuiţilor de moment. Aparent lejere, curgătoare, improvizate ad-hoc, în realitate ele ascund o riguroasă pregătire prealabilă, aşa cum o demonstrează brulioanele care s-au mai păstrat.

Omul de cultură Ungureanu este şi un profund analist politic. A ştiut să convingă oamenii puterii că nu este neapărat a semna un tratat învechit şi umilitor cu Federaţia Rusă, ba nici chiar cu străina de istoria, cultura, limba neamului putere românofobă de la Chişinău. Regretă că nu l-a putut convinge nici pe ministrul de externe Adrian Severin şi nici pe preşedintele de atunci al României că nu e cazul să se recurgă la „sacrificii istorice" şi nici la cedări benevole de teritorii cucerite de un alt ocupant, care s-au pomenit în componenţa Ucrainei, numai de dragul semnării unui tratat umilitor cu aceasta din urmă. În sutele de interviuri pe care le-a risipit prin periodica de la Chişinău, din România şi din alte părţi şi care, adunate împreună, ar constitui o contribuţie la ilustrarea genului, Ion Ungureanu s-a pronunţat în problemele abordate deschis, franc, nevoalat, fără menajamente sau convenţii diplomatice, cu un curaj de a cărui existenţă mulţi de la noi nu mai au ştire în iepurăria noastră generalizată. Observaţii şi concluzii dure de felul: „Mitropolia Moldovei este Armata a XV-a a Rusiei la Chişinău"; „Putin aplică porunca lui Stalin pentru refacerea Imperiului Rus"; „Astăzi Rusia, machiată democratic, se dă bine pe lângă OSCE, pe lângă guvernele occidentale şi se vrea lup la stână în Basarabia"; „Occidentul şi S.U.A., care nu văd

cu ochi buni bazele militare ruseşti din Transnistria, se lasă adormiţi şi cedează în faţa dulcii arii a lui Putin despre federalizarea Republicii Moldova"; „Eu nu doresc Rusiei ca tătara să fie impusă ca limbă oficială sau ucraineana. Fiindcă Moscova e plină de tătari şi ucraineni. Nu le-aş dori ruşilor să fie nevoiţi s-arate paşaportul şi 500 de euro, ca să se poată închina la mormântul lui Puşkin, aşa cum am ajuns noi, dacă vrem să ne închinăm la mormântul lui Eminescu"; „România merge în vârful degetelor în propria casă" ş.a. din interviurile date de Ion Ungureanu au intrat în vogă şi au devenit un fel de expresii înaripate în limbajul românilor instruiţi de pe ambele maluri ale Prutului. Sunt convins că ele nu le gâdilă urechile nici conducătorilor la care s-a făcut aluzie sau trimitere directă şi nici împăunaţilor din metropolă sau din gubernie. Însă dacă nu s-ar exprima astfel, dacă nu ar fi incisiv ca Tăunul din renumitul roman omonim al lui Etel Lilian Voinici şi necruţător ca Eminescu-publicistul, acesta nu ar mai fi inconfundabilul, irepetabilul, intransigentul om liber Ion Ungureanu. O, cât de mult a râvnit creatorul acest dulce cuvânt: libertate!...

Mândru, sobru, aparent distant, solitar în frământurile sale şi în durerea trădării din partea alor săi, Ion Ungureanu este, în realitate, o fire deschisă, extrem de sociabilă, comunicativă, sinceră, credulă chiar şi deci vulnerabilă, caracteristici de care au profitat nu o dată şi care i-au adus neplăceri din partea unor invidioşi şi răuvoitori. Maestrul nu se teme de aceştia din urmă („Nu mor caii când vor câinii, se încurajează fostul ministru. Am mai trecut noi prin acestea"), ci îi compătimeşte că-şi irosesc forţele pentru lucruri de nimic. Ştie să tăinuiască în sine durerile neîmplinirilor, care îi răvăşesc sufletul în clipele de singurătate. Îl roade la inimă trădarea oamenilor în care a crezut.

Om de mare omenie. Săritor la nevoie, gata să împartă bucăţica de pâine cu cei suferinzi. (Scriitorul Vlad Zbârciog, el însuşi un exemplu clasic de devotament şi sacrificiu faţă de un om de care ţi-ai legat destinul, ar putea confirma cât de mult s-a zbătut maestrul pentru apariţia cărţii Luciei Purice atunci când aceasta mai era în viaţă, cu câtă grijă îi procura la Bucureşti medicamentele lipsă la Chişinău în anii de suferinţă a talentatei eseiste, cu ce dragoste i-a vizitat într-un amurg înzăpezit de Crăciun şi le-a alinat tristeţea şi suferinţa cu un monospectacol-recital din poemul lui Martin Opitz *Zlatna, sau Cumpăna dorului*.)

...La observatorul astronomic din Crimeea, acum câţiva ani buni, savanţii au descoperit în galactică o nouă stea, căreia, ca un omagiu pentru contribuţia compatriotului nostru din Giurgiuleşti Eugeniu Grebenicov la dezvoltarea ştiinţei, i-au dat numele omului de ştiinţă basarabean.

Pe firmamentul culturii noastre materiale şi spirituale din spaţiul românesc comun arde, sus-sus de tot, orbitor de strălucitoare şi dumnezeiesc de frumoasă, steaua maestrului Ion Ungureanu.

„Limba Română", nr. 12, 2005, p. 94-109

OPREŞTE, CLIPĂ!
CÂT EŞTI DE FRUMOASĂ!

1970. Decan la Institutul Pedagogic „Ion Creangă”

1950. De la stânga la dreapta: Nicolae Mătcaş, tata (Ghiţă Mătcaş), cumnata Tasia, mama vitregă (Vera)

1956. Acasă la Crihana. De la stânga la dreapta, pe scaun: fratele Vasile cu Lenuţa, tata (Gheorghe), mama vitregă (Vera). În picioare: cumnata Tasia (soţia fratelui Vasile) şi Nicolae Mătcaş (elev în clasa a IX-a)

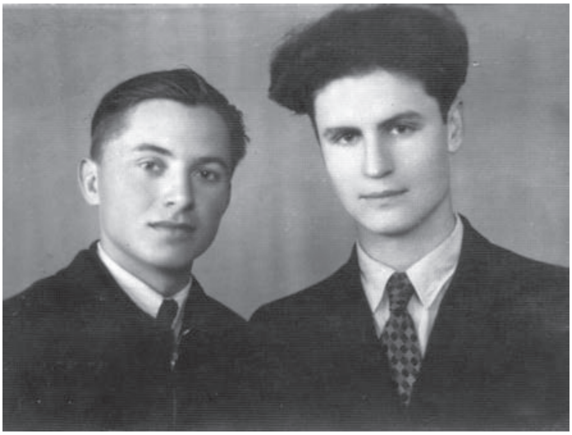
Mama (Ana Mătcaş), la vârsta de 24 de ani

1959. Cu colegii de facultate. Jos, de la stânga la dreapta: Zinaida Cănilă, Raisa Coşcodan, Petru Rabei, Maria Tabuncic. În picioare, de la stânga la drepta: Filomena Hlib, Maria Andronic (şefă de grupă), Boris Herţa, Maria Năval, Elena Pânzaru, Ana Arnăut, Ana Marian, Nicolae Mătcaş, Maria Caraman, Alexandra Cibotari, Valentina Galearschi

1959. De la stânga la dreapta: Serghei Tihun, Ion Caraman (ambii studenţi la istorie, anul II), Nicolae Mătcaş (anul II, filologie), Gheorghe Dilevschi (anul I, filologie)

1958. Cu colegul de clasă din anii de şcoală Ionel Popa

La o şedinţă a Catedrei de limbă şi literatură

1957. Cu colegii de clasă Vasile Cozma (stânga) şi Sofia Florea

1969. La Litere, cu prietenii de studenţie. De la stânga la dreapta: Petru Tolocenco, prof. Grigore Grinco, Mihail Purice, Larisa şi Timotei Melnic, Nicolae Mătcaş, Vladimir Zagaevschi

1959. La Crihana Veche cu Eliza Chebac şi cu Ion Creţu

Cu ani în urmă la Chişinău: Ion Niculiţă, anul I, Istorie, Elena Varvarici, anul III, Litere, Nicolae Mătcaş, anul II, Litere

1969. Acasă la tata cu soţia Eugenia
şi fiica Rodica

1985. Sub pavăza
lui Ştefan cel Mare

1987. Eminesciana la „Ion Creangă”. În prezidiu, de la stânga la dreapta: Eliza Botezatu, Nicolae Mătcaş, Leonida Lari, Ninela Caranfil, Ion Guţu. Vorbeşte Nicolae Dabija

1978. Cu familia

1982. O poză în zi de sărbătoare

1 mai 1975. Chişinău

1988. Într-o comisie de examinare, de la stânga la dreapta: Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă, Sofia Periev, Anton Borş, Eliza Botezatu

August 1989

1989. Cu prietenul şi colegul Ion Dumeniuk
la emisiunea TV „Învăţăm a citi şi a scrie
cu caractere latine"

31 august 1990.
Cu lingvistul Ion Mocreac
pe Piaţa Marii Adunări Naţionale

2003. Cu primarul de Bucureşti Traian Băsescu

În dialog cu Alexandru Bantoş

La revista „Limba Română” cu Leo Bordeianu,
Ion Ungureanu şi Nicolae Corlăteanu

2005. Între prieteni la Casa Limbii Române

2009. Itinerar canadian

2009. Cu gândul la Basarabia

BIBLIOGRAFIE
(din lucrările lui Nicolae Mătcaş)

NICOLAE MĂTCAŞ – PROFESOR UNIVERSITAR, LINGVIST

Studii, articole, cursuri universitare, manuale, programe, redactări, alte ediţii didactice

Ediţii aparte

1973

1. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, Editura Lumina, Chişinău, 1973, 240 p.

*Rec.: **Ion Melniciuc**, Marginalii la un manual şcolar / Ion Melniciuc //* „Tinerimea Moldovei”, 1973, 23 noiembrie, p. 3.

*Rec.: **Gheorghe Rusnac**, Exigenţe şi realizări noi [despre apariţia manualului de limba moldovenească pentru clasa a 6-a] / Gh. Rusnac //* „Cultura”, 1973, 24 noiembrie, p. 4-5.

1974

2. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 2-a, Editura Lumina, Chişinău, 1974, 240 p.

3. **Lingvistică descriptivă; Lingvistică matematică /** N. Mătcaş // Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol. IV, red.: I. Varticean, Chişinău, 1974, p. 104-105.

4. **Neogramatică, şcoala /** N. Mătcaş // Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol. IV, red.: I. Varticean, Chişinău, 1974, p. 483.

5. **Programa cursului de „Introducere în lingvistică” /** N. Mătcaş, I. Dumeniuk, Editura Lumina, Chişinău, 1974.

1975

6. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 3-a, Editura Lumina, Chişinău, 1975, 240 p.

7. **Paralingvistică /** N. Mătcaş // Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol. V, red.: I. Varticean, Chişinău, 1975, p. 134.

1976

8. **Fonetica şi fonologia** (Triplul aspect al sunetelor vorbirii): material didactic pentru cursul de introducere în lingvistică / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Chişinău [s.n.], 1976, 48 p.

9. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 4-a, Editura Lumina, Chişinău, 1976, 240 p.

Alcătuitor Maria CUDLENCO
Redactare bibliografică Aliona TOSTOGAN

10. **Programe pentru institutele pedagogice. Limba moldovenească**: specialitatea nr. 2101 Limba şi literatura rusă [pentru republicile unionale (autonome)] / Ministerul Învăţământului Public din R.S.S.M.; alcătuitori: S. Perieva, N. Mătcaş, Chişinău, 1976, 25 p.

11. **Semasiologie** / N. Mătcaş // Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol. VI, red.: I. Varticean, Chişinău, 1976, p. 104.

12. **Substantiv** / N. Mătcaş // Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol. VI, red.: I. Varticean, Chişinău, 1976, p. 293.

13. **Teoria circulaţiei cuvintelor** / N. Mătcaş // Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol. VI, red.: I. Varticean, Chişinău, 1976, p. 382.

1977

14. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 5-a, Editura Lumina, Chişinău, 1977, 184 p.

15. **Programa cursului de limbă moldovenească literară contemporană**: pentru studenţii de la specialitatea Limba şi literatura rusă în şcoala naţională / Institutul Politehnic din Chişinău, Chişinău, 1977.

1978

16. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Macovschi, ed. a 6-a, Editura Lumina, Chişinău, 1978, 184 p.

17. **Probleme dificile de analiză gramaticală**: Controverse şi reconsiderări / N. Mătcaş, Editura Lumina, Chişinău, 1978, 124 p., Bibliogr. în note.

*Rec.: **Ilie Popescu**, O lucrare utilă / Ilie Popescu, F. Chitari* // „Zorile Bucovinei” (Cernăuţi), 1978, 22 decembrie, p. 3.

1979

18. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 7-a, Editura Lumina, Chişinău, 1979, 191 p.

19. **Seminare şi lucrări de control la lingvistică** / Universitatea de Stat „V. I. Lenin” din Chişinău. Catedra de lingvistică generală şi romanică; alcătuitori: I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Editura Universităţii de Stat, Chişinău, 1979, 40 p.

1980

20. **Introducere în lingvistică** (cu elemente de lingvistică generală): Manual de probă pentru facultăţile de filologie, defectologie şi de limbi străine de la universitate şi institutele pedagogice / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Editura Lumina, Chişinău, 1980, 256 p.

*Rec.: **Silviu Berejan**, I. Dumeniuk, N. Mătcaş. Întroducere în lingvistică, Editura Lumina, Chişinău, 1980, 256 p. / Silviu Berejan, Gheorghe Popa //* „Limba şi literatura moldovenească”, 1981, nr. 1, p. 65-68.

*Rec.: **Gh. Grinco**, O lucrare lingvistică de valoare / Gh. Grinco, C. Tanas //* „Moldova socialistă”, 1980, 15 august, p. 4.

1981

21. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 8-a, revizuită, Editura Lumina, Chişinău, 1981, 240 p.

22. **Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa**: manual pentru şcolile superioare / N. Mătcaş, A. Ciobanu, I. Mocreac [et. al.]; sub red. lui A. Ciobanu, Editura Lumina, Chişinău, 1981, 438 p.

1982

23. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 9-a, Editura Lumina, Chişinău, 1982, 240 p.

24. **Şcoală a gândului**: Teoreme lingvistice [pentru învăţători] / N. Mătcaş, Editura Lumina, Chişinău, 1982, 144 p. Bibliogr.: p. 141-143.

Rec.: ***O. Medveţcaia**, O lucrare originală / O. Medveţcaia* // „Învăţământul public”, 1982, 27 noiembrie, p. 4.

*Rec.: **I. Melniciuc**, Lucrare din noutăţi / I. Melniciuc* // „Tinerimea Moldovei”, 1982, 16 iulie, p. 4.

*Rec.: **Gh. Popa**, Grămatica – şcoală a gândului / Gh. Popa* // „Învăţământul public”, 1982, 14 august, p. 4.

*Rec.: **I. Popescu**, O lucrare originală / I. Popescu, F. Chitari* // „Zorile Bucovinei”, 1982, 21 iunie, p. 3.

1983

25. **Elemente de morfologie** în clasa a 6-a [în ajutorul învăţătorului] / N. Mătcaş, I. Matcovschi, Editura Lumina, Chişinău, 1983, 85 p. (Biblioteca metodică a şcolii: limba şi literatura moldovenească) Bibliogr. în notele de subsol.

1984

26. **Legătura cuvintelor în propoziţie** (Indicaţii metodice la studierea temei în cursul de sintaxă a limbii moldoveneşti literare contemporane) / I.P.S. „I. Creangă” din Chişinău, Catedra de limbă şi literatură moldovenească; alcătuitor: T. Cartaleanu; red. şt.: N. Mătcaş, Chişinău, Institutul Politehnic din Chişinău, 1984, 32 p. Bibliogr. în notele de subsol.

1985

27. **Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti** / red.: N. Mătcaş, A. Borş, G. Rusnac [et.al.], Chişinău, Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, 1977, vol. 2, 1985, 876 p.

*Rec.: **Vasile Bahnaru**, Volumul II al dicţionarului explicativ / Vasile Bahnaru* // „Învăţământul public”, 1986, 16 aprilie, p. 2.

*Rec.: **Ion Ciornâi**, Reflecţii pe marginea dicţionarului explicativ al limbii moldoveneşti (vol. II) /* red. S. Berejan, Chişinău, 1985, 876 p. / Ion Ciornâi // „Limba şi literatura moldovenească”, 1986, nr. 2, p. 62-67.

28. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 10-a, Editura Lumina, Chişinău, 1985, 240 p.

29. **Lingvistica generală** [manual pentru facultatea de filologie şi de limbi străine de la instituţiile de învăţământ superior din republică] / S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Mătcaş. Editura Lumina, Chişinău, 1985, 270 p. Bibliogr.: p. 267-268.

*Rec.: **Vasile Bahnaru**, O apariţie editorială aşteptată / Vasile Bahnaru* // „Literatura şi Arta", 1985, 1 august, p. 4.

*Rec.: **Gheorghe Popa**, S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Mătcaş. Lingvistica generală*, Editura Lumina, Chişinău, 1985, 272 p. / Gheorghe Popa // „Limba şi literatura moldovenească", 1986, nr. 1, p. 61-63.

30. **Probleme de gramatică şi stilistică**: culegere de materiale / red. N. Mătcaş, A. Ciobanu, E. Belinscaia [et.al.], Editura Ştiinţa, Chişinău, 1985, 148 p.

1986

31. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 11-a, Editura Lumina, Chişinău, 1986, 240 p.

32. **Limba moldovenească literară contemporană**: manual pentru facultăţile de pedagogie de la instituţiile de învăţământ superior din republică, specialitatea 2121 Pedagogia şi metodica învăţământului primar/ N. Mătcaş, Z. Târiţa, N. Iavorschi, Editura Lumina, Chişinău, 1986, 220 p.

33. **Structura semantică a cuvintelor**: material didactic la cursul de lexicologie / alcătuitor: T. Cartaleanu; red. şt.: N. Mătcaş, Chişinău, Institutul Pedagogic din Chişinău, 1986, 29 p.

1987

34. **Introducere în lingvistică**: manual pentru facultăţile de filologie, defectologie şi de limbi străine de la institutele şi universităţile pedagogice / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, ed. a 2-a, revăzută şi completată, Editura Lumina, Chişinău, 1987, 314 p. Bibliogr.: p. 306-311.

35. **Limba moldovenească literară contemporană**: manual pentru facultăţile de pedagogie de la instituţiile de învăţământ superior din republică, specialitatea 2121 Pedagogia şi metodica învăţământului primar / N. Mătcaş, Z. Târiţa, N. Iavorschi, Editura Lumina, Chişinău, 1987, 384 p.

36. **Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa** [manual pentru şcolile superioare] / N. Mătcaş A. Ciobanu, A. Dârul [et. al.]; sub red. lui A. Ciobanu, ed. a 2-a, revăzută şi completată, Editura Lumina, Chişinău, 1987, 468 p.

1988

37. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a, ed. a 12-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, Editura Lumina, Chişinău, 1988, 202 p.

38. **Lucrări de laborator la fonetică şi lexicologie** / alcătuitori: M. Hadârcă, T. Cartaleanu; red.: N. Mătcaş, Chişinău, Institutul Politehnic, 1988, 48 p.

39. **Probleme de lingvistică**: culegere de materiale / red.: N. Mătcaş, A. Ciobanu, I. Ciornâi [et.al.], Editura Ştiinţa, Chişinău, 1988, 150 p.

1989

40. **Limba moldovenească**: manual pentru autodidacţi / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Editura Lumina, Chişinău, 1989, 364 p.

41. **Probleme de lingvistică moldovenească şi contrastivă**: culegere de materiale / red.: A. Ciobanu, I. Ciornâi, N. Mătcaş [et.al.]. Editura Ştiinţa, Chişinău, 1989, 183 p.

1990

42. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române** [indicaţii metodice] / N. Mătcaş, M. Hadârcă; red. şt.: O. Cosovan, Chişinău, Tipogr. „Reclama", 1990, 96 p.: tabele, scheme. Bibliogr.: p. 95.

43. **Îndrumar de ortografie** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Gh. Rusnac, Chişinău, 1990, 112 p.

44. **Limba moldovenească**: manual pentru clasa a 6-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, ed. a 13-a, Editura Lumina, Chişinău, 1990, 202 p.

45. **Limba română**: manual pentru clasa a 7-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, Editura Lumina, Chişinău, 1990, 206 p.: tabele.

46. **Norme ortografice, ortoepice şi de punctuaţie ale limbii române /** S. Berejan, A. Ciobanu, N. Mătcaş [et.al.], Editura Lumina, Chişinău, 1990, 207 p.

47. **Ortografia şi ortoepia limbii române în tabele şi blocuri schematice** / N. Mătcaş, M. Hadârcă, Chişinău, 1990.

1992

48. **Limba română** [clasa a 7-a, manual de probă] / N. Mătcaş, I. Matcovschi, Editura Lumina, Chişinău, 1992, 206 p.: tabele.

1994

49. **Limba română**: manual pentru clasa a 7-a / N. Mătcaş, I. Matcovschi, Editura Lumina, Chişinău, 1994, 189 p.: scheme, tabele.

2000

50. **Româna corectă**: îndreptar de cultivarea limbii / Nicolae Mătcaş, Elizabeta Şoşa; coord.: F. Şuteu, Editura Universal Dalsi, Bucureşti, 2000, 152 p. (Româna corectă pentru românii de pretutindeni).

În limba rusă

1989

51**. Молдавский язык** = Limba moldovenească: самоучитель / Н. Мэткаш, И. Думенюк, Кишинев, Лумина, 1989, 361 р.

*Rec.: **Т. Русу**, Самоучитель молдавского языка / Т. Русу* // „Народное образование", 1989, 23 сентября, с. 4.

52. **Русско-молдавский разговорник** = Ghid de conversaţie rus-moldovenesc / авт. сост.: И. М. Викол и др.; науч. ред.: Н. Мэткаш, Кооп. „Дельта”; Editura Literatura Artistică, Кишинев, 1989, 159 с.

În culegeri şi ediţii periodice

1961

53. **Greşeli de limbă... într-o revistă de limbă** / N. Mătcaş // „Cultura Moldovei”, 1961, 27 iulie, p. 4.

54. **Să se respecte realitatea fonetică** / N. Mătcaş // „Cultura Moldovei”, 1961, 20 ianuarie, p. 4.

1962

55. **Unde-i virgula?** / N. Mătcaş, E. Pânzaru // „Cultura Moldovei”, 1962, 21 ianuarie, p. 4.

56. **Vocabular regional** / N. Mătcaş, G. Negoiţă // „Limba şi literatura moldovenească”, 1962, nr. 4, p. 43.

1964

57. **Pronumele de identitate** / N. Mătcaş // „Cultura Moldovei”, 1964, 5 aprilie, p. 2.

1965

58. **Un tip de predicat verbal simplu** / N. Mătcaş // „Învăţătorul sovietic”, 1965, nr. 4, p. 57.

1966

59. **O observaţie privind dicţionarele de frecvenţă** / N. Mătcaş // Научная конференция по итогам научно-исследовательских работ за 1965 год. Секции общественных и гуманитарных наук: сокращенные тексты докладов, Кишинев, 1966, p. 104-105.

1967

60. **Frecvenţa cuvintelor în presa periodică moldovenească** / N. Mătcaş // Anale ştiinţifice. Filologie, 1967, vol. 81 / Universitatea de Stat din Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1967, p. 14-28.

61. **Studierea statistică a vocabularului** / N. Mătcaş, M. Ioniţă // Conferinţă ştiinţifică consacrată problemelor de filologie moldovenească în cei 50 de ani ai Puterii Sovietice (Tezele referatelor), Bălţi, 27-28 octombrie, 1967, Bălţi, 1967, p. 28-29.

1969

62. **Câteva observaţii asupra unor procedee de redare a nuanţelor de aspect** // Anale ştiinţifice. Filologie, vol. 93 / Universitatea de Stat din Chişinău, Chişinău, 1969, p. 38-51.

63. **Repartiţia cuvintelor în presa periodică moldovenească** / N. Mătcaş // Anale ştiinţifice. Filologie, vol. 93 / Universitatea de Stat din Chişinău, Chişinău, 1969, p. 15-26.

1970

64. **Cel mai important mijloc de comunicare** [limba] / N. Mătcaş // „Cultura”, 1970, 11 aprilie, p. 3.

65. **În ajutorul studenţilor şi al învăţătorilor de limbă maternă /** N. Mătcaş // „Învăţătorul sovietic”, 1970, nr. 11, p. 57-59.

1972

66. **O problemă de terminologie social-politică** / N. Mătcaş // Материалы научой конференции профессорско-преподавательского состава Кишиневского государственного педагогического института им. И. Крянгэ по итогам научно-исследовательской работы за 1971 год (апрель), Кишинев, 1972, p. 21-22.

67. **Un caz de omonimie sintactică** / N. Mătcaş // „Învăţătorul sovietic”, 1972, nr. 6, p. 15-20.

1977

68. **Câteva observaţii în legătură cu întrebuinţarea pronumelui de identitate** / N. Mătcaş // Cultivarea limbii / red. A. Dârul, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1977, p. 35.

69. **Document epocal /** N. Mătcaş // „Tinerimea Moldovei”, 1977, 10 iulie, p. 2.

70. ***Singur* sau *dumneata*?** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1977, 7 septembrie, p. 4.

71. ***Singur* sau *însuşi*?** [folosirea corectă a pronumelor] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1977, 23 iulie, p. 4.

1978

72. ***A compasa* – un verb nou?** / N. Mătcaş **// „**Învăţământul public”, 1978, 18 ianuarie, p. 4.

1979

73. **„Atitudine în complex” sau „abordare complexă”?** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1979, 17 octombrie, p. 4.

74. **Combinatorica unităţilor lexicale** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1979, 14 noiembrie, p. 4.

75. **Construcţii echivoce** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1979, 25 aprilie, p. 4.

76. **Integru sau integral?** (cum poate deveni normă o greşeală comună): [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1979, 21 iulie, p. 4.

77. **Să auzim de bine!** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1979, 5 mai, p. 4.

78. **Un salut... nesalutabil** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1979, 9 iunie, p. 4.

1980

79. **Diftong sau vocale în hiat?** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1980, 6 februarie, p. 4.
80. **Din cel şirag de piatră rară...** / N. Mătcaş // „Moldova”, 1980, nr. 10, p. 14.
81. **La izvoarele limbii materne** / N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Nistru”, 1980, nr. 11, p. 145-151.
82. **Omorize eterofone şi eterografe (I)** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1980, 19 martie, p. 4.
83. **Omorize eterofone şi eterografe (II)** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1980, 9 aprilie, p. 4.
84. **Un determinativ de prisos** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1980, 7 iunie, p. 4.

1981

85. **Corespondentele moldoveneşti ale formaţiilor ruseşti în *-eţ, -oveţ, -eveţ*** (pe baza termenologiei social-politice) / N. Mătcaş // Lexicul şi frazeologia limbii moldoveneşti literare contemporane / colegiul de red.: V. Soloviov, S. Berejan, E. Tolocenco, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1981, p. 136-141.

1982

86. **Meandrele unei construcţii** / N. Mătcaş // Cultivarea limbii / alc. şi red. şt.: A. Dârul, I. Eţco, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1982, p. 27-40.

1984

87. **Natura lexico-semantică a termenului regent şi caracterul subordonatei /** O. Cosovan, N. Mătcaş // Cercetări de lingvistică moldovenească / colegiul de red.: V. Soloviov, A. Borş, S. Berejan [et. al.], Editura Ştiinţa, Chişinău, 1984, p. 55-65.

1985

88. **Caracterul obligatoriu al unor specii de subordonate în frază /** O. Cosovan, N. Mătcaş // Probleme de gramatică şi stilistică. Culegere de materiale ale catedrelor de limba şi literatura moldovenească de la instituţiile de învăţământ superior, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1985, p. 54-66.
89. **Frecvenţa formelor verbale în presa periodică** / N. Mătcaş // Probleme actuale de filologie, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1985, p. 170-174.

1986

90. **File din istoria limbii literare** / N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Învăţământul public”, 1986, 10 decembrie, p. 4.

91. **Legea substituirii determinatului prin determinativ şi efectele ei la nivelul lexical, morfologic şi sintactic** / N. Mătcaş // Perfecţionarea metodelor şi procedeelor de studiere a limbii moldoveneşti în şcoală / alc. şi red.: O. Dimpul, E. Ciobanu, Editura Lumina, Chişinău, 1986, p. 110-119.

1987

92. **Recifele topicii** [Graiul ţării noastre dragă] / N. Mătcaş // „Tânărul învăţător", 1987, 15 octombrie, p. 2.

1988

93. **Devieri de la norme sau... norme? (I)** [Limba noastră-i o comoară] / N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1988, 7 octombrie, p. 4-5.

94. **Devieri de la norme sau... norme? (II)** [Limba noastră-i o comoară] / N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1988, 4 noiembrie, p. 4-5.

95. **Ignoranţă crasă şi agresivă** [Puncte de vedere referitor la limba moldovenească şi introducerea alfabetului latin] / N. Mătcaş, I. Melniciuc // „Moldova socialistă", 1988, 2 decembrie, p. 4.

96. **Vocabular cancelăresc** / N. Mătcaş // „Jurnalistul Moldovei", 1988, nr. 12.

1989

97. **Cine le paşte, le cunoaşte** [învăţăm limba moldovenească] / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Viaţa satului", 1989, 26 octombrie, p. 4; 2, 16 noiembrie, p. 4; 5, 23 decembrie, p. 4.

1990

98. **Cine le paşte, le cunoaşte** [învăţăm limba moldovenească] / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Viaţa satului", 1990, 3 ianuarie, p. 12; 17, 24 ianuarie, p. 13.

99. **Cine le paşte, le cunoaşte** [învăţăm limba moldovenească] / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Viaţa satului", 1990, 14 martie, p. 13.

100. **Cine le paşte, le cunoaşte** [învăţăm limba moldovenească] / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Viaţa satului", 1990, 4, 18, 25 aprilie, p. 13.

101. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române** [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1990, 19 septembrie, p. 4.

102. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române**: ortografia şi ortoepia diftongului *ia* în flexiunile imperfectului [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1990, 7 noiembrie, p. 6.

103. **Să scriem corect** [ciclul de materiale din cartea „Îndrumar de ortografie"] / Nicolae Mătcaş, Ion Dumeniuk, Gheorghe Rusnac // „Moldova suverană", 1990, 25 septembrie, p. 3.

1991

104. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române**: ortografia şi ortoepia diftongului *ia* în postfixele verbale [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1991, 16 ianuarie, p. 6.

105. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române**: ortografia şi ortoepia diftongului *ia* în postfixele pronumelui, numeralului, adverbului [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1991, 30 ianuarie, p. 7.

106. **Elemente de ortografie şi ortoepie ale limbii române**: ortografia şi ortoepia diftongului *ie* [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1991, 6 februarie, p. 6.

107. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române**: ortografia şi ortoepia vocalelor *i-e* [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1991, 13 februarie, p. 7.

108. **Elemente de ortografie şi ortoepie ale limbii române**: ortografia şi ortoepia consoanei *s* [indicaţii metodice] / Nicolae Mătcaş, Maria Hadârcă // „Viaţa satului", 1991, 20 februarie, p. 6.

109. **Elemente de ortografie şi ortoepie a limbii române**: ortografia şi ortoepia consoanei *z*; ortografia şi ortoepia lui *x* [indicaţii metodice] / N. Mătcaş, M. Hadârcă // „Viaţa satului", 1991, 13 martie, p. 7; 20, 27 martie, p. 6.

1993

110. **Limbă, naţiune, ştiinţă** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Terra Moldaviae", revistă de ştiinţă, artă, cultură, 1993, nr. 1, p. 50-56.

1994

111. **Înnemurirea cuvintelor (I)** / Nicolae Mătcaş // „Limba Română", 1994, nr. 2, p. 39-47.

112. **Simulacrul argumentului ştiinţific** / Nicolae Mătcaş // „Limba Română", 1994, nr. 3, p. 72-89. Bibliogr. în notele de la sfârşitul textului.

1995

113. **Cartea de căpătâi a creşterii noastre spirituale** / N. Mătcaş **//** „Limba Română", 1995, nr. 1, p. 26.

114. **Imperturbabili, leii...** [cum vorbim, cum scriem] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 3, p. 115-117.

115. **În limba română**. Lui Ion Dumeniuk [versuri] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 3, p. 42.

116. **Înapoi la „имя и отчество"?** [cum vorbim, cum scriem] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 2, p. 60-63.

117. **Înnemurirea cuvintelor (II)** [cum vorbim, cum scriem] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 1, p. 109-121.

118. **Suflet în sufletul neamului** [despre Nicolae Corlăteanu] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 3, p. 76-79.

În limba rusă

1965

119. **О частотном словаре языка молдавской публицистики /** Н. Мэткаш **//** Научно-методическая конференция по вопросам методики преподавания

иностранных языков в вузах и школах (Тез. докл. и сообщ.). 15-18 июня, Бельцы, Бельцкий педагогический институт, 1965, с. 93-95.

1966

120. **Машинная обработка информации в частотном словаре молдавской публицистики** / Н. Маткаш, К. Усова // Вопросы романо-германского языкознания. Тез. докл. 5-ой науч. конф. языковедов. (Уфа, 11-13 мая 1966 г.) / Башкирский государственный университет, Уфа, 1966, p. 19-21.

121. **Расчет параметров закона Эсту-Ципфа-Мандельброта на ЭВМ „БЭСМ -2М"** / Н. Мэткаш, К. Усова // Межвузовская конференция по вопросам частотных словарей и автоматизации лингвостатистических работ. Тез. докл. и сообщ., Ленинград, 18-20 октября 1966 г., Издательство Ленинградского университета, Ленинград, 1966, p. 52-53.

1967

122. **О параметрах статистического распределения лексики в молдавских публицистических текстах** / Н. Мэткаш // Материалы 5-ой конференции молодых ученых Молдавии (Общественные науки), Кишинев, Академия наук МССР, 1967.

123. **Сравнение частотных списков молдавской публицистики методом ранговой корреляции** / Н. Мэткаш // Conferinţă ştiinţifică consacrată problemelor de filologie moldovenească în cei 50 de ani ai Puterii Sovietice (Tezele referatelor), Bălţi, 27-28 octombrie 1967, Bălţi, 1967, p. 36-37.

124. **Сравнительное изучение прилагательного в молдавских и немецких специальных текстах** / М. Зореф, Н. Мэткаш // Conferinţă ştiinţifică consacrată problemelor de filologie moldovenească în cei 50 de ani ai Puterii Sovietice (Tezele referatelor), Bălţi, 27-28 octombrie 1967, Bălţi, 1967, p. 23-26.

1968

125. **Анализ статистической модели французских и молдавских публицистических текстов /** Н. Мэткаш, М. Ионицэ // Научно-техническая конференция, посвященная 50-летию Октябрьской Социалистической Революции. Филологические науки: Краткое содержание докладов / Ленинградский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена, Ленинград, 1968.

126. **О законе Ципфа применительно к частотным спискам словоформ и словосочетаний /** Н. Мэткаш, М. Ионицэ, И. Коченова // Ученные записки, t. 234, вып. 23, Иностранные языки / Московский областной педагогический институт им. Н. К. Крупской, Орехово-Зуево, 1968.

127. **Статистическое распределение лексики в дако-романских функциональных стилях** / Н. Мэткаш // Материалы докладов 4-ой научно-технической конференции Кишиневского политехнического института, Кишинев, 1968, с. 78.

1969

128. **Оценка надежности частотных списков** / Н. Мэткаш, К. Бектаев // Материалы докладов 5-ой научно-технической конференции Кишиневского политехнического института, Кишинев, 1969, с. 71-72.

1970

129. **Генитив или акузатив? (Об одной тенденции в молдавской периодике) /** Н. Мэткаш // Материалы научной конференции профессорско-преподавательского состава Кишиневского государственного университета по итогам научно-исследовательской работы за 1969 год. Секция обществ. и гуманитарных наук (Сокращенные тексты докладов), Кишинев, 1970, с. 201-202.

130. **Оценка эффективности частотного словаря** / Н. Мэткаш // Материалы докладов 6-ой научно-технической конференции Кишиневского политехнического института им. С. Лазо (7-11 апреля), Кишинев, 1970, с. 94-95.

1971

131. **Автоматическое различение омонимии в молдавских глагольных формах** / М. Ионицэ, Н. Мэткаш // Автоматическая переработка текста методами прикладной лингвистики. Материалы Всесоюзной Конференции, 6-8 октября 1971 г., Штиинца, Кишинев, 1971, с. 329.

1973

132. **Корреляция лексических групп в газетных текстах /** Н. Мэткаш [и др.] // Герценовские чтения. Филологические науки / Ленинградский государственный педагогический институт им. Герцена, Ленинград, 1973.

1989

133**. Учим молдавский язык на основе латинской графики.** Наших душ связующая нить. Занятие 1 / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Вечерний Кишинев”, 1989, 21 октября, с. 3; „Chişinău. Gazetă de seară”, 1989, 21 octombrie, p. 3; „Народное образование”, 1989, 7 октября, с. 4; „Învăţământul public”, 1989, 7 octombrie, p. 4; „Советская Молдавия”, 1989, 5 октября, с. 3-4.

134. **Учим молдавский язык на основе латинской графики**. Занятие 2 / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Вечерний Кишинев”, 1989, 26 октября, с. 3; „Chişinău. Gazetă de seară”, 1989, 26 octombrie, p. 3; „Народное образование”, 1989, 21 октября, с. 4; „Învăţământul public”, 1989, 21 octombrie, p. 4; „Советская Молдавия”, 1989, 19 октября, с. 3-4.

135. **Учим молдавский язык на основе латинской графики**. Занятие 3 / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Вечерний Кишинев”, 1989, 30 октября, с. 3; „Chişinău. Gazetă de seară”, 1989, 30 octombrie, p. 3; „Народное образование”, 1989, 28 октября, с. 4; „Învăţământul public”, 1989, 28 octombrie, p. 4; „Советская Молдавия”, 1989, 26 октября, с. 4.

136. **Учим молдавский язык на основе латинской графики**. Занятие 4 / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Învăţământul public”, 1989, 11 noiembrie, p. 4.

137. **Учим молдавский язык на основе латинской графики**. Занятие 5 / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Învăţământul public”, 1989, 18 noiembrie, p. 4.

1990

138. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 1-3: Краткие сведения о молдавском языке. Гласные звуки молдавского языка / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 3, с. 192-200.

139. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 4: Согласные звуки молдавского языка / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 4, с. 198-200. Продолж. Нач.: № 3.

140. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 5-6: Дифтонги / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 5, с. 196-200. Продолж. Нач.: № 3.

141. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 7: Ударение / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 6, с. 196-198. Продолж. Нач.: № 3.

142. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 8: Трифтонги / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 7, с. 197-200. Продолж. Нач.: № 3.

143. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 9-10: Чередование гласных. Чередование согласных / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 8, с. 194-199. Продолж. Нач.: № 3.

144. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 11: Интонация простого предложения / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 9, с. 195-198. Продолж. Нач.: № 3.

145. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 12: Правописание гласного *a* после шипящих *j, ş* / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 10, с. 196-200. Продолж. Нач.: № 3.

146. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 13: Произношение гласного *a* после *i* / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”,1990, № 11, с. 195-199. Продолж. Нач.: № 3.

147. **Уроки молдавского языка**. Занятие № 14: Правописание гласного *ă* / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Кодры”, 1990, № 12, с. 190-194. Продолж. Нач.: № 3.

Recenzii, prezentări de cărţi de Nicolae Mătcaş

1967

148. **Criterii noi** / N. Mătcaş, T. Melnic, S. Perieva // „Învăţătorul sovietic”, 1967, nr. 7.

149. **Fonetica experimentală** / N. Mătcaş // „Cultura”, 1967, 14 iunie.

1976

150. **Schiţe de stilistică a limbii moldoveneşti contemporane**. Editura Lumina, Chişinău, 1975, 358 p. / N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Limba şi literatura moldovenească”, 1976, nr. 2, p. 74-79. *Rec. la carte:* V. Marin, **Schiţe de stilistică a limbii moldoveneşti contemporane** / V. Marin, Editura Lumina, Chişinău, 1975, 358 p.

1977

151. **Ghid de pronunţare corectă** / N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1977, 23 noiembrie, p. 4. *Rec. la carte:* Gh. Gogin, **Studiu de ortoepie moldovenească** (pe baza cercetărilor de fonetică experimentală) / Gh. Gogin; sub red. lui S. Berejan, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1977, 180 p.

152. **Între documentare şi investigaţie** / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1977, 5 mai, p. 2.

1978

153. **O simbioză edificatoare**: manual şi studiu / N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Literatura şi Arta”, 1978, 28 septembrie, p. 7. *Rec. la carte*: Nicolae Corlăteanu, **Fonetica limbii moldoveneşti literare contemporane**. Manual pentru studenţii de la Facultatea de Filologie, Editura Lumina, Chişinău, 1978, 232 p.

1979

154. **Relaţii lingvistice moldo-slave**: Vitraliu editorial **/** N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Învăţământul public”, 1979, 18 iulie, p. 3. *Rec. la carte:* **Raporturi şi paralele lingvistice romano-slave = Романо-славянские языковые отношения и параллели** [culegere de articole] / Academia de Ştiinţe a R.S.S.M., Institutul de limbă şi literatură; red.: A. Dârul, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1978, 182 p.

1981

155. **Arta de a citi idependent /** N. Mătcaş, S. Bolduratu // „Învăţământul public”, 1981, 14 noiembrie, p. 2. *Rec. la carte:* Н. Светловская, **Самостоятельное чтение младших школьников** / Н. Светловская, Издательство Педагогика, Москва, 1980, 160 с.

156. **Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti**. E.S.M., Chişinău, 1978, 678 p. / N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Limba şi literatura moldovenească”, 1981, nr. 1, p. 58-64. *Rec. la carte*: **Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti** / Academia de Ştiinţe a R.S.S.M., Institutul de limbă şi literatură; red.: N. Raevschi, M. Gabinschi, red. principală a E.S.M., Chişinău, 1978, 678 p. Bibliogr.: p. 677-678.

1983

157. **Pledoarie pentru cuvânt: Vitraliu editorial /** N. Mătcaş // „Moldova socialistă”, 1983, 29 noiembrie, p. 4. *Rec. la carte*: I. Melniciuc, **Lumina cuvântului** [cultivarea limbii materne] / I. Melniciuc, Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1983, 115 p. Bibliogr. în notele de subsol.

1986

158. **File din istoria limbii materne /** N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Învăţământul public”, 1986, 10 decembrie, p. 4. *Rec. la carte*: N. Corlăteanu, **Schiţe de istorie a limbii moldoveneşti literare**: manual pentru Facultatea de Filologie de la Institutul de Învăţământ Superior / N. Corlăteanu, M. Purice, Editura Lumina, Chişinău, 1986, 360 p.

1989

159. **Firească stare** / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1989, 2 martie, p. 4. *Rec. la carte*: L. Bârlădeanu, **Rouă de cuvinte**: versuri / L. Bârlădeanu, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1988, 71 p.

1992

160. **Sinuozităţile unor balamucuri pseudoştiinţifice** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Limba Română”, 1992, nr. 1, p. 47-50. *Rec. la carte*: Л. Н. Гумилев, **География этноса в исторический период** / Л. Н. Гумилев, Наука, Ленинград, 1990.

1995

162. **Pronunţia românească**. Teorie şi practică / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1995, nr. 2, p. 139-142. *Rec. la carte*: Livia-Ana Tătaru, **Rumanian Pronouncing Dictionary = Rumänisches Ausspachewörterbuch = Dicţionar de pronunţare a limbii române**, în 2 vol. / Ana Tătaru, Esprint-Verlog, Heidelberg, 1984.

163. **Şcoală a gândului /** N. Mătcaş // „Limba Română”, 1995, nr. 1, p. 124-125. *Rec. la carte:* Gligor Gruiţă, **Grămatica normativă: 77 de întrebări, 77 de răspunsuri** / Gligor Gruiţă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 163 p.

1996

164. **Limba şi literatura română** (Revistă trimestrială pentru elevi), nr. 1, 2, 3-4, 1995, Bucureşti / [N. Mătcaş] // „Limba Română”, 1996, nr. 3-4, p. 210-211, (semnat: Leru Cicoare).

1998

165. **Născute la o margine de vis** / N. Mătcaş // „Lumina” (Serbia), 1998, nr. 1, p. 52-55. *Rec. la carte*: Ionela Mengher, **Cuvinte /** Ionela Mengher, Editura Libertatea, Panciova (Serbia), 1997, 58 p.

2000

166. **Panoramă a vieţii culturale şi literar-artistice a românilor din Banatul Sârbesc /** pref.: N. Mătcaş **//** Ionela Mengher, **Lumina (1947-1997)**. Studiu monografic, Editura Libertatea, Panciova (Serbia), 2000, p. 5-8.

2005

167. **O enigmă şi un miracol istoric** [prez. vol. **Cartea „Revistei Române”. 1995-2000**] / N. Mătcaş // „Revista Română”, 2005, nr. 1, p. 5. *Rec. la carte*: **Cartea „Revistei Române”. 1995-2000**, Iaşi, Astra. Despărţământul „Mihail Kogălniceanu”, 2005, 395 p.

2009

168. Elena Zgârcibabă, **Problema predicatului verbal compus cu semiauxiliare modale în limba română actuală /** Elena Zgârcibabă; postfaţă de Nicolae Mătcaş, CEP U.S.M., Chişinău, 2009, 229 p.

NICOLAE MĂTCAŞ – PUBLICIST, OM DE STAT

1980

169. **Să pui un pom, să creşti un om** [despre educaţia copiilor în familie] / N. Mătcaş // „Moldova socialistă”, 1980, 8 august, p. 4.

1989

170. **Revista presei şi a scrisorilor sosite pe adresa Comisiei interdepartamentale în perioada 20 octombrie – 29 decembrie** (informaţie pentru şedinţa din 28 decembrie 1988) / N. Mătcaş // „Limba şi literatura moldovenească”, 1989, nr. 2, p. 8-12.

171. **Revista presei şi a scrisorilor sosite pe adresa Comisiei interdepartamentale în perioada de la 28 decembrie 1988 până la 20 februarie 1989** (informaţie pentru şedinţa din 20 februarie 1989) / N. Mătcaş // „Limba şi literatura moldovenească”, 1989, nr. 3, p. 25-28.

1992

172. **Republica Moldova. Parlamentul.** Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind numirea ministrului ştiinţei şi învăţământului [N. Mătcaş] // „Sfatul Ţării”, 1992, 6 august, p. 2.

1993

173. **Inspectoratelor şcolare raionale (orăşeneşti), conducătorilor instituţiilor de învăţământ şi educaţie, conducătorilor de instituţii afiliate ministerului** [ordin referitor la absolvenţii Universităţii corporative din Tiraspol] / semnat: N. Mătcaş // „Făclia”, 1993, 4 iunie, p. 1.

174. **Reforma învăţământului: obiective, realizări, perspective** [raport la Conferinţa reprezentanţilor cadrelor didactice din învăţământul preuniversitar] / N. Mătcaş // „Făclia”, 1993, 5 martie, p. 4-5.

1994

175. **În apărarea limbii străbune** [mesaj de răspuns la declaraţia MAE al Federaţiei Ruse, difuzată de Ambasada Rusiei în Republica Moldova, referitor la atestarea cadrelor de conducere privind cunoaşterea limbii de stat] / semnat: Nicolae Mătcaş, Anatol Ciobanu, Vitalie Marin // „Moldova suverană”, 1994, 20 aprilie, p. 1-2.

1995

176. **Un ministru şomer** / Nicolae Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1995, 3 august, p. 6.

177. **Unitate de limbă – unitate de neam** / N. Mătcaş **//** Limba română şi varietăţile ei locale (Lucrările sesiunii ştiinţifice organizate de Secţia de filologie şi literatură, 31 octombrie 1994), Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995, p. 123-133.

În limba rusă

1991

178. **„Мы собрались для того, чтобы решать проблемы, а не ставить ультиматумы...”** [излож. выступлений Н. Мэткаш, М. Снегур, В. Муравски и др. на встрече со студентами, молодежью в Кишиневе] / Ф. Галайку, М. Снегур // „Сфатул Цэрий”, 1991, 27 ноября, с. 3.

File din marea bătălie pentru limbă

Ediţii aparte

1990

179. **Coloana infinită a graiului matern**. File din marea bătălie pentru limbă: pentru şcoala medie / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, 307 p. Bibliogr. în text.

Rec.: ***Ion Ciocanu [recenzie] /*** *I. Ciocanu* // „Limba Română”, 1990, nr. 3-4, p. 115-118

1995

180. **De la grotesc la sublim /** N. Mătcaş, Chişinău, rev. „Limba Română” S.R.L., 1995, 214 p. Bibliogr.: p. 213-214.

1998

181. **Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul /** N. Mătcaş, Chişinău, Asociaţia culturală „Grai şi suflet”, 1998, 252 p. (Bibl. rev. „Limba Română”). Bibliogr. în note de la sf. art.

Rec.: ***Marcela Gafton****, Din dragoste de neam şi grai / Marcela Gafton* // „Ţara”, 1998, 19 ianuarie.

Rec.: ***Tatiana Orlov****, În discuţie – o carte de căpătâi a intelectualului basarabean / Tatiana Orlov* // „Literatura şi Arta”, 1999, 14 ianuarie, p. 3.

Rec.: ***Ilinca Roşca****, Lupta pentru adevărul ştiinţific continuă / Ilinca Roşca* // „Limba Română”, 1999, nr. 1, p. 142-143.

Rec.: ***Gheorghe Vodă****, Lucrarea cunoscutului filolog Nicolae Mătcaş* ***Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*** // „Ţara”, 1998, 26 februarie.

182. **Pentru triumful adevărului istoric şi al celui ştiinţific** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // O luptă, o suferinţă şi... (materialele au fost preluate din săptămânalul „Literatura şi Arta”) / ediţie îngrijită de Boris Vieru, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1989, p. 382-393.

În ediţii periodice

1980

183. **La izvoarele limbii materne** / N. Mătcaş, Gh. Rusnac // „Nistru", 1980, nr. 11, p. 145-151.

1987

184. **Înaripaţi de simţăminte sfinte** [situaţia lingvistică din republică] / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta", 1987, 24 septembrie, p. 3.

1988

185. **Cancerul limbii materne reclamă intervenţii urgente** [interviu cu N. Mătcaş, şeful Catedrei de limba moldovenească de la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chişinău] / consemnare: I. Berlinschi // „Tinerimea Moldovei", 1988, 2 noiembrie, p. 4.

186. **Ignoranţă crasă şi agresivă /** N. Mătcaş, I. Melniciuc // „Moldova socialistă", 1988, 2 decembrie, p. 4.

187. **Ultima redută** [în apărarea alfabetului latin] / N. Mătcaş // „Învăţământul public", 1988, 22 octombrie, p. 4.

1989

188. **Abecedar, şi nu abevegar! /** N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1989, 7 aprilie, p. 7.

189. **Buda infailibil? /** A. Moşanu, I. Osadcenco, N. Matcaş // „Învăţământul public", 1989, 2 august, p. 3.

190. **Capriciile literei *e* (I)** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1989, 24 noiembrie, p. 7.

191. **Capriciile literei *e* (II)** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1989, 1 decembrie, p. 7.

192. **Capriciu sau necesitate istorică?** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Scânteia leninistă", 1989, nr. 10, p. 18-20

193. **Comisia de salvare a limbii** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1989, 3 februarie, p. 7.

194. **Corelaţia dintre litere şi sunete** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist", 1989, 20 octombrie, p. 7.

195. **Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldoveneşti, funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi grafia limbii moldoveneşti** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Moldova socialistă", 1989, 24 august, p. 2.

196. **Decisiv este argumentul ştiinţific** [problema scrisului moldovenesc] / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Învăţământul public", 1989, 21 ianuarie, p. 4; „Tinerimea Moldovei", 1989, 22 ianuarie, p. 4.

197. **Din punctul de vedere al adevărului /** N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Învăţământul public", 1989, 14 iunie.

198. **Drepturi asigurate /** N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Moldova socialistă”, 1989, 12 noiembrie.

199. **Hotărârea Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti** / A. Mocanu, N. Mătcaş // Nicolae Mătcaş, Coloana infinită a graiului matern: file din marea bătălie pentru limbă, pentru şcoala medie / Nicolae Mătcaş, Ion Dumeniuk, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, p. 165-167.

200. **Internaţionalism gen interfront** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Învăţământul public”, 1989, 27 iulie, p. 4.

201. **Istoria se repetă?** [problema limbii moldoveneşti] / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Tinerimea Moldovei”, 1989, 19 iulie, p. 4.

202. **Izbânda şi răspântia graiului** [interviu cu N. Mătcaş] / consemnare: Alexandru Bantoş // „Moldova”, 1989, nr. 12, p. 4-7.

203. **În ce limbă a scris Eminescu?** / N. Mătcaş **//** „Tânărul leninist”, 1989, 1 septembrie, p. 7.

204. **În spirit internaţionalist** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Tribuna” 1989, nr. 6, p. 16-21.

205. **Jocul mieilor latini** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 13 octombrie, p. 7.

206. **La ce-i trebuie moldoveanului alfabet latin?** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Pedagogul sovietic”, 1989, nr. 4, p. 49-53.

207. **La ce-i trebuie moldoveanului... limba moldovenească?** [situaţia lingvistică din republică] / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Chişinău. Gazeta de seară”, 1989, 13, 16 februarie, p. 2-3.

208. **Litera „a” şi corelativele ei sonore** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 10 noiembrie, p. 7.

209. **Litera „c”** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 8 decembrie, p. 7.

210. **Litera „g”** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 15 decembrie, p. 7.

211. **Litera „j”** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 22 decembrie, p. 7.

212. **Litere – „capcane”** / N. Mătcaş **//** „Tânărul leninist”, 1989, 3 noiembrie, p. 7

213. **Litere simetrice** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 17 noiembrie, p. 7.

214. **Lupta continuă /** N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Învăţământul public”, 1989, 16 octombrie.

215. **Mai scump decât tot aurul din lume** / N. Mătcaş **//** „Tânărul leninist”, 1989, 4 august, p. 7.

216. **Manevre în navigaţia lingvistică** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk **//** „Moldova socialistă”, 1989, 25 mai, p. 3.

217. **Noţiuni elementare privind scrierea cu caractere latine** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk, A. Dârul [et. al] // „Învăţământul public”, 1989, 29 martie, p. 4; „Literatura şi Arta”, 1989, 30 martie, p. 2; „Tinerimea Moldovei”, 1989, 29 martie, p. 3.

218. **Noţiuni elementare privind scrierea cu caractere latine** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk, A. Dârul [et. al.] // „Moldova socialistă”, 1989, 1 aprilie, p. 3;

„Viaţa satului”, 1989, 4 aprilie, p. 4; „Chişinău. Gazeta de seară”, 1989, 6 aprilie, p. 4.

219. **O istorie cu istorici /** A. Moşanu, I. Osadcenco, N. Mătcaş [et. al.] // „Învăţământul public”, 1989, 15 iulie, p. 4.

220. **Ora marilor împliniri** / Nicolae Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 6 octombrie, p. 7.

221. **O rază de lumină** / Nicolae Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 3 martie, p. 7.

222. **Ortografie şi ortoepie pe potriva firii /** Nicolae Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 5 mai, p. 7.

223. **Pentru triumful adevărului istoric şi al celui ştiinţific** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1989, 28 iunie, p. 4.

224. **Pericol real** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1989, 18 noiembrie, p. 2.

225. **Poziţie socială activă** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 6 ianuarie, p. 7.

226. **Premise reale** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Învăţământul public”, 1989, 9 septembrie, p. 4.

227. **Reabilitarea cărţilor proscrise** / N. Mătcaş, A. Ciobanu, M. Gabinschi [et. al.] // „Învăţământul public”, 1989, 25 octombrie, p. 2.

228. **Revenirea la izvoare** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Viaţa satului”, 1989, 27 mai, p. 4.

229. **Şi scut, şi flamură** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 7 iulie, p. 7.

230. **Un act de echitate socială** / N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1989, 2 iunie, p. 7.

231. **Vrerea poporului** [despre revenirea la scrisul cu litere latine] / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Moldova socialistă”, 1989, 25 aprilie, p. 3; „Învăţământul public”, 1989, 26 aprilie, p. 4; „Tinerimea Moldovei”, 1989, 26 aprilie, p. 4; „Viaţa satului”, 1989, 27 aprilie, p. 4.

1990

232. **Anti-apel** [Problema limbilor naţionale în viziunea unor oameni de cultură] / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Moldova suverană”, 1990, 13 noiembrie, p. 2.

233. **Diftongul *ea* /** N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1990, 2 februarie, p. 7.

234. **Literele „*s*” şi „*z*”**/ N. Mătcaş // „Tânărul leninist”, 1990, 5 ianuarie, p. 8.

235. **„...M-a emoţionat actul istoric care se desăvârşea sub ochii mei”** [interviu cu N. Mătcaş] / consemnare: Valentina Tăzlăuanu // „Femeia Moldovei”, 1990, nr. 1, p. 4-5, 22.

236. **Pentru a te simţi ca acasă** [Cuvântare rostită la Sesiunea a 13-a a Sovietului Suprem al R.S.S.M. de legislatura a 11-a la 30 august 1989] // N. Mătcaş, **Coloana infinită a graiului matern** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, p. 264-272.

237. **Spinoasă, calea revenirii: Discuţie la „masa rotundă”** // „Moldova socialistă”, 1990, 21 ianuarie, p. 5.

1991

238. **Adevărul, înainte de toate /** N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Moldova suverană”, 1991.

239. **E vorba de limbi?** / I. Dumeniuk, N. Mătcaş // „Făclia”, 1991, 25 ianuarie, p. 13-14.

240. **Limba română este patria mea.** Studii. Comunicări. Documente [antol. de texte publicate în rev. „Limba Română”: (1991-1996)] / selecţie şi prefaţă: Alexandru Bantoş; coord.: Nicolae Mătcaş, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Colecţia Biblioteca revistei „Limba Română”, Chişinău, Fundaţia Culturală „Grai şi Suflet”, 1996, 344 p. (Adevărul despre noi).

241. **Preludiul dezrobirii noastre /** N. Mătcaş // „Viaţa satului”, 1991, 28 august, p. 2.

242. **Reforma ortografică. Scrisoare deschisă Academiei Române** / Nicolae Mătcaş, Nicolae Dabija, Ion Dumeniuk [et. al.] // „România liberă”, 1991, 4 aprilie, p. 4.

1992

243. **Discursul de decepţie al profesorului Ion Dumeniuk** / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1992, 12 noiembrie, p. 3.

244. **Eugen Coşeriu în interpretarea unor lingvişti sovietici** / N. Mătcaş, I. Dumeniuk // „Limba Română”, 1992, nr. 2-3, p. 108-115. Bibliogr.: 34 tit.

1994

245. **Simulacrul argumentului ştiinţific** / Nicolae Mătcaş // „Limba Română”, 1994, nr. 3, p. 72-89.

246. **Sireaca noastră limbă... Cum i-a păcălit un ţăran român pe doi orăşeni moldoveni** [ecouri la articolul lui V. Stati referitor la limba moldovenească şi poporul moldovenesc] / Nicolae Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1994, 21 iulie, p. 2-3.

247. **Unitate de limbă – unitate de neam** / Nicolae Mătcaş // „Limba Română”, 1994, nr. 5-6, p. 106-116. Bibliogr. în note.

1995

248. **Nicolae Iorga – „moldovenist”?** [despre neamul românesc din Basarabia în lucrările istoricului român] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1995, nr. 5, p. 88-97. Bibliogr.: p. 96-97.

249. **O limbă – o naţiune** / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1995, nr. 4, p. 73-82.

250. **Onisifor Ghibu – adept al politonimelor „popor moldovenesc”, „limbă moldovenească”?**/ N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1995, 20, 27 iulie, p. 3.

1997

251. **Cuvinte marginalizate pe nedrept** [cultivarea limbii] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1997, nr. 6, p. 23-25.

1998

252. **Ce realităţi cultural-politice l-au influenţat pe [Alexei] Mateevici?** / N. Mătcaş // „Limba Română", 1998, nr. 3, p. 72-79. Bibliogr. în note.

253. **Prutul, apă a uitării?** [despre drepturile istorice şi etnice ale României asupra Basarabiei] / N. Mătcaş **//** „Limba Română", 1998, nr. 1-2, p. 58-68. Bibliogr. în note.

1999

254. **„Aşa-numita sărbătoare «Limba română» e mai degrabă o zi de doliu..."** / N. Mătcaş // „Flux", ediţia de vineri, 1999, 27 august, p. 4.

2001

255. **„Trebuie să deschideţi ecluzele limbii române ca să aducă un torent proaspăt în Basarabia"** / N. Mătcaş // „Curierul românesc", 2001, nr. 4, p. 17.

În limba rusă

1989

256. **В духе интернационализма /** Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Трибуна", 1989, nr. 6, c. 16-21.

257. **За утверждение научной и исторической правды** / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Народное образование", 1989, 28 июня, с. 4.

258. **Зачем нам латинский алфавит? /** Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Трибуна", 1989, nr. 9, c. 32-34.

259. **Наших душ связующая нить /** Н. Мэткаш // „Советская Молдавия", 1989, 5 октября, с. 3.

260. **С точки зрения правды /** Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Вечерний Кишинев", 1989, 10 июня, с. 3.

261. **Утверждение научной истины** [о переводе молдавского языка на латинскую графику] / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Советская Молдавия", 1989, 13 июня, с. 3.

Interviuri, dialoguri, discursuri, polemici, mese rotunde, eseuri, meditaţii

1989

262. **O istorie cu istorici** [note polemice la articolul **История с историей** („Советская Молдавия", 20 июня) şi **Латиница: вымысел и правда** („Рыбницкий металлург", 30 июня)] / A. Moşanu, I. Osadcenco, N. Mătcaş // „Învăţământul public", 1989, 15 iulie, p. 4.

1990

263. **Creăm învăţământul nostru naţional** (dialog cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al R.S.S.M.] / consemnare: I. Ciocanu // „Glasul Naţiunii", 1990, 15, 29 noiembrie, p. 3.

264. **„Să făurim o şcoală ce ne-ar întoarce la origini...”** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al R.S.S.M.] / interlocutor: T. Rusu // „Făclia”, 1990, 31 august, p. 8-10.

265. **„Să împărtăşim cu bucurie rodul micilor izbânzi...”** [dialog cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al R.S.S.M.] / interviu realizat de T. Rusu // „Făclia”, 1990, 28 decembrie, p. 3, 7.

1991

266. **Ameninţări cu fantoma românizării** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al R.S.S.M.] / consemnare: M. Vicol // „Moldova suverană”, 1991, 6 februarie, p. 5.

267. **A unsprezecea şcoală superioară naţională – o prezenţă reală** [interviu cu prof. univ. N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova / consemnare: Tudor Rusu // „Sport. Turism”, 1991, 26 iunie, p. 1, 3.

268. **Învăţând pe alţii, tu însuţi înveţi...** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova] / consemnare: V. Boboc // „Moldova suverană”, 1991, 6 septembrie, p. 3

269. **Nimeni nu ne poate acuza de subiectivism** [interviu cu ministrul ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova N. Mătcaş privitor la selectarea pretendenţilor pentru studii în România] / consemnare: L. Traci // „Sfatul Ţării”, 1991, 23 august, p. 2.

270. **Numai în condiţiile unei suveranităţi şi independenţe reale** [dialog cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova] / realizat: V. Stoica // „Făclia”, 1991, 30 august, p. 3-4.

271. **Numărul de studenţi rusofoni se va reduce?** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova] / consemnare: Ştefan Trofim // „Vocea poporului”, 1991, 30 iulie, p. 2.

272. **„Să discutăm onest, principial”** [interviu cu ministrul ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova N. Mătcaş] / consemnare: T. Babici // „Tineretul Moldovei”, 1991, 12 iunie, p. 2.

273. **„Să ne conformăm la cerinţele pe care le pune Europa...”** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova] / consemnare: Viorel Mihail // „Literatura şi Arta”, 1991, 21 martie, p. 1, 3.

1992

274. **Cineva trebuie să poarte povara** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al şiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova] / consemnare: L. Grosu // „Făclia”, 1992, 31 decembrie, p. 1-2.

275. **Învăţământul trebuie să devină un domeniu prioritar în societate** [interviu cu ministrul ştiinţei şi învăţământului N. Mătcaş] / a intervievat: R. Rohac // „Făclia”, 1992, 10 aprilie, p. 2.

276. **Să ne unim întru lumină** [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului al Republicii Moldova] / consemnare: L. Grosu // „Făclia”, 1992, 18 septembrie, p. 1-2.

277. **„Unde există drepturi trebuie să existe şi obligaţiuni”**. Problema atestării cadrelor didactice [interviu cu N. Mătcaş, ministru al ştiinţei şi învăţământului] / consemnare: V. Odoleanu // „Moldova suverană”, 1992, 19 decembrie, p. 3.

1993

278. **Consideraţiuni pe marginea consfătuirilor din august** [ale învăţătorilor] / semnat: N. Mătcaş // „Făclia”, 1993, 13 august, p. 1-2.

279. **Mândrie şi răbdare** [interviu cu N. Mătcaş, ministrul ştiinţei şi învăţământului, despre situaţia de criză în sistemul de învăţământ] / consemnare: V. Odoleanu / „Ţarina”, 1993, 27 august, p. 1, 5.

280. **Necesitatea unui program de stat de dezvoltare a şcolii** [din discursurile de la Consfătuirea reprezentanţilor cadrelor didactice din învăţământul preuniversitar] / N. Mătcaş, M. Snegur, I. Iachim [et. al.] // „Revista de pedagogie şi psihologie”, 1993, nr. 1-2, p. 5-13.

281. **„Nu ne vom abate nici cu o iotă de la concepţia creării şcolii naţionale”** [interviu cu N. Mătcaş, ministrul ştiinţei şi învăţământului] / a consemnat: V. Odoleanu // „Moldova suverană”, 1993, 27 august, p. 3.

282. **„Să nu creadă nimeni că va fi tras pe sfoară...”** [interviu cu ministrul ştiinţei şi învăţământului N. Mătcaş] / realizat: T. Rusu // „Făclia”, 1993, 21 mai, p. 1-2.

1994

283. **Intelectualii basarabeni în lupta pentru limbă şi fiinţă naţională** [discurs rostit cu prilejul conferirii titlului de doctor honoris causa al Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi, 29 octombrie, 1993] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1994, nr. 1, p. 6-17.

284. **Învăţămintele istoriei** / N. Mătcaş // Lucrările celui de-al doilea Congres al spiritualităţii româneşti. Herculane, 14-16 octombrie 1994, Editura Radical, Drobeta – Turnu-Severin, 1994, p. 215-218.

1995

285. **Deontologia şi politica** [fragment de la „masa rotundă”, care a avut loc pe 3 noiembrie 1994 în Sala de Consiliu a Facultăţii de Litere a Universităţii Bucureşti] / N. Mătcaş, P. Cornea, E. Coşeriu [et. al.] // „Limba Română”, 1995, nr. 1, p. 52-61.

286. **„Din faptele noastre se constituie veşnicia...”** [interviu cu filologul N. Mătcaş / a intervievat: Ion Găină // „Literatura şi Arta”, 1995, 26 octombrie, p. 5.

1996

287. **Conferirea titlului de doctor honoris causa al Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi profesorului Nicolae Mătcaş** // „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, 1996, nr. 4, p. 108-110.

288. **Expulzat din istorie pentru românism** [despre scriitorul, folcloristul şi publicistul Gheorghe V. Madan, 1872-1944] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1996, nr. 5-6, p. 15-21. Bibliogr. în note.

289. **În ce limbă a sadovenizat Sadoveanu? /** N. Mătcaş // „Limba Română”, 1996, nr. 1, p. 35-44. Bibliogr. în note.

290. **„Regret că nu am reuşit să schimb ziua şi menirea acestei sărbători...”** [interviu cu prof. dr. N. Mătcaş, doctor honoris causa al Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi, profesor honoris causa al Universităţii din Bucureşti, ex-ministru al ştiinţei şi învăţământului din Republica Moldova] / a consemnat: Larisa Roşca // „Făclia”, 1996, 5 octombrie, p. 1-3.

291. **Sadoveanu despre rusificarea Basarabiei de până la 1918 /** N. Mătcaş // „Limba Română”, 1996, nr. 2, p. 21-29. Bibliogr. în note.

292. **Unde şi când a vorbit [Ovid] Densusianu despre o limbă moldovenească?** / N. Mătcaş **//** „Limba Română”, 1996, nr. 3-4, p. 32-39. Bibliogr. în note, p. 39.

1997

293. **„...Ajutorul României pentru susţinerea spaţiului cultural-educativ din stânga Prutului este substanţial...”** [dialog cu N. Mătcaş, expert la serviciul Relaţii cu românii din afara ţării la Ministerul Învăţământului din România] / Consemnare: Anatol Ciocanu // „Glasul Naţiunii”, 1997, 19 februarie, p. 1, 3-4.

294. **Mioriţă poliglotă?** [polemica cu Petre Moldovan asupra problemei „moldoveni neromâni” pe baza capodoperei naţionale a românilor **Mioriţa**] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1997, nr. 6, p. 124-127. Bibliogr. în note.

295. **O întreprindere falită, sau acad. Ion Petrovici versus Petre P. Moldovan** [încercarea de a-i atribui academicianului român I. Petrovici ideea despre două popoare şi limbi diferite (moldovenească – română) / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1997, nr. 3-4, p. 40-47. Bibliogr.: p. 47.

296. **Un român get-beget: moldoveanul Zamfir C. Ralli-Arbore** / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1997, nr. 1-2, p. 28-34. Bibliogr. în note.

1998

297. **Aere perennius** [atestarea denumirii de „limba moldovenească” cu mult mai devreme decât limba română?] **/** N. Mătcaş // „Limba Română”, 1998, nr. 4, p. 50-54. Bibliogr. în note.

298. **Cum vede de la Bucureşti Nicolae Mătcaş învăţământul basarabean?** [interviu al expertului superior la Ministerul Educaţiei Naţionale al României, ex-ministru al învăţământului din Republica Moldova, N. Mătcaş] / consemnare: Ion Iachim // „Făclia”, 1998, 1 ianuarie, p. 2.

1999

299. **„Au fost mulţi care n-ar trebui să fie daţi uitării...”** [interviu cu expertul superior la Direcţia Românii de Pretutindeni a Ministerului Educaţiei Naţionale din România N. Mătcaş] / consemnare: Gheorghe Budeanu // „Flux”, ediţia de vineri, 1999, 15 ianuarie, p. 8.

2000

300. **Admiterea la instituţiile din România e în pericol** [interviu cu N. Mătcaş, expert superior la Ministerul Educaţiei Naţionale din România] / realizat de Aneta Grosu // „Flux”, ediţia de vineri, 2000, 26 mai, p. 4.

301. **„Dintotdeauna m-am simţit un angajat, un chemat în această lume...”** [dialog cu N. Mătcaş, dr. în filologie, prof. univ.] / consemnare: Alexandru Bantoş // „Limba Română”, 2000, nr. 6-12, p. 34-42; „Literatura şi Arta”, 2000, 4 mai; Alexandru Bantoş. **Retrospectivă necesară: Dialoguri**, Casa Limbii Române, Chişinău, 2007, p. 149-159.

302. **O jumătate din liceenii noştri nu-şi finisează studiile, iar unii din universităţi ajung „studenţi cu barbă”** [interviu cu N. Mătcaş, expert superior la Direcţia Românii de pretutindeni a Ministerului Educaţiei Naţionale din România] / pentru conformitate: Tatiana Corai // „Luceafărul”, 2000, 14 iulie, p. 7.

2005

303. **„În casa comună a popoarelor Europei nu se poate intra decât pe uşă, adică prin Ţară”** [interviu cu expertul superior la Direcţia Relaţii Internaţionale a Ministerului Educaţiei şi Cercetări din România N. Mătcaş] / realizat de Viorelia Răducanu // „Spirit românesc”, 2005, 17 noiembrie, p. 4.

304. **„Oriunde aş munci, o fac în folosul oamenilor...”** [interviu cu N. Mătcaş, doctor în filologie, profesor univ., membru al colegiului redacţional al revistei „Limba Română”] / interlocutor: Grigore Canţâru // „Limba Română”, 2005, nr. 5-9, p. 119-134.

2006

305. **Dor de Basarabia noastră /** N. Mătcaş **//** „Dor de Basarabia” (Iaşi), 2006, nr. 3, p. 2.

În limba rusă

1989

306. **История повторяется?...** [полем. заметки на ст. А. Антосяка, В. Гросула **История с историей**, напечат. в газ. „Советская Молдавия” от 20 июня с. г.] / Н. Мэткаш, И. Думенюк // „Советская Молдавия”, 1989, 27 июля, с.3.

1991

307. **„Историю государства написать заново...”**. Николае Мэткаш о реформе национальной школы / интервью вела Л. Рыбкина // „Молодежь Молдовы”, 1991, 3 января, с. 3.

308. **Только в условиях реального суверенитета и независимости**. Диалог с господином Н. Мэткашем, министром науки и образования / интервью вела В. Стойка // „Факел”, 1991, 13 сентября, с. 3-5.

NICOLAE MĂTCAŞ – POET

Versuri publicate în volume aparte şi în antologii

1997

309. **Surâsul Giocondei** [poezii] / N. Mătcaş, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997, 112 p.

*Rec.: **Leo Bordeianu**, „Cuvântul cuvânt" al lui Nicolae Mătcaş / L. Bordeianu* // „Limba Română", 1998, nr. 5, p. 111.

Rec.: ***Anatol Ciocanu**, Floarea de lotus a unei conştiinţe neîngenuncheate / Anatol Ciocanu* // „Glasul Naţiunii", 1998, nr. 4 (25 februarie), p. 8.

1998

310. **Trenul cu un singur pasager /** N. Mătcaş, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1988, 85 p.

Rec.: ***Tudor Opriş**, Nicolae Mătcaş. Trenul cu un singur pasager*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1998 // „Examene", 2000, nr. 181-182, 20 decembrie, p. 17.

1999

311. **În limba română** [versuri] / N. Mătcaş // *Mult e dulce şi frumoasă*... Antologie de poezii şi cugetări despre limba română: [la 10 ani de la adoptarea legii cu privire la limba de stat a Republicii Moldova şi revenirea la grafia latină] / select.: Stela Nicuţă, Titus Ştirbu; coord.: Valeriu Culev; prez. graf.: Dorina Cojocaru-Vrabie, Editura Departamentului Relaţii Naţionale şi Funcţionarea Limbilor, Chişinău, 1999, p. 66.

312. **Şi simt cum te pierd /** N. Mătcaş // *Eterna Iubire*. Antologie. Versuri de dragoste ale poeţilor din Basarabia şi Nordul Bucovinei. 1900-2000 / Selecţia: Anatol Ciocanu, Mihai Prepeliţă, Sergiu Puică; coord.: Vasile Căpăţână, Editura Biodova, Bucureşti, 1999, p. 89.

2000

313. **Numai în miezul limbii /** N. Mătcaş // *Limba maternă – floare eternă*. Antologie de poezii, eseuri şi cugetări despre limba română / select.: Stela Nicuţă, T. Ştirbu, I. Ciocanu; coord.: V. Culev; cop. şi il.: M. Mireanu, Editura Departamentului Relaţii Naţionale şi Funcţionarea Limbilor, Chişinău, 2000, p. 136.

2001

314. **În limba română**: Ozon; Mă doare femeia; la izvorul lui Eminescu; De-atâta lup... [versuri] / N. Mătcaş // *Iubire de metaforă*. O antologie a poeţilor-absolvenţi ai Universităţii de Stat din Moldova, vol. 2 / întocmirea, pref., notă asupra ed. şi notele biobibliogr. de Mihail Dolgan, U.S.M., Chişinău, 2001, p. 247-250.

2002

315. **Azur** / N. Mătcaş, Editura Augusta, Timişoara, 2002, 79 p.

*Rec.: **Tudor Opriş**, Un mare poet al dragostei [despre Nicolae Mătcaş]/ Tudor Opriş* // „Tribuna învăţământului”, 2003, nr. 686, 17-23 martie, p. 15.

2003

316. **Câte-s visele, multele...** / N. Mătcaş, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 2003, 79 p.

*Rec.: **Tudor Opriş**, O cântare a cântărilor modernă / Tudor Opriş* // „Tribuna învăţământului”, 2003, 6-12 octombrie (nr. 715), p. 15.

317. **Coloana infinitului** [cu postfaţa lui Tudor Opriş „Axul încrederii în nemurire”] / N. Mătcaş, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 2003, 85 p.

2006

318. **De-a alba-neagra** [versuri] **/** N. Mătcaş, Editura Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 2006, 98 p.

2008

319. **Roată de olar**. Sonete [cu prefaţa lui Tudor Opriş „Un sonetist deplin”, p. 5-6, şi postfaţa lui Ioan Mazilu-Crângaşu „Orbecăind alchimic”, sau despre sonetele domnului Nicolae Mătcaş, p. 107-110], Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 2008, 116 p.

2009

320. **Vernale ploi /** N. Mătcaş, Editura Univers Ştiinţific, Bucureşti, 2009, 104 p.

2010

321. **Un câmp minat, urcuşul**. Sonete / N. Mătcaş, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 2010, 111 p.

Versuri în publicaţii periodice

1995

322. **Şi o clipă trăim... mult**: Azur; Rug; Voi arde şi-acolo; Doar o clipă trăim; Maitrey; Nebuloasa Iubire [versuri] / N. Mătcaş // „Glasul Naţiunii”, 1995, septembrie (nr. 39), p. 5.

323. **În limba română** [versuri] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1995, nr. 3, p. 42.

1996

324. **Bărbaţii Moldovei**: Născută spre-a naşte; Şi simt cum te pierd; Prin lanul cu spice; Natură vie cu nud; Între mine şi tine; Eforie-Sud; Monument [versuri] / N. Mătcaş // „Glasul Naţiunii”, 1996, aprilie (nr. 15), p. 5.

325. **Caisul**: Mă-mbătaţi ca vinul; Secunda ce suntem; Sărută-mă [versuri] / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 1996, 30 mai, p. 5.

326. **În limba română**. Lui Ion Dumeniuk [versuri] / N. Mătcaş // „Glasul Naţiunii”, 1996, 28 august, p. 3.

327. **Veghe**: Păsări măiestre; Şi cade uitarea; Tu; Nu mă tem [versuri] / N. Mătcaş // „Viaţa satului”, 1996, 8 iunie, p. 16.

328. **Vom mai ajunge să culegem ghiocei** / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1997, nr. 3-4, p. 167-173.

1998

329. **Betleem moldav**: Scrutând necuprinsul [versuri] / N. Mătcaş // „Glasul Naţiunii”, 1998, 25 februarie, p. 8.

330. **Două tăceri** [versuri] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1998, nr. 5, p. 111.

1999

331. **Tot nu te temi?**: Când te visam; Mă doare femeia [versuri] / N. Mătcaş // „Patria tânără”, 1999, nr. 42, 28 octombrie, p. 11.

2000

332**. Betleem moldav**: Nopţi albe la Sankt Petersburg [versuri] / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 2000, 30 noiembrie, p. 5.

2001

333. **În limba română** [versuri] **/** N. Mătcaş // „Luceafărul”, 2001, 24 august, p. 14.

2004

334. **Român mi-i neamul, românesc mi-i graiul**: O ţară am; În limba română; Rugă de basarabean în prag de mileniu trei; Nataşei; Somnul de veghe [versuri] / N. Mătcaş // „Revista Română”, 2004, nr. 3, p. 15.

2005

335. **În limba română** [versuri] / N. Mătcaş // „Glasul Naţiunii”, 2005, 25 august, p. 8.

336. **O ţară am** [versuri] / N. Mătcaş // „Spirit românesc”, 2005, 17 noiembrie, p. 3.

337. **Şi cum la noi**, **acasă, nu-n poveşti**: Nedemn discipol Afroditei, Fedrei; Narcis tardiv, cu mintea de pe urmă; Doar când n-om mai putea ne duce veacul; Din veac antic nu s-a sfârşit legenda; De ne-o preface-Artemis, râvnitor; Cum Polifem nutreşte-un gând inept [versuri] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 2005, nr. 5-9, p. 115-118.

2008

338. **Amic mi-i Plato, totuşi adevărul...**: O roată de olar ni-i viaţa noastră; Cum viaţa asta-i apă curgătoare...; Doar când n-om mai putea ne duce veacul... [versuri] / N. Mătcaş // Poezia.., Fundaţia Culturală Poezia, Iaşi, 2008, p. 53-54.

339. **Căci vine, iată, Eva credinţa să mi-o ieie**: Când voi pleca, de Paşte, să-mi omeneşti strămoşii; Ce scurt e firul vieţii să le cunoşti pe toate; Devastator, finalul, el e şi astăzi viu; Doar când efemeride se mut din floare-n floare; Este ştiut că Moise, în lungul său periplu; Mai circ şi decât circul e însăşi viaţa noastră; O, veacul nostru grabnic cu apă nu ne-mbată; Pădurea mea, mireasă cu boiul bucălai; Quam cito transit, fratre Mozart, fama mundi; Stă-n colivie şoimul ca-n calcar nautilii?; Şi eu, ca şi Leandru, tălăzuit, pe mare [versuri] / N. Mătcaş // „Limba Română", 2008, nr. 9-10, p. 127-134.

340. **O roată de olar ni-i viaţa noastră**: Sunt devastat de cel mai crunt tsunami; Mi-nfrână zborul indolenţa ta [versuri] / N. Mătcaş // „Paradox", 2008, nr. 7-9, p. 14.

341**. Şi cum la noi, acasă, nu-n poveşti...**: Sunt devastat de cel mai crunt tsunami; Eu nu te pot împarte doar pe tine; Din pom străin de-i vrea un măr a rupe; De-o fi să trec vreodată-n altă lume... [versuri] / N. Mătcaş // „Oglinda literară", 2008, nr. 82, p. 3811.

NICOLAE MĂTCAŞ DESPRE PERSONALITĂŢI NOTORII

1993

342**. Bibliografie selectivă a profesorului Raymund Piotrowski, dr. în filologie** / N. Mătcaş, V. Cijacovschi, Z. Kamenev [et. al] // „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", 1993, nr. 6, p. 95-96.

343**. Ion Dumeniuk (1936-1992)**: [lingvist] / N. Mătcaş // „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", 1993, nr. 1, p. 110-112.

344. **Raymund Piotrowski** [70 ani de la naşterea specialistului în domeniul lingvisticii romanice, prof. de la Universitatea Pedagogică de Stat „A. I. Herzen" din Sankt Petersburg / semnat: N. Mătcaş, V. Cijacovschi, Z. Kamenev [et. al] // „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", 1993, nr. 6, p. 93-95.

1995

345**. Crâmpeie dintr-o nouă scrisoare trimisă lui Ion Dumeniuk dincolo de moarte** [în memoria filologului] / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta", 1995, 2 noiembrie, p. 7.

346. **„E dulce cum e mierea şi-mi place s-o ascult..."** [limba română, istoria românilor în creaţia poetului neamţ Martin Opitz (sec. XVII)] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 6, p. 46-50. Bibliogr. în note.

347. **Giuvaiergiul** [V. Mândâcanu la 65 ani] / N. Mătcaş // „Limba Română", 1995, nr. 4, p. 131-134.

348. **Suflet în sufletul neamului** [Nicolae Corlăteanu. 80 de ani de la naştere] / Nicolae Mătcaş // „Limba Română”, 1995, nr. 3, p. 76-79.

1996

349. **Colosul din Tübingen** [la aniversarea a 75-a a lui Eugeniu Coşeriu] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1996, nr. 3-4, p. 8-10.

350. **Sfinţească-ţi de-a pururi lumina...** [comemorarea a 60 de ani de la naşterea filologului Ion Dumeniuk] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 1996, nr. 2, p. 5-8.

2001

351. **Expulzat din istorie pentru românism** [despre scriitorul, folcloristul şi publicistul Gheorghe V. Madan] / N. Mătcaş // „Glasul Naţiunii”, 2001, 5 iulie, p. 10-11.

2002

352. **Colosul din Tübingen** [in memoriam Eugeniu Coşeriu] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 2002, nr. 10, p. 72-74.

2004

353. **Dionis Lica – poetul //** Urme pe pânza vremii / Dionis Lica, Editura Proxima, Bucureşti, 2004, p. 235-238.

2005

354. **Drept în demnitatea lui, sorbind din cupa libertăţii** [la aniversarea a 70-a a lui Ion Ungureanu, actor, regizor, ex-ministru al culturii] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 2005, nr. 12, p. 94-109.

355. **Eppur, si muove!** [acad. Nicolae Corlăteanu la 90 de ani] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 2005, nr. 4, p. 25-27.

356. **Surâsul druţian al domnului profesor** [Timofei Melnic, prof. univ.] / N. Mătcaş // „Timpul de dimineaţă”, 2005, 18 februarie, p. 20.

2006

357. **Pasărea cu petale de trandafir** [despre poezia lui Vasile Câpâţână] // Izvoarele luminii / Vasile Căpăţână, ediţia a 2-a, Editura Biodova, Bucureşti, 2006, p. 224-228.

2008

358. **Plecăciunile noastre, adevărat bărbat al neamului** [despre Silviu Berejan] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 2008, nr. 9-10, p. 70-78.

2009

359. **Apostol al pământului** [in memoriam Grigore Vieru] / N. Mătcaş // „Limba Română”, 2009, nr. 1-4, p. 133-136.

360. **„În opreliştea unei clipe din istorie, posteritatea admiră gestul semeţ de demnitate al lui Beethoven...**” [despre I. Ungureanu cu ocazia conferi-

rii titlului de doctor honoris causa al A.Ş.M.] // „Limba Română”, 2009, nr. 7-8, p. 100-110.

361. **Întorşi în Patria lui Dumnezeu** [în memoria lui Grigore Vieru şi Victor Ciutac] / N. Mătcaş // „Dor de Basarabia”, 2009, nr. 17, p. 9.

362. **Regăsirea Patriei pierdute** [în memoria lui Victor Ciutac] / N. Mătcaş // „Literatura şi Arta”, 2009, 5 februarie, p. 7.

REFERIRI PRIVIND OPERA, VIAŢA ŞI PERSONALITATEA LUI NICOLAE MĂTCAŞ

1989

363. **Ion Ciocanu**. Conştientizarea adevărului / Ion Ciocanu // Nicolae Mătcaş. *Coloana infinită a graiului matern* / Nicolae Mătcaş, Ion Dumeniuk, Editura Hyperion, Chişinău, 1989, p. 3-9.

364. **Constantin Tănase.** Incoruptibilul [Nicolae Mătcaş] / Constantin Tănase // „Literatura şi Arta”, 1989, 30 martie, p. 1.

1995

365. **Ion Ciocanu.** Nicolae Mătcaş, un însetat de sublim / Ion Ciocanu // „Patria tânără”, 1995, 28 octombrie, p. 10.

1999

366. **Lumina care se naşte în noi** [despre poezia lui Nicolae Mătcaş] // „Patria tânără”, 1999, 28 octombrie, p. 11.

367. **Ionela Mengher**. Impresii de lectură. Nu poţi fi fericit ne-nfruptându-te din suferinţă / Ionela Mengher // „Libertatea” (Panciova – Uniunea Serbia-Muntenegru), 1999, 19 iunie, p. 8.

368. **Tatiana Orlov**. În discuţie – o carte de căpătâi a intelectualului basarabean [pe marginea cărţii lui N. Mătcaş „Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul”] / Tatiana Orlov // „Literatura şi Arta”, 1999, 14 ianuarie, p. 3.

2000

369. **Demnităţile şi demnitatea profesorului N. Mătcaş** [60 de ani de la naşterea savantului patriot, pedagogului şi cărturarului N. Mătcaş]; [interviu cu prof. I. Borşevici] / Ion Borşevici; cor. „Radio-Internaţional” // „Glasul Naţiunii”, 2000, 17 mai, p. 1.

370. **Ion Iachim.** Surâsul lui Solomon, sau Nicolae Mătcaş la 60 de ani [profesor univ., savant filolog, ex-ministru al ştiinţei şi educaţiei] / Ion Iachim // „Făclia”, 2000, 29 aprilie, p. 7.

2001

371. **Mihail Dolgan.** Nicolae Mătcaş / Mihail Dolgan // *Iubire de metaforă*. O antologie a poeţilor-absolvenţi ai Universităţii de Stat din Moldova, vol. 2 / întocmi-

rea, pref., notă asupra ed. şi notele biobibliogr. de Mihail Dolgan, U.S.M., Chişinău, 2001, p. 245-246.

2003

372. **Nicolae Mătcaş //** Enciclopedia marilor personalităţi. Din istoria, ştiinţa şi cultura românească de-a lungul timpului şi de pretutindeni [în 5 vol.], Slobozia, 2003, vol. 5: K-Z, p. 76-79.

373. **Tudor Opriş.** Inimi de peste Prut. Eternul duh basarabean // Opriş, Tudor. *Chipuri în bronz*. Evocări / Tudor Opriş, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 2003, p. 97-109.

374. **Un mare poet al dragostei** [Nicolae Mătcaş] / T. Opriş // „Tribuna învăţământului", 2003, 17-23 martie, p. 15

2004

375. **Veronica Bâtcă.** Un lingvist în republica poeţilor [Nicolae Mătcaş] // „Septentrion literar" (Cernăuţi), 2004, nr. 8-9, p. 10.

376. **Nicolae Mătcaş** [schiţă biografică] // „Revista Română", 2004, nr. 3, p. 15.

2005

377. **Veronica Bâtcă.** Cuvinte de azur // „Cronica" (Iaşi), 2005, august (nr. 8).

378. **Mihail Bruhis.** De la destrămarea imperiului sovietic la restaurarea imperiului rus, Bucureşti, 1997, p. 42, 48, 218-219, 224, 238, 251, 255.

379. **George Chirilă.** Sub stelara zodie eminesciană // „Ecart" (supl. de cultură al cotid. „Economistul"), 2005, 26 mai, p. 6.

380. **Maria Cudlenco.** Nicolae Mătcaş [schiţă biogr.] // Localităţile Republicii Moldova: itinerar doc.-publicist, ilustrat. vol. 5: Cos-Dră [Crihana Veche, r-nul Cahul], Chişinău, 2005, p. 256-257.

381. **Nicolae Mătcaş //** Dicţionarul biografic al literaturii române / Sasu Aurel, Editura Paralela 45, Piteşti, 2006, p. 82-83.

382. **Un redutabil mesager al adevărului despre noi** [filologul Nicolae Mătcaş] / Ion Ciocanu // „Limba Română", 2005, nr. 5-9, p. 135-141.

2007

383. **Veronica Bâtcă.** Panteonul cuvintelor / Veronica Bâtcă // „BiblioPolis", 2007, nr. 1, p. 87-89.

INDEX DE PUBLICAŢII PERIODICE

INDEX DE VERSURI DIN CULEGERI ŞI EDIŢII PERIODICE

Q

R

S

Ş

T

U

V

INDEXURI AUXILIARE

INDEX DE NUME